

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

KEMAL TAHİR'İN ROMANLARINDA HALKBİLİMİ
UNSURLARI

HAZIRLAYAN
Rezan KARAKAŞ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ensar ASLAN

DIYARBAKIR

2010

ÖZET

Kemal Tahir, Türk Halkbilimi unsurlarını eserlerinde oldukça yoğun bir şekilde kullanmıştır. O, halk anlatılarından efsane, masal, halk hikâyesi, fıkra, Dede Korkut, Köroğlu ve mitolojiye yer vermiştir. Halk anlatıları, roman akışı içerisine ihtiyaç duyuldukça dâhil edilmiştir. Bunda yazarın halka ve halk anlatılarına olan ilgisinin de etkili olduğunu düşünmekteyiz.

“Devlet Ana” romanı Şamanist unsurların ve Dede Korkut dil ve söyleyiş özelliklerinin yansıtılması açısından önem taşır.

Anonim halk şiiri, âşık tarzı halk şiiri ve tasavvuf, roman akışı içerisinde yer alan diğer halk edebiyatı unsurlarıdır.

Yazarın halk kültürünün zengin içerikleriyle eserlerini beslediği görülür. Bunda yazarın güçlü gözlem yeteneğine sahip olması ve romanlarında insan-toplum ilişkisini irdeleyişinin etkisi büyüktür.

Halk inancı unsurları, eserlerde yoğun bir şekilde işlenir. Hayvanlarla ilgili inanışlar, büyü-muska, uğur-uğursuzluk, cin, rüya, nazar, fal ve birçok batıl inanış romanlara gizemli bir hava katar. Cennet, cehennem gibi kutsal mekânlar, kıyamet alametleri, Hızır ve adakla ilgili inanışlar roman kahramanlarının bazen de yazarın dinî görüşlerini yansıtması bakımından önem taşır.

Yazar, yaşamın dönüm noktalarıyla ilgili gelenek ve görenekleri, roman akışı içerisinde değerlendirir. Onun eserlerinde, evlilikle ilgili inanış ve uygulamalar, büyük bir yer tutar. Özellikle “Sağırdere” romanı, evlilikle ilgili uygulamalar açısından oldukça zengindir. Günlük hayatla ilgili birçok geleneğin roman düzleminde yer alması, roman kahramanlarının kültürel kimliklerinin belirginlik kazanmasında önemli rol oynar.

Kalıp sözler, formel sayılar, dil ve anlatım, sosyal normlar, halk bilgisi, halk tiyatrosu, sosyal dayanışma yardımlaşma ve eğitim kurumları, bayramlar törenler kutlamalar, oyun eğlence spor, halk oyunları, halk sanatları ve meslekleri, halk mimarisi ve etnik gruplar romanlarda yer alan diğer kültür unsurlarıdır.

Yazar, geleneksel maddi ve manevi kültür malzemesini modern edebiyat vadisinde yeni imajlar oluşturmada kullanmıştır. Bu da onun romanlarına büyük bir zenginlik ve doyuruculuk katmıştır.

ABSTRACT

Kemal Tahir used the elements of the Turkish Folk Science intensively in his works. He mainly focused on novels, mythologies, Anatolian legends, stories of Anatolian people, tales of Dede Korkut and of Keloglan. People's narratives were also used in Tahir's novels when needed because he was interested in people and their narratives.

The novel Devlet Ana (Mother State) is an important novel because it contains Shamanist elements and the language of Dede Korkut stories.

Anonymous folk poetry, Islamic mysticism (sufism) and 'Aşık' (lover) tradition of folk music were the other elements of Turkish folk literature that were used in his novels.

The author enriched his works with the aspects of people's (Anatolian) culture. The main motives behind this were that he was an excellent observer and was interested in the relationship between individual and society.

People beliefs were also important part of his works. Beliefs about animals, witchcraft, amulet, good or bad fortunes, dream, genie, evil eye, fortunetelling and superstitions make his novels mysterious. Beliefs about Hızır and oblation, heaven and hell and the sings of Doomsday reflect not only the views of the novels' characters but also the views of the author's on religion.

In his novels, the author analyzed the customs and traditions of the critical times of life. Marriage beliefs and practices were also important part of his novels. The novel Sağırdere (Deaf River) is quite rich in terms of marriage practices. The customs of the daily life in his novels made the cultural identities of the novel heroes more specific.

Expressions, formal numbers, language and narration, social norms, public theatre, public knowledge, social solidarity and cooperation, festivals, educational institutions, games, entertainment, public arts and professions, sports, public architecture and ethnic groups were the other cultural constituents in his novels.

The author used the materialistic and moralistic ingredients of the culture (Anatolian) to create new images in the valley of modern literature, which added more richness and satisfaction to his novels.

ÖNSÖZ

Çalışmamızın konusu, “Kemal Tahir’in Romanlarında Halkbilimi Unsurları”dır. Roman vadisinde yazdığı eserlerle “Sosyal Gerçekçiler” arasında güçlü kalemi, zengin kültür birikimi ve romana bakış açısıyla farklı bir konumda bulunan Kemal Tahir’in halkbilimi unsurlarına romanlarında yoğun bir şekilde yer vermesi, bizi bu çalışmayı yapmaya yönlendirmiştir.

Her yazarın kültür unsurlarına eserlerinde yer vermesindeki amaç ve yaklaşımlarının farklılık arz etmesi, kültür unsurlarının çok çeşitli olması; ayrıca çalışmamızın ele aldığımız yazarın tüm romanlarını içermesi bu çalışmanın yapılmasını kısmen zorlaştırmış ve uzun zaman almasına neden olmuştur.

Çalışmamız; “Giriş”, “Kemal Tahir’in Romanlarında Halkbilimi Unsurları” ve “Tablolar” bölümünden oluşmaktadır. Girişte Kemal Tahir’in Hayatı ve eserleri üzerine bilgiler verdik. Kemal Tahir’in hayatı anlatılırken onu yazarlığa hazırlayan şartlar ve yaşamındaki çeşitli değişimler üzerine dikkat çektik. Eserleri konusunda ise gerek ölümünden önce gerekse ölümünden sonra yayımlanan eserlerinin ilk basım tarihlerini vermediği uygun bulduk. Yine bu bölümde Halkbiliminin tanımı, özellikleri, dünyada ve Türkiye’deki gelişimi üzerine kısaca değindikten sonra halk kültürünün çağdaş edebiyatımızdaki yeri üzerine değerlendirmelerde bulunduk.

Çalışmamızın esası, “Kemal Tahir’in Romanlarında Halkbilimi Unsurları” başlığını taşımaktadır. Burada, Kemal Tahir’in serüven romanları dışında kalan tüm romanlarını Halkbilimi açısından değerlendirdik.

Aşağıdaki ana başlıklar oluşmadan önce, Kemal Tahir’in on dokuz romanını okuyarak bu romanlarda yer alan Halkbilimi unsurlarını tespit ettik. Bu tespitlerimizi fişleme yöntemi kullanarak yazıya geçirdik. Fişleri, konu başlıklarına göre tasnif ettik. Elde ettiğimiz verileri bilgisayar ortamına taşıdık. Yorum ağırlıklı *Performans teorisi* üzerine çalışmamızı şekillendirdik. Halk ürünü olan folklorun edebî eserlerdeki görünümünün gelenekte yaşayan şekilleriyle tıpa tıp aynı olamayacağı kuşkusuzdur. Bu nedenle romanlardan elde ettiğimiz halk kültürü ürünlerinin gelenekteki şekilleriyle benzerlik ve farklılıklarını tespit ettik. Bu bağlamda Halkbilimi unsurlarının romanda yer alış nedenleri, roman kurgusuna katkıları, üstlendikleri fonksiyonlar, romancının ve roman kahramanlarının folklor unsurlarıyla ilgili görüş ve düşünceleri üzerinde durduk. Kemal Tahir’in halk kültürü unsurlarıyla ilgili yakınlığının nedenlerini, gelenekle ilgili

düşüncelerini romanlardan elde ettiğimiz bulgular çerçevesinde değerlendirmeye çalıştık. Yapılan tespitler sonrasında Kemal Tahir'in Halkbilimi unsurlarını eserlerinde kullanma sıklığı ve şekli ile ilgili görüş ve düşüncelerimizi belirttik. Varılan sonuçları her bölüm için ayrı ayrı yorumlayarak değerlendirdik.

Tespit ettiğimiz folklor unsurlarının bir bölümünde tespitlerimizin tamamını almayı aynı örnekleri yinelemenin tezin anlaşılır olmasını engelleyeceği endişesiyle gereksiz gördük. Bu tip durumlarda özgün örnekleri aldık. Bazı tespitlerimizi, çalışmamız içinde alıntıların fazlaca yer tutmasını engellemek amacıyla özetleme yoluna gittik. Romanlardaki aynen alıntıları italik olarak gösterdik.

“Kemal Tahir'in Romanlarında Halkbilimi Unsurları” adlı çalışmamızda sırasıyla şu ana başlıklar yer almaktadır: *Anlatılar, Anonim Halk Şiiri, Aşık Tarzı Halk Şiiri, Tasavvuf, İnanışlar, Yaşamın Dönüm Noktalarıyla İlgili Gelenek ve Görenekler, Kalıp Sözler, Formel Sayılar, Dil ve Anlatım, Sosyal Normlar, Halk Bilgisi, Halk Tiyatrosu, Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Kurumları, Bayramlar-Törenler-Kutlamalar, Oyun-Eğlence-Spor, Halk Oyunları, Halk Sanatları ve Meslekleri, Halk Mimarisi ve Etnik Gruplar.*

Anlatılar başlığı altında *efsane, masal, halk hikâyesi, Dede Korkut, Köroğlu, fıkra, mitoloji, Şamanizm* ve *destan*'a yer verdik. Halk anlatıları olan *Dede Korkut, Köroğlu, Mitoloji* ve Türklerin eski inancı *Şamanizm*'i yine bu başlık altında almayı uygun bulduk. Bu anlatıların romana giriş ve çıkış yerlerini, roman kurgusuna katkılarını ve yazarın anlatılarla ilgili düşünce ve yorumlarını tespit ettik. *Anonim halk şiiri* bölümünde romanlara alınan *türkü, ağıt* ve *mani* nazım şekillerinin romandaki görünüşleri ve yazarın bu türleri nasıl adlandırdığı konusu üzerinde durduk. *Âşık tarzı halk şiirinde* romanda yer alan âşıkların ve âşık sözlerinin varlığı; *tasavvufta* edebî kişiliği ile bir roman kahramanı olan *Yunus Emre, tasavvuf tarikatları* ve *abdallar* hakkında bilgiler verdik. *Âşıkların* ve *tasavvuf öğelerinin* romanlar üzerindeki katkılarını değerlendirdik.

Çalışmamızın büyük bir bölümünü *inanışlar* başlığı altındaki değerlendirmelerimiz oluşturmaktadır. Bu başlık altında *hayvanlarla ilgili inanışlar, büyü-muska, uğur-uğursuzluk, cin, rüya, fal, nazar, diğer batıl inanışlar, Hızır, adak-kurban ve dini inanışlar* yer almaktadır. Hayvanlarla ilgili inanışları romandaki yoğunluklarına göre *at, deve, tilki, baykuş, tavşan, yılan, kaz, geyik, kartal* ve *Hüma*

kuşu olarak sıraladık. Adı geçen hayvanlarla ilgili olarak halk kültüründe yaşayan inanışlarla romandaki unsurları titizlikle karşılaştırdık. Eserlerdeki inanışların roman karakterlerinin tasvir ve tahlil edilmesinde ve roman kurgusunun şekillenmesindeki etkisi üzerinde durduk.

Yaşamın dönüm noktalarıyla ilgili gelenek ve görenekleri, doğum, sünnnet, evlenme ve ölüm adı altında gösterdik. Evlilik ile ilgili geleneksel uygulamaların ve inanışların romana katkıları üzerinde bilhassa durduk. *Ferfene, Mevlit* ve *ayna* ile ilgili tespitlerimizi *Günlük hayatla ilgili gelenek ve görenekler* başlığı ile değerlendirdik.

Kalıp Sözler'de atasözleri, deyimler, beddua, dua, yemin ve argo unsurlarını tespit ettik. Atasözleri ve deyimlerin romanlardaki kullanım nedenleri ve zenginliği üzerinde durduk. *Beddua, dua, yemin ve argo sözlerin özgünlük ve çeşitliliğine* dikkat çektik. Eserlerdeki yemin şekillerini sınıflandırarak bir bölümünün gelenekteki şekillerini tespit etmek ihtiyacını hissettik. Argo sözlerin belirli bazı romanlarda yoğunlaşmasının nedenlerini ifade ettik. Bütün bu kalıp sözlerin dil ve üslup açısından romanlara katkısı üzerine yorumlar yaptık.

Formel Sayılar başlığı altında *üç, dört, yedi, dokuz, on, on dört, kırk, yüz ve bin* sayılarının gerek halk kültüründeki gerekse romandaki işlevleri ve kullanılma sıklığı üzerinde tespitlerde bulunduk. Eserlerde gelenek, görenek, töre ve zagon diye ifade edilen yaptırım gücü yüksek halk yasalarını *Sosyal Normlar* bölümünde değerlendirdik. *Halk Bilgisi'nde halk hekimliği, halk ölçüsü ve takvimi, halk taşıtları* başlıklarını kullandık. Özellikle halk hekimliği bölümünde yer alan uygulamaların çeşitliliği ve bu pratiklerle ilgili roman kişilerinin davranış ve beklentileri üzerinde durduk. *Halk Tiyatrosu* bölümünde *Gölge Oyunu, Orta oyunu ve Meddah* hakkında bilgi verdik. *Sosyal Dayanışma, Yardımlaşma Kurumları* adı altında *ahilik, yâren* müesseseleri üzerinde durarak bunların romanda yer alma nedeni ve şekli üzerinde tespitlerde bulunduk. Romanlarda oldukça az yer kaplayan dinî bayramlar ve kandillerle ilgili geleneksel pratikleri, *Bayramlar-törenler-kutlamalar* başlığıyla değerlendirdik. *Oyun-eğlence-spor'da*, romanlarda oynanan çocuk oyunlarına ve büyüklerin oyun ve eğlencelerine yer verdik. *Çocuk oyunlarından âşık ve yüzük* oyununun gelenekteki şekillerini tespit ettik; oyunların romanda yer alma sıklığı üzerine yorumlar yaptık. *Büyüklerin oyun ve eğlenceleri* bahsinde değerlendirdiğimiz *avcılığın* Türk halk kültüründeki geçmişi, *cirit* ve *güreşin* ata sporu olmaları üzerinde durarak romandaki

kullanımlarını örneklendirdik. *Halk Oyunları*'nı Türk halk kültürünün ve roman karakterlerinin eğlence dünyalarına ışık tutacak şekilde ve romanda yer alan oyunları ayrı başlıklar altında göstererek değerlendirdik. *Halk Sanatları ve Meslekleri* bölümünde *Taş işlemeciliği* ve *Nakış işlemeciliği* üzerine eğilerek yazarın nakış işlemeciliği üzerindeki hassasiyetine değindik. *Halk Mimarisi* bölümünü *konut çeşitleri, konutlarda kullanılan eşyalar ve konutlarda aydınlanma* başlıkları ile sunduk. *Etnik gruplar* başlığıyla romanlarda yer alan tüm etnik grupları göstermeye çalıştık.

Tablolar bölümünde çalışmamızda yoğunluğu ve çeşitliliği ile dikkati çeken aynı zamanda tablolara elverişli bazı kültür unsurlarını tablolara aktardık. Böylece tablo halinde gösterdiğimiz efsane, masal, halk hikâyesi, çeşitli halk inanışları ve evlenme geleneğinin romanlardaki dağılımlarının ve kullanım şekillerinin belirginlik kazanmasını sağladık.

Sonuç bölümünde yukarıda başlık ve yan başlıklarla belirttiğimiz halk kültürü unsurlarının romana katkıları, yazarın bu kültür unsurlarını modern bir anlatıda kullanmasındaki nedenleri üzerinde durduk. Ayrıca çalışmamız boyunca yararlandığımız kaynakları *kaynakçalar* bölümünde gösterdik.

Çalışmamızda kitap, dergi, makale gibi yazılı kaynaklardan ve YÖK Dokümantasyon Merkezi'nden yararlandık. Halkbilimi unsurlarının tasnifinde, *Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı* tarafından hazırlanan *Türk Folklor Arşiv Kılavuzu*'ndan yararlandık.

Bu çalışmaya beni teşvik eden ve çalışmanın her aşamasında bilgilerinden yararlandığım danışman hocam Prof. Dr. Ensar Aslan'a teşekkür ederim. Çalışmam sırasında önemli katkılar sunan Prof. Dr. Erman Artun'a, fikirlerinden yararlandığım bölüm hocalarım Prof. Dr. Himmet Uç ve Prof. Dr. Sadettin Özçelik'e teşekkür ederim. Çalışmanın bütün bölümlerini okuyarak fikirleriyle katkıda bulunan Dr. Abdülbasit Sezer ve Dr. Kâmuran Eronat'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Kaynaklara ulaşmamda yardımlarını gördüğüm Çankırı Kültür ve Turizm Müdürlüğüne teşekkür ederim. Ayrıca böylesine uzun soluklu bir çalışmada her türlü yardımlarını gördüğüm annem Naciye Bandoğlu ile eşim Muzaffer Karakaş'a, varlıklarıyla çalışma gücü ve enerjisi veren çocuklarım Sadık Eren ve İdil Ceren'e sonsuz teşekkürler.

Nisan 2010

Rezan KARAKAŞ

Diyarbakır

İÇİNDEKİLER

Tez Onay Sayfası.....	1
Özet.....	2
Abstract.....	3
ÖNSÖZ.....	4
Kısaltmalar.....	12
0. GİRİŞ.....	14
0. 1. Kemal Tahir'in Hayatı ve Eserleri.....	14
0. 2. Halkbiliminin Tanımı ve Tarihi Gelişimi.....	18
0. 3. Halk Kültürünün Çağdaş Edebiyatımızdaki Yeri.....	21
KEMAL TAHİR'İN ROMANLARINDA HALKBİLİMİ.....	27
1. Anlatılar.....	27
1.1. Efsane.....	27
1. 1. 1. Atın Yaradılışı	28
1. 1. 2. Başak	31
1. 1. 3. Bursa Kestaneleri.....	32
1. 1. 4. Cinkıran Çeşmesi.....	33
1. 1. 5. Güvenç Abdal.....	34
1. 1. 6. Keşiş Düzü.....	36
1. 1. 7. Osman Gazinin Düşü ve Şeyh Edebalı'nın Tabiri.....	37
1. 1. 8. Uğru Abbas.....	38
1. 1. 9. Taş Kesilme.....	41
1. 1. 10. Diğer Efsaneler.....	43
1. 2. Masal.....	44
1. 2. 1. Masal Motifleri.....	48
1. 2. 1. 1. Cadı ve Peri Motifi.....	48
1. 2. 1. 2. Diğer Masal Motifleri.....	54
1. 2. 2. Kısa Masallar.....	57
1. 2. 3. Masal Kahramanları.....	59
1. 2. 4. Masal Adları.....	60
1. 2. 5. Masal Formelleri.....	62
1. 3. Halk Hikâyesi.....	62

1. 3. 1. Halk Hikâyesi Motifleri.....	64
1. 3. 1. 1. Kerem İle Aslı Hikâyesi ve Yanma Motifi.....	64
1. 3. 1. 2. Ferhat İle Şirin Hikâyesi ve Engel Motifi.....	66
1. 3. 2. Halk Hikâyesi Kahramanları.....	67
1. 4. Dede Korkut.....	70
1. 5. Köroğlu.....	79
1. 6. Fıkra.....	83
1. 7. Mitoloji.....	93
1. 8. Şamanizm.....	97
1. 9. Destan.....	102
2. Anonim Halk Şiiri.....	104
2. 1. Türkü.....	104
2. 2. Ağıt.....	111
2. 3. Mani.....	116
2. 4. Diğer Anonim Türler.....	119
3. Âşık Tarzı Halk Şiiri.....	120
4. Tasavvuf	127
5. İnanışlar.....	135
5. 1. Hayvanlarla İlgili İnanışlar.....	135
5. 1. 1. At.....	135
5. 1. 2. Deve.....	143
5. 1. 3. Tilki.....	146
5. 1. 4. Baykuş.....	148
5. 1. 5. Tavşan.....	149
5. 1. 6. Yılan.....	151
5. 1. 7. Kaz.....	153
5. 1. 8. Geyik.....	155
5. 1. 9. Kartal.....	156
5. 1. 10. Hüma Kuşu.....	159
5. 1. 11. Diğer.....	159
5. 2. Büyü ve Muska	160
5. 2. 1. Sıcaklık Büyüsü.....	164

5. 2. 2. Bağlama Büyüleri.....	170
5. 2. 3. Diğer Büyü ve Muska Uygulamaları	171
5. 3. Uğur-Uğursuzluk.....	178
5. 4. Cin.....	193
5. 5. Rüya.....	203
5. 6. Fal	212
5. 7. Nazar.....	220
5. 8. Diğer Batıl İnanışlar.....	224
5. 9. Hızır.....	231
5. 10. Adak ve Kurban.....	236
5. 11. Dini İnanışlar.....	238
6. Yaşamın Dönüm Noktalarıyla İlgili Gelenek ve Görenekler.....	242
6. 1. Doğum.....	242
6. 2. Sünnet	244
6. 3. Evlenme.....	248
6. 3. 1. Düğün.....	259
6. 4. Ölüm.....	282
6. 5. Günlük Hayatla İlgili Gelenek ve Görenekler.....	285
6. 5. 1. Fefene	285
6. 5. 2. Mevlit	286
6. 5. 3. Ayna	288
7. Kalıp Sözcükler.....	291
7. 1. Atasözcükleri.....	291
7. 2. Deyimler.....	302
7. 3. Dua	312
7. 4. Beddua.....	320
7. 5. Yemin.....	325
7. 6. Argo	336
8. Formel Sayılar.....	346
9. Dil ve Anlatım.....	362
10. Sosyal Normlar.....	391
11. Halk Bilgisi.....	403

11. 1. Halk Hekimliği.....	403
11. 2. Halk Ölçüsü ve Takvimi.....	412
11. 3. Halk Taşıtları	416
12. Halk Tiyatrosu.....	418
12. 1. Geleneksel Türk Seyirlik Oyunları.....	418
.12. 1. 1. Gölge Oyunu (Karagöz)	418
12. 1. 2. Orta Oyunu.....	421
12. 1. 3. Meddah.....	422
13. Sosyal Dayanışma, Yardımlaşma Kurumları.....	422
13. 1. Ahilik.....	422
13. 2. Yâren	427
14. Bayramlar, Törenler, Kutlamalar.....	432
15. Oyun, Eğlence ve Spor.....	436
16. Halk Oyunları.....	447
17. Halk Sanatları ve Meslekleri.....	453
17. 1. Taş İşlemeciliği.....	453
17. 2. Nakış İşlemeciliği.....	454
18. Halk Mimarisi.....	456
19. Etnik Gruplar.....	461
TABLÖLAR.....	464
SONUÇ.....	478
KAYNAKLAR.....	484
DİZİN.....	495

KISALTMALAR

Bkz.: Bakınız

c.: Cilt

DerS: Derleme Sözlüğü

YTS: Yeni Tarama Sözlüğü

s.: Sayfa

S.: Sayı

TTK Türk Tarih Kurumu

vb.: Ve benzeri

vd.: Ve devamı

vd.: Ve diğerleri

İNCELENEN ROMANLARIN KISALTMALARI

BMK	Bir Mülkiyet Kalesi
BÇ	Bozkırdaki Çekirdek
BM	Büyük Mal
Dam	Damağası (Notlar / Müsveddeler)
DA	Devlet Ana
EŞİ	Esir Şehrin İnsanları
EŞM	Esir Şehrin Mahpusu
HŞİ I	Hür Şehrin İnsanları I
HŞİ II	Hür Şehrin İnsanları II
Karılar K	Karılar Koğuşu
KM	Kelleci Memet
Kör	Körduman
Köyün K	Köyün Kamburu
Kurt K	Kurt Kanunu
Nam	Namusçular
RYK	Rahmet Yolları Kesti
Sağ	Sağırdere
YY	Yediçınar Yaylası
YA	Yol Ayrımı
YS	Yorgun Savaşçı

0. GİRİŞ

0. 1. KEMAL TAHİR'İN HAYATI VE ESERLERİ

Kemal Tahir'in Hayatı:

30 Kasım 1910'da İstanbul'da doğan yazar, Abdülhamit'in hünkâr yaverliğini ve Yıldız Sarayı özel marangozluğunu yapmış Şebinkarahisarlı Yüzbaşı Tahir Bey'in oğludur. Asıl adı İsmail Kemalettin Demir olan yazar, ilköğrenimini çeşitli kentlerde tamamlar. Kasımpaşa'daki Cezayirli Hasan Paşa Rüştüyesi'ni bitirir (1923). Galatasaray lisesini annesinin ölümü nedeniyle yarıda bırakarak (1930) avukat kâtipliği ve Zonguldak Kömür İşletmesi'nde ambar memurluğu yapar.

Yakup Sabri, Ertuğrul Şevket, İsmail Safa ve Arif Nihat Asya ile beraber *Geçit* dergisini çıkarır. Ardından gazeteciliğe başlayarak *Vakit*, *Haber*, *Son Posta* gazetelerinde düzeltmen, röportaj yazarı, çevirmen olarak görev yapar. *Yedigün* ve *Karikatür* dergilerinde sekreter olarak çalışır. *Karagöz* gazetesinin başyazarlığını, *Tan* gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü yürütür; *İzmir Ticaret* gazetesinin ise İstanbul temsilciliğini yapar.

Toplumsal içerikli ilk şiirlerini *İçtihat*'ta, sonraları Yahya Kemal'in etkisinde kalarak yazdığı ölçülü ve kafiyeli şiirlerini ise *Yeni Kültür* (1932), *Geçit* ve *Varlık* dergilerinde yayımlar. Nazım Hikmet'le dost olduktan sonra yeniden toplumsal temalı şiirler yazmaya başlar. Bu tür şiirlerini *Ses* dergisinde Cemalettin Mahir ve İsmail Kemalettin takma adlarıyla yayımlar.

Kısa mizahi roman ve öyküler yazar: “Aşk Çetesi”, “Sahte Serseri”, “Aşk Modası” vb. romanları 1935'te *Karikatür*'de, “Bütün Ahmetler Ayağa Kalksın”, “Mollalar Asker”, “Yalancı Şahit”, “Kuş Kafesleri” vb. *Yedigün*'de yayımlanır.

1938 yılında Donanma Kumandanlığı Askeri Mahkemesi tarafından 15 yıl ağır hapse mahkûm edilir. Çankırı, Malatya, Çorum, Nevşehir, cezaevlerinde yatar. Çorum cezaevindeyken Sedat Simavi'nin isteği üzerine serüven romanları yazar: *Zoraki Nişanlı*, *Bir Nedim Divanının Esrarı*, *Camı Kıran Çocuk*, *Halk Plajı*, *Gönül Denilen Hayvan*, *Aşk Pınarı gibi...* Cezaevinden çıktıktan sonra geçimini yazarlıkla sağlamaya çalışır: Çeşitli takma adlarla çeviriler yapar: *Kastil Büyücüsü*, *Saygon Geceleri*, *Dehşet Yolcuları* ve *Mayk Hammer dizisi*. Geçimini yazarlıkla sağlayan sanatçının çevirdiği Mayk Hammer polis romanları dizisi büyük ilgi görür. Kendisinin aynı tarzda yazdığı polisiye romanlar ise daha büyük bir ilgi ile karşılanır. Hapisteyken 1941 yılında *Tan*

gazetesinde “Göl İnsanları” genel başlığıyla Cemalettin Mahir takma adıyla tefrika ettiği öyküleri onun dikkati çeken ilk edebî ürünleridir. Ancak asıl edebî hayatına 1950’den sonra 13 yıl kaldığı cezaevinden çıktıktan sonra başlamıştır: *Son Posta* gazetesinde Körduman takma adıyla “Sağırdere”yi (1950), *Yeni İstanbul* gazetesinde Nurettin Demir takma adıyla “Esir Şehrin İnsanları”nı tefrika etmiştir.

1957 yılında Aziz Nesin’le birlikte *Düşün* Yayınevi’ni kurar. Film senaryoları üzerine çalışır. Bu senaryolardan bazıları film haline getirilir. 1968 yılında Sovyetler Birliği’ne gider. 1970’te akciğer kanserine yakalanır; tedavi görür; iyileşir. Yeniden çalışmalarına döner. 1973 yılında arkasında yarım kalmış taslak halinde birçok roman bırakarak bir kalp krizi sonucu vefat eder.

Yazın hayatına önce şiirle başlayan Kemal Tahir, bu yolculuğa hikâyeleri dâhil etmiş, ancak asıl edebî hayatını romanla sürdürerek on dokuz roman yazmıştır.

Uzun süre yazılarında takma adlar kullanmıştır: “Taka, Cemalettin Mahir (Tan gazetesi ve Ses dergisi), Nurettin Demir, İsmail Kemalettin (Ses dergisi), Körduman (Son Posta gazetesi), Bedri Eser (Hürriyet gazetesi), Samim Aşkın, Ali Gıncırlı (Tef dergisi), F. M. İkinci vb.” (Alangu 1968: 448)

Eserleri:

Şiirleri:

Döneminin birçok yazarı gibi yazın hayatına şiirle başlayan yazar, “Bardaki Kadınlar” şiirini Nisan 1931’de, “Açın Türküsü” şiirini ise Mayıs 1931’de *İçtihat*’ta yayımlar. 1940 yılına kadar *Geçit*, *Varlık* ve *Ses* dergilerinde şiir denemelerini devam ettirir.

Hikâyeleri:

Göl İnsanları (1955), Remzi yayınevi, İstanbul.

Fermancı Hoca adlı bir hikâyesi, *Türk Dili*, sayı: 77’de çıkmıştır.

Romanları:

Sağırdere (1955), Remzi yayınevi, İstanbul.

Esir Şehrin İnsanları (1956), Martı yayınevi, İstanbul.

Körduman (1957), Remzi yayınevi, İstanbul.

Rahmet Yolları Kesti (1957), *Düşün* yayınevi, İstanbul.

Yediçınar Yaylası (1958), *Düşün* yayınevi, İstanbul.

Köyün Kamburu (1959), *Düşün* yayınevi, İstanbul.

Esir Şehrin Mahpusu (1961), Düşün yayınevi, İstanbul.

Kelleci Memet (1962), Remzi yayınevi, İstanbul.

Yorgun Savaşçı (1965), Remzi yayınevi, İstanbul.

Bozkırdaki Çekirdek (1967), Remzi yayınevi, İstanbul.

Devlet Ana (1967), Bilgi yayınevi, Ankara.

Kurt Kanunu (1969), Bilgi yayınevi, Ankara.

Büyük Mal (1970), Bilgi yayınevi, Ankara.

Yol Ayrımı (1971), Sander yayınevi, İstanbul.

Ölümünden Sonra Basılanlar

Namusçular (1974), Bilgi yayınevi, Ankara.

Karılar Koğuşu (1970), Bilgi yayınevi, Ankara.

Hür Şehrin İnsanları 2 cilt (1976), Bilgi yayınevi, Ankara.

Damağası (1977), Bilgi yayınevi, Ankara.

Bir Mülkiyet Kalesi (1977), Bilgi yayınevi, Ankara.

Anket:

Namık Kemal İçin Diyorlar ki (1936), Şirket-i Mürettibiye Basımevi, İstanbul.

Mektup:

Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar (Hazırlayan: Cengiz Yazoğlu) (1993), Bağlam yayınları, İstanbul.

Film Haline Getirilen Senaryoları:

Haremde Dört Kadın (1965), Yönetmen: Halit Refiğ.

Namusum İçin (1965), Yönetmen: M. Ün.

Yarın Bizimdir (1963), Yönetmen: Atıf Yılmaz.

Notlar:

Ölümünden sonra Cengiz Yazoğlu tarafından yayıma hazırlanan notları, Bağlam Yayınevi'nce "Notlar" genel başlığı altında bir dizi halinde yayınlanmıştır:

Sanat-Edebiyat, 4c. (1989-1990), Roman Notları I (Topal Kasırğa-Darmadağın Olan Devlet) (1990), Roman Notları II (Batı Çıkmazı) (1991), Roman Notları III (Patriyot Ömer-Gülen Azap Çıkmazı) (1991), 1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar (1990), 1950 Öncesi Cezaevi Notları (1991), Batılılaşma (1992), Osmanlılık/Bizans, çöküntü (1992), Kitap Notları (1993). (Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, 2. cilt: 594).

Yukarıda Kemal Tahir'in eserlerinin ilk baskıları verilmiştir. Bu eserlerin sonraki yıllarda birçok yayınevi tarafından pek çok kez baskısı yapılmıştır. Son olarak Kemal Tahir'in hikâyeleri ve serüven romanları da dâhil olmak üzere tüm romanları İthaki yayınları tarafından basılmıştır.

“Göl İnsanları” adlı hikâyesi ile “Karılar Koğuşu” ve “Kurt Kanunu” romanları filme alınmış; “Yorgun Savaşçı” ise televizyon dizisi yapılmıştır.

“Yorgun Savaşçı”yla 1967–68 Yunus Nadi Roman ödülünü, “Devlet Ana” ile 1968 TDK Roman ödülünü almıştır.

0. 2. HALKBİLİMİNİN TANIMI VE TARİHİ GELİŞİMİ

Halkbilimi, halkın doğaya sunduğu her türlü maddi ve manevi ürünü çeşitli metotlarla derleyen, araştırıp tasnif eden bunlarla ilgili yorumlarda bulunan bilim dalıdır. Folklor kelimesi, “halkbilimi” adındaki bilim dalının karşılığı olmakla birlikte aynı zamanda halk kültür ürünleri için de kullanılmaktadır. Halkbiliminin doğmasında Amerika’nın keşfinin, Rönesans ve Reform hareketleri ile Fransız Devrimi’nin büyük ölçüde etkisi vardır.

Halk kültürü ürünlerinin derlenmesi ile ilgili çalışmalar, bilinçsiz olarak 17. yüzyılda başlamıştır. İngiliz Thomas Brown’un yazdığı “Halk Arasındaki Boş İnançlar Üzerine Araştırmalar” (1646), adlı kitabı, Fransız Jean Babtiste Thiers’in “Boş İnançlar El kitabı” (1677), Fransız Charles Perrault’un halk masalları kitapları öncü derleme kitaplardır (Tan 2000: 17).

Halkbilimi ile ilgili dünyada yapılan ilk ciddi çalışmalar ise şunlardır:

1. Alman filozofu Johan Gottfried Von Herder’in 1778-1779 yıllarında Alman halk türküleri antolojisi (Stimmen Der volker İn Lieden)’ni yayınlaması.
2. Alman Grimm kardeşlerin 1812 yılında halktan derledikleri masalları yayınlamaları.
3. İngiliz William John Thoms’un 1846 yılında İngilizce “halkbilimi” anlamına gelen “folklor” terimini kullanmayı önermesi.
4. Finlandiyalı Dr. Elias Lönnrot’un 1835 ve 1849 yıllarında “Kalevala” destanını derleyip yayınlaması (Aslan 2008: 4).

Folklor terimi kullanılmadan önce gelenek ve inanışlar ile anonim edebiyat ürünleri için çeşitli adlar kullanılmıştır: Henry Bourne 1725’te *Antiquitates Vulgares*, Francis Grose aynı yıl *Vulgar Tongue*; Jon Brand 1777’de *Popular Antiquities*, Herder 1778’de *Volklied*, Gerhard P. Norman 1785’te *Völkerkunde*, Jozef Rohrer 1803’te *Volkforschung*, Friedrich Ludwig Jahn 1810’da *Volkstum ve Volkstumskunda*, Johann Felix Kanaffel 1813’te *Volkskunde* terimini kullanmıştır. *Folklor* adı, 1891’de *Uluslar arası Folklor Kongresi*’nde bu bilime ad olarak kabul edilmiş, ancak halk ve bilim kelimelerine karşılık gelen yukarıdaki terimler, çeşitli ülkelerde folklorun yanı sıra kullanılmaya devam etmiştir (Tan 2000: 19).

19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bu bilim dalı, birçok ülkede büyük ilgiyle karşılanmış; bilim adamları kendi ülkelerinin halk kültürlerini araştırmaya

yönelmişlerdir. Ülkemizde Tanzimat'la başlayan halka dönüş hareketleriyle, sosyal ve edebî alanlarda “halk” ve “millet” kavramları benimsenip yayılmaya başlamıştır. Batı kültürü ile yetişen bazı şair ve yazarlarımız, edebiyatımızın asıl kaynağının “halk” olduğu görüşünü savunarak halk dili ve halk kültürüne dayanan millî edebiyatı kurmak amacıyla halk edebiyatı ürünlerinden yararlanmışlardır (Aslan 2008: 4).

Tanzimat yazarlarının halk dili ve edebiyatından yararlanarak Batı edebiyatı türlerinde eserler vermeye çalışmaları sonucunda birçok folklor ürünü yazıya geçirilir. İbrahim Şinasi hayvan hikâyelerini “*Tenasüh*”, “*Eşek ile Tilki*”, “*Karakuş Yavrusu ile Karga*”, “*Arı ile Sivrisinek*” adıyla sadeleştirir (1862), “*Şair Evlenmesi*” adlı tiyatro eserinde (1860) halk dili ve deyimlerini kullanır, (1863) yılında da “*Durûb-ı Emsal-i Osmaniye*” adlı atasözleri kitabını yayımlar. Ahmet Mithat Efendi halk kültürünü, eski İstanbul hayatını eserlerinde başarıyla yansıtır. Ahmet Vefik Paşa, Moliere piyesini folklorik bilgilerle donatarak Türk geleneklerine uyarlar; memurlarına anket yaparak derlediği malzemeyi “*Lehçe-i Osmanî*” (1876) adlı sözlüğünde yayımlar. Mehmet Kâmil Bey, 1844 yılında ilk basılı yemek kitabımız olan “*Melceü't Tabbahin'i*” yayımlar. Ebüzziya Tevfik Bey halk tiyatrosu konusunda ilk önemli çalışmayı yaparak meddahlık ve kukla üzerine iki makale yazar (Tan 2000: 22).

Macar Türkoloğu İgnacz Kunoş, Türk halk edebiyatı çalışmalarının öncülerindendir. O, 1885-1890 yılları arasında Anadolu ve Rumeli’de yapmış olduğu Karagöz, meddah hikâyeleri, orta oyunu, Nasrettin Hoca fıkraları, masal, halk türküleri, ninni vb. derlemeleri 1886 yılından itibaren yayınlamaya başlamıştır. Wilhelm Radloff, George Jacob, Otto Spies, Gyula Nemeth, Edmond Saussey, Wolfram Eberhard, Varren S. Walker, Andreas Tietse, Anna Masala, irene Melikof, Gyula Meszaros ve A. Von Gabain gibi birçok bilim adamı bu alanda çalışmalar yapmışlardır (Aslan 2008: 4).

Ülkemizde folklordan ilk söz eden yazar Ziya Gökalp, bu bilim dalının tanımını yapar ve *halkiyat* terimini kullanır. Rıza Tevfik Bölükbaşı “*Folklor: Folk-lore*” adlı yazısında *hikmet-i avam* tabirini folklor karşılığında kullanır. Fuad Köprülü ise İkdam gazetesindeki bir yazısında “*Yeni Bir İlim: Halkiyat-Folklor*” adlı yazısında halkbiliminin önemine değinir.

1920 yılında kurulan *Hars Dairesi* halkbilimi alanında çalışmalar yapan ilk resmî kurumdur. Bu kurum, Anadolu halk kültürünün derlenmesinde önemli çalışmalar yapar.

İstanbul Üniversitesi'ne bağlı olarak 1924 yılında kurulan “*Türkiyat Enstitüsü*”, çalışmalarını kuruma ait *Türkiyat Mecmuası*'nda yayımlar; ilk halkbilimi akademisyenlerini de Mehmet Fuat Köprülü burada yetiştirir. Yine aynı yıl açılan “*Musiki Muallim Mektebi*” ile ondan önce açılan İstanbul Belediye Konservatuvarı (Darülelhân) Anadolu'dan Türk halk türküleriyle oyun havalarını derleyerek notalarıyla birlikte yayımlar. 1927 yılında kurulan ilk adı *Anadolu Halk Bilgisi Derneği* olan kuruluş daha sonraki yıllarda *Türk Halk Bilgisi Derneği* ikinci adıyla “*Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber*” adlı bir kitapla “*Halk Bilgisi Mecmuası ve Halk Bilgisi Haberleri*” dergilerini çıkarır (Çobanoğlu 1999: 29, 30). Halk Bilgisi Mecmuası 189 sayfalık birinci sayısını çıkardıktan sonra yayın hayatına son vermiş; ancak Halk Bilgisi Haberleri dergisi, 1929 yılından itibaren 124 sayı çıkmıştır (Aslan 2008: 7).

1930 yılından sonra dolaylı da olsa Türk Dil Kurumunun ve Türk Tarih Kurumunun halkbilimi çalışmalarına yaptıkları katkılar bulunmaktadır.

Fuat Köprülü'nün *Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi* (1930), Pertev Naili Boratav'ın *Köroğlu Destanı* (1931) ile *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* (1946), Şükrü Elçin'in *Kerem İle Aslı Hikâyesi* (1949) ve İlhan Başgöz'ün *Biyografik Halk Hikâyeleri* (1949), adlı çalışmaları Türkiye'de bilimsel metotlarla yapılan ilk çalışmalardır. İhsan Hınçer tarafından 1949-1980 yılları arasında kesintisiz olarak 361 sayı çıkarılan “*Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*” yerli yabancı birçok halkbilimcinin çalışmalarını uzun süre yayımlama başarısını göstermiştir (Aslan 2008: 7).

Türkiye'de halkbilimi çalışmalarında üniversiteler oldukça önemli bir yere sahiptir. 1938 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde Pertev Naili Boratav ve asistanı İlhan Başgöz tarafından folklor ve halk edebiyatı dersleri açılır; 1948 yılında “*Folklor Kürsüsü*” kurulur. Bu alanda yapılan çalışmalar 1949 yılında kürsünün kaldırılmasıyla sonlanır. 1980 yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Sedat Veyis Örnek başkanlığında kurulan “*Halkbilimi Kürsüsü*”, 1982 yılında yükseköğretim kurulu yasasıyla Türk dili ve edebiyatı bölümüne bağlı “*Halkbilimi Anabilim Dalı*”na 1993 yılında da “*Halkbilimi Bölümü*”ne dönüşür. 2002 yılında ise aynı fakültenin Etnoloji bölümü ile birleştirilir. 1983 yılında Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne bağlı olarak açılan Halkbilimi Anabilim Dalı ile Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde 2003 yılında Prof. Dr. Öcal Oğuz'un büyük çabaları ile kurulan “*Halkbilimi*” bölümü eğitim öğretim ve bilimsel

çalışmalarına devam etmektedirler. 1970’li yıllardan beri de başta Hacettepe ve Atatürk Üniversitesi olmak üzere, Ankara, Gazi, Dokuz Eylül, Ege, Selçuk, Dicle, Çukurova, Fırat, Cumhuriyet, Marmara ve Boğaziçi gibi üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinin programlarında bulunan halkbilimi ve halk edebiyatı dersleri verilmekte; bilimsel metotlarla sistemli bir şekilde halk edebiyatının hemen her konusunda derleme, inceleme ve araştırmalar yapılmaktadır. 1966 yılında Kültür Bakanlığına bağlı olarak kurulan Milli Folklor Araştırma Dairesi şimdi, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü adıyla Türk halk kültürü konusunda çalışmalarını sürdürmektedir (Aslan 2008: 8).

1966 yılında kurulan “Milli Folklor Araştırma Enstitüsü”, günümüze kadar üç kez ad değiştirmiş; “Milli Folklor Araştırma Dairesi”, “Halk Kültürünü Araştırma Dairesi” adlarından sonra şimdi “Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü” adıyla Kültür Bakanlığına bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu kurum folklor, kongre ve sempozyumlar düzenlemekte, derleme, arşivleme ve yayınlama faaliyetlerini yürütmektedir (Çobanoğlu 1999: 31).

0. 3. HALK KÜLTÜRÜNÜN ÇAĞDAŞ EDEBİYATIMIZDAKİ YERİ

Halk kültürünün çağdaş edebiyatımıza etkisi, oldukça geniş kapsamlı bir konudur. Bu nedenle, konu ile ilgili tespitlerimizi ana hatlarıyla sunmaya çalışacağız:

Halk dili ve halk kültürü, Tanzimat öncesinde Divan Şairlerinin ilgisini çekmeye başlamıştır. 16. yüzyıl şairleri Mahremi ve Nazmi’nin aruz vezni ile daha az yabancı kelime kullanarak sade bir dille şiir yazmaya çalıştıkları, böylelikle Türkî-i basit cereyanını başlattıkları görülür. Bu şairlerden önce de Sâfi, Türkçe atasözlerini şiirlerinde kullanarak şöhret kazanır, Güvâhi ise çok sayıda atasözlerini içine alan bir Pend-Nâme yazar. XVII.yüzyıl sonu XVIII. yüzyıl başlarına gelindiğinde ise yerli hayattan alınmış konuların çoğaldığı, Nedim’in hece vezni ile bir türkü yazdığı, böylece halk edebiyatının ve halk zevkinin yukarı tabakalara kadar çıktığı dikkati çeker. XIX. yüzyılda ünlü âlim ve tarihçi Esat Efendi, dilde sadeliğe gidilmesi gerektiğini, halk edebiyatının önemini ve herkesin anlayabileceği sehl-i mümteni tarzında eserler yazmanın yararlı olacağını dile getirir. Fuat Köprülü, Mahremi’yi Türkî-i basit ile şiirler yazdığından, millî lisan ve edebiyat cereyanının ilk müjdecisi, Esat Efendi’yi ise millî lisan ve edebiyatının ilk nazariyecisi gibi görmek gerektiğini söyler (Köprülü 1999: 278- 298)

Tanzimat edebiyatı döneminde (1860-1896) yaşanan sosyal ve siyasi gelişmelere paralel olarak “halk” önem kazanır. Dönemin aydınları halka ulaşmak ve ilke edindikleri “sanat toplum içindir” görüşünü gerçekleştirmek için yeni bir dil ve üslûp arayışına girerler. Böylelikle eski nazım ve nesir dillerinin dışında konuşma diline yakın yeni bir dil oluştururlar. Şinasi, “Şair Evlenmesi” adlı tiyatro eserinde Orta oyununa ait özellikleri kullanır. Derlediği atasözlerini Hikmet-i Avam adı altında toplar. Namık Kemal, makale ve piyeslerinde halka büyük değer verir. Ziya Paşa, zaman zaman değişen görüşlerine rağmen halk edebiyatının savunuculuğunu yapar. Ahmet Mithat Efendi, hikâye ve romanlarında meddah ve halk hikâyelerinden yararlanır.

Şemsettin Sami, Ahmet Mithat, Namık Kemal, Samipaşazade Sezai gibi ilk romancılarımız, geleneksel anlatı türlerimizi, akıl dışı olaylara yer verdiklerinden dolayı, ilkel ve çocukça bulmuş; yetişkin insanın bunlardan zevk alamayacaklarını söylemiş olmalarına rağmen, çocukluklarından bu yana aşinası oldukları masal, halk hikâyesi ve meddah taklitlerinden oluşturdukları birikimden yararlanmışlardır.

Türk toplumunun ortak kültürel değerlerini yakalayıp dinleyiciye aktaran meddah hikâyelerinin popülerliği kanıtlanmış bir olay örgüsünün öğelerini sağlıyor olması ve Türk kültürel dokusuna uygun tipler, durumlar ve çözümler sunması, ilk romancıların meddah anlatılarından yararlanmalarında önemli bir etken olmuştur. Batı uygarlığı ile Türk kültürünü birleştirmeyi amaçlayan Tanzimat’ın ilk dönem romancıları, meddah hikâyelerinden Türk kültürünün değer yargılarını yansıtan öğeleri ödünç alarak, bu öğeleri yeni bir formda, roman çerçevesinde oturtmaya çalışmışlardır (Evin 2004: 33).

Mustafa Nihat Özön, Ahmet Mithat’ın başarısının sırrıyla ilgili şu tespitte bulunur: “Okuduğu Batı eserlerinden teknik öğrenmiş, onlardan plan alarak -kendisinin “şevk-i tanzîr” dediği duygu ile- kendisi o planı doldurmuş ve çok yerli olan bir eda, meddah edasıyla onu aktarmıştır” (Özön 2009: 298).

Hasan Mellah, Taaşuk-ı Talat ve Fıtnat, İntibâh, Sergüzeşt ve Zehra’nın olay örgüleri ve roman kişileri açısından geleneksel hikâyemizle olan göbek bağlarını saptamaya çalışan Berna Moran, bu eserlerin ya âşık hikâyeleri ya da meddah hikâyeleri kalıpları üzerine kurulduklarını; yine bu hikâyelerden alınmış karşıt iki kadın tipini sergilediklerini söyler (Moran 2008: 39).

Ziya Gökâlp, her hususta halka ve halk kültürüne önem verilmesi gereğini savunan yazılarıyla önemli bir merhaledir. O, yeni bir dil ve edebiyatın oluşması için muhakkak halk diline ve edebiyatına gidilmesi gerektiği görüşündedir.

Nabizade Nazım, “Karabibik” (1890) adlı eseriyle ilk köy hikâyesini yazar.

Köye dönük edebiyatın roman alanındaki ilk örneği Ebubekir Hâzım Tepeyran’ın Küçük Paşa’sıdır (1910). Yazar, eserinin konusunu, “*Bir köylü çocuğunun muhayyel sergüzeşti*” diye özetler (Kabaklı 1997: 458).

Refik Halit Karay, “Memleket Hikâyeleri”yle Yakup Kadri Karaosmanoğlu “Yaban” Reşat Nuri Güntekin “Çalığışu” romanlarıyla Anadolu gerçekliklerini tasvir ederler. Bu eserlerde o güne dek edebiyat sahasına dâhil olmamış halktan kişiler ele alınır.

Milli edebiyat döneminde (1911-1923) Anadolu, yurt, tarla, sapan, köylü, köy kızı eserlerin başlıca konularındır. Eski halk destanları taklit edilir. Rıza Tevfik, koşmalarıyla bunları yaşatmak ister. Ömer Seyfettin, hikâyeleriyle geçmişin özlemini uyandırmaya çalışır. Dönemin aydınları Türkçeye ve millî tarihe yönelik derin bir sevgi ve ilgi duyar. Ziya Gökâlp ise bütün bu yeni görüşlerin öncülüğünü yapar (Levend 1973: 55). Milli edebiyata mensup şairler 1917 yılında “Şairler Derneği” adlı bir dernek kurarlar. Bu dernek, üyelerinden “konuşma dilinin ve hece ölçüsünün kullanılmasını” isteme kararı alır (Akyüz 1990: 170).

Yapıtlarında köyü ve köylüyü anlatan birçok yazar, çoğu kez bilinçli olarak halkbilimsel unsurlardan yararlanmak durumunda kalmıştır. Özellikle sosyal gerçekçi yazarlardan Reşat Enis Aygen, Kemal Tahir, Kemal Bilbaşar, Orhan Kemal, Samim Kocagöz, Yaşar Kemal, Abbas Sayar, Fakir Baykurt, Bekir Yıldız eserlerinde halktan seçtikleri roman kahramanlarının davranış kalıplarını, alışkanlıklarını, inanışlarını, gelenek, görenek ve töreyle sınırlandırılmış hayatlarını işlemiş ve bütün bunlara çoğunlukla ideolojik açıdan yaklaşmışlardır.

Köy yaşamının konu edildiği eserlerde ele alınan ve aynı zamanda köylü insanın düşünce ve yaşam dünyası hakkında da bilgi veren birçok batıl inanış ve geleneksel uygulamalar, birer halk kültürü malzemesi olarak dikkatle değerlendirilmelidir.

“Sahici Türk Romanı, işçimizle köylümüzün realitesinden doğacaktır. Biz, romancılar, bu iki zümrenin yaşayışındaki bütün özellikleri iyice öğrenmek, ekonomik ve sosyal şartlarındaki bütün değişimleri aralıksız takip etmek zorundayız” diyen

Kemal Tahir, eserlerinde halk edebiyatı mahsullerine ve folklor ürünlerine geniş ölçüde yer vermiştir.

Edebiyat sahasında köy yaşantısının ve bu bağlamda da Türk halk kültürü unsurlarının yoğun bir şekilde kullanılmasının önemli bir nedeni, köy kökenli ve köy enstitüsü çıkışlı yazarlardır. Bunlar, eserlerinde şehre karşı köyün yanında ve köylünün tarafında duran tezli hikâye ve romanlar yazmışlardır. Mahmut Makal'ın "Bizim Köy"ü bu tür eserlerin en dikkat çekenidir.

Modern edebiyatın Anadolu ve köy gerçekliğiyle ilgilenmesiyle halkbilimi unsurları, hikâye ve roman gibi türlerde birer malzeme olarak daha çok kullanılmaya başlamıştır. Bu tür yapıtlar incelendiğinde halk edebiyatı ve halk kültürü mahsullerinin çokluğu ve çeşitliliği dikkati çeker. Türk romanının yönünü Anadolu'ya çevirmesinin ilk örnekleri sayılan eserler, özellikle "Çalıkuşu" ve "Memleket Hikâyeleri" bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Genel olarak Anadolu'nun ve köylerin geri kalmışlığının ele alındığı eserler, özellikle gelenek, görenek, töre gibi kavramlara, büyü, muska, fal gibi batıl inanışlara yer vermiş; böylelikle halk bilimsel açıdan zengin birer kaynak durumuna gelmişlerdir.

Yalnız şunu belirtmekte yarar görüyoruz. Halkbilimi unsurlarının modern edebiyat eserlerinde kullanımı, hiçbir zaman Anadolu ve köy yaşamının anlatıldığı eserlere özgü bir ayrıcalık olmamıştır. Büyük şehirlerin ve çağdaş insanın anlatıldığı birçok hikâye ve romanda da halk bilimsel açıdan değerli oldukça zengin veriler elde edilmektedir.

Günümüz çağdaş edebiyatı, halk anlatılarından ve kültüründen doyusuya yararlanmaya devam etmektedir. Yaşar Kemal, efsanelerden oluşan üç roman yazar: Üç Anadolu Efsanesi, Ağrıdağı Efsanesi, Binboğalar Efsanesi. Birçok romanında halk anlatılarına ve zengin kültür unsurlarına yer verir. Murathan Mungan masal, halk hikâyesi gibi anlatılarla romanlarını beslerken bazı masallarda değişiklikler yapar; onları âdeta yeniden yazar. Elif Şafak; Mahrem, Siyah Süt romanlarında halk kültürü unsurlarını roman kurgusuna dokur.

Kemal Tahir, Yaşar Kemal ve Murathan Mungan'ı ortak bir payda altında buluşturan nokta, her üç yazarın halk anlatılarını ve kültür unsurlarını modern roman düzleminde ele alma ihtiyacını duymuş olmalarıdır. Dikkati çeken diğer bir nokta ise ilk iki yazarın Dede Korkut destanî halk hikâyelerinin dil ve söyleyiş zenginliğinden

etkilenmeleri, Murathan Mungan'ın ise bir hikâyesine Dede Korkut hikâyelerinden Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu hikâyesinden esinlenerek ise “Dumrul ile Azrail” adını koymuş olmasıdır.

Kemal Tahir'in eserleri, efsaneler ve halk inanışları açısından zenginlik gösterir. Yaşar Kemal'in romanlarında efsane, masal, halk hikâyesinin; Murathan Mungan'ın anlatılarında masal ve halk hikâyesi motiflerinin yoğunluğu dikkati çeker.

Ahmet Kutsi Tecer, Cahit Sıtkı, Ahmet Arif halk kültüründen beslenen şairlerdir. Halk kültürüne ait birçok terim onların şiirinde bir sembol, ya da çağrışım amaçlı olarak kullanılmıştır. İkinci yeni şairlerinden Cemal Süreya türkü, ağıt gibi anonim halk şiiri tür adlarını; Ezop'u, dev, peri gibi masal kavramlarını; töre, folklor, ilenç (beddua) gibi folklor terimlerini, kutsal sayıları ve yemin kalıplarını şiirinde kullanır. “*Alıp kaldırdın bu kutsal ekmeği düştüğü yerden*” dizesinde halk inanışına; “*Kerem Aslının koynunda*” dizesiyle halk hikâyesi kahramanlarına yer verir. Nazım Hikmet, adlarını halk hikâyesi kahramanlarından alan “Tahir İle Zühre Meselesi” ve “Kerem Gibi”; Orhan Veli *şehzade, falcı kadın ve Kafdağı* kavramlarına yer verdiği “masal” adlı şiirleri yazarlar.

Türk edebiyatında roman türünün ilk örneklerini verdiği 19. yüzyıldan itibaren tüm eserler tarandığında halk kültürü ve edebiyatının artan ya da azalan oranlarda eserlere yansıtıldığı rahatlıkla tespit edilebilir. Günümüzde halktan ve halk kültürü ürünlerinden beslenen birçok çağdaş yazarın bulunması, önümüzdeki yıllarda da halk kültürü ve edebiyatının yazarlara esin kaynağı olacağı konusunda bir fikir vermelidir.

Yukarıda ana hatlarıyla ortaya koyduğumuz, bize edebiyatın toplumla olan sıkı ilişkisini göstermesi açısından da önem taşımaktadır. Halk edebiyatının ve folklorun edebî eserlerde kullanılması, edebî eserin yazıldığı dönemde yaşanan toplumsal ve siyasi hareketlerle doğrudan ilişkilidir. Tanzimat döneminde halkı uyandırmak, bilgilendirmek isteyen aydınların halkın anlayabileceği bir dil kullanmak zorunda kalmaları, aynı zamanda yeni bir dilin oluşmasını sağlamıştır. Milli edebiyat döneminde yaşanan savaşların millî bilinç uyandırmada etkisinin olmadığını kim iddia edebilir? Marksist yazarların ideolojileri gereği eserlerinde kırsal kesim insanının hayatını tahlil ve tasvir etmeleri nedensiz değildir. İster edebî ister ideolojik amaçlarla olsun birçok yazar ve şairin halk edebiyatı ve folklor ürünlerini; roman, tiyatro, şiir vb. edebî

eserlerde birer malzeme olarak kullanması, bizler için araştırılmaya değer bir alan olarak görülmektedir.

Geçmiş yıllarda, bu alanda benzer çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, bitirme tezi, yüksek lisans ve doktora düzeyindedir: Ahmet Mithat Efendi, Ömer Seyfettin, Ahmet Rasim, Ahmet Hamdi Tanpınar, Yaşar Kemal, Murathan Mungan adlı yazarların bir kısmının bütün eserleri, bir kısmının ise hikâye ya da romanları halkbilimsel açıdan incelenmiş bulunmaktadır. Bu bağlamda Kemal Tahir'in romanlarında yer alan folklor unsurlarının incelenip değerlendirilmesinin yazarla ilgili farklı sahalarda çalışma yapacaklara ışık tutacağı düşüncesindeyiz.

Bütünün parçalarından birinin bilinmemesi, yanlış ya da eksik bilinmesi, bütünle ilgili yapılan yargıları geçersiz kılar. Çağdaş bir edebiyat eserinin harcında bulunan halk kültürü unsurları bilinmedikçe, eseri tam olarak anlamak, yorumlamak ve tenkit etmek zor, hatta imkânsız olacaktır. İşte bu nedenle gerek Kemal Tahir'in eserlerinde gerekse modern edebiyatın diğer yazar ve şairlerinin eserlerinde bir malzeme olarak kullanılan folklorik unsurların araştırılması önem taşımaktadır.

KEMAL TAHİR'İN ROMANLARINDA HALKBİLİMİ

1. Anlatılar

1. 1. Efsane

Türk Halk Kültüründe Efsane

Her insanın hafızasında çocukluğundan itibaren taşıdığı bir efsane dünyası vardır. Kişinin inançları ne olursa olsun efsane, insan zihninde ayrı bir alan ve inanç oluşturur. Efsanenin dinî inanış konusu olması, onu diğer türlerden bir adım öne çıkarır. İnanç konusu olmaya devam ettikçe efsaneler yaşar, canlanır. Günümüzde insanoğlu, yeni efsaneler yaratma eğiliminde yaratıcılığını sınamakta; büyük şehirler, kentler, hatta uzay bile efsane yaratmaya elverişli yerler haline gelmektedir.

Halkbilimi araştırmacıları, efsane konusunda çeşitli tanımlar ortaya koymuşlardır:

Pertev Naili Boratav, efsanenin başlıca niteliğinin, inanış konusu olduğunu ve onun anlattığı şeylerin doğru, gerçekten olmuş diye kabul edildiğini söyler (Boratav 1999: 98).

Şükrü Elçin, efsaneyi insanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren, aynı coğrafya, muhit veya kavimler arasında gelişen, zamanla inanç, adet, anane ve törenlerin oluşumunda, az çok rolü olan bir çeşit masallar olarak tanımlar (Elçin 2004: 314).

Ensar Aslan, Farsça; hikâye, masal ve yaygın olarak anlatılan meşhur olay anlamlarında kullanılan efsanenin Batı dillerinde Latince kökenli Legend / legende sözcüğüyle karşılandığını, edebiyatımızda ise mitleri, tarihî, dinî olayları, olağanüstü niteliklere ve kerametlere büründürerek anlatan kısa, sözlü halk kültürü ürünleri için kullanılan bir kavram olduğunu belirtir (Aslan 2003: 417).

Saim Sakaoğlu, efsanenin şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatıldığını, anlatılanların inandırıcılık vasfı taşıdığını, genellikle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görüldüğünü, belirli bir şeklinin olmadığını, kısa ve konuşma diline yer veren anlatımlar olduğunu belirtir (Sakaoğlu 1980: 6) .

Sedat Veyis Örnek, efsanelerin sadece dünyanın, insanın, bitkilerin, hayvanların yaratılışını değil, aynı zamanda âdetlerin, kurumların, törenlerin de ilkin nasıl ortaya çıktıklarını konu edindiklerini, çeşitli kurumların, geleneklerin, törenlerin ve ayinlerin toplum için kutsal sayılmalarının efsanelerin doğrulamalarıyla mümkün olduğunu belirtir. Ardından “sünnet âdetinin, gizli dernekçiliğin, maskeciliğin, dövmeciliğin, erginleme

törenlerinin vb. görüldüğü ve uygulandığı yerlerde bunların kökenlerini açıklayan ve bunları toplum için geçerli kılan çeşitli efsaneler olduğunu” ekler (Örnek 1971: 210, 211).

Erman Artun, “bir olay, yer veya adla ilgili inanışı dile getiren veya bunların ortaya çıkış nedenini açıklayan, olağanüstü özelliklere sahip kısa anlatımlar” olarak tanımlar efsaneyi (Artun 2004: 35).

Efsanelerde yer ve zaman belirlidir; efsane kahramanları yaşamış ya da yaşadığına inanılan kişilerdir. “Nerede”, “ne zaman” ve “kim” sorularına cevap bulan efsane dinleyicisi efsanenin etkisinde kalır. Böylece efsane halkın belleğinde bir inanış konusu olur.

Efsanelerin bir kısmı etiolojiktir. Şehirlerin, dağların, nehirlerin veya herhangi bir olayın meydana geliş nedenini açıklayan anlatılardır. Ancak efsanede anlatılan olayın neden ve sonuçları bilimsel ve mantıksal olarak değil, efsanenin kendi doğası içerisinde, mucizelere ve kerametlere bağlanarak yorumlanır (Aslan 2008: 289).

Kemal Tahir’in Romanlarında Efsane

Kemal Tahir eserlerinde, halk anlatılarından en çok efsaneye yer verir. Yazar, efsanelerin tümünü yahut özetini romanlarına almıştır. Bu da bize halkın efsanelere olan inancının yazarın ilgisini çektiğini ve bu yüzden efsanelere romanlarında geniş yer verdiğini gösterir.

“Devlet Ana” romanındaki “Osman Gazi’nin Düşü ve Şeyh Edebalı’nın Tabiri” ile “Kurt Kanunu” romanındaki “Güvenç Abdal” anlatıları birer menkıbedir. Ancak menkıbeler dinlik konulardaki efsaneler olduğu için bu anlatılar da “Efsaneler” bölümünde ele alınmıştır.

İncelediğimiz eserlerde tespit ettiğimiz efsane konuları, alfabetik sırayla verilecektir:

1. 1. 1. Atın Yaradılışı

At, insanoğlunun yaşamında, geçmişten günümüze önemli bir rol üstlenmiştir. Atın yük taşımada, savaşta ve avda binek hayvanı; dinî törenlerde kurban hayvanı olması da bunu örnekler. At, toplumsal yaşamdaki öneminden ötürü de birçok destan, halk hikâyesi ve efsanede anlatı kahramanının yakın arkadaşı, kardeşi olarak karşımıza çıkar: Kültigin’in, Oğuz Kağan’ın, Manas’ın, Bamsı Beyrek’in, Köroğlu’nun atları gibi.

Sibiryaya Türk Moğol kavimlerinin halk edebiyatı ürünlerinde at sürüsü, ilahî bir menşeden gelmektedir. Yakut destanında kahramanların atları, at sürüsü ilahesi tarafından

güneş ülkesinden gönderilir. Moğollara göre Cengiz Han'ın atı gökten inmiştir. Şamanizm inanışında tanrı, insanlar arasındaki problemleri halletmek için insan kılığına girip, gökten yere atla iner (Elçin 1997: 502).

Atın yaradılışı ile ilgili efsanelerin bir bölümü yel unsuru ile ilgilidir. Elçin, atın rüzgârdan doğduğu efsanesinin İslamî kaynaklı olduğu görüşündedir. 14. yüzyıla ait bir Kısas-ı Enbiyâ'da atın yaradılışı şöyle anlatılır: *Kaçan Tanrı Teâlâ diledi kim atı yarada, Pes cenub yiline eytti.: “Pes sene bir halk yaradurvan, anı doslarumun azizliği çün ve düşmanlarımın horluğu çün kıluvan”, Yil eytti, Yaratgıl Beş andan bir kabza yil aldı ve atı yarattı*. Doğu Anadolu bölgesinde atın rüzgârdan doğduğuna dair efsaneler yaşamaya devam etmektedir (Elçin 1997: 503).

Efsanevî atlar, gökten inerler, sudan çıkarlar; topraktan veya yelden yaratılırlar. İncelediğimiz romanlarda atın yaradılışı ile ilgili bir efsane bulunmaktadır. Efsane, “Devlet Ana” romanında aşağıdaki şekilde anlatılmaktadır:

-Evet, koca Tanrı, “Atı yaratsam” demesiyle, elini uzatıp güney yelinin kafasını kavradı. “Dur eğlen, iki çift sözüüm var. Senden atı yaratsam gerek,” dedi. Fukara Güney yeli, at nedir bilirse de karşısındaki koca Tanrı olduğundan gerisini kurcalamadı, “Keyfin bilir diye boyun eğdi. Tanrı’dır, aldı bir avuç yel yoğurdu avucunda, atı meydana getirdi, saldı çayıra... Attır, cennet otlaklarında kişniyerekten, kış ataraktan doyunadursun, biz şimdilik nerden verelim haberi, şeytana uyup o Havva Ana’mıza o hareketi edip cennetten kovulan fukara Âdem Babamız’dan verelim. Âdem Babamız o sıra Serendip Adası’nda ki, bizim Söğüt’ümüz tam yetmiş bin yıllık yoldur, serseri olmuş gezinmektedir ki, yakarışı yeri göğü ırgalamaktadır... Koca Tanrı, ağlaşma bağirtısından amansız kaldı, “Nedir yahu, biz şunda hiç mi oh demeyeceğiz?” diye kızdı, soruşturmaya bir akli eren adamını saldı. Melek melâike takımı, soruşturmacıyı görünce, “Biz bu derbeder Âdem Baba’nın bağirtısından tespahi şaşırttık, sayısını yitirdik, aman, amanı bilir misin? Şunun suçu her neyse, koca Tanrı’ya bağışlattır, bizi bu belâdan kurtar,” dediler. Koca Tanrı’dır, kurban olduğum, suratını asıp başını duvara çevirdi, “Ben nasıl bir Allah olmalıyım ki, tutma dediğimi tutan, tut dediğimi tutmayan ve de cennetimde o işi işleyip ortalığı pisliğe veren bir akılsızı, ters yüzü döndürüp cennetime kondurayım,” dedi, “Hayır gerisin geri cennetine kondurmasın, derdine azdan çoktan bir derman bağışlasın âdemoğlu, bir Âdem Baba olmakla adamlıktan çıkmaz ve de Tanrı’ya en kötü kulundan geçmek hiç yaraşmaz,” dediler. Koca Tanrı biraz düşündü, naza vurup biraz daha

olmazlandı, niyeti, Âdem Baba'yı bunaltıp yasağını tutturmak... Sonunda canından usanmazlığa vurup "Peki," dedi, "kefil misiniz?" "Kefiliz," demeleriyle Serendip Adası'na uzandı, "Ya Âdem," dedi, "bir kötü iş tuttun, canımı sıktın o naneyi yemeseydin iyiydi ya, yedin. Bak neler oldu? Tüh yüzüne!" Bunca melek melâike, bunca peygamber, evliya bunca ermiş, bunca çokbilmiş, filanı falanı kefil verip yakarıcı oldu, ağzından peki lâfını çok güç aldılar. "Hadi, müjdedir hökürtüyü kes, dile dileğini al muradını," demesiyle Âdem Baba'muz sevinç delisi olup külâhını yere çaldı ve çekip gömleğini yırttı, bu kez naçarlıktan değil haa, keyfinden yolunmakta... Sonu, iki dizi üstüne düşüp hiç duraklamadan atı istedi. Koca Tanrı şaştı bir zaman, şaşması, "Benim gökte güney yeliyle gizli söyleşmemizi ve de yelden at yaptığımı, bu herif Serendip dağında nasıl bildi?" demesinden... Demek ki gökteki sarayında, Âdem Baba'nın, martalos (casus) tuttuğundan kuşkulandı. Sonunda kör şeytan aklına getirince ferahlayıp kas kas güldü, "Hay köftehor, bilmezden bir dilek diledin, tam üstüne vurdurdun, kendi mutluluğunu ve de oğlanlarının mutluluğunu kaptın, yıkıl!" dedi. Böylece koca Tanrı, atı önce Âdem Ata'ya, ardından Müslüman yiğitlere bağışladı (DA: 418, 419).

Bu efsane, roman kahramanlarından Bayhoca tarafından anlatılır. Roman kişileri önce Mavro'nun atından söz ederler. Sonra "At ne demektir? Müslüman'a güven, gâvura kıran demektir. Kanatsız uçan bir yaratık ki, kovduğunu tutar, kaçtığından kurtulur. Beli güçlü de bacakları gayetle Yörük... Yelesinde hayırlıyı, terkesinde doyumunu taşır, getirir." (DA: 419). denilerek atlar övülür ve ardından atın yaradılışı efsanesi anlatılır. Efsane metninde Allah, atı güney yelinden yaratır. O sırada cennetten kovulan Hz. Âdem, Serendip adasında gezmekte ve Allah'a bağışlanması için dualar edip yalvarmaktadır. Meleklerin arabulurcuğuyla Allah, Hz. Âdem'i affeder ve ondan bir dilek dilemesini ister. Hz. Âdem de hiç duraklamadan atı ister. Böylece Âdem baba hem kendi mutluluğunu hem de çocuklarının mutluluğunu elde etmiş olur. Efsaneye göre at, önce Âdem Babaya ardından da Müslüman yiğitlere bağışlanmıştır.

Türk Halk kültüründe atların yelden doğuşu ile ilgili efsanelerde, Allah'ın atları insanların binmesi için yarattığı anlatılır. Kemal Tahir'in "Devlet Ana" romanında anlattığı yelden doğan at efsanesinde de at, insanlara hizmet etmesi için Allah tarafından yaratılmıştır.

At, Budizm'in yedi cevherinden biri sayılmakta ve yön olarak ateş unsurunun içinde güneye tekabül etmektedir (Çoruhlu 2006: 145). Efsanede bahsedilen atın güney

yelinden yaratılmış olmasıyla Budizm inanışındaki atın güneye karşılık gelmesi arasında bir yakınlık vardır.

Bu efsane, İslamiyet öncesi inanışlarla İslamiyet sonrası inanışların karışımından doğmuş olmalıdır. Çünkü efsanede atın güney yelinden yaratılmış olmasının yanında; Hz. Âdem'in cennetten kovulması ve daha sonra Allah tarafından affedilmesi gibi İslamî unsurlar bulunmaktadır.

1. 1. 2. Başak

Uşak Efsaneleri arasında tespit ettiğimiz bu efsanenin yazılı iki varyantı bulunmaktadır. Dikilitaş Efsanesi olarak da bilinen bu efsane, Banaz köyüne aittir. Bunlardan biri, Kemal Tahir'in romanında anlattığı Başak Efsanesiyle benzerlik taşımaktadır.

Zamanın birinde buğdayların köküne kadar başak olduğu rivayet edilir. Yine bir gün çocuğu ile birlikte yufka açmaya giden kadının biri, altını ıslatan çocuğunu bez bulamayınca buğday başaklarıyla temizlemeye başlar. Tam bu sırada kediler ve köpekler ortalık inlercesine ulur. Cenab-ı Allah kedilere ve köpeklere “Bu da sizin hakkınız” diyerek insanları cezalandırır. İşte o zamandan sonra buğdaylar yalnızca saplarının uç kısmında olmaya başlar (www.usakonline.com).

Başakla ilgili bu efsane, buğday başağının neden sadece bir tane olduğunu açıklar. Eskiden buğday sapı aşağıdan yukarıya başakla dolu iken efsanede anlatılan olaylar neticesinde sapın sadece bir başağı kalmıştır.

Kemal Tahir, yukarıdaki efsaneye “Körduman” romanında yer verir. Roman kişilerinden Yakup Ağa, köye makine gelmesine karşıdır. Bunu, köylünün makineden anlamadığı için, makineyi şehirlinin kullanacağını, şehir adamının imansız olduğunu ve bu yüzden toprağa bereketsizlik getireceği şeklinde açıklar. Ve arkasından bu görüşünü ispatlamak gayesiyle oğlu Mustafa'ya, kahramanı şehirli bir kadın olan bu efsaneyi anlatır:

-Bir şehir karısı tarla kıyısında çocuğunu apteste tutmuş. Sonra bebeği başakla temizlemiş... Allah o dakika gazaba gelmiş, sapı dibinden tutup sıyırmış! Niyeti bütün başakları inadına, gökyüzüne çekmek... Derken, yeryüzündeki bütün itler, bağırışmağa, ağlaşmağa, ulumağa başlamış. Bunun üzerine, kurban olduğum Allah, sapın tepesinde bir başak bırakmış. Senin haberin var mı? Biz şimdi, itlerin kısmetini yemekteyiz!.. (Kör: 99).

Halk kültüründe yaşayan Başak efsanesi ile Kemal Tahir'in anlattığı Başak efsanesi arasındaki fark, ilkinde kahramanın bir köylü kadın, ikincisinde ise bir şehirli kadın

olmasıdır. Yazarın halk kültüründe yaşayan bu efsaneyi romanına alış amacı dikkate alındığında, köylü kadın olan efsane kahramanının şehirli kadınla değiştirilmesinin nedeni daha iyi anlaşılır.

Romanda zaman zaman saplarda birden fazla başağın görünmesi de Hızır inancıyla ilişkilendirilir:

*-Bazı bazı bir sapta üç dört başak görünür. İşte o tarlalara **Hızır** uğramıştır (Kör: 99).*

Efsanede buğday başağının bir tane oluşu, doğal nedenlere değil, şehirli bir kadının bebeğinin altını buğday başağıyla temizlemiş olmasına dayandırılır. Yani efsanevî bir gerekçe sunulur. Bu da inanç haline gelir. Böylece “basağın efsanesi” doğar.

1. 1. 3. Bursa Kestaneleri

Bursa kestanelerinin hayrat oluşuyla ilgili olarak yörede anlatılan efsane şöyledir:

Söylenceye göre, zamanın padişahu, Tophane semtinde, şimdi Kavaklı Camii diye bilinen camii yaptırmış. Adamın biri de gelmiş caminin önüne, bugün hâlâ yaşayan bir çınar dikmiş. Çınarı gören padişah pek memnun olmuş, “Bunu kim dikti ise çağırın gelsin bakiim” demiş. Adamı getirmişler. Padişah bakmış, değneğine dayanarak zor ayakta duran bir ihtiyar. Padişah “Dede” demiş, “Şimdi değneğini havaya at. Yere düşene kadar dile benden ne dilersen”. “Peki” demiş ihtiyar ve değneğini havaya atmış. “Bursa kestaneleri vakıf olsun” diye bağırmiş. İşte o zamandan beri Bursa kestaneleri vakıftır (www.bursaekonomi.com.tr).

Yazar, “Bursa Kestaneleri” ile ilgili efsaneye “Rahmet Yolları Kesti” romanında yer verir. Efsane, roman kahramanlarından Çerçi Süleyman Ağa tarafından anlatılır. Efsanenin roman akışı içinde sunulmasının nedeni de yine bu roman kişisiyle ilişkilidir. Çerçi Süleyman Ağa, bir türlü satamadığı boz danasından ötürü hayvan sürekçilerine ve kasaba esnafına kızgındır. Bu nedenle Bursa kestaneleri ile ilgili efsaneyi anlatır ve efsanedeki gibi bir padişahlık ister. Bu sayede Sungurlu’daki hayvan sürekçilerine hadlerini bildirecek, kasaba esnafını da gazlayıp yakacaktır.

Bursa taraflarında bir çoban... Fukara bir çoban... Bursa toprağında kestane olur kardeşim, nah her biri yumruğum gibi kestane ki bilmeyen kara karpuz sanır. Bizim askerliğimiz oradadır. Bursa'nın dağı taşı kestanelik... Bursalı ocakta kestane odunu yakar, evini kestane kerestesinden yapar, yediği içtiği kestane... Öyleyken, Bursalı namussuzluk etmiş, fukara çobana bir tadımlık kestane vermemiş. Kendin bilmez değilsin

ya, çoban kısmı tekin değildir. Fazladan bu çobanın can başına sıçramış... Bursa'nın çobanı gece gündüz dağlarda haykırır gezer olmuş. Haykırması şu: "Hey yarabbi!" demekte, "sopamı havaya atayım da yere düşene kadar bana padişahlık ver!" Bir gün zamanın padişahı oradan tedbil geçermiş. Eskiden padişahlar arada bir derviş-abdal donuna girip dolaşırlardı. Ve de iyi bir iş! Dünyadan haber alacak. Padişahdır, çobanın lafını duymuş: "Hey Allah!" demiş. "Bir çoban parçası havaya attığı değnek yere düşene kadar padişahlık ederse ne halt eder?" Kendini bildirmiş; "Sana dilediğin padişahlığı verdim, göster bakalım hünerini köpek," demiş. Çoban, derakap, sopasını havaya atmış da: "Bursa'nın umum kestanelikleri hayrat!" deyivermiş... O zamandan bu yana Bursa'nın bütün kestanelikleri vakıf hayratıdır. Etrafı kale duvarlarıyla çevrilmiş olsa atla gir, sorma ye! Fazladan mendilini koynunu doldur. Bursalı seslenemez (RYK: 94).

Bursa kestanenin vakıf olmasına neden olan kişi, halk kültüründe yaşayan efsanede bir ihtiyar, romanda anlatılan efsanede ise bir çobandır. İhtiyar, padişahın yaptırdığı caminin bahçesine bir çınar ağacı dikmesinin ödülü olarak padişahın bir dilek dilemiş ve kestanelerin hayrat olmasını istemiştir. Romanda anlatılan efsanede ise Bursa kestanelerini yiyemediğine üzülen çobanın Allah'tan, havaya atacağı sopasının düşmesine kadar geçen süre içinde padişahlık istemesi ve o sırada tedbil-i kıyafet gezen padişahın bu dileği duyması sonucu kestaneler hayrat olmuştur.

1. 1. 4. Cinkıran Çeşmesi

Efsaneler yatağı Anadolu'da ırmaklar, yeraltı suları ve çeşmelerle ilgili çok çeşitli efsaneler yaşamaktadır. Pınarlar, periler durağıdır. Anadolu'da pınarla perilerin bulunduğu birçok efsane anlatılır. Dede Korkut hikâyelerinde "Uzun Pınar" diye meşhur bir pınardan bahsedilir. Bu pınara periler konmuştur. Çoban, çeşmedeki perileri görür. Peri kızlarından biriyle beraber olur. Peri kızı da "bende bir emanetin var, bir yıl sonra gel, al." (Ergin 1997a: 207). diyerek kanat vurup uçar. Bir yıl sonraki emanet ise Oğuzlar'ın başına bela getiren Tepegöz'dür

Ögel, pınar isimlerinin genellikle üzerlerinde mit, destan ya da efsanenin izlerini taşıdığını belirtmiştir (Ögel 2002: 362). Yaptığımız taramada "Cinkıran Çeşmesi" efsanesine rastlamasak da biz, bu çeşme ile ilgili anlatılanların gerçekten yaşandığına inanılması ve inanış konusu olması nedeniyle "Cinkıran Çeşmesi" efsanesinin varlığını gösterdiği düşüncesindeyiz. Bu nedenle "Bozkırdaki Çekirdek" romanında Cinkıranlarla ilgili anlatılanlara "Efsaneler" bölümünde yer vermeyi uygun bulduk:

Isparta’da Cinkıranlar denilen ocaklı bir grup vardır. Bunlar Cinkıran tekkesini beklerler. Cinkıran adı, türbenin avlusundaki çeşmeden gelir. Çeşme cin kırmaktadır. Eskiden daha zorlu kırarmış. Isparta’da yaşanmış büyük deprem sonrası suyu kaçmış, önceleri kol gibi akarken ince bir parmak kadar akmaya başlamıştır. Deprem sonrası Cinkıranlar’ın evi yıkılır. Otuz yedi kişi ölür. Yalnız bir kişi yedi gün toprak altında kaldıktan sonra kurtulur. Kurtulan kişi, dededen kalma Karun Peygamber hazinesini aramasına rağmen bulamaz. Çünkü hazineyi bulunmaz yere gömmek Cinkıran kanunudur. Hazinenin yerini bir baba, bir de onun büyük karısı bilir. Depremde her ikisi de öldüğü için hazine bulunamaz. Bu arada çeşmenin suyu da kaçtığı için cinli marazlılar da gelmez; çeşme yeterince iş yapamaz olur. Depremde kurtulan kişi din askerliğine yazılarak Cinkıran tekkesini terk eder (BÇ: 310).

Roman kahramanlarından Deli Derviş ile enstitü öğretmenleri arasında geçen bir diyalog sırasında “Cinkıran Çeşmesi” efsanesi anlatılır. Din askerliğinden bahseden Deli Derviş, nasıl din askeri olarak yazıldığını ve arkasından “Cinkıran Çeşmesi” ile ilgili yaşananları anlatır. Efsanede Isparta depremi sonrası kurtulan kişi ile kendisini özdeşleştirir.

Yukarıda Cinkıran Çeşmesi ile ilgili anlatılanlarda çeşmenin cinli hastalara iyi geldiğine, cinleri kırıp hastayı iyileştirdiğine dair bir inanış söz konusudur. Kendilerine cinin musallat olduğunu düşünen hastalar bu çeşmeden istifade ederek iyileşmişlerdir. Deprem sonucu suyu azalan çeşme, sağaltıcı özelliğini de kaybetmiştir. Günümüz modern yaşamında bile çeşitli çeşmeler, yeraltı ve yer üstü suları şifa bulma temennisiyle ziyaret edilmekte, buradaki sular içilmekte ve kullanılmaktadır. Bu nedenle bu tür yerlerle ilgili efsanelerin doğmuş olmasını olağan karşılamak gerekir.

1. 1. 5. Güvenç Abdal

“Kurt Kanunu” adlı romanda “Menâkıpnâme-i Hacı Bektaş Veli” roman kişilerinden biri tarafından okunur. Güvenç Abdal ile ilgili anlatılan olayları, biz bu menâkıpnâme sayesinde öğreniriz:

“Güvenç Abdal, Hacı Bektaş’a “Muhip nedir, mürit ve âşık nedir” diye sorar. Hacı Bektaş da buna doğruca karşılık vereceğine, “Bir sarrafta bin altın nezzimiz var, al getir” diyerek, Güvenç’i, yola çıkarır... Ne kendisi sarrafın nerede olduğunu söyler ne de Güvenç sorar. Güvenç Abdal, hemen yola koyulur. Üç günlük yol alarak Hindistan’ın “Delli” şehrine ulaşır. Şehrin bedestanına uğrar ve karşıda gördüğü bir sarrafın yanına

gider. Bu sarraf, Hacı Bektaş Veli'nin bahsettiği sarraftır. (Bu sarraf bir gün gemide giderken fırtınaya tutulmuş, candan umut kesilince de erenlere bin altın adamış, Hacı Bektaş hünkâr yetişip gemiyi kurtarmış...) Sarraf, Güvenç Abdal'a bin altın adadığından başka, Hacı Bektaş fukaraları için bin altın sadaka, Güvenç'e de bin altın yolluk verir. Güvenç Abdal üç bin bin altını bir keseye koyar. Tam şehirden ayrılacağı sırada bir cumbaya gözü takılır. Orada ay yüzlü bir güzel görür. Görmesiyle de aklı başından gider. Üç gün üç gece yemeden içmeden uyumadan ayakta durup pencereye bakar. Meğerse Güvenç Abdal'ın âşık olduğu kız bir tüccar kızıdır. Tüccar kızı cariyesini yollayarak, Güvenç Abdal'ı göndermeye çalışır. Cariye parasız pulsuz birinin böyle zengin yerin kızını razı edemeyeceğini söyler. Güvenç Abdal da üç bin altını çıkarıp kıza gösterir. Böylece tüccar kızı da Güvenç'i içeriye alır.” (Kurt K: 160 vd.).

Romanda yarıda bırakılan Güvenç Abdal menkıbesinin devamı ise özetle şöyledir:

Güvenç Abdal, keseyi çıkarıp sevdiği kızın önüne bırakır. Tam şeytan yoluna gidecekleri sırada duvar yarılr ve duvardan bir el çıkar. El, Güvenç'i göğsünden kakarak yere yıkar. Böylece Güvenç'in aklı başına gelir. Kıza, başından geçenleri o şehirde bulunma nedenini anlatır. Kız, bu kerâmeti gözüyle görünce erenlere âşık olur. Kız ile Güvenç Abdal, yola koyulurlar. Kerâmet dolu bir yolculuktan sonra Hacı Bektaş'ın yanına varırlar. Hünkâr, Güvenç Abdal'a bu işlerdeki hikmeti bildin mi? diye sorar. Ve ardından kendisi cevaplandırır: “Sen bizden ‘şeyh kimdir, mürid kim; muhib kimdir, âşık kim’ diye sormuştun, biz de sana cevap verdik.” diyerek müridin Güvenç Abdal, muhibin sarraf, şeyhin kendisi, âşığın da kız olduğunu; nedenleriyle birlikte açıklar. Ardından kızı Güvenç Abdal'a nikâhlarlar. Düğün dernek olur. Murat alıp murat verirler (Elçin 2004: 339).

Güvenç Abdal'ın tanımadığı sarrafı kolaylıkla bulması, duvarın yarılması, duvardan el çıkması, Güvenç Abdal'la tüccar kızının yolculukları, olağanüstü olaylardır. Ancak tüm bu olağanüstü durumlar, Hacı Bektaş'ın kutsal kişiliğinde erimiş “keramet” adı verilerek ona mal edilmiş ve böylece Hacı Bektaş menkıbesi doğmuştur.

Romanda menkıbenin sadece bir bölümünün anlatılmasının nedeni, menkıbenin alınan bölümüyle romanda yaşanan olaylar arasında ilişki kurulmasıdır. Menkıbe kahramanı Güvenç Abdal, elindeki üç bin altın karşılığında sevdiği kızla buluşmaya giderken, Abdülkerim adlı roman kişisi de beğendiği bir kadının evine gizlice girer. Böylece yazar, bir menkıbe kahramanı ile roman kahramanı arasında “eve gizlice girme ya da alınma” konusunda bir paralelizm kurmak ister.

Menkıbe, romanın tekdüzeliğini, ortadan kaldırmış, romana zenginlik katmıştır. Yazar, menkıbe kahramanı Güvenç ile roman kahramanı Abdülkerim'in ortak noktalarını, zaafalarını birlikte sunarak okuyucuda farklı bir bakış açısı uyandırmaya çalışmıştır.

1. 1. 6. Keşiş Düzü

Yaptığımız taramalarda keşişlerle ilgili birçok efsanenin yaşadığını tespit ettik. Ancak Kemal Tahir'in anlattığı “Keşiş Düzü Efsanesi”ne tesadüf edemedik.

“Bozkırdaki Çekirdek” romanında “Keşiş Düzü” adı verilen yere köy enstitüsü kurulacaktır. Köylüler arasında buraya neden “Keşiş Düzü” adı verildiği konuşulur. Bu sırada roman kahramanlarından biri olan Topal Muhtar tarafından Keşiş Düzü efsanesi anlatılır. Efsaneyi anlatan Topal Muhtarın sözü yer yer dinleyicilerin sorduğu sorular nedeniyle kesilir. Bu yüzden efsane romanda tek parça halinde değil, sorulara verilen cevaplarla çok parçalı olarak anlatılır. Romanda anlatılan efsane özetle şöyledir:

Tek başına oturup boğazı bekleyen bir keşiş varmış. Bu keşiş, Dumanlı Boğaz'ın sis yaptığı, köylüler buna “Körduman” diyorlar, göz gözü görmeyen havalarda, kaybolan kişilerin sesine gelir, onları kurtarırmış, Bir gün keşiş oradan ayrılır. Deli bir çobanın anlattığına göre keşiş, bozdumanın iyice çöküp dağı taşı kapladığı zamanlarda adam boyu kılıcı, sırtında yeri süpüren koca cübbesi ve başında kara keçeden külahı ile kaybolanları bozdumandan çıkarıp kurtarır, sonra da kaybolurmuş. Keşişin adam gibi ölüp toprağa karışmadığına, boranlı havalarda kurt gibi uluyarak dolaştığına, kırklara karışmış olabileceğine inanılır (BÇ: 113, 114).

Dinleyicilerden biri olan Kambur hancı da “*Bir adam keşiş olmakla adamlıktan çıkmaz. Osman Ağa... Benim bildiğim, bu Kılıçlı keşiş, gizli din taşıyan bir keşiş... Kırklardan olmadığı ne belli? Bana sorarsan, kayıplara karışmadı. Deli Derviş donuna girdi...*” (BÇ: 114). diyerek efsanedeki keşiş ile roman kahramanı Deli Derviş'i özdeşleştirmeye çalışır.

Efsanede, olağanüstü özelliklere sahip bir keşişten bahsedilir. Yörede, onun “Körduman” adı verilen bölgeyi sis kapladığı zaman burada kaybolan insanlara yardım ettiğine, ölmediğine, kırklara karıştığına, dair bir inanış bulunmaktadır. Benzer bir inanış, Anadolu'da Hızır'la ilgili olarak yaşamaktadır.

1. 1. 7. Osman Gazinin Düşü Ve Şeyh Edebalı'nın Tabiri

Osman Gazi, rüyasında Şeyh Edebalı'nın koynundan bir ay doğduğunu, bu ayın gelip kendisinin koynuna girdiğini görür. Ardından Osman Gazi'nin göbeğinde gölgesi âlemi kaplayan bir ağaç biter. Gölgesinin altında dağlar ve ırmaklar vardır. Osman Gazi uyanır ve şeyhin yanına gelir. Şeyh Osman Gazi'ye “Sana müjdeler olsun Allah sana ve nesline padişahlık verdi. Mübarek olsun. Benim kızım da senin helalin oldu” der. Hemen kızını Osman Gazi'ye nikâhlar. Şeyh Edebalı'nın bir müridi, Osman Gazi'den yaşadıkları köyü kendilerine bağışlamasını ister. Osman Gazi, bunu kabul eder; atasından kalma kılıcını ve bir maşrabayı da nişan olarak müride verir. Böylece Osman neslinden hiç kimse o köye dokunmayacaktır. Osmanlı padişahları bahsedilen köyü almamış, üstelik de Osman Gazi'ye ait olan kılıcı padişah olan kişi muhakkak ziyaret etmiş ve orada yaşayan dervişlere ihsanlarda bulunmuşlardır. Şeyh Edebalı de yüz yirmi yıl yaşadıktan sonra vefat etmiştir (Elçin 2004: 335).

Bu efsanenin benzeri “Devlet Ana” romanında yer alır. Yalnız burada düşü gören Osman Gazi değil, Yunus Emre adlı roman kişisidir.

-Dinleyin can kulağıyla... Hayırlı iştir, başarısak sevaplı iştir. Bilirsin! Âdemoğluna düşler iki çeşit verildi. Biri Tanrısal düş... Öteki, şeytan aldatmaları... Tanrısal düşler hayırlıdır, olacakları sezdiricidir. Elçiliğin bize düşmesi ne mutlu!.. Bu kez İtburnu'nda, Şeyh Edebâli Efendimizin mübarek katında, hayırlı perşembeyi, hayırlı cumaya bağlayan gece, bir düş gördüm. Şeyh Edebâli Efendimizin mübarek kucaklarından bir ay doğdu, parıltısı karanlığı çalkadı çıktı, yükseldi orak biçimindeyken dola dola sini değirmisine döndü. Dünyayı nura boğdu. Öyle ki, gözler kamaşıp bakmaya güç yetesi kalmadı. Baktım ki, sizin Osman Bey'iniz de iki dizi üstünde sağ yanımdadır ve de tespihe girmiştir. Gökleri bezeyen ay, inip geldi, göğsüne yaslandı, gövdesine karıştı. “Aman nedir, ne hikmettir?” dememize kalmadı, ayın gömüldüğü yerde bir fidan belirdi, yeşerip büyüdü, göklere dal budak saldı. Toprağın denizlerin yüzünü kapladı. Kaf dağlarının ve de Toros dağlarının ve de Atlas dağlarının ve Hosma dağlarının doruklarını gölgesine aldı. Fırat ırmağını, Dicle'yi, mübarek Nil'i, Frenk içindeki coşkun Tuna'yı kavradı. Uçsuz bucaksız çöller, bozkırlar, çayırli çemenli ovalar, sahralar, yedi denizler ve de ağaç denizinden nişan verir derin ormanlar, uzakların parlak gümüş kubbeli, göğe baş çekmiş kuleli, Firavun çağından kalma nice nice anıtlı nice nice kentler geldi, hep bu ağacın altına sokuldu. Bize hayret elverdi. “Neyin nesi?” demeye kalmadan, bir esinti çıktı,

yürekte sıkıntıyı, vesveseyi sürüp çıkararak yedi cennet yeli... Kendime geldim, sabaha kadar düşündüm, yazdım, çizdim. Sabah namazından sonra, Şeyh Edebâli Hazretleri'ne düşümü açıp danışayım dedim, elini kaldırıp susturdu, "Gerekmez sana açılan bize de göründü. Tanrı işaretidir," buyurdu. Beyinize büyük devlettir ve de büyük müjdedir. Şeyhimizden murat istemiş, sırası gelmediğinden alamamış ama umut kesmeyip koca Tanrı'ya güvenmiş... Böylece, murat kapısı açıldı, mutlu saat geldi çattı. Bir daha istesin! Yoksun kalmayacaktır. Bizden haberini ulaştırmak... (DA: 220).

Türk edebiyatında birçok büyük devletin kuruluşu efsanelere dayandırılır. Bu düşte (menkıbe) Osman Gazi'nin büyük bir devlet kuracağına işaretleri, Allah tarafından düşü gören kişilere gösterilmiştir. Gerek düşte görülen olağanüstü olaylara ve gerekse Şeyh Edebalı'nın yorumuna karşı beslenen güçlü inanış, anlatılanların dinlik efsane (menkıbe) olmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun anlatıldığı "Devlet Ana" romanında yazarın böyle bir efsaneye yer vermesi oldukça isabetlidir.

1. 1. 8. Uğru Abbas

"Bozkırdaki Çekirdek" adlı romanda tespit ettiğimiz Uğru Abbas efsanesi, Türk halk kültüründe yaşayan bir efsanedir. Biz bu efsanenin bir varyantını Diyarbakırlı, okuma yazması olmayan 1933 doğumlu Kudret Yıldırım'dan dinledik. Kudret Yıldırım, bize Uğru Abbas duası diye bir duanın olduğunu, bu duanın çoğunlukla Ramazanlarda ve üç aylarda okunduğunu, bu duayı okuyanların cehennem ateşinde yanmayacağına inanıldığını belirtti. Efsaneyi kendisinden dinlediğimiz şekliyle aşağıya alıyoruz:

Uğru Abbas, baba kız yaşarmış. Uğru Abbas, içki içermiş, hırsızlık yaparmış, bir gün bir eve girmiş. Girdiği evde bir kitap görmüş, kitabı almış. O gece okumuş evine götürmüş. Ondan sonra bir daha hırsızlık yapmamış, içki içmemiş. Ve dışarıya çıkmamış. Geceli gündüzlü onu okumuş. Kendisini eve kapatmış.

Bir gün bu kişi ölür. Kızı babam öldü, gelin cenazesini kaldıralım, der kimse gitmez. Sahabelerden biri, onun cenazesine gidilmez, Çünkü içki içtiği için, yıkanmaz ve cenaze namazı kılınmaz der. Uğru Abbas, ortada kalır. Bir başka sahabe de durumu Hazreti Muhammed'e anlatalım, o ne derse onu yapalım, der.

Cebrail Aleyhisselama vahiy gelir. Allah "Cebrail A.S'a Hz. Muhammed'e git, falanca yerde falanca kişi ölmüş. Hemen onun cenaze namazısını kılmaya gitsin" der. Henüz sahabe Hz. Muhammed'in yanına gelmeden o sırada Cebrail aleyhisselam, Hz.

Muhammed'in yanına gelir ve "Rabbinden selam getirdim, falanca kişi vefat etmiş, defin edecek kimse yok, onu herkes hırsız biliyor. Bu yüzden o muhittekiler, cenaze namazını kılmadılar sen git onu yıka ve cenaze namazını kıldır." der. Bu sırada sahabe de gelir, durumu anlatır. Hz. Muhammed, hemen cenazeyi yıkamaya gider.

Hz. Muhammed geliyor. Onu yıkıyor; yıkarken sarığını çıkartıyor. Namazını kılıyor; kılarken parmakları üzerinde duruyor. Mezarına koyarken de gülümsüyor.

Bütün bu işler bittikten sonra Peygamber efendimiz, bana bunun kızını getirin, diyor. Kızını getiriyorlar. Peygamber efendimiz, kızına soruyor. "Senin babanın ameli neydi? Kız babasının içki içtiğini, hırsızlık yaptığını, ancak bir gece babasının yanında kitapla geldiğini ve bu kitaptaki duayı sürekli okuduğunu söyler.

Bu arada sahabelerden biri Cenaze töreni boyunca peygamber efendimizin yaptıklarını gözlemler. Ve Hz. Muhammed'e sorar:

Peki demiş, sen kepini neden indirdin? Peygamber efendimiz, yıkarken gökyüzünden nur yağdı, Ben de kepimi indirdim. Peki neden parmaklarının üzerinde namaz kıydın?

Çünkü o kadar çok melek gökten indi ve namaza durdular ki namaz kılacak yer bulamadım. Peki neden mezara koyarken gülümsedin? Çünkü biz onu mezarlığa koyarken dört bir taraftan cennet kapıları açıldı ve hemen melekler onu alıp götürdüler.

Diyarbakır'da eskiden dileği olan kişi "Uğru Abbas" niyetine dilek dilemiş. Dileği gerçekleşirse "Uğru Abbas Ekmeği" pişirerek bu ekmeği konu komşuya dağıtırmış. Ayrıca bu yörede "Uğru Abbas" duasını okuyan kişinin kabir azabı çekmeyeceğine inanırlar.

Murat Bardakçı, 10 Nisan 2005 tarihli Hürriyet'teki yazısında eski İstanbullu hanımlarının Uğru Abbas duasını; hırsızın, uğursuzun, yankesicinin şerrinden koruduğuna inandıkları için sandıklarında sakladıklarını ve sokağa çıkarken yanlarına aldıklarını söyler.

"Bozkırdaki Çekirdek" adlı romanda Uğru Abbas ile ilgili olarak Bekir Ozan adlı roman kişisi tarafından ise şunlar söylenir:

Peygamber zamanında yaşamış bu kişi yakmadık can bırakmamış, sonunda ölür. Peygamber "oh pislik temizlendi, Allah'ıma şükür" demeye kalmadan yanı başında Cebrail Melek'i görür. Cebrail ona Allah'tan Uğru Abbas adında bir cennetlik kulunun öldüğünü ve cenaze namazının kılınması gerektiği haberini getirir. Peygamber hemen koşar. Ancak ölü taşının çevresinde ayak basacak yer bulamaz. Gökteki tüm melekler Uğru Abbas'ın cenaze namazının kılmaya gelmişlerdir. Peygamber cenaze namazını bir ayağı

üstünde kılabilmiş, melek melaikeyi basmamak için. Peygamber evine dönmüş, ancak fikre dalmış, uyuyamaz olmuş. Gözü de Cebrail Melek'te. Birkaç gün sonra Cebrail Melek gelir. Peygamber hemen Uğru Abbas meselesini sorar. Peygamber Cebrail'den Uğru Abbas'ın hırsızlığa çıkarken dualar ettiğini, sadece kendisine gereken kadarını çaldığını, fazlasını almadığını anlatmış. “Baş kes insaflı bırakma, lafi, bu Uğru Abbas'tan kalmadır.” (BÇ: 282).

Bu efsaneye yazar, “Namusçular” adlı romanında da yer verir: Hapisteki mahkûmların elinde “Uğru Abbas” kitabı vardır. Tahsildar Dursun Efendi adlı roman kişisi tarafından Uğru Abbas ile ilgili rivayet sesli bir şekilde okunur. Diğer mahkûmlar da bunu dinlerler. Buradaki anlatı da yine Diyarbakır'da dinlediğimiz rivayetle oldukça benzerdir. Ancak bazı bölümler, özellikle Uğru Abbas'ın cenaze namazı sırasında Hazreti Muhammed'in gösterdiği davranışlar eksiktir. Efsanenin özetini daha önce verdiğimiz için “Namusçular” romanında geçen Uğru Abbas rivayetini buraya yeniden almadan sadece sayfa numaralarını vermeyi yeterli görüyoruz:

-Bir iyi kitap. “**Uğru Abbas**” derler bir kitap (Nam:128).

-Rivayet olunur ki **Hazreti Peygamber aleyhisselam zamanında bir uğru** var idi (Nam: 128).

Uğru Abbas duasını oku! Cennete geç (Nam: 133).

Uğru Abbas duasını okursam günahım silinecek (Nam: 134).

Aynı efsane kahramanına “Rahmet Yolları Kesti” romanında da gönderme yapılır:

-Sen, **Uğru Abbas** kıssasını...

-Bırak şimdi, **Uğru Abbas** martavalını... (RYK: 375).

Yaşar Kalafat, ayet ve hadislerde yeri olmayan, fakat Allah adından bahsedilerek Türkçe okunan bu duaya “Uğurlu Abbas” der ve bu duanın Çorum'da bereket, Aydın'da ise uğursuzluğu önlemek amacıyla okunduğunu belirtir (Kalafat 1996: 43, 45, 48). “Halk Edebiyatı Halk İnançları İlişkilerine Dair” adlı bildirisinde ise halk inançlarında edebîleşmiş konu başlıklarını sıralarken “Uğurlu Abbas”a yer verir (Kalafat 2002: 408).

Biz, duanın asıl adının efsane kahramanı Uğru Abbas'ın hırsızlık yapmasından ötürü “Uğru Abbas” olduğunu düşünüyoruz. Nitekim Derleme Sözlüğü'nde Anadolu'nun birçok yerinden derlenmiş olan uğru kelimesinin “hırsız, yolkesen” anlamlarıyla birlikte Bursa yöresinden “Uğru Abbaslar “ ifadesine yer verilmesi (DerS: 4027). bu kanaatimizi

desteklemektedir. Yaşar Kalafat'ın "uğru Abbas" yerine "uğurlu Abbas" demesinin nedeni, hırsızlığa tövbe eden efsane karakterinin halk kültüründe aynı zamanda "uğurlu kişi" vasfıyla nitelendirilmesiyle ilgili olabilir.

Efsane, romanlarda "Uğru Abbas kıssası, Uğru Abbas kitabı, Uğru Abbas duası" diye üç farklı şekilde adlandırılır. Roman kişileri, Uğru Abbas duasını okuyanların Cennet'e gideceklerine inanırlar. Yazarın romanlarında "Uğru Abbas"a yer vermesinin nedeni, roman kahramanlarının inanç ve kültür yapılarına ışık tutmaktır.

Diyarbakır yöresinde tespit ettiğimiz efsane ile romanlarda tespit ettiğimiz efsane özünde aynı olmakla beraber, kitapta anlatılanların Diyarbakır yöresinde Kudret Yıldırım'dan tespit ettiğimiz efsaneye göre eksik olduğu açıktır. Bunun birkaç nedeni olabilir. Uğru Abbas efsanesinin sözlü geleneğe, farklı yörelerde farklı şekillerde hayat bulduğu, yani çeşitli varyantlarının olduğu ya da yazarın romanına efsanenin tamamı yerine sadece özetini almış olabileceğidir.

Kemal Tahir'in, "Uğru Abbas" anlatısına üç romanında yer vermesi, bu efsanenin yazarın romanına mekân seçtiği çevrelerce bilinmesinden kaynaklanmaktadır. Kırsal kesim insanının inanç dünyasını güçlü gözlemleri sonucu romanlarına yansıtmayı başaran Yazar, Uğru Abbas efsanesini de bu bağlamda eserlerine taşımıştır.

1. 1. 9. Taş Kesilme

Türk Halk Kültüründe Taş Kesilme

Kemal Tahir'in efsane başlığı adı altında tespit ettiğimiz alıntılarının bir kısmı taş kesilme efsaneleri ile ilgilidir. Bu yüzden taş kesilmenin tanım ve sebeplerine değinmekte yarar görmekteyiz.

Saim Sakaoğlu, "Taş kesilmenin şekil değiştirmeler arasında en çok örneği görülen motif olduğunu; taş kesilme teriminin "taşlama", "taşa dönüşme", "taş olma" diye de karşılanabildiğini; taş kesilme ile ilgili olarak her kavimde her millette, her medeniyette çeşitli inançların yaşadığını, bu taş kesilmelerin bazen bir mitin parçası, bazen de bir efsane motifi" olduğunu belirterek taş kesilmenin sebepleri için şu tespitlerde bulunur: "Taş kesilme işi, iyiler için bir kurtuluş, kötüler için ise bir cezadır. Bazen hadiseyle uzaktan yakından ilgisi olmayan kimselerin de taş kesildikleri görülür. Asıl amacın insanlara ders vermek olduğu göz önüne alınırsa, bazen suçsuz olanların da taş kesilmesini, efsane mantığı çerçevesinde kalmak kaydıyla kabul edebiliriz" (Sakaoğlu 1980: 32, 40) .

Hikmet Tanyu ise taş kesilmenin nedenlerini şöyle sıralar:

1. *Beddualarla taş kesilenler, lanetleneni yılan sokar veya beddua ile taş kesilir.*
2. *Günah işleyenler, Tanrının gazabına uğrayarak taşlaşırlar.*
3. *Dilekleri sonunda taş kesilenler. Sevgililerine kavuşmayan güzeller, iffet sahibi talihsiz güzel kızlar, bir hücumda iffetinin ve sevgisinin lekelenmemesi için taş olmayı tercih edenlerin dilekleri.*
4. *Kahramanlaşmış, efsaneleşmiş kimselerin izleri, hatıraları dolayısıyla taşın, yeni bir keyfiyet kazanması. Hz. Ali, Battal Gazi, Köroğlu vs.nin izleri, hatta atlarının taş ve yalak üzerindeki izleri ile taşlar, hususi bir hüviyet kazanır (Tanyu 1968: 166).*

Kemal Tahir'in Romanlarında Taş Kesilme

Halk kültürü kaynaklarında yer alan taş kesilme efsanelerinden biri, Tahir'in eserlerinde tümüyle anlatılırken bir yerde “taş kesilme” sadece motif olarak kullanılır. Bu motif, çoğunlukla beddualarla ortaya konmaya çalışılır. Böylece efsanelerde yaşayan taş kesilme motifi, günlük yaşama girer. Kişi, sevmediği veya yalan yere yemin eden kişinin taşa dönmesini arzular. Taş kesilme motifi, canlı bir varlığın, cansızlaşması, yok olması arzusu sonucunda karşımıza çıkar.

“Körduman” romanının kahramanı Mustafa, sorularına cevap vermeyen sevdiği kız Fadik'i konuşturmak için, köylülere küsen bir evliyanın taş kesilen türbesinden ve köyün kuruyan suyundan söz eden bir taş kesilme efsanesi anlatır:

*-Şu kayayı gördün mü? Ulan, sana anan “**Küskün evliya**” kıssasını söylemedi mi? Bizim Yamören'in derde derman suyu neden kurumuş? Küsmekten... Ne olmuş olmuş da Yatırını eskiler küstürmüş. Derde derman pınarı kurumuş, **türbesi taş olmuş**. Sen de bana küersen, töbe, **taş olursun**..... Bana küersen, hiç kurtuluş yok! Şartolsun donar gidersin. Ankara'da taştan karı resmi yapmışlar da şuraya koymuşlar. Gülle götüren bir yiğit kara! **Sen de taş olunca** “Aman, Ankara'da taşçı olmuştu; bunu bizim Mustafa mı yondu?” diyerek köylü şaşar! (Kör: 294).*

Birçok efsane, kendi istekleri ile ya da Allah'ın gazabına uğrayarak taşa dönüşen kahramanlarla doludur. Bu tip efsanelerdeki taş kesilme motifi günlük yaşamda sık sık kullanılır. Bununla ilgili örnekler, incelediğimiz romanlarda bulunmaktadır:

*-Ağzından kaçırdı mı, bitti. Başa gelecek en ufağı, karın yırtılmasıdır. Yedi güne varmadan kuruyup kaskatı **taş kesilip** gebermek de cabası... (BM: 383).*

***Taş maş kesilmesin** şu gâvur hoca!.. Ankara'nın bayan çorabına “pis” diyen **taş kesilir** ki kaskatı... (KM: 59).*

Türk dilinde “hiçbir şey söylemez olmak” anlamında yaşayan “taş kesilmek” deyimini romanlarda bir yerde geçmektedir:

-Arkadaşları taş kesilmişler, yüzüne bakıyorlardı (RYK: 337).

1. 1. 10. Diğer Efsaneler

Kemal Tahir’in romanlarında tamamı anlatılmayan bazı efsane parçaları da bulunmaktadır. Biz bunları diğer efsaneler başlığı ile vermeyi uygun buluyoruz.

Şeyh Edebali ile ilgili olarak “Devlet Ana” romanında geçen bir efsaneye daha önce değinmiştik. Aynı romanda, Şeyh Edebâli’nin sıradan bir din adamı ya da şeyh değil efsaneleşmiş bir karakter olduğunu gösteren bir anlatı daha bulunmaktadır:

-Herifin biri kimyacılıkta altın yapma tutkusuna düşmüş, baba mirasını ve de kendi kazandığını harcayıp saçıp savup hasır üstünde çıplak kalmakla Şeyh Edebâli’ye gelip sadaka istemiş... Şeyh yerden bir tutam toprak alıp “Kimya öyle olmaz böyle olur, derbeder,” diye uzatmakla toprak o saat altın olmuş, şaşkın herifin akli sıçrayıp hazreti şeyhin eteğine yapışmış... (DA: 53).

Şeyh Edebâli’ye yakıştırılan toprağı altın yapma mucizesi, olağanüstü bir durum olmasına rağmen aynı zamanda anlatıcının inandığı ve bu nedenle de inanış konusu olan bir olaydır.

“Sağırdere” romanında bir türbesinin olduğu söylenen Kara Tekin adlı kişi ile ilgili olarak da bir efsane doğmuş olması muhtemeldir. Çünkü yörede, bu kişinin bir başına Çankırı’yı düşmandan kurtardığına dair bir inanış yaşamaktadır.

Yok! Orası türbe... Karetekin’in türbesi... Bu Karatekin çekip almış Çankırı’yu gâvurdan... (Sağ: 188).

Değerlendirme

Kemal Tahir’in romanları, efsane açısından oldukça zengindir. Yazar, bütün bu efsanelere sırf efsane anlatmak kaygısıyla değil, romanda yaşanan olaylarla birlikte, onlarla ilgili olarak ve roman kurgusuna zenginlik katmak için yer vermiştir. Böylece roman okuyucuları, halk kültüründe yaşayan bin bir çeşit efsanenin bir bölümünü -yazarımız vasıtasıyla- tanıma fırsatı bulmuştur.

Kemal Tahir biri taş kesilme efsanesi olmak üzere eserlerinde dokuz efsaneye yer vermiş; Güvenç Abdal dışında kalan efsanelerin neredeyse tamamına yakını eserlerinin uygun yerlerine monte etmiştir. Güvenç Abdal anlatısının ise sadece yarısı eserlerde yer

almıştır. “taş kesilme motifi”ne yer veren yazar, Şeyh Edebâli ile Kara Tekin adlı kişilerle ilgili efsanevî anlatıları roman akışı içerisine yerleştirmiştir.

Efsanelerin romanlarda anlatılması, roman kurgusunu destekler ve olay akışının açılım kazanmasını sağlar. Roman kahramanlarının beklentilerini, dünya görüşlerini aydınlatır.

1. 2. Masal

Türk Halk Kültüründe Masal

Halk edebiyatının anonim anlatı türlerinden olan masallar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de her yaşta insanın ilgisini çekmeye devam etmektedir. Kemal Tahir’in romanlarında yer alan masal unsurlarına geçmeden önce, bazı masal tanımları üzerinde durmak istiyoruz.

Masal, Kamus-i Türki'de “*Masal (meselden galat) 1-Çocuklara söylenen hikâye 2-İnanılmayacak hikâye, cin ve peri hikâyesi, 3- (mecaz) saçma sapan söz, vahi şey*” (Şemsettin Sami 1989: 1355). olarak tanımlanır.

Pertev Naili Boratav, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, masalın tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir nesir anlatısı olduğunu söyler (Boratav 1999: 75).

Saim Sakaoğlu masalı, kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde ortaya çıkan, hayal ürünü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türü, olarak tanımlar (Sakaoğlu 1999: 2).

Bilge Seyidoğlu, masalın halk arasında yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanüstü kişilerin, olağanüstü olayların bulunduğu, bir varmış, bir yokmuş gibi klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonunda yedi, içti, muratlarına erdiler yahut onlar erdi muratlarına biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana, gibi sözlerle sonuçlanan, zaman ve mekân kavramlarıyla kayıtlı olmayan bir sözlü anlatım türü olduğunu ifade eder (Seyidoğlu 1985b: 5).

Ensar Aslan, sözlü kültürün en önemli ürünlerinden olan masalın kendisine ait kavramları ve anlatım dili ile olağan ve olağanüstü olayları anlatan eğitici nitelikli, geleneksel ve kolektif karakter taşıyan nesir ürünler olduğunu; masalların yaşadığımız dünyadan farklı bir dünya yaratarak, iyilerin kazandığı, kötülerin kaybettiği, insanların mutlu olduğu, özlenen bir toplumsal düzen yaratarak insanlara umut verdiklerini; hayali

görünüşlerinin yanında, ince bir mantığı ve derin bir halk felsefesini telkin ettiklerini ayrıca masalarda zaman ve mekân kavramının olmadığını, herhangi bir zamanda ve genellikle herhangi bir yerde/ülkede geçtiğini belirtir (Aslan 2003: 397).

Kemal Tahir'in Romanlarında Masal

Kemal Tahir'in eserlerinde masallar, halk anlatıları içerisinde yoğunluğu itibariyle efsanelerden sonra ikinci sırayı alırlar. Romanlarda çeşitli masallar, masal motifleri, kahramanları, formelleri çarpıcı bir şekilde değerlendirilerek okuyucunun dikkatlerine sunulur. Masal anlatan roman kahramanı, masal kahramanları, masallardaki olağanüstülükler birçok romana fantastik bir hava katar.

İncelediğimiz romanlarda yazarın masala bakış açısını da bulmak mümkündür. Yazar, roman kişilerini kullanarak, dev masallarıyla uyutulan, üvey anne masallarıyla büyüyen ve Keloğlan'ın kahraman kabul edildiği birçok masala inanan bir millet olduğumuzu dile getirirken masalların eğitici yönünü göz ardı eder. Bu da Kemal Tahir'in bu türü küçümseyen bir tavrı olarak değerlendirilebilir. Toplumsal duyarlılığa sahip olan yazar, masala inanan ve gerçekte hayal dünyası arasında sınırı olmayan, gerçek dünyasını bir masal dünyası olarak gören bir millet olmanın sıkıntısını dile getirmesine rağmen bu türe (masal) ironik bir şekilde yaklaşır:

“Keloğlan korkmaz mı?” Kellerin bir çeşit kahraman sayıldığı bir memlekette yaşadığını hatırladı. Masallarımız ağzına kadar domuz kellerle dolu idi. Hem de bunlar fena keller değillerdi (Dam: 149).

-... Kaldı ki sen anamın kuması, benim üvey anam değil misin? Bunca masallar, hikâyeler, romanlar üvey anaların domuzluğu üstüne uydurulmuş değil midir? (Dam: 364).

Milletler de çocuklar gibi avutulmak istiyorlar... Hem de dev masallarıyla (HŞİ: 62).

Yazar, masallara yönelik birtakım yorumlarda bulunur. Ona göre, masalların doğuşundaki en büyük etken, gerçek yaşamdaki bireysel eksikliklerin hayal ve fantezi dünyasında doyurulma çabasıdır:

Zaten bütün masalların esası beşeri yoksulluk, imkânsızlık ve bunların tatminini isteyen şiddetli insan arzusundan başka bir şey değildi. Sonra romanlar, piyesler, filmler de aynı şey... (Dam: 151).

“Köyün Kamburu” romanında Çalık Kerim, bir masal anlatıcısıdır. O, çeşitli masalları bilir ve bunları köydeki kız çocuklarına anlatır. Masal anlatma konusunda öyle başarılıdır ki, gerçekte yaşanan birçok olayı, kişi adlarını değiştirerek, masalmış gibi anlatır durur. Özellikle genç kızlara öpücük karşılığında masal anlatması, masalın roman kişileri arasında sevilen bir anlatı türü olduğunu ortaya koyar:

*Ayrıca kahpeleri birer öpücük karşılığı **masal dinlemeye** alıstırmıştı* (Köyün K: 90).

*-Biz o **masalları** hep dinledik ve de ezberimize aldık domuz Çalık! diye omuzlandı. Biz bildiğimiz **masallara** öpücük vericilerden değiliz...* (Köyün K: 91).

*-Yeni masal gelsin Çalık Ağa, yeni **masal** gelmemiş hiç olmaz... diye güllüştüler* (Köyün K: 91).

*Gerisini hiç düşünmeden Yediçinar Yaylası’nda seyrettiği rezilliği **masal** edip anlattı* (Köyün K: 91).

*Çalık Kerim yeni **masalını** üçüncü anlatışta “Kenan Aşam” lafını ağzından kaçırmış, meseleyi büsbütün açığa vurmuştu* (Köyün K: 91).

*Artık bunları da **masal gibi** anlatıyor, o zamana kadar herkesin bilip söylemediği gizli işleri ortaya döküyordu* (Köyün K: 92).

*-Peki ya bizim öpücükler? Hele bir başlaymış... Şu Adviye orospusunu kendin bilmez değilsin. Bu kahpe bizim çok **masalımızı** dinledi* (Köyün K: 96).

*-Ben bu **masalı** tütün kaçakçısı Gavur Ali Ağa’mdan dinledim* (Köyün K: 107).

*Çalık Kerim’in Narlıca’da olup bitenleri böylece **masal** edip âşık ağzıyla şurda burada anlattığını, bu araya kızı Petek’le hizmetkârı pelvan Hasan’ı da karıştırdığını önce Mahir Ağa duymuştu* (Köyün K: 112).

Köyde olup bitenler, insanların bildiği ancak söylemeye korktuğu çeşitli olaylar, Çalık Kerim’in masallaşmış anlatılarıyla ağızdan ağza dolaşır durur. O, masal anlattığını söylese de insanlar onun anlattıklarını masal diye dinlese de anlatılanlar, gerçekte yaşananlardan farklı değildir. Böylece, yazar toplumun aksayan, çarpık yönlerini roman kahramanı Çalık Kerim ve masal aracılığıyla okuyucusuna aktarmayı başarır.

Çalık Kerim’in masal olarak anlattığı metinlere baktığımızda “Biz şimdi söze nerden girelim? Samanlık meselesinden girelim” ya da “Biz şimdilik nerden haber vereceğiz” gibi masal formellerinin dışında masal unsuru bulunmadığı görülür.

*Hele rezil Çalık! Senin masallardan biri gelsin... diye sıkıştırıyorlardı... İki anlat da **gülelim** domuz... (Köyün K: 93).*

*Ulan, bizim durduğumuz yerde baktığımız mı var? Parpar'ın Çalık Kerim, kızın olacak kahpeyi masal edip anlatmaktaymış ki milletin gülmekten **karnı yırtılmaktaymış** (Köyün K: 115).*

*-Gel hele ağa, dedi. Sen de bir **samanlık masalı** varmış. Şunu bir söyle de **ağz tadıyla gülelim!** (Köyün K: 140).*

Yukarıdaki alıntılarımızda da görüleceği üzere masal, roman kişileri tarafından güldürü öğelerini taşıyan bir tür olarak kabul edilir. Oysa bu türün unsurları göz önüne alındığında güldürü öğelerinin çok az yer aldığı görülür. Roman kişilerinin masala gülmeleri, masal diye anlatılanların roman kahramanlarının hayat hikâyeleri olduğunu bilmelerinden kaynaklanır.

İncelediğimiz romanlarda kahramanlar, masal anlatmalarının gerçek kişi ve olayları gizlemede etkili bir tür olduğunu düşünürler. Eserlerde geçen “masalcı”, “masal anlatmak”, “masal olup söylenmek” gibi tabirler anlatı kişilerinin masalla kol kola yaşadıklarının göstergesi sayılır:

*Karşısındakiler Kürt ve Alevi iseler başka bir hikâye söyler; Türklere, Lazlara, Çerkeslere bir başka **masal anlatırdı** (Dam: 108).*

*-Bu Çalık'a bir çare ister ağalar, diye gürlledi. Bir çare ki kıyamet gününe kadar **masal olup söylenmeli** (Köyün K: 137).*

*-Cerre beraber çıkarız. Ben âşık ağzıyla millete **masal anlatırım**, sen Kuran muran okursun (Köyün K: 155).*

*-Benim babam âşıktı. Hem saz çalar hem karagöz oynatırdı. Fazladan, namlı **masalcıydı**. Üstüne yok, bir masalcı... (Köyün K: 153).*

Yazar ile roman kahramanları arasında masala yaklaşım ve bakış açısı konularındaki tezatlık dikkatlerden kaçmaz. Roman kişilerince masal, gerçekte yaşanan olayların dile getirilmesinde bir araçtır. Bu nedenle onlar, gerçek dünyalarıyla masal atmosferini aynı ortamda buluştururlar. Oysa yazarın masala bakış açısı; fantastik olayların etkisinden kurtulamayan, hayal dünyasında yaşayan insanlara karşı tavrı, oldukça sert ve acımasızdır.

1. 2. 1. Masal Motifleri

Yazar, masal motiflerine masallardaki benzer işlevleriyle eserlerinde yer verir; masal motiflerinin büyük kısmını simgesel anlamlarıyla ve benzetme amaçlı olarak kullanır.

1. 2. 1. 1. Cadı ve Peri Motifi

Türk Halk Kültüründe Cadı ve Peri Motifi

Cadı, masal ve halk hikâyesi gibi halk anlatılarının genellikle kadın olarak düşünülen çirkin görünüşlü, kötü karakteridir. Halk kültüründe, cadı karıların büyü, muska yaparak veya çeşitli oyunlarla evli insanların arasını bozduğu inancı yaşamaktadır.

Burhan Oğuz, cadı sözcüğünün dilimize cadu şekliyle Farsçadan geçtiğini, Hititlerde tathir (temizleme) ayinlerini takip eden ritus ve sair uygulamaları bilen kadın sihirbaz “ihtiyar kadın-koca karı” olduğunu bu kadına SHU.GI dendiğini, bunun yanında dinî hayattaki işlevlerine göre SHA.ZU, SUHUR.LAL diye de adlar aldıklarını, ve bütün hepsinin “koca karı” anlamına geldiğini; tanrıça Istar’ın aynı zamanda sihirbaz olan rahibine de AZU dendiğini söyler (Oğuz 1980: 731).

Pertev Naili Boratav, çoğunlukla kadın olduklarına inanılan cadıların hortlayan ölümler olduklarına inanıldığını, cadı karı sözünün de bu inanıştan gelmiş olabileceğini; cadıların mezarlardaki taze ölümleri çıkarıp ciğerlerini yediklerini, eskiden cadıları etkisiz hale getiren uzman “cadıcıların” olduğunu, cadılarla ilgili inanışlara Anadolu’dan çok İstanbul ve Rumeli bölgelerinde rastlandığını belirtir (Boratav 2003: 105).

Boratav’ın yukarıda ifade ettiği ciğer yeme olayı cadılarla albastı denilen özellikle atlara ve loğusalara zarar veren kötü varlıkların ortak eylemleridir. Halk kültüründe cadıların taze ölümlerin ciğerini, albastıların ise loğusalara ciğerini yediğine inanılır.

Cadılar, halk hikâyelerinde, masalarda ve efsanelerde yaygın olarak kullanılır. Cadı karı veya cazu karısı her zaman kötüdür. Masalarda kahramana kötülük etmek için fırsat kollar. Halk hikâyelerinde cadılar, cazu karılar iki sevgilinin arasını açmak için uğraşırlar. Bazen sihirle bazen hile ve yalana başvurarak iki sevgiliye kötülük etmek isterler (Seyidoğlu 1983: 109, 111).

Efsanelerde, masalarda, halk hikâyelerinde cadıların cinsiyetinin açıkça belirtilmediği dikkat çeker. Genel bir kural olarak cadı denilince hemen yanına “karı”

yahut “kadın” kelimesi eklenir. “Cadı karı”, “Cazı karısı” tabirleri halk arasında yaygın olarak kullanılır (Seyidoğlu 1983: 112).

Saim Sakaoğlu, "Gümüşhane Masalları" adlı çalışmasında perilerin masalların sevimli, iyiliksever kahramanları olduğunu; kızlarının güzelliğine insanoğlunun âşık olduğunu; darda kalanlara çeşitli şekillere girerek yardım ettiklerini; bazılarının balık veya kurbağa şeklinde ortaya çıktıklarını ve bunların daha sonra kendilerini yakalayan gençlerle evlendiklerini söyler (Sakaoğlu 1973: 250, 251).

Yaralı Mahmut hikâyesinde cadının ismi, s8 varyantında "El-Ebes", s10'da "Uğba Cadı", s5 varyantında ise "Acuze Karı" olarak geçmektedir (Aslan 1990: 51).

Elif ile Mahmut hikâyesinde; padişah saçın sahibine âşık olur ve onu bulması için bir cadıyı görevlendirir. Cadı bir testi içinde Elif'in bahçesine uçar ve ondan hileyle Mahmud'un gücünün sırrını öğrenir. Hemen, uyuyan Mahmud'un kılıcını kınından çıkarır ve derin bir su kuyusuna atar; Mahmud bayılır. Ertesi gün cadı, Elif'e bir bahaneyle testiye gösterir ve cadı onunla birlikte düğün hazırlıklarını yapan padişaha uçar (Fischdick 1958: 17).

Halk hikâyelerinde ve masalarda cadıların küp, süpürge, halı, seccade gibi eşyalara binerek uçtukları görölür. Onlar bu sihirli nesnelere sayesinde diledikleri yerlere çok kısa bir sürede ulaşabilirler.

Hikâyat-ı Kıssa-i Mihr ü Vefa'da *cadı, küpe biner, yılanı kamçı yapar ve Mağrip padişahının yanına gelir* (Alptekin 2005: 306). Yaralı Mahmut hikâyesinde de *cadı küpüne ve yayığına binerek İstanbul'a iner* (Aslan 1990: 41). Erzurum Masallarından “Muradına Nail Olmayan Dilber” masalında cadı sütana, küpe biner ve yılanı kamçı eder, eline yeşil tespih alarak kızı aramaya çıkar (Seyidoğlu 1975: 105). “Güneş Kızı” masalında iki kız kardeş bir kocakarı bulur ve ondan para karşılığında yeğenleri olan iki çocuğu yok etmelerini isterler. Kocakarı sihirli küpüne biner ve gökyüzünde çocukları aramaya başlar. Kocakarı, masal boyunca tüm yolculuklarını bu küple yapar (Tezel 1997: 17), “Ormandaki Cadı” masalında cadı, süpürge sapına oturup uçar (Karaoğlu 2002: 153).

Asuman ile Zeycan hikâyesinde Asuman, bir kocakarının tuzağına yakalanarak kuyuya atılır (Alptekin 2005: 215).

Karagöz oyunlarından birinin adı “Cazular”dır. Oyunda *cazu*, “*Aliverin benim küpümü, ejderhamı, yılan kamçımı! Çanak çömlek çatlasın*” der ve Karagöz’ü eşeğe çevirir (Kudret 1968: 372, 379).

Kemal Tahir’in Romanlarında Cadı ve Peri Motifi

Kemal Tahir, halk kültüründe ve anlatılarında yaşayan “cadı karı” motifine romanlarında bir karakter olarak yer verir. Cadı karı, roman kahramanlarının yaşamlarını etkileyen, insanlar arasındaki ilişkileri değiştirme gücüne sahip bir roman kişisidir. Cadı karıların en önemli görevi aracılık, çöpçatanlık yapmaktır. Erkekler, sevdikleri kadınları elde etmek için öncelikle bir cadı karı bulma ihtiyacını duyarlar.

Bir uygun cadı karı bulacaksın! (Kör: 12).

-Bu nasıl bir söz! Mustafa’nın haberi yok! Kız ben cadı karı mıyım? (Kör: 214).

-Herif köye taraf cadı karılar düşürmüş bütün körpe gelinlere haberler uçurmuş (Köyün K: 218).

Aradaki cadı karının oyunu!.. (RYK: 106).

Ben de öfkeyle kıza bir cadı karı yolladım (RYK: 200).

-Kimseye söyleme... “Meryem cadı karı olmuş!” derler (Sağ: 90).

Romanlarda cadı karıların muska yaparak, okunmuş yiyecekleri genç kızlara ya da gelinlere yedirerek onları yönlendirmeye çalıştıkları anlatılır:

-Hovarda kâğıdı, cadı karı muskası mayadır koçum, tutmaz tutmaz, Allah göstermesin, bakarsın tutuvermiş (BM: 389).

El altından cadı karılarla Ağabey’e yanıp tutuştuğunu bildirdi (Dam: 40).

Cigara yakıp, okunmuş incirleri Ayşe’ye yedirecek bir “cadı karı” düşündü (Kör: 115).

Bu karı, cadı karı, olduğundan kâğıt yazar da körpe gelinleri çileden çıkarır (YY: 68).

Fazladan büyü muskası... Okunmuş incir, şeker... Karı, bildiğimiz cadı karı... (YY: 103).

Erkek, sevdiği kadını ikna etmek için cadı karılar aracılığıyla çeşitli hediyeler yollar:

-Bir cadı karı bulunur. Kıza evvela bir yüzük sonra bir küpe... Sonra üç altın yollar... (Dam: 208).

-Kocası askere gitmiş körpe gelini şu kadar **cadı karı** koşup şu kadar paralar dökerek, iki **beşbirlik** bozdurarakta ancak yola getirmişti (Dam: 299).

-Hangi **cadı karıyla gidecek bu mendil?** (Kör: 168).

Bir **cadı karı** peydahlanıp kıza **öteberi** göndermez mi? (RYK: 102).

Yazar, kötü görünüşlü ve yaşlı kadınları anlatmak için “cadı karı” ve “cazu” benzetmesini kullanır:

-... Karıda bir hal vardı beyim... **Cadı karı** gibi... Duvarın üzerinden bakıyorum, beni bile görmüyor, o çeşit gözü dönmüş (Dam: 219).

“Koskocaman kara kavuğuyle bir **cadı karı**... ses-soluk arama... Böylece oturur da ne domuzluk tasarlar? (YY: 184).

Karı bir bakışta can alır **caazuu!**” (YY: 207).

İt canlı bir **cadı ki** dünyanın yüzüne kazık kakmış... (YY: 215).

Halk anlatılarında olağanüstü özelliklere sahip kötü kişi olarak beliren cadı karılar, anlatının akışını değiştirecek güce sahiptirler. Romanlarda tespit ettiğimiz cadı karılar da kahramanların yaşamlarını değiştirmeye, onlara yön vermeye çalışırlar. Özellikle masal ve halk hikâyelerinde bir anlatı kişisi olarak yer alan ve anlatı kahramanlarının birlikte olmalarını engelleyen cadılar, romanlarda da benzer fonksiyonlarıyla ele alınır.

Yazar, romanlarında cadıların olağanüstü özelliklerinden biri olan sihirli nesne sayesinde uçmaları motifini imgesel ve benzetme amaçlı olarak kullanır:

- Tüh senin **küp uçuran cadılığına**... (BM: 234).

-Ardından Eskişehir’e yetişilecek, yılanı kamçı yapar ve de **küp uçurur ünlü cadı karımız**, Hacana bulunacak! Heybesi, koynu, cihan pehlivanlarının sırtını yere getirir çeşitli muskalarla, ejderhaları zapt eder korkulu büyülerle, ecinni orduları bozar duyulmamış tılsımlarla ve devleti bunaltır zorlu sihirlerle doldurulacak... (DA: 268).

-...bu karı, **masalların cadı karılarından bir koca karı**... Hiç şüphelen olmasın, bu böylece **küpe biner, eline yılanı kırbaç alır da ay ışığı olmayan geceler gökyüzüne dolanır**. Müslümana etmedik namussuzluk bırakmaz (YY: 67).

-“**Masalların cadı karısı**...” dedik. Sakın başında taşıdığı bu kara şey, geceleri üstüne binip göklere çekildiği **tılsımlı küp** olmasın! (YY: 68).

-**Küp uçuran cadılardan**... Yedi köyün bir doktoru ki elli yıldır köyde doğanların ebesi... (Kurt K: 172).

Gözlüğü gaga burnunun ucuna düşmüş bir kocakarı ki, beli bükülmüşse de küp uçuran kocakarı olduğu belli... (YA: 101).

Yazar, anlatılarında küp uçuran, küpe binen ve yılanı kamçı yapan cadı motifinin çağrışımsal gücünden yararlanarak zengin bir masal atmosferi yaratmıştır.

Masalların bir bölümünde peri kızlarıyla insanoğlunun evlilikleri anlatılır. Bu tip masalarda peri kızının güzelliği ve insanoğlunun onlara düşkünlüğü, kendisini peri kızına kaptıran bir erkeğin düştüğü zor durum dile getirilir. İncelediğimiz romanlarda peri kızı ile evli olan “Avcu Mehmet” adında birinin başına gelenlerin masalı anlatılır:

“Herif peri kızıyla evli imiş meğerse... Peri kızıyla evli olanlar boğazlarına iyi bakacaklar. Bir de başka karı sevmeyecekler. Eğer evli iseler, karılarını boşasalar gerek... Çünkü peri kısmı kıskanç olur, adamı boğduruverir. Sonra da bunlar erkeğe bir vakit doymazlarmış. Sabaha kadar durmadan çalışacaksın da bana mısın demeyecek... İşte o sebepten peri kızıyla evlenen boğazına gayetle dikkatli olacak! Bizim bu Ayşe ananın kocası Avcu Mehmet derlerdi, böyle bir peri kızıyla evli idi. Esasında bunu kimseye söylemeyeceksin ama, Avcu Mehmet Allah rahmet eyleye biraz delice olduğundan (sırrı) faş etti. Peri kızı da, demek saflığını bildiğinden, kusuruna bakmayivermiş. Bu bizim Ayşe ana, o zamanlar bir güzeldi bey, bir güzeldi. Ben bir güzel dersem, sen bin güzel de! Uzatmayalım. “Şununla bir yatsam da, Allah canımı alsa, ne olacaksa!” diyen delikanlı kıyamet gibiydi. Karda leke vardı da, bu bizim Ayşe anada leke yoktu. Çevikliği(ni) tadına bakanlara sor da vafetsinler. “Ben bu yaşıma geldim, saçımın tüyü kadar karı ile yattım. İngiliz karısından çingene karısına kadar her çeşit milletten karı ile yattım. Bu Ayşe anadaki beyazlığı, cilve döktürmeyi, erkek damarına girmeyi bir yerde görmedim. Tövbe!” diye göğsünü yumruklar. İşte bizim Avcu Mehmet emmi, bu dünya güzeline dönüp bakmazdı. Baksa da, sopanın altına yatırmak için! Ellerin gül atamadığı, incinir diye korktuğu karıya, Mehmet emmi bir sopa çalardı beyim, bir sopa çalardı! Canım adam kısmı sopadan geberse, bu bizim Ayşe ana geberirdi... Bu mübarek de, sopayı yedikçe bir güzelse beş güzel olur, dünyayı yakardı. Mehmet emmi ava gider, haftalarca gelmez. Gelse de Ayşe’ye bir sopa atmak için eve uğrardı, o kadar. Ayşe ana sopayı yedi bir teknil, öyle ya... O gün o gece bir uğrayacaksın. Ertesi sabah bir de bakmışsın ki ay doğmuş... Yüzünde bir pembelik... Gözlerinde bir ateş... İşte o hale geldi mi Malatya alayını çek, korkma! Hep bölük bölük üstünden geçseler, daha var mı? der. Avcu emmiye sormuşlar, “Bu dünya güzelini

bırakıp, nereye gidiyorsun?” demişler. Bir gün meseleyi kahvede anlatmış. “Peri kızından baş alamıyorum” demiş. Abdülvahap Gazi’den taraf bir pınar vardır. Onun başında buluşurlmuş. Avcu emmi safça olduğundan, hangi çiftliğe gitse ekmek yoğurt, kaymak, yağ ister. Kendisi de keskin atıcı, dağda avu vurur, kebab eder, gövdeye atarmış. Bir gün iddiaya girmişler. Dört okka kâğıt kebabı ile bir okka peynir helvası yemiş de kalkıvermiş. O zaman bizim mahkeme başkâtibi: “Şimdi inandım, bu herif **peri kızı**yla evli. Ayşe’yi de **peri kızının** lafıyla dövüyor” demiş. Peri kızı kıskandığından Avcu emminin aklına girer. Ayşe anayı dövdürürmüş. Sonra bakmış ki karı dayağı yedikçe dünya güzeli oluyor, işte bu yılan çibanını da **peri kızı** musallat etti bizim Ayşe anaya... Ellerin çibanı geçti, yerinde çeyrek kadar iz kaldı. Baksana bunun çibanı geçiyor mu? Hitamında **peri kızı** Avcu emmiyi tüketti beyim! (Dam: 149 vd.).

Karıya doymaz heriflerden bazıları **peri kızı**yla evli olur. Bu Amcabey gibi kartala vurup dünya evine girememişlerin çoğu **peri padişahının** damadıdır. Allah’ın emriyle nikâhları kıyılmıştır. Peri kızıyla evlenen boğazlı olacak. Böyleleri eti tatlıyı çokça yemeli ki peri kızının hızına güç yetirebilmeli (EŞM: 96).

Yazar, anlatılarında peri kızlarının güzelliğinden sembolik ve simgesel amaçlı olarak yararlanır:

-Maşallah... Şu kadar pıtırıldı yok... **Peri kızı** gibi... (Kurt K: 202).

Gölün yemyeşil suyunda kırmızı mayosuyla **masal kitabının peri kızından** farksızdı (BÇ: 415).

-**Peri kızı** olsan, buna güç yetiremezsin!’’ dedim. “Bak bakalım, Çakır Kahyaların Nefise’nin yanında **peri kızı** kaç para!’’ diyerekten elini sallamasın mı? (BM: 210).

Masallarla ve peri masallarıyla alay eden ve aynı zamanda bir roman kişisi olan yazar, bu masalların etkisinde kalan insanları ironik bir biçimde eleştirir. Ancak bir başka roman kişisi, masal dünyasının odağına öyle yerleşmiştir ki yazarın yaklaşımına katılmaz ve perilerin kendilerini alaya alanları cezalandıracaklarını söyler:

Üstüne vuramadım gardiyan Hamarat Efendi kardaşım! Verimkârlığından, alışkanlığından gelse bu **peri kızı** işimiz iştir ve de ya heydir! Bilmezliğinden uğrasa, gözü açılmamış kız oğlan kız **peri kızıdır** ki tutup gözünü açmak ve de dünyanın lezzeti neymiş tattırmak sevaptır! (Dam: 322).

'Bizim bura perilerinin vurup çarpması vardır, ağız yüzü tersine döndürmeleri vardır' (Dam: 322).

1. 2. 1. 2. Diğer Masal Motifleri

Yazarın anlatılarında masalarda genellikle kötülük yapan kadın olarak beliren “üvey anne” motifi ile önemli işler yapan ve başarı sağlayan en akıllı çocuk olan “ailenin küçük oğlu” motifi yer alır:

-“Yıkıl git kahpe” dedim, “Şuna hangi avanak inanır. Kaldı ki sen anamın kuması, benim üvey anam değil misin? Bunca masallar, hikâyeler, romanlar üvey anaların domuzluğu üstüne uydurulmuş değil midir?” (Dam: 364).

-“Padişahın en küçük oğlu kuyunun dibinde, Arap’ın verdiği kılıkları birbirine sürüyor. Yeryüzüne çıkmak için ak kılıkları sürecekti. Yanlışlıkla kara kılıkları sürmüş. Ak koyun geleceğine, kara koyun gelmiş. Padişahın en küçük oğlu yedi kat yerin dibine doğru... (EŞM: 80).

Hayal ürünü anlatılar olan masalların en önemli özelliklerinden biri de “olağanüstü varlık, nesne ve olaylar”dır. Yazar, masallardaki olağanüstü özellik taşıyan birçok öğeyi anlatılarında kullanır.

Masalarda yer alan bazı eşyalar sihirlidir. Bu eşyalar, çoğu zaman masalın tematiğini etkileyerek, masaldaki olayın gelişmesine ve değişmesine olanak sağlarlar. Masal kahramanını bir yerden başka bir yere taşıyan uçan süpürge, halı, seccade, küp; sihirli kıl; düşmanla savaşırken uzayan kılıç gibi eşyalar bunlardan bazılarıdır.

Sihirli nesnelerin sadece masalarda değil, fantastik öğelerin yer aldığı halk hikâyelerinde de bulunduğunu biliyoruz:

Halk hikâyelerinde anlatının akışını değiştiren bu sihirli nesneler, oldukça çeşitlidir: Keşiş’in Aslı’ya giydirdiği elbise, Hazreti Hızır’ın Asuman’a verdiği nar, Kamber’in Arzu’ya yaptırdığı bilezik sihirlidir... (Alptekin 2005: 298). Akşehir Telli Nigâr Cengi hikâyesinde Hasan Bey, Telli Nigâr’a sağ cebindeki üç kılı birbirine sürmesini söyler. Yanan kılıklar sayesinde Köroğlu, oğlu Hasan’ın tehlikede olduğunu anlar (Alptekin 2005: 136). Fikret Türkmen, Tahir ile Zühre hikâyesindeki sihirli kılıcın fonksiyonunu Hz. Ali’nin kılıcıyla ilgi kurarak anlatır: *Tahir ile Zühre hikâyesinin S7 varyantında sihirli bir kılıç vardır. Garaçır, Tahir’i öldürmek için kılıcını sallar, fakat kılıç Tahir yerine kendisinin kellesinin keser. Bu “sihirli kılıç” motifi, Hz. Ali’nin meşhur kılıcı Zülfikar’ı hatırlatmaktadır. Hz. Ali’nin kılıcı Zülfikarın kırk kulaç uzadığı*

vb. özellikler, *Bütün İslam edebiyatlarında sık sık kullanılmış motiflerdendir* (Türkmen 1998: 194).

Yazarın sihirli eşyaların sembolik ve simgesel güçlerinden yararlandığı ve çok yerde bu nesnelere benzetme amaçlı olarak kullandığı görülür:

“Masalların cadı karısı...” dedik. Sakın başında taşıdığı bu kara şey, geceleri üstüne binip göklere çekildiği tılsımlı küp olmasın! (YY: 68).

-Hani masalarda büyümlü kıllar vardır. Birbirine sürününce bir Arap çıkarmış da, şehzadeyi istediği yere yetiştirirmiş. Ya da sihirli seccade... (EŞİ: 244).

-“Padişahın en küçük oğlu kuyunun dibinde, Arap’ın verdiği kılları birbirine sürüyor. Yeryüzüne çıkmak için ak kılları sürecekti. Yanlışlıkla kara kılları sürmüş. Ak koyun geleceğine, kara koyun gelmiş. Padişahın en küçük oğlu yedi kat yerin dibine doğru...” (EŞM: 80).

-Hani masalda kılıç varmış, gavura çekince uzarmış. İşte tılsımlı kılıç bu... Yeşil sandığın içindekileri hep bunun sayesinde kazandı, Mustafa! (Kör: 28).

Masalarda yer alan varlıkların bir bölümü sıra dışı görünümlere sahiptirler. Bunlar ne hayvana ne de insana benzerler. Tek gözlü devler, korkunç canavarlar, yedi başlı ejder, ejderhalar, deniz kızları, devanaları ve cüce yaratıklar bunlardan bazılarıdır.

Yazar, anlatılarında olağanüstü görünüşte ve özellikte olan bu masal varlıklarını sembolik anlamlarıyla ve benzetme amaçlı olarak kullanır:

Koyu kurşunî gökyüzünde, bir an, çarmıhını taşıyan dev gövdeli bir İsa gibi göründü (BÇ: 329).

Kızıla çalan sarı gövdesi, akıl almaz irilikte bir yılanı, daha doğrusu, masal canavarlarını hatırlatmaktaydı (BÇ: 338).

Dizleri, çam yarması gövdesini taşıyamamış gibi, kuduz canavar uluması salarak yere çöktü... (BÇ: 407).

İri kemikli kalın gövdesi, göbeğine kadar sarkmış çok iri memeleriyle masalların devanalarına benzemekteydi (BM: 223).

Milletler de çocuklar gibi avutulmak istiyorlar... Hem de dev masallarıyla (HŞİ: 62).

-Kaf dağı ardındaki yecücü mecücü n’apalım? Bunca devi, dev anasını? (Dam: 260).

İki metreden artık boyu, geniş omuzları, kalın bacaklarıyla dev gibi geliyor...
(DA: 38).

-Bunlar, dünya yaratılalı deniz devlerinin oyduğu adam aklı sıçratır kara mağaralardır ve de uğursuz mağaralardır (DA: 43).

Sonra dev nara kuvvetiyle uykudan uyarıp merdane bir kavgada helak ederek kesik başın, zevcesini ve beş yüz Sünni Müslümanı kurtaracaktı (Karılar K: 169).

Ayaklarındaki ucu sivri, arkası kulaklı, hafif yemeniler bu çocuklara masallardaki cüceler gibi insandan başka bir hal vermekteydi (Karılar K: 251).

-Biz bunu suda avladık. Giyimine aldanma! Masalların denizkızıdır bu! (DA: 440).

-Fukara Filatyos çamurda debelenirken bu Ejderha'yı karşısında görmesiyle yere abanıp kalkayım dedi... (DA: 511).

Şeriatın kavlince beylik edeyim dersen, halkı, takım takım tutar elin, görür gözün düşmanına yedi başlı ejderin kılсан gerek... (DA: 284).

Olağanüstü yiyecek ve içecekler de masalların önemli motiflerinden biridir. Yazarın mitolojide olağanüstü güce sahip bir bitki olan lotusu, roman kahramanlarından birine ad olarak vermesi oldukça ilginçtir.

Yazarın da belirttiği gibi bir masal yemişi olan lotus, mitolojide, kendisini yiyenlere memleketini unutturan yiyecek olarak bilinir.

“Lotüs yiyenlere Lotofagi denir. Odissefs'in Tria savaşlarından dönerken macera dolu yolculuğunda bunların (lotüs yiyenler) adasına da uğrar, Odissefs'i ve adamlarını gayet iyi karşılayan bu halk onlara da kendilerinin tek yemekleri olan lotüs yapraklarından ikram ederler. Fakat bu yapraklardan yiyenler artık o adadan ayrılmak istemezler. Bunu gören Odissefs, derhal tayfalarının lotüs yemesini engeller ve daha önce yemiş olanları da zorla gemiye bindirerek, gemi uzaklaşınca kadar onları zincire vurmaya zorunda kalır (Kozanoğlu 1994: 268)

Romanda Lotus adlı kahraman, aynı zamanda tarihî bir kişilik olan Orhan Beyin sevdiği kızdır. Yazar, Lotus adlı genç kızın güzelliğiyle onu seven erkeğe her şeyi unutturabileceği yorumunda bulunur:

“Lotüs”, her yiyen yabancıya, yurdunu unutturacak kadar tatlı, insanda akıl bırakmayacak kadar tutkunluk veren bir masal yemişiydi (DA: 429).

Masalarda ağır hasta olan kahramanlara şifa veren bazı ilaçlar vardır. Bu ilaçların bir kısmı Kaf dağlarının ardında ve korkunç varlıkların elindedir. Kahraman, bir prensesi ya da sevdiği olağanüstü güzellikteki zengin bir kızı hastalıktan kurtarmak için çetin bir yolculuğa çıkar ve hastalığa şifa olabilecek ilacı bulur getirir. Yazar, masalarda can veren bu ilacın çağrışım gücünden yararlanır ve onu benzetme amaçlı olarak kullanır:

Gurbet halanın koşturduğu bakır tası iki eliyle kavradı. Ilık suyu su gibi değil, masalların can ilacı gibi, tıkanasıya kanarak içti (Kurt K: 297).

Değerlendirme

Romanlarda başta cadı ve peri motifi olmak üzere çeşitli masal motifleri yer alır. Cadıların tipik özellikleri, perilerle insanoğulları arasında yaşanan evlilikler ve perilerin güzellikleri birçok romanda ele alınır. Üvey anne, ailenin küçük oğlu, sihirli eşya, olağanüstü yaratıklar, sihirli içecek, şifa veren ilaç gibi masal motifleri eserlerde zengin bir masal atmosferi oluşmasını sağlar. Masal kahramanlarıyla gerçek kişiler arasındaki benzerlikler masal-gerçek düzleminde değerlendirilir. Masal motifleriyle gerçek yaşamdaki kişi, olay ve durumlar tasvir edilmeye çalışılır. Masaldaki olağanüstü varlıklar ve onların sıra dışı görünüşleri, dev-cüce arasındaki zıtlıklar yazarın anlatılarında çoğunlukla tasvir ve benzetme amaçlı olarak kullanılır. Gündelik yaşamda korku sembolü olan canavar, ejderha, ejder gibi masal hayvanları, yine bu fonksiyonlarıyla romanlarda yer alır. Ayrıca mitik anlatılarda yeri olan Lotus ve masallardaki diğer olağanüstü yiyecek ve içeceklere de sembolik amaçlarla eserlerde yer verilir.

1. 2. 2. Kısa Masallar

Yazar, roman örgüsü içine birçok kısa masalı yerleştirerek romanına fantastik bir hava katar. Bu masalları, roman kahramanları vasıtasıyla okura nakleder. Kahramanların çoğunlukla “meseldir” ya da “bilinen meseldir” gibi sözlerle masal anlatmaya başlamaları, halk kültüründe masaldan ziyade “mesel” şeklindeki kullanımın yaygın olmasından kaynaklanır.

Romanlarda tespit ettiğimiz masalların bazen tamamı anlatılırken bazen sadece hatırlatma ile yetinilir:

-Bir zengin bezirgân varmış. İki tane hizmetkâr büyütmüş. Hizmetkâr dedimse evlatlık. Oğullarından ileri... Bir gün kervanı sürmüşler. İzollu denilen bir nahiye var,

onun önünde Murat ırmağına varmışlar. Vakit geç, akşam olduğundan, bezirgân, “Suyu yarıp gündüz gözüyle geçeriz” demiş. Çadırları kurmuşlar, develeri çayıra vurmuşlar. Gece vakti bezirgânın uykusu kaçmış. Evlatlıkları da ağa uyurken muhakkak çadırın kapısında nöbet beklerlermiş... Bezirgân bakmış ki, konuşuyorlar, kulak vermiş. “Şunu öldürelim de kervanı bizim olsun” demeye başlamışlar. “Nasıl öldürelim?”, “Boğalım!”, “Keselim!”, “Suya deh edelim gitsin! En iyisi...” Bezirgân bakmış ki elden çıkıyor, silahını hazırlayıp öksürmüştü. “Hey orda mısınız evlatlar?” diye kalkmış oturmuş. Sabaha kadar da bir daha yatmamış. Lakin işin sonunu öğrenmek için onlara da bir şey söylememiş. Ertesi gün suyu geçmişler, biraz gidince evlatlıkları gelip ayağına kapanmışlar, “Ağa dün gece bize bir hal oldu. Fikrimizi bozduk. Kanımız sana helal olsun!” demişler. Konuştuklarını bir bir anlatmışlar. Bezirgân bakmış ki doğru söylüyorlar. Düşünmüş. “Aldırmayın evlatlar, orası Malatya toprağı, adamı bahtsız eder o toprak” demiş! (Dam: 224).

Bilinen meseldir: Üç karı suya gidermiş... Bakmışlar ki karşıdan Yusuf Peygamber gelmekte... Yusuf Peygamber, mahpus milletinden önce zampara milletinin piri... Karılar: “Hey peygamber Yusuf ağa! Bize bir hediyen yok mudur?” diye çağırışmışlar. Yusuf peygamber, zamparaların piri olduğundan, kuşağının arasında her zaman boyalı şeker bulundururmuş... Çıkarıp bunlara birer şeker vermiş. Karılardan biri şekeri hemen ağzına atmış. Bu karı, İstanbul karısı... Dili o sebepten baldan baygın... Karşına oturup bir yıl durmadan konuşsa, açlığını tokluğunu, uykunu mu yokunu sana unutturur. Soyunup koynuna girse, o harekete girişmeyi aklına getirmezsün. İkinci karı, Yusuf peygamber şekerini, götürmüş kızıl şaraba atmış. Bu da reaya karısı... Kendi on para etmez ama, kurduğu şarap, erkek kısmına gayet yararlıdır. Amber macunu gibi bele kuvvet verir.....Üçüncüsü... Hey Davavekili, evine gitmiş de şekeri, bedeninin her yanına sürmüş. Bu karının etine doyum olmaz. Etinin tadı cennet aşında yoktur. Bikez alıştın mı, bittin. Gebereceğini bilsen zorlatırsın (YY: 55).

Meseldir: Çerkezin yol boyunda atı çatlamaş... Yere basınca ne dese iyi? “Hey Allah, demiş. Türk’ün kara bahtına tüküreyim.” Neden? Şurdan bir Türk’ün canını yakacak, hayvanını çalıp savuşacak da ondan... Çerkezlikte at çalmayan oğlana kız bile vermezler (YY: 141).

Sen meseli duymadın mı? Oğlu: “Baba ferah ol, cennetliksin!” demiş... Babadır, gülmüş: “Hiç umudum yok ya, sen söyle! Hoşuma gitmekte” demiş (RYK: 294).

Vaktiyle bir evde bir baba kaz varmış. Hırsız gelince kıyametleri koparmış da, evdeki küçük kıztı kurtarmış (EŞİ: 201).

Yazarın eserlerinde anlattığı masallar, uzun formelleri olmayan “kısa masal”lardır. Bu masallar roman kurgusunu destekler nitelikte yer aldığı eserin uygun bölümüne yerleştirilmiştir. Roman kişilerinin çoğunlukla “mesel” diye ifade ettikleri masallara karşı yazarın yaklaşımı ise çoğunlukla ironiktir.

1. 2. 3. Masal Kahramanları

Yazar, masal kahramanlarından Keloğlan’ı masallardaki fonksiyonel özelliğiyle ele alır, ancak bu masal kişinin halk kültüründe yerleşmiş tipine karşı ironik bir yaklaşım sergiler:

“Keloğlan korkmaz mı?” Kellerin bir çeşit kahraman sayıldığı bir memlekette yaşadığını hatırladı. Masallarımız ağzına kadar domuz kellerle dolu idi. Hem de bunlar fena keller değillerdi (Dam: 149).

Kemal Tahir’in anlatılarında, Keloğlan’ın masallarda en çok işlenen yönlerinden biri olan öksüz ve yetimliği ile masal örgüsü içerisinde geçirdiği sınavlar ve bu sınavlarda karşılaştığı engeller, gerçek hayattaki olay ve kişilerle ilişkilendirilerek anlatılır:

-Vay ki Çorum’da sen beni bacanak batağa sürdün ki, Keloğlan masallarındaki sınavlara sürdün! (Dam: 317).

-Rahmetli Ebubekir deden, herhal yakın köylerden bir öksüz-yetim... Buraya keloğlan gelmiş besbelli... (YY: 33).

Güiver¹ ile masal kahramanı olan cüce ve devleri yazar, benzetme amaçlı olarak kullanır:

Epey kalabalık oldukları halde, devlet için yapılmışa benzeyen, ambarda kurşundan dökme oyuncak insanlara benziyorlar, devler ülkesine düşmüş Güiver’i ya da Güiver’e göre cüceleri hatırlatıyorlardı (Kurt K: 250).

¹ Lemuel Guliver, İngiliz yazar Jonathan Swift’in 1726 yılında yayınladığı “Guliver’in Gezileri” adlı fantastik romanının başkahramanıdır. Romanda Guliver’in olağanüstü varlıklar (cüceler, devler)’la olan macerası anlatılır.

Yazar, toplumda ekonomik sıkıntılar sonucu yaşanan durumları “kırk haramiler” simgeselliğinden yararlanarak eleştirir:

-Hey şaşkın! Bunlar yola kırk katırla çıkmışlar. Bunları kırk haramiler çevirmiş... (YY: 118).

Gerek yapım, gerek adam, gerekse topluluk veya memleket olsun, bir yerde darboğaz lafı insanlara bişey anlatmaya başladıysa orda yolkesicilik, kırk haramilik kârlı iş haline gelmiş demektir (Dam: 269).

Kemal Tahir, anlatılarında, masal kahramanlarının karakteristik özelliklerinden çağrışım ya da benzetme amaçlı olarak yararlanırken zaman zaman sadece “masal kahramanı” genel ifadesine de yer verir:

Artık birbirlerine o kadar yakın oldukları halde, Canseza için kocası pis marangozluktan, birdenbire Hünkâr Yaverliğine değişmiş, daha doğrusu Allah tarafından kendisine hiç umulmaz bir surette bağışlanmış bir masal kahramanıydı (BMK: 49).

22 gün, 22 gece bilâfasıla devam eden boğuşma, bazen öyle vaziyetlere geldi ki, sanki, bir masal kahramanı gibi başkumandan Mustafa Kemal Paşa, bütüin düşman ordusuyla tek başına döğüşüyordu (BMK: 390).

Kemal Tahir, Keloğlan, Kırk Haramiler, devler, cüceler gibi masal kahramanlarına tasvir ya da benzetme amaçlı olarak yer verir. Keloğlan’ın toplum tarafından kahraman kabul edilmesini benimsemeyen yazar, bir taraftan da idealize edilmiş gerçek kişiler için “masal kahramanı” benzetmesini kullanır.

1. 2. 4. Masal Adları

Yazar, masalları, masalda yer alan kahramana göre adlandırır. Olağanüstü varlıkların yer aldığı peri, cin ve hortlak masallarına, hayvan masallarına göndermelerde bulunur:

Böyle akşam alacasında, elinde isli lambası yüzünde deli deli parlayan gözlerle afyonkeş Ömer’in anlattığı peri, cin, hortlak masalını mahpushaneye girmek suretiyle asabı zaten mahvolmuş bir insanı ne hale getireceğini kolayca tasarlardı (Dam: 148).

Kurt masalı sökmeyince suyu da getirmeyecekleri anlaşılıyordu (Dam: 148).

“Kurt masalı okumak (söylemek) “uzun sözlerle inandırıcı olmayan bahaneler, özürler ileri sürmek.” (Aksoy 1988: 946). anlamında kullanılan bir deyimdir. Kurt

masalının sökmemesi ise öne sürülen bu bahanelerin ve özürlerin dikkate alınmadığı anlamına gelir.

Romanlarda “Binbir Gece Masalları” ve “Türk Masalları” kavramlarına yer veren yazar, olağanüstü ve karmakarışık anlatılan olaylar için “binbir gece masalı” benzetmesini kullanır. Roman kişisi Kâmil Bey’in “Türk Masalları” için hazırladığı resimler, Türk aydınının masal türüne olan yakın ilgisini gözler önüne serer:

-*Etme Çökük Hamarat, işi karıştırdın ki **binbir gece meseline** benzettin!* (Dam: 279).

-*Şimdi **masal resimleri** başlamıştı. Bunların hemen hepsinde bol yıldız, minyatür laciverti ağır basıyor, yay gibi kıvrık, suya hiç değmeden yelkensisiz, küreksiz giden kayıklar görünüyordu. Uzun beyaz kuş tüyleri gibi narin, eski dantelalar gibi ince Acem güzelleri... Kuvvetleri vücutlarının çelik yay zarıflığında iyice belli Hint delikanlıları... Vakit geceydi, mevsim yaz... Bunları **binbir gece masalları** için değil **bizim masallarımız** için hazırladım* (EŞİ: 206).

Halk kültürü içerisinde önemli bir yere sahip olan Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun ve Köroğlu gibi halk hikâyelerinin roman kahramanları tarafından masal olarak adlandırılması, Tahir’in eserlerine kahraman olarak seçtiği Anadolu insanının bu iki türe bakış açısını göstermesi bakımından oldukça önemlidir:

-*Bizim Pelvan masalların **Ferhat’ı** olmuş, töbe!* (Kör: 323)

-*Öyleyse ... **Leyla masalı** aklında mı?* (Köyün K: 95).

-*Ben **Leyla masalını** nasıl anlatabilirmişim?* (Köyün K: 95).

-*Bunlar, eşkiyayı türkülerden, bir de **Köroğlu masallarından** bilirse bilirler* (RYK: 325).

Burada şunu belirtmek isteriz ki, yukarıda belirttiğimiz adlandırmalar genel olarak halk kültüründe yaygındır. Yani, halktan kişiler için dinlediklerinin yahut anlattıklarının hangi edebî türe ait olduğu önemli değildir. Edebi tür ayrımı, halk edebiyatı eğitimi alan ya da bilimsel alanda çalışanlar için bağlayıcılık taşımaktadır. Halkı ve halk kültürünü olduğu gibi anlatma ihtiyacını duyan Kemal Tahir’in örneğin “bizim pelvan halk hikâyelerinin ferhat’ı olmuş” yerine “bizim pelvan masalların ferhatı olmuş” demesi yadırganmamalıdır.

1. 2. 5. Masal Formelleri

Masalın başlangıcından sonuna kadar çeşitli bölümlerinde yer alan ve hemen her masalda ortak olan kalıp sözlere “masal formeli” denir. Masalların giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinde yer alan çeşitli formel yapılar vardır. Biz burada, Kemal Tahir’in romanlarında tespit ettiğimiz masal formellerine değinmekle yetineceğiz.

İncelediğimiz romanlarda masalın belirli olmayan zamanını anlatmaya yarayan bir formel yapı ile masalın geçiş ve bitiş formellerinden örnekler bulunmaktadır:

Vaktiyle bir evde bir baba kaz varmış... (EŞİ: 201).

-Günlerden bir gün başına bir iştir geldi demektir (Nam: 67).

-Biz şimdi söze nereden girelim? (Köyün K: 97).

-Biz şimdilik nereden haber vereceğiz (Köyün K: 104).

-Onlar ermiş muradına... (HŞİ1: 131).

Değerlendirme

Kemal Tahir, çağdaş edebiyat eserlerinden biri olan roman türüne birçok masal unsurunu nakşetmeyi, romandaki olay örgüsünü zengin masal motifleriyle süslemeyi başarak halk kültürünün bitmez tükenmez masal hazinelerinden doyasıya yararlanmışır. Masalları, masal kahramanlarını ve motiflerini geleneksel görünümleriyle ele almış, herhangi bir değişiklik yapma yoluna gitmemiştir.

Yazar, masalların milletlerin avutulmasında bir araç olarak kullanıldığı iddiasında bulunurken, masallardaki hayal ve fantezi dünyasında beşerî yoksullukların doyurulduğu inancını dile getirir. Toplumun bilinçsizliğinin kaynağını masallarla uyutulmuş olmaya bağlar.

Kemal Tahir’in, masalın toplumsal işlevine, eğitsel yönüne, çocuk eğitiminde ve gelişiminde oynadığı role hiç değinmediği dikkat çeker. Oysa birçok masalın günümüz çağdaş eğitiminde çok önemli yeri olduğu bilinmektedir. İyilerin kazandığı, kötülerin kaybettiği masal atmosferinin etkisinde kalan çocuğa iyiliğin güzelliği, kötülüğün çirkinliği kolayca öğretilir. Çocuğun kendisini masal kahramanlarıyla bütünleştirerek, dinlediği masaldan bir öğüt ve ders alması sağlanabilir.

1. 3. Halk Hikâyesi

Türk Halk Kültüründe Halk Hikâyesi

Halk hikâyeleri aşk, kahramanlık vb. konulu bir olayı daha çok iki kahramanı ön plana çıkararak anlatan, zaman zaman fantastik unsurların yer aldığı, nazım-nesir

karışık bir anlatım türüdür. Türk halk kültüründe önemli yeri olan halk hikâyeleri, masallarla birlikte bir dönem Türk halkının roman ve hikâye ihtiyacını karşılamıştır.

Türk halk hikâyeleri konusunda ilk çalışmaları yapan bilim adamlarının halk hikâyeleri ile ilgili yaptıkları tanım ve tespitler oldukça önemlidir. Kemal Tahir'in romanlarında yer alan halk hikâyesi unsurlarına geçmeden önce bu tanım ve tespitlere kısaca değinmekte yarar görüyoruz:

Otto Spies “halk hikâyelerinin büyük kısmının bir sevgiliyi elde etme yolundaki maceraları anlatan masallar” olduğu görüşündedir (Boratav 1988: 64).

Pertev Naili Boratav, halk hikâyelerine, hikâye adı verilmesine rağmen bunların ne modern manada hikâye, ne de hacimlerine rağmen roman olduklarını; bununla beraber, birçok edebî türün imtızacı halinde karşımıza çıkan bu orijinal türde, en mühim karakter olarak roman karakterinin bulunduğunu söyler (Boratav 1988: 75).

Şükrü Elçin, Türk halk hikâyelerinin zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde “efsane, masal, menkabe, destan vb.” ürünlerle beslenerek dinî, tarihî, toplumsal olayların potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserler olduklarını ifade eder (Elçin 2004: 444).

Fikret Türkmen, bu türün eski destanların, toplumdaki sosyal ve kültürel değişimlerin etkisiyle, yeni devre uyması ile oluştuğunu, destanlarda gördüğümüz dışa dönük mücadelenin burada cemiyet içine dönüştüğünü, konuda realist çizgilerin arttığını, bütün bu yönleriyle halk hikâyelerinin, destanla roman arasında bir geçiş türü olduğunu belirtir (Türkmen 1998: 9).

Ali Berat Alptekin, halk hikâyelerinin göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk ürünlerinden olduğunu; aşk, kahramanlık vb. gibi konuları işlediklerini, kaynağının Türk, Arap-İslam ve Hint-İran olduğunu, çoğunlukla âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım-nesir karışımı anlatmalar olduklarını belirtir (Alptekin 2005: 18).

Ensar Aslan, halk hikâyelerinde olayların çoğunlukla mantıklı gerekçelere dayandırılarak gelişimini sürdürdüğünü, ancak bazen konu içerisinde fantastik unsurların da önemli yer tuttuğunu, sihrin, büyüün, maddi ve manevi bakımdan hiçbir zaman yenilmeyen, olağanüstü yeteneklerle donatılmış kahramanların varlığının ve faaliyetlerinin de halk hikâyelerinde fazla yadırganmayan bir durum olduğunu belirtir (Aslan 2003: 161).

Kemal Tahir'in Romanlarında Halk Hikâyesi

Modern edebiyatta birçok yazar, halk hikâyelerinin çeşitli unsurlarından yararlanmıştır. Kemal Tahir de romanlarında halk hikâyesi kahramanlarını ve motiflerini kullanmıştır.

1. 3. 1. Halk Hikâyesi Motifleri

1. 3. 1. 1. Kerem ile Aslı Hikâyesi ve Yanma Motifi

Birçok halk hikâyesinde kavuşamayan sevgililerin hikâye sonunda birlikte öldükleri görülür. Kerem ile Aslı hikâyesindeki yanma motifi de kahramanların bu birlikte ölmelerinin gerçekleşmesini sağlar.

Kerem ile Aslı hikâyesindeki yanma motifi, halk türkülerine çok önemli bir olgu olarak yansımıştır. 20. yüzyıl âşıklarından Murat Çobanoğlu'nun dizelerinde Kerem'in yanma motifi şu şekilde dile getirilir:

Nesine güvenem yalan dünyanın

Kerem'i yandırıp kül etmedi mi

Onbir aydır bülbül feryad eyledi

Gül için bülbülü lal etmedi mi (Aslan 2008: 259).

Kerem ile Aslı hikâyesinin basma nüshasına göre; gerdek gecesi, Kerem, Aslı'nın elbisesinin düğmelerini çözmeye çalışır, ancak düğmeler her açıktan sonra yeniden kapanır. Sabaha karşı bir ah çeken Kerem, ağzından çıkan bir ateşle yanar. Aslı eline aldığı bir testi su ile ateşi söndürmeye çalışsa da söndüremez. Kerem'in başında kırk gün bekler. Kırk birinci gün Kerem'in külleri dağılmaya başlayınca; Aslı saçını süpürge edip külleri toplamak ister. O da bir kıvılcımla tutuşup yanar, külleri de Kerem'in küllerine karışır ve böylelikle birbirlerine kavuşurlar (Elçin 2000: 17, 18).

Kerem ile Aslı hikâyesinin sonuç bölümünde yer alan yanma motifi, hikâyenin en trajik bölümünü oluşturur. Sevgililerin birbirlerine kavuştuklarının düşünüldüğü sırada, sihirli bir nesnenin sebep olduğu yanma ve arkasından gelen iki kahramanın ölümü, hikâyenin sonucunu çarpıcı bir şekilde belirler.

Kerem ile Aslı hikâyesi denince, âşıkların yanmaları ve gerçek yaşamda birbirlerine kavuşamayan âşıkların yanma sonrası küllerinin birbirine karışmasıyla öbür dünyada kavuştukları inancı akla gelir. Hikâyedeki yanma motifi ve kahramanların akıbeti, roman kahramanlarınca çeşitli nedenlerle konu edilir:

*Tutkun olduğunu bileyim ki, mahpusdamına düşüp ve de karından ayrı kalıp of çekerekten ve de dumanı tepesinden çıkaraktan **Kerem** gibi, küll olmalı, bize “Müjdeler olsun, geberdi” haberi gelmeli! (BM: 195).*

*-Zıpır bunu kucağına çekip yatırdı mıydı, güzelce... Düğmelere el atıp **Kerem hesabı çözeyim deyip çözmeyip ağlamaya duracağına, çekip kopardı mıydı?** (BM: 274).*

*-Sen, bilir misin? **Kerem ‘ah’** dedi de duman tepesinde neye çıktı? **Düğmeleri çözemediğinden...** (Kör: 78).*

*-Vaktin birinde şehzade şöyle olmuş, bir sultan hanım böyle olmuş... **Kerem yanmış, Tahir düşmüş...** (Dam: 379).*

Yukarıdaki alıntılarda, yanma öncesi, Kerem’in sihirli elbisenin düğmelerini çözemediği de anlatılır. Bu, aynı zamanda halk hikâyelerindeki sihir motifinin varlığına işaret eder. Halk hikâyelerinde sihirli kişi, ya da nesnelere, anlatıların fantastik öğelerini oluşturur. Yazar, yanma motifine yoğunlaşırken yanmanın nedeninin de açılmayan düğmelerden kaynaklandığını söyler.

Romanlarda sıklıkla geçen “Kerem’in arpa tarlası gibi yanmak” tabiri ile bu hikâyedeki yanma motifine telmihte bulunulur. Bu tabir, günümüzde Anadolu’nun bazı yörelerinde yaşamaktadır. Ancak bu hikâyede yanan bir arpa tarlası yoktur. Yalnız, Kerem ile Aslı yanarken onların alevlerinin yayılıp bir arpa tarlasını da yaktığı kabul edilebilirse, bu tabirin halk arasında neden yaşadığına kısmen de olsa bir açıklık kazandırılmış olur.

*-Yanarsın ki, **Kerem’in arpa tarlası kaç para**” diyerekten ata öğüdü verdi (BM: 226).*

*-Bacayı bilmem... Paçayı sarmış. Abdullah, **Kerem’in arpa tarlası** gibi yanıyor. Cayır cayır... (Karılar K: 311).*

*-Topal İsmail elini çabuk tutsun... Yoksa **Kerem’in arpa tarlası** gibi yanarsın! (Sağ: 58).*

*-**Aşık Kerem’in arpa tarlası** yanında halt etmiştir (YS: 62).*

Yazar, halkın hafızasında yer eden bu hikâyedeki yanma motifinden romanlarına kültürel açıdan zenginlik katmak amacıyla yararlanmıştır.

1. 3. 1. 2. Ferhat ile Şirin Hikâyesi ve Engel Motifi

Halk hikâyelerinde, birbirini seven âşıkların kavuşması, engellenmeye çalışılır. Hikâyelere göre, engel unsuru değişmekle beraber tüm bu engellerdeki ortak nokta, sevgililerin birbirlerine kavuşup mutlu olmalarını önlemektir.

Türkmen, engelleme motifinin halk hikâyelerindeki fonksiyonuna değinir: *Aslında engelleme motifi hikâyede önemli bir itici güce sahiptir. Tahir bu engellemelerden sonra çeşitli maceralara atılacaktır. Bütün halk hikâyelerinde değişik olaylar örgüsü içinde bu motif vardır. Kahramanlar bu motifin itici gücü ile türlü sıkıntılara türlü maceralara ilk adımlarını atacaklardır. Bu tehlikeli maceralar, birbirinin peşi sıra pek çok olayı çağırarak, böylece hikâyenin esas faslı teşekkül edecektir* (Türkmen 1998: 183).

Tahir ile Zühre hikâyesinin S3 varyantında *padişah, kızını Tahir'e çok fazla para getirmesi şartıyla vereceğini söyler* (Türkmen 1998: 41).

Dağ, halk hikâyelerinde önemli bir engel unsuru ve motiftir. Ferhat ile Şirin hikâyesinde, Ferhat'ın sevgilisi Şirin'e kavuşmasını engelleyen bir dağdır.

Horasan ülkesinin sultanı ve aynı zamanda Şirin'in ablası olan Reba Sultan, Ferhat ve ailesinden Horasan dağlarında başıboş akan suyun şehre getirilmesini ve uygun yerlerde çeşmeler yapılmasını ister (Alptekin 2005: 263). Başarılı olurlarsa kız kardeşi Şirin'i, Ferhat'a verecektir. Hikâyede büyük aşk uğruna Ferhat'ın yaptıkları, günümüzün aşk anlayışını anlatmakta sık sık kullanılır.

Kemal Tahir, Ferhat ile Şirin hikâyesindeki aşk unsuruna ve engel motifine ironik bir şekilde yaklaşır:

*-Vaktin birinde, ünlü bir beyin topraklarıymış oralar... Bu beyin, **Şirin** adında bir kızı varmış... Şirin kıza, **Ferhat** adında bir pelvan sevdalanmış...*

*-Bildim! Bey demiş ki, “**Dağdan suyu ovaya indir, kızı al**” demiş. **Ferhat** Pelvan, ellerine tükürüp, şu kadar batmanlık külüngüne yapışmasıyla, “**Ya Hak, Ya Şirin... Ya Hak, ya Şirin diyerekten kayaları yarıp suyu ovaya indirivermiş şarradak...**” (BÇ: 205).*

*O zorlatmayla kazmaya yapışsaydı, **Ferhat gibi dağları deleceği** şüphesizdi* (YY: 32).

Ferhat ile Şirin hikâyesinde dağ engeli Şirin'in ablası tarafından konulurken romanda aynı engelin Şirin'in babası tarafından konulduğu anlatılır.

Aşılmaz, ulaşılmaz olmaları ve yükseklikleriyle bilinen dağlar, halk kültüründe büyük engellerden biridir. Kültürümüz, bu engeller yüzünden birbirine kavuşamayan âşıkların hikâyeleriyle doludur. Bunun en tipik örneği Ferhat ile Şirin hikâyesidir. Yazar, halk arasında çok sevilen bu aşk hikâyesinin engel ögesini eserlerinde kullanarak bu kültürel zenginliği, romanlarına taşımıştır.

1. 3. 2. Halk Hikâyesi Kahramanları

Kemal Tahir, anlatılarında halk hikâyesi kahramanlarından bazılarının adlarını, hikâyelerdeki fonksiyonlarıyla ya da sembolik amaçlı olarak kullanır. Halk hikâyelerinin Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha, Köroğlu ile Ayvaz adlı kahramanlarını anarak bu kahramanların karakteristik özelliklerinden yararlanır.

Roman kişisini tasvir ederken Ferhat ile Şirin hikâyesinin kahramanı Ferhat'a göndermede bulunur; gücün ve kuvvetin simgesi olarak bilinen Ferhat ile roman kişisi arasında bir benzerlik kurar:

*Kelleci birdenbire değişmiş, biraz çarpık bacakları, uzun kollarıyla, halk hikâyelerinin taşbasma resimlerindeki **Ferhat'a** benzemişti (KM: 70).*

*Şeker Emin'in deminceki kuş olmak isteğiyle Kelleci'nin mahpushane duvarına saldırması arasında bunaltı bakımından, hiçbir fark olmadığını sezmiş, bu sezgiye, **Ferhat masalından** çıkıveren oğlan, mahpushane duvarının dibinde, dürbünüün tersiyle bakılan bir cüce kadar küçülmüştü (KM: 70).*

Halk hikâyelerinde sevgili olağanüstü, eşsiz güzelliğe sahiptir. Özellikle Yusuf ile Züleyha hikâyesinde, Züleyha'nın güzelliği, hikâyenin gelişiminde önemli bir işleve sahiptir. Züleyha karakteri, romanlarda, güzelliğin tarifinde bir ölçü, sınır sayılmakta ve bu amaçla Züleyha'ya telmihte bulunmaktadır:

*-Göçmen kızının, şu **Züleyha** anamızdan artığı varmış da eksigi yokmuş... (KM: 97).*

*-Ben de cezayı bitirince, **Züleyha** anamızdan güzel, göçmen kızını saracak olsam... (KM: 99).*

Roman kişilerinin, birçok halk hikâyesini bildikleri; hikâye kahramanlarını yer yer benzetme amaçlı olarak kullandıkları, hikâyelerde yaşanan acıklı olaylara göndermede buldukları görülür. "Devlet Ana" romanında Kerem ile Aslı adlı kahramanların isimlerinin Kerem ile Aslı hikâyesinden esinlenerek verildiği

kuşkusuzdur. Romandan alıntıladığımız cümlelerde Aslı adlı roman kahramanının Kerim'e yönelik olarak yaptığı "Kerem" benzetmesi de bunu açıkça ortaya koymaktadır:

*-Yoktur böyle utanmazlık **Kerem** kitabında... Kitabın Kerem'i senin gibi koca Tanrı'dan korkmaz değil... (DA: 481).*

Yazarın iki romanında daha okunan bir Kerem kitabından söz edilir:

*Köy odasında **Kerem** okurum (Kör: 72).*

*Kısacası, bir **Kerem kitabı** tutacak ağıt yakmış... (Sağ: 155).*

Yazar, anlatılarında diğer halk hikâyesi kahramanlarına da sembolik olarak yer verir. Bu kahramanların bir kısmını, roman kişilerini tanıtmak gayesiyle benzetme amaçlı olarak kullanır:

*Oğlu kitap oğlan ki, leblebi kavururken avaz ile **Kerem-Aslı, Leyla-Mecnun, Tahir-Zühre, Ferhat-Şirin** okumakla ün salmıştır, babasının "Aman dükkânı boş koma" sözüne bakmayıp ardı sıra, Kerem kıssasından "Kapısını kırıp yaktık / Hancıya para vermedik" koşmasını okuyarak seğirtti (BM: 354).*

*-Vaktin birinde şehzade şöyle olmuş, bir sultan hanım böyle olmuş... **Kerem** yanmış, **Tahir** düşmüş... (Dam: 379).*

*-Soğumanın birinci belirtisi, yakınlık vermez ağız tadıyla soğumuş avrat, der **Leyla- Mecnun, Kerem-Aslı kitabı...** (DA: 481).*

*-**Kerem kitabının** Vahit Efendi... **Leylâ- Mecnun** kitabının... (Kör: 91)*

*-Kitaplara işe yarar bişey yazmazlar. Kitaplara yazılanlar hep masal... **Kerem Aslı'yı sevmiş. Ferhat Şirin'e tutkun...** (Kör: 144)*

*Oğlan, Çalıktı ama **Leyla Mecnun, Kerem Aslı, Ferhat Şirin masallarını Hazreti Ali, Eba Müslim, Battal Gazi cenklerini yaman ballandırıyor**du (Köyün K: 91).*

*Bu bizim işimiz **roman** olacak bir şey... Gazeteye verilecek bir şey... **Kerem gibi... Leyla-Mecnun gibi...** (Nam: 316).*

*-... Gelin kısmı konuştu mu, **Kerem** düğmeleri çözdü demektir (Sağ: 141).*

*-Hey mübarek hey! Fesi gördünüz mü? Bizim Battal Ağa **Koroğlu'nun bir Ayvazı... Kaytan bıyıklı bir Ayvaz...** (Sağ: 100).*

Halk hikâyesi kahramanlarının hikâye kurgusu içinde tipik özellikleri vardır. Ferhat'ın dağları delecek kadar güçlü olması, Kerem'in yanması, Züleyha'nın güzelliği

hikâyelerin önemli unsurlarıdır. Yazar, halk hikâyesi kahramanlarını sahip oldukları bu özellikleriyle bir bütün oluşturacak şekilde romanlarında ele almış ve onları bazen sembolik amaçla kullanmıştır.

Ayrıca, Hazreti Ali, Ebu Müslim ve Battal Gazi cenklerinin, sembolik de olsa, roman kişileri aracılığıyla modern anlatı dünyasına yansıtıldığı dikkati çeker.

Kemal Tahir'in anlatılarında tespit ettiğimiz önemli bir nokta da onun halk hikâyesi terimi yerine birçok yerde masal ve bir yerde ise roman ifadesini kullanmasıdır. Yazarın bu tercihiyle ilgili olarak şunları belirtmekte yarar görüyoruz.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Otto Spies de “halk hikâyelerinin büyük kısmının bir sevgiliyi elde etme yolundaki maceraları anlatan masallar” olduklarını söylemişti. Bu durumda Kemal Tahir'in halk hikâyesi yerine masal karşılığını kullanmasında herhangi bir mahsur görmemek gerekir. Ayrıca, “Kitaplara işe yarar bişey yazmazlar. Kitaplara yazılanlar hep masal... Kerem Aslı'yı sevmiş. Ferhat Şirin'e tutkun...” (Kör: 144). sözlerinden de anlaşılacağı üzere yazar, kitaplara yazılanların tamamını, masal olarak değerlendirir. Bu durumda, onun halk hikâyesi ya da masal ayrımını yapmaya çalışmasını beklememiz doğru olmaz, kanısındayız.

Romanlarında halk hikâyesi formeline bir yerde yer verilmiştir.

-Peki... Biz şimdilik nerden haber vereceğiz (Köyün K: 97).

Değerlendirme

Yukarıda da görüldüğü gibi, yazar halk hikâyesi unsurlarına yer vererek, halk kültürünün bu çok zengin ve renkli ürünlerinden büyük ölçüde istifade etmiş; halk kültüründe yaşayan halk hikâyelerini olay akışı, motif ve hikâye kahramanlarının tipik özellikleri açısından romanlarına yansıtmıştır. Kerem ile Aslı hikâyesindeki yanma motifi ve Ferhat ile Şirin hikâyesindeki engel motifinin roman kişilerinin duygu ve hayal dünyasına etkisini roman akışı içerisinde büyük bir ustalıkla işlemiştir. Yusuf ve Züleyha hikâyesindeki Züleyha'nın dillere destan güzelliğiyle diğer halk hikâyesi kahramanlarını benzetme ve sembolik amaçlarla kullanmıştır.

Onun halk kültüründe önemli yeri olan halk hikâyesi unsurlarını eserlerinde kullanması, geleneksel malzemenin modern romandaki görünümüne güzel bir örnek oluşturmuştur.

1. 4. Dede Korkut

Türk kültür ve edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan Dede Korkut hikâyeleri, destan ve halk hikâyeleri arasındaki geçiş ürünlerindedir. Bu hikâyelere “destanî hikâyeler” denmesi de bundandır. Bu eserler, halk hikâyeleri başta olmak üzere birçok geleneksel sözlü edebiyat ürününün yapı ve içerik unsurlarının oluşmasında etkili olmuştur.

Hikâyelerde çok az masal unsuru bulunması ve olayların gerçekten olmuş izlenimi vermesi yönleriyle hikâyeye ve romana benzeyen Dede Korkut hikâyeleri, modern edebiyat ustalarının da dikkatini çekmiştir. Birçok yazar, geleneksel sözlü anlatım ürünü olan bu hikâyelerden etkilenmiş, hikâyelerdeki olayları, kahramanları, söyleyiş özelliklerini, atasözü, deyim, alkış, kargış gibi kalıp sözleri ve çeşitli motifleri eserlerinde kullanmıştır.

Kemal Tahir, Dede Korkut hikâyelerinden çeşitli şekillerde yararlanmıştır. İncelediğimiz romanlarda Dede Korkut hikâyelerinden esinlenerek oluşturulan birtakım söyleyiş özellikleri ve kalıp söz grupları bulunmaktadır.

Aşağıda, tarihî bir roman olan ve Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarının anlatıldığı “Devlet Ana” romanından alıntıladığımız cümlelerle Dede Korkut hikâyelerindeki benzer klişe cümleler gösterilmiştir:

-Kaba sarıkları yere çalın adamlar! Yakaları çekip yırtın! Övündüğüm ak arslan gitti! Acı turnakları yüzünüze çalın karılar, al yanakları yolun, düşmanlarıma korku salan gitti! Uçta kızlar gülmesin kas kas, gelinler kına yakmasın! (DA: 153).

Yukarıdaki sözler, “Devlet Ana” romanında aynı zamanda tarihî bir kişilik olan Ertuğrul Gazi’nin ölümünden sonra yapılan yas ritüelinden alınmıştır. Benzer sözler ve yapılan uygulamalar, Dede Korkut Hikâyelerinde de matemi, acıyı, üzüntüyü ifade etmek için kullanılmıştır:

Beyregün babası, kaba saruk götürüp yire çaldı, tarttı yakasın yırttı, oğul diyüben böğürdi zarılık kıldı, Ağ pürçeklü anası buldur buldur ağladı gözünü yaşın dökdi, acı turnak ağ yüzine aldı çaldı, al yanağın tarttı, kargu gibi kara saçını yoldı, ağlayubanı sıklayubanı ivine geldi. Pay Püre Bigün dünlüğü altun ban ivine şiven girdi. Kızı gelini kas kas gülmez oldu, kızıl kına ağ eline yakmaz oldu (Ergin 1997a: 130).

Görülüyor ki, Dede Korkut'ta derin üzüntünün ifadesi olan kaba sarıkların yere, acı tırnakların yüze çalınmasını, Kemal Tahir, bir roman kişinin ölümünden sonra yapılması gereken pratikler olarak sembolleştirmektedir.

Ölüm aldı yer gizledi. Yalan dünya kime kaldı! Gelimli gidimli dünya vay!.. Sonucu ölümlü dünya!.. (DA: 153).

Bu ifadeler oldukça benzer bir şekilde Dede Korkut hikâyelerinde bulunmaktadır. Hikâyelerin altısının bitiminde Dedem Korkut gelerek boy boylar, soy soylar ve bu oğuznameyi dizer. Biz, örnek oluşturması açısından sadece birini buraya alıyoruz:

Kanı didüğüm big erenler

Dünya menüm diyenler

Ecel aldı yir gizledi

Fâni dünya kime kaldı

Gelimli gidimli dünya

Ahr son uçı ölümlü dünya (Ergin 1997a: 115).

Hep bir ağızdan uludular:

-Karşı yatan kara dağı sorar isen yaylandı Bey, yaylan hani?

-Yaylan hani! Güm güm akan erkek sular, suyundu Bey, suyun hani?

-Suyun hani?

Vay Kara Osman Bey'imizin, Ak Gündüz Alp'in yiğit Savcı Gazi'nin yiğit babası...

-Vay dünyayı kara gördüm, akan suyu akmaz gördüm... Vay vay söndü ocaklarım, çakmakları yakmaz gördüm!

-Kalmış yiğit arkası... Aç miskin doyurucu... Türkmen'in direği!.. Gaziler gazisi beyim vay! Alpler başbuğu, erenler serdarı, bacılar atası, Sakar suyun dalgıcı. Yeşil dağın kaplanı, ak atların binicisi, vay Ertuğrul Beyim vay!..

-Tavla tavla yağz atlar, sorar isen atındı Bey, atın hani?

-Atın hani?

-Uğraşlarda düşman yenmek bahtındı Bey, bahtın hani?

-Bahtın hani?

-Karşı yatan kara dağı sorar isen yaylandı Bey, yaylan hani?

-Yaylan hani! Güm güm akan erkek sular, suyundu Bey, suyun hani?

-Suyun hani?...

-Tavla tavla yağız atlar, sorar isen atındı Bey, atın hani?

-Atın hani? (DA: 153, 154).

Kemal Tahir, Ertuğrul Bey'in ölümü üzerine roman kişilerinin üzüntülerini Dede Korkut söyleyişleriyle yansıtmayı denemiştir. Bir roman kişisi olan Ertuğrul Gazi'nin ölümünden sonra söylenen sözler, Dede Korkut hikâyelerinde on altı yıldan beri tutsak olan ve ailesinin ölümü dirimi olduğunu bilmedikleri Beyrek için söylenen kalıp sözlerle benzer niteliktedir. Yazarın bu yaklaşımı, "Devlet Ana" romanının kurgusuna ve anlatım tekniğine de uygun düşmektedir.

...Karşu yatan **kara tağı** sorar olsam **yaylak** kimün

Sovuk sovuk sularını sorar olsam **içit** kimün

Tavla tavla şahbaz atları sorar olsam **binit** kimün... (Ergin 1997a: 138, 139).

Roman kişilerinden Ertuğrul Bey'i anlatan aşağıdaki cümleler de oldukça dikkat çekicidir:

Kalmış yiğit arkası... Aç miskin doyurucu... Türkmen'in direği!.. Gaziler gazisi beyim vay! Alpler başbuğu, erenler serdarı, bacılar atası, Sakar suyun dalgıcı. Yeşil dağın kaplanı, ak atların binicisi, vay Ertuğrul Beyim vay!.. (DA: 154).

Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde Banı Çiçek'in başkasıyla evleneceğini duyan ve esareten kurtularak Deli Ozan kılığına giren Beyrek, düğün yerine gider ve Kazan Bey'i öven şu sözleri söyler:

Kalmış yigit arhası

Beze miskin umudı

Bayındır Hanun güyegüsi

Tülü kuşun yavrısı

Türkistanun diregi

Amıt suyunun aslanı

Karaçuğun kaplanı

Konur atun iyesi

Han Uruzun babası Hanum Kazan (Ergin 1997a. 144). Benzer ifadeler Dede Korkut'taki diğer hikâyelerde de rastlanmaktadır.

Kemal Tahir, Ertuğrul Gazi'nin ölümü sonrası ağıt niteliğinde sarfedilen yukarıdaki sözleri, Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyını Beyan eden hikâyenin çeşitli yerlerinden aldığı manzum parçalarla oluşturmuştur.

-Ağlamakla nesne olmaz. Ölen, ağıtla geri gelmez (DA: 154).

Dede Korkut hikâyelerinde geçen “*Ölen adam dirilmez, çıkan can girü gelmez*” (Ergin 1997a: 73) ve “ağlamağıle nesne mi olur (Ergin 1997a: 250) sözleri bize yine “Devlet Ana” romanında geçen yukarıdaki ifadelerin Dede Korkut hikâyelerinden esinlenerek yazıldığını ortaya koyar.

Romanda aynı zamanda tarihî bir kişilik olan Yunus Emre'nin Dede Korkut ağzıyla konuşturulduğu görülür:

Yunus Emre, Kaplan Çavuş'u sevgiyle kucakladı, ellerini bırakmadan **Dede Korkut ağzıyla** şakalaştı:

-Ağır adlı kentlerden geçtim geldim, kervan aşmaz dağları aştım geldim. Taşkın akan deli suları teptim geldim. “Belleri duman bastı, dereleri kar kapladı, yollar kitlendi. Tilkiler izleri, arılar koğanları yitirdi” demedim. Sılayı doğruladım, dostu özledim. Sürdüm çıktım, yettim buldum! (DA: 213).

Begil Oğlu Emre hikâyesindeki bir manzumede;

“...Arku Bili ala Tağdan dünin aşdum

Akindulu görklü suyu delüp dünin kiçdüm...” (Ergin 1997a: 218). ifadeleri yer almaktadır. Dede Korkut Hikâyelerinin birçok yerinde benzer ifadeler bulunmaktadır.

“Devlet Ana” romanından alıntıladığımız aşağıdaki cümlelerin Dede Korkut hikâyelerinin çeşitli yerlerinden seçilmiş olmaları muhtemeldir:

-Tek bıraktın tek buldun. Benzeri yok can yoldaşı yitirdim. Erkek sineği üstüne kondurmaz arslan avrattı. Adını koyup şuncacık bebe bıraktığın Aslıhan geldi yetiştı. Baba yurdunu bırakıp Söğüt'e göçtüm. Bir değişmeyen var: Uyanığım! Yiğide ne belâ gelse uykuda gelir. Buraları bıraktığın gibidir. Ozanım Yunus. -Kederle gülümsedi, sonra kendini zorlayıp Dede Korkut şakasını karşıladı:- Hey hey! Kese kese yemek için kebab tatlı, kat kat zırhtan dönmeyince kılıç tatlı, geldiğinde hiç gitmese devlet tatlı, bildiğini unutmasa akıl tatlı... Kodun gittin, altı yıl... Kocadık Yunus Emre'm kocadık. Yalnız yiğit Alp olmaz, İnce otun dibi sarp olmaz (DA: 214).

Uşun Koca Oğlu Segrek hikâyesinde, Segrek kardeşi Egrek'in tutsak olduğunu öğrendiği için kardeşini tutsaklıktan kurtarmayınca kadar gerdeğe girmeyeceğine dair yemin eder. Eşi ise sadakat belirten bir soylamayla Segrek'i bekleyeceğini söyler:

İrkek sinegi üzerüme kondurmayam (Ergin 1997a: 229).

“Devlet Ana” romanında Aslıhan için söylenen “Erkek sineği üstüne kondurmaz arslan avrattı!” sözlerinin Dede Korkut hikâyelerinde Segrek'in eşinin söyledikleri manzumeden alınmış olması muhtemeldir.

Yine yukarıda (DA: 214)'ten alıntıladığımız paragrafta yer alan bazı cümlelerin Dede Korkut hikâyelerinde yer alan benzer şekilleri ise şöyledir:

“Ol zamanda Oğuz yigitlerine ne kaza gelse uyhudan gelüridi” (Ergin 1997a: 193).

Kese kese yimege yahnı yahşı

Keser günde ser çeşme yügrük yahşı

Dayim geldüğünde tursa devlet yahşı

Bildüğün unıtmasa akıl yahşı

Karımundan dönmese kaçmasa erlik yahşı (Ergin 1997a: 203). Görülüyor ki, Kemal Tahir, Dede Korkut içeriğinden oldukça fazla yararlanmış. Hikâyelerde yer alan sözleri bazen aynen bazen değiştirerek romanında kullanmıştır.

... *Ozan dili çeviktir* (DA: 215). Bu ifade bir atasözünün parçası olarak Dede Korkut'ta şöyle geçmektedir:

At ayağı külüg ozan dili çevük olur (Ergin 1997a: 110).

“Devlet Ana” romanında, Yunus Emre, Osman Bey'in Şeyh Edebâli'nin kızını isteyeceği düşünüyormüşür. Osman Bey'in bu düş sonrası yapması gerekenler romanda şöyle ifade edilir.

-Ertuğrul oğlu Kara Osman Beyimize selam ederim, bundan böyle, aç gezeni doyursun, yalnızcak geleni giydiresin. Attan aygır, deveden tülü, koyundan koç boğazlasın! Ala çadırını yeryüzüne diktiresin; beyleri, yiğitleri sofrasına biriktiresin! Yeme, içme, gülme, söyleme, çalma oynama olsun! Var yürü, “Gezgin Ozan Miskin Yunus geldi, baş indirdi, bağır bastı, diz vurup bunu böyle haberledi” deyiver Kaplan Çavuş! (DA: 222).

Dede Korkut'ta beylerin çeşitli vesilelerle attan aygır deveden buğra koyundan koç keserek ulu toy ettikleri görülür. Hikâyelerde evlat sahibi olmak isteyen bir beyin

hayır duası almak maksadıyla bu şekilde toy yaptığından bahsedilir. İlk kez ava çıkan bir delikanlı için de böyle bir toy düzenlenir. Ayrıca düğünlerde ve yas merasimlerinde değerli hayvanlar kesilerek toy yapılır.

... ala çadırın yir yüzine dikdürgil, atdan aygır deveden buğra koyundan koç öldürgil, İç Oğuzun Taş Oğuzun biglerin üstüne yığnak itgil... (Ergin 1997a: 80).

Roman kişisi Kerim, aşağıdaki sözlerle tasvir ettiği sevgilisini hayal eder:

“Yürüyende selvi boylum, bakanda ceylân bakışlum kar üstüne kan damlamış ak yanaklum, öpüştükçe soluğumu sömüren aç ağızlum, tokuştukça etim dalayan kalkan göğüslüm.” (DA: 229).

Yalab yalab yalabıyan ince tonlum,

Yer basmayup yöriyen [selvi boylum]

Kar üzerine kan tammış gibi kızıl yanaklum,

Koşa badem [sıgmayan] dar ağızlum... (Özçelik 2005: 720).

Romanda trans haline geçerek fal bakan Kamagan Derviş’e ait aşağıdaki ifadeler de Dede Korkut’tan alınmadır:

Gören gözüm görmez oldu, duyan kulağım duymaz oldu (DA: 325).

Menüm görür gözlerüm görmez oldu

Tutar menüm ellerüm tutmaz oldu (Ergin 1997a: 178).

Yazar, romanını Dede Korkut’tan alıntılındığını düşündüğümüz öğüt sözleriyle renklendirmeye devam eder:

-Bilin ki koca Tanrı vermeyince kul baylanmaz. Bir yiğidin kara dağ boyu malı olsa, kısmetinden artığını yiyebilemez. Kasılan kişi adam olmaz. Yürümeyince yol alınmaz ya, doğru yolu tutmalı... İstemeyince ele geçmez ya, helalden istemeli, haramdan değil... İğreti ata binmekten binmemek yeğ... Namert ipiyle derine inmemek yeğ... (DA: 441).

...Kâdir Tanrı vermeyince er baymaz.....

Bir yigidin kara tağ yumrısınça malı olsa,

yığar derer taleb eyler,

Nasibinden artuğın yeye bilmez...

Kazaguca binmeyince yol alınmaz....

Sarp yöririken kazılık ata

Nâ-merd yigit bine bilmez, binince binmese yeg (Özçelik 2005: 326, 328, 330).

Altmış tutam kargısını koltuğuna kıştırıp at kopardı, Cimri'yi aktarırım sandı. Süsemedi. Cimridir, herifin kargısını çekti elinden aldı, kafasına vurdu, fukara pelvanın dünya gözüne zindan kesildi. Atından tekerlendi, yavuz cimri, deve gibi çökertip boynunu vurdu, kafa derisini delip yay kirişine geçirdi, sürüye sürüye alıp geldi, beylerin önüne top gibi atıverdi. Bu kez Naip'in yetişkin oğlu çıktı. Cimri, "Katlan bre kavatoğlu, vardım," dedi. Topuzu savurdu, denkleyemedi. Bu kez oğlan topuzlayım dedi, tutturamadı. Kılıçları çektiler, serpe serpe meydanda kılıçlaştılar. Zırhları doğrandı, kılıçları körelip ufalandı. Birbirlerinin canlarına ulaşamadılar. Kargularla su sığırı boğaları gibi birbirlerini süstüler, ol görüp biri ötekini aktaramadı. Kargular kırılınca, at üstünde pazı gücüne döndüler. Birbirlerini bükemediler. Sonunda oğlan kesildi, burnundan kan, düdük gibi boşandı. Cimri oğlanı yiğitliğine bağışladı (DA: 442).

Benzer söyleyişler, Kazılık Koca Oğlu Yigenek boyunu beyan eden hikâyede şu şekildedir:

Kıyan Selcük oğlu Delü Tundar yirinden turı geldi, altmış tutam süvri cıdasın koltuk kısıp ol kâfiri karşusundan süsem didi süsemedi. Kâfir tekür karmalayup zarb itdi, sünüsin çekdi elinden aldı, ol altmış batman gürz ile Tundarı depere tutup çaldı. Gin dünya başına tar oldu.... Pes Kazılık Koca oğlu Yigenek taze yigitçük yaradan Allaha sığındı... Haman dem at saldı, Yil kibi yetdi, yilim kibi yapışdı. Kâfirün çiğnine bir kılıç urdı, geyimini kiçimini toğradı, altı parmak derinliği zahm irişdürdi. Kara kanı şorladı (Ergin 1997a: 203).

Begil Oğlu Emrenin boyunu beyan eden hikâyede de "**Burnundan kanı düdük kibi şorladı**" (Ergin 1997a: 224). ifadesi bulunmaktadır.

Söğüt'ün en utanmaz karısı Cinli Nefise'nin, **Dede Korkut masalından** ballandırarak anlattığı yeri hatırlıyordu: "Oğlan, kızı alıcı kuş gibi kaptı, kaldırıp yatağa vurdu, koca Tanrı yarattı demeyip yolup soyup bastırdı. Önceleri nazlanıp istemeze vurup kaçınan kız, giderek oğlanın tadını alıp kızıp azıp bunca yılın ergen açlığı kabarıp doyması kalmayıp koşuldu. Darısı hepimizin başına, hey avrat takımı, bunlar, böylece, ırağından yakınından sürüştüler, gizli yerlerinden elleştiler, dil verip dil alıp emiştiler, üstte altta boğuşarak eziştiler. Sönmez ateşlere girip çıkıp bunalıp gök terlere batıp ayılıp soluklanıp daldılar, otuz iki oyunu ve yirmi bir düzeni ardı ardına ulayıp 'Pes edene yuf' diye ant içip dilden elden belden düşene kadar uğraştılar. İki

de inatlaşıp pes etmedi. Halden düşüp biri sağa, biri sola devrildi. Kızdır akli başına gelmesiyle, başladı çırpınıp yolunmaya... ‘Bre kavat kıızı anaaa... Bunun tadı böyleymiş de, neden beni ere vermedin on birimde, on ikimde?.. Neden beklettin on dördüme kadar?’ diye sövdü, siydi, yemin içti ki, ölene dek helâllik vermeye anası gâvura...” (DA: 482).

Romanda Dede Korkut masalı diye anlatılan yukarıdaki sözler, Kam Pürenün Oğlı Bamsı Beyrek hikâyesinde, Beyrek ile beşik kertme nişanlısı olan Banı Çiçek arasında yaşananların değiştirilmiş şeklidir. Hikâyede, Banı Çiçek nişanlısı olarak bildiği Beyrek’i yiğitlik konusunda denemek ister. İki nişanlının mücadelesi sonucunda Banı Çiçek yenilir:

Gayrete geldi, kavradı kızun bağdamasın aldı, emçeginden tutdı. Kız koçındı. Bu kez Beyrek kızun ince biline girdi, bağdadı arhası üzerine yire urdı. Kız aydur: Yigit Pay Piçenün kıızı Banu çiçek menem didi. Beyrek üç öpdı, bir dişledi, düğün kutlu olsun han kıızı diyü parmağından altlun yüzüğü çıkardı kızun parmağına kiçürdi (Ergin 1997a: 123).

“Devlet Ana” romanında savaş sahnesinin anlatıldığı ve Pir Elvan’ın övüldüğü bölümler, Dede Korkut hikâyelerinde Oğuz Beylerinin kâfirlerle savaşmakta olan Kazan’a yardıma gelişlerinin anlatıldığı bölümlerden alınmış sözlerle oluşturulmuştur.

Dede Korkut hikâyelerinde birçok yerde geçen “-An sıfat fiili + kahramanın adı + yet-” şeklinde kurulan yapı ile Oğuz beyleri, çeşitli nitelikleri ve yaptıkları kahramanlıkları sayılarak övülür. Aynı anlatış tarzını Kemal Tahir, “Devlet Ana” romanında Pir Elvanı överken kullanır

-“Çal kılıcı ağam Gündüz, yettim” dediği duyuldu... Arkadan girişti, Pir Elvan’ı övmekliğe... “Ermeni Derbendi’nde pusuları tepip yıkan, kayaları koparıp düşman başına yağdıran, nice yiğitleri ezip yaralı sırtlan gibi böğürten, tepe aşağı dağ keçisi gibi parlayıp uçan, çiğ et yiyen karakuş yumuluşlu ve de yerleri yırtan al at tepinişli Âdem Ejderhası Pir Elvan yetti heeey!” diyerek bölüğünü yürekledi (DA: 509).

Çal kılıcun kardaş Kazan yetdüm didi. Anunu ardınça görelüm hanum kimler yetdi: Demür Kapu Dervendindeki demür kapuyı kapup alan, altmış tutam ala gönderiniün uçında er böğürden...Parasarun Bayburd Hisarından parlayup uçan... Çaya baksa çalımlu, çal kara kuş erdemli... (Ergin 1997a: 175).

Dede Korkut dil ve söyleyişleriyle benzer nitelikler taşıyan tüm bu öğeler, Dede Korkut soluğunun romanlara ne şekilde yansıtılabileceğini gözler önüne sermiştir.

Ayrıca yazar, “Dede Korkut sazi”, “Korkut Ata devri”, “Dede Korkut masalları” gibi ifadeleri sembolik olarak romanında kullanmıştır.

-*Beri bak Kerimcan, **Dedem Korkut** sazına alınacak ve de tarihlere yazılacak mesele bizdedir* (DA: 513).

-... *Bildiğin **Korkut Ata devri**...*

-..., ***Dede Korkut masalları** okuyan Gurbet Abdalı* (DA: 438).

*Söğüt'ün en utanmaz karısı Cinli Nefise'nin, **Dede Korkut masalından** ballandırarak anlattığı yeri hatırlıyordu* (DA: 482).

Değerlendirme

Yazar, “Devlet Ana” romanında iki yerde Dede Korkut destanî hikâyelerini masal diye adlandırır. Yazarın “halk hikâyesi” yerine de zaman zaman “masal” tabirini kullandığını daha önce belirtmiştik. Bunun yazarın halk ağzı ve söyleyişini yansıtmaya çabasıyla kaynaklandığı düşüncesindeyiz.

Dede Korkut hikâyelerindeki anlatım tarzlarının, soylamaların “Devlet Ana” romanının dil ve üslûbuna etkisi oldukça belirgindir. Yazarın Dede Korkut hikâyelerini okuduğu ve bu hikâyelerden etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu etkilenişin, 13. yüzyıl sonu Anadolu tarih ve coğrafyasının anlatıldığı “Devlet Ana” romanında kullanılması, yazarın başarısı sayılmalıdır.

Kemal Tahir’in tarihî bir roman olan “Devlet Ana” romanına monte ettiği Dede Korkut soylamaları, dil ve söyleyiş özellikleri esere, zengin bir içerik kazandırmıştır. Romandaki olay akışlarının anlatımı, kahramanların kişisel özelliklerinin tasviri sıklıkla bu zengin Dede Korkut malzemesinden yararlanılarak yapılmıştır. Yalnız yukarıda hem romandan hem de Dede Korkut’tan karşılaştırmalı olarak örneklerini verdiğimiz çoğu kalıp söz ve manzum tasvirlerin sadece Dede Korkut anlatılarına mahsus bir dil özelliği olmadığını, Türk destanlarından bu yana halk hikâyelerinde ve masalarda kullanıldığını, bir bölümünün günümüz halk ağzında yaşadığını belirtelim.² Geçmiş destan dönemlerine uzanan geleneksel anlatı kalıplarının roman düzleminde

² (Bkz. *Ensar Aslan, Türk Halk Hikâyeciliğinde Kullanılan Kalıp Söz Grupları ve Manzum Tasvirler*, Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyumu, 25-27 Kasım 2004, Gazi Üniversitesi-Kültür ve Turizm Bakanlığı-Unesco).

kullanılması, sözel anlatı kalıplarının dilsel zenginliğini ve gücünü göstermesi açısından da oldukça önemlidir.

Yazar, Dede Korkut'ta görülen zengin kültür hazinesini modern romanda kullanmayı başarmıştır. Eski Türk geleneklerinden biri olan değerli hayvanlar kesilerek yapılan toy, kadın sadakati, İslam inancı, ölüm karşısında gösterilen sabır ve daha birçok kültür unsuru Dede Korkut coğrafyasından sıçrayarak roman vadisinde, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş döneminde yaşayan roman kişilerinin duygu, düşünce ve anlayışını yansıtmakta kullanılmıştır.

1. 5. Köroğlu

Türk Halk Kültüründe Köroğlu

Köroğlu, Anadolu'da ve Anadolu dışındaki diğer Türk yerleşim bölgelerinde bilinen, nazım-nesir karışık olarak anlatılan bir kahramanlık destanıdır.

Bu hikâyeler, 7. ve 8. yüzyıllarda Horasan ve Hârezm hududunda Göktürlere bağlı olarak yaşayan ve Tu-kiler'in hudut bekçiliğini yapan göçebe Oğuzların komşuları Sasanilerle yaptıkları mücadeleleri anlatmaktadır. Bu nedenle Köroğlu'nun Göktürk destan dairesine dâhil olduğu kabul edilmektedir. Bu dönemde Köroğlu adlı bir kahramanın etrafında gelişen olaylar, zaman içerisinde menkıbevi bir oluşum kazanarak Türkmen, Özbek ve Kazak gibi Oğuz boyları arasında yayılmıştır. 10. ve 11. yüzyıllarda Oğuz göçleriyle Önasya ve Anadolu'ya aktarılan bu anlatımlar, Dede Korkut hikâyelerinde olduğu gibi bu yeni yurt coğrafyasının tarih ve toplumsal hayatına uyarlanmıştır. Bu süreçte klasik destan özelliğini kaybederek zamanımıza kadar gelen Köroğlu hikâyelerinin de Oğuz Kağan eksenli büyük Türk destanının bir parçası olduğu söylenebilir (Aslan 2008: 63).

Cahit Öztelli ise Köroğlu hikâyelerinin eski destanların değişmiş ve yenilenmiş şekli olmadığı görüşündedir: *Köroğlu hikâyesi, eski destanların yeni zamanlarda aldığı biçim olarak kabul edilemez. Bilinen öteki halk hikâyeleri türünden, asıl konusu kahramanlık olan ve kimi tarihsel olaylarla da birleşen bir hikâye, daha doğrusu bir şövalye romanıdır. On altıncı yüzyılın ikinci yarısından sonra artan ve Celâli isyanları diye anılan olaylarla da beslenerek büyümüş, on yedinci yüzyılın usta âşıklarının katma şiirleriyle, sadece "kara hikâye" (yalnız nesir) olmaktan kurtulmuştur. Çağın yüzlerce gezgin saz şairince, İmparatorluğun her yanına kısa sürede yayılmış, halk tarafından sevilmiş, günümüze dek süregelmiştir* (Öztelli 1974: 20).

Bir kanun kaçağı olan Köroğlu, devlete karşı gelmiş bir dağ adamıdır. Yollar keserek kervanlar vurur. Babasının gözüne mil çektiren Bolu Beyi'nin ordularını bozarak dağıtır. Sık sık Bolu'yu basar ve şehrin altını üstüne getirir (Öztelli 1974: 13).

Halk arasında Köroğlu, öylesine benimsenmiştir ki, zamanla “Köroğlu geleneği” ortaya çıkmıştır. Köroğlu halkın gözünde mertliğin ve iyiliğin sembolü olmuştur. Yiğitçe oynanan bir halk oyununun adı da Köroğlu'dur. Yurdun birçok yerinde, Köroğlu'nun adını taşıyan dağ, mağara gibi yerler vardır (Öztelli 1974: 21).

Köroğlu, Çamlıbel'e çıktıktan sonra yalnız kalmamış yanına birçok koçak gelmiştir. Bunlardan biri de Ayvaz'dır. Ayvaz, Üsküdür Kasapbaşısının güzelliği ile ünlü oğludur. Köroğlu, onu kaçırmak için evlat edinir. Köroğlu Ayvaz'a özel bir önem verir onun için söylediği türküler vardır (Öztelli 1974: 17, 51).

Kemal Tahir'in Romanlarında Köroğlu

Kemal Tahir, romanlarında Köroğlu ile ilgili bir hikâyeye ve deyişlerine yer verir. Roman kahramanları Köroğlu'nu, onun hikâyesini, yiğitlerini ve atını çok iyi tanır. Köroğlu'na ait her türlü unsur, romanlarda gerek sembolik gerekse benzetme amaçlı olarak sıklıkla kullanılır.

-Bak ne olmuştur: Bu Köroğlu günlerden bir gün bir çobana gitmiş, “Şurdan bir koyun ver, ben Köroğlu'yum,” demiş. Çoban: “Hele namussuz...” diyerek Köroğlu'na bir sopa çekmiş ki sopa adına layık... Köroğlu canını güçle kurtarmış, kelle kulak kan içinde, kendini Çamlıbel'e zor atmış. Çamlıbel dersin bir Çorum'umuzun askeri kışlası gibi... Köroğlu'nun tam yedi yüz keleş, orda oturur kalkar. Köroğlu bunlara görünmeden bir karanlık yere çekilmiş, “Hey Allah, nedir bu bizim başımıza gelen bela! Bir çoban parçası bizi nasıl kötületebilirmiş? Sakın bunca yılın namı bizden uçup gitti mi? Farkına mı varamadık?” diye ağlarmış. Köse Kenan, yani Köroğlu'nun akıldanesi, ahvali görünce sormuş, öğrenince gülmüş: “Bre Kör domuz demiş,” demiş, “namın olmadıkça sen kaç para edersin?”, “Peki be Köse emmi, biz çobana ‘Köroğluyuz,’ dedik ya!” “Sen dedin ama bakalım çoban ne dedi? ‘Bu herif Köroğlu değil,’ demiştir, ‘izini Köroğlu'nun izine uydurmak isteyen bir kopuk,’ demiştir, ‘yoksa...’ demiştir, ‘Koca Bolu Beyi'ne dünyayı dar getiren koç yiğit Köroğlu, yani Huruşan Ali Ağa bir çobanın ayağına gelip bir tek koyun istemeye tenezzül eder mi?’ demiştir. Hemi de doğru! Ulan rezil Kör, bu Çamlıbel senin üzerine mi durmakta sandındı, buraları tek mil senin namının üstünde durur. Şimdi görelim haklı mıyım, haksız mı?” Köse Kenan

böyle demesiyle yedi yüz deli atlıdan en kötüsünü çağırmış, “Şurda bir çoban var. seğırt! Köroğlu Ağandan ferman götür. Elden gitmek istemezse en besilisinden yirmi koyunu tez göndersin!” demiş. On dakikaya kalmadan koyunlar tamam... (RYK: 141).

Türk kültür tarihinde kahraman atsız düşünülemez. Birçok destan ve hikâye kahramanları atlarıyla anılırlar. Köroğlu hikâyelerinde de Köroğlu'nun kahramanlığı “Kırat” adlı adıyla ilişkilidir. Aslında Kırat, iyi bir attan da öte, çeşitli olağanüstü meziyetlere sahip efsanevi bir attır. Köroğlu başarısını Kırat'a borçludur. Köroğlu'nun yiğitliği, aynı zamanda Kırat'ın da yiğitliğidir.

Yiğit, atsız, Köroğlu Kır-Atsız olamaz. *Köroğlu'nun Kır-At'ı efsane atlardandır. Fırat ırmağından çıkan bir aygırdan olmuştur. Tayken gösterişsizdir. Usta bir at bakıcısı olan Köroğlu'nun babası, onu yıllarca eğitir. Bir gün Köroğlu, Bingöl dağlarında, Aras ırmağından sihirli köpükleri içer. Bu arada Kır-At'ı da “ab-ı hayat”ı içerek ölmezliğe kavuşur... Delikli demir çıkıp yiğitliğin tadı kalmayınca, Köroğlu'yla birlikte o da sır olur, gider... Kır-Atın ölmediğine, kırklara karıştığına, her yıl bir defa Kırşehir pazarına gelip satıldığına ve yeniden kaybolduğuna inanılır. Ayrıca, Kır-At'ın görünmez kanatları olduğu, onun bu kanatlar sayesinde dağdan dağa uçabildiği ve ona hiçbir atın yetişemediği de söylenir (Öztelli 1974: 98).*

Yazar, romanlarında Kırat'ın efsanevi bir at olduğuna dair çeşitli bilgiler verirken Kırat'ı benzetme amaçlı olarak kullanır; roman kişilerinin sahip oldukları atlarla Köroğlu'nun Kırat'ını mukayese eder.

Demek ki, bu bedevî şeyhi, kısrağını Köroğlu'nun Kır atı gibi saklamakta... Bilirsiniz ya, Çamlıbel'in, koca koç yiğiti, Köroğlu Huruşan Ali'si Kırat'ını karanlıkta yemlerdi. Neden mi? Kır at, yem keserken kanatlarını açardı da ondan... Kır atı, kanatları açıkken biri görse bitti (YY: 149).

-İcabında Köroğlu'nun kır atı gibi dağı taşı yel gibi aşmak var (RYK: 137).

-Lakin kötü binek değil, Köroğlu'nun kanatlı kır atı olacak (RYK: 154).

-Biz canı yanmış eşeğiz ki Köroğlu'nun kıratı bizim tozumıza dumanımıza yetişemez... (YS: 364).

Romanda yer alan Köroğlu deyişleri halk arasında hemen herkesçe bilinir. Mertliği överek âdeta bir savaş sahnesi çizen bu deyişler, romandaki erkek kahramanlar ca dile getirilir:

“Yiğit boğaza girende

Ayaklar suya erende

Kurşun kayaya değende

Yürek gümbürder gümbürder.” (RYK: 332).

Köroğlu ne demiş, “mert dayanır, nâmert kaçır” demiş... (YY: 33).

Köroğlu, bunlardan birinin karşısında “tüfek icat oldu, mertlik bozuldu” diye hayıflanmıştı (YS: 209).

Köroğlu'nun mekânı Çamlıbel Kalesi ile yiğitlerinden Ayvaz ve Köse Kenan, romanlarda benzetme amaçlı olarak kullanılır:

-Dede'yi soymak isteyen yiğit kıyamet gibi, lakin Dede evi ne demek?

*Köroğlu'nun **Çamlıbel Kalesi** demek... (RYK: 122).*

*“Baç vermeden geçilmez. Burası Köroğlu'nun **Çamlıbeli**...” diyerek asılrımı (RYK: 155).*

*-**Köroğlu hesabı**... Dağ başıdır. Bunlara da bir Ayvaz gerek... (RYK: 383).*

*-Hey mübarek hey! Fesi gördünüz mü? Bizim Battal Ağa Köroğlu'nun bir Ayvazı... **Kaytan bıyıklı bir Ayvaz**... (Sağ: 100).*

*Sen de kendini Köroğlu'nun **Köse Kenan**'ı gibi akıldane mi sayarsın? (RYK: 150).*

Köroğlu hikâyelerinde yer alan önemli kahramanlardan biri de anlatı kahramanının Köroğlu adını almasına sebep olan Köroğlu'nun babasıdır:

*Ne demiş **Köroğlu'nun** babası?.. “Biz kör olduksa, diünyanın da bakılacak surati kalmadı ya” demiş... (YS: 204).*

Roman kişileri için Köroğlu, kahramanlığın doruk noktasıdır:

*Allah göstermesin, bu oğlan eski devirde **Çöllo**'yu, Kavlağı filan geçer de **Köroğlu'nun mertebesine** ayak basar (RYK: 344).*

Yazar, halk anlatı türleri konusundaki tavır ve düşüncelerini, Köroğlu konusunda da göstererek Köroğlu hikâyelerini “masal” olarak nitelendirir. Köroğlu, bir masal olmamasına, Köroğlu anlatılarında masal hayvanlarından ejderha bulunmamasına rağmen; yazar, romandaki bir kahramanı “Köroğlu masalının ejderhasına” benzetir:

*-Bunlar, eşkiyayı türkülerden, bir de **Köroğlu masallarından** bilirse bilirler (RYK: 325).*

*-Herif insanlıktan çıkmış da **Köroğlu masalının ejderhasına** dönmüş... (YY: 46).*

Değerlendirme

Kemal Tahir, Köroğlu anlatısının kahramanlarından ve motiflerinden yararlanmıştır. Köroğlu ile ilgili unsurlara en çok “sözde eşkıyalık” konusunu işlediği “Rahmet Yolları Kesti” romanında yer vermiştir. Böylelikle kahramanlığın sembolü ve sözcüsü olan Köroğlu; Kırat’ı, deyişleri, yiğitleri ve Çamlıbel ile roman mekânında yeniden hayat bulmuştur.

1. 6. Fıkra

Türk Halk Kültüründe Fıkra

Şükrü Elçin, fıkrayı genellikle gerçek hayat olaylarından hareketle hisse kapmayı hedef tutan ve temelinde az-çok nükte, mizah, tenkid ve hiciv unsuru bulunan özlü, kısa, nesir hikâyeler olarak tanımlar (Elçin 2004: 566).

Genellikle tek bir olaya dayanan, hikâye etmeden, tasvirlerden ve ayrıntılardan kaçan fıkralar, giriş, gelişme ve sonuç bölümlerini iç içe bulundururlar (Elçin 2004: 567).

Düşünce ve espri mozağinden oluşan fıkralar, ait oldukları toplumun ortak hayat görüşüne ışık tutar. Kısa oldukları için de akılda tutulması ve kuşaktan kuşağa aktarılması kolay olan ve gündelik hayatı renklendiren bu küçük anlatılardan günümüzde çeşitli amaçlarla yararlanılır. Doğrudan eleştirilmeyen bazı toplumsal aksaklıklar, çarpıklıklar, fıkra sayesinde dolaylı hiciv yoluyla taşlanır.

Fıkralar sınıflandırılırken tarihî şahsiyetler, tipler ve konular esas alınabilir. Fıkralarda ana unsur insan olduğu için tiplerle ilgili sınıflandırmalar daha yaygındır. Fıkra denilince akla Nasrettin Hoca, Bektaşî, İncili Çavuş ya da Temel gibi tiplerin gelmesinin nedeni de budur.

Yaşanan ve yaşanabilen her çeşit olay, toplumdaki çatışmalar, çelişkiler, yolsuzluklar, usulsüzlükler, haksızlıklar, adaletsizlikler, dinî yasaklar, hurafeler, kaza, kader ve dinî istismar eden din adamları, iyi ve kötü davranışları ile fıkralara konu olurlar (Aslan 2008. 293, 294).

Kemal Tahir’in Romanlarında Fıkra

Kemal Tahir, romanlarında fıkra türüne oldukça fazla yer verir. Roman kahramanları yeri geldikçe fıkralar anlatırlar ya da fıkralara gönderme yaparlar. Fıkranın yoğun bir şekilde romanlarda bulunmasının nedeni, roman kişilerinin fıkra türüne olan ilgi ve yakınlıklarıdır. Nitekim halk kültüründe fıkra, konusuna uygun

olarak hemen her durum ve ortamda anlatılabilen bir anlatı türüdür. Yazar fıkranın bu özelliğinden yararlanmış, roman kişilerine, romanda ihtiyaç doğması halinde, birçok fikrayı anlattırmış ya da fıkralara göndermelerde bulunmuştur.

Romanlarda dile getirilen bu fıkraları, tiplerine göre değerlendirdiğimizde Nasrettin Hoca, Bektaşî, Timur, Karadayı, Azrail, Yahudi, Avcı, Çeşitli Hayvanlar ve “herif, bir zengin adam ve biri / birisi” gibi fıkrâ tiplerinin romanlarda yer aldığı görülür:

Nasrettin Hoca, Türk mizahının düşündüren, eğiten ve eğlendiren büyük mizah ustasıdır. Nasrettin Hoca fıkralarında, hemen her toplumsal konu ele alınmış, onun fıkralarda dile getirdiği birçok söz, birer atasözü ve deyim halinde dilimize yerleşmiştir. Böylelikle dilden dile aktararak yüzyılımıza kadar taşınan ve mizahi değerinden hiçbir şey kaybetmeyen fıkralarıyla Hoca Nasrettin, Türk toplumunun ulusal mizah imgesi haline gelmiştir.

Kemal Tahir’in eserlerinde, halk kültürünün ölümsüzleşmiş fıkrâ ustası ve kahramanı olan Nasrettin Hoca ve fıkraları roman akışına renk katmak amacıyla anlatılır:

-Hoca köyden kız almış... Gözü açılmamış körpe yavru... “Baştan çıkaran olursa ossaat haberim olsun” diyerek, fıkara kıza, o hareketi, ilk geceden eşek semeri üstünde yaparmış... Aradan geçmiş bir zaman... Günlerden bir gün hocadır, çemirlenip sıvanmış ki, göz kararmasıyla hamle etmeye yumulmuş, çabalamış ki, semere yıka da... Karı göğüsleyip “Geri dur hey akılsız, semer de neyin nesi” demiş. Bırak şu eşek semerini de adam gibi yatağa gel! Bir iş olacaksa, ağız tadıyla olsun” demesin mi? (BM: 206).

Yazar yukarıda anlattığı fikrayı bir başka eserinde yeniden dile getirir:

-Köyden körpe bir karı almış, gerdek gecesi yatağa vurup Allah’ın emrini adam gibi yerine getireceğine fukara kıızı eğere dayayarak... Geçmiş aradan birkaç ay... Hoca yine bir gece haydi avrat getir şu bizim eğeri deyince, karı ne dese iyi?... “Eğer de neymiş avanak herif... Yumuşacık yatak dururken” dememiş mi? (Dam: 367).

Yazar, “Büyük Mal” ve “Damağası” adlı iki romanında aynı fikrayı anlatmıştır. Her iki romanda da fıkrâ, düğün geleneklerinden söz edildiği sırada anlatılır. Gelin ve damada verilen hediyeler arasında bulunan bir eyer takımı, fıkranın anlatılmasına zemin

hazırlar. Yazar, bu eyer takımından yola çıkarak Nasrettin Hoca ile ilgili roman kişileri arasında bilinen eyer ile ilgili fıkrayı anlatır.

“Büyük Mal” romanı 1970 yılında, “Damağası” ise yazarın ölümünden sonra 1977 yılında yayınlanmıştır. Bu açıdan baktığımızda “Büyük Mal” romanında anlatılan bir fıkranın “Damağası” romanında yinelemesini, bu romanın yazarın vefatı nedeniyle tamamlanamadan ve çok iyi gözden geçirilmeden yayımlanmış olmasına bağlayabiliriz.

“Yol Ayrımı” romanında Nasrettin Hoca’nın kahraman olduğu iki fıkranın sadece bitiş bölümleri yer alır:

-Niçin güldünüz? Nasrettin Hoca’yı hatırladınız, değil mi? Davacıya hak vermiş, davalıya hak vermiş, sonunda, “Bu nasıl yargı? diyen karısına da hak vermiş... (YA: 294).

Nasrettin Hoca bir gün damdan düşüyor, başına birikenler, “Aman hekim” diye bağırmaya başlayınca, “Hekim istemem. Damdan düşeni getirin” diyor. O hesap... (YA: 430).

Yazar, Nasrettin Hocayla ilgili bir fıkraya gönderme yaparak onu benzetme amacıyla kullanır:

Nasreddin Hoca’nın parasını yere gömüp sonra birkaç adım geri çekilerek, “Ben hürsüz olsam, elimle koymuş gibi bulurum...” diye tekrar geri alması gibi, hafta sonunda manasız bir şüphe ile “Saat geldi, parayı verir misin ağabey?” diye geri aldı (Dam: 16).

Romanda, Timur ve Nasrettin Hoca arasında geçen fillerle ilgili bir olayı anlatan fıkraya da gönderme yapılır:

-Bu Erzincan vaktin birinde adam kellesinden kale diken Topal Timur namussuzunun fillerini beslemeyip bir yoluyla Akşehir’in Hoca Nasreddin’inin başına bela yollamış değil midir?” diye bağırmaya başladıklarından, başkaca Vali’nin hazinesinde savaş yüzünden para bulunmamakla casus arslanı açlıktan gebermiştir (Dam: 281).

Bindiği dalı kesen, başını ne kadar yeşil sararsan sar, ben senin ne gavur olduğunu bilirim diyen, kürküne yemek yedirmeye çalışan Nasrettin Hoca, roman akışı içinde yeniden hayat bulur:

-Sakin bunun sarığına inanmayın efendiler, dedi. Nasrettin Hoca ne demiş, başını ne kadar yeşil sarsan da ben senin ne gavur olduğunu bilirim demiş... (HŞİ1: 88).

-*Hani Nasrettin Hoca bindiği dalı kesermiş... Fenalık işte ona benzer* (Karılar K: 99).

-*Ahir zaman mı? Hoca Nasrettin'in zamanı da öyleymiş. 'Ye kürküm ye' hikâyesini bilirsin* (Karılar K: 314).

Roman kişileri, benzetme yapmak amacıyla çok iyi bildikleri bir fıkra tipi olan Nasrettin Hoca'ya değinirler:

-*Tamam, ben işte buna gülerim efendi, tastamam Hoca Nasrettin hesabı: Rahmetli Hoca ne demiş? "Ulan karı, demiş. Sen içerden ben dışarıdan, bu evi bir hale yola koyacağız, aklım kesti!" demiş* (Köyün K: 179).

-*"Bu Abuzer Ağa, Nasrettin Hoca'nın kuşuna benzer ne güzel!" dedimdi* (Köyün K: 226).

Nasrettin Hoca'nın Türk anonim edebiyatındaki en ünlü fıkra tipi olduğu romanlarda da dile getirilir:

Türkiye, Nasrettin Hoca'yı yetiştirmiş bir memleket olarak, gülünç fıkralar bakımından Fransa'yla atbaşı gider (EŞM: 366).

Nasrettin Hoca'ya mal edilen birçok fıkranın ona ait olup olmadığı konusunda farklı düşünceler vardır. Bazı araştırmacılar, Nasrettin Hoca'nın kahraman olduğu bazı kaba ve müstehcen fıkraların ona ait olmadığı görüşünü savunurlar. Biz, incelediğimiz romanlarda tespit ettiğimiz ve Nasrettin Hoca'ya mal edilerek anlatılan fıkraları, çalışmamızın sınırlarını aşacağı düşüncesiyle, "ona ait mi değil mi" tartışmasının dışında değerlendirmiş bulunuyoruz.

Din ve inançla ilgili fıkra tiplerinden Bektaşî, romanlarda yer alan bir başka fıkra kahramanıdır. "Bektaşinin biri..." diye başlayan fıkrada, Bektaşî'nin Allah'ın yaptıkları ile ilgili düşünceleri monolog şeklinde anlatılır:

-*Bektaşî'nin biri şehirden iki fıçı şarap almış. Katırına yüklemiş. Köye giderken birdenbire sel bastırıp katırı toparlamış. Bektaşî canını, böyle bizim gibi minareye atmış. Bir de bakmış ki şimşek çakıyor. "Bu da mı bir iş? diye söylenmiş. Sen koca bir Allah olasin... İşte katırı aldın, şarapları aldın. Bir de kibrit çakıp, Derviş Ali kulunu aramak şanına yaraşır mı?"* (BMK: 332).

Bir diğer Bektaşî fıkrasının ise tamamı anlatılmaz, yukarıda Nasrettin Hoca fıkralarının bir bölümünde olduğu gibi, sadece fıkranın en çarpıcı yönü dile getirilir:

-**Bektaşî**'nin hesabı: “Hayvandır bilmeden girmiştir. Bak ben hiç giriyor muyum?” dediği şekil...(HŞİ2: 580).

Fıkranın tamamı ise şöyledir:

“Baştboş bir eşek nasılsa bir camiye girmiş, hoca eşeği döverek dışarıya çıkarmaya uğraşırken, oradan geçen bir Bektaşî babası bu hali görerek hocaya sormuş:

-Eşeği niçin dövüyorsun be hoca efendi?

Hoca hışım la cevap vermiş :

-Gelmiş camiye girmiş.

Bektaşî teskin etmek için şöyle demiş :

-Canım hoca efendi, onun akli erer mi?Hayvan olduğu için yapmış bir yanlışlık, girmiş camiye, bak ben giriyor muyum hiç?..” (www.turk.ch/fıkra).

Görüldüğü gibi, yazar, romanına fıkradaki gülünç öğeyi oluşturan ve fıkranın sonucunu belirleyen Bektaşî'ye ait cümleyi almış, fıkranın tamamını anlatmaya ise gerek görmemiştir.

Türk halk kültüründe tarihî bir kişilik olan Timur'la ilgili fıkralar, oldukça yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Kemal Tahir, yapıtlarında bu fıkralardan birine yer verir:

-İşte o Timurlenk'in bütün askeri süvari imiş. Çorum'a gelmişler. Çorum toprağına girince, Topal'ın askerine bir hal olmuş.

-Ne gibi?

-Asker, bir hacet için attan indi mi, araya gelir, “Yahu yeter etti bu Topal bize... Yurdumuzdan ayrılalı hanidir, şunu gebertelim, basıp sılamıza gidelim!” der olmuşlar. Atlara bindiler mi “Aman tövbe! O deminki laflarımız nasıl bir laftı? Bu bizim padişahımız gibi bir padişah bir daha ele mi geçer?” derlermiş. Hitamında topal Timurlenk'e duyurmuşlar. “Sürün çikalım! Bu toprak muhanet toprak! Durulmasın zinhar!” demiş de canını kurtarmış. Sen ne belledin? (Dam: 224).

Romanda masal kişisi olarak nitelendirilen Karadayı ile ilgili anlatılanlar onun bir masal kişisi değil bir fıkra kişisi olduğunu gösterir. Yerel bir fıkra tipi olduğunu düşündüğümüz Karadayı'nın yazar tarafından masal kişisi olarak nitelendirilmiş olması ile ilgili olarak şunları belirtmekte yarar görüyoruz. Halk söyleminde fıkraya çoğunlukla “mesel” denir. Bir olay anlatılırken, onu güzelleştirmek ve pekiştirmek amacıyla fıkra

anlatmanın adı, mesel söylemek/anlatmak'tır. Yazarın eserlerinde, halk hikâyesi ve Dede Korkut'la ilgili tanımlamalarında da masal ifadesine yer vermesi, halk kültüründe masalın "anlatım" karşılığında kullanılmasıyla ilgilidir.

*Ahmet'e bakılırsa, Karadayı Anadolu'nun çok iyi tanıdığı çok sevdiği doğru sözlü, yürekli, şakacı bir **masal kişisi** (EŞİ: 152).*

***Karadayı**'nın karısı ayran yaparmış. Karadayı: "Bir çanak su koy şuna" demiş. Karı koymuş. "Bir çanak daha." Karı gene koymuş. "Hele bir çanak daha getir" diyince karı yüzüne şöyle "olmaz" der gibi bakmasın mı? Karadayı gülmüş, "Getir karı," demiş, "Yoğurt kısmı aktır, gayreti elden komaz." Oynak karı da yoğurt gibidir efendi, töbe de etse bu işe geldi mi gayreti elden hiç bırakmaz (Kör: 21).*

Halk kültüründe ölüm meleği Azrail üzerine anlatılan birçok fıkra vardır. Bu fıkralar, ölümden ve Azrail'den duyulan korkunun azaltılması çabasıyla meydana getirilmiş nüktelerdir. Bunlardan birini incelediğimiz romanlarda tespit ettik:

*-İşte o **Azrail**, bir gün Allah'tan izin istemiş. (Ben yorulдум. Yerime bir müddet birisi çalışsın! İstirahat edeceğim!) demiş. Allah da ona on sene izin vermiş. Azrail dünyayı dolaşmış. İstanbul'u her yerden fazla beğenmiş... Buraya yerleşmek istemiş. Bir orta yaşlı adam şeklinde Fatih'e gelmiş. (Nalbant Hacı Mehmet ağa) ismiyle bir dükkân açıp yerleşmiş. Aradan bir iki ay geçmeden mahalleli yakasına sarılmışlar. (Biz seni sevдик, evlendireceğiz) demişler. (Durun! Etmeyin!) demesine meydan bırakmadan, evlendirmişler! Bir kadın almışlar. Bir seneye varmadan bir de oğulları olmuş. Kadın kavgacı, geçimsiz bir mahlûk imiş ki Azrail'in anasından emdiği süt burnundan gelmiş. Bırakıp gidecek lakin evlada kıyamıyor. Nihayet oğlu on yaşına basmış. İzni de bitmiş. Giderken oğlunu bir köşeye çekmiş. (Ben annenin şerrinden savuşuyorum. Sana bir iyiliğim dokunsun! Doktorluğunu ilan et! Nerede bir hastaya gidersen, beni orada görürsün. Ayakucunda duruyorsam, hasta iyi olacak. İlaç diye birkaç damla su ver! Başucunda duruyorsam, hasta muhakkak ölecek. Ona göre konuş! Beni de senden başkası göremez!) demiş savuşmuş. Oğlan babasının nasihati üzerine doktorluğunu ilan etmiş... Sonrası efendim! Oğlan meşhur doktor olmuş. En ümitsiz hastaları iyi etmeğe, bir şeyi yok gibi görünenlerden bazısının öleceğini söylemeye başlayınca namı dünyayı tutmuş. Günlerden bir gün bizim padişahın kızı hastalanmış. Padişah meşhur doktoru çağırmış. (iki damla ilaçla en ümitsiz hastaları tedavi ediyormuşsun. Kızımı kurtaramasan Vallaha Billaha kafanı keserim.) demiş. Oğlan kızın odasına girmiş, bir*

de bakmış ki babası başucunda duruyor. Başlamış yalvarmağa... Lakin Azrail Allah'tan emir aldığı için (Çare yok) diye başını sallıyormuş. Doktor bir aralık dışarı çıkmış. Tekrar içeri girmiş. Aradan bir dakika geçmeden dışarda bir gürültü kopmuş. Azrail: (Ne oluyor?) diye meraklanınca doktor kapıdan başını uzatmış. Sonra Azrail'e dönmüş: (Bir şey değil baba, demiş. Annem burda olduğunu haber almış da içeri girmek istiyor!) Azrail bu sözü duyunca pencereden atlamış kaçmış. O sultan hanımın hâlâ yaşadığını söylerler (HŞİ1: 242, 243).

Yahudi kurnazlığının vurgulanmaya çalışıldığı aşağıdaki fıkra ise Yahudi tiplemesine uygun bir çerçevede gelişmektedir. Kahramanı vali gibi görünen fıkranın asıl kahramanı bir Yahudi'dir. Anlatılan olay Yahudi'nin verdiği cevapla sonuçlanmakta ve fıkra da bu cevap damgasını vurmaktadır:

*Vaktiyle Sivas'a vali göndermiş padişah! Vali, geldiğinin akşamı ağa, tüccar, bezirgân takımını ziyafete çağırmış. Yedirmiş, içirmiş. Kahveden sonra, Sivas'ın en zenginini aşağıya buyur etmişler. Ahıra sokmuşlar. Direkte bir tiftik keçisi bağlı duruyor. Vali sormuş: "Ağa bu nedir?" –"Bu mu? Sayenizde tiftik keçisi Devletlum!" - "Vay bu mu tiftik keçisi! Hele yıkın!" Adamı sopanın altına yıkmışlar. Bir, beş, on beş valinin çavuşu yaklaşmış, "Lüzumsuz yere dayak yeme efendi, beş yüz lira ver de hayatını kurtar," demiş. Adamcağız beş yüz saymış. Duvarlara tutunarak giderken bir takrip meseleyi yukardakilere çitlatmış. İkinci zengini buyur etmişler. Vali sormuş: "Bu nedir bu?" Adam bakmış bakmış."Keçi" dese dayak muhakkak... "Bu mu Vali paşa hazretleri!.. Bu halisinden koç... Hem de Erzurum koyunu... Mor koyun cinsi..." –"Bire yıkın" Yıkmışlar. Onu da sızdırmışlar. Velhasıl, sıra Yahudiye gelmiş. Yahudi ahıra girince vali, "Bu nedir bezirgân" demiş. **Yahudi** derhal elini belindeki kemere atmış, "Paşam -demiş-, bu ne keçidir, ne koyundur. Bu Allahın bir belâsıdır. Her kaç lira iktiza ise emret!" (Nam: 146).*

Halk kültüründe avlanma, av ve avcı ile ilgili birçok fıkra bulunur. Çok eski dönemlere uzanan avlanma geleneği ile ilgili birçok fıkranın oluşması olağandır. İncelediğimiz romanlarda avcı ile ilgili bir hikâyeye anlatılır. Ancak anlatılan olay, fıkra tanımlamasına uyduğu için biz anlatıyı fıkra bölümünde vermeyi uygun görüyoruz:

*-Sana bir **avcı hikâyesi** nakledeyim: Bir avcı köpeğini methediyor: "Bir gün yolda yürüyorlar. Hayvan durakladı. Kuyruğunu sallamağa başladı. Bu av gördüğüne delalet ya... Etrafta avın saklanacağı bir yer, bir çalı, bir kaya yok! Canım sıkıldı. İki*

amele çağırıp gösterdiği yeri kazdırdım. Bir buçuk metre aşağıda bir tağfur tabaka çıkmasın mı? Üzerinde tavşan resmiyle...” (HŞİ2: 509).

Bazı fıkralarda kahramanlar, sıradan tiplerdir. Aşağıdaki fıkralarda kahramanlar, “herif”, “bir zengin adam” ve “biri-birisi” tipleridir.

Herifin biri yola çıkmış. Yol çatında başka bir yolcuya rastlamış. Beraber giderlerken yağmur başlamış. İkinci yolcu heybeyi açmış, birinci yolcuya muşamba vermiş. Biraz gitmişler. İkinci yolcu, “Nasıl muşamba?” diye sormuş. “İyi kardeşim! - “İyi elbette. Gördün mü, ben ihtiyatkâr adamım. Muşamba olmasaydı şimdi, ıslanacaktın...” -“Sağol kardeş.” Biraz daha gitmişler... “Muşamba da maşallah muşamba... İyi düşünmemiş miyim? Yolda birine rastlarım, yardımım dokunur, diyerek bir tane fazla aldım. Zibidinin iti gibi sırsıklam olacaktın. Ha?” -“Eksik olma efendi” Biraz daha gitmişler. “Babadan vasiyet var,” diye başlamış, muşambanın sahibi, “ihtiyatı elden koma” dediydi. Cennetlik bir adam bizim peder. Muşamba olmasaydı, suya düşmüş sıpaya dönecektin.” -“Sahi... Öyle... Allah razı olsun...” Biraz daha gitmişler. Yolları bir ırmağa uğramış. Köprüyü geçerlerken muşamba sahibi tekrar, “Nasıl muşamba! Hey pederim. Toprağın bol olsun... Sana bu muşambayı vermeseydim...” derken öteki artık dayanamamış, muşambayı yere çalmış. Kendini köprüden suya atmış, Bir dalmış çıkmış, bir daha dalmış çıkmış. Nihayet yarı beline kadar suyun içinde doğrulmuş... “Ulan namert! Muşamba olmasaydı bundan daha beter mi ıslanacaktım. Yürü, seni gözüüm görmesin!” demiş (Nam: 146).

-Herif hamama gitmiş! Bakmış ki bir delikanlı, göbek taşında oturuyor ve de kara kara düşünüyor. Herif sormuş: “Ne var oğlum! Yoksa senin ırzına mı geçtiler?” Delikanlı başını sallayarak cevap vermiş: “Keşke ırzına geçseydiler dayı, beni yendiler!” Zordur Allah göstermesin! (HŞİ1: 137).

-Herif devenin üzerinde leblebi yiyormuş. Birisi aşağıdan sormuş, ‘Ne yiyorsun birader?’ Devedeki eliyle işaret etmiş. ‘Rüzgar böyle eserse: Hiç...’ Bizim iş de böyle devam ederse Tözey’in emeği hiç demektir (Karılar K: 127).

-Bir zengin adam varmış, köyün birinde... Yaylada oturmuş... Sürü sahibi bir zengin... Bir gün, kara kış zamanı, bir fakara gelmiş, üşüyor ki, dişleri birbirine vurmacasına... “Biraz yapağı ver de, kendime yorgan dikeyim,” demiş... Zengin adam vermemiş. Fakirdir, “Ayı ol!” demesiyle ağa ossaat ayı olmuş... Esirgediği yapağılar

derisine yapışmış... Ayı bu sebepten balı çok sever beyim, aslı ağa olduğundan... (KM: 240).

-Birisi birine “Haydi seninle hırsızlığa gidelim” demiş. Öteki usta hırsız: “Olur haydi” demiş. Yolda giderken bunlara bir hendek atlamak gerekiyor. Usta hırsız hoplayıp geçmiş. Arkasından acemi hırsız da atlayınca usta hırsız: “Vallah billâh ben bu hendeği atlamadım” demesin mi? Öteki besbelli bir pehlivan adam. “Sus gâvur, diyor. Bu yemin neyin nesi?” Usta ne dese iyi: “Yavrum bu zenaatı sen yapamazsın, kendine başka zenaat ara!” demiş (Kör: 22).

Bazı fıkralar, insanlarla hayvanlar arasında geçen diyaloglarla kurulur:

-Hamdolsun biz Çorumlu değiliz! Eşeğe Çorumlu olacaksın demişler de, bir hafta arpa saman yememiş

-Çorumlu değil Ömer ağa, Kürt olacaksın! demişler. Meseli doğru söyle... (Dam: 132).

Fıkra Atasözleri

Yukarıda bahsettiğimiz fıkra tanımlamasına uyan, ancak bazı yönleriyle de atasözü sayılan ve “nükteli deyim”, “fıkra atasözü”, “minyatür fıkra” “bileşik cümle birliği” veya “canlı ve yoğun küçük sahneler” (Mahmut 1976: 173). diye adlandırılan kısa diyalog parçalarını bu başlık altında değerlendirmeyi uygun bulduk.

Fıkra atasözleri de tıpkı diğer atasözleri gibi bir ders ya da öğüt verme amacıyla söylenir. Ancak bunlarda bu öğüt ve öğrenek doğrudan doğruya kullanılmayıp mecaz yoluyla bildirilerek dinleyenin kendisi bu fıkra atasözünün kapsadığı öğrenek öğüdü arayıp bulur. Asıl atasözleri de mecaz niteliğinde olurlar ama bunlar daha dolaysız bir şekilde karşımızdakinin anlayışına hitap ederler. Asıl atasözlerinde bulunmayan ancak, fıkra atasözlerinin ayrılmaz unsuru şaka ve alaydır (Mahmut 1976: 173, 174).

Aşağıdaki küçük metinlerde eleştiriyile birlikte verilen cevaplardan kaynaklanan bir şaka unsuru bulunmaktadır:

-Hani bir fıkra vardır. Kızı gelin ediyorlarmış. Güvey evine gideceği gün âdete uyararak ağlamaya başlamış. Ölçüyü biraz fazla kaçırmış, biraz sahiye benzetmiş olacak ki, yufka yürekli babası, “Kızım, istemiyorsan, bu işi bozayım” demiş. Yavru ne cevap verse beğenirsin? “Babacığım! Ben hem ağlar, hem giderim!” demesin mi (HŞİ1: 45).

-Yaşlı herif ne dese iyi! Bir mesel söyledi: “Ormanın, bir gün canı sıkılmış: ‘Nedir yahu! Baltanın elinden çektiğimiz?’ demiş. ‘Şuncacık balta, bizi bitirecek’ demiş.

Gün görmüş bir çınar, ne dese iyi? ‘Sapı bizden’ demiş... -Yakup Ağa aksırdı:- Anlayana bu söz, bir büyük sözdür (Kör: 346).

Kahramanı fare olan aşağıdaki fıkra atasözünde, farenin kurnazlığı dile getirilir:

-Fareye demişler ki... “Şu delikten çık bu deliğe gir, sana bir tulum peynir vereceğiz.” demişler. Fare bakmış bakmış da “olmaz” demiş. “Neden yahu! Sen deli misin?” diye şaşmışlar. “Yol yakın, navlun” çok. Bunda bir itoğlu itlik var” demiş (Nam: 133).

Aşağıdaki fıkra atasözünde, bitin yaşanan olaylar karşısındaki akılcı tutum ve davranışı dile getirilir:

-Ne demişler? Koca bite demişler ki: “Arayıcı geldi” demişler, “Görünen gider” demiş. “Silkici geldi” demişler, “Topallar gider” demiş. “Kara kazan geldi” demişler, “Eyvah” demiş. “çoluğa çocuğa kırım var...” Sen de avlunun ortasına kara kazanı kur... (YY: 119).

Devekuşu ile ilgili olan aşağıdaki fıkra da atasözüne bağlı fıkralardandır. Burada tembel insanların sembolü olan devenin verdiği cevap, anlatının nükte unsurunu oluşturmaktadır:

Devekuşuna çevirmişler bizi yavrum! Aslında biz de, yani biz aydınlar da, bu çevirmeye bedava gönüllü katılmışız. “Uç” demişler, “Deveyim” demiş, “Yük taşı” demişler, “Kuşum” demiş ya... Bizim Osmanlıya bir dönüp “emperyalist, talancı” diyoruz, bir dönüyoruz “Yarı Sömürge” diyoruz! (YA: 439).

Anlatı kahramanları olan fare, bit ve deve kuşunun verdikleri beklenmeyen cevap, anlatının nükte unsurunu oluşturmakta, bu tip metinlerin okunmasından yahut dinlenmesinden keyif almayı sağlamaktadır.

Aşağıdaki alıntımızda tilkilerin develerle ilgili yaşanan olaya karşı gösterdikleri tavır ile ormanın verdiği cevap bir fıkra türü çerçevesinde verilen dersi içermektedir:

Develer angaryaya toplanırken tilkiler ne dedi? “Biz tilkiligimizi anlatana kadar, post elden gider” demedi mi? (YA: 67).

Orman ne demiş? “Şuncacık balta, benim hakkımdan gelemez ama neleyim ki sapı benden.” demiş (YS: 102).

Değerlendirme

Yazarın yapıtlarında yer verdiği fıkra sayısı azımsanmayacak derecededir. O, başta Nasrettin Hoca olmak üzere çeşitli fıkra tiplerini ve bu tiplere ait fıkraları roman

akışının elverdiği ölçüde eserlerinde kullanmış, böylece roman kişilerinin nükte ve espri anlayışlarını dillendirmiştir. Bütün bunlar, bize küçük anonim hikâyeler olan fıkraların Türk kültüründe ne kadar kalıcı etkiye sahip olduklarının da kanıtı olmuştur. Anonim bir anlatı türü olan fıkranın modern anlatı türü olan roman düzleminde yer alması, sözel anlatı geleneğinin gücü ve etkisini göstermesi açısından dikkatle değerlendirilmelidir.

Eleştiri ve şaka unsurlarını kendisinde barındıran “Fıkra atasözleri”, halk zekâsının en güzel örneklerinden biridir. Romanlarda kullanılan fıkra atasözleri, roman kahramanlarının dilsel ve kültürel yapılarıyla ilgili önemli bilgiler sunar.

1. 7. Mitoloji

Mitlerle ilgili araştırmalar yapan bilim dalına “mitoloji” denir. Araştırmacılar tarafından mitin çeşitli şekillerde tanımı yapılmıştır. Mit, geniş anlamıyla dünyanın, insanın ve doğadaki varlıkların kökeni, yaratılışı ve oluşumu ile tanrıların, yarı tanrıların, olağanüstü güçlere sahip insan ve yaratıkların olağan ve olağanüstü nitelikteki öyküsü, olarak tanımlanabilir (Aslan 2008: 22).

İsmet Zeki Eyüboğlu mitolojinin eski Yunanca’da “öykü”, “söylence”, “doğaiüstü olay”, “us ilkelerini aşan olay” anlamına gelen “mitos” ile bilgi, bilim gibi karşılıkları içeren “logos” tan oluşmuş bir ad olduğunu; genellikle “doğaiüstü olaylar bilimi” anlamında kullanıldığını söyler (Eyüboğlu 1998: 37, 38).

Mythosu Heredot, *tarih değeri olmayan güvenilir söylenti*; Platon ise *gerçeklerle ilişkisiz, uydurma, boş ve gülünç bir masal*, diye tanımlar. Günümüzde bilgin ve bilim karşılığında kullanılan logos ise *insanda düşünce, doğada kanundur, her yerde ve her şeyde vardır, ortaklaşa ve tanrısaldır*. Logosu yani gerçeği bulup ondaki sır perdesini aralamak ise düşünürün asıl görevidir (Erhat 1972: 5).

Azra Erhat, mitosun gerçeğini sözün dışında aramanın gereksiz olduğunu, asıl gerçeğin insan sözünün içinde, özünde ve şiirinde olduğunu belirterek ilkçağ insanının sözle birbirinden renkli, büyüleyici ve inandırıcı yapıtlar yaratabildiğini ortaya koyar (Erhat 1972: 6).

Her mitos, üretildiği çağın siyasi ve sosyal olaylarından etkilenecek değişmiş, hiçbir zaman durağan bir seyir izlememiştir. Bu da herkes için geçerli olabilecek bir mit tanımının yapılmasını zorlaştırmıştır.

Bu konuya değinen Mircae Eliade, mitin *çok sayıda ve birbirini bütünler nitelikteki bakış açılarına göre ele alınıp yorumlanabilen son derece karmaşık bir kültür*

gerçekliği olduğunu bu nedenle de tüm *arkaik ve geleneksel toplumlardaki mitlerin bütün tür ve işlevlerini kapsayan bir tanım* yapmanın zorluğunu dile getirir. Ona göre her zaman bir *yaratılışın öyküsü* olan mit, bir şeyin nasıl yaratıldığını ve nasıl var olmaya başladığını anlatır (Eliade 2001: 15, 16).

Olağanüstü varlık ve olayları kutsallaştırarak anlatan mit, çeşitli sembol ve simgelerden yararlanır. Böylece yerde veya gökte bulunan çeşitli canlı cansız varlıklar mitlerde simgesel anlamlarıyla ortaya çıkarlar.

Türk kültüründe masal, öykü, efsane anlamlarında kullanılan ve “söz” karşılığına gelen *mythos*, yüzyıllar boyunca şekilden şekle girerek; rengini, dokusunu değiştirerek birçok sanat yapıtında kullanılmıştır.

Kemal Tahir’in Romanlarında Mitoloji

Birçok edebî türde yeni anlamlar kazanarak değişen ve zenginleşen mitos, günümüzde birçok yazar, şair ve sanatçı için ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. Kemal Tahir de eserlerinde mitolojiden, mitolojik simge ve sembollerden yararlanmıştır.

Kafdağı

Dağlar, tarih boyunca, özellikle de mitik dönemlerde insanoğlunun ilgisini çekmiş, yükseklikleri ve göğe yakın oluşlarıyla her zaman hayranlık ve saygı uyandırmıştır. Bu bağlamda Kafdağı da, başta masal olmak üzere çeşitli halk anlatılarına konu olmuştur.

“Yeryüzünün mamur olan dörtte biri ve harap olan kısımları bahr-i muhit ortasında karpuz gibi dururmuş. Yaratıkların kalabilmesine elverişli değilmiş. Tanrı yetmiş altı bin altı yüz yetmiş üç dağ yaratıp bunlarla arzı yerinde durdurmak istemiş. Yine arz sükûnete erişememiş. Nihayet bir melek Tanrı’nın emri ile cennet derelerinden bir lacivert cevher çıkarıp yerin etrafına bastırmış. Bundan Kaf Dağı peyda olmuş” (Seyidoğlu1989: 23).

“İlkel mitolojilerdeki yaygın anlayışa göre yeryüzü bütün kara parçalarının anası olan bu dağ merkez alınarak yaratılmış ve onunla gökyüzünden ayrılmıştır. Bu dağ çadırı destekleyen direk gibi gökyüzünü taşımakta ve yeryüzünün dengesini korumaktadır. Mevcut bütün dağların da yeraltından birer damarla ona bağlandığı kabul edilir. İptidai kültürlerden itibaren gelişim süreci izlenebilen bu motif İslam kültüründe Kafdağı adıyla bilinir” (İA, C. 24: 144).

“Taberi'ye göre Kafdağı parmağı saran yüzük gibi arzı çevrelemekte ve onu sabit tutmaktadır; ona ulaşmak için dört ay süren karanlık bir mesafeyi kat etmek gerekmektedir. Bu dağın rengi zümrüt yeşili ve mavidir; gökyüzü rengini ondan almıştır. Bütün dağlar ona bağlı olduğundan yeryüzünün sürekli sallanmasını engellemektedir “ (İA, C. 24: 145).

Zaloğlu Rüstem hikâyesinde, “Zaloğlu Rüstem'den önce dünyaya gelen Kahraman-ı Katil, Kafdağı'nı gezmiş orada olanları ve olacakları öğrenmiştir... Deniz aygırına binen Rüstem, devleri yeryüzünde arar, fakat onların Kafdağı'na kaçtıklarını anlayınca izlerini takip ederek yolda karşılaştığı her şeyi öldürür” (Alptekin 2005: 273).

Kemal Tahir, “Devlet Ana” romanında Karacahisar'ı vassfederken fantastik öğelerden yararlanır. Kafdağı'nı ve onunla ilgili çeşitli unsurları benzetme amaçlı olarak kullanır. Bu arada Süleyman Peygambere de atıfta bulunur:

Göge baş çekmiş bir hisar ki, bedenine bakayım diyenin borkü düşer Süleyman Peygamber yapısı ki, duvarlarının örülmesinde in cin, kurt kuş, bunun gibi Âdem Ejderhası ve de Kafdağı devleri ve de Toros gâvurunun soyundan Ermeni ustaları uğraşmış... Fazladan, her bir taşı, Eskişehir'in ılıca hamamı kubbesi kadar, dahası, horasanla dondurulmuş ve de harcı çeşitli tılsımla karılmış (DA: 513).

Romanlarda yer alan Kafdağı, mitolojik vasıflar taşır. Yazar, Kafdağı'nda yaşadığına inanılan çeşitli varlıkları, onun “ulaşılmaz, erişilmez” özelliklerini sembolik amaçlarla kullanır. Mitik anlatılarda ulaşılmaz, erişilmez özellikleriyle vassfedilen bu dağdan geldiğini söyleyen bir roman kişisi, kendisini bir masal kahramanı gibi anlatır.

Yazar, Kafdağı'nı, gerçek dağlarla birlikte aynı düzlemde ele alarak Türkiye'nin Akdeniz kıyılarında yer alan Toros dağları, Afrika kıtasının kuzey batısında bulunan Atlas Dağları ve Hosma dağları ile birlikte düşünür:

*...ayın gömüldüğü yerden bir fidan belirdi, yeşerip büyüdü, göklere dal budak saldı. Toprağın, denizlerin yüzünü kapladı. **Kaf dağlarının** ve de **Toros dağlarının** ve de **Atlas dağlarının** ve **Hosma dağlarının** doruklarını gölgesine aldı (DA: 220).*

Burada İslam mitolojisinde Kafkaslar'ın “Kaf dağının ardı” olarak nitelendiğini (Sever 1999: 7) dolayısıyla yukarıdaki alıntımızda yer alan “Kaf Dağları”yla yazarın Kafkasları kastetmiş olmasının muhtemel olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü alıntımızda yer alan tüm diğer dağlar gerçek dağlardır ve bu dağlarla yazar, Osmanlı ülkesinin sınırlarının uzandığı coğrafyayı çizmek istemiştir. Ayrıca Hosma dağlarının da

Afrika'nın kuzeyinde yer alan ve Cebelitarık boğazına dek uzanan dağ sırası olan Rif dağları olduğunu, bu dağların Fas'ın kıyı şehirlerinden Al Hoceima'da bulunmasından dolayı yöre halkı tarafından ya da yazarca "Rif dağları" yerine "Hosma dağları" olarak nitelendirildiğini belirtmekte yarar görüyoruz.

Aşağıdaki alıntılarımızda Kafdağı bir masal atmosferinden yansır. Yazar, Kafdağını, masal ülkeleriyle bütünleştirerek; ulaşılmazlığı, ulaşılabilir göstererek anlatır:

-Kaf dağından koştum geldim bacılar ve de yiğitler ve de körpe tosunlar! Hint'te, Çin'de, Arap'ta, Acem'de görmediğim kalmadı, aklıma yazdım geldim! (DA: 439).

Saçları koyu kumral... İnadına güür... Dola bileğine... Süürü götür Kaf Dağı'na kadar... (Kurt K: 130).

İnsanların ulaşamayacağı bir yerde bulunduğu inanan Kafdağı'nda Anka kuşu, devler, cinler, periler, ejderhalar gibi çeşitli olağanüstü varlıklar; Yecüc Mecüc gibi normal boyun altında veya üstünde insanların yaşadığına inanılır. Eserlerde bu inanış sembolik amaçlarla kullanılır.

-Kaf dağı ardındaki yecücü mecücü n'apalım? Bunca dev, dev anasını? (Dam: 260).

Görüldüğü üzere Kemal Tahir'in romanlarında adı geçen Kafdağı, mitolojik simgeleri olan bir dağdır.

Diğer Unsurlar

Bu bölümde, anlatılarda yer alan bazı mitolojik hayvanlara değineceğiz. Yazar, mitolojik hayvanların çağrışım gücünden yararlanarak onları benzetme amaçlı olarak kullanmıştır.

Şeriatın kavlince beylik edeyim dersen, halkı, takım takım tutar elin, görür gözün düşmanına yedi başlı ejderin kılın gerek... (DA: 284).

-Fukara Filatyos çamurda debelenirken bu Ejderha'yı karşısında görmesiyle yere abanıp kalkayım dedi... (DA: 511).

Say ki, kocaman beylik arabaya binmemiş, bildiğimiz Şahmeran yılanına binmiş... (YA: 357).

Değerlendirme

Genel olarak Kemal Tahir'in romanlarında yer alan mitolojik motifler oldukça sınırlıdır. Yazar eserlerinde, mitolojik özellikteki varlıklardan oldukça az yararlanmışır. Kafdağı ve bazı mitolojik hayvanlar dışında mitsel içerik taşıyan unsur, romanlarda yer almaz.

1. 8. Şamanizm

Şamanizm, milattan önceki yıllardan bu yana Türklerin ve çevrelerindeki toplulukların, İç Asya ve Orta Asya'da yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları ve şaman ya da kam adı verilen din adamları aracılığıyla gerçekleştirdikleri bir inanç ve uygulamalar bütünüdür (Çoruhlu 2006: 15).

Şaman, ilim dünyasında XVIII. yüzyılın sonunda “kam” karşılığında kullanılan bir kelimedir. Abdülkadir İnan, şamanların tanrılar ve ruhlarla insanlar arasında aracılık yapma kudretine sahip kişiler olduklarını belirtir (İnan 2006: 75).

Romanlarda Şamanizm'le ilgili olarak “kutsal dağ, Ateş Ana, Ülgen, Kam, davul, kaz ve kartal” gibi kavramlar yer alır.

Eski Türklerde var olan yer-su inancından ötürü yer kutsal kabul edilir. Dağlar ve yüksek tepeler hem yer unsuru oldukları için hem de gök tanrıya yakınlığı sağladıkları için kutsaldır. Bu nedenle eski Türkler, kimi dinî törenlerini dağ sırtlarında yaparlardı.

Bir Altay yaradılış destanında altın bir dağın yer ile gök arasında başı ay ve güneşe degecek şekilde bulunduğu, bu dağda tanrı Ülgen'in oturduğu anlatılır. Dağın etekleri ise dünyaya ve yere değmemektedir (Ögel 2002: 433).

Gardizi, Türgeş ve Çigil Türklerinin yakınlarında bulunan bir dağı, tanrının makamı saydıklarını ve onunla ant içtiklerini yazar (İnan 2006: 9).

Dede Korkut hikâyelerinde geçen Kazılık Dağı, kış yaz buzu erimeyen yücelerde yer alan bir dağdır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunu Beyan Eden Hikâye'de Dirse Hanın Hatunu, oğlu Boğaç Hanı Kazılık dağında yaralı bir şekilde görür ve dağa beddua eder (Ergin 1997a: 88, 89).

Kemal Tahir, “Devlet Ana” romanında Türklerin eski dinî inanışlarıyla ilgili bilgiler verirken mitik özellikleri olan bir dağdan söz eder. Bu dağ “Keşiş Dağı”dır.

Keşiş Dağı, *Uludağ'ın eski adıdır. 19. yüzyıla kadar bu adla anılmıştır. Keşiş dağı denilmesinin nedeni bu dağın eteklerinde seksene yakın kilisenin bulunması ve*

Hıristiyanların buraya dini bir anlam yüklemesidir (www.uludagsozluk.com). Ayrıca Erzincan yöresinde de bir Keşiş dağı vardır.

Keşiş Dağı ile ilgili alıntılarımız “kam” karakterindeki bir dervişin dua sözleridir. Kamagan Derviş adlı bu roman kişisi, adından da anlaşılacağı üzere, eski Türklerdeki kamın görevini yerine getirir. O, bir kişinin katilinin kim olduğunu anlamak için çeşitli büyüsel- dinsel davranışlar sergiler, dualar okur, fala bakar ve Keşiş Dağı’nı överek ondan yardım ister.

Aşağıdaki alıntımızda, Keşiş dağında sunulan kurbanın Türklerin eski dinî inanışlarında tanrı kabul edilen ve şaman dualarında sıklıkla anılan Ülgen’e ulaşması istenmekte dağı ile tanrı arasındaki yakınlık dile getirilmektedir:

-Bu kurbanım sana ulaşsın Keşiş Dağı! Senden Kopsun, Ülgen’in yoluna düşsün! Bir dileğim budur senden! Ey göklerin direği Keşiş Dağı... Ey bize serin esintiler veren... Karlar veren tohumun dinlenmesi için... Yağmur veren ekinlerin yeşermesi için... Davarlarımızı sütlendiren, bineklerimizi güçlendiren, bizi korumazsan olmaaaz! (DA: 324).

Bir şaman duası ise şöyledir:

“Bu kurbanım mukaddes ve ulu Altay’a ulaşsın, onun karar vereceği yere (yargı yerine) bağlansın. Güttüğümüz dâvayı halledecek mi? Bereket ve refah bize verecek mi? Bu kurbanım her engeli (bûdakları) aşarak ulu ve mukaddes Altay’a ulaşsın.” (İnan 2006: 51).

“Devlet Ana” romanında tespit ettiğimiz ve Kamagan Derviş tarafından yapılan yukarıdaki dua ile şaman duası arasındaki benzerlik oldukça dikkat çekicidir. Her ikisinde de kutsal sayılan dağa sunulan kurban ve dilek söz konusudur. Dağın kurbanı kabul edip dileği gerçekleştirmesi beklenmektedir.

Katanov’un tespit ettiği bir rivayette Üçege oymağı, Sakçak dağına kayınbabamız der ve bu dağı uzaktan gördükleri zaman başlarını örterler (İnan 2006: 53). “Devlet Ana” romanında tespit ettiğimiz aşağıdaki sözlerde geçen “gelinlerimizin kayınbabası” ifadesi, yukarıda Katanov’un Üçege oymağıyla ilgili olarak söylediklerinin esere yansımından ibarettir:

Yüce dağım, çamlığım, çağlayanım, Keşiş Dağı; güvendir bizi... Yiğitlerimizin atası, gelinlerimizin kayınbabası yüce Keşiş dağı, bir dileğim budur senden... Kanatlılar uçamayan, turnaklılar basamayan doruğuna, neden mi geldim? Kanlılarımızı

aramaya geldim... yola girdim hay! Keşiş Dağı'mın doruğundan koptum hay! (DA: 324).

Bir başka duada ise Kamagan Derviş'in yine kutsal kabul ettiği dağlardan yardım istediği görülmektedir:

-Dikbaşlı sıra dağlar, karmakarışık yüce dağlar, deve hörgüçlü, deve boyunlu koca dağlar, bir dileğim budur sizlerden... Derin derin geçitler, kanlı kanlı boğazlar, bir dileğim var sizlerden Komayın geçsin, he müiii?... (DA: 325).

“Bir Mülkiyet Kalesi” romanında “Keşiş Dağı”, benzetme amaçlı olarak kullanılır:

*-Gözünün önüne bir adam getir. Akıllı bir adam. Lâkin koskocaman, meselâ, bir kundurası **Keşiş Dağı kadar kocaman** bir adamcağız (BMK: 353).*

Türklerin eski dinî inanışlarında ateşin çok önemli bir yeri vardır. Onlar ateşin bir ruhu olduğuna inanırlar. Ateşe saç sunarlar, tanrılar için kesilen kurban etlerini ateşe atarlar. Çeşitli törenlere ateşin etrafında dönerek başlarlar. Günümüzde ateşin suyla söndürülmemesi ve ateşe tükürülmemesi gibi inanışlar, İslamiyet öncesi dinî inanışların kalıntılarıdır.

Goldlarda gelin, yeni evinde önce ateş anaya (ya da ateş nine)ye takdim edilerek ateşten iyi bir hayat ve çok çocuk dilenir (Çoruhlu 2006: 52).

“Devlet Ana” romanında sözü edilen “Ateş ana” bir tanrı veya ruhtur ve ondan yardım umulmaktadır. Ateş anaya hitaben söylenen aşağıdaki sözler, bir şaman duasıdır:

*-Otuz dişli ateş anam! Karanlık gecelerde körpe gelinler gibi kızıl saçlarını savurarak oynayan ateş anam! Gelenlerin başında, gidenlerin ardında parlayan anam ateş! Kara yanaklı ak koç sana kurban olsun! Kara çeliğin dövülmeye başladığından bu yana, sen **ateş anamız, açları doyurdun, üşüyenleri ısıttın!** Bizi sıcağınla besle! Gözet bizi! Çoğalalım! Gözet, köklerimizi şeytan sökmese! **Uruy!** (DA: 160).*

Alıntının sonunda geçen “Uruy” sözü ise “amin” anlamına gelmektedir (İnan 2006: 38). Romanda Kamagan Derviş'in dua sözlerinin sonunda sık sık bu ifadeye yer verdiği görülür.

Kamagan Derviş'in duaları dışında da “Uruy” ifadesi “amin” anlamında kullanılır:

Düşler gördüm, Osman Bey'in oğlu Nice mutlu düşler! Kanat uçları kara, kafası yeşil Hümmâ kuşunu, Söğüt'ünüz üstünde uçar gördüm. Ertuğrul Bey'in konağı damına kırk arşın yaklaşır gördüm! Gölgesini, baban Osman Bey'in başına sürer gördüm, ne mutlu! Beyliği güçlü olsun! Ömürlü olsun! Uruy!

Ötekiler de "Uruy" dediler (DA: 562).

Radloff, Sibirya'da yaptığı derlemelerde Ülgen'in Kayra Han'dan sudur yoluyla meydana gelen üç ilahtan biri olduğunu ve göğün dokuzuncu katında altın bir tahtta oturduğunu söyler (Çoruhlu 2006: 27).

Eliade ise gökle ilgili birçok özellikleriyle ortaya çıkan Ülgen'in yüce bir gök tanrısı olmadığını, daha çok bir atmosfer ve verimlilik/doğurganlık tanrısı gibi görüldüğünü ifade ederek evrenin yaradılışı ve dünyanın sonu gibi konulardaki mitlerde rolü olmayan Ülgen'in eşi ve çok sayıda çocuğu olduğu, sürülerin çoğalması ve ürünlerin bol olması gibi konularla ilgilendiği bilgisini verir (Eliade 2006: 231).

Ülgen'in sayıları dokuzu bulan ve Akkızlar ya da Kıyanlar adı verilen kızları temsilen kukla biçiminde yapılan tözler, şamanın elbisesi olan manyak'ın üzerine iliştilir (Çoruhlu 2006: 28). "Devlet Ana" romanında, Kamagan Derviş'in kıyafetleri, şaman kıyafetinden farksızdır:

*Cüppesinin üstü maral postundandı. Eteği atmış parçaydı. Yakasına yedi bebek dikilmişti. Bunlar insanoğlunun atası, yağız yerin tanrısı, şimşekçi, yıldırımçı **Ülgen'in, Şamanlara fala bakarken yol gösteren yedi ak kızydı. Bu yedi bebeğin yanına küçücük yaylar, oklar, çingiraklar asılmış; ay, güneş, yıldız, kurbağa, yılan, kuş, kulak, burun resimleri yapılmıştı (DA: 319).***

-Yedi ak oğlu, yedi ak kıztı yetişti oh, Ülgen Atamın... (DA: 325).

Ülgen'in yedi oğlundan birinin adı Karakuş (muhtemelen kartal)'tur (Çoruhlu 2006: 28). Kamagan Derviş'in " At sürülerinin tanrısı kartal, düş önüme izleyeyim" (DA: 325). sözleriyle kastettiği kartal da olasılıkla Ülgen'in yedi oğlundan biri olan bu kartaldır. Ayrıca kartalın şamanın atası olarak kabul edildiğini de unutmamak gerekir.

Kaz, Türk mitolojisinde ve Şamanist törenlerde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Romanda, Kamagan Derviş, mistik yolculuğa kaz heykelinin üzerinde çıkar; ayrıca köpük taşından yontulmuş ak kaz heykeline ata biner gibi oturur. Kazı saldırıya kaldırmak ister gibi tepikler, ak kazın boynuna yatar. Daha sonra kaz heykelinin üstünden düşer (DA: 324, 325).

Yukarıdaki kazla ilgili tasvirlerle, şamanın göğre çıkış ritüeli canlandırılmaya çalışılmıştır.

Şamanlığa geçiş törenlerinde ve diğer mistik törenlerde davul oldukça önemlidir. Kamagan Derviş, Demircan'ın katillerini bulmak için baktığı ege kemiği falı esnasında davulu işlevsel bir şekilde kullanır. Tamamıyla Şamanist unsurlarla örülü bu bölümde davul, Kamagan derviş'in trans haline geçmesine ve fala odaklanmasına yardım eder.

“Devlet Ana” romanında şamanın fala bakma ritüeline yer verilir (DA: 164, 316, 321). Bu fal sayesinde roman kahramanlarından birinin katili bulunmaya çalışılır. (Bkz. Ege Kemiği Falı). Eliade'ye göre fal, şamanlığın temelinde yer alan manevi gerçeklikleri edimleştirmeye ya da onlarla teması kolaylaştırmaya yarayan bir tekniktir. Hayvanın kemiği (ege kemiği) sürekli yeniden doğuş halinde olan “tümel hayatı” simgeler ve hayatın geçmişine ve geleceğine dair her şeyi içine alır (Eliade 2006: 196).

Kamagan Derviş'in kürek falına bakarken yaptıkları trans haline geçmiş bir şaman'ı andırmaktadır:

Önceleri yağmur taşının arkasından koşar, onu şuraya buraya fırlatırken, artık coşmuş, yerden yere atılmaya, havalara sıçramaya loğ taşı gibi yuvarlanmaya başlamıştı (DA: 322).

Davulu havalarda savurarak dövüyor, dizlerini yere vurup, yuvarlanarak tokmaklıyor, ardına yatıp göbeğini dikip üstünde çalıyordu. Yaptıklarında artık hiçbir düzen kalmamış, her şey birbirine karışmıştı (DA: 323).

Türklerin eski dinî inanışlarıyla ilgili çeşitli unsurlarla bezenmiş “Devlet Ana” romanında kutsal sayılan ya da tanrı kabul edilen güneş, bulut, kayın ağacı, çoban yıldızı gibi çeşitli yer ve gök unsurlarına yer verilmiştir:

Yakıcı yıldırıcı, ateşten örme kamçılı ak bulut, samur derisinden başlıklı Güneş Ata, yaprakları altın mübarek kayın ağacı, mavi gökten etekli, pembe buluttan ayaklı çoban yıldızım, bir dileğim var sizlerden... (DA: 325).

Aşağıdaki alıntılarımızda geçen ve “Güneş Ana” ve “Ak Tanrı” diye adlandırılan varlıklar, birer tanrı kabul edilmekte ve onlardan çeşitli vesilelerle yardım umulmaktadır:

Koca Tanrı'nın buyruğuyla Oğuz şölenine yetişmiştir yalancı yeğeniniz ve de göklerdeki güneş anamızın desteğiyle aç kurt gibi iştahlıdır (Kurt K: 301).

-... *İmparatorun kızını iste, sürüyüp getiremezsem, ak Tanrı belâmu versin!* (DA: 305).

Değerlendirme

Yazar, “Devlet Ana” romanını Şamanist öğelerle süsleyerek eserine, zengin bir içerik kazandırmıştır. Kutsal Dağ ve Ateş Ana; şaman giyimi, davulu, duası kavramları, roman kurgusuna uygun bir şekilde yerleştirilmiş; okuyucunun tarihî gerçekliklerle fantastik dünya arasında yolculuk yapması sağlanmıştır.

1. 9. Destan

Destanlar, milletlerin hayatında derin izler bırakan çeşitli tarihî olayların mitolojik motiflerle örülüp zenginleştirilerek anlatıldığı uzun manzum ürünlerdir.

Yazar, iki romanında Ergenekon Destanı’na değinerek bu destanla ilgili eksik ve yanlış bazı bilgiler verir:

Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyetinin arması ne olsun? diye sormuş. Sofradakilerden birisi (Kurt olsun) demez mi? Bizim omuzdaş, (Ne kurtu) demiş. Efendim, hani, bozkurt var ya... Ergenekon Efsanesi... Alageyik... Biz bu geyik mahlûkuna pek müptelâyız nedense, boynuzluluğundan besbelli. Canım okuyup ezberlediniz mi? Türkçü Ziya Gökalp destan bile yazmış. Alageyik oğlanla kızı bir yardan atmış ta... Orada ürememişler de... Yol bulup çıkamamışlar da... Derken bir bozkurt peydahlanmış... (HŞİ1: 30).

Türk mitolojisine göre, Türklerin Ergenekon’dan çıkıp çoğalmaları demircilik sanatını bilmelerine bağlanır. Bu nedenle de Türklerde demir madeni ve demirden yapılmış nesnelere kutsal kabul edilir. Oysa yazar, Ergenekon Destanı’nı, Türklerde kutsal kabul edilen bir başka varlıkla (kurt) bağdaştırmaya çalışır. Yazarın kurtla hatırlatmaya çalıştığı Ergenekon Destanı’nın bozkurt ile hiçbir ilgisi yoktur.

Kemal Tahir, “Kelleci Memet” adlı romanda da isim belirtmeden “Ergenekon Destanı”nı anlatır. Ancak burada anlatılanların bir kısmı yine yanlıştır. Bu yanlışlığın nedeni yazarın destana yine kurdu karıştırmış olmasıdır. Kemal Tahir, destanda Türklerin aşılmaz dağlarla çevrili Ergenekon adlı yerden demir dağı eriterek değil kurt sayesinde çıktıklarını ifade eder:

-Vaktin birinde Türkün içi bozuluyor da, yenik düşüyor, bulaşıyor, düşmanların önü sıra kaçmaklığa... Kaçıp dururken, can korkusuyla balkana düşüyor. Meğer,

saklandığı yerin girimi varmış da çıkımı yokmuş... Sonunda Türktür, girdiği yeri de yitiriyor. Kalıyor mu sana, çukurda... Derken, arkadaş, döl döş artıyor, Türk çukura sığmaz oluyor. Bunlar az kalıyor ki, birbirlerini yiyeler. İşte o sıra, kurt geliyor. O gün bugündür, kendini bilen bir Türk, kurdu öz soyundan ayırmaz ... (KM: 108).

Türk mitolojisinde kurtla ilgili olan destan, Göktürklerin Bozkurt Destanı'dır. Bu destanda, soyu tükenmekte olan Göktürklerin yeniden dirilip çoğalmalarında bir Bozkurt'un annelik vazifesini üstlendiği anlatılır.

Oğuz Kağan destanında Oğuz'a yol gösteren dişi bir kurt vardır. Yazar, bu destana ait motiflerden biri olan kurt motifini roman akışı içinde ihtiyaç gereği sembolik amaçlı olarak kullanır:

Kızıl Elma yolunun ışığı... Oğuz Han'ın kurt kuyruğundan kutsal tuğu... (YS: 117).

Türk mitolojisinde ağaç kutsal sayılmış ve destanlarda bir motif olarak belirmiştir. Oğuz Kağan destanında Oğuz Han, ikinci karısını göl ortasındaki bir ağaçta bulmuştur. Yine aynı destanda ağaç kovuğunda doğan çocuğa "ağaç kovuğu" anlamında "Kıpçak" adı verilir. Uygurlar iki nehrin meydana getirdiği küçük bir adacıkta bulunan ağaçtan türerler (Ögel 2003: 88).

Türk destanlarında çok önemli motiflerinden biri olan "ağaç kovuğundan insanların türemesi" olayından yararlanan yazar, "ağaç dalından düşme ve kaya kovuğundan gelme garip" ifadesini kullanır.

-Ağaç dalından düşme misin sen, kaya kovuğundan gelme garip misin? (Kör: 280).

Yalnız yazar, "ağaç kovuğu" yerine "kaya kovuğu" ifadesine yer vermiştir. Türk mitolojisinde kutsal mağaralar vardır. Yazar, burada ya bu kutsal mağaraları kastetmiş ya da kişinin garipliğini, kimsesizliğini vurgulamak istemiştir. Nitekim "kaya kovuğu, taş kovuğu, mağara kovuğu" gibi kavramlarla kişinin garipliği, yalnızlığı vurgulanabilir.

Değerlendirme

Kemal Tahir, yapıtlarında halk anlatı türlerinden destana oldukça az yer verir. "Hür Şehrin İnsanları"nda Cumhuriyet'in armasından, "Kelleci Memet"te ise tuğlardan söz eden yazar, Türklerde kutsal sayılan kurda değinir. Böylelikle kurgu gereği olarak destanla ilgili anlattıklarında kurt unsurunu ön plana çıkarmak ister. Bu nedenle de - bilerek ya da bilmeyerek- bunu, kurt motifinin işlendiği Bozkurt Destanı ile değil,

Ergenekon Destanı ile yapar. Kısacası Bozkurt Destanı ile Ergenekon Destanı'nı karıştırır.

Ergenekon Destanı'nı anlatan yazarın, bu destanla ilgili verdiği bilgiler yanlış ve eksiktir. Yazar, destan motiflerinden biri olan ‐ağaç kovuğundan türeyen insan motifini‐ de ‐kaya kovuğundan türeyen insan‐ olarak değiştirir.

2. Anonim Halk Şiiri

2. 1. Türkü

Türk Halk Kültüründe Türkü

Hem anonim hem de ferdî olan türküler, genellikle hece ölçüsü kullanılarak dörtlük nazım birimiyle oluşturulur. Türkülerde herkesin anlayabileceği açık ve sade bir dil kullanılır. Türkünün en belirgin özelliği çeşitli ezgilerle söylenebilmesi ve bu ezgilere göre de çeşitli adlar almasıdır.

Aslan, Türk halk Şiirinin en eski türlerinden biri olan türkü teriminin kaynağının Türk olduğunu, Türk sözcüğünün sonuna aidiyet eki eklenerek, Türk'e ait anlamına gelen Türkî Şeklini aldığını ve zamanla türkü biçiminde söylenmeye başlandığını belirtir (Aslan 2008: 112).

Halk edebiyatının zengin ürünleri olan türküler, bestelerine göre ‐uzun hava‐ ve ‐kıruk hava‐ olarak olmak üzere iki kola ayrılır. Usul ile çalınmayan, her sanatkârın isteğine bağlı, tam bir Şekil göstermeyen ve Batı musikîsinde mevcut resitatif karşılığı ezgiler, ‐uzun hava‐ adını almaktadır. Bozlak, Maya, Divan, Egin, Hoyrat, Çukurova, Türkmâni vb. ezgiler bu gruptandır. Ölçüsü ve ritmi belli ezgiler ise ‐kıruk hava‐ içinde düşünölmektedir. Karadeniz Horonları, Kuzey Doğu Bar'ları ve Batı Anadolu Zeybekleri gibi oyunlarda kıruk havanın sürekliliği göze çarpar (Elçin 2004: 196).

Günümüz teknoloji çağı, birçok Şeyi eskiten, tüketen özelliğine rağmen, türkölere dokunamamıştır. Yüzyıllardan beri Türk halkının duygularına tercüman olan türkölere, günümüz insanının dilinde pelesenk olmaya devam etmektedir.

Kemal Tahir'in Romanlarında Türkü

Kemal Tahir'in romanlarına baktığımızda çeşitli türkölerin ya da türkü dizelerinin roman kahramanları tarafından sıkça dile getirildiğini görürüz. Eserlerde bu türkölerin kullanılması gerekliliği, türkünün oluşmasına neden olan gereklilikle aynıdır. İnsanî duyguların, sevginin, aşkın, kahramanlığın anlatım aracı olan bu gereklilik,

roman kişilerinin türkü dizelerine sığınmalarına neden olur. Roman kahramanlarının duygusal durumları, bütün derinliği ve yoğunluklarıyla bu dizeler sayesinde açığa çıkar.

Roman kişileri türkülerle ilgili çeşitli deyimler kullanırlar: Türkü çağırmak /düzmek/etmek/olmak/tutturmak/yakmak gibi...

*Ertesi sabah üç kişilik Çalık Hafız elçisi yaylaya doğru yola çıkarken Narlıcalılar karılı erkekli **türkü çağırarak** siper kazanıyorlar* (Köyün K: 261).

*-Haydi dilersen rahmetli oynaşına yolda ağıt yakarsın, **türkü düzersin**, gidelim haydi...* (Köyün K: 319).

*Bu Çalık dersin her lafı **türkü eder** çağırır* (Köyün K: 131).

*-**Türkü** olmamıza bir şey mi kaldıydı?* (Köyün K: 133).

*-“Sabahtan uğradım ben bir güzele” diye alçaktan bir **türkü tutturdu*** (Köyün K: 149)

*“Çerçi namussuzu yezit olmuş,” diyerek şu Âşık Niyazi’ye **türkü yaktırım*** (RYK: 68).

Roman kişilerinin birçok türkü dizesini bilip duygularını zaman zaman bu dizeler aracılığıyla yansıttıkları görülür:

“Kapıları kalındır, komşuları hanımdır,

Esef etme sevdiceğim, Eda benim canımdır.

Sevdiceğim aman Allah! Yosmacığım aman Allah!

Şıkır şıkır şıkırdama sen bana gel!

Aaaah! Oooof! Şıkır şıkır şıkırdama sen bana gel!” ... (BMK: 7).

“Atalım mı anam babam atalım mı vayy

Balları da şekerlere katalım mı vayyy!..

Şarabilan rakıyı da içerek aman

Fıçıların diplerinde yatalım mı vayyy... (BÇ: 100).

-Yassıl dağlar yassıl...

Arslan Efem de geliyor aman!”.. (BÇ: 218).

-Sepetçioğlu bir ananın kuzusu

Hiç gitmiyor efem, kollarımın da sızısı, yandım...” (BÇ: 219).

“Aman da padişahım izin de ver bize, ah aman Allah İzin de vermez isen dök bizi denize” diye başladık Kırım Savaşı’nın türküsünü çağırmaya... (BÇ: 319).

Koca Tanrı budur senden dilediğim

Bir kavuştur cennete al canımı
Bir soyayım, bir sarayım yatayım
Kıymeti yok vuslatta al canımı!’ (BM: 271)
“Yarin bahçesinde gül var mı ola
Aşkın defterinde öl var mı ola
Ölüriim dedim yar ölsün demiş
Ölümden öteye yol var mı ola” (BM: 365).
“Yokuşlar yukarı yeller çıkışlım
İnişler aşağı seller inişlim
Alnı ak akmalı elvan bakışlım
Gelin gözlü kız perçemli al atım
Hey, hey! Aman al atım! Yaman al atım!” (DA: 436).
-Hey hey, gene de hey hey!
Başını başımdan da kardaş yukarı tutar
Haykırır dışmanı öniine katar
Kaçarsa kurtulur kovarsa tutar
Gelin gözlü, kız perçemli al atım!
Hey hey, aman al atım!...” (DA: 448).
-Ermiye ermiş miyim
Gönülsüz derviş miyim
Sevem de eller ala
Bre ben ölmüş müyüm? (DA: 541).

-İskilipli bir Kürt oğlu! “Kırmızı çizmeyi giymeli imiş / Al atın üstüne binmeli
imiş / Dövüşe dövüşe ölmeli imiş” diye bir türkü söylediler ve gözlerim yaşardı (EŞİ:
143).

Yürü güzel yürü yolundan kalma
Her yüze güleni dost olur sanma
Ölümden korkupta sen geri durma
Yiğidin alnına yazılan gelir (Karılar K: 52).
Sarı kavun dileyim,
Aç koynunu gireyim,
Uyu uyan sar beni

Yar olduğun bileyim (Karılar K: 75).

Yiğidin sevdiği güzel olursa

Salını salını naz ilen gelir (Karılar K: 85).

Yolcu bel eğlemez

Gönlüne el eğlemez

Berlin'e uçan kuşu

Kasırga yel eğlemez (Karılar K: 153).

"Seçin ağalar seçin yiğit seçin / Koçyiğit olana kefenler biçin" diye bağıran Apti Usta'nın sesinde cilveli bir cıvıklık vardı (KM: 31).

"Verirsin ellere genci güzeli

Gerdanı aktır da incedir beli

Bana da gelince kocamış dulu

Getirip yamamak olur mu Allah" (KM: 254).

"On birinde bir yâr sevdim

Taze açmış güle benzer

On ikide şeker şerbet

Oğul vermiş bala benzer" (Kör: 46).

Bir türküden her zaman söylediği parçayı yavaşça mırıldandı: *"Ateşim arşa çıktı/ırak durun yanarsınız./vay ki yanarsınız/oy ki yanarsınız."* (Nam: 43).

Âşık Niyazi sazı bu sefer bir başka gayretle kucakladı, tezeneyi tellerde bir başka hamaratlıkla gezdirdi. Havayı bulup türküyü sahibine teslim etti:

"Kapılara karşı çıkın

Er İskender Ağam geldi

Kırk davullu düğün kurun

Er İskender Ağam geldi

Elde mavzer dilde süphan

Yiğitliği ayan beyan

Osmanlıyı bile soyan

Er İskender Ağam geldi.

Susayı tutmuş üç kişi

Kitap yazmaz böyle işi

Şu dağların müfettişi

Er İskender Ağam geldi” (RYK: 74).

Yine mırıl mırıl bir türkü tutturmuydu. Çiçekdağını...

Babınadır, deli gönül babına

Koç yiğitler sığmaz oldu kabına

Al çamın, boz meşenin dibine

Köfür köfür yatmamıza ne kaldı? (Sağ: 280).

*Sende türkü çoktur. “**Eller düğün bayram eder/ Bize düştü gurbet yolu**” dedin, gezdin bugün... (Sağ: 137).*

“Damağası adlı romanda ise yazar, bir türkü dördlüğünü iki yerde 50. ve 110. sayfalarda aynen dile getirir:

“Dağları başına çiğdem takınır

Kızları eline kına yakınır

Öfkesinden yedi düvel sakınır

Allahtan kavidir beli Dersim’i” (Dam: 50, 110).

“Damağası” romanı yazarın cezaevi yıllarında tutmaya başladığı ve ölümüne yakın zamanlara kadar üzerinde çalıştığı notlardan oluşur. Kemal Tahir’in Türk halk kültüründe Alevilerle ilgili yaşayan inanışları anlatırken yer verdiği bu türkünün, romanın iki yerinde aynen tekrar edilmiş olması, bu eserin henüz tamamlanmadan yayımlandığını gösterir. Yazar, eseri üzerindeki tüm düzeltmeleri tamamlamadan 1973 yılında vefat etmiş, adı geçen roman ise 1977 yılında yayımlanmıştır. Eserde bu türkü dışında Alevilikle ilgili anlatılan bazı bölümlerin de zaman zaman tekrar edilmiş olması bu görüşümüzü destekler.

Yazar, türkü dördlüklerinin yanı sıra kimi kez türküden birer dize söyleyerek ya da sadece türkü adını anarak da roman kişilerinin gündelik hayatlarında türkünün ne derece yaygın bir şekilde yaşadığını ortaya koymaya çalışır:

*“Nöbetimiz gizli olmasa, bir türkü salıversek gökyüzüne, “**Süpürgesi yoncadan**” diyerek... (BÇ: 411).*

*-Evet, “**Elif’in uğru nakışlı**” diyerek türküye daldırmalısın da, kahvemizi şeker bulaşığı kaşıkla karıştırmalısın... (BM: 12).*

-“**Bu Çorum’un içinde gün görmemiş güzel var**” diye bir türkü! Malatya’nın da böyle türküleri var mı? (Dam: 225).

-*Oğlan sabaha kadar bu duvarın üzerinde türkü çağırıyor... ‘**Köprüden geçti gelin,**’ diyerek...* (Karılar K: 156).

“**Evimi de yıktın küçücek / Belimi de kırdın küçücek**” diye inceden tutturduğu türküyü hiç kesmeden, bir koşu çeşmeye iniyor... (KM: 227).

“**Ankara’nın taşına bak/ Gözlerimin yaşına bak!**” havası... (Kör: 69).

...“**Çiçekdağı sakla benim kaşı karayı**” diyerek... (Kör: 90).

“**Şeker olsam karışsam / senin içtiğin suya...**” diyerek **Laz türküleri** çağırıyor ki dağı taşı inletiyor (Köyün K: 14).

Canı “**Telgrafın tellerine kuşlar mı konar?**” türküsünü çağırarak istiyordu (Köyün K: 237).

-*Bu duyduğun yanık türkü işte o türkü hey oğlum, çocukların çağırıp gezdiği ‘**Kafkasya dağlarında çiçekler açar**’ türküsü...* (Köyün K: 331).

“**Yılan akar kayadan- ben ölmem bu yaradan**” diye bir türkü... (Nam: 427).

Eşkîya Çöllo’nun türküsü. “**Bilmem delisin de bilmem serseri**” diye başlıyordu (RYK: 31).

-*Tıpkı tıpkısına Âşık Niyazi’nin çağırdığı türkü... ‘**Çam dibine yaslanmış / Eli martinli çeteler.**’* (RYK: 34).

“**Kevengin yollarında...**” diye hiç duyulmamış bir türkü (RYK: 135).

Aşağıda gene, “**Tren Yolu**” türküsü söyleniyordu (Sağ: 17).

Gelsin “**Telgrafın tellerine kuşlar mı konar**” türküsü... (YS: 204).

Roman kahramanları da türkülere konu olurlar. Romanlarda, bu kişiler için bazı türkülerin değiştirildiği ya da kişinin özellikleri dikkate alınarak ona özgü türküler söylenmeye çalışıldığı görülür:

“**Biz de bel bağladık okur yazara**

Şahcivan bir yana, dünya bir yana

Canımız çıkmadan girdik mezara

Ecelsiz ölüm var bilsin yarenler” denilmiş! (BM: 364).

-*Semirir de hamur açarken, ‘**Oğlan adın İsmail**’ diyerek türkü bile çağırır* (Kör: 21).

-“**Halime’yi samanlıkta bastılar**” türküsü... (Kör: 337).

-“*Ayşe kızı ahırda bastılar/ Şalvarını dut dalına astılar*” hesabı! Yamören’e türkü oldunuz (Kör: 361).

*“Evvel bahar aylarını görünce
Karı kısmı dama çıkar yan gelir
Güzelleri uğrun gözleyip
İsmail’in bacağına can gelir
Yavru hey! Keklik hey!”* (Sağ: 101).

Aşağıda yazar tarafından türkü olarak ifade edilen dörtlükler, aslında manidir:

*“Yüz benden
Elli senden yüz benden
Gam yardan vefalıdır,
Hiç çevirmez yüz benden.”* (Nam: 45).

*Mendilin işle yolla!
Ucun gümüşle yolla,
İçine beş elma koy
Birini dişle yolla!*

.....

*Şu dağlar kömürdendir,
Geçen gün ömürdendir,
Feleğin bir kuşu var,
Tırnağı demirdendir* (Nam: 104).

Aşağıdaki alıntı, Türk insanının türküye karşı duyduğu güven duygusunun ve hassasiyetinin bir göstergesi olduğu için oldukça önemlidir:

Türkü kısmında yalan olmaz. Türkü âşık işidir (RYK: 31).

Değerlendirme

Kemal Tahir, yapıtlarında anonim halk edebiyatı türlerinden türküye yoğun bir şekilde yer verir. Romanlarda çoğunlukla sevgi ve yiğitlik üzerine söylenmiş türküler yer alır. Orta Anadolu coğrafyasına has Sepetçioğlu, Çiçekdağı gibi yöresel türkülere dikkat çekilir.

Duyguların ezgisel sözlerle anlatımı olan türküler, roman kişilerinin ruhsal dünyalarının aralanmasına yardımcı olur. Roman kahramanları, duygusal yoğunlaşma anlarındaki heyecanlarını kuru nesir diliyle değil türkülerle anlatmak isterler. Bu, onlar

için daha pratik bir yol olarak görünür. Türk halk kültüründe hemen her duygusal durumu anlatan çok sayıda türkünün bulunması, roman kahramanlarının dolayısıyla da yazarın işini kolaylaştırır.

Roman türü dikkate alındığında yazarın türkü dizelerine romanlarında oldukça fazla sayıda yer verdiği dikkatlerden kaçmaz. Ancak yazarın, “Namusçular” romanında “türkü” diye sunduğu üç dörtlüğün mani nazım şeklini örneklendirmesi ilginçtir. Bu durumun halkı ve halk kültürünü olduğu gibi yansıtmak isteyen yazarın halk edebiyatı türleri konusunda çok fazla tür ayrımı yapma gereksinimi duymamasından kaynaklanmış olabileceğini düşünüyoruz.

2. 2. Ağıt

Türk Halk Kültüründe Ağıt

Ağıt; acılar, çaresizlikler, umutsuzluklar karşısında hissedilen duygunun söze dökülmesidir. Kaybedilen varlıklar karşısındaki derin kederin ifadesi olan ağıtlara dualar ve beddualar eşlik eder. Dilden dile yayıldıkları için çoğunlukla ilk söyleyeni unutulmuş ağıtlar, toplumda yaşanan acıları dile getirmenin yanı sıra aynı zamanda toplumsal gerçeklikleri de gözler önüne serer.

Ölüm, insanoğlunun yaşamında en derin iz bırakan olaylardan biridir. Her ne kadar farklı çaresizlik, umutsuzluk durumlarında da ağıt söylense de en çok akılda kalan ağıtlar, ölüm üzerine söylenenlerdir.

Şükrü Elçin, ağıtın *insanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türküler* olduklarını söyler (Elçin 2004: 290).

Ensar Aslan, eski Şamanist Türk toplumlarında ölen kişiler için yuğ töreni düzenlendiğini, bu törenlerde ozanların ölen kişinin kahramanlıklarını, başarılarını ve ölümlerinden duyulan acıları sagu denilen manzumelerle anlattıklarını söyleyerek divan edebiyatında “mersiye”, halk şiirinde “ağıt” adıyla bilenen bu şiirlerin eski Şamanist Türklerin yuğ törenlerinde söylenen saguların günümüzdeki devamı olduklarını belirtir (Aslan 2008: 155).

Ağıt metinleri konularına göre sınıflandırıldığında, onların “kişiler”, “sosyal olaylar”, “hayvanlar”, “tabiat ve tabiat olayları”, “mekan-yurt” için söylendikleri görülür (Oğuz vd 2004: 273).

Ölen kişi için söylenen ağıtlarda acı ve üzüntünün yanında ölene karşı duyulan sevgi dile getirilir; onun bedensel ve ruhsal nitelikleri övülür. “Kör ölür, badem gözlü olur, kel ölür sırma saçlı olur.” misali bütün ağıtlarda ölen kişilerin hep iyi nitelikleri anlatılır. Onlara dair, hiçbir kötü söz söylenmeyen ağıtlarda ölen kişiye karşı sevgi, saygı ve minnettarlık duyguları yoğun bir şekilde dile getirilir.

Ağıtı, genellikle kadınlar söyler. Ancak her kadın ağıt söyleyemez. Bazı yörelerde “ağıtçı” olarak bilinen kadınlar bulunur. Ağıtçı kadın, ölü evine özel bir şekilde çağrılır. *Davetiye olarak siyah yün iple başörtüsü yahut peştamal gönderilir. Ağıtçı kadın, ölü evine başka köyden geliyorsa köyün ses duyulan yerinde yaygaraya başlar. Köyün kıyısında eşekten veya traktörden inerek başörtüsünün düğümünü çözer ilkin elinde siyah yün iplik ve “bürgü”yü sallayarak başlar bağarmaya ve ölü evine yürür* (Makal 1986: 246).

Dede Korkut hikâyelerinde kahramanların ölüm karşısındaki davranışları ile ilgili olarak şunları belirtmekte yarar görüyoruz: Kahramanlar, hemen ak çıkarıp kara giyerler. *Dede Korkut hikâyelerinde yas töreni ve ağıtla ilgili geçen kelimeler ise şunlardır: ağlaşmak, aş, böğürme, buzlamak, buzlaşmak, buzlatmak, feryad, şiven, yas, zarı, zarılık kılmak* (Görkem 2001: 46, 47).

Kemal Tahir’in Romanlarında Ağıt

Kemal Tahir’in eserlerinde yer alan ağıtların tümü, ölüm üzerine söylenmiştir.

“Devlet Ana” romanındaki kahramanlardan Ertuğrul Bey ve Demircan ile “Büyük Mal” romanında Sülük Bey için söylenen ağıtlar, bu türün bütün özelliklerini roman düzleminde göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca “Bir Mülkiyet Kalesi” romanında yer alan ağıtlar da geçmiş dönemlerde yakılan bazı ağıtların halkın hafızasında nasıl yer ettiğini yansıması bakımından değerlendirilmelidir.

“Devlet Ana” romanında aynı zamanda tarihî bir kişilik olan, Ertuğrul Bey’in ölümünden duyulan acıları ifade eden kalıp söz ve cümleler bulunmaktadır:

-Kaba sarıkları yere çalın adamlar! Yakaları çekip yırtın! Övündüğüm ak arslan gitti! Acı turnakları yüzünüze çalın karılar, al yanakları yolun, düşmanlarıma korku salan gitti! Uçta kızlar gülmesin kas kas, gelinler kına yakmasın! Ölüm aldı yer gizledi. Yalan dünya kime kaldı! Gelimli gidimli dünya vay!.. Sonucu ölümlü dünya!.. (DA: 153).

-Vay Kayı'nın ulusu!.. Vay ulusun umudu, yiğit Ertuğrul!

-Vay akli derinlere erenimiz... Vay belâmıza kanat gerenimiz!

-Vay kılıcını göklere asan... Gün ortası düşman basan... Basıp dağıtan...

Hep bir ağızdan uludular:

-**Karşı yatan kara dağı sorar isen yaylandı Bey, yaylan hani?**

-Yaylan hani! Güm güm akan erkek sular, suyundu Bey, suyun hani?

-Suyun hani?

-Vay Kara Osman Bey'imizin, Ak Gündüz Alp'in yiğit Savcı Gazi'nin yiğit babası...

-Vay dünyayı kara gördüm, akan suyu akmaz gördüm... Vay vay söndü ocaklarım, çakmakları yakmaz gördüm!

-**Kalmış yiğit arkası... Aç miskin doyurucu... Türkmen'in direği!.. Gaziler gazisi beyim vay! Alpler başbuğu, erenler serdarı, bacılar atası, Sakar suyun dalgıcı. Yeşil dağın kaplanı, ak atların binicisi, vay Ertuğrul Beyim vay!..**

-Tavla tavla yağız atlar, sorar isen atındı Bey, atın hani?

-Atın hani?

-Uğraşlarda düşman yenmek bahtındı Bey, bahtın hani?

-Bahtın hani? (DA: 153, 154).

-**Ağlamakla nesne olmaz. Ölen, ağıtla geri gelmez. Er yaşadı, yiğit öldü, ne mutlu! Akli ererekten, dili dönerekten gitti, ne mutlu! Helallik istedi hepinizden...** (DA: 154).

-Amanın Kara Osman'ım, sen misin? Vay arslan Pençeli Beyim, başın sağ ola! Ömrün uzun ola! -Elini öpen Osman Beyi omuzlarından tutup alnından, yanaklarından öptü. Ağlamaya başlamıştı-: **Gitti Ertuğrul Beyimiz bizden önce gitti. Bizi boynu bükük koyup da gitti. Allah benden ala sana vere bu canı!** (DA: 181).

Yukarıda koyu olarak belirttiğimiz ağıt sözleri Dede Korkut Kitabı'ndaki ağıt sözleriyle benzerlik taşımaktadır. Kemal Tahir, Ertuğrul Gazi'nin ölümünden sonra duyulan üzüntü ve kederi Dede Korkut hikâyelerinin çeşitli yerlerinden derlediği sözlerle oluşturmuş, böylelikle Dede Korkut dünyasını roman coğrafyasına taşımıştır. Bu konu "Dede Korkut" bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Aşağıdaki alıntımızda ise ölen kişinin kahramanlığı övülerek ağıt yakılmaktadır.

Kadınlar Kerim'in karşılığını beklemeden dövünerek ağlamaya, Demircan'ın ağıtını, parça parça düzenlemeye giriştiler:

-Vay Demircan! Vay Demircan!

-Anasının umudu Demircan!

-Savaşlarda Oğuz'un alın akı...

-Uğraşlarda beyinin dayanağı...

-Bükülmez demir bilekli... Şahan gözlü, kaplan yürekliiii... (DA: 128).

“Büyük Mal” romanında yer alan ağıt, türe ait birçok özelliği içinde barındırır. Yaşanan yoğun acıyı ifade etmek için “ah, vah” gibi sözler cümle başlarında tekrar edilir. Feleğe karşı sitem, öldürülen kişinin yiğitliği ve iyiliği dillendirilerek bundan böyle mutluluk ve keyif verici şeylerin haram olduğu ve ölenin intikamının alınması gerektiği duygusal bir atmosfer içinde anlatılır:

-Ah ki Emey karının kara bahtı...

-Vah ki Çorumlunun içine bundan böyle çıkılmaz!

-Hayhay!... Adam yüzüne bakmak hiç yooooook

-Yuf size göçmen yiğitleri... Yiğitlik böyle midir?

-Yiğit dedin bacım, yiğit hani?

-Tüh yüzlerine bileği tutmazların...

-Yüreği söylemezlerin...

-Yüreksiz herif avrat sahibi olur mu, olmaaaaaz!

-Tüh yüzüne... Oğlan babalığı size ne kadar uzaaak!

- Kanımız yerde kalmıştır, er koynuna girmek haram!

-Duvaklanmak haram... Kınalanmak haram...

-Haram er kişiler... Haram bundan böyle, düğün dernek...

-Hani Sülük Beyimizin bunca delisi?

-Nerdesin Sülük Beyin delibaşısı Kötü Zülfüüüüüü?

- Hani yaylasına çıkıp konan mebusanlar, paşalar!

- Tavlasına at bağlayan ahbaplar hani, zaptiyeden, polisten?

- Sofrasında tuz-ekmek yiyen bunca mamır!

-Hani bunca yıldır arkaladığı köylü-kentli?

-Hay ki, oğulsuz uşaksız öldün mü, yittin bil!

-Vay ki sahipsiz Sülük Beyin kem talihi, kara bahtı...

-Sahapsızmış sahabımız!

-Tüh yüzüne kahpe dünya... Tüh yüzüne kötü felek...

- *Hani kapısının kurtçu iti Genç Osman rezili?*

- *Vay ki Emey hanım!... “Kanlımı asdırmayınca karaları çıkarıp akları giymem” diyerekten kitaba el basan, Emey!...*

- *Bunca para döküp saçıp kanlılarımızı mahpusdamına doldurup...*

- *Çerkezler asılmayınca...*

- *Hacı Kenan dümbüğü on beş yıl yemeyince... Ölsek iyiiii...*

- *Ölsek iyi, yüreksiz göçmen... Tüh yüzüneeeee... (BM: 348).*

- *Bela düştü göçmene...*

- *Sülüüüüük...*

- ***Bey gitti, gök yıkıldı.***

- *Yerde kalan kanımıza...*

- *Yazık... (BM: 350).*

“Bir Mülkiyet Kalesi” adlı romanda Hacı Bey ile Beypazarlı Deli Süleyman’a yakılan ağıtlar yer alır.

Romanda Hacı Bey için yakılan ağıttan önce Hacı Bey’in öldürülme hikâyesi anlatılır, arkasından büyük karısının yaktığı ağıta yer verilir:

- *Hacı Bey mi? O daha yaman... Farkettin mi? Şimdi söylüyordu. Hacı Bey namlı bir ağa imiş. Hizmetkarının nişanlısını cebren almış, düğün günü. O gece gerdeğe girecek. Hizmetkâr bir Martin peydahlamış, bir de yulgundan bir zorlu at tutmuş. Köyü tek başına basmış. Hacı Beyi öldürerek nişanlısını terkeye atıp yallah dağ başına... Hacı Beyin üç tane karısı varmış. Ağıtı en büyük karısı söylüyor...*

Selâmi efendi, biraz kalın ve pek kederli sesiyle yavaş yavaş okudu:

Öküz aldı koşamadı.

Yiğit oldu yaşamadı,

Namusuma zor geliyor,

Kız o, seni boşamadı.

Ayva ile nar istiyor,

Yandı yürek kar istiyor.

Tez gel Hacı beyim tez gel,

Küçük karın er istiyor (BMK: 372).

Beypazarlı Deli Süleyman üzerine söylenen ağıt ise şöyledir:

“Seçin ağalar seçin yiğiti seçin!
 Koç yiğit olana kefenler biçin!
 Yeğın atlar besledik kara gün için
 Binip dizgin etmemize ne kaldı? (BMK: 372).

Ağıt yakılırken sadece sözler değil, davranışlar da önemlidir. Ağıt yakan kişi, dizlerini döver, göğüslerini yumruklar, saçını başını yolar. Romanlarda böyle bir ritüel eşliğinde ağıt yakıldığı görülür:

Yanık'ın Sultan, Murat Eğitimci'nin ölüsü önüne diz çökmüş, saçlarını yolup göğsünü yumruklayarak bağırdı:

-Olur mu Kara Murat olur mu? Murat almamış olur mu? (BÇ: 492).

Romanlarda ölen bazı kişilerin ağıtlarının yakılmasının yasak olduğu söylenir:

-Çıplak vurulmuş ağıt yoktur bizde... Sırtından vurulana ağıt yoktur. Ağıtsız gidecek bu... Salt kanı aranacak bunun... (DA: 128).

Romanlarda köylülerin ölü üzerine ağıt yaktıkları birçok vesileyle söz konusu edilir:

-Gelmez. Ağlamaya daha yeni başlamıştır. Karı milleti bir ağlama tutturdu mu, sabaha kadar susmaz... Ölüye ağlayan karıların türkiye benzeyen sesleri işitiliyordu (Kör: 280).

Ölü evinden uzun ağıt sesleri geliyordu (Kör: 281).

Öyle ya, köyün içinde kocakarı ağıtları? (Köyün K: 9).

Değerlendirme

Kemal Tahir, anonim halk edebiyatı ürünü olan ağıt türüne yapıtlarındaki olay akışı çerçevesinde yer vermiş, yaşanan ölüm olayları karşısında roman kişilerinin tutum ve davranışlarını ağıtlarla yansıtmaya çalışmıştır. Özellikle “Devlet Ana” romanında yer alan “Dede Korkut ağıtları”, halk kültürünü eserlerinde yansıtmaya çabası içinde olan bir yazar için oldukça başarılı bir tavidir. Anonim halk şiirinin özgün eserleri olan ağıt türünün modern roman düzleminde yer alması halk ürünü yapıtların modern anlatı türlerini nasıl beslediğini göstermesi yönünden dikkate değerdir.

2. 3. Mâni

Türk Halk Kültüründe Mâni

Mâni, Anonim halk şiirinin en yaygın türlerinden biridir. Yedili sekizli hece ölçüsüyle söylenen maniler, çoğunlukla aaxa şeklinde kafiyelenir. Mânilerin ilk iki

dizesi konuya hazırlık dizeleridir. Asıl söylenmek istenenler, üçüncü ve dördüncü dizede söylenir. Özellikle kadınlar ve genç kızlar arasında çeşitli vesilelerle dile getirilen mânilerin kısa olması, birçok kişi tarafından bilinmesini ve yayılmasını kolaylaştırmıştır.

Ensar Aslan, mâni sözcüğünün manadan bozulmuş olduğunu, anlam bakımından bir bütünlük gösteren mânide, anlatılmak istenen duygu ve düşüncenin dört dizede söylenerek tamamlandığını; mâninin, dizelerinin duygu ve anlam yüklü, manalı sözlerden oluşan bir şekil olması nedeniyle, mana/mâni biçiminde değişerek söylendiğini ifade eder (Aslan 2008: 107).

Mâniler; aşk, sevgi, ayrılık, keder, kırgınlık, tabiat olayları gibi temalarda söylenebilir. Boratav, mânilerin söylendikleri ortamlara göre niyet, fal (yorum) mânileri, sevda mânileri, iş mânileri, bekçi ve davulcu mânileri, İstanbul'da bazı sokak satıcılarının mânileri, İstanbul meydan kahvelerinin cinaslı mânileri, Doğu Anadolu'da hikâye mânileri, mektup mânileri diye kümelenebileceklerini söyler (Boratav 1999: 175-178).

Şükrü Elçin, kültür ve medeniyet tabakalarımızın maddi ve manevi malzemesini aksettiren mânilerin doğal olarak bestesiz veya âşıklar tarafından özel makamlarla söylenebildiğini dile getirir (Elçin 2004: 282).

Çeşitli duygu ve düşünceleri anlatmada iletişim amaçlı kullanılan mâniler, bu yönleriyle günümüzün cep telefonu mesajlarına benzer. Kısa ve yoğun anlatımlarıyla hem etkileyici hem de akılda kalıcı özelliklere sahip olan mâniler, günümüzün gündelik yaşamında kendilerine çok fazla yer bulamamaktadır.

Kemal Tahir'in Romanlarında Mâni

Kemal Tahir'in bazı roman kahramanları, kimi zaman duygularını ifade ederken mânilere başvururlar. İncelediğimiz eserlerde mâni ile ilgili olarak "mâni düzmek, mâni döktürmek" gibi çeşitli deyimler yer alır:

-Maniler düzüyor bizim müdür beyin üzerine... Manilerle yalvarıyor... Nasıl maniler... (Karılar K: 394).

-Gülersin başkâtip, bir de İstanbul manisi döktürürsün... (Köyün K: 237).

Romanlarda yer alan çoğu sevgi ve aşk konulu olan mâniler şunlardır:

"Bir mendil işle yolla!

Ucun gümüşle yolla.

*İçine beş elma koy.
Birini dişle yolla!” (BMK: 382).*

*“Gündüz bende
Geceler gündüz bende
Yangını yerden tatlı
Bak gece gündüz bende” (BM: 366).*

*Gözümüün bebeği yar
Elimin emeği yar
Mihnet ile kazandım
Soframın ekmeği yar (Karılar K: 78).*

*“Şu dağın oylumuna
dozulmaz yaylımına
Hakkınız helâl edin
geldik yol ayırımına.” (YA: 327).*

“Namusçular” adlı romanda bir mektup mânisi bulunmaktadır. Mâni, kadın kahraman tarafından sevdiği erkeğe yazılmış bir aşk mektubunda yer alır.

*“Portakal soyamadım
Çöreğe koyamadım
Ne sıcak ağzın varmış
bir türlü doyamadım.” (Nam: 328).*

Roman kişileri için söylenen sözlerin mâni, koşma ya da türkü olması pek önemli değildir. Onların sağdan soldan ezberledikleri mânileri, koşmaları, türküleri dile getirmelerindeki amaçları, yaşadıkları duygu yoğunluklarını yansıtmaktır:

*Ağzı laf yapan karılar, ağzına dünyanın **manisini** **koşmasını** biriktirmiş
gelinler... (BM: 328).*

*Böyle sıralarda, baldızını nasıl sevdiğini, yirmi senedir bu aşk yüzünden neler
çektğini, **maniler** **koşmalar** düzdüğünü... (Dam: 85).*

*-Türkülerin, **manilerin** bini bi para... (Köyün K: 282).*

Yukarıda, roman kişileri için söylenen sözlerin önemli olduğunu, bu sözlerin halk şiirinin hangi türü ile söylendiğinin önemli olmadığını belirtmiştik. Nitekim “Körduman” adlı romanda mâni diye ifade edilen dizelerin mani değil, türkü olması, bu görüşümüzü destekler:

*“Nazlı nazlı öter silanın kuşu
Kendi silasına sığmayan kişi
Eller silasında dinç olmaz başı
Nazlı yâre düştü gönül vah oldu.”* (Kör: 206)

*“On birinde ay yüzüne bakılır
On ikide kızın nazı çekilir
On üçünde ak gül olur açılır
On dördünde her bir yeri bal olur.”* (Kör: 300).

“Koşma” diye nitelendirilen aşağıdaki dizeler ise mânidir:

*“Üşüdü gül üşüdü
Dalda bülbül üşüdü
Bir güldün aklım aldın
O nasıl gülüşüdü”* (YA: 441).

Değerlendirme

Kemal Tahir, anonim halk şiiri mahsüllerinden olan mâniye roman türü içinde yer vererek roman kişilerinin duygu ve düşünce dünyalarının aydınlanmasını sağlamıştır. Yazarın bu türe yapıtlarında yer verme sıklığı anonim halk şiirinin bir diğer türü olan türkülere nazaran daha azdır.

Eserlerde iki yerde türkünün “mâni”, bir yerde ise mâninin “koşma” diye ifade edilmesi, yazarın halkı ve halk kültürünü olduğu gibi yansıtmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü halk kültüründe edebî türler değil; dizelerin niçin ve nasıl söylendiği, hangi duyguları içerdiği önemlidir.

2. 4. Diğer Anonim Türler

Bu başlık altında romanlarda tespit ettiğimiz anonim halk edebiyatı ürünü olan iki türe yer vereceğiz: Tekerleme ve ninni.

Tekerlemeler, masal, halk hikâyesi, bilmece ve halk tiyatrosu gibi türler içinde veya müstakil olarak ortaya çıkan ürünlerdir (Elçin 2004: 589). Tekerlemelerde vezin,

kafiye, aliterasyon ve seciden yararlanılır. Kemal Tahir'in romanlarında tespit ettiğimiz aşığdaki iki tekerleme, aliterasyon ve seci yönünden oldukça zengindir:

Herkesin, kendisine göre değiştirecek başkaları için söylediği "Sakin olma sen aman dört beldenin birinden / Darende'den, Kemah'tan, Erzincan'dan, Gürün'den" tekerlemesini hatırlayarak "hele bakalım" anlamına başlarını sallamışlardı (DA: 282).

Az kalsın: "Suphaneke... Sürçen teke... Anan keçi... Baban teke!" falan diyerek tekerlemeye girişecekti... (Kör: 74).

Halk hikâyesi ve masal gibi halk edebiyatı ürünleri içerisinde yer alan, şekil ve konu bakımından tam olarak sınırları çizilemeyen, ses ve söz tekrarlarıyla kurulu kalıp sözler olan tekerleme, Kemal Tahir'in yapıtlarında sadece iki yerde bulunur:

Kadınların çocukları uyutmak için söylediği uyaklı söz dizisi olan ninni ise eserlerde bir yerde bulunur:

- Kargada seni tutarım aman!

Kanadını yolarım aman

Yelpazeler yaparım aman!

Hanımlara satarım aman! E, E, E!.. (BMK: 58).

3. Âşık Tarzı Halk Şiiri

Türk Halk Kültüründe Âşık Tarzı Halk Şiiri

Doğaçlama olarak ya da önceden hazırladıkları şiirlerini çoğunlukla saz çalarak söyleyen âşıkların oluşturduğu edebiyat alanına "âşık edebiyatı" denir. Halk diliyle, açık ve sade bir anlatımla söyledikleri şiirleri, âşıkların halk arasında beğenilmesini ve sevilmesini sağlamıştır.

Âşık sözcüğü 14-15. yüzyıllardan itibaren Anadolu'da dinî-tasavvufi konularda şiirler söyleyen halk şairleri için kullanılmaya başlamıştır. Daha sonraki yüzyıllarda, gelenek içerisinde belirli kurallara göre oluşan ve kendine özgü değişik şekil, tür ve konuda, sazlı veya sazsız türküler söyleyen şairlerin hepsi âşık adını almış ve âşık diye bilinmişlerdir. Âşıklık geleneği, Rum-baksi-ozan kültürünün bir devamıdır. Eski Türk toplumlarının şair çalgıcıları olan ozan-baksi geleneğinin, Anadolu ve Türk coğrafyalarında İslam kültürüyle kaynaşması ile ortaya çıkan âşık edebiyatı, sadece epik konuları değil, doğa ve sevgi konularıyla birlikte dinî ve tasavvufi konuları da işleyen yeni bir yapı kazanmıştır (Aslan 2008: 176-178).

Büyük şehir ve kasabalardan uzak köylere ve aşiretler arasına, büyüklerin ve zenginlerin saray ve konaklarından tekkelere, kahvehanelere, asker kışlalarına, sınır kalelerine kadar çeşitli içtimai muhitlere yayılan ve kendisine dinletici zümreleri temin eden Âşık edebiyatı ve musikisi, yaptığı bu içtimai vazife'nin muhtelif cepheli olmasından da kolaylıkla anlaşılabilir ki, türlü menşe'lerden gelme -yalnız edebî değil, aynı zamanda müzikal- muhtelif sanat unsurlarının birleşip kaynaşmasından vücuda gelmiş, kendisine mahsus yeni karaktere sahip, yeni bir terkiptir (Köprülü 1962: 32).

Âşık, halk arasında, genel olarak saz şairlerine verilen bir isimdir. Halk kültüründe âşıkların maddi ve cismânî aşktan manevi ve ruhani aşk derecesine yükseldiklerini, saz çalıp şiir söylemeyi de ilahî vasıtalarla öğrendiklerini anlatan menkıbeler bulunmaktadır. Çok serseri ve sefih bir hayat geçiren ve bundan dolayı medrese âlimlerinin şiddetli hücumlarına uğrayan birtakım âşıklar hakkında bile bu türlü menkıbeler oluşmuştur. Bütün bunlar, âşıkların tasavvuf tarikatlarıyla, özellikle de Bektaşîlikle, sıkı ilgilerinden dolayı oluşmuş anlayışlardır ki onların halk nazarındaki sosyal konumlarını göstermek bakımından önemlidir (Köprülü 1999: 168).

Erman Artun, halk arasında büyük ilgi gören âşıkların hem yaratıcı bir sanatçı hem de icracı olduklarını, onların düzdükleri bir şiiri, türküyü çağdaşlarından veya eski âşıklardan aldıkları geleneği, söyledikleri bir türküyü gelecek kuşaklara da aktardıklarını ancak eski Türk toplum yapısının en dikkate değer bölümü olan âşık edebiyatının yakın bir zamana kadar ayrı bir disiplin olarak düşünülmemiş sözlü halk edebiyatı ve klasik edebiyatın içinde sayılarak onların etkisinde incelendiğini belirtir (Artun 2005b: 4).

Özkul Çobanoğlu, âşık edebiyatı tarzının 16. asrın sonlarından başlayarak kahvehane eksenini etrafında, az çok ladinî bir karaktere sahip ozan-baksı ve özellikle Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşuyla "ordu şâiri" olarak ön plana çıkan ve başta Bektaşî tarikatı mensupları olmak üzere diğer tekke edebiyatı mensuplarının tesiriyle şekillenerek bağımsızlık kazandığını ve kendine has bir icra töresine sahip bağımsız bir gelenek olduğunu söyler (Çobanoğlu 2000: 130).

Kemal Tahir'in Romanlarında Âşık Tarzı Halk Şiiri

Kemal Tahir'in romanlarında Âşık tarzı halk şiiri ile ilgili bazı unsurlar tespit ettik. Yazar; Âşık Viranî, Âşık Niyazi, Âşık Rızaî, Âşık Hüseyin gibi âşıkların adını anar, onlardan bazı dörtlükler sunar. Ayrıca isim belirtmeden sık sık "âşık ne demiş"

gibi kalıp söylemlerle âşıklık geleneğine göndermelerde bulunarak âşıklara ait çeşitli dörtlük ve ifadelerin roman kişilerince dile getirilmesini sağlar.

Romanda adı geçen üç âşıktan biri olan Virânî, Alevi geleneğine bağlı güçlü şairlerden biridir. Yazar, Virânî'ye ait dizeleri roman kişilerinden biri olan Âşık Niyâzi aracılığıyla okuyucuya sunar. Asıl adı bilinmeyen ve 17. yüzyılda yaşadığı varsayılan Âşık Virânî, Hurufilik inancına bağlı bir Bektaşî babası olup “Virânî, Âşık Virânî, Virânî Baba” gibi mahlaslar kullanarak şiirler yazmıştır. *Virânî, Bektaşî geleneğinde; Nesîmî, Hatayî, Fuzulî, Kul Himmet, Yeminî, ve Banazlı Pir Sultan Abdal’la birlikte yedi büyük şairden biri sayılır. Virânî, Hurufîlik akidelerine bağlanmış, Nesîmî ile başlayan bu edebiyatın XVII. yüzyılda en kuvvetli savunucusu olmuştur. Necef’teki Bektaşî Tekkesi şeyhliğinde bulunduğu ve Şah Abbas ile görüştüğü rivayet olunur. Eserlerinde ahlakî temler ve yüzeysel anlamdaki tasavvuf iç içedir* (Güzel 2004: 505).

-Bırak göbek havalarını... **Âşık Virani**'yi aç bakalım, aç ki Tanrı ne gösterir (RYK: 69).

“Her ki bildi bunları bir zatı hak / Ruşen oldu gözüne mir’atı hak” diyerek işe girişti. Gazeli beş beyitte bitirip: “Allah Ali’dir ba değil mi / Bismillah Ali’dir ba değil mi?” ağzıyla Hurufiliğe daldı, Arap alfabesinin bütün harflerini duraklamadan sıraladı. “Ne mal ü mansab-ı dünya ne mülk ü ayal ister / Ne hot ziyet, ne hot izzet, ne bir gayrı hayal ister” murabbai ile dünyadan el etek çekti... Arkadan: “Bizler Rum abdalıyız âlemde burhanileriz / Nokta nokta harf ve harf tevil-i kur’anileriz” ayağını tutup kasıldı. “İhtiyar-ı âlem oldu şah-ı Haydar ihtiyar / Ruşen oldu gün yüzünden arş ü fers ü her diyar” başlangıcıyla on iki imamın adını sayarak cümlesini ayrı ayrı göklere çıkardı. Bitirir bitirirmez “Baba” methiyesine atladı: “Ey benim şah-ı cihanım derdime derman baba / Alimi zatı sıfatım bahr-ı bipayan baba” diyerek kulluğunu bildirdi. Nihayet makamını değiştirip: “Bu feragat tahtına sultan olan vahdettir / Talibi dünya olan her dem be dem kasrettedir” avazını tutturarak dünyayı, malı mülkü, her türlü zevki hiçe saydı. Ve de en sonunda: “Cemalin gülşenin göster bu ben bülbülü şeydaya / Demadem methedip hüsnüm işim ah ü figan olsun” bağırtısıyla ciğerinin kebab, halinin harap olduğunu güzelce ortaya koydu, yanık bir “Aaahhhh!” çekerek bu faslı böylece aminledi (RYK: 69).

Pürüzlü ve ümitsiz sesiyle boğuk boğuk: “Takiver de zillerin üçünü / Dönüver de meydan senindir aman” parçasına gelince... (RYK: 71).

Romanlarda yer alan ve bir roman kişisi olduğu ifade edilen âşıklardan biri de XIX. yüzyıl saz şairlerinden Âşık Niyazî'dir. "Rahmet Yolları Kesti" romanında onun yıllardan beri Kulveren'de yaşadığından söz edilir. Âşık Niyazi, roman kişileriyle birlikte oturup çeşitli âşıklardan dörtlükler ve deyişler okur:

Meraklanma İskender ağa, Âşık Niyazi de şimdi gelecek... (RYK: 60).

Nerde şu Âşık Niyazi? Gelsin elbet, gelsin de düğün olsun... (RYK: 60).

Âşık Niyazi, sağ kolunda iki büklüm içeri girdiği zaman ilk döndürüm yeni tamamlanmıştı (RYK: 62).

Âşık kes, kes şunu... Çevir havayı... "Fukara destanı" ortaya gelsin. Aldır şunu... Bir hikmet yahu, ne zaman müflüsleşem, bu destana muhabbetim artar, bir hikmet! Sanki tamam tamamına bizi vasfetmişler, bizi vasfetmişler baştan ayağa... Dinle de bak... (RYK: 72).

"Âlemi yaratan yetiş imdade

Günden güne oldu ölüm ziyade

Kati bunda kaldı ulaş feryade

Bir acaip halde kaldı fukara"

diye başlayan deyiş, "şüphesiz ahır zamane erişildiğini, hane başına yüz kuruş saliyane istendiğini, bu yüzden nicelerin kuru ekmeğe muhtaç bulunduğunu, reçperin koşmaya öküz bulamadığını, aldığına pahalı, sattığının ucuz olduğunu, hafta sekiz iken tekâlifin ona çıktığını, mürabahacıların yüzde otuz faiz kestiğini, işlerin Allaha kaldığını, köylünün elini duvara astığını, herkesin tatlı canından usandığını, muhtar ve kırserdarı masrafına güç yetmediğini, yarının bugünden yaman geldiğini, toprak kısırlaştığından ancak tohumu geri verebildiğini, bu yüzden reçperin çifti dağıtmayı bile göze aldığını, hal böyleyken ağanın eldekini bölmeye davrandığını, mültezimlerin de harmanda bulduklarını hayvanlarına yedirdiklerini, sanki öküz-tohum vermişler de ortakmışlar gibi davrandıklarını" hikâye ediyor, "ahvalin böylece nereye varacağını" sorup: "Elde borca verecek mal kalmadı. Bundan sonra fukara gün görmez. Ekserimiz müfsit, ahlaksız olduk. İşbaşına hep hazele geçmiş, dünyada rahat kalmamış. Fukaranın çarığı bağa, sırtı bir top beze muhtaç. Boğazdan artırıp don bile alınamaz oldu. Ölüm hak, ama kefen bulmak zor! Fukara fikre daldı, ne halt edeceğini şaşırды" diye feryat ederek: "Reçperin elleri koynunda olduğuna, bittiğine, hep ipten kuşağa indiğine, bütün

tahayyürde kalıp nihayet mehdi resulü gözlemeye başladığına” yemini bastırıp sonunu şöyle bağladı:

*“Rızai der bunu düşün ha düşün
tekliften bir kimse göremez işin
bıçak açmaz milletin ağzıyla dişin
Böyle bir kederde kaldı fukara” (RYK: 73).*

Romanda Âşık Niyazi tarafından anlatılan yukarıdaki fukara destanı, roman kişinin ruhsal durumuyla ilgilidir. Yoksulluğu dramatize eden destan, roman kişilerinden Uzun İskender Ağa'nın duygularını yansıtır. Destan sonunda kullanılan mahlastan destanın XIX. yüzyıl şairlerinden Âşık Rıza'ya ait olduğu anlaşılır.

-Âşık Niyazi türküsünü yakıvermeli ki tadı iyice çıkmalı... Şu karışıklıkta aklına bir de eşkıya türküsü gelmesine ne demeli? “Seçin ağalar da seçin yiğit seçin / Koç yiğit olana kefenler biçin / Yeğın atlar besledim kara gün için /...” (RYK: 252).

Âşıklık geleneğinin en güçlü şairlerinden olan Karacaoğlan ve Âşık Emrah ise romanlarda sadece bir yerde anılır:

-Hey yarabbi! Afet canım... Karacaoğlanın petekte bal dediği... (HŞİ2: 545).

“Hayır biz böylesini Âşık Emrah'ta görmedik”... (BM: 228).

20. yüzyıl âşıklarından olan Âşık Hüseyin'den, romanlarda sadece bir yerde söz edilir. Âşık Hüseyin, Hatay'ın Kırıkhan ilçesinin Delibekir köyünde doğmuştur. 1940 yılında 38 yaşında olduğuna göre 1902 doğumlu olmalıdır (Başgöz 1968: 166).

-Bizim Âşık Hüseyin çalmalı n'olacaksa... Sazına da zorludur. Komşu köylere dede gelse at gönderirler de ossaat istetirler... (Dam: 167).

Romanlarda âşıklık geleneğine âşık adı kullanılmadan da değinilir. Yazar “âşık ne demiş” gibi formel bir yapıyla hangi âşığa ait olduğunu belirtmeden çeşitli dörtlükler sunar:

-Sen duymadın mı âşığın biri ne demiş?

Çorumlu haindir geçin solundan

Sohbet alın aptal ata dilinden

Hatip boğazından Göre belinden

Dönmez bir diyare geçin yolcular.” (Dam: 79).

-Âşık ne demiş, “Çorum'u toz aldı, Yozgat'ı duman” demiş (Dam: 229).

-Âşık ne demiş: “Yiğidin alnuna yazılan gelir.” demiş (EŞİ: 334).

-**Âşık ne demiş?** ‘On birinde bir yar sevdim /Yeni açmış güle benzer,’ demiş (Karılar K: 162).

-Vaktin birinde **âşık ne demiş?**

“Babinadır deli gönül babına
Koç yiğitler sığmaz oldu kabına
Ala çamın, boz meşenin dibine

Silah çatıp yatmamıza ne kaldı?” demiş (Kör: 305).

Âşık ne demiş? “Hükümet işi bir dolap, eşek bile döndürür” demiş (Köyün K: 223).

Aklıma bir **âşık sözü** geldi de... Vaktin birinde **âşık demiş** ki:

“Akar suyun bendi yâr
Benzin küle döndü yâr
Gene karşıma çıktın

Gönlümün levendi yâr” demiş (Köyün K: 233).

Bilmem ki bunu duyduunuz mu Refik Bey? dedi, İstanbul’un bir **âşığı söylemiş:**
Delikli demirin vurmazı olmaz. / Ardına geçip de göz uydurmalı.” (Köyün K: 237).

-Vaktin birinde **âşık ne demiş?** “Şu dünya bir hezen olmuş / ikrarından bezen olmuş / Her şakirt bir hezen olmuş / yontsan incelmez incelmez” demiş (RYK: 140).

Roman kişilerinin “âşık kitabı” satın aldıklarından ve bu tür kitapları okuduklarından söz edilerek roman kişilerinin âşık edebiyatına karşı olan ilgileri, roman düzleminde okuyucuya sunulur:

-O gün orada tam yüz elli çeşit kitap almışım... **Âşık kitapları...** Masal kitapları... Roman kitapları... (Dam: 379).

Bir başka işi de gölgeye yaslanıp taşbasması **âşık kitapları** heceleme, dilini ağzının sol yanında sarkıtarak yazıya çalışmaktı (Köyün K: 53).

Romanlarda âşık-masalıcı ve âşık ağzıyla masal anlatmak ifadelerine yer verilir:

-Benim babam **âşıktı**. Hem saz çalar hem karagöz oynatırdı. Fazladan, namlı **masalcıydı**. Üstüne yok, bir **masalcı**... (Köyün K: 153).

Çalık Kerim’in Narlıca’da olup bitenleri böylece **masal edip âşık ağzıyla** şurda burada anlattığını... (Köyün K: 112).

-Ben **âşık ağzıyla millete masal anlatırım**, sen Kuran muran okursun (Köyün K: 155).

Burada roman kişinin masalcı ve âşıkları birbirine karıştırdığından söz etmek mümkündür. Çünkü âşıklar, masal anlatıcıları değil destan, türkü, koşma gibi şiirler söyleyen sanatçılardır.

Türk halk kültüründe âşıklara ait bazı inanışlar olduğu, roman kişileri aracılığıyla yansıtılır:

-Bir âşık gelmiş... Ne yapmışlarsa yapmışlar da bak, ne demiş: “Çorum muhanettir, geçme elinden/Hatip boğazından, Göre belinden/Doğru bir diyara gidin turnalar...” demiş. Âşık kısmı ermiş olur, sözüne inanacaksın (Dam: 223).

-Türkü kısmında yalan olmaz. Türkü âşık işidir (RYK: 31).

Âşıklar, toplumda yaşanan önemli olayları saz ve sözle dile getirirler. Roman kişisi, kendisiyle ilgili yaşanan bir olayın bu yolla bir âşık tarafından türkü olarak söylendiğini belirtir:

-O zamanların zorlu âşığı pirlerin izniyle bizim işimizi türküye aldı (RYK: 89).

Âşıklar, eserlerini toplumda yaşanan çeşitli olaylardan ilham alarak vücuda getirirler. İnsanoğlunun yaşadığı her türlü sıkıntı, gurbet, yoksulluk, hastalık gibi kavramlar onların eserlerinde dile gelerek birer sanat yapıtına dönüşür.

-Ben şaştım muhtar ağa! “Gurbetlik, fakirlik, bir de hastalık” demişler. Bunu âşık söylemiş de sonunda “ille hastalık” demiş (Köyün K: 291).

Roman kişileri için âşıkları tanımak onlardan dörtlükler ya da deyişler ezberlemek övünülmesi gereken bir özelliktir:

Uzun İskender Ağa bütün Alevi âşıklarının, bütün deyişlerini bilmekle, hepsini de iyi söylemekle övünürdü (RYK: 69).

Romanlarda bir de “cemel âşıklığı” kavramı yer alır. Bu kavramın “Cemal” adlı ya da mahlaslı bir şairden esinlenerek doğmuş olup olmadığı hakkında kesin bir hüküm vermek zor görünüyor. Ancak romanda “cemel âşıklığı” kavramının argo ifade eden bir kavram olduğunu anlıyoruz.

İçlerinden bazıları da işi “Cemal âşıklığı”na vurmuşlardı. Bunlar yanlarında birer körpe çömez gezdiriyorlar, arada bir parlak çömez ayartmak yüzünden birbirleriyle dövüşüyorlardı (Köyün K: 162).

Çalık Kerim silip durduğu bu yazılardan, Hüsamettin Efendi'nin de Cemal âşığı olduğunu, daha beteri, çömezleri asıl, kırklık karısının beğenip seçtiğini öğrenmişti (Köyün K: 163).

Değerlendirme

Kemal Tahir'in âşık tarzı halk şiirine yer verdiği eserlerinin sayısı sınırlıdır. O, en çok “Köyün Kamburu”, “Rahmet Yolları Kesti” ve “Damağası” adlı romanlarında âşıklık geleneğine yer verir. Romanlarında Niyâzî, Virânî, Hüseyin, Karacaoğlan ve Emrah adlı âşıkların adlarını anar. Roman kişileri, âşık sözlerine atalar sözü hükmünde önem verirler. Onların bu tutumu, toplum içinde âşıklara verilen değer büyükliğini göstermesi açısından önem taşır. Romanda yer alan âşık sözleriyle roman kişilerinin aşkları, özlemleri, ihtiyaçları, istekleri, düşünceleri terennüm edilmeye çalışılır.

4. Tasavvuf

İncelediğimiz romanlardaki tasavvuf konusuyla ilgili tespitlerimizi 1. Tasavvuf, 2. Yunus Emre, 3. Tasavvuf Tarikatları, 4. Abdallar, başlıkları altında değerlendireceğiz

Tasavvuf

Tasavvuf, İslamiyet'in doğuşundan yaklaşık iki yüz yıl sonra ortaya çıkarak, özellikle “varlık” konusunu farklı bir yorumla ele alan bir düşünce sistemidir. Vahdet-i vücud (varlığın birliği) inancını temel alan tasavvufta, Allah'a gönül yoluyla varılır ve nefsin terbiye edilmesi amaçlanır.

Tasavvuf, Vahdet-i vücud inancına dayanır. Yaratılıştaki sırrı aramaktan doğan bu inanca göre varlık tektir ve tek varlık Allah'tır. Diğer bütün yaratılmışlar, bunun bilinmesi içindir. Bizim görebildiğimiz her şey, Allah varlığının sıradağlar gibi devamlı görünüşünden başka bir şey değildir (Banarlı 1987: 120).

Tasavvuf, bir İslam mistisizmidir; sırrî bir duyuş, düşünüş ve inanış sistemidir. Tasavvufta insanın Allah'tan kopan bir nur ve kudret parçası olduğu, geçici bir zaman için bedenlendiği inancı vardır (Banarlı 1987: 115). Bu yüzden Tasavvufta yeniden Allah'a kavuşmak için zorlu aşamalardan geçmek gerekir.

Tasavvuf, Kur'an ve hadislerde yer alan, insanın mistik yönüne ve gönül terbiyesine işaret eden, maddenin ve dünyanın geçiciliğini işleyen, kalbi davranışları esas alan kaidelerin değişik yorumlarından ibaret bir ahlak ve tefekkür sistemidir (Artun 2006: 40).

Tasavvuf edebiyatı, XIII. asırda Anadolu'da Türkmen halkı arasında yayılmaya başlamıştır. Başlangıcı, Ortaasya'da Yesevîlik tarikatında gördüğümüz bu edebiyat, daha çok, halkın, hatta göçebe halkın malı olan halk zevki, halk ananesiyle meydana gelmiş tasavvufî bir halk edebiyatıdır (Banarlı 1987: 325).

Kemal Tahir, romanlarında tasavvuf inancı ve tarikatlarla ilgili oldukça ayrıntılı ve dikkat çekici bilgiler verir:

*-Bizde tarikatlar 100'e yakındır, bunların ayrıca yüzü aşkın şubeleri vardır. Yalnız bizde böyle değil bu... Hıristiyanlıkta, Musevilikte, yetmiş beşe yakındır tarikatlar... Bunları, gireceğim yolu seçmeye çabalarken okudum biraz... Şunu gördüm. Araplar mezhep kurucusudurlar. Biz Türkler, tarikat kurucusuyuz. Arap mezhepleri Sufiliğe, Türk tarikatları tasavvufa dayanır. Tasavvufa göre dünyada her şeyden önce güzellik vardı. İbadet bu güzelliğe tutkunluktur. Bu sebeple Türk'ün bağlanacağı inanç, Allah korkusundan değil, Allah sevgisinden gelir. Okudukça tasavvufun yalnız Türk'e mahsus bir yol olduğunu anladım. Türk illerinde doğmuş, Anadolu'da gelişmiştir. **Türk tasavvufu, Şamanlıkla İslam'ın karışımıdır.** Buna biraz da yeni Platonculuk katılmış Roma Anadolu'sundan kalıntı... Daha doğrusu Stoisizm... Anadolu'ya Şeyh Ahmet Yesevi adına halifeleri yaymıştır tasavvufu... Bunların hepsi dünyadan el ayak çekmiş basit köylülerdir, bence... **Pir Dede, Keyifli Baba, Horoz Dede, Aptal Musa, Avşar Dede, Akyazılı Baba, Kudümlü Baba Sultan, Sarı Saltık...** Bunlar köylü halkı etkilemişler, Anadolu'nun İslamlaşmasını, bir anlamda Türkleşmesini sağlamışlar. Anadolu bu tohuma o kadar uymuş ki, **Yunus Emre** gibi kocaman bir dahi sanatçı yetiştirmiş... (EŞİ: 80, 81).*

Yazar, romanlarında bazı tasavvuf terimlerine değinerek Hacı Bektaş ile ilgili bir menkıbeden söz eder:

*Dün gece kömür yakıcı, Derviş Kahya'nın odasında **Hacı Bektaş menkıbesini** dinlerken, koşup gelmeyi, bastırmayı tasarlamış... (Kurt K: 131).*

*Güvenç Abdal, Hacı Bektaş'a "**Muhip** nedir, **mürit** ve **âşık** nedir ve ne demektir?" diye sormuş (Kurt K: 160).*

Yunus Emre

Hayatı hakkında kesin bilgiye sahip olmadığımız mutasavvıf şair Yunus Emre'nin Sivrihisar'ın Sarıköy'ünde doğduğu rivayet edilir. Onun Risâlet-ün Nushiyye ve Dîvan adlı iki eseri vardır.

Yunus, duymuş, düşünmüş, inanmış ve bütün bu duyuş, düşünüş ve inanışlarını büyük bir sadelik ve kolaylıkla şiirleştirmeye muvaffak olmuştur. İslamî taassubun, üzerinden durmaktan çekindiği birçok iman meseleleri ile cennet, cehennem, sırat vb. gibi kavramlar, onun en zeki ve hür düşüncelerine konu olmuştur. Şiirleri, eskilerin,

sehl-i mümteni dedikleri, her dilin söyleyemeyeceği bir açıklık ve kolaylıkla terennüm edilmiştir (Banarlı 1987: 331, 332).

Yunus Emre'ye göre hayat yalnız aşk için, aşk ıztırâbını duymak, yanmak, yaralanmak için ve bu aşkın dermanını kendi derdinde bulup seve seve katlanmak yolunda bir geçittir (Banarlı 1987: 332).

Gölpınarlı, Yunus'un halk şairi değil, halkın şairi olduğunu söyler. *Hint, İran ve Yunan'dan geçen mitolojik unsur, dinin getirdiği kelimelerle yoğrulan kıssalar, âyetler, hadîsler, tasavvuf terimleri ve tasavvuftı inanç, eski erenlerin sözleri, klâsikleşmiş halk masalları, aşk hikâyeleri, yani divan edebiyatının bütün unsurları, Yunusta bol bol vardır* (Gölpınarlı 1992: 132).

Yunus Emre'nin XIII-XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesiyle söylediği şiirlerinden bazıları, roman sayfalarını renklendirir:

*“yaz yaratıp yer donatan, kar yağdırıp su donduran
Yanan kömür, kızan demir, örse çekiç salan benim
emredip bulut oynatan, yerde bereket kaynatan
Elimde kudret şiniği, halka ekmek veren benim
Yere göğe direk kuran, bükülmeden dimdik duran
Denizlere göl çağırın adım Yunus, umman benim!”* (DA: 53).

*“Ey dost aşkın denizine girem gark olam yürüyem
yürüyem ya hu yürüyem...”*

*Bülbül olup dalda ötem gönül olup ceset tutam
başım elime alıp yoluna verem yürüyem
Yürüyem ey yâr yürüyem”* (DA: 54).

*“Şol karşıki dağları, meşeleri bağları
Sağlık safalık ile aştık elhamdülillah
Kuru idik yaş olduk, ayak idik baş olduk
Kanatlandık kuş olduk, uçtuk elhamdülillah...”* (DA: 217).

*“Bir garip ölmüş diyeler,
Üç günden sonra duyalar
Soğuk su ile yuyalar,
Şöyle garip benim gibi...”* (DA: 218).

“Bize didar gerek dünya gerekmez

Bize mâna gerek dâva gerekmez,” (DA: 247).

“Dövene elsiz gerek, sövene dilsiz gerek” (KM: 243).

Yunus, şiirlerinde adının önüne, miskin, âşık, bîçâre ya da derviş adlarından birini ekler. Romanda bunu örnekleyecek Yunus dizeleri bulunur. Roman kişileri de şairi kendi tanıttığı şekilde bilirler:

Nerede “Ben Yunus’u biçareyim - aşk elinden âvâreyim - Baştan ayağa yâreyim” sözü? Ne güzel: (Baştan ayağa yareyim!) Halbuki böyle cılık yara pek kolay iğrenç olur. Yunus’ta bilakis azametli bir şey olmuş (HŞİ2: 568).

Roman kişisi, Yunus’un yukarıdaki dizelerini yorumlar ve ona hayranlık duyduğunu belirtir.

Herif ne demiş: “Derviş Yunus gel imdi/ Deryalara dal imdi/ Deryaya dalmayınca/ Sen adam olmazsın” demiş..... Yunus derviş, bir âşık derviştir. Aşk üzerine koşma bırakmamış yazmış (Kör: 185).

-Âşık Yunus Efendi’mizin dediği hesap: “Mal da yalan mülk de yalan / var biraz da sen oyalan.” (Köyün K: 170).

Yunus Emre’nin Tapduk Emre dergâhında kırk yıl boyunca odun taşıdığı ve bundan hiç şikâyetçi olmadığı rivayet edilir. O hiç eğri ve yaş odun getirmemiş, bu tür odunların Tapduk Emre dergâhına yakışmayacağını söylemiştir.

Kemal Tahir, Yunus Emre’nin dergâha odun taşıdığına telmihte bulunur ve bu olaydan benzetme amaçlı olarak yararlanır:

Bunlarla ceviz mobilya imal etmek değil, Yunus Emre gibi tekkesine düşüncesiyle ve yürekten merbut bir derviş için tekke mutfağına odun yapmak bile imkânsızdı (Dam: 53).

Yunus Emre’nin şeyhi, Barak Baba’dır. Barak Baba’nın şeyhi ise Saltuk Baba’dır. “Devlet Ana” romanında Yunus Emre hakkında verilen şu bilgiler menkıbevi rivayetlerdeki bilgilerle aynıdır:

-Baba İlyaslıdır ozanımız! Saltuk Baba’dan Burak Baba’ya, ondan Taptuk Emre’ye geçmiş halifedir. Bilgi gücüyle deniz derinlerinde, aşk gücüyle gök yücelerinde gezinir. Gölgesi millete rahmettir. Ülkenin gören gözü, duyan kulağı, söyleyen dilidir, eteğine yapışan yoksun kalmaz (DA: 53).

Yunus’a adının anlamı sorulduğunda, Yunus’un verdiği cevap, onun ne kadar tevazu sahibi biri olduğunu gösterir:

-Hak edemedik ki ad taşımayı daha biz, anlamı ola! (DA: 53).

İnsan sevgisi ile Allah sevgisini bağdaştıran “Yaradılanı hoş gör, yaradandan ötürü” dizeleriyle âdeta evrensel kültürün malı olmuş tasavvuf şairi Yunus Emre, Kemal Tahir’in kaleminde bir roman kişisi olmuş, dizeleri başta “Devlet Ana” romanı olmak üzere birçok romanın sayfalarını bir nakış gibi süslemiştir. Yazar, romanına Yunus dizelerini almakla yetinmemiş onunla ilgili çeşitli kaynaklarda verilen bilgileri de roman okuyucusuna sunmuştur.

Tasavvuf Tarikatları

Rufailik

Bir tasavvuf tarikatı olan Rufailik, Abdülkadir Geylani’nin öğrencisi olan Şeyh Ahmet Rufai tarafından 12. yüzyılda kurulmuştur. Bu tarikatta akla oldukça fazla önem verilir ve ilm-i ilahînin akılla elde edilebileceğine inanılır. Amelin iyisi iyi ahlak ve gönül temizliğidir. On günü aşmayan dokuz riyazetleri vardır. Her riyazette zikir değişiktir. Ayinlerinde tefle sema yapılır. Ayrıca bu tarikatta kızgın fırına girmek, ağzına ateş almak, şiş sokmak, kılıç vurunmak, bıçakla kesmek gibi sonradan ortaya çıkmış âdet ve ayinler de vardır (Artun 2006: 61).

Kemal Tahir, “Esir Şehrin İnsanları” ile “Bozkırdaki Çekirdek “ adlı iki romanında Rufailik tarikatına yer verir:

*Duvarlarda çeşitli tarikat taçlarının resimleriyle çeşitli yazı levhaları asılıydı. Bunların en büyüğü, herhalde en değerlisi Kadiriliğin piri İsmail Rumi’nin adını taşıyordu. Resimlerden biri **Rufai** arması, birisi resul kapısıydı. Raflarda **Rufai şişleri**, **rufai gülü**, **şiş topuzu**, meydan aynası, dergâh çırağı, şifa tasları, birkaç keşkül, işlemeli buhurandanlar, gülabdanlar, kudümler, çalpareler, bir tane üstü yazılı teber, çok değerli olduğu anlaşılan kırk budak dünya güzeli denilen şamdan vardı (EŞİ: 67).*

“Bozkırdaki Çekirdek” adlı romanda Deli Derviş adlı kahramanın Rufai olduğu anlatılarak Rufailik ve kutsal Rufai kılıcı hakkında bilgiler verilir:

*Din askerliğinin yolu **Rufailikten** geçer! Çünkü Rufailik gövde acılarıyla boğuşma ve de onları yenme yoludur. Kendin bilmez değilsin ya, **Rufailik’in ilk adımı**, şişi avurda sokmak... Yüreğine şuncacık vesvese gelirse avurdandan kan boşanır! Kuşkuyu atacaksın ki, kanın akmasın! Ardından karnına kılıç saplamak, daha ardından ateş yemek, kızgın demir yalamak vardır. Bu sınavları yüz aklıyla başardın mı, gövden okka çekmez olur. İğne deliğinden geçersin! Bu kesimle yeni doğmuş bebeklerin üstüne*

çıkıp tepinirsin de, haberleri olmaz! Din askeri Rufaî gerek ki, düşmana kavuşunca süngüden kurşundan yılmaya ve de sırasında her bir beden acısına dayanıp İslam'ın sırrına ağzından kaçırmaya... (BÇ: 315, 316).

*-... bu kadarını bil ki üç günden sonra “He” dersen, dünya donunu soyunup **Rufai hirkasına** bürüneceksin (BÇ: 316).*

*-Kafayı alır, bu mübarek **Rufaî kılıcı**... (BÇ: 390).*

*-Vay! **Seyidi Ahmet Rufaî Efendimiz'in bin yıllık okunmuş kılıcını**... Şeytan oyunuyla he mi? (BÇ: 395).*

Kemal Tahir, anlatılarında Rufailik tarikatının âdet ve ayinlerine, bu tarikata ait kılıç, şiş, topuz gibi çeşitli kutsal eşyalara yer vermiş; böylece romanlarının kültürel açıdan zenginleşmesini sağlamıştır.

Kadirilik

Tasavvuf tarikatlarından biri olan Kadirilik, 11. yüzyılın sonlarında Abdülkadir Geylani tarafından kurulmuştur. Kendilerine göre belli törenleri, eğitim ve öğretimleri vardır. Zikirleri seslidir. Âlemin yaratıldığına, yoktan var edildiğine, insanın ölümünden sonra dirileceğine ve her varlığın gerçek kaynağı olan Allah'a döneceğine inanmak temel ilkedir. Kırk günlük çile vardır. İyiliği, sükûneti, fazileti tavsiye eder. Bu tarikatta müridin dünyadan kopmadan başkalarına yardım etmesi beklenir (Artun 2006: 60).

“Esir Şehrin İnsanları” adlı romanda kahramanın yaşadığı çeşitli sıkıntı ve bunalımlardan ötürü Kadiriliği benimsediği ve Kadiri dervişi olduğu anlatılır:

*..., bir **Kadiri dervişi** çıkmıştı. Başında kara taç, kara sarık, sırtında kara cüppe, belinde kara taşlı kemer vardı... Duvarlarda çeşitli tarikat taçlarının resimleriyle çeşitli yazı levhaları asılıydı. Bunların en büyüğü, herhalde en değerlisi **Kadiriliğin piri İsmail Rumi'nin adını taşıyordu** (EŞİ: 67).*

Roman kişisi, Anadolu'ya geçip kurtuluş savaşına katılmak ya da derviş olmak diye karşısında iki yol olduğunu ve kendisinin derviş olmayı tercih ettiğini söyler:

*“Ya silahlanıp Anadolu'dakiler gibi dağa çıkmalı ya da **dervişliğe** sığınmalı” dedim (EŞİ: 69).*

Elimi göğsüme götürüp bir hu çekiyorum yürekte... “Derviş baba” diyorlar, seviniyorum (EŞİ: 69).

İncelediğimiz romanlarda yaşadıkları toplumsal koşullar sonucu roman kişilerinin tarikatlara sığındığı anlaşılır. “Bozkırdaki Çekirdek” adlı romandaki Rufai

dervişi, Rûfâilîğin nimetlerinden yararlanmak ister. “Esir Şehrin İnsanları” romanında kahramanın Kadiriliğe sığınması, ümitsizliğin ve çaresizliğin sonucudur. Onun için Kadiri dervişi olmak bir çeşit teselli kaynağıdır.

Abdallar

Köprülü, “abdâl” sözünün Türkler arasında özellikle Oğuz Türklerinin doğu ve batı şubeleri arasında çok yayılmış olduğunu, genel olarak “şaşkın, sersem, ahmak, budala” anlamlarına gelen bu sözün bir kısım serseri dilenci dervişlere verilen özel bir isim olduğunu söyler (Köprülü 2004: 333).

Abdallar, Türkiye’de, XIV. ve XV. asırlarda, en ziyade Abdal ismi altında zikrolunan, serseri, bozuk akîdeli derviş zümreleri mevcuttu ve bu zümrelere mensup bir takım dervişler halk arasında büyük şöhret kazanmışlardı (Köprülü 2004: 342).

Şair Vâhidi, (929 H – 1522 M) de Kanûnî Süleyman’ın Rodos’u fethettiği gün ikmâl ettiği Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân adlı manzum ve mensur önemli eserinde Rum abdallarından uzun uzun bahseder: *Bunlar, sırtlarında yalnız bir tennure, adeta çıplak denecek bir şekilde, daima yalın ayak ve başları açık gezerlerdi. Bellerinde yün örgü bir kuşak, omuzlarında Ebû Müslim sancağı, ellerinde Baba Şücâ’ çomağı, kuşaklarına asılı -kav, çakmak, esrar taşımaya mahsus- iki Cür’adân, tahtadan gayet büyük ve saplarına aşık kemiği asılı bir sarı kaşık ve bir keşkül vardı. Vücutlarında yanık yerleri, dövme Zülfikar resimleri veya Ali’nin ismi, bazılarında yılan şekilleri bulunurdu. Elllerinde def, kudüm, boynuz gibi musikî aletleri bulunurdu ve zikir esnasında yahut yürürken bunları çalarlardı. Bunların başlıca merkezleri Seyyid Gâzi’dir, Osman Baba’yı ve Baba Şücâ’ı tarikatın büyükleri olarak tanırlar. Âdem’in sünnetine uyarak çıplak gezerler, esrar yerler, sakallarını, saçlarını, bıyıklarını tıraş ederlerdi. Muharrem’de Kerbelâ şehitlerinin matemini tutarlar, bıçakla vücutlarında yaralar açarlar, sonra büyük bir aşûre ziyafeti yaparlardı* (Köprülü 2004: 343).

Kemal Tahir, “Devlet Ana” romanında abdallara yer verir. Romanda onların giyim-kuşamları, yaşam tarzları hakkında bilgiler ve söyledikleri şiirlerden dizeler yer alır:

Adam azmanı, bir zaman “Pirimiz Âdem babadır / Cenneti verdik kumara,” deyip “Ey erenler tutun koştum,” diye dümbeleşini gümlererek naralandı (DA: 39).

-Savaşçı dervişler ya da abdallar gelmekte Ertuğrul Bey’in ucuna... Zil seslerine dümbelek de katıldı. Hanlara yaklaşınca dümbelek vurur bunlar!.. Hayvanları yoktur

Şövalyem... Boyunlarında, kollarında, ayak bileklerinde asılıdır, ziller, çingiraklar!
(DA: 36, 37).

Arkasındakilerden üçünüün apış aralarından başka her yerleri çıplaktı. Yalnız bayraklının sırtında gömlek vardı. Dördü de saçlarını, sakallarını, bıyıklarını, kaşlarını, kirpiklerini kazıtmışlar, çıplak kafalarına geçirdikleri ak deriden takkelerin iki yanına en irisinden manda donuzları takmışlardı. Boyunlarında yularlar, gemler, katır boncuklarından gerdanlıklar. Her boydan ziller; kollarında, dizlerinde, ayak bileklerinde çingiraklar, bellerindeki kayışa kocaman demir çanlar asılıydı (DA: 38).

Şövalye, **Rum abdallarının** açıkça afyon kullandıklarını daha bilmediği için, keselerin neye yaradığını anlayamamıştı (DA: 39).

-“**Cavlak**” deriz bunlara biz... İyi saymayız. Her kötülük vardır bu takımda... Utanmaz bunlar, varlıklından haraç ister, vermeyeni öldürür. Varlıksızın nesini bulursa alır, “Acından ölür müsün” demez. Bir zamanlar Moğol’a hizmet ettiler, ordusuna girip... Bellerinde gördüğün meşin torba afyonluktur, gece gündüz yutarlar afyonu... Şimdi semaha durdular. Hoplayıp zıplar, sonunda çoğu düşer bayılır. Bayılanı Tanrıya varmış sayar bu avanaklar! “Pirimiz Âdem baba” derler. Bu hesapça Havva anamız da anaları olur. Soğuk sıcak dinlemezler afyon gücüyle... Yunup temizlenmeyi sevmezler. Akınlarda, afyonlu şarapla sarhoş olup çapula yumulurlar. Omuzlarına kartal kanatları, kafalarına kara kömüştü boynuzları takarlar, gayetle de kıyıcı olduklarından çapul toprağının adamı yılar bunlardan... Çalışmayı günah sayar bu takım! Ahilik “Esnaflıktır” diye küçümser (DA: 52).

Romandan alıntıladığımız aşağıdaki dizeler, abdalların dümbelek eşliğinde söyledikleri şiirlerdir:

“Biz bel oğlu değiliz hey
Akıp giden sel oğluyuz
Taş bağırlı dağlar olsa
Yol bizimdir yol oğluyuz” (DA: 39).
Döşek nedir ermişlere
Yerden gelen yata yere
Cehennemden beter nire
Anda bile safadayız!
Hudur Allah, safadayız! (DA: 39).

Değerlendirme

Kemal Tahir'in abdallarla ilgili olarak romanda verdiği bilgiler yukarıda belirttiğimiz Şair Vahidi'nin verdiği bilgilerle paralellik taşımaktadır. Bu da bize yazarın "Devlet Ana" romanını yazmadan önce, dönemin sosyal yapısına ışık tutmak ve tarihî gerçeklikleri yansıtmak için, çeşitli tarihî kaynaklardan yararlandığını ve uzun bir araştırma dönemi geçirdiğini gösterir.

Abdallar, romanda zikredilerek onlara ait çeşitli özelliklere ve onların söyledikleri şiirlere yer verilmiştir. Tarihî bir romanda döneme ait çeşitli topluluklardan bahsedilmesi olağan ve gereklidir. Yazar, toplumun sosyal panoramasını çizmiş, güçlü gözlem yeteneğini tarihî vesikalardan aldığı bilgilerle buluşturarak dönemin sosyal dokusunu roman vadisinde sergilemeyi başarmıştır.

5. İnanışlar

5. 1. Hayvanlarla İlgili İnanışlar

Halk Kültüründe Hayvanlarla İlgili İnanışlar

İnsanoğlu, tabiattaki birçok varlıkla ilgili inanışlar oluşturmuştur. Bunların bir bölümü, hayvanlarla ilgilidir. Birçok hayvan; mitoloji, destan ve efsaneler dünyasından günümüze yansıyan yönleriyle ve insanların deneyimleri sonucunda çeşitli inanışlara konu olmuştur. İslamiyet ve Türklerin eski inanışları da bu konuda belirleyici olmuştur. Müslümanlıkta bazı hayvanların etlerinin yenilmesi haramdır. Şafii mezhebine göre köpeğe dokunulmaz. Aleviler, tavşan eti yemezler. Genel olarak halk kültüründe baykuşun ötüşü uğursuzluk sayılır. Uğur böceğiyle karşılaşan kişi ondan uçmasını ve kişinin dileğini yerine getirmesini ister.

Biz bu bölümde Kemal Tahir'in romanlarında çeşitli yönleriyle bahsedilen hayvanlarla ilgili olarak halk kültüründe yaşayan inanışları ortaya koyduktan sonra bu hayvanların romanlarda ele alınış şekillerini değerlendireceğiz.

5. 1. 1. At

Türk Halk Kültüründe At

At, Türk halkının hayatında en kutsal hayvanlardan biri kabul edilir. O, Türk'ün yaşam sahnesinde en çok ihtiyaç duyduğu hayvandır. Rüyada at görmek muratla ifade edilir. Özgürlüğün sembolü olan at, görünüşünün güzelliğiyle insanların ilgisini, sevgisini ve yakınlığını kazanmıştır. At ve kişi öyle bütünleşmiştir ki bunu Divan-ı Lügati't

Türk'teki şu atasözü çok güzel ifade eder: “Kuş kanatın er atın” (c: 1 s: 34). Kuş kanadıyla, er atıyla demektir.

İnan; ilk Yakut'un, yani ilk insanın, gökten inen yarı at, yarı insan şeklindeki bir yaratıktan türediği rivayetini nakleder (İnan 2006: 13). Yakutların boz at derisini kutsal saymaları, ayı kafası bulamadıkları zaman da at kafası üzerine yemin etmeleri bu sebepten olsa gerektir.

Sarı atın kesilmesi Türk mitolojisinin motiflerindedir (Ögel 2003: 522). Yakutların inançlarına göre ayısılar (bereket ve refah sağlayan dişi ruhlar) gökten, gümüş tüylü beyaz kısrak görünümünde inerler. Reşideddin'in naklettiği Moğol rivayetine göre, Cengiz Han'ın şamanı Tebtengri Kökçe (Kokoçu) gelecekte haber verir, boz ata binerek göklere çıkar... (İnan 2006: 37, 87).

Kalafat'ın tespitlerinden Altay Cumhuriyeti'nde yaşayan Tanjaanlar'ın kutsal hayvanlarının at olduğunu, bu atın hızı, gücü, kahramanlığı, vefayı, güzelliği, kızıl afeti ve sihri simgelediğini öğreniriz. *Altay Mitolojisinde Kahramanın atı, onun yardımcısı, akıl danışmanı, dövüş arkadaşıdır. Doğu halkların geleneğinde at, gençler için önemli bir hediyedir* (Kalafat 2004: 109).

Göllerden, denizlerden çıkma aygırların soyundan gelme efsanelik atlar vardır. Kimi atların ölmezliğe eriştiğine de inanılır. Bir anlatmaya göre Köroğlu'nun Kır At'ı böyle imiş. Hızır'ın Boz Atı, Hazreti Ali'nin Düldül'ü, Şah İsmail'in Kamer Tay'ı da Ab-ı Hayattan içmiş, ölmezliğe kavuşmuş atlardır (Boratav 2003: 82).

Destan ya da hikâye kahramanı atıyla bir bütündür. Manas destanında, Manas'ın iki ayrı atı olduğu, ak atına hiçbir atın yetişemediği, kara atının ise Manas üzerine bindiğinde yeryüzünün simsiyah olduğu görülür. Atın karalığı, aynı zamanda gücüdür. Bu güç, ata yeryüzünü karartacak bir özellik vermektedir. *Manas'ın Ak-kula adlı atı, Manas'ın ölümünden ötürü yas tutar. Kimse ona su ve yem veremez* (Ögel 2003: 519).

Atın kahramanlığı, dostluğu, güzelliği Dede Korkut'ta en güzel şeklini bulur. Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde, Beyrek'in babası Pay Püre Big, oğlu doğar doğmaz, bezirgânlarından Rum iline gidip oğlu için güzel hediyeler getirmelerini ister. Bezirgânlar, on beş yıl sonra döndüklerinde, Beyrek için aygır, yay ve gürz getirirler (Ergin 1997a: 117).

Bezirgânların getirdiği at, “deniz kulunu” boz bir aygırdır. Beyrek, tutsaklıktan kurtulup da atının yanına vardığında atı, Beyrek’i tanır ve kişner. Beyrek buna sevinir ve atını şu cümlelerle över:

*Açuk açuk meydana benzer seniün alıncuğun
İk şeb çırağa benzer seniün gözçügezün
İbrişime benzer seniün yiliçüğüün
İki koşa kardaşa benzer seniün kulaçuğun
Eri muradına yetürür seniün arhaçuğun
At dimezem sana kartaş direm kartaşumdan yig
Başuma işi geldi yoldaş direm yoldaşumdan yig.*

Bunu duyan at, başını yukarı tutar ve bir kulağını kaldırır, Beyrek’i karşılar. Beyrek’le atı iki dostun kucaklaşması gibi kucaklaşırlar. Beyrek, atını iki gözünden öper (Ergin 1997a: 136).

Aynı hikâyede Beyrek’in yiğitliği ile nam salmış beşik kertmesi nişanlısı olan Banı Çiçek, kendisini Banı Çiçek’in dadısı olarak tanıtır Beyrek’e yarışma teklif eder. Böylece, beşik kertmesi nişanlısı bildiği Beyrek’i tanıma fırsatı bulacaktır: “*Gel seniünile ava çikalum, eger seniün atın meniüm atımı kiçerise onun atını dahi kiçersin...*” (Ergin 1997a: 123).

Bu olay, bize atın Türklerin yaşamında sadece erkeklerin kullandığı bir binek olmadığını, aynı zamanda kadınların da erkeklerle yarışabilecek kadar iyi bindikleri bir hayvan olduğunun kanıtıdır. Erkeğin de kadının da ata iyi binmesi, onu iyi koşturması beğenilen, istenilen bir durumdur.

İç Oğuz Taş Oğuz Âsi olup Beyrek Öldüğü Boyı Beyân eden hikâyede ise Beyrek, Aruz tarafından tuzağa düşürüldüğünü anlayınca “*Aruz mana bu işi edecegün bilseyidüm/Kazagucda kazılık atuma bineridüm/Egni berk demür tonum geyeridüm...*” (Özçelik 2005: 916). der. Biz bu dizelerden Dede Korkut kahramanlarının *savaşçı atlarının* olduğunu ve bunların özel adlarla anıldığını anlıyoruz (Özçelik 2005: 43). Aynı hikâyede Beyrek, öleceğini anlayınca yas geleneği gereğince ak boz atının kuyruğunun kesilmesini ister. Beyrek’in yakınları, Beyrek’in ölüm haberini alır almaz atının kuyruğunu keserler.

Eski Türk inanışında ölen bir insanın ardından atının kuyruğu kesilir ve at öldürülür. Kuyruğu kesilerek öldürülen at, kahramanla birlikte gömülür. Bu işlem yas merasiminin bir parçasıdır.

Dede Korkut hikâyelerinde at o kadar önemlidir ki kahramanlar, hikâyelerde atlarıyla anılırlar. *Boz aygırlı Bamsı Beyrek, Konur atlı Kazan* gibi.

Dede Korkut'ta atla ilgili atasözlerine de rastlanır:

“At ayağı külüg ozan dili çevük olur”, “At işler er öginür, yayan erün umudı olmaz” (Ergin 1997a: 110, 130).

Bazı masallarda atlarla ilgili önemli motiflerin olduğu görülür. Bunlar *atların doğuşu, atların göl veya bataklıktan çıkışı, atların konuşması ve atların yardımcı olması* şeklinde sıralanabilir (Sakaoğlu 1999: 112).

Halk tasavvufunda “at” nefis olarak geçer. Miraç’a atla çıkan ulu kişi nefesine binmiş, onu yenmiştir. Orhun Abidelerinde Kültigin savaşa giderken sekiz defa ak ata, üç defa boz ata, iki defa konur ata ve bir defa keher ata binmiştir. Burada sadece at değil atların renkleri de önem kazanmıştır (Kalafat 2004: 17).

Geçmişte Türkler at kafası üzerine yemin ederler, en makbul sayılan kurban at kurbanıdır. Türklerin ata sporu cirit at ve binicisi arasındaki uyuma dayanır. Anadolu'nun birçok yöresinde kapının üstüne ya da evin dışardan görülebilir bir yerine at nalı asılarak nazardan ve uğursuzluktan korunmaya çalışılır.

Boratav, hastalıkları iyileştirmek için başvurulan Selanik'te bir, İstanbul'da iki at mezarı olduğundan bahseder (Boratav 2003: 165). Bu atlar evliya, mezarları ise yatır kabul edilir.

Abdülkadir İnan, “ad” ile” at”ın menşe bakımından aynı kelimeler olduklarına, ata binmeden “ad” alınmadığına işaret eder (Gökyay 1973: CDXXXVII).

Oğuz Kağan destanında, Oğuz'un çocuk yaşta ata bindiğinden ve at sürülerini güttüğünden söz edilir. Oğuz'un bütün savaşlarında Alaca Aygır adlı atının önemli fonksiyonları vardır. Battal Gazi'nin Devzâde Aşkar adlı atı, insanların konuşmalarını anlayan efsanevi atlardandır. Destan ve halk hikâyelerinde at sevgisi, güzelliği ve kahramanlığı üzerine birçok deyiş bulunur (Aslan 2008: 69).

Türk insanı atı sever, geçmişte böyle olduğu gibi günümüzde de bu değişmemiştir. At yarışlarının özellikle erkekler arasında sevilerek izlenmesi, genç kızların beyaz atlı prenslerini beklemeleri, ata duyulan sevginin ne kadar sahici bir sevgi olduğunu gözler önüne serer. At; duruşu, fiziksel güzelliği, güçlülüğü ve sadeliği ile diğer hayvanlar arasında birkaç adım önde durur. Buna atın sosyal ve ekonomik yaşamdaki vazgeçilmezliği de eklenirse at, artık insanoğlunun temel varlığı olur.

Atın ayak sesleri, daha yüzyıllar boyunca insanoğlunun kulağında duyulmaya devam edecektir.

Kemal Tahir'in Romanlarında At

Kemal Tahir'in romanlarında en çok ele alınan hayvan attır. Romanlarda atların yaratılışını anlatan bir efsane, Köroğlu'nun Kırat'ı ve atlarla ilgili çeşitli inanışlar yer alır. Atlarla ilgili efsaneyi "Efsaneler" bölümünde incelediğimiz için burada yeniden ele almayı gerekli görmüyoruz.

Romanda "Çerkezlerde at çalmayana kız verilmez" şeklinde bir inanıştan ve at satın almanın uğrundan bahsedilir (YY: 141, 146).

Aşağıdaki alıntı ise atın kültürel yaşamdaki yerini özlü bir şekilde ortaya koyar:

-Yiğit atlar besledim kara gün için... (YS: 157).

Beslenen atların yiğit olması ve kötü günler için beslenmesi onların iyi gün dostu değil, kötü gün dostu olduklarını anlatır. Atların yiğitliğine gelince, halk anlatılarında adı geçen birçok atın en az anlatı kahramanları kadar yiğit ve savaşçı olduklarını unutmamak gerekir.

İncelediğimiz eserlerde Köroğlu'nun Kırat'ı, kır at, Arap atı söz konusu edilen atlardır. Bütün bu atlar, halk anlatılarındaki kullanımlarına yakın, destansı özelliklere sahiptirler.

Köroğlu'nun Kırat'ı ve Kır at

Kır, beyazla az miktarda siyahın karışımından oluşan bir renktir. Kır atın Türk kültür hayatında çok önemli bir yere sahip olması, mitolojik kaynaklıdır. Çünkü, Radlof *Lebed Tatarlarında en yüce Tanrı olan Ülgen için kır at, ondan sonra gelenlere de kızıl at kurban edildiğini söyler* (Gökyay 1973: CDXXX). Yakut Türkleri de Tanrı'ya beyaz renkli atları kurban ederler. Onlar, bu atları doğuya doğru sürer, tanrıları için azat ederlerdi (Ögel 2002: 286).

Köroğlu'nun Kırat'ı, sıradan bir at değildir. *Köroğlu'nun efsanevi Kırat'ı deryadan çıkan bir aygırın tayıdır* (Elçin 1997: 502). Anlatıda, önceleri zayıf ve çelimsiz olan bu atı, Köroğlu ışık görmeyen ve insanlardan uzak bir yerde beslemiş ve böylece Kırat, kanatlı olmuştur.

Romanda, Köroğlu'nun Kırat'ı ile Katır İlyas'ın atının sudan çıkan atlar olduğu, bu nedenle efsanevî ve destansı niteliklere sahip oldukları anlatılır. Yazar, roman kişinin atının özelliklerini anlatırken Köroğlu'nun Kırat'ından yararlanır:

-... “İlyas’ın atı, **deniz atı dölünden...**” ...Bildiğimiz ata benzer, lakin balık gibi denizin içinde yaşar... **Köroğlu’nun kır atı da deniz atı dölündendi.** Bunlar say ki kanatlanıp uçar. Sonunda da Köroğlu’nun kır at göğe çekilmedi mi? (RYK: 154).

Köroğlu’nun Kırat’ı efsanevi bir attır. O, sahibini tehlikelerden haberdar eder. Kanatlıdır ve uçar. Kırat’ın ölmediğine, göğe çekildiğine inanılır.

Sahibinin en yakın arkadaşı ve dostu olan Kırat’ı yazar, benzetme amaçlı olarak kullanır:

*İcabında **Köroğlu’nun kır atı gibi** dağı taşı yel gibi aşmak var* (RYK: 137).

*Şimdi elime bir at geçmeli ki... **Köroğlu’nun kır atı gibi** bir at...* (RYK: 311).

Romanlarda atlara değinildiğinde sıklıkla Köroğlu’nun Kırat’ından söz edilmesi, yazarın halk anlatılarına olan ilgisinin göstergesidir.

Köroğlu’nun Kırat’ı, Ayvaz’ın Aşkar dorusu, Hazreti Ali’nin Düldülü gibi olağanüstü özellikleri olan atlar romanlarda anılır (RYK: 323).

Kızılbaşlar arasında Hazreti Ali’nin atı, Düldül’ün hâlâ savaşta olduğu inancı yaşamaktadır. Aynı zamanda Battal Gazi’nin de atı olan Aşkar, “rengi sarı-kırmızı olup da yelesi ve kuyruğu kırmızı olan at” demektir. (Gökyay 1973: CDXXXV, CDXXXVIII). Her iki at da olağanüstü özellikleriyle bilinen ölümsüz atlardandır.

*Lakin kötü binek değil, **Köroğlu’nun kanatlı kır atı** olacak* (RYK: 154).

*Dedim ya, atı gayet fena, **atı Hazreti Ali Efendimizin düldülü...*** (RYK: 158).

Roman kişisi, atını öyle över ki Köroğlu’nun kıratını bile beğenmez:

*Senin altına da bir at çekerim ki **Köroğlu’nun kır atı** halt etmiş* (RYK: 264).

*-Altında Urfa’dan gelme bir Arap atı varmış. Rüzgâr kaç para ve de **Köroğlu’nun kır at kaç para!*** (RYK: 367).

Katır İlyas’ın sahip olduğu atın en önemli özelliği kır renginde olmasıdır. Sahip olduğu olağanüstü yetenekleriyle yedi vilayette ün salan at, herkesin Hızır peygamber uğuru olmuştur (RYK: 150).

Katır İlyas’ın atı, konuşan ve sahibine yararlı bilgiler veren bir attır:

*Bu katil İlyas dağdayken **atıyla adam gibi konuşurmuş.** Gün olurmuş, altun yüklü kervan şurdan geçse İlyas mal gibi bakar, “Bre aman!.. Sana korkak derler Ağa!” diyen keleşlerine gülermiş de: “Varsın desinler,” dermiş... Şu halde **atından haber alıyor.** **Pusuya çatınca at gene işmarını vermiş** ya, vade bir kere yetti. (RYK: 158).*

Atların sahibiyle konuşması halk anlatılarında önemli bir motiftir. *Dede Korkut hikâyelerinde, kahramanın atı, gelecek felâketi ve düşmanın yaklaştığını sezer ve sahibine haber verir: “Ala aygır kaçan kim yağı kokusunu alsa ayağın yere döğderdi, tozu göğşe çıkardı”, “Meğer yiğit aygır binerdi, Hanum, at kulağı sak olur, çeküben oğlanı uyardı”* (Gökyay 1973: CDXXXV). Masallarda da konuşan atlar vardır. *“Bu atlar insanlar gibi konuşur, hatta insanlara akıl bile verir. Bu halleriyle onlar daima iyi ve mazlum insanların yanında yer alır ve onları korur”* (Sakaoğlu 1999: 119). Birçok halk hikâyesinde atların anlatı kahramanına yardımcı oldukları, düşmandan gelecek kötülüğü haber verdikleri görülür.

Yazar, halk anlatılarında karşılaştığımız “atların konuşması ve gelebilecek kötülüğü anlatı kahramanına önceden haber vermesi” motifini modern Türk edebiyatının roman türünde kullanmıştır. Roman kişilerinden Katil İlyas’ın atı, sıradan bir at değil, mitolojik vasıfları olan bir attır. Halk anlatılarında olduğu gibi sahibine çeşitli bilgiler vermekte, yaklaşan kötülüklere karşı sahibini uyarmaktadır.

Katil İlyas’ı hayvanıyla beraber gömdüler. Vasiyeti böyle! İyi at iyidir (RYK: 159).

Eskiden Türklerde bir yiğit öldüğünde atıyla birlikte gömülürdü. Yazarın roman kişilerinden birinin atıyla birlikte gömüldüğünü belirtmesi onun halk kültürüne olan ilgisini ve bilgisini gözler önüne serer.

Arap Atı

Romanlarda adı geçen atlardan biri de Arap Atıdır. Arap atları, yukarıda geçen Katir İlyas’ın kır atı gibi olağanüstü vasıflara sahip değildir ancak cins atlardır ve çok değerlidir, sadece beyler ya da ağalar bu atlara sahip olabilirler.

Yazar yalnızca “Rahmet Yolları Kesti” ve “Yedi Çınar Yaylası” adlı romanlarda Arap atlarından söz eder:

Arap atı... (RYK: 35, 217, RYK: 367, YY: 114, 139).

Yukarıda bahsettiğimiz Köroğlu’nun Kırat’ı ve Arap atı dışında başka atların da romanlarda yer aldığı görülür; at cinsleriyle birlikte, roman kişilerinin bu atlarla ilgili inanışları yansıtılır.

Yazar, yelesi al, kuyruğu kara olan ‘doru’ atlardan söz eder (Sağ: 126).

Al ile kır arası bir at olan ‘kula’ da yazarın romanlarında ele alınan bir diğer at çeşididir. “Besle kırı, bin doruya, sat kulayı” şeklindeki ifade ve ‘kula’nın uğursuzluğuna dair olan inanış ise oldukça ilginçtir (YS: 157).

“Namusçular” romanında seklair cinsi bir tay anlatılır (Nam: 245).

Uğur-Uğursuzluk bölümünde bazı hayvanların uğurlu bazılarının ise uğursuz oldukları inanışının atlar için de söz konusu olduğuna değineceğiz. Atların renkleri, görünüşleri, cinsleri onlarla ilgili birtakım inanışların doğmasına neden olmuştur. Bu tip inanış unsurlarının incelediğimiz romanlarda ele alındığını tespit ettik.

-*Dönüşte, baktım, bu benim **kara duman**, yaylaya sapmış kendi başına...* “*Vardır bir hayır dedim, kesmedim uğrunu...* (BM: 19).

-“*Bizim kısrak uğurludur... İlk seferi Nazlıkız’la yapalım*” dedim! (Kör: 127).

-*En güzel cinsi Hamdanî’dir. Sonra Küreyşan, Maneki, Cinfi, Ubeydan gelir. Benim tayın arka sol ayağı beyazdır. **Malum ya ilerdeki sağ, arkadaki sol beyaz olursa uğursuzluk sayılır. Kasıkta kıvrıcık bir kıl varsa netameli. Kuyrukta bükülü kıl, eve ziyarı dokunur.** Böyle hayvanı ne kadar koşturur ezersen, yani hayvan ne kadar yorulup terlerse evin düzeni, o kadar bozulur* (Nam: 246).

Türklerin eski dinî inanışlarından izler taşıyan “Devlet Ana” romanında at sürülerinin bir tanrıya sahip oldukları inanışı yaşar:

At sürülerinin tanrısı kartal, düş önüme izleyeyim... (DA: 325).

İncelediğimiz romanlarda atla ilgili çok sayıda atasözü bulunmaktadır:

“*At işler, er övünür, yayanın umudu olmaz*” (DA: 213).

Bu atasözünün Dede Korkut’ta da geçtiğini bölümün başında belirtmiştik.

“*Ata binersen koca Tanrı’yu, attan inersen atı unutma*” (DA: 419).

“*At atı yemlikte geçer*” (DA: 419).

“*Kısrağa dost gibi bakacak, düşman dibi bineceksin...*” (Karılar K: 125); “*Ata dost gibi bakacaksın, düşman gibi bineceksin.*” (YS: 73).

“*Ak atın yanında duran ya huyundan ya tüyünden*” (Nam: 225).

“*Yiğit altında at aksamaz*” (Nam: 275).

“*Yürüyen atın burnuna vurulmaz*” (YY: 105).

“*İki tumar bir yem sayılır!*” (YY: 176).

“*Yiğitlik atla, silahla, toprakla*” (YY: 184).

“*Ata dost gibi bakmalı, düşman gibi binmeli*” (YY: 209).

“Atın ölümü arpadan olsun!” (YY: 222)

“Bir sürçen atın başı kesilmez” (YS: 147).

“Canı yanan eşek, atı geçer” (YS: 364).

Yazar, roman kişilerinin yaşamında önemli bir yere sahip olan atları anlatırken halk anlatılarındaki atlardan yararlanmış, özellikle Köroğlu'nun Kırat'ını çeşitli vesilelerle anmıştır.

Kemal Tahir'in romanlarında görülen atlar; destan, halk hikâyesi, efsane yahut masallardaki alp, yiğit, olağanüstü vasıflara sahip atlar gibidir. Romanlarda, değişik renkteki atlar ve at cinsleri, çeşitli özellikleriyle ele alınır. Bazı atlarla ilgili inanışlarda, onların uğurlu ya da uğursuz oldukları söz konusu edilir. Yazarın romanlarında özellikle atla ilgili çok sayıda atasözüne yer vermesi de kayda değerdir. Bu durum, bize halk kültüründe yaşayan at motifinin romanlara büyük ölçüde yansıdığını gösterir.

5. 1. 2. Deve

Türk Halk Kültüründe Deve

Deve; eski Türklerde, Selçuklu ve Osmanlılarda, halk ve devlet ile bütünleşmiş bir hayvandır. Bir Kırgız destanında yiğidin kız kardeşi hastalanır. Kız, kardeşine kendisini Allah'ın ak devesinin sütünün iyileştireceğini söyler. Zor da olsa destan kahramanı, deveyi öldürerek onun sütünü almayı başarır. Deve, Kuzey Türk halklarının yemek sonrası yaptıkları dualarında da yer alır: “*Ey Tanrım, bizi ondur, sekiz deveyi yavrula, sekiz gelini hamile kıl!.. Üysün Kohğrat kabilesinin (iyi) develerinden ver!... Allahu Ekber...*” (Ögel 2002: 538). Bu dua, gelinin doğurganlığı ile deveninki arasında bir yakınlık, paralellik bulunduğunu, insanların gelinleri için dua ederken, develerini de gelinleriyle eş değerde düşündüklerini ve her ikisi için aynı anda dua ettiklerini gösterir.

Ortaasya'nın çeşitli bölgelerinde anlatılan bir efsanede “Uçan deve” motifi vardır (Ögel 2002: 287).

Deve yetiştirenler kendilerini diğer insanlardan üstün görürler. Kırgız baksıları göğsü deve derisinden yapılan kopuzlarını kutlu sayarlar. Deve, birçok anlatıda benzetme amaçlı olarak kullanılır. Gelinler, genç develere, kaynanalar yaşlı develere benzetilir. Kurbanlık olarak seçilen develerde belli bazı özellikler istenir (Ögel 2002: 539, 540).

Çoruhlu, buğra denilen erkek develerin kahramanlar tarafından töz olarak kabul edildiğini, deve yarışları ve güreşlerinin sadece eğlence amaçlı olarak değil, aynı zamanda gelecek hakkında hüküm verme amacıyla yapıldığını belirtir (Çoruhlu 2006: 150).

Kandıra Türkmenlerinde çocuğun çirkin olmaması için, Adana çevresinde de çocuğun yarık dudaklı olmaması için deveye bakılmaz (Artun 2005a: 132, 133). İstanbul-Fatih'te kekeme çocuklara hacda kesilmiş deve kurbanının eti yedirilirse çocuğun dilinin açılacağına, deve dilinin alkolikleri tedavi edeceğine inanılır (Kalafat 1996: 11).

Kemal Tahir'in Romanlarında Deve

Günümüz halk kültüründe deve ile ilgili yaşayan birtakım inanmaların romanlarda değerlendirildiği görülür. Bu sayede yazar, kişilerin ruhsal ve inançsal dünyalarından kesitler sunmayı amaçlar. Romanlarda, bir taraftan deve damının körlenmesi halinde başa gelecekler anlatılırken, diğer taraftan rüyada deve görmeyle ilgili çeşitli yorumlar yapılır.

Deve damını körledin mi, önce, ocağını yakacak erkek tohumun kalmaz. İkinciye, uğursuzluğa batarsın! Deve, aslında, Arabistan hayvanıdır. Burda doğanı bile Mekke hacısı sayılır. Deve besleyenler şurda dursun, deve hanını tutanlar bile, mübareklerin yerine, kamyon mamyon konduramazlar. Buranın benden önceki kiracısı Çingen Ali'ye n'oldu?.....O akşam, buraya, Dalaksız'ın kamyonunu kondurmuş... “Ulan, uyuz deveden gelecek bela tonla gelsin” demiş akılsız Çingen, şaraba çökmüş... Sabaha kadar dünyanın biti piresi başına birikmiş... Kaşınmış ki, çingenoglu sabaha kadar derisini yolmacasına... Türkçesi, hart hart kaşınarak göçtü gitti Çingen Ali bu dünyadan arkadaş (BÇ: 110).

Bu inanış, devenin mitolojiye dek uzanan kutsallığıyla ilgili olmalıdır. Yukarıda bahsettiğimiz deve-gelin-yavrulama paralelliği de bunu doğrulamaktadır.

Yazar, Türk halk kültüründe yer alan deve güreşinden söz ederek dişi ve erkek develerle ilgili yorum yapar:

Birisinde deve güreştirdiler. Bilmem kimin (Aynalı devesi) kazandı. Aynalı deve, her tarafını kaplayan küçüklü büyüklü aynalara rağmen pek korkunç bir mahlûktu. Ağzını sımsıkı bağladıkları halde, dilini kırmızı bir torba gibi yan tarafından sarkıtmuştu. Güreşte birçok hareketi insana benziyor, hasmuna adeta çelme takıyordu. İki erkeği birbirine düşürmek için, Kalûbelâ'dan beri herkesin kullandığı en kolay usule müracaat ediyorlar, araya aşıfte bir dişi deve sürüyorlardı. Yeleli erkeklerin güzelliği ve haşmeti yanında bu incecik tüysüz mahlûk, uğruna böyle döğüş edilecek bir şeye benzemiyordu (BMK: 145).

Arap- Sami mitolojisinde de çok büyük bir yeri olan devenin mübarekliği, “Büyük Mal” romanında, peygamber efendimizin devesi ile ilgili bir hikâyecikle anlatılmaya çalışılır:

Hız. Muhammet, Mekke'den Medine'ye gidince, Medineliler onu evlerinde konuk etmek isterler. Bu mesele yüzünden neredeyse Medineliler arasında kavga çıkmak üzeredir. Hız. Muhammet, bu konudaki kararını devesine bırakır. Devenin oturacağı yer, aynı zamanda Peygamber efendimizin konaklayacağı yer olacaktır. Deve boş bir arsaya çöker. Böylece Medinelilerin aralarının bozulması önlenmiş olur (BM: 103).

Bu anlatının sonunda roman kişisi aşağıdaki yorumu yapar:

-Deve gördüm mü, yokuştaki işlerim, düze çıkıverir (BM: 103).

Burada, devenin kutsallaştırılmasının nedenlerinden biri de Hazreti Muhammet'in devesiyle ilgili yaşanan olaydır.

"Esir Şehrin Mahpusu" romanında rüyada deve görmeye ilgili yapılan yorum şöyledir:

Düşünde sert deve görenin, rütbesi yükselir. İşleri doğru gider. Deveyle boğuştunsa, düşmanına çatacaksın. Deven gebeysen malın çoğalacak. Dişi deve, haram mal... Dişi deveni, düşünde elinden aldırdıysa, karınla kavga edeceksin, sıkı dur. Deve bağırdı mı?

-Hayır

-İyi imiş... deve bağırması kötü haber... Deveye bindin mi? İyi düşün.

-Bindim gibi...

-Tamam! Sana yolculuk var. Yolculuk, yani, buradan kurtuluyorsun (EŞM: 99).

Rüya bölümünde "rüyada deve görme" konusuna daha ayrıntılı bir şekilde değineceğimiz için konuyu burada daha fazla açmayı gereksiz görüyoruz.

Yazar deveyi benzetme amaçlı olarak da kullanır:

Uzun İskender birkaç adımda kapıyı tutup aralığa çıktı ki, Hindiya filiyle Mekke devesi de öyle değil... (Dam: 238).

Yazar, deveyi inanç yönü dışında sembolik olarak da kullanır:

-Herif devenin üzerinde leblebi yiyormuş. Birisi aşağıdan sormuş, 'Ne yiyorsun birader?' Devedeki eliyle işaret etmiş. 'Rüzgar böyle eserse: Hiç...' Bizim işte böyle devam ederse Tözey'in emeği hiç demektir (Karılar K: 127).

Meğerse tabutta yatan da Hız. Ali'ymiş, deveyi yeden de... Ardi sıra koşan bebelerin adları: Hasan, Hüseyin... (KM: 186).

Deve ile ilgili birçok atasözü ve deyim vardır. Bunlardan bir bölümünü Kemal Tahir'in romanlarında tespit ettik:

deveyi yardan uçuran bir tutam ot (DA: 552).

deveyi hamuduyla yutmak (Dam: 142).

devede kulak (EŞM: 237).

Deve günümüzde argo olarak da kullanılmaktadır. Kemal Tahir'den aldığımız aşağıdaki alıntı da bunu örnelemektedir:

-Vursa ne lazım gelir develer... Bugüne bugün atamız sayılır... diyordu (Dam: 84).

Romanlarında deve, halk kültüründe yaşayan görünümüyle işlevsel bir şekilde ele alınır. Deve damını körletenin erkek çocuğu olmayacağı, rüyada deve görmenin hayırlı olması, Hazreti Muhammet'in Medine'ye hicreti sırasında devesiyle ilgili yaşanan olay, devenin halk kültüründe olumlu görüntüler çizmesini sağlar. Yazar, halk arasında yaşayan deve ile ilgili inanışları romanlarının akışına zenginlik ve derinlik katmak gayesiyle kullanır.

Yazarın deve güreşinden bahsetmesi, az da olsa deve ile ilgili atasözü ve deyime yer vermesi devenin romanlarda ne boyutta yer aldığını gözler önüne serer.

5. 1. 3. Tilki

Türk Halk Kültüründe Tilki

Günümüzde tilki ile ilgili iki farklı bakış açısı vardır. Kimi çevrelerde tilkiye oldukça fazla itibar edilirken gündelik yaşamda kurnaz, içten pazarlıklı kişiler için “tilki gibi” ifadesi kullanılarak tilkiye olumsuzluk da atfedilir.

Ögel, Yakut Türklerinin efsanelerinde tilkinin daima kurtla birlikte geçtiğini söyler (Ögel 2003: 50)

Tilki derisinden fetişler (İnan 2006: 42) yapılmış olması, tilkinin eski çağlarda ata ruhlarını sembolize ettiğini gösterir. Tilki, kahramanın koruyucu ruhu olarak görülmekte, tilkinin ölümü, kahramanın öleceğine işaret sayılmaktadır.

Çoruhlu, tilki postuna şaman başlığında rastlanmasının onun Şamanizm törenlerindeki hayvanlardan biri olduğunu gösterdiğini, İslamiyet'te ise tilkinin çoğunlukla yalancılığın, hilekârlığın, korkaklığın ve kurnazlığın simgesi olduğunu belirtir (Çoruhlu 2006: 162, 163).

Halaçlar ve yakın çevrelerindeki köylülerin halk inancına göre tilki itibarlı bir hayvandır. Tilki ezan okununca inanca göre durur, ezanı dinlermiş (Kalafat 2006b: 326).

Kemal Tahir'in Romanlarında Tilki

Yazar, tilkinin mitolojik yönlerinden çok halk kültüründe çeşitli inançlara konu olması yönüyle ilgilenir. Halk kültüründe özellikle bazı çevrelerin tilkiyi kutsal bir hayvan olarak gördüklerini yukarıda belirtmiştik.

Tilki, Uğru Abbas'a benzetilerek (Bkz. Uğru Abbas Efsanesi) onun insafı bir hırsız olduğu üstelik de ön ayaklarını kaldırıp ezan dinlediğine inanılır:

*-Tilki başka öğretmenim! Bizim oralarda **tilkiyi vurmazlar avcılar**..... Günah çünkü... Tilki de, evet hırsızdır ama, Uğru Abbas gibi insafı bir hırsızdır. Fazladan, günahı sevabı, değme adamdan iyi bilir tilki... Görenler var: **Ezan okunurken, ön ayaklarını kaldırmış da dinlermiş güzelce**... (BÇ: 282).*

*-Tilkinin piri Uğru Abbas'tır beyim... O sebepten tilki, çakala hiç benzemez ve **tilki öldürmek avcılıkta kanun değildir** (BÇ: 284).*

***Tilki akşam ezanını dinlermiş.** Bir ayağını çenesine koyarak... Bu sebeple babam dedi ki "**Tilkiyi vurmak günahıdır,**" dedi (Nam: 254).*

Şanı İstanbul'dan Delhi'ye yayılan bir mistik önder için bir XI. yüzyıl şarkısında "O, her gece, tek ayağının üstünde durarak hatim indirirdi"... denir (Oğuz 1980: 733). Tilkinin ön ayaklarını kaldırarak ezan dinlemesi ile bu önderin tek ayağı üstünde hatim indirmesi arasında bir benzerlik olabileceğini düşünüyoruz. Çünkü her iki durumda da Allah'a karşı yapılan bir ibadet ritüelinde bir ayağın kaldırması söz konusudur.

Yukarıdaki alıntılarda tilkinin ön ayaklarını kaldırarak ezan dinlediği, bu nedenle de insanlar arasında saygı gördüğü, avcılarının onu vurmadıkları anlatılır.

Tilkinin itibarlı bir hayvan sayılması çok ilginçtir. Onun yalancı ve kurnazlığı yerine, inançlı, düşünen, dinleyen, anlayan, hatta ibadet eden bir hayvan olarak tasavvur edilmesinin nedenini anlamak zordur. Tilkinin gerek Halaçlar gerekse Kemal Tahir'in roman kişileri arasında saygı görmesi onun eski Türk inanışlarında taşıdığı anlamla ilgili olsa gerek. Kişiler, tilki ile ilgili geçmiş dönemlerde taşıdıkları inançlarını İslamiyet çehresiyle uyumlamaya çalışmış olmalıdırlar.

Kemal Tahir'de tilki ile ilgili bir atasözü de tespitlerimiz arasındadır:

-'Koca tilki bastıramadığı tavuğa kötü' der (BM: 170).

Gündelik yaşamda, genellikle kurnaz insanları anlatmak için kullanılan tilki, romanlarda bir yerde bu anlamda kullanılmıştır:

"Tilki kurnazı kaç para... Dört yüz dirhem insan kurnazı..." (Kurt K: 45).

Tespit ettiğimiz ve yukarıda andığımız alıntıların son ikisi dışında tilki avlanması yasak, saygı duyulan, kutsal bir hayvandır. Yazar, romanına mekân seçtiği Orta Anadolu coğrafyasının inanç unsurlarından biri olan tilkiye duyulan sevgi ve hürmeti roman kişileri aracılığıyla okuyucularına iletmiştir.

5. 1. 4. Baykuş

Türk Halk Kültüründe Baykuş

Baykuş genel olarak uğursuz bir hayvan olarak bilinir. Anadolu’da baykuş kimin evinde öterse o evden cenaze çıkacağına ya da oranın yıkılacağına inanılır. Burada baykuş, ölümün ya da yıkımın habercisi sayılmaktadır. Bu inanış, Kamizm’de baykuşun ötmesinin ölüm getireceğine inanılmasıyla ilgili olmalıdır

Baykuş öterken kişi baykuşun görebileceği bir yere tuz ve ekmek bırakır ve bunların üzerine de yemin eder. Böylece baykuşun bir daha oraya uğramayacağına inanılır (Kalafat, Makas (tarihsiz): 12). Bu olay uğursuz bir durumdan kurtulmak için yapılan bir saçıdır. Bununla, baykuşun neden olabileceği uğursuz bir durumdan kurtulmak amaçlanmaktadır.

İğdir’da baykuşun Azrail’in üç tüyünden birini taşıdığına inanılır (Kalafat, Makas (tarihsiz): 31). Günümüz Anadolusu’nda baykuşun neden ölüm işareti olarak algılandığı böylece daha iyi anlaşılır.

Şaman külâhının üzerinde iki, dokuz veya otuz tane baykuş tüyü (ülberek) vardır (İnan 2006: 93).

Halk destanlarında da çok sık kullanılan bir motif olan baykuş, viraneliği, ocak sönmesini, ölümü ve uğursuzluğu anlatır. Nitekim, amcası kızının ölümünden duyduğu üzüntüyü anlatan Recep Hıfzî, destanına “*Sefil baykuş ne gezersin bu yerde?/ Yok mudur vatanın ellerin hani?*” (Aslan 2003: 18). diyerek başlamakta; kederinin nedenini baykuşun ortalıkta gezinmesinde aramaktadır.

Kalafat, hayvanların zelzele türünden bazı felaketleri insanlardan daha çabuk hissettikleri inancının halkta yaygın olduğunu, bazı hayvanların uğursuz sayılmasının ve ölüm habercisi olarak bilinmesinin bundan kaynaklanmış olabileceğini söyler (Kalafat 1996: 24).

Kemal Tahir’in Romanlarında Baykuş

İncelediğimiz romanlarda günümüz halk kültüründe yaşayan baykuş ile ilgili inanışların bazılarını tespit ettik:

Romanlarda, baykuşun ötüşünün uğursuz olduğu inanişinin yanı sıra baykuşun üç kez ötmesinin uğurlu sayılması şeklindeki inanişin varlığı da dikkatlerden kaçmaz:

Baykuşun üç kez ötmesi uğurlu sayılıyordu. Daha az, daha çok öterse berbattı (DA: 355).

Burada üç sayısının kutsallığı ön plana çıkmaktadır. Çünkü baykuşun üçten az ya da çok ötmesi, kötü bir olayın habercisi olarak düşünölmektedir.

Romanlarda yer alan baykuşlarla ilgili bir diğere inaniş da onların her gece bir kuş yedikleriyle ilgilidir. Roman kişisi, halk arasında yaşayan bu inaniş sorgular (Kurt K: 283).

Romanda yaşanan acı bir olayla baykuş bağırtıları arasında ilgi kurulmaya çalışılır (Kurt K: 283).

Baykuşun virane yerin hayvanı olduğu inaniş, romanda da benzer açıdan değerlendirilir. Mahkûmlardan biri, öten bir baykuştan hapisanenin yıkılmasını ister (Nam: 292).

Halk inanişinde yaşayan baykuşun olumsuz özellikleri romanlara da yansır. Yazar, baykuşun ötüşünden yıkımı, ölümü, acıyı ve uğursuzluğu anlatmak için yararlanır. Baykuşun ötmesi ile ilgili hissedilen olumsuz duyguları, olay akışı içerisinde değerlendirilerek okuyucuya sunar.

5. 1. 5. Tavşan

Türk Halk Kültüründe Tavşan

Tavşan, mitolojide yer alan ve günümüzde de çeşitli yasaklara ve inanişlara konu olan bir hayvandır.

Güneydoğu Moğollarından gelen bir kavim olan Kitan Moğollarına ait efsanelerde kara tavşan imparatorun kutsal hayvanı ve Tanrı'nın bir elçisi rolündedir (Ögel 2003: 554).

İnan, tavşanın Türk ırkına mensup Şamanistlerde çok yaygın olan tözlerden biri olduğunu, insanların bu tözleri ölmüş sevdiklerinin hatırasını yaşatmak amacıyla -töz kabul ettikleri hayvanın derisinden- yaptıklarını; bunları, duvarlara yahut sırlıklara astıklarını; bazı ailelerin torbalarda sakladıklarını, ava veya önemli bir sefere çıkarken bu putlara saçıp saçıp ağızlarına yağ sürdüklerini söyler (İnan 2006: 43/45).

Bazı kültürler tavşan etinin yenilmesini günah sayarlar. Bunun nedeni, tavşanın eski çağlarda töz (put, fetiş) kabul edilmiş olmasıyla ilgili olabilir. Çünkü fetişler, ölümler kültürü ile ilgilidir. Ölümler ya da atanın ruhu fetişte gizlidir. Fetiş, ölü ya da atanın suretidir. Bu

demektir ki fetiş, sevilen ölmüş kişinin ruhunu taşımaktadır. Bu nedenle fetişe saygı duyulacak, ona zarar vermekten kaçınılacak; eti de yenmeyecektir.

Çoruhlu, Budist mitolojide tavşanın Buda ya da Budist ilahlarla ilgili olduğunu; İslamiyet'ten sonraki Türk tasavvurlarında tavşanın daha ziyade bolluk, kurnazlık ve iyi şansın simgesi olarak anlatıldığını, bazen de korkaklık-ürkeklik simgesi olduğunu belirtir (Çoruhlu 2006: 162).

Tavşan Alevilerce yenmesi yasak bir hayvandır. Bunun nedeni farklı şekillerde açıklanır: Vücudunun sadece kan olduğu, hiç etinin olmadığı, aslının kedi olduğu, anası babasının eşek olduğu, Halife Ömer'in kadın olup iki çocuk doğurduğu ve bu çocukların tavşana dönüştüğü, tavşanın bir kadının kirli çamaşırlarından meydana geldiği ve o kadınlar gibi aybaşı gördüğü gibi... (Boratav 2003: 78).

Tavşana karşı alınan tavır Alevilerinki gibi katı olmamakla beraber Sünnilerde de vardır. Diyarbakır'da tavşan, eti yenebilen ancak uğursuz bir hayvan olarak görülür. Tavşan beslemenin kişinin evine uğursuzluk getireceği inancı yaşar. Bir kişinin önüne tavşan çıkması uğursuzluk olarak kabul edilir. Mümkünse gidilen yoldan geri dönülür.

Elazığ'da tavşan bacağı ile sobanın külünü temizlemeyle mecbur edilen kadın, tepki gösterir. Onun inancına göre, kutsal olan ateşe o hayvanın ayağı yaklaştırılmamalıymış. Hamileliğin ilk altı ayında eve tavşan sokulmaz. Zira doğacak çocuğun dudakları tavşanın dudaklarına benzer (Kalafat, Makas (tarihsiz): 55, 60). Adana ve çevresinde de çocuk yarık dudaklı olmasın diye tavşana bakılmaz (Artun 2005a: 132).

Tavşanın geçmişte olumlu bir hayvan iken günümüz toplumunda çoğunlukla uğursuz ya da yasaklanmış kabul edilmesine bir anlam vermek çok güç.

Kemal Tahir'in Romanlarında Tavşan

Tavşanın Aleviler tarafından yenilmediği, Sünnilerce yenilmesinde ise bir sakınca görülmediği inancı romanlarda dile getirilir (BÇ: 256).

Yazar; insanın, tazıya geçim derdinin tavşana benzetildiği "Ekmek **tavşan**, biz tazı" deyişini kullanır ve ardından yine Alevilikteki tavşan inancına gönderme yapar (Kurt K: 43).

Bir avcı hikâyesi anlatırken değinilen tavşan avcılıktaki av hayvanı olma özelliğiyle de ele alınır:

-Sana bir avcı hikâyesi nakledeyim: Bir avcı köpeğini methediyor: "Bir gün yolda yürüyorlar. Hayvan durakladı. Kuyruğunu sallamağa başladı. Bu av gördüğüne delalet

ya... *Etrafta avın saklanacağı bir yer, bir çalı, bir kaya yok! Canım sıkıldı. İki amele çağırıp gösterdiği yeri kazdırdım. Bir buçuk metre aşağıda bir tağfur tabaka çıkmasın mı? Üzerinde tavşan resmiyle...*” (HŞİ2: 509).

Yazar, Alevi olan roman kişileri hakkında bilgi verirken Alevilik ile ilgili tavşan eti yeme yasağına da değinmiş, bu inanışın roman kişileri üzerindeki etkisini okuyucularının dikkatine sunmuştur.

5. 1. 6. Yılan

Türk Halk Kültüründe Yılan

Sedat Veyis Örnek, deri değiştirmesinden dolayı ölmezlik düşüncesini sembolleyen yılanın mitolojide, ibadette, büyücülükte ve sanatta oynadığı rolün evrensel olduğunu; özellikle Afrika’da korku ve saygıyla karışık, gelişmiş bir yılan kültü görüldüğünü; Orta Amerika’nın eski kültürlerinde yılanın çoğu zaman yüce varlıklarla aynı tutulduğunu, Amerika yerlilerinin yeraltı kudretlerini yılan biçiminde tasarladıklarını; yılanın ölümsüzlüğü, gücü ve dünyanın yaratılışını sembolleyen bir motif olarak da ilkelerin sanatında çok sık yer aldığını söyler (Örnek 1971: 97)

Türk kozmolojisinde yer unsurunun ve kuzeyin simgesi olan kara yılan, aynı zamanda yedişer yıldız malzemesinden oluşan dört yıldız grubundan birini oluşturur (Çoruhlu 2006: 164).

Çoruhlu, yılanın özellikle de karayılanın Türk Şamanizm’inde yer altı ilahı Erlik’le ilgili bir simge olduğunu, Şamanizm törenlerinde yılan unsuruna rastlandığını belirtir (Çoruhlu 2006: 164). Erlik, Türk mitolojisinde kötülük kaynağıdır. Yılan da doğal yaşamda insanlara zarar verebilen bir hayvan olduğu için pis bir hayvan olarak düşünülür. Anadolu insanı; yılanı, özellikle de karayılanı sevmez. Tarlada, bahçede çalışan, yaz geceleri dışarıda uyuyan insanlar için yılan, tehlikeli bir varlıktır, düşmandır. Bu nedenle rüyada bile yılan görmek hayra yorulmaz. Kıskaç, kötü niyetli insanlar için yılan sözcüğü kullanılır.

Diyarbakır’da çiftleşen yılan görüldüğünde bir dilek dilenir ve onların üzerine bir tülbent atılırsa bu dileğin gerçekleşeceğine inanılır. Yılanın halk hekimliği ve nazardan korunma uygulamalarında da önemli fonksiyonları vardır.

Kemal Tahir'in Romanlarında Yılan

İncelediğimiz romanlarda yılan, halk kültüründe yaşayan olumsuz niteliğiyle belirir. Halk kültüründe kötü, sinsî, hain insanlar için kullanılan yılan ifadesi romanlarda aynı işlevselliğiyle değerlendirilir:

*Yılan gibi bir herif*ti Çakır Kâhyaların Kenan... (BM: 300).

Yılan, yılan, kara yılan! (RYK: 227).

Halk arasında sıklıkla kullanılan aşağıdaki atasözü ve deyim, yılanın kötülük unsurunun simgesi olduğunu gösterir:

Bana dokunmayan yılan bin yaşasın (Nam: 159).

Uyuyan yılanın kuyruğuna basmak (Dam: 76).

Gündelik yaşamda yılanla yakıştırılan olumsuzluk, rüyada görülen yılan için de geçerlidir. Özellikle karayılan, çok daha büyük kötülük ve zarar görüleceği anlamında yorumlanır. Roman kişisi yılanla ilgili olarak gördüğü rüyasını heyecan ve korku içinde anlatır:

-Uykuyla uyanıklık arası, düş görüyorum. Bir çift kara yılan üç kere üstüme atladı. Ben üç keresinde de karşı durdum, geri püskürttüm. Ama dördüncü saldırışını çeilemedim. Yere yıkıldım (EŞM: 270).

Karayılan motifini yazar, benzetme amaçlı olarak kullanır:

Abuzer kollarından bacaklarından tutulup taşındığı için kara yılan gibi kıvranyor... (YY: 127).

Halk kültüründe yılanla karşı, kişinin şerbetlenerek korunabileceğine dair bir inanış yaşar. Şerbetli olan insana yılan zarar veremez. Bu inanış benzetme yapılarak yazar tarafından da kullanılır:

Şimdi çok şükür zehire panzehirliyim... Yılanla şerbetli olunduğu gibi... (HŞ1: 54).

Büyük yılanlar olan ejderhalar, olağanüstü özellikleriyle birçok milletin destan, efsane ve masallarında yer alır. Yazar on iki başlı olan olağanüstü bir yılan ejderhasından söz eder:

-On iki yılı on iki başlı yılan ejderhası gibi tepeleyip savuşmuşuz koca Tanrının desteğiyle... (Nam: 9).

Yazar, yılanı halk kültüründeki olumsuz özellikleriyle, kötülük kaynağı ve düşman yönleriyle ele alır. Bazen benzetme amaçlı olarak bazen de atasözü ve deyim içinde yine kötülük imgesi olarak kullanır.

5. 1. 7. Kaz

Türk Halk Kültüründe Kaz

W. Radloff'un tespit ettiği Altay efsanesinde henüz yer, gök, ay ve güneş yokken Tanrı Kuday ile bir "kişi"nin olduğu ve bunların kara kaz şekline girip su üzerinde uçtukları ifade edilir (İnan 2006: 14).

Kaz, şamanın binek hayvanlarından biridir. *Şaman birkaç ruha hitap ederek ilâhiler okuduktan sonra tahnit edilmiş bir kaza binerek göklere doğru uçmayı temsil eder ve kaza hitaben: "Ak ayazın önünden, ak bulutun üstünden / Gök ayazın önünden, gök bulutun önünden / Gök tanrıya doğru git!" der. Kaz da ona güya cevap verir* (İnan 2006: 104). Burada kazın duyan, anlayan insanlaştırılan bir varlık olduğu dikkate değerdir.

Ögel, göçebe veya mevsimlik kazların Anadolu halk edebiyatında çok önemli bir yer tuttuğunu, annesinden ayrılan gelinlerin göçebe kazlara benzetildiğini, Kaşgarlı Mahmut'un verdiği bilgilerden ünlü kadınların adlarının kaz olduğunu, Kaz Suyu, Kaz Dağı gibi yer adlarının varlığını, kaz ile ördeğin eski Türk yazıtlarında yan yana geçtiklerini belirtir (Ögel 2002: 551).

Kazın Dede Korkut'ta benzetme amaçlı olarak on bir yerde "kaza benzer kızı gelini..." şeklinde geçtiği görülür. Bu benzetmeli kullanım bize Kaşgarlı Mahmut'un ünlü kadınlara neden kaz adı verildiğinin de yanıtı olur. Çünkü Dede Korkut'ta kaza benzetilen kızlar ve gelinler Oğuz beylerinin kızı ve gelinidir. Dede Korkut'ta üç yerde "kara ya da ala kaz" ifadeleri düşmanı anlatmak için kullanılır. Kaz, dört yerde av hayvanları arasında geçer (Ergin 1997b: 177).

Kemal Tahir Romanlarında Kaz

Kemal Tahir'in "Devlet Ana" romanında şaman törenlerine benzeyen ritüelin yer aldığı bir bölüm vardır. Bu törende yer alan hayvanlardan biri de kazdır. Kamagan Derviş'in sözleriyle dile getirilen kaz, üzerine yemin edilebilecek kadar kutsal bir anlam taşır.

Ak kazım ağsın mavi göklere... Varayım gideyim, aradığımı bulayım! (DA: 324).

Kazı saldırıya kaldırmak ister gibi tepikledi, kılıç çekti, hamle etti, savunmak için ak kazın boynuna yattı... (DA: 325).

... sonunda, derin bir şikâyet iniltisi koyuvererek **kaz heykelinin** üstünden sol yanına düşüp katıldı (DA: 325).

-Kara kartal adına ant içerim, **ak kaz adına yemin ederim**, dönmek yok! (DA: 324).

Kamagan Derviş'in kara kartalla birlikte ak kaz adına yemin etmesi, kazın hayvan-atalardan biri olduğunu gösterir.

Yazar, dekoratif amaçlı olarak da kazı kullanır. Kaz hakkında uzun uzadıya bilgiler verir:

-Sözgelimi, **kaz için, "aptal" deriz**. Oysa hayvanların içinde ondan daha zekisi, uyanığı, hatta sevimlisi bulunmaz. Bir kere temizdir. Kuş cinsinden olduğu halde, insana kuvvetli görünür. Yani, merhamet duyurmaz. Bu kuvvetli görünüşte, yırtıcı kuşların, yürek ürperten korkunçluğu da yoktur. Tıpkı, bizim gibi canım... Kalabalık yaşamayı sever. Erkekleri çok evlenme taraflıdır. Kadınları eski harem töresince birbirlerini pek kıskanmadan, kadın kadıncık yaşarlar. Erkek kaz hem kabadayı, hem kıskanç olur. Çoğu zaman onuru uğruna ölesiye dövüşür. Dövüş sırasında, hanımları ona bir ağızdan bağırarak gayret verirler. Fakat bu da biz insanlarda olduğu gibi, yemek şartıyla bağlıdır. Bizim dişiler gibi kaz hanımlar da, kavgada yenileni pek sevmezler. Galibin arkasına takıldıkları çok olur. Size bir şey söylesem şaşarsınız... Kaz da insana, koyun gibi alışıyor. Benim "Akağa" adında bir dövüş kazım vardı. Bana alıştı. Çağırsam gelir, verdiklerimi hiç çekinmeden elimden yedi. Sonra çok faydalı yaratıklardır bunlar... Bir tanesinden, iyi beslenirse, iki, iki buçuk okka yağ alınır. Ben denemedim. Bu yağdan çeşitli börekler, tatlılar, hele pirinç pilavı yapılırmış ki parmaklarını yemiş insan... Bu kış deneyelim. Ama bakın bir önemli sakınca var, bahçeyi domuzlar gibi eşeler kaz kısmı... Sonra bir kaz, bir mandadan daha fazla yiyor. "Fazla yiyor" burada bir şey belirlemez! Hiç durmadan yiyor, hiç durmadan... Anadolu'da "kaz boğazı, kız boğazı" diye bir laf ederler. Artık bilmem ne kadar uygundur. Bildiğim, kazın kazlığı aralıksız tıknmasından gelse gerek... (EŞİ: 96).

Roman kahramanlarının kaz güttüklerinden söz edilir:

-Çorum'da yediden yetmişe bütün erkekler **kaz güdüyorlardı** (YY: 165).

Romanlarda kaz, hem mitolojik nitelikleriyle hem de gündelik yaşamdaki yeriyle kullanılmıştır. Şamanizm'de ve Şamanist törenlerde önemli bir yeri olan kaz, romanda da bu kutsallığını korur. Yazar, Kamagan Derviş aracılığıyla şamanın kazla göğe yükselmesi

törenini canlandırır. Onun böyle bir ritüeli roman dünyası içinde okuyucusuna sunması, yazarın halk kültürüne olan ilgisinin bir kanıtıdır.

5. 1. 8. Geyik

Türk Halk Kültüründe Geyik

Geyik mitolojide ve halk anlatılarında yer alan hayvanlardan biridir.

Geyiğin genel olarak sembolizmine bakıldığında yüksek, dallı, budaklı boynuzlarının çoğu kez hayat ağacına benzetildiği görülür. Dolayısıyla, geyik; doğurganlığın, gelişme dönemlerinin ve yeniden doğuşların simgesidir (Oğuz 1980: 857).

Şaman törenlerinde suretine bürünülen hayvan-ata ya da ruhlarından biridir. Geyiğin deniz tanrıçası sayıldığı bir Göktürk efsanesi de vardır. Çin kaynaklarının aktardığı bir efsaneye göre Göktürklerin atalarından birisi, bir mağarada genç bir kız suretindeki deniz tanrıçasıyla sevişmektedir. Ancak hükümdar bu kızın aslında bir ak geyik olduğunu bilmiyordu. Bir süre avı esnasında sıkıştırılan hayvanlar arasında bulunan bir ak geyiği, askerlerden biri öldürünce gerçek durum meydana çıkar. Zira mağaraya giden hükümdar sevdiği kızı yerinde bulamayınca onun aslında geyik biçimine girmiş bir ilahe olduğunu anlar (Çoruhlu 2006: 146, 147).

Yaralı Mahmut hikâyesinde bir cadı, geyik kılığına girerek Mahmut'un yolunu şaşırtır. Bamsı Beyrek hikâyesinde Beyrek, bir geyiğin arkasından Banı çiçeğin otağına girer, Elif ile Mahmut hikâyesinde bir geyik Mahmut'u sevgilisinin hayalinin bulunduğu mağaraya çeker (Aslan 1990: 52).

Kemal Tahir Romanlarında Geyik

Romanlarda yer alan geyik motifinin mitolojik vasıflar taşıdığı görülür. "Devlet Ana" romanında geçen şaman davulunun tokmağı sığın kemiğinden yapılmıştır. Bu tokmağın üç kez öpülmesi, ona gösterilen saygıyı ve kutsallığı gösterir:

Davulu derisi gerilsin diye fal ateşinin yanına bıraktı. Sığın kemiğinden tokmağı üç kez öpüp kasnağın üstüne yerleştirdi (DA: 320).

Sığın geyik türünün en büyük soyudur. Eti pek makbul olan bu av hayvanı, bayağı geyikten ayırdır (Gökyay 1973: CDXLIII). Şaman davuluna ait tokmak sıradan bir geyikten değil, en soylu geyiğin kemiğinden yapılır. Şaman törenlerinde şamanın bazen geyik kılığına girdiğini yukarıda belirtmiştik. Böylece davulun tokmağının neden sığın kemiğinden yapıldığı daha iyi anlaşılır. İnan, davulun tokmağının da davul ve cübbe gibi,

özel törenlerle hazırlandığını, bu tokmağın kayın ağacından yahut sığın (geyik) boynuzundan yapıldığını belirtir (İnan 2006: 95).

Yazar, geyik motifini destanlarda ve efsanelerde görülen şekliyle eserine yansıtır:

-Alageyik... Biz bu geyik mahlûkuna pek müptelâyız nedense, boynuzluluğundan besbelli. Canım okuyup ezberlediniz mi? Türkçü Ziya Gökalp destan bile yazmış. Alageyik oğlanla kızı bir yardan atmış ta... Orada ürememişler de... Yol bulup çıkamamışlar da... (HŞİ1: 30).

Anadolu'nun Türkmen dervişlerinden Orhan Gazi'nin çağdaşı Geyikli Baba'nın geyiklerle beraber yürüdüğü ve geyiklere bindiği rivayet edilir (İnan 2006: 83). Yazar, romanda bu rivayeti rüya motifiyle birlikte sunar:

“Rahmani rüya” diye ben buna derim. Bir subaşındayım. Deniz gibi köpürmüş bir su... Apansız karşıdan kim gelse iyi? Bir boz geyiğe binmiş Geyikli Baba Hazretleri... Suyun üzerinde, papur yolundaymış gibisine gelmekte. Önünde, arkasında bir sürü geyik. Aksakalı göbeğine inmiş... “Allahü ekber” diye bir nara vurdum, “Medet ya pir!” diyerek üzengisine yapıştım (Köyün K: 22).

-... Peki, bizim Osmancık'taki Geyikli Baba Efendi'miz mezarından uğradı da hürriyet alayına mı katıldı? (Köyün K: 172).

Yukarıda alıntıladığımız cümlelerde geçen Geyikli Baba'nın Baba İlyas dervişlerinden, Şeyh Ebül-Vefâ tarikatinden olduğunu (Gölpınarlı 1992: 46). belirtelim.

Romanlarda geyikle ilgili bir de atasözü bulunur:

-Geyik tüysüz kişi adsız olmaz (DA: 324).

Yazar, sığın kemiğiyle yapılmış davul tokmağıyla eski Türk inanışındaki Şamanlara, alageyikle de Türk efsanelerine telmihte bulunur. Geyik motifi, romanlara kültürel zenginlik katmakta araç olarak kullanılır.

5. 1. 9. Kartal

Türk Halk Kültüründe Kartal

Gökyüzünün hükümdarı sayılan kartal, göklerde uçuşu, yırtıcılığı, gücü dolayısıyla insanlarda ürküntü ve hayranlık uyandırır. Türk mitolojisinde kartalın önemli bir yeri vardır. Şamanın giydiği elbiselerden bazıları kartal görünümündedir.

Hayvandan türeme efsanelerinin bir bölümü kartalla ilgilidir. Göktürklerin bir bölümü olan Şatolar'ın hükümdarı Li Ko-yung'un bir kartal yuvasında doğduğu söylenir (Ögel 2003: 586).

Yüksek seviyedeki Türk toplumları, sembol olarak daha çok avcı kuşlara meyletmişlerdir. Yakut Şamanlarına göre kartal, en yüksek ruh taşıyan hayvandır. Altaylardaki Teleüt Türklerinin Merküt adlı kabilesi bir kara kartaldan (Berkut); Yurtas kabilesi ise beyaz başlı bir kartaldan türediklerine inanırlar. Orta Asya ve Sibirya Şamanizm’inde kartal, Tanrı’nın bir elçisi olarak görülür ve sayılır (Ögel 2003: 47, 86).

Yakutlar, göğün en üst katında ve göğün yere açılan kapısında yeri göğü bağlayan Dünya Ağacı’nın tepesinde çift başlı kartal bulunduğuna; bu kartalın Tanrı’nın gücünün sembolü olduğuna ve göğü koruduğuna inanırlardı. Tabiat olaylarını meydana getiren de yine bu kartaldır (Ögel 2002: 179, 289).

Yakut Türklerinde, şamanın uçması için, kartalın ağaçlar üzerinde uçarken kanatlarından bir kısmını attığına inanılır (Ögel 2003: 37). *Yakut Türkleri, kartalı yaralamayı ve öldürmeyi günah sayar. Eğer bir kartal tesadüfen bir av tuzağına düşmüşse ona ataları gibi hürmet ederler. Ölmüşse, ölülerine yaptıkları gibi, onu kayın ağacının kabuğuna sarıp bir ağaca asarlardı. Böylece, cesedinin ayakaltında kalmasını önler, ruhunun rahat etmesini sağlarlardı. Ata ruhunun gazabından bu şekilde korunacaklarına inanırlardı (Kalafat 2006a: 103, 104).*

Altay yöresinde yaşayan Teleüt Türkleri, büyük bir kartalın soyundan gelen bir soyun var olduğuna, mukaddes bir gök kuşu olan bu kartalın ve sol kanadını ayın, sağ kanadını ise güneşin güçlkle kapatabildiğine inanırlar (Ögel 2002: 180).

Sibirya Türkleri arasındaki inanca göre, Tanrı, insanları kötülüklerden korumak üzere, onlara kartalı gönderir. Ancak, insanlar, kartalın dilinden anlamazlar. Bunun üzerine kartal, dil meselesini çözmesi için Tanrı’dan yardım ister. Tanrı, ilk rastlayacağı insana kamlık, yani oyun kudretini devretmesini buyurur. Kartal ağaç altında uyuyan bir kadına rastlar ve onunla ilişki kurar. Kadın kartaldan hamile kalır. Ondan doğan çocuk ise, ilk kam / oyun olur (Kalafat 2006a: 112).

Kuşların kralı olan kartal, bulutların üstüne çekilebilme ve güneşe doğruca bakabilme kabiliyetinden ötürü evrensel olarak hem semavî, hem de şemsî bir sembol olarak düşünülmüştür. Kartal-yılan düalizmi evrensel olarak Gök-Yer ya da melek-şeytan mücadelesini anlatır (Oğuz 1980: 866, 867).

Anadolu Selçukluları zamanında birçok mimari esere kartal motifi işlenmiştir (Kalafat 2006a: 105). Türk futbol takımlarından biri olan Beşiktaş’ın amblemi kara kartaldır. Burada kartal, takımın gücünün sembolüdür.

Kemal Tahir'in Romanlarında Kartal

Yazar, kartal motifini eski Türk inanışlarındaki şekliyle eserlerinde kullanır. “Devlet Ana” romanında Şamanizm’den, şaman törenlerinden ve dualarından kesitler sunarken kartal motifine yer verir.

Romanda, kara kartalın at sürülerinin Tanrı’sı olduğundan söz edilir ve ona şükredilir (DA: 307).

Roman kişisi, Tanrı olarak kabul edilen kartaldan kendisine yol göstermesini ister:

At sürülerinin tanrısı kartal, düş önüme izleyeyim... (DA: 325).

Bazı Yakut anasoyları kartalı koruyucu ruh sayarlar (İnan 2006: 118). Kartalın burada at sürülerini koruyan bir tanrı olarak görülmesi, Yakutlardaki bu inanışı gösterir. Aşağıdaki şaman duasında da aynı ifadeler bulunur:

“At sürülerinin tanrısı kartal ve Cesegey İyehsit hatun! Güzel yeledi atlar ve uzun boynuzlu hayvanlar gönderiniz” (İnan 2006: 118).

Kartal, tanrı olarak düşünüldüğü için onun adına yeminler edilir:

-Kara kartal adına ant içerim, ak kaz adına yemin ederim, dönmek yok! (DA: 324).

Romanlarda “alıcı kuş” diye de ifade edilen kartal, benzetme amaçlı olarak kullanılır:

Bu arada köse herif ayaklarını iyice gerip karısının yanında alıcı kuş gibi sallanmaktaydı (Dam: 333).

Benim dediğim: Kuş var eti yenir, kuş var kanlı etle beslenir. Bu benim Ali oğlan, alıcı kuş... (RYK: 121).

Herif insan kılığında çıkmış da, Allah beterinden saklasın, bir alıcı kuş olmuş (RYK: 290).

Türk mitolojisinde tanrı olarak kabul edilen kartal, yazarın özellikle “Devlet Ana” romanında bu özelliğiyle ele alınmış; kartal adına yapılan yemin ve şükür, yazarın romanına mitolojik açıdan bakılmasına imkân sağlamıştır. Mitsel anlamları olan kartal motifinin modern romanda kullanılması, bize, geçen asırlara ve değişen dinî anlayışlara rağmen, mitolojinin modern insanın düşünce dünyasından silinmediğini göstermiştir.

5. 1. 10. Hüma Kuşu

Türk Halk Kültüründe Hüma Kuşu

Efsanevî bir kuş olan hüma kuşu, hayat ağacı ve hayat suyu gibi mitolojinin önemli motiflerindedir (Ögel 2003: 95).

Hüma kuşu hakkında Başkurt ulemasından Taceddin Yalçıkuloğlu XVIII. yüzyılda yazdığı bir eserinde şu efsaneyi anlatıyor: “*Diyorlar ki, Hümay kuşu maruf bir kuştur. Kuzgun büyüklüğünde olup kanat uçları kara, başı yeşil olur. Yaşadığı yer havadadır. Yumurtasını havada yumurtlar, yavrusunu da havada çıkarır. Diyorlar ki Hümay bazen yeryüzüne kırk arşın kadar yaklaşır ve geri döner. İşte o zaman bu kuşun gölgesi birinin üzerine düşerse cihanda padişah ola, yahut çok zengin ola...*” (İnan 2006: 37).

Kemal Tahir Romanlarında Hüma Kuşu

Romanlarda Hüma kuşundan iki yerde söz edilir:

Yukarıdaki efsanede hüma kuşu ile ilgili söylenenler “Devlet Ana” romanında âdeta doğrulanır. Osmanlı devletinin kuruluşu ve Osman Bey’in padişahlığı, hüma kuşu ile ilgili anlatılan efsaneye dayandırılır:

-Kanat uçları kara, kafası yeşil Hüma kuşunu, Söğüt’ünüz üstünde uçar gördüm. Ertuğrul Bey’in konağı damına kırk arşın yaklaşır gördüm! Gölgesini, baban Osman Bey’in başına sürer gördüm, ne mutlu! Beyliği güçlü olsun! Ömürlü olsun! Uruy! (DA: 562).

-Hüma kuşu falı açsam gerek ve de kuğu kuşu ruhunu çağırıp gümüş tüylü ak kısrığı binek istesem gerek... (DA: 326).

Yazar, “Devlet Ana” romanını İslamiyet öncesi Türk inanışlarıyla süslemiştir. Romanda Hüma kuşu ile ilgili söylenenler, Hüma kuşu falı, kanat uçları kara kafası yeşil olan bu kuşun gölgesinin düştüğü kişinin padişah olacağını işaret sayılması gibi bilgiler efsanelerin ve İslamiyet öncesi Türk gelenek ve inanışlarının, yüzyıllar sonrasında bile, roman türüne nasıl yansıtılabileceğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

5. 1. 11. Diğer

“Esir Şehrin Mahpusu” romanında güvercinlerle ilgili inanıştan söz edilir. Günümüzde özellikle barış ve özgürlüğün sembolü olan beyaz güvercin, romanda benzer işleviyle değerlendirilirken siyah güvercin, tıpkı baykuş gibi olumsuz bir anlamda yorumlanır:

-... *Bu kuşlar, eski tevkifhanenin kuşları... Bizim buraya göçtüğümüzü bilip arkamız sıra gelmelerine sen ne dersin?* (EŞM: 121).

-... *Ak güvercin yalağa indi mi, mahpuslardan birini, ikisini salıverirler. Kara güvercin inerse kötü.... Birkaç kişi ağır cezaya çarptır. Ya da içerde biri vurulur... işte ak güvercin indi. Peki, kara domuz nerede? Nah şurda: karşıdaki saçakta... Jandarma karakolunun saçağına tünemiş. Demek bela bizden savuştu da zaptiyenin başına çöktü. Tamam. Bu yakınlarda zaptiyeler ellerinden bir mahpus kaçırsalar gerektir* (EŞM: 121, 122).

Bu kuşlara dokunmanın günah sayıldığını duymuştum. Cami avlularında bunlara adak için yem verirler (EŞM: 130).

5. 2. Büyü ve Muska

Türk Halk Kültüründe Büyü ve Muska

Halk kültüründe büyü ve muska inancı çoğu kez iç içe geçmiş bir şekilde yaşar. Muska yazdırma, çeşitli büyü yapma yollarından biri olarak uygulanır. Bu nedenle biz büyü ve muska inancını aynı başlık altında incelemeyi uygun gördük.

Büyü, çağımızın ve yüzyıllar öncesinin vazgeçilmezi, düşün gerçek olması temennisiyle çıkılan ritsel bir yolculuk, duyguların, heyecanların, düş kırıklıklarının, umutsuzlukların tetiklediği bir eylemdir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde büyü “*tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizil işlem ve davranışlara verilen genel ad, afsun, sihir, füsün.*” diye tanımlanır (TDKS 1988: 238).

Sedat Veyis Örnek, bilinen yollarla sağlanamayan şeyleri elde etmek, birine zarar vermek ya da zarardan korunmak için birtakım gizli “güçleri” kullanarak doğayı ve doğa yasalarını zorla etkileme amacını güden işlemlerin tümüne büyü dendiğini söyler (Örnek 1971: 135).

Boratav, iyi veya kötü sonuç almak için tabiat öğelerini, yasalarını etkilemek ve olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girişilen işlemlerin topuna birden büyü dendiğini, bu anlamı ile kelimenin kavramının genişleyip deyimim Fransızcadaki magie kelimesinin bilim dilindeki kullanımını karşıladığını söyler. Ona göre halk dilinde büyü sözcüğü daha dar bir alanda kalan işlemler için kullanılır; bir kimseyi sevdiğinden soğutmak, düşmanını hasta düşürmek veya öldürmek için yapılan kötü büyü, bir kişide

karısına karşı sevgi uyandırmak ya da evine bağlılık sağlamak için yapılan olumlu büyü gibi (Boratav 2003: 136).

Yoğun bir isteğin sonucu olarak ortaya çıkan büyüde korku ve umut iç içe yaşar. Büyüyü yaptıran kişi, sonucu heyecan ve stres içinde bekler. Büyünün arzuları gerçekleştireceği inancı, kısa bir süreliğine de olsa, kişiye güven verir. Bu güven duygusu, kişinin kaygılarını azaltır, yaşama tutunmasını sağlar.

Sedat Veyis Örnek, büyüünün kendi alanında amacına, elde etmek istediği sonuca göre, ak ve kara büyü diye ikiye ayrıldığını, ak büyüünün hastalık, yaralanma, ölüm gibi insancıl felaketlerle; sel, kuraklık vb. doğal afetleri önlemeye; evi-barkı, malı-mülkü, hayvanları, “geçiş” durumundaki çocukları, lohusaları, zararlı dış etkilere korumaya yöneldiğini belirtir (Örnek 1971: 145).

Kara büyü, insan yaşamını doğrudan etkileyen tüm olay ve durumlarda zarar verici, yıkıp yok edici bir amaç peşindedir. Yani ak büyü ağartırken, kara büyü karartıyor. Ak büyü yapan kişi, dinî yasakları göz ardı etmez; hatta dinî birtakım dua ve inanışları kullanır; oysa kara büyü, içinde Allah korkusu olmayan insanlar yapar. Bu tip insanların gözünü hırs bürümüştür. Günahkâr olacaklarını bile bile kara büyü yapmaktan çekinmezler. Bu insanlara, toplum tarafından biliniyorlarsa, iyi gözle bakılmaz.

XI. yüzyılda yaşayan Yusuf Hacıp, şunları söyler: “Otacılardan sonra afsuncular gelir. Yel, şeytan (yek) hastalıklarını bunlar tedavi ederler. Bunlara katılmak (karışmak), yel, şeytan dokunanları bunlara okutmak gerektir. Acaba nasıl faydası dokunur desen bile sen onu hoş tut. Tabip, afsuncunun sözlerini beğenmez, afsuncu da tabibe yüz çevirir. Tabip “ilaç kullanırsa hasta iyi olur” der. Afsuncu ise “muska kullanırsa cin-şeytan uzaklaşır” der (İnan 2006: 73).

Pritchard, büyüünün de din gibi, üzüntülü ve acılı durumlarda bir işlevi olduğunu, insanların içinde buldukları güçlükleri aşmak için gerekli deneyimsel bilgilere sahip olmadıklarını, bu nedenle onun yerini alacak bir etkinlik olarak büyüye başvurduklarını; büyüünün güçsüzlüğün yol açtığı gerilimi yatıştırdığını belirtir (Pritchard 1999: 48).

Kur’an-ı Kerim’de Felak suresinde büyüünün varlığı açıkça belirtilir ve “düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden” söz edilir (Kur’an-ı Kerim: 604).

Büyü motifi, masalarda ve halk hikâyelerinde çokça görülür. Büyülenerek dönüşüme uğramış varlıklar, sihirli nesnelere ve güçler anlatılara fantastik özellikler katarken bazen de anlatının sonucunu belirler. Kerem ile Aslı hikâyesinde âşıkların kavuşmasını engelleyen ve hikâyenin sonucunu belirleyen sihirli bir elbisedir. Hikâye, elbisenin düğmelerini çözemeyen Kerem'in, arkasından da Aslı'nın yanmasıyla son bulur.

Tahir ile Zühre'de bu iki çiftin evlenmesine razı olmayan anne, bir sihirbaz kadına derdini açar. Kadın, yeni mezar toprağını efsunlar, bu toprağı Emir'e şerbet yerine içirirler, böylece âşıklar, ayrılmış olur (Elçin 2000: 26).

Yaralı Mahmut hikâyesinde, Mahbup, büyüün etkisiyle sevgilisi Mahmut'u yaralar (Aslan 1990: 23, 111, 112).

Arzu ile Kamber hikâyesinde *bilezik, mendil, ev, üzenge, eyer, duvak ve kemerin sihirlidir; Arzu ile Kamber, mezara gömüldükten sora iki güvercin olarak çıkıp giderler* (Alptekin 2005: 291-362).

Dede Korkut hikâyelerinde Tepegöz'ün yüzüğü sihirlidir. Bu yüzük, peri anası tarafından ona ok batmaması, tenini kılıç kesmemesi için verilmiştir

Köroğlu destanında, Köroğlu, babasının gözlerinin açılmasını sağlayacağına inandığı "sihirli üç köpüğü" getirmek için Aras Nehri'ne gider. Köpükleri kendisi içer, böylece ölümsüzlük, yiğitlik ve saz şairliği kudret ve yeteneği kazanır (Aslan 2008: 64).

Bütün bu örnekler, sihrin halk anlatılarındaki kullanımını yeterince örnekler sanıyorum.

Muska sözcüğü Arapça "nüsha" kelimesinden gelir. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde muska; "içinde dinî ve büyüleyici bir gücün saklı olduğu sanılan, taşıyanı, takanı veya sahip olanı zararlı etkilerden koruyup iyilik getirdiğine inanılan bir nesne veya yazılı kâğıt, hamaylı" diye tanımlanır (TDKS 1988: 1046).

Arap ananeleri muskaların icadını Âdem'e atfeder: Âdem'in çocuğı Anâk, Havva'nın cinlerin kuvvetinden istifade etmek için kullandığı tılsımı, anası uykudayken çalmış, fakat bunu fena yolda kullanmıştır (Oğuz 1980: 813).

Amuletler (muskalar), fonksiyonlarına göre iki ana gruba ayrılırlar: Zararlı dış etkileri ve tehlikeleri uzaklaştıranlar ile iyilik getirenler. Bir şeyin amulet olabilmesi için ilkin onun özü ve biçimi göz önünde bulundurulur: Garip biçimdeki taşlar; hayvan kemikleri, pençeleri, dişleri, gözleri, derileri; taştan, ağaçtan madenden yapılan şeyler;

yüzükler, bilezikler, kolyeler; meyve ve bitki tohumları; kâğıt, deri, kemik vb. üstüne çizilmiş büyüsel şekiller, yazılmış kutsal sözler... Amuletin sahibini kötülükten, hastalıktan, felaketten, nazardan koruduğuna inanıldığı gibi; onu, bedensel ve ruhsal bakımdan güçlendirip, yetenek ve becerisini de artırdığına inanılmaktadır. Amuletlerin koruyucu, tehlikeyi uzaklaştırıcı gücü ve niteliği, hayvanlar, ev-bark, mal-mülk vb. için de geçerlidir (Örnek 1971: 149).

Kemal Tahir'in Romanlarında Büyü ve Muska

Kemal Tahir'in eserlerinde büyü ve muska inancı oldukça fazladır. Yarasa kemiğiyle yapılan sıcaklık büyüünün ve çeşitli bağlama büyülerinin yapılış şekilleri, eserlerde ayrıntılarıyla anlatılır. Roman kişileri dünyevî işlerinde hedeflerine ulaşmak için büyü yapma yoluna giderler. Üstelik dinî birtakım yasakların çiğnenmesinde de hiçbir çekince görmezler. Konuşmaları arasında sık sık "kâğıt yapmak (muska yazmak), okunmuş olmak, büyülenmek" gibi ifadeler geçer.

Halk kültüründe olduğu gibi romanlarda da çoğunlukla büyü, efsun, sihir, tılsım, hamayıl, muska sözcükleri bir arada bazen de birbirinin yerine kullanılır:

-Büyü düzmüş, muska yazmış, ol görüp yola getirememiş Emine öğretmeni... (BÇ: 471).

- Muskadır, tütsüdür derken, ikinci askerliğe gitti Şevket Ağa'm... (BÇ: 340).

-Karıyı bu Kara namussuza götürmüşler. İlk niyetleri, okutmak, muska alıvermek... (BÇ: 340).

Boynunda bunca muska, hemayil, gezdiren herif... (BÇ: 413).

-Ayrıca, evin şurasına burasına büyü-tılsım-muska sokanlar... (BM: 389).

Hamailini üstüne aldı. Eski muskalarını kuşandı. Abdestsiz yere basmayarak namaza başladı ve içkiyi terk etti (Nam: 350).

Tılsım, tıpkı büyü ve muska gibi doğayı değiştirebileceğine inanılan güçlerden biridir. Yazar, tılsımı zaman zaman büyü ve muska yerine de kullanır:

...Kılıçlı Keşiş tılsım gücüyle, mübarek güneşi tutmuş... (BÇ: 265).

-Oyun olmaz bu rezilin tılsımlarıyla... (BÇ: 428).

Göğe baş çekmiş bir hisar ki... harcı çeşitli tılsımla karılmış (DA: 513).

-Ulah kızının Patriyot'a ördüğü kaza bela önleyici tılsım... (YS: 61).

"Annemin yatak takımı" diyecekti Çarşıya götürdü götüreli de onun tılsımı da sanki bozulmuştu (HŞİ2: 462).

-Hani masalda kılıç varmış, gavura çekince uzarmış. İşte **tılsımlı kılıç** bu... (Kör: 28).

Eğri Ahmet eniştemin **tılsımı** yamanmış! “**Koluna takıverdin mi kurşun bile işlemez**” dedi, babam (Kör: 108).

Yazar “tılsımlı muska” ifadesini kullanır. Muska tek başına birtakım güçlere sahiptir. Muskanın tılsımlı olması, ondaki doğayı değiştirme gücünü biraz daha arttıracaktır:

-**Tılsımlı bir muska...** Boynuna geçirdin mi, karı milleti tepesinden tutuşurmuş (Kör: 102).

Roman kahramanı, kendisiyle ilgili yaşadığı sıkıntının nedenini büyüye, tılsıma ve kötü muskalara bağlar:

-Arkadaş, biz resmen **büyüye** bulaşmışız ve de resmen **tılsımlara**, kötü **muskalara** boğulmuşuz (Dam: 381)

“Devlet Ana” romanında bir keşişin yaşadığı mağarayı yabancılardan korumak için büyüler, efsunlar yaptığı ve tılsımlar serpelediği anlatılır. “tılsım serpelemesi” sözünden tılsımın büyü ve efsuna nazaran daha somut doğaüstü bir gücü ifade ettiği anlaşılır:

-Kapısız bacasız mağarayı, neye güvenip bırakır gider bu herif? Kime bekletir?

-Kime?

-Büyülere, efsunlara... **Tılsımlar serpelemiştir ki, adamı eğip büken, gövdesini kördüğüme döndüren bir tılsımlar...** Ağzını yüzünü eğer ki, salyanı tutamaz olursun. Dilini ağzında dolandırarsın kalmaz ki, bulduğun izi anlatabilesin!.. (DA: 471).

Romanlarda büyüler ve muskalar çeşitli adlarla anılırlar: *ecinni büyüüsü* (BM: 366), *magribi büyüüsü* (YY: 40), *cumhuriyet büyülerini* (BM: 386), *Cumhuriyet muskası* (RYK: 52), *Rum muskası* (DA: 197), *cadı karı muskası* (BM: 389).

5. 2. 1. Sıcaklık Büyüsü

Yarasa Kemiği ile Yapılan Sıcaklık Büyüsü

Romanlarda, birinin sevgisini kazanmak için yarasa kemiği ile sıcaklık büyüü yapılır ve ayrıntılı bir şekilde anlatılır.

Yrd. Doç. Dr. Ali Arslan’ın “Ankara Türkmen Köyünde Halk İnanışları, Büyüler, Kargışlar” adlı yazısında “İyi Niyetle (Güzellik İçin) Yapılan Büyüler” bölümünde yarasa kemiğinin büyü amaçlı olarak kullanıldığı görülür. Arslan, yarasa

kemiği ile yapılan büyü ile ilgili şunları söyler: Yarasanın kemiğine dua okunur ve bu kemik erkeğin istediği kıza gizlice değiştirilirse, o kız önceden o oğlanla evlenmek istemese bile, kızın o oğlana karşı derin bir istek ve sevgi duymaya, hatta oğlana yalvarmaya başlayacağına inanılır (www.akademikbakis.org).

Safranbolu’da bir delikanlının sevdiği kızı kendisine âşık etmesi için tatbik edilen usullerden biri de yarasanın göğsünden alınan kemikle, aşık kemiğinin birlikte okutturulup muska haline getirilerek, bu muskanın kızın elbisesinin bir tarafına sürtülmesidir. Böylece kız delikanlıya âşık olur (Elçin 1997: 493).

Romanda büyü amaçlı kullanılan yarasa kemiğinin özel bir biçimde elde edildiği ayrıntılı bir şekilde anlatılır:

-Yarasa kuşunun kemiğidir bu... Yarasa kuşunu tutmuşlar kullanılmamış altınla kesmişler karınca yuvasının yanına koymuşlar. Karınca deyip geçiyor musun efendi, karınca, et yer ki, kurt kaç para... Karıncanın etten soyduğu kemiği akan dereye, suyun içine bırakırsın... Bıraktığın yere iyi nişan koyacaksın. Yoksa kaybolur. Akan suyun fendine akıl ermez. Yarasa kuşunun kemiği suyun içinde ikiye ayrılır. Bir takımı, akıntıyla başaşağı akar, ikincisi, mutlak, akıntının tersine, yukarı çıkar. Allah’ın bir işi canım!.. Tılsımlı kemik, akıntının yukarısına çıkan kemik... Bendekini ayrıca, Reşit Hoca okudu. İpeğe, ibrişime okuya okuya sarılmasının sebebi: Bir daha hiç ıslanmayacak... (Sağ: 153).

Büyüsel yollarla elde edilen ve “tılsımlı kemik” denen yarasa kemiği, iki kişi arasında sıcaklık sağlayacak, geleceği değiştirebilecek, olmazı olur kılacak bir güce sahiptir.

“Tılsımlı yarasa kemiği”, “tılsımlı kemik”, “yarasa kemiği”, “sıcaklık kemiği” diye adlandırılan kemik, tıpkı bir muska gibi yedi kat muşambanın içine konularak korunur (Sağ: 56, 58, 90, 149, 151).

Romanlarda kadınlar, kemiğin gerçekten büyülenmeye yol açacağına inandıklarından ondan çok korkarlar ve uzak durmaya çalışırlar:

-Bu başka mal... “Karı milletinin Ezraili...” (Sağ: 91).

Geçen ay koruda sayım kaçacağı hayvanları beklerken Meryem’in, bu kemiğin lafından ne kadar korktuğu aklına geldi. Karı “bana da göster ama uzaktan göster!” demişti. “Korkar elbet... Tılsımlı bir kemik...” (Sağ: 144).

Kemiğin etkili olması için büyülenmesi istenilen kız ile temas etmesi gerekir. Kızın vücuduna değen kemik, büyü etkisiyle kızın duygularının değişmesini sağlayacaktır. Kemiğin kıza üç kez sürtülmesinde ise üç sayısının kutsallığı gözlerden kaçmaz:

Ayşe avluya girince, örtüsünün altından elini kuşağındaki tılsımlı kemiğe götürerek hazırlandı (Sağ: 133).

Kuşağının arasından Topal İsmail'in bunca yalvarmalardan sonra getirdiği tılsımlı yarasa kemiğini çıkardı Kulhuvallah okuyarak, kemiğin ısıtacak yanını titreyen eliyle Ayşe'nin sırtına yukarıdan aşağıya üç kere sürdü... (Sağ: 134).

Kemiğin işe yaraması için kemiğin doğru ucunun büyülenmesi istenen kıza sürülmesi gerekir. Kemiğin ince uçlu tarafı yerine kalın başı sürülürse işlem tersine döner, yani sıcaklık yerine soğukluk yaratılmış olur. Roman kişisi, bu konuya çok dikkat eder ve kemiğin sıcaklık duygusu yaratacağına inanılan kısmını, kıza sürmeyi başarır:

-Tılsımlı kemikse neden fayda vermedi? Karı bize düşman! Sus! "Aman soğutacak yanını mı sürdün?" dedin mi şamarı yersin. Isıtacak yanı sürdük (Kör: 245).

"Sürerim kemiğin yakıcı ucunu,..." (Sağ: 145).

Romanlarda yer alan yarasa kemiği ile yapılan büyü uygulamaları, roman kahramanlarının zayıf taraflarını, acizliğini gözler önüne serer. Sevdiği kıza kavuşamayan kişi, büyü yoluyla sevdiği kıza kendine âşık etmeye çalışır. Gerçek dışı olan bu tutum tek çıkar yol olarak görülür. Büyüye inanılır; büyüünün etkisiz olabileceği ya da us dışılığı kabul edilmek istenmez:

-Yarasa kemiğine kötü söylemeyeceksin... -Sakın haa... Biraz düşündü- Sakın sen bunu... Yanlış mı sürdün! Hele düşün! Bir yanlışlık yaptınsa... Hangi tarafı sürdün? Eyvah!-Acele kemiği çıkarıp muşambayı açtı:- Kalın başı soğutacak yanı... Kalın başı karının etine değdirdinse... Tüü Ayşe, domuz görmüşe döner... Anladım şaşkınlıkla soğutacak yanı sürdün, gitti. Kız senden buz gibi soğumuştur (Sağ: 152).

Büyü işlemi sonucunda her ne kadar kişi istediğini elde edemese de büyüünün kendisi değil, büyüü kullanan kişinin yanlış davrandığı, yapılması gereken işlemleri doğru yapmadığı düşünülür. Yani büyü her zaman haklıdır. Büyüü uygulayan kişilerin uygulama esnasında yaptıkları hatalar, büyüye olan inancı etkilemez.

Bir kadının başka bir erkekle birlikteliği varsa kemiğin ona işlemeyeceğine inanılır:

-Kemik halt etmedi. Kemik haklı efendi, mübareğin neden çalışmadığını şimdi anladım. Bir karı başka bir erkekle düşüp kalkarsa kemik ona kâr etmez (Kör: 247).

Bütün inanmalarına rağmen roman kişisi, kemiğin işe yaramadığını anlar ve büyük bir hayal kırıklığı yaşar.

Yarasa kemiğinin Ayşe'ye kâr etmediğini denemişti oysa... (Kör: 105).

-Allah'ın işi... Yarasa kemiği beni tuttu da, Ayşe'ye bana mısın demedi (Kör: 118).

-Artık giderim... İsmail'in yarasa kemiği kâr etmedi (Sağ: 172).

Yarasa kemiği kullanılarak yapılan bu büyüün totemizme dayanan bir tarafı vardır. Çünkü "Totemizm'de klan üyeleri totem hayvanların pençesini, tüylerini, kemiklerini vb. üzerlerinde taşır. Birey totemciliğinde hayvan, çoğu zaman kişinin yardımcıdır. Cins totemciliğinde totem hayvanı olarak seçilen hayvanlardan biri de yarasadır." (Örnek 1971: 40, 42, 45). "Yarasanın dışında kırlangıç ya da tavuk kanı da çeşitli büyüsel sağaltma işlemlerinde kullanılır" (Boratav 2003: 160/162). Yarasa ve diğer hayvanların kemik, pençe, kan ya da tüylerinin büyüsel işlemlerde kullanılması, bu büyü şeklinin totemizme dayandığını gösterir. Totemizm'de, totem hayvana ait parçalar da totem sayılırlar. Kişinin yarasa kemiğinden medet umması, yarasada mistik bir gücün olduğuna inandığı anlamına gelir. Yüzyıllar geçse de insanoğlunun beklentileri, arzuları ve çaresizlikleri karşısındaki tutumu değişmemekte; insan, kendi gücüyle elde edemediklerini olağanüstü saydığı varlıklar yoluyla elde etmeye çabalamaktadır. Nitekim yaklaşık yirmi yıl önce Diyarbakır'da oğlunun bağlandığını ve üç ay boyunca gerdeğe giremediğini söyleyen Kudret Yıldırım adlı kadın, sorunu gidermek için yarasa kanı ile büyü yaptırdığını söylemiştir.

İncelediğimiz romanlarda anlatılan yarasa kemiği kullanılarak yapılan büyü; sevme, sıcaklık yaratmak amacı güttüğü için ak büyü, ancak karşıdaki insanın (kızın) duygularına yön vermeyi amaçladığı için de kara büyü sayılır. Çünkü kız kendi iradesiyle değil, yapılan büyüün etkisiyle oğlanı sevmeye zorlanmaktadır. Kısaca, bu büyüün çift taraflı, hem olumlu hem de olumsuz bir büyü olduğunu söyleyebiliriz.

Romanlarda, yaşam şartları değişmiş, ekonomik durum insanların sevgilerini belirlemede etkili olmuştur. Artık tılsımın da rengi değişmiştir. Bir zamanların makbul sayılan tılsımlı yarasa kemiğinin yerini “para”, büyüünün yerini ise “altın” almıştır:

-İşte mesele o kâğıt parçasında... O kâğıt parçasında tılsım var.

-Tılsım şu... Tılsım para eşek!.. (Sağ: 252).

Altının kendisi bir büyüyse sesi iki büyüdür (YY: 191).

Yazar, yarasa kemiği ile yapılan büyüünün gizeminden yararlanarak romanlarına çekicilik kazandırmayı başarır. “Sağırdere” romanının kahramanı Mustafa için yazarın hazırladığı dramatik sonun gerçekleşmesinde, yarasa kemiği ile yapılan büyüünün sonuç vermeyişinin önemli bir etkisi vardır.

Okunmuş Yiyeceklerle Yapılan Sıcaklık Büyüsü

Türk halk kültüründe okunmuş yiyeceklerin yenmesinin büyülenmeye neden olacağı inancı yaşar. Bu tip büyüler, çoğunlukla karşı taraftaki şahısta sevgi duygusu uyandırmak maksadıyla yapılır. Günümüzde bile geçerliliğini koruyan bu büyüden birçok insan, korkar; “büyülenirim” korkusuyla güvenmedikleri insanların evlerinde bir şey yiyip içmezler.

Artun, günümüzde oldukça sık rastlanan okunmuş pirinç, tuz, şeker ya da benzeri maddelerin yenilip yutulmasının; muskaların giysilere iliştirilmesinin, duaların yazılı olduğu kolyelerin, yüzüklerin takılmasının vb. inanmaların birer temas büyüü uzantısı olabileceğini belirtir (Artun 2005a: 112).

Kemal Tahir’in romanlarında görülen okunmuş yiyecekler incir, şeker ve çerezdir. Büyüyü yaptıran kişi, okunmuş yiyecekleri yiyen kişinin kendisine karşı bir sevgi besleyeceğine inanır. Okunmuş yiyecek, büyüsel gücü harekete geçirecek büyüünün amacına ulaşmasını sağlayacaktır:

-Demek son umudu bu incirlerde mi senin Derviş’in?.. Tutar mı şıp diye!.. Şunu şimdi atversem ağzıma, yanmaya mı başlarmışım? (BÇ: 428).

Romanlarda, büyü yapmak amacıyla üzerinde okunmuş yiyecek taşıyan kişinin korktuğu görülür. Roman kişileri büyü amaçlı kullanılan nesnelere gizli bir güç taşıdıklarına inanırlar. Her ne kadar başkası için yapılmış olsalar da kişiler, bu okunmuş varlıklardan zarar görmemeye, bir an önce bunlardan kurtulmaya çalışırlar:

Dur bırak oh Emine’anım, oyun olmaz okunmuş çerezle... (BÇ: 430).

Emine Güleç, Sultan'ın getirdiği okunmuş incirleri gülümseyerek Şefik Ertem'e uzattı (BÇ: 433).

Elin şuncacık kızına kâat yaptı, okunmuş şeker yedirdi (RYK: 274).

Muskalarla Yapılan Sıcaklık Büyüsü

Karşı cinste sevgi hissi uyandırmak amacıyla muska yazdırılır. Yapılan muskalar, bazı ritüel işlemlerden geçirilir.

-... Muskalardan birisini karının yattığı odada yakacaksın... İyi dinle: Tenhada, gizliden gidersin, yattığı odanın camını aralarsın, muskayı tutuşturur dumanını içeriye üflersin! (Kör: 110, 111).

Romanlarda yapılan muskaların suda bekletildiği, bu suyla yüzün yıkandığı ya da suyun büyü yapılması istenen kişiye içirildiği görülür:

-Muskalardan birisini yeni kalaylanmış tencereye koyacaksın. Tencerenin içine su doldurulacak. Sabaha kadar durdu mu, sabah sabah bu suyla yüzünü yıkayacaksın..... (Kör: 111).

...kâğıt yazarlar da eritip suyunu içirirler (YY: 182).

Halk kültüründe görülen yazılmış muskanın eşiğe gömülmesi olayı, incelediğimiz romanlarda da vardır. Kişi, evin eşiğini devamlı kullanacağı için yazılmış muskayla daha fazla temas halinde olacak, böylece muska etkisini çabucak gösterecektir:

İkinci muskayı, karının kapı eşiğine gömeceksin. Sıvanın altına. Merdiven kapısına... (Kör: 111).

-Muskanın birini çukura koydu, üstünü örttü, düzledi, sonra, "Ya Allah, ya resul, ya pir!" diyerek topuğuyla birkaç defa vurdu (Kör: 114).

- ... evlerinin eşiğine muska gömdü (RYK: 274).

Muskaların özellikle eşiğe gömülmesi, Türklerin eski dinî inanışlarındaki eşik iyesiyle de ilgili olmalıdır. Muskayı yaptıran kişi, eşik iyesini memnun edip onu kendi tarafına çekmek istemektedir.

Aşağıdaki uygulamada ise sıcaklık büyü yapıldığından söz edilir, ancak muskalara değinilmez:

-...Bilirsiniz karılar sevdiklerini kendilerine yakmak için büyü yaparlar. Yaptılar mı, koynunuzda yatsalar, gene düşününze girerler (EŞM: 329).

Değerlendirme

Romanlarda karşı cinste sıcaklık uyandırmanın üç farklı büyüsel uygulamayla sağlanmaya çalışıldığı, yukarıdaki alıntılarımızdan anlaşılmaktadır. Bunlar yarsa kemiği ile yapılan büyü, okunmuş yiyeceklerin yedirilmesi ve muskalar şeklindedir. Başta “Sağırdere” olmak üzere, “Körduman”, “Bozkırdaki Çekirdek” ve “Rahmet Yolları Kesti” romanlarında yer alan büyü uygulamaları, kahramanların çaresizliklerini, bilimsellikten uzak, gerçek dışı tutumlarını ortaya koyar ve onları trajik-komik bir sona hazırlar.

5. 2. 2. Bağlama Büyüleri

Bugün Anadolu'nun birçok yöresinde nikâhla ilgili birçok inanış yaşamaktadır. Bunlardan biri nikâh gününün gizlenmesidir. Böylelikle muhtemel büyülerin yapılması engellenmeye çalışılır.

Damadın erkeklik görevini yerine getirmesini engellemek için yapılan büyülere “bağlama büyü” denir. Bu büyü, birtakım nesnelere kapatılması, bir ipin düğümlenmesi, kollar bağlı olarak oturulması vb. ritüellerle yapılır.

İncelediğimiz romanlarda, bağlama büyülerinin çeşitleri, yapılış amacı ve sonucu hakkında bilgiler bulunur. “Sağırdere” romanında kahramanlar, bu tip büyülerden korkarlar:

... *düşmanlıkla bizi bir bağlayan olur. Tılsımla bağlanmış, büyüye düşürülmüş güveyi ne demektir? Beli kilitlendi, eli ayağı gevşedi, iş işten geçti demektir. Geline rezil olması vardır ki mahallelere, kasabalara, vilayet topraklarına gör nasıl rezil olmaları vardır* (Dam: 372).

Bağlama büyü, üzengiden kırk tane taş geçirmek şeklinde yapılabilir. Böylece damat bağlanmış olur ve erkeklik görevini yerine getiremez:

-*Üzengiden taş geçirmeliler ki, Battal Ağa sana “ne olmuş”u sormalı!..Üzengiden kırk tane taş geçirirlerse Battal Ağa yandı. Gerdek gecesi geline el süremez* (Sağ: 128).

Damat, nikâh kıyıldığı vakit biri bıçağını kınına bırakır ya da saatini kapatırsa kendisinin bağlanacağına inandığı için endişelidir:

Güvey Battal, düşmanlık edip kendisini bağlamalarından çok korkuyordu. Murat, istediği kadar, “Öyle iş olmaz!”desin, tam nikâh kıyıldığı dakika, birisi bir

bıçağı kınına soksa, saatinin kapağını kapatıverse, güveyin geline yaklaşamayacağını Yamörenliler inanıyorlardı (Sağ: 136).

Ele aldığımız eserlerde roman kişileri, bağlama yöntemlerden birkaçını dener, ancak başarısız olurlar:

-Laf aramızda, İsmail, nikâhları kıyılırken saati de kapadım. Bıçağı da kınına soktum. Kızın bineceği hayvanın üzengisinden Vahit kırk taş geçirdi... Hiçbiri fayda vermedi. Hani “Herif karıya yaklaşamaz utanır da utancından çatlar!”muş... (Sağ: 154).

Romanlarda bağlanan kişilerin çeşitli çarelere başvurarak bağlanmayı çözmeye çalıştıkları görülür:

-Aman bana bir çare... Kambur kadı efsunlayıp benim erkekliğimi kesti (YY: 48).

Halil efendi, oğlanın pişmanlık korkusuyla bağlanan erkekliğini açtırmak için Kambur Kadı'ya ne verdi Allah bilir (YY: 48).

5. 2. 3. Diğer Büyü ve Muska Uygulamaları

İncelediğimiz romanlarda muskanın çoğunlukla “kâğıt yapmak, kâğıt yazdırmak” ifadeleriyle anlatıldığını daha önce belirtmiştik. Kendisine kâğıt yapılan kişi, büyülenmiştir. Yani burada muska sadece zararlı etkileri uzaklaştırmak ya da iyilik getirmek için değil, zararlı bir etki yaratmak için de yapılmış demektir:

-... ‘bana kâğıt mı yaptırdı. Beni büyüledi mi?’ diyerek kendisini yerden yere atıyor (Karılar K: 118, 136, 325, 371; YY: 183)..

-Ben önce böyle değildim. Bu bana muhakkak büyü yaptırdı. Benim hepsinden haberim var. Tüfekçi Fevzi'ye kâğıt yazdırmış (Karılar K: 254).

-Kızın kâada uğradığını bildiler... (RYK: 52).

Roman kişileri çeşitli nedenlerle muska yazdırma yoluna gider. Muska onların dünyevî arzularının gerçekleşmesinde en pratik yoldur. Hemen her sıkıntı, hastalık, çaresizlik durumlarının ilk akla gelen ilacı muskalardır.

Geçim kaynağı hayvancılığa dayalı kültürlerde hayvanlar çok değerlidir. Dolayısıyla hayvanların korunmasına yönelik çeşitli önlemler alınması gerekir. Kırsal yörelerde; kaybolan, gece dışarıda kalan hayvanlara, kurtlar zarar vermesin diye “kurt ağzı bağlama” adı verilen ritüel yapılır. Yazar, halk kültüründe ekonomik zorunluluktan doğan bu geleneğe eserlerinde yer verir:

-Canavar ağız bağlayan tılsımlı muskalar... (BÇ: 95).

...hocaya da canavarın ağızını bağlatmadığından hayvancağızı kurt parladı (Köyün K: 18).

-Ben buranın bunca yıllık hocasıyım bunca zamandır dağda kalan hayvanlara muska yazarım, canavarın ağızını bağlarım da mallarımızı paralamaya bırakmam (Köyün K: 135).

Halk kültüründe kişiye kurşun işlememesi için de muska yapılır. Bu muskayı taşıyan kişi, kurşuna karşı korunmuş olur. Günümüzde yaşamaya devam eden bu pratikten eserlerde bir yerde söz edilir.

-Kurşun işlemez, it dişlemez muskalar... (BÇ: 96).

-Böylesine “Kurşun işlemez eşkiya muskası derler (Köyün K: 318).

Karşı cinste sevgi hissi uyandırmak amacıyla muska yazdırılır. Bu muska “Ben onu seviyorum, o da beni sevsin” amacıyla yapılır. “Yakınlık ya da sıcaklık muskası” adı verilen bu muskayı roman kişileri sıklıkla yaparlar:

-Kötü cincinin sıcaklık muskaları kaç para... (BÇ: 90, 91, 413; DA: 146; RYK: 51).

Yukarıda belirttiğimiz gibi roman kişileri bütün çıkmazlarında konu ne olursa olsun, muskaya başvururlar. Romanlarda ruhsal problemleri tedavi etmek, göz değmesini, cin çarpmasını engellemek; erkeklik gücünü artırmak, bıyık çıkarmak, hastalıkları önlemek vb. nedenlerle muska yazdırıldığı görülür:

Dediklerine bakılırsa, Kara Derviş’in muskalarıyla toplayabilmişti aklını başına, ama delişmenliği büsbütün atamamıştı üstünden... (BÇ: 68).

... bıyık çıkaracak muska... (KM: 61).

“...beş konaklık yerlerden yiğitlik muskaları getirildi. Namlı eşkiyaların kullandıkları muskalar ki tavşana takılsa canavara çeviren muskalar... (Köyün K: 50).

Göze gelmeyi, cine şeytana uğramayı önleyenler nah şu beridekiler... İnek buzağısını, kısırak tayını mı bırakmakta? Dermanı bundadır. Hayırlı işlerin düşman oyunuyla bozulmasını istemezsen, şu mübareklere sığınacaksın... (Köyün K: 165).

-Gördüğünüz sarı muşambalı muska, erkeklik gücünü yedi manda boğası kadar artırır (Köyün K: 166).

-O hastalık muskası... (Sağ:161).

Muskayı hocalar ya da dervişler belli bir ücret karşılığında yazarlar. Yapılan muskalara roman kişileri para harcamaktan kaçınmazlar:

-İki altın yoldu boynundan, Kara Derviş'e **muska parası** verdi (BÇ: 64).

-Bir **muska** için tamam **kırk lira** verdi (Nam: 323).

-Bir **muska** ile sen benden vazgeçermişsin. Ben senin gözüne domuz gibi görünecektim. Bana annem yalvardı. "Aman kızım... Bu **muskeyi boynuna tak ki paramız boşa gitmesin**" (Nam: 323).

-Operatör bıçağına, **hoca muskasına pazarlık etmeyeceksin!** (YA: 224).

Halk kültüründe muskanın kötülöklere, göz değmelerine, kaza-belaya karşı koruyucu olduğuna inanılır. Bunun örnekleri incelediğimiz eserlerde bulunmaktadır:

Erkeklerin on birinde ya **muska**, ya pazıbent ya da nazarlık katır boncuğı var (BÇ: 269).

Zaman zaman muskalar küçümsenir:

-Eğitmen **milleti tutmaz**, Kara Derviş'in muskaları... (BÇ: 73).

-**Muskaymış!** Hani nerede senin muskaların yanıklık gücü? (BÇ: 300).

-**Senin kötü muskalar, sökmedi** şehirli karıya... Köy yerinin kahpelerini yakan muskaların sökmedi (BÇ: 386).

Romanlarda muskalar, gümüş bir kutu içinde ya da muşambaya sarılarak korunur:

-Boynundaki **muskanın gümüş kutusundan** bir küçük anahtar çıkardı (BÇ: 311).

Gördüğünüz **sarı muşambalı muska**, erkeklik gücünü yedi manda boğası kadar arttırır (Köyün K: 166).

Sonra çakısını çıkarıp **muskanın meşinini kesmeye** başladı (Köyün K: 318).

Aşağıda bahsedilen ve boyunda gezdirilen muska, hastalık muskasıdır ve üç köşeli bir teneke içinde saklanmaktadır:

Bacağı bakıp dururken boğazımdaki muskeyi görmesin mi! Mintanının yakasını çözerek **üç köşe tenekeden bir küçük kutu** gösterdi. Boynuna geçirdiğı ipin iki tarafında altışar tane yeşil boncuk vardı: İşte bu muska... O **hastalık muskası**... (Sağ: 161).

Bazen yapılan büyüsel işlemi, başka bir büyüsel işlemle tamamlamak gerekir. Böylece beklenen neticenin ortaya çıkması kolaylaştırılır. Aşağıda muskanın yazdırıldığı ve ayrıca nefes edildiği görülür:

-**Muska** yazsaydı... **Nefes** etseydi... *Kendi kızlarına tesiri olmuyor galiba...* (Karılar K: 70).

Halk kültüründe bütün bu uygulamaların yanında, hastalıkları iyileştirmek zarar verebilecek varlıkların gücünü yok etmek için “üfürük” ve “efsun” gibi bazı büyüsel işlemler de yapılır.

Üfürük kelimesinin anlamı “okuyup üfleme”dir. Hastalığın iyileşmesi isteniyorsa duaların, dileklerin etkisi hastanın vücuduna yayılmaya çalışılır; tabiatüstü zararlı varlıkların kötülüklerinden korunmak için çevreye, etraftaki eşyaya, bu varlıkları ürkütecek sözler ulaştırılır. Efsun, üfürükle aynı anlamda kullanılmaktadır (Boratav 2003: 147).

-*Yandın Emine Hanım'a çıra gibi... Sökmedi efsunun, üfürüğün...* (BÇ: 387).

Roman kişisi, kendisine okunmuş su içirilerek büyü yapıldığına inanır:

-*Aklı eren candarmalar sabaha kadar bekleyecek”, dedi, “demin verdiğim suyu ben kara sakal şeyhe okuttumdu. Şimdi yatmasıyla uyuyacak uyumasıyla ağasını niçin öldürdüğünü, suç ortaklarını bir bir söyleyecek,” dedi* (KM: 135).

Muskalar roman kişilerinin eski yazı dedikleri Arap harfleriyle yazılır:

-*Çünkü, Kuran işlerinde eski yazı ister. Hele muskaya yeni yazı hiç gitmez* (KM: 17).

Muskanın halk inanişinde yaşayan “Sarı Kedi”, “kara oğlak” gibi varlıklardan gelebilecek tehlikelere karşı koruyucu olduğu, kişilerin bu tür varlıklardan korunmak amacıyla üzerinde muska taşımaları gerektiği romanda dile getirilir:

-*Bizim oralarda ecinni takımından sarikedi kara-oğlak vardır. Muskasız haklarından gelemesin!* (KM: 17).

Roman kişileri, muskanın gücüne inanırlar. Yaşadıkları sıkıntıları muskaları sayesinde atlatırlar:

-*Biz muskamızın gücüyle seferberlik kırımalarının üstesinden gelmiş herifiz!..* (KM: 40, 170).

Roman kişileri, muskayı dinî bir zemine oturtmaya çalışırlar; muskanın dualarla yapıldığını bu yüzden muskaya cimrilik etmenin günah olduğunu söylerler:

Tılsım, cin, peri işi... Muska dua üzerine gider (Kör: 107)

-Muskaya cimrilik etmek günah... (Kör: 109).

Muska yazdıran kişinin muskalarını alırken abdestli olması ve iki rekât namaz kılmış olması istenen davranışlardandır:

“Muskaları almağa gelirken aptestli olsun!.. Hele iki rekât namaz kılsa daha güzel!” dedi (Kör: 109).

Bir başka roman kişisi ise muska yazdırmanın günah olduğu görüşündedir:

-... “Kâat yazarsın, günahdır,” diyerek kitabı bizden saklamakta... (RYK: 51).

Romanlarda muska yazdırmak için, bazen birçok ritüel işlemin uygulanması gerektiğinden söz edilir. Aşağıdaki alıntımızda okunmuş incir ve tuzun yanında hiç kullanılmamış bir bıçakla kesilecek kara tavuğun istenmesi gibi. Muska, bu tavuğun kanıyla yazılacak böylece büyüsel işlem tamamlanacaktır.

Dur hele... Muska kolay değil... İyisinden bir okka incir lazım... Okunacak! Bir okka tuz... Bir de kara tavuk! Bu kara tavuk hiç kullanılmamış bıçakla kesilecek. Muska, tavuğun kanıyla yazılacak (Kör:1 09).

Halk kültüründe büyüsel işlemlerde yaygın şekilde kullanılan bıçak, incelediğimiz romanlarda benzer fonksiyonda kullanılmıştır. Kanıyla muska yazılacak tavuğun özellikle hiç kullanılmamış bir bıçakla kesilmesi bıçağın; dolayısıyla demirin halk inanışındaki kutsallığını ortaya koymasından dikkate değerdir.

Pazubentler, kola geçirilen ve tıpkı muskalar gibi koruyucu fonksiyonları olan kuşaklardır.

-Bu bizim akılsız Bozo Şeyh Yusufun bazubentini pazusuna takalı (Nam: 47).

Bir muska döktüreyim! Koluna bazubent sarayım! Koca Bozo oğlum damarına on beş su kömüğü boğası çiftleşme gücü verelim, sallanaraktan çık git! (Nam: 47).

Muskaların bir bölümü kişiyi sevdiğinden soğutmak için yapılır. Romanda evli bir erkeği seven kızlarının bu sevgisini soğutmak için ailesinin muska yaptırdığı anlatılır:

-Babam bana bir muska almıştı. Seni benden vazgeçirmek için (Nam: 328).

-Geçen sefer geldiğim zaman boynumda babamın yazdırdığı muska vardı. Ölümü göresin ki doğru söyle, sana domuz gibi mi göründüm (Nam: 330).

-Kızını sevdiğinden ayırmak için muska yazdıran baba... (Nam: 334).

Halk dilinde herkesçe sevilen insanlar için kullanılan “Sende şeytan tüyü var.” sözünün büyüsel etkiye sahip “sıcaklık tüyü” ile ilgisi olabileceğini düşünüyoruz. Çünkü halk kültüründe sıcaklık tüyünün yakınlık, sıcaklık sağlama işlevi olduğu inancı vardır. Nitekim kendisinde şeytan tüyü olduğuna inanılan kişi de toplum tarafından sevilen biridir.

-Sende sıcaklık tüyü var. Birine değdirdin mi bitti (Köyün K: 343).

Halk kültüründe önemli işlevlere sahip cadı karılar, muska yaparlar. Romanlarda yer alan cadı karıların da muska yaptıkları, sihir, büyü ve tılsım gibi işlerle uğraştıkları görülür. Zaten onları cadı karı yapan neden de bu tip büyüsel içerikli uygulamalardan anlamalarıdır:

*-Ardından Eskişehir’e yetişilecek, yılanı kamçı yapar ve de küp uçurur ünlü **cadı karımız**, Hacana bulunacak! Heybesi, koynu, cihan pehlivanlarının sırtını yere getirir çeşitli **muskalarla**, ejderhaları zapt eder korkulu **büyü**lerle, ecinni orduları bozar duyulmamış **tılsımlarla** ve devleti bunaltır zorlu **sihir**lerle doldurulacak... (DA: 268).*

*Bu karı, **cadı karı**, olduğundan **kâğıt yazar** da körpe gelinleri çileden çıkarır (YY: 68).*

*-Bu **karının** kafasındaki kara küpte bir kasaba karısını çileden çıkaracak **efsunlu kâğıt** doludur (YY: 77).*

*Fazladan **büyü muskası**... **Okunmuş incir, şeker**... **Karı**, bildiğimiz **cadı karı**... (YY: 103).*

Yazar, Adamotu denilen büyü bir ottan bahseder. *Âdemotu (adamotu, adamkökü, kankurutan, Abdusselamotu) çok sayıda inanca konu olmuş, bazen insana benzeyen köklerinin aldığı garip şekil buna yardımcı olmuştur. Musevi geleneğine göre cennette yetişir. Helen ve Romalılar bundan iksirler yapmışlar, insanı âşık ettiğine, kısırlığı giderdiğine, parayı çoğalttığına inanmışlardır. Büyücüler bunu çok kullanılırlardı. Mühr-ü Süleyman üzerinde âdemotunun bulunduğu da rivayet edilir (Oğuz 1980: 721). Roman kişisi, cadı karının bu büyü otu ele geçirdiğinden kuşulanır:*

***Adamotunu bildim. Büyülü bir ottur** ki, eski kitaplar, “ can otu” diye yazar. Eğer cadı karı can otunu da geçirdiyse, kafasını kessen faydasız... gebertemezsin... (YY: 103).*

Halk kültüründe bazı hastalıkları sağaltıcı fonksiyonları olduğuna inanılan muskalar, romanda sıtma tedavisi için kullanılmaktadır:

Kirkor emmisinden aldığı sulfato hapları, Narlıca'nın Uzun imamından getirdiği muskalar karının sıtmasını şuncacık kesememişti (YY: 215).

Yapılan büyüler farklı olduğu gibi büyü bozdurma yolları da farklıdır. Romanlarda, büyü bozdurma yollarından çok büyü yapma şekilleri işlenmiştir. Sadece bir yerde dua okunarak büyü bozdurma yoluna gidildiği anlatılır:

-Başkaca her kaç kuruşsa masrafına hiç kulak asmadan hocalara büyü bozdurma ve de göze gelmeleri önleme duaları okuttum (YA: 25).

“Okuma” büyüsel işlemlerde ve halk hekimliğinde kullanılan tekniklerden biridir. Bazı rahatsızlıklar “okuma” yoluyla tedavi edilebilir. “Damağası” romanında döl tutmayan hayvanların hoca tarafından okunan dualar sonucunda döl tuttuklarından söz edilir:

Alınan hayvanlar döl tutmamağa başladılar. Hepsi döllerini bıraktı bıraktıverdi. Kürt Hafız Hoca'ya okutmadan, bu illet, hayvanlardan def olmadı (Dam: 146).

Değerlendirme

Kemal Tahir'in romanlarında büyü inancının roman kahramanlarınca yaygın şekilde yaşatıldığını görürüz. Özellikle “Sağırdere” romanı bu yönüyle oldukça zengindir. Yarasa kemiği ile yapılmaya çalışılan büyü, romana mistik ve gizemli bir hava katar. Yazar, roman kahramanları aracılığıyla büyüünün nasıl işlediğini, büyü kemiğinin ne gibi özelliklere sahip olması gerektiğini ayrıntılarıyla anlatır.

Eserlerde büyü ve muska inancının yanında, bu inanışla ilgili çeşitli ritüel işlemler, roman kişilerince uygulanır. Büyünün yapılmasının nedeni, nasıl yapıldığı, nasıl sonuçlandığı ve bu sonuç karşısında roman kahramanının yaşadıkları ayrıntılı bir şekilde ele alınır.

Ele aldığımız romanlarda adı geçen büyü uygulamaları, genel olarak, insanlara iyilik ya da kötülük yapmak, çeşitli zararlı etkilerden uzaklaşmak, korunmak maksatlarıyla yapılmıştır.

Roman kişileri, akıl dışılığına rağmen büyüü çeşitli vesilelerle özellikle karşıdaki kişinin sevgisini kazanmak amacıyla kullanırlar. “Sağırdere” romanında Mustafa, tüm umutlarını büyüye bağlar. İsteddiği olmayınca köyden ayrılmak zorunda kalır. “Bozkırdaki Çekirdek” romanının kahramanı Kara Derviş, Emine öğretmenin

sevgisini kazanmak için çeşitli yollarla büyü yapmaya çalışır. Ancak onun çabaları da sonuçsuz kalır.

Yazar, halk kültüründe büyük bir yeri olan büyü ve muska inancını, roman aracılığıyla, roman kişilerinin yaşamı çerçevesinde yansıtarak bu kültür öğesinin modern edebiyatta yer almasını sağlamıştır.

5. 3. Uğur-Uğursuzluk

Türk Halk Kültüründe Uğur-Uğursuzluk

Uğur, halk kültüründe yoğun olarak yaşayan inanışlarından biridir. İslamiyet'in bu tür inanışları doğru bulmamasına ve modern yaşamın bütün gelişmişliğine rağmen günümüz toplumunda uğur inancı azalmamış, aksine artma eğilimi göstermiştir. Halk arasında bazı takı, süs eşyası, taş gibi eşyalara "uğurlu nesne" gözüyle bakılmakta bu nesnelere, taşıyan kişilere uğur ve şans getireceğine inanılmaktadır.

Boratav, uğurun "bir nesnenin, bir kişinin, bir hayvanın, bir işin, bir zamanın, bir yerin özündeki iyiliği, mutluluğu, bereketi, kolaylığı, kısacası olumlu niteliği ve gücü" (Boratav 2003: 123). olduğunu söyler Bu inanış, halk arasında "uğur-uğursuzluk" inanışı olarak kompleks halde yaşar. "Uğur" aklı, iyiliği, mutluluğu; "uğursuzluk" ise karalığı, kötülüğü ve üzüntüyü anlatır.

Halkın inanış ve işlemlerindeki bütün davranışlar, zamanlar, yönler, çevresindeki nesnelere, kişiler, hayvanlar, "uğurlu" ve "uğursuz" diye gruplanmıştır. Uğurlu olanları tercih etmek, uğursuz olanlardan uzak durmak veya onlardan gelecek olumsuzlukları giderme yöntemlerini gözetmek gerekir (Boratav 2003: 123).

Manas destanında ayın uğursuzluğuna değinilir, Coloy Han'a bu ay içinde ata binmemesi tavsiye edilir (Radloff 1995: 147).

Uğur-uğursuzlukla ilgili inanışlar kişinin sosyal çevresine, eğitim durumuna, sevdiği ya da sevmediği kişilere, tecrübelerine, karşılaştıkları rastlantılara göre değişir. Yani halk arasında genel bir uğur-uğursuzluk inanışı varken bu inanış kişiye göre de şekillenebilmektedir. Kişi sevmediği bir kişiyi görür ya da bir işe başlayacağı zaman onunla karşılaşır işlerinin rast gitmeyeceğini, uğursuzluğa uğradığını düşünebilir.

Türk halk kültüründe uğurun elde edilmesi ya da uğursuzluğun oluşmasının engellenmesi amacıyla bazı nesnelere yardım umulur. Sedat Veyis Örnek, taşıyıcısına iyilik, talih açıklığı ve uğur getiren bu nesnelere uğurluk dendiğini belirttiikten sonra, uğurluğun amulettten (muska) farkının zararlı etkileri uzaklaştırmaktan çok, taşıyıcısına

mutluluk ve başarı getirecek bir “uğur” eşyası olduğunu ve çoğunlukla bu uğurlu nesnenin rastlantısal bir şekilde ortaya çıktığını ifade eder (Örnek 1971: 150). Uğur getireceği düşünülerek taşınan uğurluklar, sıradan nesnelere farklı olarak insan zihninde, ayrı bir yere ve öneme sahiptirler.

Kemal Tahir’in Romanlarında Uğur-Uğursuzluk

Kemal Tahir’in eserlerinde uğur-uğursuzluk inancı oldukça fazla yer alır. Bu inanış kişi, gün, nesne, eylem, hayvan, göz değmesi, değişim ve gelişim, yemin, mekân, sayı ve renkler gibi çeşitli konularla ilgilidir.

Kişilerle İlgili Uğur-Uğursuzluk: Halk inancında kişilerin uğuru ve uğursuzluğu ile ilgili inanışlar yaşamaktadır. İncelediğimiz romanlarda tespit ettiğimiz uğur-uğursuzluk inancının büyük bir bölümü kişilerle ilgilidir. Bu kişiler, çoğunlukla roman kişilerinin tecrübeleri sonucunda “uğurlu” ya da “uğursuz” olarak nitelendirilmiştir.

Paranın yatırıldığı günün gecesi, Canseza gebeliğinden şüphelendiğini kocasına yavaşça söyledi. Mahir efendi, kocaman elini karısının karnına koyarak:

-Uğurlu bir oğlan! diye güldü (BMK: 108).

-Evet, Trablusgarp’tan bu yana, bütün uğursuzluklar Mustafa Kemal’e yüklenir... (BMK: 347).

Romanlarda, uğur-uğursuzluk inancı, dinî bir zemine oturtulmaya çalışılır. Dinî işlevleri olan peygamber ve şeyhlere gösterilecek tavrın uğur ya da uğursuzluk oluşmasında etkili olacağı söylenirken yatırların ziyaret dışında, beşerî işler için kullanılmasının uğursuzluk getireceği belirtilir:

-Şeyhimiz gelemes ki kılığı, uğursuzluğu bu topraklardan süriüp çıkara mübarek ayağı... (BÇ: 57).

Herifler kafalarını yumruklayarak “Vay ki Hıdırlık şeyhinin bedduasına uğradık, başkaca peygamber şehitlerinin uğursuzluğuna tutulduk” diyerekten yakalarını yırtmaya başladılar (Dam: 247).

-Yatır mezarı uğursuz... (KM: 315).

Anlatılarda, uğursuz kabul edilen iki insanın adlarını birlikte anmanın çeşitli belalara uğramaya sebep olacağından söz edilir:

Çerçi Süleyman’la Uzun İskender’in adını bir arada söyleyen adamın yedi yıl başı beladan kurtulamaz ve de uğursuzluğu def olamaz (RYK: 183).

Tamam, iki uğursuzdan ne hasil olur? Bela hasil olur (RYK: 199).

“Büyük Mal” romanında, Hacı Kenan’ın uğursuzluğu çok etkilidir. Bu uğursuzluktan ötürü onunla karşılaşan roman kişinin işleri sarpa sarar:

-Ben bu Hacı Kena Dümüğüne rastladım mı, düzdeki işlerim yokuşa vurmakta...

Resmen uğursuzluğa batmaktayım ki, büsbütün bunalmaktayım (BM: 208).

Yılan gibi bir herifti Çakır Kâhyaların Kenan... Uğursuzluğa uğramak ürküntüsüydü Hacı Kenan’ın karşısında duyulan ürküntü... Sabahleyin kapıdan çıkarken sol ayağını atmışsın, ya da cenabet gezmek zorunda kalmışsın gibi... (BM: 300).

Bazı kişiler kendilerinde bulunan uğursuzluğu çevrelerindeki insanlara ya da bu insanların sahip oldukları hayvanlara bulaştırırlar. Roman kişinin böyle bir uğursuzluğa uğramaktan korktuğu görülür:

“Koskocaman kara kavuğuyle bir cadı karı... ses-soluk arama... Böylece oturur da ne domuzluk tasarlar? Bizim girdiğimizi duymaya duydu. Peki, neden seslenmez?” Birden kuşkulandı: Kısrağımıza bunun uğursuzluğu bulaşmasın! (YY: 184).

-Benim sürüme uğursuzluk bulaştıracaksınız öyle mi? (YY: 240).

Romanlarda, uğurun elde edilmesinin kişinin elinde olduğu bazı durumlardan söz edilir. Bunlardan biri, evliliğin çeşitli aşamalarında görev alacak kişilerin (dünür, sağdıç) uğurlu kişilerden seçilmesi gerektiğidir. Aksi takdirde istenmeyen sonuçlar doğacağına inanılır:

-Kendi bilir ama bana sorarsan arkadaş, doğrusu bir uğurluyu salmaktır (DA: 252).

“Uğursuzdur bu Pelvan Kadir’in sağdıçlığı demedim miydi?” (Dam: 374).

Yazar, uğurlu insanları halk kültüründe yaşayan “eli uğurlu”, “kalemi uğurlu” sözleriyle tarif eder:

Eli uğurlu (Karılar K: 25, 249; Kör: 146).

Kalemi uğurlu (Karılar K: 194).

Anlatılarda, daha birçok roman kişinin uğurlu-uğursuzluk durumları, çeşitli nedenlere bağlanarak anlatılır:

Bu işte bir uğursuzluk vardı vesselam. Sinirli bir adam olan Müddeiumuminin başka bir yere tayin edilip, bekâr ve hovarda Muavin Rifat beyin buralara karışacağı bir sırada, Hasan Pehlivan belasına ancak uğursuzluk denebilirdi (Dam: 81).

*Kerim'in yürek acısı artmış, Osman Bey, dilenen esir gördüklerinde, bütün savaşçılar gibi **uğursuzluğa uğramışlığın** ürküntüsünü duymuştu (DA: 177; 445).*

*Allah benim belamı versin! Ben zati bilmez miyim? **Uğursuzluk** hep ben de... İşi berbat eden, benim uğursuzluğum... (EŞİ: 248).*

*-Yıldızı iyice bulanıktı. Senin anlayacağın, resmen **uğursuz**... (EŞM: 84; 158).*

*-Murat efendi mi? İnşallah **uğurludur**. Rabbim muradınızı verir öyle ise... (HŞİ: 170).*

*-Bak bütün **uğursuzluk** bu Hacı Abdullah'ta beyim... (Karılar K: 283).*

*-Bunun **uğursuzluğundan** bizim Çankırı'mıza önceleri ramazan orucu bile uğramazdı (KM: 76, 209, 267).*

*"Hacer bize **uğur** getirdi..." (Kör: 223).*

*-**Çalık kısmında bir uğursuzluk olur** ki yedi vilayet toprağına kıran düşürür (Köyün K: 84).*

*-Defol yahu... Defol... **Uğursuz**... (Nam: 195).*

*-Şu Bilal denilen herif bir ülkeyi **uğursuzluğu sayesinde** batıracak nuhusettir (RYK: 55).*

*-Ulan **uğursuzluk bende mi, sende mi, rezil?** (Sağ: 219).*

*Görmemle: "Tamam!" dedim, "**uğursuzluk**, Çorum toprağına ayak bastı ki, çok kötü bastı!" (YY: 9, 117, 254).*

*-Herif **uğursuz bir laf** mı etti nedir? (YA: 177, 202).*

*Bir gözü yeşil, bir gözü karaymış: **Böyleleri uğursuz sayılır** (YS: 263).*

Kişilerle ilgili uğur-uğursuzluk inanişinde, roman kişilerinin bir bölümünün uğurlu, bir bölümünün ise uğursuz oldukları görülür. Bunun için bazen "eli uğurlu", "kalemi uğurlu" deyimi kullanılır. Halk kültüründe görüldüğü gibi roman kişileri de uğurlu insanlara yaklaşma, uğursuz insanlardan uzaklaşma çabasındadırlar. Yapılacak önemli işlerde uğurlu insanlarla birlikte olmak isterler.

Romanlarda, henüz doğmamış bir çocuğun aileye uğurlu geleceği düşünülürken, yıldızı bulanık kişilerin, çalıkların, bir gözü yeşil bir gözü kara olanların uğursuz olduğuna inanılır.

Günlerle İlgili Uğur-Uğursuzluk: Halk inanişinde günlerin bir bölümü uğurlu, hayırlı bir bölümü uğursuz, hayırsız sayılır. Pazartesi günü genellikle uğurlu kabul edilir.

Salı günü ise uğursuzdur. Halk arasında “salı sallanır” diye bir laf vardır. Bu da bize salı günü başlanan işlerin bitirilemeyeceği anlamını verir.

İslamiyette günlerin uğru ya da uğursuzluğu diye bir şey kabul edilmez. Bu inanış özellikle Hıristiyan ve Musevi topluluklarda bulunur. Hıristiyanlar, İstanbul Türkler tarafından Salı günü fethedildiği için salıyı, Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmalarının ve Nuh tufanının cuma günü gerçekleştiği inanışlarından ötürü de cumayı uğursuz kabul ederler. Hıristiyanlar pazar, Yahudiler cumartesi günü çalışmazlar. Günümüz Türk toplumunda yaşayan günlerin uğur ve uğursuzluğu inanışları, İslamiyet kaynaklı değil, Hıristiyanlık ve Musevilik gibi dinlerle alakalıdır.

İncelediğimiz romanlarda pazartesi, salı, perşembe ve cuma ile ilgili uğur-uğursuzluk inanışı bulunur. Pazartesi, cuma günlerinin, perşembe akşamlarının uğruna; salı gününün ise hem uğruna hem uğursuzluğuna inanılır.

Roman kişisi pazartesi gününün uğruna öyle inanır ki “toprağın bile altın olacağını” düşünür:

*-Nedir bugün günlerden? Pazartesi mi? Tamam! Sınamışım... **Pazartesi benim işim işdir. Toprak tutsam altın olur...*** (BM: 104).

Salı, genellikle, yukarıda da belirttiğimiz gibi, uğursuz bir gündür. İncelediğimiz romanlarda tespit ettiğimiz örneklerde, biri dışında, salı gününün uğursuzluğu söz konusu edilir:

*-Emey analığım, karı akıyla, “Dur otur, kudurganlık hayır getirmez” dedi, “**Varlıkta kuduranı ölü salı dinlendirir,** dedi (BM: 129).*

*Gün Yeni Müddeiumumi beyin gelip işe başlamasından bir hafta sonra, **uğursuz bir Salı günü** Hasan Pehlivan Çorum Cezaevi'ne girdi (Dam: 82).*

*-**Bugün Salı.** Farkında değil misin? **Uğursuz bir gün.** İnşallah yarın başlarız (Nam: 392).*

*-Hasılı biz, bu Selbes Fırka işini bu ağustos ayının ilk günü ki, **uğursuz salı** günüdür, Yalova'nın tan yerleri ışıken duyduk... (YA: 89).*

*1754 yılı Eylül ayının bir **uğursuz Salı gecesi** başlayıp, İstanbul'u tam altı gün altı gece ırgalayan deprem... (YA: 96).*

Romanlarda salı gününün uğurlu olup olmadığı deneme yoluyla tespit edilmeye çalışılır. Bu günün kimi toplumlarca uğurlu, kimilerince uğursuz kabul edildiği ifade edilir.

-“Bugün Salı... **Salı bir millete uğurluymuş... Bir millete uğursuz, bir de biz deneyeceğiz bakalım!**” (HŞİ1: 152).

Aşağıdaki alıntıda salı gününün mübarekliğinden söz edilir. Salı gününe Müslümanlarca hayırlı gün olarak kabul edilen cuma ile aynı kutsallık verilir:

-Biz **mübarek salıyı unutmuşuz, mübarek cumayı unutmuşuz** (Nam: 46).

İslamiyet inanişında perşembe gecelerinin özel bir yeri vardır. Özellikle perşembe akşamları ibadet edilir ve Kur’an okunur. Mezarlıklar ve kutsal sayılan diğer mekânlar, perşembe akşamları ziyaret edilir. Cuma günü ise Müslüman toplumlar için kutsal bir gün, hatta bayram günü olarak kabul edilir. Hazreti Âdem’in cuma günü yaratıldığına inanılır. Halk arasında cuma salasının okunduğu saatte edilen duanın kabul olacağı inanişi yaşar. Bu yüzden de cuma mübarek bir gündür. Aşağıdaki iki alıntı perşembe akşamının ve cuma gününün hayırına işaret edilmektedir:

-Bu kez *İtburnu’nda, Şeyh Edebâli Efendimizin mübarek katında, hayırlı perşembeyi, hayırlı cumaya bağlayan gece, bir düş gördüm* (DA: 220).

-Biz **mübarek salıyı unutmuşuz, mübarek cumayı unutmuşuz** (Nam: 46).

Halk kültüründe günlerle ilgili olan bu inanişların yanında günün saatleri ile ilgili inanişlar da yaşar. “Akşamın hayrındansa sabahın şerri daha iyi” sözü, bu inanişlardan doğmuştur. Güneş battıktan sonraki saatlere “dar vakit” diyen halk, cenazelerini bu vakitlerde gömmez; uyumaz ve çocuklarını da uyutmazlar. Romanlarda, vakitle ilgili uğur-uğursuzluk inanişına sadece bir yerde rastlıyoruz:

Ne fayda ki, Canbaz Kadı Medresesi’nin temeline kazma vurulduğu saat, Fatih Camii’nin temeli atıldığı uğursuz saate rastlamıştı (YA: 96).

Çağımızda kültür seviyesi oldukça yüksek insanlarda bile, günlerle ilgili uğur-uğursuzluk inanişinin yoğun bir şekilde yaşaması, bu inanişin Kemal Tahir’in çoğunlukla halktan seçtiği roman kahramanları için ne derece önemli olacağını anlamamızı kolaylaştırır sanırım. Roman kişileri salı günü bir işe başlamaktan kaçınırken pazartesi, perşembe ve cuma günlerinin ise uğruna sığınır. Romanlarda bazen dinî inanişlarla da örtüştürülmeye çalışılan günlerle ilgili bu uğur-uğursuzluk inanişları, okuyucu tarafından roman kişilerinin dinî duygularının ve ruhsal durumlarının tanınmasına yardım eder.

Nesnelere İlgili Uğur-Uğursuzluk: İnsanlar, çevrelerindeki birtakım nesnelere anlamlar yüklemiş, bunların bazılarını uğurlu, bazılarını ise uğursuz kabul etmiştir.

Günlük deneyimler sonucunda ya da tamamıyla tesadüfî olarak belirlenen bu nesnelere, kişinin yaşamında olumlu yahut olumsuz bir içerik kazanmıştır. Örneğin günümüzde öğrencilerin kendilerine uğur getirdiklerini düşündükleri kalemlerle sınava girmelerinin, çeşitli yarışmalarda kişilerin, yanlarında uğurlu saydıkları bir eşya taşımalarının nedeni budur.

“Büyük Mal” romanında bahsedilen “**uğurlu hamayıl kesesi**” tesadüf sonucu roman kahramanı tarafından uğurlu nesne olarak algılanmıştır:

*Sülük bey, beslemeyi çekip Emey anasının uzattığı **uğurlu hamayıl kesesini** aldı, öptü başına koydu. Bu küçük kitap kılıfının adı evde, “Hızır kesesiydi”. İşlemeli bir kese ki, sırmısından meşini görünmez. Babası Abuzer Seferberlikte, yayla yokuşunda düşüp ölmüş bir topçu çavuşunun boynundan çıkarıp almış, “Dağ köylerinden olmalı ki yokuşa vurmuş, dağın ayları hamayilden ne anlasın” diyerek Emey karısına vermişti. Aradan yıllar geçti, günlerden bir gün Emey sandığını karıştırırken kese eline değdi, kav gibi kuru, ipek gibi ince meşin, içinde bir şey varmış gibi ağırdı. Yoklatınca astarının altında yirmi beş Osmanlı altını çıkardı. Aslında bunlar fukara topçu çavuşunun kefen parasıydı ama, gel bunu Emey hanuma anlat! “**Hızır uğramış uğur kesemdir**” dedi tutturdu, bütün kârlı alışverişlerde parayı bununla salar oldu (BM: 17).*

Yukarıda bahsedilen “Hızır kesesi” Türk halk kültüründe bir inanış olarak yaşamaktadır. Anadolu’nun birçok yöresinde Hıdrellez’de, 5 Mayıs’ı 6 Mayıs’a bağlayan gece, insanlar, içine para konulmuş bir keseyi, bir gül ağacının dalına asarlar. Ertesi gün kesedeki parayı alarak cüzdanlarına yerleştirirler ya da para keselerine dikerek bir yıl boyunca, “bereket parası” ve “bereket kesesi” diye saklarlar (www.kutahyakulturturizm.gov.tr).

Hızır, bolluk ve bereketin sembolüdür. Hızır kesesi de bunu destekleyen bir nesnedir. Romandaki “Uğurlu hamayıl kesesi”, Hızır’ın uğradığına inanıldığı için roman kişisine bereket ve bolluk getirmekte böylece “uğurlu kese” olarak kabul edilmektedir.

“Bir Mülkiyet Kalesi” adlı romanda bahsedilen kırmızı bir kese, uğurlu kabul edilir:

*-Denemişim. **Bu kırmızı kese çok uğurludur.** Mahir bey oğlum inşallah borcundan kolay kurtulur (BMK: 107).*

Hızır kesesi, Silivri’de kırmızı kadifeden yapılır (Silivriden.blogcu.com). Yukarıdaki alıntımızda geçen ve roman kişinin “kırmızı kese” diye nitelendirdiği kese, “Hızır kesesi” olmalıdır.

Kemal Tahir’de tespit ettiğimiz diğer uğurlu nesnelere; palaska, çorap, para, altın, silah ve yatak takımındır. Roman kişileri deneyimleri sonucunda bu nesnelere uğurlu saymışlardır:

*-Avanak Filatyas gayret kemerini kuşanıp üç yerden perkitlemiş ve de **uğurlu daskalos palaskasını** beş yerden sıkılamış... (DA: 514).*

*-Ankara bayanlarının ayak çorabıdır bu... Karşılığında beş tane boncuk örmesi kese versen, kandırıp elimden alamazsın! Neden mi? Ben bunun **uğurunu denemişim!**.. Ben bunu kuşağıma soktum sokalı, bu amansız yerde, hiç parasız kalmadık. (KM: 59).*

*-Küçükken biriken para **uğurlu** derlerdi (Nam: 197).*

*-Ben sana altunumu veririm. “**Uğurlu gelmekte**” demez misin? (RYK: 184).*

*Babamın hovardalık **silahı**... Öyleyse hovardaya gayetle **uğurlu**...” (YY: 207).*

*-Vay ki bedesten, bugün sana ne mutludur ki, sihirli ve de okunmuş ve de **uğurlu yatak takımını** getirmiştir Ali Çavuş! Kısır karılar ikiz doğurur bu yatak takımında yatınca... Kısır herifler, iki doğurtur, komşulara aman imdat demeden... (YA: 308).*

Romanlarda geçen uğurlu nesnelere çeşitli özellikleri vardır. Birçoğunun uğru denenmiştir. Kese, Hızır uğradığı için uğurludur ve sahibine bolluk bereket getirmiştir. Yatak sihirli ve okunmuştur. Bu yatak takımının kısır erkek ve kadınların çocuk sahibi olmasını sağladığına inanılır. Halk kültüründe olduğu gibi roman kişileri de uğurlu nesnelere taşımaktan, onlara sahip olmaktan mutluluk ve huzur duyarlar.

Eylem ve Olaylarla İlgili Uğur-Uğursuzluk: Bazı eylemlerin yapılması ya da yapılmaması uğur ve uğursuzluk sebebidir. Kemal Tahir’de tespit ettiğimiz bu tip örnekleri aşağıya alıyoruz:

*-**İzin geç çıkar**, çabuk biter ve askerler için pek de **uğurlu sayılmaz** (BMK: 127).*

*-**Avradın mülke sahip olması** nasıl bir **uğursuzluk** ve de nasıl bir töresizlik... (DA: 304).*

***Uğursuzdu yıldız akması** çünkü, bugün yarın, uzak yakın biri öldü ölecek demektir (DA: 345).*

-Başından konuştuk, kazanırsa borçlarını dilediği zaman verecek. **Uğuru kaçıyormuş** (EŞM: 143).

Romanda elden ele verilen sabunun elin üstüne alınmasının gerektiği; avuç içine alınmasının ise uğursuzluğa neden olacağı düşüncesi söz konusudur:

Sabunu, garson İhsan'a verdi. Garson İhsan, elinin sırtını uzattı. Murat güldü:

-Şunu avucuna neden almazsın.

-**Uğursuzluk** olurmuş.

-İkimizin de her çeşit **uğursuzluktan korkmamız acai. İşte düşürdün...**(HŞİ1: 5).

Başkasının uzattığı sabunun avuç içine değil, el üstüne alınması inancı, Anadolu'da yaygın olarak yaşamaktadır. Benzer bir inanış bıçak için de söz konusudur. Anadolu'nun birçok yöresinde elden ele bıçak da alınıp verilmez. Elden ele bıçak alan kişilerin aralarının bozulacağına ve kavga edeceklerine inanılır.

Kirli iken temizlenmemek ve yüz yıkamadan dışarı çıkmak da uğursuzluk nedenidir:

-**Kap bir teneke çıkar yukarı... Cenabete uğradık. Dökülüp temizlenelim de bugün işimiz akşama kadar uğursuz gitmesin! Ters gitmesin!** (Nam: 15).

Mustafa ağzıyla tutulduğuna kızarken, **yüzünü yıkamadan yola çıktığını hatırlayıp "Uğursuzluk olur"** diye düşünerek büsbütün telaşlandı (Sağ: 36).

Kişilerin eylem ve olaylarla ilgili uğur-uğursuzluk inanışlarının kaynağı çoğunlukla tecrübelerine dayanır:

Yıl **uğurlu** başlıyordu. "Nisanda **rahmet yağdı** mübarek! Nisanda rahmet yağmaz, gökyüzünden buğday yağar (RYK: 9).

Eski kumarbazların hemen hepsi gibi, **minderde borç vermenin uğur bozacağına inandığı halde** bu işi oyuna başladıklarından beri ikinci defa yapıyordu (RYK: 190).

-Böyle ortaklıklarda, bir yana **uğurlu** gelen öbür yana **uğursuz** gelir de ondan... **Uğursuzluk** Kenan efendinin payına düşüyse Emey hanım ne yapsın? (YY: 57).

Sürü kısmını bir çoban dolaştıracak... başkası karıştı mı **uğuru kaçar** (YY: 97).

Sevdiğin karı elinden gitti mi, uğurun da beraber gider. Düz ovada yol şaşması işte bundandır (YY: 245).

Kadı Nurullah Molla'nın inadı uğursuzluğunu Canbaz Kadı Medresesi'ne bulaştırması şöyle oldu: (YA: 94).

-Bedestene gelen mal değeri bahasını bulunca geri gitmez! Hem bize uğursuzluk, hem size... (YA: 319).

Bazen kişi yaşamında tanık olmasa da atadan gördüğü uğur-uğursuzluk inancını gelenek olarak devam ettirir. Ters dönen ayakkabıların düzeltilmeye çalışıldığı, aşağıdaki alıntıda, böyle bir inanış yansıtılmaktadır:

Vahit'in kunduralarından bir teki tersine dönmüş, Mustafa, uğursuzluk getireceğini düşünerek bunu eğilip düzeltmek istedi, ama odanın sessizliği içinde göze alamadı (Sağ: 40).

Romanlarda daha çok uğursuzluk getiren eylem ve olaylardan söz edilir. Yıldız akması, birinin uzattığı sabunun avuç içine alınması, temizlenmeden güne başlanması, kumar oynayanların minderde oyun esnasında borç vermesi, ters dönen ayakkabıların düzeltilmemesi vb... Roman kişileri uğursuzluğa uğramamak için çeşitli önlemler almayı ihmal etmezler. Sabunu elin tersine almak, ters dönen ayakkabıları düzeltmek gibi. Nisanda yağmur yağması, uğurlu bir olay sayılır. Bu inanış, nisan yağmurunun ekinlerin yeşermesindeki etkisinden doğmuş olmalıdır.

Hayvanlarla İlgili Uğur-Uğursuzluk: Halk arasında hayvanların uğurlu veya uğursuz oluşlarına dair birçok inanış yaşamaktadır. Hayvanların sesleri, hareketleri, görünüşleri, renkleri uğur-uğursuzluk nedeni olabilir. İncelediğimiz romanlarda at, baykuş ve dana ile ilgili uğur-uğursuzluk inancını tespit ettik:

Anlatılarda at, kısrak ve tay çeşitli vesilelerle uğur-uğursuzluk inancı yönünden değerlendirilir:

-Dönüşte, baktım, bu benim kara duman, yaylaya sapmış kendi başına... "Vardır bir hayır dedim, kesmedim uğrunu... (BM: 19).

Ne demişler? "Besle kırı... Bin doruya, sat kulayı" demişler. Çünkü kula uğursuz sayılır (YS: 157).

Romanda, yeni bir işe başlayacak olan kişiler, ilk seferlerini uğurlu saydıkları kısraklarıyla yapmak isterler:

-"Bizim kısrak uğurludur... İlk seferi Nazlıkız'la yapalım" dedim! (Kör: 127).

Atın renginin, kuyruğundaki kılın şeklinin uğur-uğursuzluk inancıyla değerlendirildiği görülür:

-En güzel cinsi Hamdanî'dir. Sonra Küreyşan, Maneki, Cinfi, Ubeydan gelir. Benim tayın arka sol ayağı beyazdır. Malum ya ilerdeki sağ, arkadaki sol beyaz olursa

uğursuzluk sayılır. Kasıkta kıvrıcık bir kıl varsa netameli. Kuyrukta bükülü kıl, eve ziyani dokunur. Böyle hayvanı ne kadar koşturur ezersen, yani hayvan ne kadar yorulup terlerse evin düzeni, o kadar bozulur (Nam: 246).

Roman kişileri at satın almayı uğurlu, deve satmayı ise uğursuz bir iş olarak görürler:

At almak uğurlu bir iş... (YY: 146).

Deve damını körledin mi, önce, ocağını yakacak erkek tohumun kalmaz. İkinciye, uğursuzluğa batarsın! (BÇ: 110).

Günümüzde halk arasında herhangi bir malın satın alınması uğurlu, çok gerek duyulmadıkça bir malın satılması ise uğursuzluk olarak görülür. Romanlarda tespit ettiğimiz atın satın alınmasının uğurlu sayılması ile devenin satılmasının uğursuz kabul edilmesini bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Ayrıca atın ve devenin geçmişten günümüze kültürel yaşamdaki öneminin zamanla onunla ilgili çeşitli uğur-uğursuz inanışların doğmasına kaynaklık etmiş olabileceği de düşünülebilir.

Hayvanlarla ilgili inanışlar bölümünde de değindiğimiz baykuş, çoğunlukla uğursuz bir hayvan olmasına rağmen, burada özellikle “baykuşun üç kez ötmesi” uğurlu, üçten az ya da çok ötmesi ise uğursuz sayılmaktadır:

Baykuşun üç kez ötmesi uğurlu sayılıyordu. Daha az, daha çok öterse berbattı (DA: 355).

Satılmak istendiği halde bir türlü satılamayan bir dananın uğursuzluğa uğramış olduğuna inanılır.

-Ne fayda ki bu boz danada bir uğursuzluk olsa gerek... İki haftadan beri satılmadan geri geliyor (RYK: 94).

Satışın gerçekleşmemesinin nedeninin uğursuzluk olduğu kanaatine varılır. Danada varolduğuna inanılan uğursuzluğun kaynağı tam olarak bilinmez. Roman kişileri arasında bu uğursuzluğun sebebi bulunmaya çalışılır:

-Söyle bakalım Maraz oğlan, uğursuzluk sende mi, yoksa bende mi?

-Bilmem Ağa, belki bizim boz dana nuhusetlendi.

-Töbe de! Hayvan kısmı uğursuz olmaz. Zira günahı yoktur (RYK: 97).

Yukarıdaki alıntılarda büyük çoğunluğu atlarla ilgili olmakla beraber, deve, baykuş ve dana ilgili uğur-uğursuzluk inanışı yaşatılırken; öte yandan “Hayvan

kısımının günahsız olduğu için uğursuz olamayacağı” gibi gerçekçi ve akılcı bir yaklaşım da sergilenir.

Göz Değmesi ile İlgili Uğur-Uğursuzluk: Göz değmesi konusuna daha önce değindiğimiz için biz burada sadece göz değmesi ile uğursuzluk ilişkisini anlatan örneklere temas edeceğiz:

Korktuğu, göze gelirim, bir uğursuzluğa uğrarım, düşmanlıkla bizi bir bağlayan olur (Dam: 372).

-Bak Petek hanım şurda burda kazancımızı söylemeyeceksin. Köylü milletini bilmez değilsin ya, bunlar adamı göze getirirler de uğursuzluğa boğarlar (Köyün K: 343).

Düşündüm ki: “Yahu uğursuzluk sakın bizde mi?” dedim. Arada bana öyle bir uğursuzluk yapıştır yavrum, yani ben göze gelirim (RYK: 126).

Yukarıdaki örneklerde, göze gelen insanların aynı zamanda uğursuzlukla karşı karşıya kaldıkları anlatılır. Göz değmesi sonucunda kişi, uğursuzluk batağına saplanır, yaptığı işten hayır görmez. Roman kahramanları, bu tür “göz değmeleri”nden korkmakta, sakınmaya çalışmakta, “göz değmesi” sonucu uğursuzluğa uğramış olanlar ise sıkıntı yaşamaktadırlar.

Bazen gök gözlü hasetçiler nazar ederek bir hayvanı uğursuz hale getirebilir. Böylece hayvan sahibi, hayvanından hayır göremez:

Kulveren’in bir bakışta ordu bozan gök gözlü hasetçileri danayı uğursuzlayıp berbat etmişler (RYK: 132).

Yukarıda bahsettiğimiz, bir türlü satılmayan boz dananın neden satılmadığı şimdi daha iyi anlaşılıyor.

Hayvanların nedensiz yere ölümü, göz değmesi sonucu uğursuzluğa uğramaya bağlanır. Roman kişisi Yakup Ağa, ikinci evliliğini yaparak bu olumsuz durumdan kurtulduğu görüşündedir.

-İki ay geçmeden karasığırın teki de öldü. Söz gelişi “öldü” diyorum. Hayvanlara bıçağı zor ile yetiştiriyorlar. Hep de iyisi ölüyor. Dedim ya göze geliyoruz!.. Sonunda bu Mustafa’nın analığı Binnaz’ı aldım da, üzerimdeki uğursuzluk geçti. Biraz ferahladım (Sağ: 68).

Romanlarda, göz değmesinin uğursuzluğun kaynaklarından biri olduğu hem insanların hem de hayvanların göz değmesiyle uğursuzluğa battıkları anlatılmıştır.

Değişim-Gelişimle İlgili Uğur-Uğursuzluk: Bazı insanlar, teknolojik gelişmeleri, yenilikleri, uğursuzluk olarak görürler. Bununla ilgili örnekler, incelediğimiz eserlerde bulunmaktadır.

Romandaki köylülerden bazıları, alıştıkları düzeni bozacağına inandıkları için Köy Enstitülerinin kurulması, traktörün kullanımı gibi değişim ve gelişimlere karşı olumsuz bir tutum sergilerler:

Köy enstitülerinin kuruluşunun anlatıldığı “Bozkırdaki Çekirdek” romanında uğursuzluk, kurulacak enstitüye ve köye gelen öğretmenlere bağlanır:

-Esdüdü gâvurluğu kondu konacak toprağımıza... Oğlan kız bir döşekte yatıp kalkacak kızılbaş-komünist töresince... Uğursuzluktur! Deniz gibi köpürüp akan Kızılırmak'ımızın suyu çekilir (BÇ: 57).

-Nerden bu uğursuzluk dedimdi Müslümanlar, gündönümünden sonra... Esdüdü gâvurlarındanmış bildim... Kendini batırdı gâvurların uğursuzluğu... (BÇ: 331).

-“Bu esdüdü bize uğursuz” (BÇ: 387).

Traktörün köye gelişi de kimi köylülerce, bir diğer uğursuzluk nedeni olarak algılanmıştır.

-Anladın mı? Neden makine uğursuz? Köylü kısmı kara sığırdan şaşmayacak (Kör: 99).

Yerlerle İlgili Uğur-Uğursuzluk: Bazı nedenlerle mekânlar uğursuz olabilir. Romanlarda, mağaranın, çırağı hırsız olan dükkânın, yatır mezarının ve roman kişilerinin yaşadığı yerin uğursuzluğuna dikkat çekilmektedir:

-Bunlar, dünya yaratılalı deniz devlerinin oyduğu adam akli sıçratır kara mağaralardır ve de uğursuz mağaralardır (DA: 43).

Dükkân kısmının uğursuzluğu: Hırsız çirak... (KM: 206).

-... Yatır mezarı uğursuz... Günah kız!.. Gâvur Kelleci... Dinsiz imansız... (KM: 315).

-Burası bize uğursuz oh Kenan ağa... Bizi yaylaya çıkar da ne istersen yap! Burası bize uğursuz... (YY: 225).

Başını kaldırdı: “Burası gerçekten uğursuz” diye düşündü; yüzüne düşen iri yağmur damlasını sildi: “Uğursuz ki nasıl uğursuz!..” (YY: 225).

Sayılarla İlgili Uğur-Uğursuzluk: Halk arasında bazı sayılar uğurlu, bazıları ise uğursuzdur. On üç sayısının uğursuzluğuna inanılırken, bunun dışında kalan sayılar, özellikle üç, yedi, dokuz, kırk, genellikle uğurlu ve kutsal kabul edilir.

Eserlerde “üç ve “kırk bir” sayısının uğur-uğursuzluk inancı açısından ele alındığı görülür:

*-Aslında Enver Paşamız kıdemli çavuşlardan seçtiydi bizi, **uğurlu sayı** diyerek **kırk bir kişi** seçtiydi (Dam: 341).*

Baykuşun üç kez ötmesi uğurlu, borç verilen paranın üç kez sayılması ise uğursuz kabul edilir (DA: 355; HŞİ2: 435).

Türk halk kültüründe kutsallık taşıyan sayılardan biri olan “üç” ile ilgili olan yukarıdaki iki alıntıda, baykuşun üç kez ötmesinin uğurluluk, paranın üç kez sayılmasının ise uğursuzluk olarak görülmesinin nedenini anlamak zor.

Yeminle İlgili Uğur-Uğursuzluk:

Toplumumuzda sık sık yemin etmek hoş karşılanmaz. Yalan yere yemin eden kişilerin cezalandırılacağına, çarpılacağına, uğursuzluğa uğrayacağına inanılır.

Romanlarda yalan yere yemin içenlerin düştükleri uğursuzluk durumundan söz edilir:

*-Geçenki âfâttan sonra da, **yemin içtin** sen benim duyduğum... “**Uğursuzluk** bastı bizi... **Düşümde gördüm. Bu tarlayı sürmesem gerek**” demişsin (BC: 398).*

*“Sülük oğlumuzla bizim aramızdan erimiş tuzsuz yağ sızabilemez’ dedi, istenilen **yeminleri duraklamadan sıralayıp** gözünü kırpmadan elini **Kur’ana bile bastı. Evet, yalan yere bastığından nettiyse, kendine etti **battı boğazına dek uğursuzluğa...** Çünkü yalandan yemin edenin bu dünyadan beladan kurtulduğu hiç görülmemiştir (BM: 43).***

Yalan yere yemin edenlerin uğursuzluğa uğrayacakları düşüncesi, İslamiyet’in boş yere ve yalan yemin etmeyi hoş görmeyişinden kaynaklanmış olmalıdır.

Renklerle İlgili Uğur-Uğursuzluk: Halk arasında renklerle ilgili birçok inanış ve gelenek yaşamaktadır. Ak temizliği, saflığı anlatır. Siyah yas işaretidir, kırmızı, beyaz ve diğer parlak renkler, mutluluğu simgeler. İslamî inanışta yeşil rengin özel bir yeri vardır. Yeşil cennetin rengidir. Birçok kutsal mekânın yeşile boyanması, rüyada görülen yeşilin hayra yorumlanması bununla ilgilidir. Ayrıca yeşil canlılığı, doğuşu ve baharı simgeler.

Aşağıdaki alıntımızda, yeşilin muradı ve uğurluluğu anlatması yeşile atfedilen kutsallığın göstergesidir:

-Yeşil murada delâlettir. Uğurlu bir renk. Varsın Yeşil Ordu... (BMK: 311).

Romanlarda bir gözü yeşil bir gözü mavi olanların uğursuz kabul edilmesi renklerle ilgidir. Ancak burada doğrudan yeşil renge yönelik değil, göz renklerinin farklılığa dayanan bir uğursuzluk inancı söz konusudur:

Bir gözü yeşil, bir gözü karaymış: Böyleleri uğursuz sayılır (YS: 263).

Diğer

Romanlarda yukarıda tespit ettiğimiz örnekler dışında uğur-uğursuzluk inancı çeşitli vesilelerle konu edilmiştir. Bu tip örnekleri, bu başlık altında almayı uygun gördük.

Roman kahramanlarından biri uğur ve uğursuzluğa inanmaz (DA: 252).

Kişiler yaşadıkları ya da yaşayacaklarını düşündükleri kötü olayları uğursuzluk olarak algırlar. “yangın var” bağırtısı da muhtemel acılara sebep olacağı düşünüldüğü için uğursuzluk kaynağı olarak algılanır (EŞİ: 234).

Roman kişinin gerdek gecesi yaşadığı üzücü bir olay, uğursuzluk olarak nitelendirilir (YS: 181).

Kişinin ekmeğini yediği insanlara karşı nankör olması, uğursuzluk sebebi olarak görülür (YA: 308).

Uğurla ilgili olarak “uğur kesmek, uğurlar ola” gibi deyimlere anlatılarda yer verilir:

Uğur kesmek (EŞM: 120; YA: 304).

Uğurlar ola (HŞİ1: 155).

Değerlendirme

Türk halk kültüründe yaygın bir şekilde yaşayan ve modern insanın dramı diyebileceğimiz uğur ve uğursuzluk inancını yazar, olay akışı içerisine bir nakış gibi işleyerek romanlarına büyük bir ustalıkla yansıtmıştır. Roman kişilerle vardır. Kişilerin ruhsal dünyası romanın şekillenmesinde birinci derecede rol oynar. Yazar, uğur-uğursuzluk inancını, kişilerin ruhsal yönlerini tasvir ederken, onların inanç dünyasını aralarken dile getirmiş ve araladığı bu dünyayı okuyucusuna aksettirmiştir.

Uğura konu olan hemen her malzeme, kişilerin bu inanışlarla ilgili görüş, düşünce, korku ve beklentileri, yazarın usta kalemile okuyuculara sunulmuştur.

5. 4. Cin

Türk Halk Kültüründe Cin

Halk inanışında “cenne” aslından gelen cin, (Oğuz 1980: 718). görünmeyen varlıkların genel adı olarak bilinir. Halk arasında cinlerden korunmak ya da kimi konularda yararlanmak amacıyla cinci ya da hoca adı verilen kişiler aracılığıyla birtakım işlemlerin gerçekleştirildiği görülür. Bu tür uygulamaların günümüzde çağdaş sayılabilecek insanlar tarafından bile uygulanması dikkat çekicidir.

Boratav, halk geleneğinde, birtakım olağanüstü halleriyle insanların yaşamında etkilerini belirten esrarlı yaratıkların varlığına inanıldığını, olağandışı kimi şartlar içinde onları gördüklerini ileri sürenlerin bile olduğunu, bu yaratıkların insanların tek başına oldukları zaman göründüklerini, bu varlıkları bütün çeşitleriyle adlandırmak için genellikle “cin” kelimesinin kullanıldığını söyler (Boratav 2003: 99).

Cinlerin bütün işlerini gece yaptıklarına, horoz sesi ya da sabah ezanı duyulur duyulmaz dağılıp kendi konaklarına çekildiklerine inanılır. Değirmenler, hamamlar, terk edilmiş yerler, örenler, mezarlıklar, hanlar, köy odaları, büyük ağaçların altı cinlerin oturdukları yerlerdir (Boratav 2003: 100). Halk, cinlerin yaşadığı bu yerlere destursuz girmek gerektiğine inanır. Böylece kişi, cinlerden korunabilir; hatta onlardan yararlanabilir.

Cinler duyumlardan gizlenir, onlar sadece hayal kuvvetiyle görünebilir, gerçekte görünemezler. Karanlık ortamlardan hoşlanırlar; demiri, tuzu, parlak renkleri, gürültüyü, keskin kokuları, özellikle de barut kokusunu sevmezler. Ayet-i Kerime'den kaçarlara (Oğuz 1980: 718, 723).

Cinlerin doğuşu ile ilgili Şamanist Türk topluluklarında yaşayan bir efsane anlatılır: *Yakut inanışında ilk kam bir kara şamandı. Sıradan olmayan bir güce sahip bu şaman, kibri nedeniyle Yakutların en büyük tanrısını tanımayı reddeder. Vücudu bir yığın yılandan meydana gelmiş olan bu şamanı tanrı ateşe atar. Ateşin alevlerinden bir karakurbağa ortaya çıkar. Bu yaratıktansa cinler meydana gelir* (Çoruhlu 2006: 164).

Arapların eski inanışlarına göre cinler, Arap şairlerinin ilham kaynağıdır. Şair, cin yardımıyla düşman kabileler için yergi şiirleri söylerdi. “Hica” adı verilen bu yergi şiirleri sihir ve büyü ile doluydu ve devamlı olarak tekrar edilmesi düşman kabileye zarar verirdi. Cinler sayesinde sihir ile ilgili her şeyi bilen ve gaipten haber veren şair,

kabilenin savaş, göç gibi önemli olaylarına karar verir ganimetten de en büyük payı alırdı (Aslan 2008: 94).

Halk kültüründe cinlerden korunmak ya da onlardan yararlanmak için yapılan bazı uygulamalar vardır. Diyarbakır'da cinlerden herhangi bir zarar gelmesin diye, çarşamba akşamları banyo yapılmaz. Çalınan ya da kaybolan bir eşya, cinler sayesinde bulunur.

Periler ya da cinler, masallarda ve efsanelerde bir anlatı kişisi olarak da ortaya çıkarlar. Halk anlatılarında, cin ya da perilerin gerçek yaşamda olduğu gibi, bazen anlatı kahramanlarına yardım ettikleri, bazen de kötülük yaptıkları görülür.

Kemal Tahir'in Romanlarında Cin

Ele aldığımız romanlarda, cinlerle ilgili inanışların yoğun bir şekilde yer aldığını tespit ettik. Cinlerin insanlarla evlilikleri, cinlerden zarar gören insanlar, cin tutmasına karşı duyulan korku, romanlarda yoğun bir şekilde işlenir. Böylelikle, roman kişilerinin ruhsal dünyalarını farklı bir açıdan tanıma imkânı buluruz.

Cin, peri ve ecinni kelimeleri Tahir'in romanlarında genellikle aynı anlamda kullanılır. Boratav da peri sözcüğünün birçok durumda cin ile eş anlama geldiğini ve cin kelimesi yerine ecinni sözcüğünün kullanıldığını söyler (Boratav 2003: 100).

Ecinnî "cin taifesinden bir fert" (Devellioğlu 1992: 239). anlamına gelirken halk dilinde cin ile aynı anlamda kullanılır. Derleme Sözlüğü'nde "ecin" kelimesinin karşılığı olarak "*cin, peri, şeytan, ecinni*" anlamları verilir (DerS: 1661).

Kemal Tahir'in romanlarında "cin" ve "ecinni" sözcükleri, çoğunlukla aynı anlamda ve birbirlerinin yerine kullanılır. Kısaca ecinni, tek bir cinin adı olmasına rağmen, halk dilinde olduğu gibi, romanlarda da genel olarak cin ile aynı anlamda kullanılmıştır.

Cinleri başına biriktir- (KM: 40); *cine/ecinniye uğramak* (Köyün K: 246, EŞM: 221); *cin işi, şeytan işi* (Nam: 392).

ecinniler (Köyün K: 39); *ecinli tayfası* (RYK: 271); *ecinnilerin hovardabaşısı* (YY: 229).

Aşağıdaki alıntılarda cin ve peri bir arada düşünülmüştür:

"*Bu mağara keşişleri, cinle periyle iş görür korkunçlu heriflerdir,*"... (DA: 471).

...*Şimdi üstümüze bilmezden birileri uğrasa cin peri takımına rastladım diyerek dudağı yarılır* (RYK: 272).

Kemal Tahir'de peri ve cin kelimelerinin birbirlerinin yerine kullanılmadığı örnekler de bulunmaktadır:

Şeytan gibi herif! Cin mi, peri mi? diye şaştı (Köyün K: 320).

-*“Peri miydi, cin miydi? Kara bir şey zağlı kılıç yalımı vererek şakır şakır üstümüzden geçti* (RYK: 370).

-*“Peri mi, cin mi? diyerek...* (YY: 117).

Yukarıda sözü edilen peri, cin gibi varlıkların cinsiyetini belirtmek için yazar, ecinnioğlu yahut peri kızı ifadelerini kullanır:

-... *“Cin tutmasından belli” demiş, “erkeklerin cin tutanını peri kızı bağlamıştır, karıların cin tutanını ecinnioğlu...”* (BM: 340).

Halk dilinde cinlerin özel adları da vardır. İncelediğimiz romanlarda cinlerle ilgili olarak *“karakuru, uzun külâhlı çocuk, sakallı cüce, sarı kedi, kara oğlak,”* gibi farklı adlandırmalar bulunmaktadır.

Ranzanın hem pencere önünde olduğunu, hem de içinde yatanları gece uyku arasında, cinlerin, perilerin, karakuruların rahatsız etmeyeceğini ballandırıyor (Dam: 56).

Kırgız bilim adamı, S. Kayıpoğlu, “kara kurayı” “kara cin ve kara ruh” olarak tanımlar (Kalafat 2006a: 214). Konya’da anlatıldığına göre keçiye benzeyen, kedi büyüklüğünde olan insanların üstüne çöken, onları boğmaya çalışan bir varlık vardır. Bu varlığa Kara Kura derler. Bu varlığın gün ışığını görünce kımıldayamadığı için yakalanabileceğine inanılır (Boratav 2003: 104).

Kara kura (karakuru) dışında romanlarda tespit ettiğimiz diğer olağanüstü varlıklarla ilgili alıntılarımız şunlardır:

-*Sakallı cüce? Gözleri kurt gibi parlıyormuş* (Dam: 147).

-*Uzun külâhlı çocuk gelir...* (Dam: 146).

-*Bizim oralarda ecinni takımından sarı kedi kara-oğlak vardır. Muskasız haklarından gelemezsin! Bunlar gecenin karanlığında, kara taşlara otururlar da gözlerini çıra gibi ışılatırlar. Neden mi? Adamoğlunun doğru yolunu eğriye bükecekler de, başını belaya sokacaklar* (KM: 17).

-Aman töbe çek!.. **Sarı kedi, kara oğlak** nasıl uydurma olabilirmiş? Köy yerinde bunları gözüyle gören kıyamet gibidir. Kara oğlağı ben bile gördüm. Kara oğlağı gözüyle görüp yaşamış adam yoktur (KM: 243).

Yazar, “kara oğlak” ve “Sarı Kedi” adı verilen varlıkların insanlara neler yapabileceklerini dramatize eder:

-Silah **kara oğlağa** neylesin? Koynum koltuğum Kuran dolu... Üzerimde Buhara Enâm'ı bile var. Kara domuzun domuzluğunu anla ki, üstünde Buhara Enâm'ı olan herife kuyruk sallayabiliyor. Bunun işi, evet, doğruca boğup atmak... Gecenin bir vakti yola çıktın da, eşiği atlarken besmele çekmeyi mi unuttun, ya da, işin gayet acele olduğundan, yatağa girerken bismillah demek aklından mı çıktı? Üstünde muska yoksa hesabın tamamdır. Gelir bekler. Gönlün geçer geçmez, başucuna dikilir, seni okşalatarak uyandırır. Bir bakarsın, karşında, şu resimdeki dünya güzeli Züleyha anamız... bileğinden tutup döşeğe çekti mi, bitti. Sabahleyin seni sırtakalmış bulurlar. Öte dünyaya mundar gittin ki, seni cehennem bile almaz... Meydanda serseri kaldın bil! **Sarı kedinin** oyunu, bana sorarsan daha kötü... Sarı kediyeye uğradın mı, sana sürünmek yazılmış demektir Terzi Bekir... Bakarsın bir sarı kedi... Şurada kuyruğunu sallamakta... Kuyruk sallaması. “Allah kısmetini ayağıma gönderdi,” demek... Boğazına atılır da, sıkıverir. Boğmaya değil, aklını başından almaya... Düşer bayılırsın. Aslında aklın çatlıyor. Cinleniyorsun! Uyanyyorsun ki adını unutmuşsun! Salyan sümüğün sicim gibi akmaya başlamış... pislikten bir koku peydahlarsın ki, kendi kokuna kendin dayanamazsın. Canından temelli bezersin ama, ölüm eline geçmez. Sürünürsün bir zaman, tarla gibi ufalanırsın (KM: 244).

-Yıkık yerde cin, peri olur; **sarı kedi, kara oğlak** olur! (Kör: 177).

O geceden sonra adamı çarpıp ağzını burnunun yamultan **Sarı kedi**'yi, gece vakti yolcuları yollarından azıtıp derin çukurlara düşüren **Kara oğlak**'ı bile hesaba almaz olmuştu (Köyün K: 52).

“Kara Kuzu, Kara Oğlak, Sarı Kedi” birer cindir. Bu cinler insanların gözüne kuzu, oğlak yahut kedi olarak göründükleri için bu adlarla anılmışlardır. Diyarbakırlı Fatoş Öztunç annesinin “albastı” adı verilen cini kedi şeklinde görmüş olduğunu bize söylemiştir. Bu kedinin yukarıda adı geçen Sarı Kedi'yle bir münasebeti olmalıdır.

Halk kültüründe kötü ruhların ya da cinlerin insanların yaşadıkları mutlu olayları kıskandıklarına dair bir inanış yaşar. beşerî ya da albastı denilen şerir ruh, henüz doğum

yapmış mutlu bir kadına ve onun ailesine zarar vermesi beklenen bir varlıktır. Bu nedenle onun verebileceği zararlara karşı tedbirler alınmalıdır. Önlem alınmadığı durumlarda ise alkarısından kaynaklanan kötü durumlara katlanmak gerekecektir.

Kemal Tahir'in eserlerinde halk inanişındaki bu kötü ruhtan zarar görmüş insanlardan bahsedilir:

-Kızı da kırk gün içinde al basmış. Loğusa kısmını yalnız bırakmaya gelmez. Fukarayı kim düşünür. Atmışlar ekmek damına... Orada al basmış kızı... (Nam: 223).

Cin ve benzeri varlıkların bulunduğu mekânlardan birinin de mezarlıklar olduğuna inanılır. Aşağıdaki cümle bu düşünceyi dile getirir:

-Çünkü buranın arsası bildiğin eski kabristan yeridir ki eskinin kabristanı yeridir. İçinde nice nice gazi şehitleri, yeniçeri ermişleri ve de sipahi sekban sarıca evliyalari, levent uluları yatan bir kabristandır. Başkaca ecinni cadıları gelin donuna girmiş peri kızlarının harmanı yatağıdır' (Dam: 321).

İncelediğimiz romanlarda tespit ettiğimiz peri, “masalların perisi” değil, gerçek yaşamdaki “inanişların perisidir”. Genellikle cin gibi varlıkların adı karşılığında kullanılan peri, daha çok kadın cinsinden mahlûkları anlatmasına rağmen bazı alıntılarda erkek yerine de kullanılır. Bazen de “peri” yerine “peri kızı” ifadesi kullanılarak perinin dişiliği vurgulanmaya çalışılır.

Kemal Tahir'in bazı romanlarında peri kızlarıyla ilgili inanişlar yoğun bir şekilde bulunur. Roman kişilerinin bir bölümünün bunlarla ilişkileri olduğuna inanılır. Bu nedenle birçok roman kahramanı, peri kızlarının kendilerine zarar vereceklerini düşündüklerinden onlarla karşılaşmaktan korkarlar.

Perilerle ilgili inanişlar o denli güçlüdür ki insanlarla perilerin ilişkileri üzerine kurulu masalsı anlatılar, romanlarda gerçekten yaşanmış gibi anlatılır:

-Hele peri kızı hiç dirlik vermez. Daha geçen hafta, şuradaki jandarma kulübesine elinde mumla girmiş oturmuş. Jandarmanın aklı çıkayazdı. Dili dışi kilitlendi. Başçavuş tabancasıyla sesine seyirtmiş... 'Mahpus kaçıyor sandım' diye hikâye etti. Karşıdan görünce ayakları yere çivilenmiş... Kurşunu sıkacak... Ne mümkün! İğne düşüyor. Ateş yok! Ertesi günü baktık ki kapsül üç yerinden delinmiş Bizim Lütfü Bey akıllıdır. "Hele şunu havaya bir sık bakalım." dedi. Sıkınca top gibi patlamasın mı? İşte orada Laz Başçavuş "Tövbe yarabbi!" diyerek tekrardan Müslüman oldu. Meğer hâlâ inanmamış imiş. Bir de mübarekler, bu münferitlere

meraklılar. Karanlık bir hücre buldular mı, tövbe yarabbi, oyun bırakmaz çıkarırlar. Kaç kişinin boynu boğazı şişti, o sebepten bir ışık uyduralım dedim (Dam: 146, 147).

“Herif **peri kızıyla** evli imiş meğerse... **Peri kızıyla** evli olanlar boğazlarına iyi bakacaklar. Bir de başka karı sevmeyecekler. Eğer evli iseler, karılarını boşasalar gerek... Çünkü **peri** kısmı kıskanç olur, adamı boğdurur. Sonra da bunlar erkeğe bir vakit doymazlarmış. Sabaha kadar durmadan çalışacaksın da bana mısın demeyecek... İşte o sebepten **peri kızıyla** evlenen boğazına gayetle dikkatli olacak! Bizim bu Ayşe ananın kocası Avcu Mehmet derlerdi, böyle bir **peri kızıyla** evli idi. Esasında bunu kimseye söylemeyeceksin ama, Avcu Mehmet Allah rahmet eyleye biraz delice olduğundan (sırrı) faş etti. Peri kızı da, demek saflığını bildiğinden, kusuruna bakmayıvermiş. var mı?..... Avcu emmiye sormuşlar, “Bu dünya güzelini bırakıp, nereye gidiyorsun?” demişler. Bir gün meseleyi kahvede anlatmış. “Peri kızından baş alamıyorum” demiş. Abdülvahap Gazi'den taraf bir pınar vardır. Onun başında buluşurlmuş..... “Şimdi inandım, bu herif **peri kızıyla** evli. Ayşe'yi de **peri kızının** lafıyla dövüyor” demiş. Peri kızı kıskandığından Avcu emminin aklına girer. Ayşe anayı dövürürmüş. Sonra bakmış ki karı dayağı yedikçe dünya güzeli oluyor, işte bu yılan çıbanını da **peri kızı** musallat etti bizim Ayşe anaya... Ellerin çıbanı geçti, yerinde çeyrek kadar iz kaldı. Baksana bunun çıbanı geçiyor mu? Hitamunda **peri kızı** Avcu emmiyi tüketti beyim! (Dam: 149 vd.).

Yazar, perilerle ilgili olarak anlatılan yukarıdaki iki olayı ciddiye almaz; anlatılanların gerçekten yaşanmadığını ifade etmek için “peri, cin, hortlak masalı” ifadesini kullanır:

*Demek her gece jandarma bir **peri kızı** görüyor, her sabah Başçavuş patlamayan kurşunu havaya boşaltıyordu (Dam: 148).*

*Böyle akşam alacasında, elinde isli lâmbası yüzünde deli deli parlayan gözlerle afyonkeş Ömer'in anlattığı **peri, cin, hortlak masalını** mahpushaneye girmek suretiyle asabı zaten mahvolmuş bir insanı ne hale getireceğini kolayca tasarlardı (Dam: 148).*

Perinin çoğunlukla kadın cinsinden mahlûklar olarak düşünüldüğünü yukarıda belirtmiştik. Ancak aşağıdaki iki alıntıda perinin erkek olduğu görülür:

*-Benim duyduğum, **perioğlu**, arslana kaplana yıkılmazmış ve de gecede beş on kahpeye bana mısın demezmiş! Perioğlunu ele geçiren, ademoğlu hovardasını neylesin? (BM: 340).*

*Her insanın bir perisi var ya... Bunu da bizim Şeyh efendinin perisi tutmuş meğer. Bazı bazı gelir. Halbуса evlendikten sonra gelmeyecek. Şartı bu. Ya gerdek gecesi boğar öldürür yahut ayağının bağıni çözer bırakır. Ne öldürdü, ne bıraktı. Üstüne bu hal neden geldi, tespihten geldi. On dört yaşındayken bir Ramazanda 99 bin kere esma çekmiş. İşte bunun üzerine bizim Şeyhin perisi musallat oldu. Uykusu arasında (Süleyman... Süleyman... Süleyman... Ölüyorum Şeyhim...) diye söylenir. Uyandırsam kızar, uyandırmam da sabahleyin söylesem, (beni neden uyandırmadın, işte sabaha kadar bana etmediğini bırakmadı) diye gene kızar... **Peri** kısmı, adamdan azma beyim... Daha Türkçesi biz bunu kız diye aldık. Dul çıktı. Ertesi sabah şeyhe gittim. (Sonra öğrenirsin sabret...) dedi. Meğer Süleyman perinin kaçırdığı gece, Abdülvahap Gazi tepesinde bunların düğünü olmuş, **peri düğünü**. Sabahleyin namaz vaktinde getirmişler de şeyhin kapısına atıvermişler (Nam: 400).*

Yukarıda anlatılanlardan romanda perilerle insanların evlendiği ve düğünlerinin yapıldığı inanışının yaşadığını görürüz.

Romanlarda perilerin kadınların mezarlarına meraklı oldukları ve sırları açıklandığında öfkelenecekleri inanışından söz edilir:

*-Sonra malûmuâliniz, nisa kısmına mezarda bile tehlike vardır. **Peri taifesi hatun kişi cenazesine meraklı olur** (HŞİ1: 85).*

Yani tarikat meselesi olduğundan bende mürit değilim, sırrı faş edersek, Şeyhin perisi belki büsbütün öfkelenir (Nam: 402).

Roman kişilerinden biri (bu aynı zamanda yazarın kendisidir) peri kızı anlatılarını alaya alır:

*-**Peri kızını pek methettin. İnşallah bu gece şaşırır gelir de, ben de ona bir insan oyunu oynarım. Hem de alnımdan öptürmek şartıyla...** (Dam: 147).*

*Alay mı ediyorsun yahu! Mahpushanede **peri kızı** ele geçer de, insan bir de tövbe mi düşünüür? Sarılır yatarsın, sınısıcak (Dam: 147).*

*“Öteki türlü olsaydı, **peri kızının geleceği de varsa kitap sandığını itip kapıyı açamazdı! Perilerin, kız da olsalar, kitapla başları pek hoş değildir.**” (Dam: 165).*

*Sonra, “Bir eve fakirlik girdi mi aşk bacadan kaçır!” sözünü hatırladı. **Peri**, cin falan da aşık sayılabilir. “Bir eve kitap girdi mi onlar da bacadan yallah... Burası da ev sayılır, adı üzerinde Cezaevi...” (Dam: 165).*

*-**Peri**, evliya delirdi mi ki mahpus damına gelsin? (Dam: 168).*

-Maşallah... Şu kadar pıtırı yok... Peri kızı gibi... (Kurt K: 202).

Sokağa kirli su dökülürken, “Destur yâ ahd-i Süleyman! denir. Bu, Süleyman Peygamber’in cinlerle sözleşmesini hatırlatmak içindir. Cinler, “Senin adını anan kişiye dokunmayacağız” diye söz vermişler Süleyman’a (Boratav 2003: 113). Yazar, bu konuya dolaylı yoldan telmihte bulunur:

-Yalana bak, hangi Süleyman? Vay akılsız... Belkis anamızın hovardası kurda kuşa hükmeden mühür sahibisi peygamber Sultan Süleyman demeye getirmekteysen, yanılmaktasın ki ne kadar... Çünkü Süleyman peygamber zamanında Rusya musya Moskof falan hiç yoktu yeryüzünde... Biraz ecinni biraz peri kızları varsa vardı (Dam: 260).

Cinler, bazı insanların içine girerek onları diledikleri gibi yönetirler. Bu nedenle kişi kendi iradesiyle değil, içinde bulunan cinin iradesiyle hareket eder ve onun isteklerini yerine getirir. Halk arasındaki “cin tutması” tabiri bu durumu anlatır. Toplumumuzda sıra dışı davranan, olağanüstü özelliklere sahip oldukları düşünülen kişilerin özellikle delilerin cinleri olduğuna inanılır. Romanlarda “cin tutması” ve onunla ilgili sağaltıcı yöntemler bulunmaktadır:

Sertliği, arada bir cin tutmasından gelse gerekti (BM: 327; EŞİ: 312; Köyün K: 37).

-Bana sorarsan Parpar’ın öfkesi evvel eski “adam öfkesi” değil “ecinni öfkesi” imiş (Köyün K: 37).

-Ecinni tayfası birine bulaştı mı karnına girer oturur. Orada düğün dernek kurar (Köyün K: 37).

-Senin de karnında ecinni derneği kurulsa, öfkeden sen de göklere çıkarsın (Köyün K: 37).

“Köyün Kamburu” romanında içine cin girdiği düşünülen kişi, dövülerek tedavi edilmeye çalışılır:

Kafaya vurulmayacak dedi, her “Allahü ekber” sözüne sopalar iki kere inecek. Sevabı büyüktür. Bu sebeple acımayacaksınız. Çünkü adama değil ecinniye vurulmaktadır... Avcuna tükürdü. Yallah bismillah! Başlayalım! Allahüekber! (Köyün K: 38).

-Ahmet’in karnında toplantı yapan cinler birden meydana çıkacaklarmış gibi hepsi gözlerini kırpmadan bakıyorlardı (Köyün K: 39).

-Gördün ya muhtar nasıl temizledik! Sopa gibi var mı yahu? **Cinlerin** anasını bellemek için sopadan hiç şaşmayacaksın (Köyün K: 39).

“Köyün Kamburu” romanının Parpar adlı kahramanına musallat olan cinler “Kenef ecinnisi” olarak adlandırılır:

-Bunu tutan cinlere “**Kenef ecinnisi**” derler. Bu tayfa birinin karnından çıkarken öyle bir koku bırakır ki bildiğimiz pislik kokusu değildir, cehennemin “Meyil Deresi”ndeki “katran kazanı” kokusudur (Köyün K: 40).

Dövme işlemi bittikten sonra cinlerin gittiğine inanılır:

-... Okuduğum kitaplar göre, bu **cinler** bir daha gelmeyecek. Ama biz sıkı duralım! Parpar sabaha kadar öyle bağlı kalsın! Çıkıp gitmeyen birkaç arsız **cin** kalmışsa... (Köyün K: 40).

Oysa Parpar, dayak sonrası ölür; dayak atanlar şaşkıncıdır:

Ölmüş sahi dedi, **cin tutmaktan** adam ölmez oysa (Köyün K: 46).

Roman kişileri, cin tutmasından kurtulan bazı insanların çok yiğit olduklarına inanırlar:

-Bazısına Kuran okumayla böyle bir yiğitlik gelir, dedi, buna “Çatal Yürek” derler. Kitapta yeri vardır. Sebebi de şu: Oğlanın yüreği şimdiye kadar **ecinnilerin** elindeydi, birden zorlayıp kurtuldu ve iki çatal oldu. Gayri buna güç yetmez (Köyün K: 52).

Sara hastalığına yakalananları, cin tuttuğu inanışı romanlarda dile getirilir:

-Sizde sara derler, biz burada **cin tutma** deriz. Canımız biraz sıkılsa ağzımız köpürür soluğumuzu tıkamacasına... Düşüp bayıldığımız olur (BM: 111).

-... **Cinlidir**. Arada sırada bayılır... (Nam: 435).

Bazen bir erkeğe kadın cin, bir kadına ise erkek cin musallat olabilir. Bunun örneğini de Kemal Tahir’de bulmak mümkündür:

-Ablacı Ebe hanım demiş ki, “Cin tutmasından belli” demiş, “erkeklerin cin tutanını **peri kızı** bağlamıştır, karıların cin tutanını **eccinnioğlu**...” (BM: 340).

Cinciler, cinlerin insanlara zarar vermesini engellemek için muskalar yaparlar. Bunun için çoğu kez yine cinlerden yardım alırlar. Cin tutanları iyileştirmek için ise okuyup, üfleme, efsunlama, dövme gibi birçok yöntemleri vardır. Yukarıda cin tuttuğu sanılan “Parpar” adlı roman kişisi dövülerek tedavi edilmeye çalışılmış, ancak başarısız olunmuştur.

Yazar üç farklı romanında cincilerden söz eder:

-*Yahu **cinci** misin? O karının şıp diye çocuk tuttuğunu ne bildin de tarih düşürdün?* (Dam:122; BMK: 130; Kör: 259).

Halk arasında cincilerin kaybolan ya da çalınan eşyaları buldukları inancı vardır. Bu inanış, incelediğimiz romanlarda bir yerde söz konusu edilir:

-*Yünü kaybettik. **Cincilere** baktırsalar, hocalara okutsalar bulamazlar* (Kör: 136).

Günümüzde insanlar rastgele cin sözcüğünü kullanmak istemezler. Onların adlarının anılmasının bir bakıma onları çağırmak anlamına geleceğine inanırlar. Bu varlıklarla karşılaşmamak ve cinlerden gelebilecek kötülüğü önlemek için de cin yerine “İyi saatte olsunlar” ifadesini kullanırlar. İncelediğimiz romanlarda, üç yerde bu tür bir uygulama bulunmaktadır:

iyi saatlerde olsunlar (Nam: 400, 436; YA: 97).

Halk kültüründe bir inanç unsuru olarak yaşayan cin, deyimleşmiş olarak da kullanılır. Tahir’in romanlarında, cinin deyim içinde kullanımıyla ilgili örnekler şunlardır:

-*Şimdi oradaki karakolda **in, cin top oynar*** (BMK: 498).

-*Ulan Zarzar, sen eskiden böyle **osuruğu cinli** değildin!* (EŞM: 162)

*Yahu, bunlar **dün cin olmadan bugün adam çarpacaklar*** (Nam: 260).

-*Hırsım hep ondan. **Cin tepeme sıçırıyor*** (Nam: 324).

-*Dedim ya, “**rüzgarı cinli**” ... Aklınca “Yeter elverir,” diyor (RYK: 86).*

Romanlarda yer alan cin ve peri ile ilgili ilginç bir kullanım ise cin ve peri kitabı üzerine yemin edilmesidir. Böyle bir yemin şeklini günümüz halk kültüründe tespit edemedik.

-*Eğer on paralarını aldımsa **İmam Hasan Hüseyin kanı olsun. Allah beni nuzmahil etsin. Cin, peri kitabı beni çarpsın*** (Nam: 276).

Yazar “çok yaramaz çocuk” anlamında “atlı cin” ifadesini kullanır:

-*Evin şerefi olan terbiyeli çocuk. Bizimkiler **atlı Cin**...* (N: 282).

Derleme Sözlüğü’nde “ecinni” ile “ecinli” sözcüklerinin “*zeki fakat çok yaramaz çocuk*” anlamına geldiği belirtilir (DerS: 1662). Yazarın atlı cin ifadesini yaramaz çocuk anlamında kullanması bu açıdan dikkate değerdir.

Aşağıdaki cümlede “atlısı, hecinlisi” ifadelerine yer verilmesi cinlerin atlı olarak da düşünüldüğünü gösteriyor. Aklımıza bir tür cin olan “albastı” geliyor. Nitekim halk kültürünün geceleri atlara binerek onları sabaha kadar koşturup yorduklarına dair inanış yaşamaktadır.

*-Daha kötüsü; Bir yandan bizi basarken bir yandan **atlısını**, **hecinlisini** arkamıza geçirmiş... (EŞM: 216).*

“Ecinni” kelimesinin sadece yukarıdaki cümlede “hecinni” şeklinde kullanıldığı tespitlerimiz arasındadır.

Aşağıdaki alıntımızda cin kelimesiyle kurulu bir beddua yapısı vardır. Bu yapıdan kara cinlerin can alma vasfının olduğu görülür. “Kara cin”, sıradan bir cin olmayıp can alma özelliğine sahip olduğu için “kara” sıfatı ile nitelendirilmiştir.

*-**Kara cinler** canını ala kötü Pervâne... (DA: 259).*

Değerlendirme

“Damağası”, “Kelleci Memet”, “Namusçular”, “Köyün Kamburu” adlı romanlarda cinlerle ilgili inanışların yoğun bir şekilde yer aldığı görülür. “Damağası”nda peri kızları ile ilgili iki masal anlatılır. “Kelleci Memet”te özel bir cin türü olan Sarı Kedi ve Kara oğlak’le ilgili anlatılara yer verilir. “Namusçular”da sözde şeyhlerden birinin uydurduğu bir peri hikâyesinin roman kahramanı üzerindeki etkisi dile getirilir. “Köyün Kamburu” romanında ise “Parpar” adlı roman kahramanına musallat olduğu düşünülen cinler, kişi dövülerek çıkarılmaya çalışılır.

Yazar, halk kültüründe yaşayan cin ve perilerle ilgili inanışları çok geniş bir yelpazede ele almıştır. “Kelleci Memet” adlı romanda kahramanlardan birinin adı Cinci Nezir’dir. Cin, peri masalları, cinlerle evlilikler, cin korkuları, cin tutmaları ve cinciler, roman kişilerinin inanç dünyasını yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir. Yazarın cinlerle ilgili inanç unsurlarını yoğun bir şekilde işlemesi, romanlarının kurgusunun şekillenmesinde ve gelişmesinde etkili olmuştur.

5. 5. Rüya

Türk Halk Kültüründe Rüya

Rüya, uyku esnasında yaşanan gizemli bir sürecin adıdır. Gerçek yaşamdaki varlıklar, kılık değiştirerek rüyalar dünyasına girer. Rüyada görülen her nesne ya da olay, gündelik yaşamdaki bir varlık ya da olayın karşılığı, sembolüdür. Rüya yorumu yapan kişiler, bu sembolleri tanımlayabilen, yani rüyaların diliyle konuşabilen

insanlardır. Sabah uyanıldığında unutulmuş ya da çok uzun süre akılda kalarak insanı meşgul eden rüyalar vardır. Etkisinde kaldığımız ve unutamadığımız rüyalar bir bulmaca gibi çözülmeyi beklerler.

Carl Gustav Jung, düşün ruhsal bir oluşum olduğunu, bilincin alışılmış verilerine ters düştüğünü, doğası ve anlamı bakımından bilinç olaylarının aralıksız gelişiminin sınırında yer aldığını ve uyku sırasında ortaya çıkan psişik bir etkinliğin tortusu olduğunu söyler. Ona göre düş “*ruhun en karanlık, en gizil köşelerine yerleşmiş dar bir kapıdır*” (Jung 2004: 49, 157).

Tarih boyunca büyük savaşçılar, krallar, padişahlar vb. kişiler, düşlerini hep önemsemişler, önemli kararlar alacakları zamanlar gördükleri düşleri muhakkak düş yorumcularına yorumlatmışlardır. Bilinçaltından gelen konuklar olarak adlandırabileceğimiz düşlerle ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Psikolojik alanda Freud’la başlayan çalışmalarla düş, bilimsel boyut kazanmıştır. Ayrıca dinler de düşleri yorumlamaya çalışmıştır. Kısacası düş, ilkel insandan günümüze karanlığıyla, yarı karanlığıyla gelmiş, çeşitli âlim, bilgin, yorumcu adı verilen kişilerce aydınlatılmaya, anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Düş, sadece düşü gören kişiye değil, bir topluluğa, halka, insanların tümüne aittir. İlk çağlardan günümüze dek düşler insanoğlunun ilgisini çekmiştir. İlkeller gördükleri büyük düşleri diğer kabile üyelerine anlatırlar ve bunu töresel bir zorunluluk olarak görürler (Jung 2004: 234).

Kişi, toplumun ayrılmaz bir parçası olduğu için elbette onun göreceği rüyalar da toplumun kültürel kimliğinden izler taşıyacak; düş yorumlanırken düşte görülen olay ya da bu olaya eşlik eden canlı cansız diğer varlıklar, toplumca bilinen ve anlamlandırılan varlıklar olacaktır.

Eğitim seviyesi, dinî inancı ne olursa olsun, düşlerinden etkilenmeyen insan yok gibidir. Birçok insan gelecekle ilgili kararlar alırken düşlerinden yararlanır. “İstihareye yatmak” tabiri de bununla ilgilidir. Önemli bir karar alacak kişi, bu işin hayırlı mı hayırsız mı olduğunu anlamak için istihare namazı kılar ve istihare duası okur. Rüyasında yeşil ya da beyaz görürse işi hayra, kırmızı görürse şerre yorumlar ve kararını, ona göre verir.

Halk kültüründe rüya ile ilgili bazı uygulamalar bulunur: Kötü rüya gören kişinin “tu, tu, tu” deyip sol yanına yatıyorsa, sağına; sağ yanına yatıyorsa soluna

dönmesi gerekir. Bu şekilde görülen kötü rüyanın hayra yorumlanacağına inanılır. Görülen kötü rüya, kimseye anlatılmaz sadece suya anlatılır. Güzel rüyaların anlatılmasında bir sakınca görülmez. Özellikle rüyanın sabah anlatılması beklenir. Eğer akşam ya da geceyse “sabah niyetine” denir. Rüneyı dinleyen kişinin “hayırdır inşallah” demesi gerekir.

Âşıklık geleneğinde rüya motifinin önemli işlevleri vardır. Kökeni Şamanizm’e dayanan bu gelenekte rüyasında veya gaflet anında pirlar, dervişler, erenler meclisinde değişik ritüellerle aşk badesi sunulan genç, saz çalma, türkü söyleme yeteneği kazanır. Kendisini, resmini veya aynada gördüğü ve adını öğrendiği erişilmesi güç bir sevgiliye âşık olur. Pirlar tarafından kendisine bir mahlas verilir (Aslan 2008: 179, 180).

Umay Günay, halk hikâyelerinde kahramanı âşık olmaya ulaştıran rüya motifinin karmaşık bir motif olduğunu, başka kültürlerde tek tek ortaya çıkan unsurların âşık edebiyatındaki rüya motifinde birbirinin içine girmiş olarak bir arada yaşatıldığını; hikâye kahramanının bu rüya ile pir elinden bade içerek Tanrı aşkını, sevgilinin aşkını ve kendisine toplum içinde özel bir yer sağlayacak saz şairi olmak için gerekli bütün hünarleri ve bilgileri kazandığını, böylece rüya sonrası yeni kişiliğiyle çevresinden ilgi, sevgi ve saygı görmeğe başladığını söyler (Günay 1986: 109).

Kur’an’da Yusuf’un gördüğü rüneyı babasına anlattığı ve babasının bu rüneyı yorumladığı anlatılır: “Yusuf, babasına “babacığım! Rüyamda on bir yıldız, güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm” demişti. Babası şunları söyledi: “Oğulcuğum! Rüneyı kardeşlerine anlatma, yoksa sana tuzak kurarlar; zira şeytan insanın apaçık düşmanıdır. Rabbin seni böylece rüyadaki gibi seçecek, sana rüyaları yorumlamayı öğretecek...” (Kur’an- Kerim, Yusuf Suresi, Ayet: 4, 5, 6).

Manas destanında Manas, Kanıkey ve Semetey’in gördükleri rüyalar, anlatı açısından oldukça önemlidir:

Manas, rüyasında ateş etrafında şişler görür ve rüyasını yorumlatmak ister (Radloff 1995: 42).

Kanıkey, rüyasında ay ve güneşin tepeden doğduğunu, ocak başından bir kavağın yükseldiğini, dallarından birinin eğilip ayın ışığını, başka bir dalın da güneşi örttüğünü görür. Kavak, güneşin sıcaklığı ve ayın serinliği sayesinde yaşamakta; Kanıkey, gülerek serin gölgesinde dolaşmakta; Cakıp Han ise göğün ışığını örten ağacın bir başka dalının altında dolaşmaktadır. Dallardan biri yeryüzünü örter, Bağdı-döölöt

baybiçe güneşte ısınır. Bu rüya destanda hem Kanıkey, hem de Manas'ın babası Cakıp Han tarafından Manas'ın yeniden doğacağı şeklinde yorumlanır (Radloff 1995: 101).

Semetey, rüyasında kavağın sallandığını, denizin çalkandığını, ölü ile dirilerin ervahının ata bindiğini görür. Destanda görülen bu rüya yorumlanır ve Semetey'den çıkacağı seferi iptal etmesi istenir (Radloff 1995: 241, 242).

Dede Korkut'ta Salur Kazan ve Kazılık Kocaoğlu Yegenek'in, gördükleri rüyalar, anlatıya zenginlik kattığı için önemlidir:

Salur Kazan, rüyasında yumruğunda çırpınan şahininin öldüğünü, yıldırımın evi üzerinde parladığını, kara sislerin ordusunun üzerine döküldüğünü, kuduz kurtların evini talan ettiğini, kara devenin ensesinden kavradığını, kara saçlarının mızrak gibi uzadığını, bileğine kadar ellerinin kana bulandığını ve düşü gördüğünden beri de aklının başından gittiğini söyleyerek Kara Göne'den düşünüy yorumlamasını ister (Ergin 1997a: 99)

Yegenek, düşünde ak boz atlar koşturan alpler görür. Onları yanına alarak Dede Korkut'tan öğüt alır. Kara dağları aşarak Kara Deniz'e girer. Gemi yapar gömleğini çıkarıp yelken kurar. Böylece bir deniz daha geçer. Kara Dağ'ın yanında alnı başı parlayan bir er görür. Tam onu oklayacakken dayısı Emen olduğunu anlar. Ona neden yolculuk yaptığını anlatır. Daha sonra dayısıyla soylaşırlar (Ergin 1997a: 202).

Kemal Tahir'in Romanlarında Rüya

Kemal Tahir'in eserleri, rüya motifi açısından bir hayli zengindir. O, çoğunlukla rüyayı, roman kişilerinin ruhsal durumlarını yansıtmak için kullanır. Roman kişileri, gördükleri rüyaları gelecek yaşamlarıyla ilgili bir işaret sayarlar. Eserlerde kahramanların gördükleri rüyaların anlatıldığı, bazılarının ise yorumlandığı görülür.

Aşağıdaki alıntımızda görülen rüya, âşıklık geleneğinde "rüyada pir elinden bade içme" motifini anımsatmaktadır. Roman kişisi, aksakallı Hızır peygamber tarafından kendisine verilen doluyu içer ve Hızır'ın söylediklerinin etkisinde kalır:

- "*Ben bunun rüyasını gördüm, aksakal Hızır peygamber bana dolu içirdi, size kavuşmak vardır ya, günaha girmek hiç yoktur dedi enişte, buna dayanırsan ne iyi, dayanamazsan beni yitti bil*" dedi (Dam: 383).

Halk hikâyelerinin büyük bir kısmı, sevgililerin kavuşamaması ve iki sevgilinin birlikte ölümü seçerek ölmeleri gibi trajik bir sonla biter. Yukarıda roman

kahramanlarının sevdiğine kavuşamayacağına dair inancı bize “halk hikâyelerindeki sevgililerin kavuşamaması” motifini hatırlatmaktadır.

“Büyük Mal” romanında kahraman, gördüğü rüyayı Hazreti Muhammed’le ilgili bir vakaya bağlayarak iyiye yorumlar:

*-Demedim mi sana, benim düşlerim çıkar. Denemişim, **deve gördüm mü ferahlarım ben...** Çünkü deve mübarek hayvandır, kara sığıra benzemez. Arabistan hayvanı, bildiğin hacı... Koca peygamber, Mekke’de bunalıp Medine’ye can atınca n’oldu bakalım? Medine’li yoluna çıktı ki, evine kondura... Şaka değil, son halk peygamberini konduracaksın. Kimin evine inerse, kıyamete kadar yaşadı ve öte dünyayı kurtardı. “Sana konacak, bana konacak” diye az kaldı ki, Medinelinin arasına kan düşse... N’aptı o zaman, kurban olduğum, Muhammed Mustafa? “Savulun, değmeyin, devem bilir” dedi. Deve kimin evi önünde tharsa oraya konacak! Mübarek hayvan, bir zaman dolaştı Medine’yi keyfince sürdü gitti boş bir arsaya çöktü. Boş arsaya çökmesi, Medineli arasına haset düşürmeyecek... **Deve gördüm mü, yokuştaki işlerim, düze çıktiverir** (BM: 103).*

“Esir Şehrin Mahpusu” romanında kahramanların elinde bulunan rüya tabirleri kitabında rüyada deve görme ile ilgili şu bilgiler bulunur:

*-**Düşünde sert deve görenin, rütbesi yükselir.** İşleri doğru gider. Deveyle boğuşunsa, düşmanına çatacaksın. Deven gebeyse malın çoğalacak. Dişi deve, haram mal... Dişi deveni, düşünde elinden aldırdınsa, karınla kavga edeceksin, sıkı dur. Deve bağırdı mı?*

-Hayır

*-İyi imiş... **Deve bağırması kötü haber...** Deveye bindin mi? İyi düşün.*

- Bindim gibi...

-Tamam! Sana yolculuk var. Yolculuk, yani, buradan kurtuluyorsun (EŞM: 99).

Rüya Tabirleri Ansiklopedisi’nde rüyada deve görme; yolculuk, kadri yüce bir kimse, bekâr için evlilik, evli kimse için hac yahut rızk; dünyalık, bolluk ve bereket gibi olumlu; kavga, hastalık, vefat; sel baskın, saltanat mücadelesi gibi olumsuz anlamda yorumlanmaktadır (Ardıçlı 1997: 167, 168).

İncelediğimiz eserlerde tespit ettiğimiz iki rüya, Osmanlı devleti ile ilgilidir. Her iki rüya da bu devletin kurulacağını müjdeliler:

Şeyh Edebâli'nin mübarek kucaklarından bir ay doğar, yükselir orak biçimindeyken dola dola sini değirmisine döner. Dünyayı nura boğar. O sırada Osman Bey iki dizi üstünde tespihe girmiştir. Gökleri bezeyen ay, inip gelir, göğsüne yaslanır ve gövdesine karışır. Ayın gömüldüğü yerde bir fidan belirir, yeşerip büyür; göklere dal budak salar. Toprağın denizlerin yüzünü kaplar. Kaf Dağlarının, Toros Dağlarının, Atlas Dağlarının ve Hosma Dağlarının doruklarını gölgesine alır. Fırat Irmak'ını, Dicle'yi, mübarek Nil'i, Frenk içindeki coşkun Tuna'yı kavrar. Uçsuz bucaksız çöller, bozkırlar, çayırli çemenli ovalar, sahralar, yedi denizler ve ağaç denizinden nişan verir derin ormanlar, uzakların parlak gümüş kubbeli, göğe baş çekmiş kuleli, Firavun çağından kalma nice kentler gelir, hep bu ağacın altına sokulur (DA: 220).

Görülen rüya, Şeyh Edebalı'ye anlatılır. Şeyhin rüyayla ilgili yaptığı yorum, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu müjdelir:

“Beyinize büyük devlettir ve de büyük müjdedir. Şeyhimizden murat istemiş, sırası gelmediğinden alamamış ama umut kesmeyip koca Tanrı'ya güvenmiş... Böylece, murat kapısı açıldı, mutlu saat geldi çattı. Bir daha istesin! Yoksun kalmayacaktır. Bizden haberini ulaştırmak... (DA: 220).

Ögel, büyük bir imparatorluk kurulurken, devletin kuruluş felsefesini rüyaya dayandırmanın ve böylece manevi bir güç kazanmanın Türk devletlerinde bir gelenek olduğunu belirterek Oğuz Han'ın veziri Uluğ Türk'ün de böyle bir rüya gördüğünü anlatır: *“Altın bir yay gündoğusundan, günbatısına doğru uzanıyormuş. Üç gümüş ok ise kuzeye doğru gidiyormuş!” (Ögel 2002: 23).*

Yukarıdaki rüya aynı zamanda bir efsane olduğu için konu, efsane bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (Bkz. Osman Gazinin Düşü ve Şeyh Edebalinin Tabiri).

Osmanlı Beyliği'nin kurulacağına dair yorumlanan bir diğer rüyada Söğüt üstünde uçan kanat uçları kara, kafası yeşil Hümâ kuşundan bahsedilir.

-Düşler gördüm, Osman Bey'in oğlu Nice mutlu düşler! Kanat uçları kara, kafası yeşil Hümâ kuşunu, Söğüt'ünüz üstünde uçar gördüm. Ertuğrul Bey'in konağı damına kırk arşın yaklaşır gördüm! Gölgesini, baban Osman Bey'in başına sürer gördüm, ne mutlu! Beyliği güçlü olsun! Ömürlü olsun! Uruy! (DA: 562).

Halk kültüründe rüyada peygamber, evliya, Hızır gibi ulu kişilerin görülmesi iyiye yorumlanır. Rüyasında aksakallı bir dede, ermiş ya da Hızır gören kişi kendini şanslı sayar. Romanda Hızır'la ilgili görülen rüya anlatılarak yorumlanması istenir:

Roman kişisi, rüyasında Hızır'dan dayak yer. O yediği dayaktan memnundur. Her ne kadar karışmalarını istemese de dayak yediğini gören çevredeki insanlar, onu Hızır'ın elinden kurtarırlar (DA: 291).

Yukarıda görülen düşe "Hızır düşü" denir. Ve düşü gören kişinin sadaka vermesi gerektiği söylenir.

-Heyvaaah! Hızır düşü görüp ve de sadaka vermeyip... Şimdilere kalmadan ağzın yamulacaktı, gövden halat düğümüne dönecekti ya, neden gecikti? (DA: 292).

Halk arasında ulu kişilerin rüya aracılığıyla insanlara yardım edeceği inancı yaşamaktadır. Roman kişisi, rüyasında gördüğü Geyikli Baba Hazretleri'nden yardım ister:

"Rahmani rüya" diye ben buna derim. Bir subaşındayım. Deniz gibi köpürmüş bir su... Apansız karşıdan kim gelse iyi? Bir boz geyiğe binmiş Geyikli Baba Hazretleri... Suyun üzerinde, papur yolundaymış gibisine gelmekte. Önünde, arkasında bir sürü geyik. Aksakalı göbeğine inmiş... "Allahü ekber" diye bir nara vurdum, "Medet ya pir!" diyerek üzengisine yapıştım (Köyün K: 22).

Bölümün başında, devlet adamlarının önemli kararlar alacakları zaman gördükleri rüyalardan etkilendiklerinden ve bazı insanların önemli kararlar alacakları zaman, istihare namazı kılarak düşe yattıklarından söz etmiştik. Roman kişisi, Gazi babamız dediği, Mustafa Kemal Atatürk'ün alacağı önemli bir karar öncesi, düşe yatıcıları düşe yatırdığından söz eder:

Evet, Gazi babamız, yıldızları yıldızcısına gözletip, bakıcısına bakım baktırdı ve de düşe yatıcıları düşe yatırıp hüddam sahiplerine hüddamları yoklataraktan hayırlı zamanı arayıp buldurdu (YA: 13).

"Esir Şehrin Mahpusu" romanında kahramanlarından birine ait Düş Yorumu kitabının çeşitli bölümlerinden alıntılar vardır:

-Hele şunu tut! Aman düşürme, "Binbir Hadisten"ten çıkma "Düş Yorumu" kitabıdır ki dinimizin engin denizidir, aman sıkı tut (EŞM: 45).

-Zekeriya Hoca, İngiliz ordusunun kullandığı alüminyum bir tas kapıp seğirtince, Kâmil bey, düş yorma kitabını alıp açtı:

“Lâkerde: Rüyada tuzlu balık görmek iyi değil!

Mahzende kapalı kalmak: fakirlik.

Turunç ağacı gören: iyi biriyle dost olur.

Rüyada at görmek: yüksek memuriyete çıkmak.

Hurma ağacı: iyidir.

Ceviz yiyen: gurbete düşer.

Katır: kısrılık.

Lokanta: para almak.

Rüyasında ırmağa düşüp çabalayan, çıkamayan: yakında ölür.

Hayduda soyulmak: dost kazanmak.

İşemek: iyidir. Caminin mihrabına işeyenin hayırlı evladı olur.

Göbeğini büyümüş görmek: aile dirliğine kavuşacaktır.

Düdük: sevineceksin.

Fil öldürmek: kötüdür.

Kendini çıplak gören: yaratılışında fesatçıysa, kedere uğrar, bütün foyalari meydana dökülür.

Camiye gitmek: güzel bir kızla evlenmek.

Cami kapısı kapalıysa: başın derde girecek.

Cami harapsa: dünyayı ahlâksızlığın sardığında hiç şüphe olmasın.

Rüyada bülbül sesi... (EŞM: 51).

Yazar, halkın düşlere verdiği önemi, roman kişileri aracılığıyla yansıtmaya çalışır:

-Düş gayetle önemlidir haa. Düş demek, öte dünyadan haber geldi demek...

Büyük hocalar, ermiş takımı, düşlere “Dünyanın sekizinci parçası” demişler. Dünya yedi parça olduğuna göre, sekizinci parça: Öte dünya... Yalan dünya ile essah dünyanın

sınır noktasını uykuda aşıp öte dünyaya ayak basmaktasın! Sadettin Taftazani

Efendi’imiz, düşler için Makasit kitabında “Öte dünyaya gidip gelmedir,” buyurmuş.

*Düşte, gayiptan haber vermek de var ama, herkesin gücü yetmez. **Düşler iki çeşittir:***

***Tanrisal düş, şeytan düşü...** Birini görüp nura gömülürsün, ötekinde yüreğin*

edepsizlenir. Bu benim düş kitabı Sühreverdi Efendi’imizin el yazmasından alınmıştır.

Bildiğimiz Avarif-el Maariften... (EŞM: 101).

Bölümün başında abdest alıp namaz kılarak geleceğe dair bir işaret alma arzusuyla istihareye yatıldığını belirtmiştik. Roman kişileri de bu maksatla abdest alıp düşe yatmışlardır:

*-Geçen gece tazeden aptes alıydım da Kurana sarılıp **düşe yattıydım!**... Gecenin karanlığında kuzeyden bir gürültü koptu düşümde... gürültü ama, nasıl bir gürültü? İsrail Peygamber'in çaldığı kıyamet borusu da öyle değil! Beni bir korku aldı ki, dişlerimin tıkırtısı, duyduğum gürültüyü nerdeyse bastıracak!.. Bir de baktım, gökyüzünden, yeşilli kırmızılı, allı morlu bir şeyler inmekte... "nedir hey Allah," diye seçmeye çalışırken biri bağırdı: "Bilemedin mi avanak Nezir? Gökten Alamanın paraşütçüleri yağıyor. Sıkı dur." Ses yabancı değil ama, o kargaşalıkta çıkaramadım. Uyandım ki, tere batmışım (KM: 38).*

*... "Ben **peygamber düşüne** yattıydım (KM: 308).*

Rüyaların kişinin yaşamı ve dolayısıyla da yaşadığı mekânla ne kadar iç içe olduğu, romancının diliyle şöyle anlatılır:

***Rüyaların** pencerelerine de demir parmaklıklar, kollarına kelepçeler, insanların arasına gardiyanlar karışmaya başlar (Nam: 291).*

"Hapishane romanı" diyebileceğimiz "Namusçular" romanında tespit ettiğimiz yukarıdaki alıntı, birçoğu tutuklu olan roman kahramanlarının psikolojik durumlarını yansıtması bakımından oldukça önemlidir.

Halk arasında yılan özellikle de karayılan, düşmana yorumlanır. Rüyada yılan ısırması, düşmanın kişiye zarar vereceği anlamına gelir. Roman kişisi karayılanla ilgili gördüğü rüyayı anlatır:

*-Uykuyla uyanıklık arası, **düş görüyorum**. Bir çift **kara yılan** üç kere üstüme atladı. Ben üç keresinde de karşı durdum, geri püskürttüm. Ama dördüncü saldırısını çelemedim. Yere yıkıldım (EŞM: 270).*

Roman kişilerince rüyada kadın görmek iyiye yorumlanmaz:

*İsmail'e göre **düşte kari görmek** "**Esvaplı şeytana uğramaktı**. Suyu düşmek iyi imiş ya... Ayşe'ye rastlanmayacakmış... **Düş bozulmuş!**" (Sağ: 96).*

Gerek yılan gerekse kadın unsuru burada sembolik bir anlam taşır. Yılan düşmanı, kadın ise şeytani ifade etmek için kullanılır.

Roman kişileri gördükleri rüyalarla yaşamları arasında bir etkileşim olduğuna inanırlar:

Geçen gün seni rüyasında görmüş ki sen bizim evde yattıyormuşsun. Birden bana seslendi. Kadriye hele kalk. Ben bir fenalık gördüm. Sen Rahim'le sarılmış yattıyormuşsun öyle gücüme gitti ki çok şükür rüya imiş, dedi (Nam: 320).

Öküzü kurtlar paralamış. Biz zaten rüyasını görmüştük (Nam: 431).

Değerlendirme

Kemal Tahir'in eserlerinde tespit ettiğimiz rüya inanışlarının biri, âşık edebiyatında ve halk hikâyelerinin âşık kahramanlarında görülen “rüyada pir elinden bade içme” motifi ile paralellik gösterir; diğerleri ise halk kültüründe yaşayan rüya inanışından farksızdır. Romanda anlatılan rüyalardan ikisi Osmanlı Devleti ile ilgilidir ve bunlardan biri aynı zamanda bir efsanedir. Diğer rüyalar ise Hızır, Geyikli Baba gibi toplumca kutsal sayılan kişiler ile deve, yılan ve kadınla ilgilidir.

Anlatılarda rüyalar ve rüya tabirleri roman kişilerinin zihinlerini sürekli meşgul eder. Kahramanlar, gördükleri rüyalardan yaşamlarına dair bir çıkış, bir umut ararlar. Bu yüzden rüya yorumu onlar için oldukça önemlidir. Bütün bunlar ve roman kahramanlarının düşlerle ilgili düşünceleri, inanış ve beklentileri, aynı zamanda günümüz insanının da rüyaya yaklaşımını örnekler. Yazar, halk arasında yaşayan rüya inanışının çarpıcı yönlerini kahramanları aracılığıyla okuyucuya sunmayı başarır.

5. 6. Fal

Türk Halk Kültüründe Fal

Halk kültüründe falla ilgili inanışlar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam ediyor. Geleceğin gizemi, fal sayesinde aralanmaya çalışılıyor. İnsanlar, göremediklerini görmek, gelecekte yaşayacakları olayları henüz yaşamadan bilmek istiyorlar. İnsan zekâsı henüz yaşanmamışlarla ilgili bir bilgiye sahip değilken, falcı adı verilen kişilerin özel insanlar olduğu düşünülerek bu insanlardan yardım umuluyor. Sıra dışı kabul edilen bu insanların çeşitli araç gereçler kullanarak gerçekçi bir şekilde kişiye bilgi sunması, onlara olan güveni artırıyor. Falcı, yorumlarıyla, birtakım yakıştırmalarla kişinin geleceğine dair bilgiler veriyor. Kişi de yaşamının geri kalan bölümleriyle ilgili kararlarını, falcının yorumlarına göre vermeye çalışıyor. Günümüzün çağdaş insanı bile televizyon ekranlarına yansıyan bu falcıları cep telefonlarıyla arayıp fallarına bakılmasını istemekten rahatsız olmuyorlar. Böylece iskambil falı, kahve falı, çay falı vb. günlük yaşamın bir parçası haline alıyor.

Falın esası, kişinin kendi donanımıyla ulaşamadığı bilgilerin elde edilmesi amacına dayanır. Boratav, falın özel teknikleri, gereçleri ve uzmanları olan “yorumlama bilgisi” olduğunu; kişinin kendi geleceğini, yakınlarından birinin sağlık durumunu, uzakta olan birinin halini öğrenme, çaldırıldığı veya yitirdiği bir nesneyi bulma kaygısı gibi önemli hallerde, kendi imkânları ile elde edemediği bilgiyi sağlamak için falcıya başvurduğunu söyler (Boratav 2003: 130, 131) .

Halk kültüründe çeşitli şekillerde fal bakılır: su falı, bakla falı, ege kemiği falı; çay, kahve, iskambil falları ve remil gibi... Kadınlar arasında en çok iskambil ve kahve falları rağbet görür.

Kemal Tahir’in Romanlarında Fal

İncelediğimiz romanlarda halk kültüründe görülen fal inanışlarının ve çeşitlerinin bir bölümünü tespit ettik.

Fala bakan ya da baktıran roman kişilerinin büyük bir kısmı fala inanır. İslamiyet’te fala bakmak yasaklanmış olmasına rağmen roman kişisi peygamberimize ait olmayan “Ekmeksiz kal, falsız kalma” sözünü peygamberimize aitmiş gibi göstermekte, böylece fal ile ilgili inanışına dinî bir zemin oluşturmaya çalışmaktadır:

-Peygamberimiz ne buyurmuştur? “Ekmeksiz kal, falsız kalma” buyurmuştur... Doktordan utanmayacaksın bir... Hocadan utanmayacaksın iki, falcıdan utanmayacaksın üç... (BÇ: 93).

Fal, kimi insanların sığınağı, ümit kapısıdır. Hapiste yaşayanların diliyle bu, şöyle dile getirilir:

“Fala bakmayacağım” ne demek? Ben uykumu kaybederim. Biz burada fal sayesinde yaşıyoruz (Nam: 260).

Falla ilgili olarak üç farklı romanda üç farklı görüş dile getirilir:

“fal adamın aklı...” (BÇ: 386).

“Güvenini bozanın falı olmaz” (DA: 317).

“Fal dinimizde yasaktır” (EŞM: 48).

Aşağıdaki alıntılarımızda “fala bak-“ deyimini geçer, ancak ne tür bir fala bakılacağı hakkında bilgi verilmez:

Gel gidelim, falına baksın bizim Kara Derviş... (BÇ: 386).

Kıbrıs manastırında, Sen-Jan papazı olmaktan vazgeçip, tarikatın şövalye adaylarına katılarak, kılıç kuşandığı gün, falına baktırmış. Çingene karısı arkadan

vurulmazsa yüzyıl yaşayacağını, çok şanslı işler yapıp başına çok büyük bir taç giyeceğini söylemişti (DA: 12).

Romanda Hacı Hüseyin bin Hudeydi adındaki meşhur bir falcıdan söz edilir. Onun kuzgunî, siyah bir adam olduğu, cinleri sayesinde yeraltından ve gökten haber verdiği, kayıpları bulduğu; sıcaklık muskaları yaptığı anlatılır (BMK: 130).

Kemal Tahir'de tespit ettiğimiz falların neler olduğunu, bakılış yöntemlerini romandaki alıntılarla birlikte veriyoruz:

Kürek Kemiği Falı

Abdülkadir İnan, Şamanistlerde, Müslüman Türklerden Kırgız-Kazaklarda ve Nogaylarda en meşhur falın “kürek kemiği” falı olduğunu söyler (İnan 2006: 152).

Kürek kemiği ile fal açtırmak isteyen kişinin kaynatılmamış bir kürek kemiği bulması lazımdır. Falcı, kemiği ateşte kızdırdıktan sonra eline alıp ince tarafından tutar ve kemikte beliren çizgiler, çatlaklar ve noktalara göre yorumunu yapar (İnan 2006: 155).

İnan, kürek kemiği falının en eski Şamanizm kalıntısı olduğunu, Moğol saraylarında kürek kemiği falına çok önem verildiğini, Kırgız-Kazakların da kürek kemiğine saygı gösterip onu kırmadan köpeklere atmadıklarını, Arapların bu falla ilgili olarak ‘İlm-ül-Ketf’ adıyla birçok risale yazdıklarını belirtir (İnan 2006: 152, 153). İstanbul’da kasaplar, bir büyücünün eline geçmesin, diye kürek kemiğini parçalamadan atmazlar (Oğuz 1980: 812).

Boratav, eğe kemiği falının İstanbul’da tanınmadığını, buna Anadolu’nun özellikle koyuncu çevrelerinde rastlandığını, yalnız Türk çobanlarının değil, Rum ve Arnavut çobanları ile Kafkas asıllı Çerkezlerin ve Anadolu Kürtlerinin de bu fal tekniğini kullandıklarını belirtir ve fala ne şekilde bakıldığını anlatır: *Belli birtakım yöntemlere uyularak çıkartılan kürek kemiği etlerinden arınır. Ateşte kızdırılır ve üzerinde beliren çizgilerden bakıcı yorumlarını yapar. Bu teknik Orta Asya Türk kavimleri arasında yaygındır; başka milletlerde de bilinen ve uygulanan bir tekniktir bu; Arapça birçok risalelerde bu falın kuralları yazılıp yayınlanmıştır* (Boratav 2003: 132, 133).

Kaşgarlı “yarın” (yoğrun) kelimesini kürek kemiği, çiğın olarak açıklar ve Türklerin “kürek kemiği karışırsa, vilayet karışır” diye bir atasözleri olduğundan söz eder (Divanü Lûgat-İt-Türk Dizini 1999: 750).

Geçmiş dönemlerde Türkler kurbanlık hayvanların kemiklerini sağa sola atmazlar; bu kemikleri bir araya getirip yakarlardı. Ege kemiği ile bakılan fal, Türklerin kurbanlık hayvanların kemiklerine gösterdikleri bu saygı ve hürmetten kaynaklanmış olmalıdır.

Yazar, kürek kemiği falına “Devlet Ana” romanında yer verir ve fala nasıl bakıldığını anlatır:

-... Salsınlar yarın bir kara koyun... Açalım bir ege kemiği falı... Görelim geleceğimizin, güleç bahtını... (DA: 164).

Kamagan Derviş, kemiği ateşten aldı, Moğolca dualar okuyarak toprağa süre süre soğuttu, ince yerinden tutup kaldırdı, üstündeki çizgileri bir zaman dikkatle inceledi (DA: 321).

Aşağıdaki alıntımızda “ege kemiği falı” ile “ateş falı”na aynı anda bakılırsa daha iyi bir sonucun elde edileceği anlaşılıyor:

-Ege kemiği falına baksın Kamagan Derviş! Ateş falına baksın! Göklere çıksın alıcı kuş gibi, fırlasın dolansın, baksın! Kanlımızı bulsun bize... Kesimini bildirsin, zorlasın, adını sanını bile söylesin... Nerden girip nerden çıkılacak, hayın düşmanın yakası ele nasıl girecek, bir bir anlatsın (DA: 316).

Geçmişte insanların yapılacak ya da yapılmakta olan bir savaşın sonucunu öğrenmek, ya da kayıp bulmak için kürek falına başvurmalarının nedeni, hayvanlarda özellikle de hayvanların bazı organlarında geleceği bilme gücünün olduğuna inanmalarıdır. Nitekim büyü bölümünde bahsettiğimiz yarasa kemiği, olağanüstü bir güce sahip olduğu düşünüldüğü için büyü yapmakta kullanılmıştır.

“Devlet Ana” romanında kahramanlar, kürek kemiği falına oğullarını öldüren katili bulmak için müracaat ediyorlar. Fala bakan kişi “Kam-agan Derviş” Şamanist kültürdeki kamın özelliklerini taşımaktadır.

Ateş falı

İnan, ateşe bakıp kehanet etmenin Türklerde çok eski bir görenek olduğunu; ateşin alevlerine, közlerin duruşuna, odunun ıslık seslerine göre geleceğin keşfedilmeye çalışıldığını; Manas destanında Yakup hanın gelinlerinin istikballerini ateşe bakarak söylediğini ifade eder (İnan 2006: 67, 158).

Mesûdî'nin Acâ'ibü'l-dünyâ isimli eserinde ateşle fal bakma töreni anlatılır: Türkler sihir, şiddet ve kin sahibi insanlardır. Hükümdarlarının senede muayyen bir

günü vardır. Bugün hükümdar adına büyük bir ateş yakılır. Hükümdar yüksek bir yerden ateşe doğru eğilmiş bakarken kâhinler ateşe karşı bir şeyler söylerler. Bunun üzerine ateşten yukarı doğru bir çehre yükselir. Eğer bu çehre mavi (yeşil anlamına da gelebilir) ise yağmura ve bolluğa, beyaz ise kuraklığa, kırmızı ise kan dökülmesine, sarı ise hastalıklara ve vebaya, siyah ise hükümdarın ölümüne ya da uzak yolculuğa delalet eder. Son renk olursa hükümdar yola ya da gazaya çıkmaya acele eder (Çoruhlu 2006: 52, 53).

Ateş falını, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu anlattığı "Devlet Ana" romanında tespit ettik:

-Eğe kemiği falına baksın Kamagan Derviş! Ateş falına baksın! Göklere çıksın alıcı kuş gibi, fırlasın dolansın, baksın! Kanlımızı bulsun bize... Kesimini bildirsin, zorlasın, adını sanını bile söylesin... Nerden girip nerden çıkılacak, hayın düşmanın yakası ele nasıl girecek, bir bir anlatsın (DA: 316).

Sedat Veyis Örnek, şamanların davul tokmaklarını davullarını çalarken, kimi zaman da falcılıkta, yitikleri bulmakta kullandıklarını söyler (Örnek 1971: 67). Aşağıdaki alıntımızda davul ve tokmak ateş falına bakılırken kullanılmıştır.

Davulu derisi gerilsin diye fal ateşinin yanına bıraktı. Sığın kemiğinden tokmağı üç kez öpüp kasnağın üstüne yerleştirdi (DA: 320).

Türk halk kültüründe ateşle fala bakma, geçerliliğini yitirmiştir. "Devlet Ana" romanının bazı bölümlerinde Türklerin eski dinî inanışlarından kesitler sunulduğu için ateş falına değinilmiştir.

Yıldız Falı

Burçlara göre bakılan fal çeşididir. İncelediğimiz romanlarda tespit ettiğimiz fallardan biri de yıldız falıdır.

-“Yıldızlarda gördüm, sen bana yazılmışsın” (BÇ: 474).

Yıldızlarda gördüm yerini... Yazılan bozulmaz... Kan girdi aramıza Emine hanım. Erle avrat arasına kan girdi mi büyüdür. Bozulması kıyamet gününe kalmıştır (BÇ: 479).

-Yıldız bulanıkçaysa o adamın derdine el sürmeyeceksin! (EŞM: 84).

Gece vakti gök yıldızlarına bakılacak (Kör: 109).

-... Yıldızlar denk çıktı: Bu işte hayır var!... Sus yavrum... Bu yıldız, gök yıldızı değil, kitap yıldızı (Kör: 109).

...Gazi babamız, **yıldızları yıldızcısına gözletip**, bakıcısına bakım baktırdı ve de düşe yaticıları düşe yatırıp hüddam sahiplerine hüddamları yoklataraktan hayırlı zamanı arayıp buldurdu (YA: 13).

Remil

İncelediğimiz eserlerde geçen fallardan biri de remildir. Remil, kuma birtakım resimler çizilerek fala bakmaya verilen addır.

Türk halk hikâyelerinde kahramanların “remil” falına baktırdıkları görülür:

18. yüzyılda yaşayan Âşık İrfani'nin türkölü bir hayat hikâyesi vardır. Bu hikâyede İrfani, bir Türkmen beyinin kızına âşık olur. Aynı rüyayı Senem de görür ve o da İrfani'ye âşık olur. İki sevgili birbirinden habersiz aylarca ıstırap çekerler. Kızının üzüldüğünü gören Türkmen beyi, kızının derdine çare bulmak için bir remilci bulur ve yanlarına muhafızlar da katarak kızıyla remilciyi yola çıkarır. Remilci, Senem'in sevdiği kişinin Çıldır'ın Kunduzhev köyünden İrfani adında biri olduğunu ve daha başka bilgileri birkaç kez remil açarak öğrenir (Aslan 2003: 27).

Hikâyat-ı Kıssa-i Mihr ü Vefa'da, anlatı kahramanı Vefa, yolda gördüğü remilciye fal baktırır (Alptekin 2005: 277).

Yazar, “Esir Şehrin Mahpusu” ve “Kurt Kanunu” adlı romanlarında remil falından söz eder:

-Bize biraz “**remil**”, biraz “**cefir**”, biraz da “**düş yorumu**” öğretti (EŞM: 48).

-Allah'a sığınıp **remile** çöktüm.... remilde gördüğünü saklamak olmaz... Bu remilin dedikleri öncekinden daha kötü... Dilimizin döndüğü kadan anlattık.... (EŞM: 49, 50).

-Düşleri açıklamaktayım ve de **remil döküp** kaybolan öteberiyi buluvermekteyim (EŞM: 82).

Herif **remilciydi**. Kayıptan haber verdiğine birçok akıllı geçinenler kalıplarını basıyorlardı. “Yitikleri bulduğuna, olacaklardan haber verdiğine göre, bir insanın aklından geçirdiğinin şöyle mi böyle mi olduğunu da bilir belki...” (Kurt K: 293).

...hele Sudanlı bakıcıya başvurup **remil döktürmek** kararında alayın insafsızlığını büsbütün arttırmıştı (Kurt K: 299).

Diğer Fallar

İncelediğimiz romanlarda; kahve, el, iskambil, yıldız, kiraz, İncil, Hümâ kuşu, ve sakal fallarından bahsedilir. Ancak adı geçen fallarla ilgili örnekler çok az olduğu için bunları “diğer fallar” adı altında değerlendirmeyi uygun gördük:

Kahve falında kişi kahvesini içer, ardından bir fatiha ile üç ihlâs duası okuyarak fincanını ters kapatır ve bir dilek diler. Fincan soğuduktan sonra, falcı fincanın içindeki telvelerin görünümüne bakarak yorumunu yapar.

Altaylıların kurban ayinlerinde, fincanın fal amaçlı kullanıldığı görülür. İnan’ın bu konuda verdiği bilgi şöyledir: “...birkaç akboz at getirilir. Bunlardan hangisinin Tanrı tarafından beğenildiğini anlamak için kam afsun söyleyerek elinde bulunan fincanı atın arkasına koyar, hayvanın kımıldamasıyla fincan yere düşerken başı aşağı gelirse Tanrının bu atı beğenmediği anlaşılır. Kurbanlık hayvan kısrağ ise kam fincanını bunun sütüyle yıkar ve şu efsunu okur: ‘İyi görüp kabul ediniz! Fincan benden, alça düşürmek sizden, hayırlı bilgi veriniz!’ der.” (İnan 2006: 103).

Fincanın Türklerde çok eski dönemlerde fala bakmak için kullanıldığını ifade eden yukarıdaki alıntıdan yola çıkarak günümüz insanının içtikleri kahvenin telvesini yorumlayarak fincanla ilgili bir çeşit fal geleneğini devam ettirdiklerini söyleyebiliriz. Ayrıca cin çağırın insanlar da fincanı bir araç olarak kullanırlar. Fincanın kımıldaması, cinin geldiğine işaret sayılır.

-Kahven bitti mi? İstersen fincanı çevir de falına da bakıvereyim (EŞM: 101).

-... Annem **kahve falına** baktırdı. “Yakınlarda bir ölü var,” dediler. İki gün sonra Şaroğlu’nun kızı vuruldu (Nam: 258).

İncelediğimiz romanlarda sözü edilen fallardan biri de el falıdır. Fala, avuç içindeki çizgilerin yorumlanmasıyla bakılır. Halk arasında daha çok çingenelerin bu şekilde fala baktığı bilinir.

*Kaç tane henüz evlenmemiş delikanlıya falcılar, başından üç nikâh geçecek dedi. Kabil olsa da, bugün iki tarafın verdiği ölüleri bir falcıya götürüp **el fallarına** baktırsaydık, kaçta kaçına seksen senelik ömür görünürdü* (BMK: 362).

İskambil kâğıtlarıyla bakılan falda ise kâğıtlar güzelce karıştırılarak belirli bir yöntemle açılır. Kâğıtlar üzerindeki şekiller ve resimlerle bunların birbirlerine uzak veya yakın gelmeleri durumuna göre fal yorumlanır.

*Desteyi önüne koydukları zaman bir müddet dokunmadı. Fısıf fısıf bir şeyler mırıldandı. Arada sırada “Allah, bismillah” dediği duyuluyordu. Sonra bir müddet aynı ciddiyetle **kâğıtları karıştırdı**... Bismillah... -Parmağını ıslattı- İnşallah bu üçünüz erken çıkarsanız açık gelsin. Haydi, Allah, Yarabbîm... (Nam: 261).*

Yazar, romanlarında çocukların kirazla baktıkları bir çocuk falından söz eder:

*-İki tane kirazı yan yana getirmiş uzatıyor. Hani böyle bir **çocuk fali** vardır. Annemizle babamızı tutarız. Kalbim vurmağa başlar, yalvarırım: “Hani söylemeyecektiniz Murat? Söz vermiştiniz!”, “Ben mi Kara Fatma’cığim! Aldırma!.. İşte tutun. Beğeniniz bakalım Kara Fatma Hanım!” (HŞİ2: 362).*

Roman kişilerinden Keşiş Benito, İncil’le fala bakar. Bu da bize bakılan fal türü ile roman kahramanının dinî inançları arasındaki ilişkiyi gösterir:

*Adadığı horozu tavuğu bırakır, hasta okutmaya, **İncil’le fala baktırmaya** gelirmiş... (DA: 65).*

Romanlarda yer alan bir diğer fal, “Hümâ kuşu fali”dır. Günümüz halk kültüründe tespit edemediğimiz bu fala “Devlet Ana” romanında Kamagan Derviş adlı kişi bakar. Öldürülen bir yiğidin katilini bulmaya çalışan bu derviş, önce ege kemiği ve ateş fallarına bakmış az çok bilgi sahibi olduktan sonra bir de Hümâ kuşu falına bakması gerektiğini söylemiştir:

*-**Hümâ kuşu fali** açsam gerek ve de kuğu kuşu ruhunu çağırıp gümüş tüylü ak kısırağı binek istesem gerek... Bugünden sonra üç gün say, dördüncü gün gel! (DA: 326).*

Falın neticesinin alınmasının kutsal sayılan üç sayısı ile ilişkilendirilmesi dikkate değerdir.

Romanlarda sözü edilen fallardan biri de sakal falıdır:

*-Tüccarbaşısıdır, **sakal falına dalmış**, bir zaman düşünüp çıkasınca gözlerini belertmiş... (DA: 245; Köyün K: 223; RYK: 50; YY: 272).*

Sakal fali, gerçek manada bir fal bakma şekli değildir. “bıyık falına varmak” deyimini “güç bir durum karşısında bıyığıyla oynayarak düşünceye dalmak” (Aksoy 1988: 639). anlamında kullanılır. “sakal falına dalmak” deyimini de aynı anlamda yorumlamak gerekir.

Değerlendirme

Kemal Tahir, “Devlet Ana” romanını altı bölüm halinde yazar. Her bölümün farklı bir ismi vardır. 4. bölümün adı ise “fal”dır. Yazar, bu bölümde yukarıda bahsettiğimiz fallarla ilgili ritüellere yer verir. Böylece roman kişilerinin inanç dünyalarını, hayata bakış açılarını sunmaya olanak bulur.

Yazar, yukarıda tespit ettiğimiz çok sayıda fal çeşidini romanlarında ele alarak, roman kişilerinin falla ilgili ne gibi inanışlara sahip olduklarını belirtmiştir. Günümüzde kullanılan fal çeşitlerinin yanı sıra Hüma kuşu, ege kemiği ve ateş falları gibi günümüz halk kültüründe pek bilinmeyen fallardan da bahsederek roman kişilerinin fal inanışlarını geniş bir çerçevede ele almıştır.

5. 7. Nazar

Türk Halk Kültüründe Nazar

Halk kültüründe nazarla ilgili inanışlar oldukça yaygındır. Bu inanç ögesinin yaygınlığının nedenlerinden biri İslamiyet’in nazarın varlığını kabul etmesidir. Halk kültüründe “Nazar vardır, ancak çaresi yoktur, peygamber efendimize bile nazar değmiştir.” inanışı yaşar.

Boratav, bakış anlamında Arapça nazar kelimesinin, kimi insanların bakışlarındaki zararlı güç ve bu nitelikleriyle, bir kişiye, bir hayvana ya da bir nesneye bakmakla, canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm; nesne üzerinde sakatlanma, kırılma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesi anlamını aldığını belirtir (Boratav 2003: 133, 134).

Kur’ân-ı Kerim’de Kalem suresinin 51. ayetinde nazarla ilgili olarak “... İnkâr edenler Kur’ân’ı dinlediklerinde, neredeyse seni gözleriyle yıkıp devireceklerdi.” buyrulmaktadır (Kur’an-ı Kerim: 565).

Araplar elayn, İranlılar bed-nezer, Hintliler ise sihir kelimelerini bizdeki nazar karşılığında kullanırlar. Nazar, belli kimselerde bulunduğu inanılan, insanlara, özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala-mülke hatta cansız nesnelere zarar veren, bakışlardan çıkan çarpıcı ve kimi zaman da öldürücü güçtür (Örnek 2000: 167-169).

Halk kültüründe yeni gelinler, gençler ve bebeklerin kem gözlerin kıskançlık duygularını kamçılacak güzelliklere sahip oldukları için göz değmelerine karşı hassas olduklarına inanılır.

Nazardan korunmanın çaresi, zarar görme ihtimali olan kişiyi kem gözlerden kaçırmaktır. Bunun aşırı uygulamalarını masalarda buluruz: “Padişahın çocuğu (çoğu kez kızı) o kadar güzeldir ki nazar değmesinden korkulur, yıllarca kimseye gösterilmeden, bir köşkte tek başına yaşamak zorunda bırakılır...” (Boratav 2003: 135).

Sevilen nesne üzerindeki kötü bakışı önlemeye yönelik olarak, “Maşallah” (Allah’ın istediği gibi) diyerek; “tü, tü...” diye tükürme taklidi yaparak ve tahtaya vurarak kişi, kendisini koruyabileceğine inanır. Değişik nazarlıklar, göz boncuğu, muska gibi koruyucu nesnelere taşımak, özellikle çocuklara maşallah yazılı altınlar, cevşen gibi dua sözleri takmak, kapılara at nalı asmak, göz değmelerine karşı alınan koruyucu önlemlerden bazılarıdır.

Anadolu’nun çeşitli yörelerinde nazardan korunmak için Felak ve Nas surelerinin okunması tavsiye edilir; nazara uğradığı düşünülen kişinin üzerinde tuz gezdirilerek dualar okunur ve bu tuz, nazarı değen kişinin adı söylenerek ateşte yakılır.

Kuzey Afrika’da, bakışının zarar vereceği düşünülen kişiden korunmak için sağ el o kişiye doğru uzatılarak “beş parmağım gözünüze!” denir. Müslümanlar ise, bir rivayete dayanarak elin ve beş parmağın kutsallığını benimsemişlerdir: Peygamber’den bir koruyucu şekli sorulmuş; o da elini mürekkepleyip bir kâğıda bastırması. O zamandan beri el şekli nazara karşı bir tılsım olarak kullanılır olmuştur (Oğuz 1980: 736).

Kem (kötü) gözlere sahip kişiler, genellikle uğursuz kişilerdir. Onlar ruhlarındaki kötülüğü, uğursuzluğu gözleri aracılığıyla başkalarına bulaştırırlar. Uğursuz sayılan kişilerin kıskançlık dolu bakışları yüzünden kendilerine göz değeceğini düşünen insanlar, bu durumdan kaçınmak için çeşitli savunma yolları geliştirirler. Böylece nazarlıklar ortaya çıkar. Nazarlık olarak kullanılan takılardan biri de göz şeklinde tasarlanmış göz boncuklarıdır. Kem gözden gelecek kötü enerjiyi kişi, genelde mavi olan bu göz boncuğunu üzerinde taşıyarak engellemeye çalışır. Göz boncuğu dışında mavili, beyazlı taşlar da nazarlık olarak kullanılır.

Artun, nazarlıkların birer pasif büyü araçları olduklarını (Artun 2005a: 252). söyler. Bazı muskalar da tıpkı nazarlıklar gibi pasif büyü araçlarıdır. Çünkü bu tür muskalar, kişiyi kem gözlere, kara büyülere karşı korumak amacıyla yapılır. Yani bir kalkan vazifesi görürler. Kişiler özellikle kara büyülere ve kem gözlere karşı koruyucu

olarak nazarlık ve muska taşırılar. Taşınan bu nazarlık ve muskalar kem gözden gelecek bakışı kendi üzerlerine çekecek ve bu bakışın kişiye ulaşmasını engelleyecektir.

Kendisinde, evinde, hayvanında, arabasında nazarlık ve muska bulduran kişi, az çok kendini güvende hisseder. Bu nedenle yeni aldığı evine ya da arabasına nazarlık takmayı ihmal etmez.

Kemal Tahir'in Romanlarında Nazar

Kemal Tahir'in incelediğimiz eserlerinde nazar inancı, “göze gelmek, göze getirmek, göz değmek” şeklinde ifade edilir. Roman kahramanları bazen kendilerine bazen de hayvanlarına göz değdiğine inanırlar:

-İki ay geçmeden kara sığırın teki de öldü. Söz gelişi “öldü” diyorum. Hayvanlara bıçağı zor ile yetiştiriyorlar. Hep de iyisi ölüyor. Dedim ya göze geliyoruz!.. (Sağ: 68; BM: 367; RYK: 126; YA: 24).

-Bak Petek hanım şurda burda kazancımızı söylemeyeceksin. Köylü milletini bilmez değilsin ya, bunlar adamı göze getirirler de uğursuzluğa boğarlar (Köyün K: 343; RYK: 131, 174).

Köy yerinde insan insanı çekemiyor, bir keçi alsa, göz değiveriyordu (Karılar K: 356).

Yukarıda adı geçen romanlarda göz değmesi sonucu yaşanan sıkıntılar, kaybedilen varlıklar ve çaresizlik dile getirilmiştir.

Halk arasında gök (mavi) gözlü kişilerin nazarının olduğu inancı, incelediğimiz romanlarda bulunmaktadır:

Kulveren'in bir bakışta ordu bozan gök gözlü hasetçileri danayı uğursuzlayıp berbat etmişler (RYK: 132).

Sarı sakallı, mavi gözlüden hayır gelmez (YA: 357).

Göz değmesinden korunmak için alınabilecek çeşitli tedbirler vardır. Halk, “Maşallah” sözünün nazara karşı en büyük koruyucu olduğuna inanır. Bu söz “Allah'ın istediği gibi, Allah nazardan saklasın, ne güzel” (Devellioğlu 1992: 698). anlamına gelir. Halk arasında bir şey beğenip de “Maşallah” demeyen insanların nazarının degeceği inancı yaygındır. Aynı inanış, incelediğimiz romanlarda da dile getirilir:

Biri de şaşırıp: “Maşallah” demez. Bu maşallah lafı da mı parayla reziller? Bu bizim köylümüz, göz hasediyle ordu bozan bir millet... (RYK: 131).

-Aman **maşallah!** Aman bu böylece göze gelir haaaa!” diyerek dizlerimizi dövmekteyiz (YY: 151).

Üç yüz altınlık kısırağımızı seyre gelenler, bir yanlarından geçerken görmezliğe vurmakta... bir '**maşallah**' diyen varsa günahı boynuma!” (YY: 185).

Roman kişilerinin muska, pazıbent, nazarlık, katır boncuğu taktıkları; sıtma bağı bağladıkları böylece nazardan ve sıtma hastalığından korunmaya çalıştıkları görülür:

Erkeklerin on birinde ya muska, ya pazıbent ya da nazarlık katır boncuğu var. Kızlardan birinde muska... Birinin bileğinde sıtma bağı... Dördünün de içliklerinde nazarlık, katır boncuğu dikilmiş... (BÇ: 269).

Saçı kestirdiler ama boynundaki katır boncuklarını, sarı ve nikel kuruşlardan yapılma gerdanlığı çıkartmadılar (Karılar K: 7).

Eski Türklerde değerli bazı madenlerin ve taşların yıldırımını insanlardan uzaklaştırdığına dair bir inanış vardı (Ögel 2002:280). Günümüzde nazarı önlediği varsayılan ve yukarıda bazılarını andığımız çeşitli maden ve taşların koruyucu fonksiyonlarına olan inanış geçmiş dönemlerden kalan bir miras olmalıdır.

Saçın usturayla kazınıp bir parça perçem bırakılması ve bu perçeme nazardan koruyucu olarak para ya da nazarlık bağlanması günümüzde yaşayan uygulamalardan biridir. Bu gelenek incelediğimiz romanlarda yaşatılmaktadır:

Küçüklüğünde, tepesini ustura ile kazıtıp perçem bırakmışlar, alnındaki kâkülün ucuna para ve nazarlık bağlamışlar (Nam: 160).

“Bozkırdaki Çekirdek” romanında kişilerin üzerinde muska, pazubentve nazarlığın yanında iğne de bulunur. Eskiden erkekler, ihtiyaç olur diye, üzerlerinde özellikle de kasketlerinin bir yerinde iğne ve iplik taşırlarmış. Bu uygulamaya roman kişilerinde de rastlanır.

Sonra, erkeklerde, yedi tane **yorgan iğnesi**... (BÇ: 267).

Sedat Veyis Örnek, *iğnenin kara büyülere karşı kullanılan bir pasif büyü aracı olduğunu* söyler (Örnek 1971: 146). Romanlarda tespit ettiğimiz ve roman kişilerinin üzerinde taşıdığı iğnelerin bu yönüyle de değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Göz değmelerine karşı duaların da etkileyici gücü vardır. Halk arasında özellikle “Felak” ve “Nas” sureleri bu amaçla okunur. Roman kişileri, “göze gelmeleri önleme duaları” okuyarak kem gözlere karşı bir savunma geliştirirler:

Başkaca her kaç kuruşsa masrafına hiç kulak asmadan hocalara büyü bozdurma ve de göze gelmeleri önleme duaları okuttum ve de nice nice keskin muskalar yazdırıp şuramıza buramıza töresince soktum. Padişah katına sıkça gidenlerin şirinlik muskaları peydahlayıp takınmaları kanundur ve de göze gelmeye karşı tetik durmaları kanundur (YA: 25).

Değerlendirme

Türk halk kültürü unsurlarına romanlarında oldukça geniş yer ayıran yazar, nazar inanışını da roman çerçevesine dâhil eder. Roman kahramanlarının nazarla ilgili düşünce ve davranışlarını roman dokusu içinde yansıtır.

Kemal Tahir'in romanlarında, kişiler, göze geldiklerine inanırlar. Göz değmesine uğrayan kişi sürekli huzursuzluk ve sıkıntı içindedir; işleri rast gitmez. Bazı roman kişilerinin nazardan korunmak için nazarlık, katır boncuğu, iğne taşıdıkları, göze gelmeleri önleme duaları okudukları, gök gözlü hasetçilerden ve “Maşallah” demeyenlerden sakınmaya çalıştıkları görülür.

5. 8. Diğer Batıl İnanışlar

Türk Halk Kültüründe Diğer Batıl İnanışlar

Bu bölümde halk arasında yaşayan birtakım batıl inanışları ele alacağız. Bu inanışların birçoğu Türklerin eski dinî inanışlarının özellikle Şamanizm'in kalıntılarıdır. Çünkü İslamiyet'in kabulü sonrası birçok eski inanış, kökleştiği için halkın hafızasından ve uygulama alanından silinmemiş, bir dinsel inanış olarak İslam diniyle bütünleştirilmeye çalışılmış ve gelenek olarak yaşatılmaya devam etmiştir.

Mehmet Yardımcı, halkın birkaç örneğini gördüğü olayları inanç haline getirerek onu yıllarca sürdürdüğünü, çoğu kez de korktukları bir tabiat olayını olağanüstü bir şekilde düşünerek onunla ilgili inançlar meydana getirdiklerini belirtir (Yardımcı 1993: 321).

Çeşitli varlıklar, tabiat olayları ve gündelik yaşamdaki birçok konu ile ilgili olan bu inanışlar, akıl dışılıklarına rağmen, kadın-erkek, eğitilmiş-eğitimsiz hemen her kesim tarafından yaşatılmaktadır. Hiçbir bilimsel ve mantıksal dayanağı olmayan batıl inanışlar, kişiye içsel huzur ve güven duygusu verir. Bu nedenle birçok eğitilmiş kişi, batıl olduğunu bile bile bu inanışları uygulamaktan vazgeçmez.

Kemal Tahir'in Romanlarında Diğer Batıl İnanışlar

İncelediğimiz romanlarda farklı kültür ve eğitim seviyesinde kişiler bulunduğunu ve bunların birtakım batıl inanışlara sahip olduklarını tespit ettik. Çeşitli konularla ilgili olan bu batıl inanışlar, kadınlarla ilgili inanışlar açısından yoğunluk gösterir.

Boratav, kadınlarla ilgili inanışlar hakkında ayrıntılı bilgiler verir: “*XVI'nci yüzyılda derlendiğine göre daha çok eskiden beri yürürlükte olan yargıları kapsadığını sandığımız bir atasözü kitabında (Risale min kelimat-ı Oğuzname), kadınla ilgili birçok inanışlar da yansımıştır. Oradaki yargıları şöyle özetleyebiliriz: Kadına güvenilmez; o, fitneci, hilekâr, müzevirdir; şehvet eğilimlerine direnme gücünden yoksundur; onun değeri, bir süs eşyası gibi, güzelliğinde ve gençliğindedir, görevi erkeğin buyruğundan çıkmamak ve ona çocuk yetiştirmektir* (Boratav 2003: 46).

Boratav'ın yukarıda sözünü ettiği atasözü kitabında kadınlarla ilgili olarak “*Dul avrata şeytan günde bir kuzı boğazlar*”, “*Şeytan ayıtmış ki: Her nesneye bir derman buldum, avratların buçuk bildüğine bulamadım*” sözleri yer alır (Boratav 2003: 47).

İncelediğimiz romanlarda yer alan kadınlarla ilgili inanışların hemen hepsi yukarıda Boratav'ın bahsettiği atasözü kitabında kadınlar ilgili söylenenlerden farksızdır:

1. “*Burasının damı kurşun! Kurşun altında da oturan karıların akli olmaz*” (BMK: 11).
2. “*Ersiz avrat şeytanla çiftleşir*” (BM: 403).
3. “*Karı dediğin çiroza benzer, ne kadar döversen o kadar yumuşar*” (Dam: 201).
4. “*Çocuk karının yularıdır. Karı milleti evinde oturur da çocuğu ile avunur*” (EŞİ: 400).
5. “*Dışarıda olup bitenler karı kısmına anlatılmaz. Ayıptır.*” (HŞİ1: 101).
6. “*Kadın da şeytandır*” (HŞİ1: 244); *Karı milleti bey, karı milleti kırmızı donlu şeytan...* (YY: 115).
7. “*Karı kısmının saçı uzun, akli kısa olur*” (KM: 43).
8. “*Kız kısmını ilk oynaşına vermek sevaptır*” (KM: 329).
9. “*Allah işini bilmez mi? Karıların suratına fazla üflediğinden soluğunu kesivermiş*” (Kör: 14).

10. *İğdeler çiçeğe bindi mi karı milleti, aygırsamış kısrağa döner, paralar adamı...* (Kör: 309)

11. *“Harama alışan karı duramaz”* (Kör: 330).

12. *Kötü karının yaptığı yemek yenmez. Günahtır* (Nam: 258).

13. *“Avrat kısmı ne müslümandır ne Frenk”* (Nam: 368).

Yukarıdaki cümlelerde görüldüğü gibi roman kişileri, kadınlarla ilgili oldukça olumsuz düşüncelere sahiptirler. Alıntılarda “kadın” yerine “karı” ifadesinin daha çok kullanılması, kadınların aşağılanmak istenmesinden dolayıdır.

Romanlarda kadının hamile kalması veya erkek çocuk doğurması için yapılan bazı işlemler anlatılır:

“Karı çocuğa kalsın istersen, kebabı o gece bol yedireceksin. Hatta gözünü kapa iki bardak da şarap içir. Şerbet niyetine...oğlan doğurtmazsan gel yanıma!” (Dam: 123).

“Karının kısırtı hocaya belini çiğnetirse oğul peydahlar” (Kör: 106).

Kadın kısmı kötü olur ve kötü yola düşerse bulunduğu yerde bereketin kalmayacağına çocuğunun olmayacağına inanılır:

-Orospu karının girdiği yerde bereket olmazmış. Orospu karıya alışan herifte bereket olmazmış (Kör: 225).

-...kötülükte karı çocuğa kalamaz (Nam: 40).

-Bir de karı kısmı bir kere kötü oldu mu, öldüm Allah çocuğu tutmazmış (Nam: 137).

Kadınlarla ilgili olumsuz düşünceler, rüyada görülen kadın için de geçerlidir:

-...düşte karı görmek “Esvaplı şeytana uğramaktı. Suyu düşmek iyi imiş ya... Ayşe’ye rastlanmayacakmış... Düş bozulmuş!” (Sağ: 96).

“Esvaplı şeytan” olarak nitelendirilen kadının şerrinden korunmak için Allah’a dua edilir:

-Sen bizi esvaplı şeytan şerrinden sakla... (Karılar K: 223).

-Allah’ım sen bizi elbiseli şeytan şerrinden sakla... Esvaplı şeytan işvasından muhafaza et... (Nam: 282).

Romanlarda kadınlarla ilgili inanışların yanı sıra, az da olsa, erkeklerle ilgili inanışlar, bulmak mümkündür:

-Bıyiksız erkek olmaz arkadaş... (Kör: 263).

-*Bıyığı çıkmadan, erkek, erkek sayılmaz* (Sağ: 55).

-*Sevdalanmak erkek kısmına yarayışlı değil!* (Sağ: 64).

Halk kültüründe şeytanla ilgili birçok inanış yaşar. Bunların bir bölümü incelediğimiz romanlarda bulunmaktadır:

-*Boş silahı şeytan doldurur...* (HŞ11: 244).

-*Şeytan kısmı parayı bağlar* (Kör: 218).

İnsan yüzünü yıkamadan yemek yerse şeytanda onunla beraber yemek yemiş. Adamın karnı doymazmış (Nam: 256).

-*Şeytana söverseniz çocuğunuz çoğalır... Lanet kör şeytana dersiniz* (Nam: 260).

Şeytanla çok pençeleştim. İlk zamanlar beni yerlere çaldı. Sonra boynuzu elime geçirdim. Kör şeytanın görür gözünü söndürdüm, dua gücüyle... Şeytan gözü söndürmek kolay değil haaa! Çok sıkıntı çekeceksin, dilin dışın kitlenecek şeytan yere çalınca, sana yalnızlık safası görünür (EŞM: 81).

Şeytan sözü romanlarda argo anlamda da kullanılır:

Ulan nerdesin şeytanların baş papazı?.. (EŞM: 45).

Şeytan gibi herif! (Köyün K: 320).

Halk arasında bazı kişiler, şeyhlere aşırı sevgi ve saygı besler; onların mucizevî bazı yetenekleri olduğuna inanırlar. Halk kültüründe şeyhlerle ilgili olarak yaşayan “el vermek, el almak, nefes etmek, kurt (it) ağzı bağlamak” gibi deyimler ve onlara dair diğer kerametler, Kemal Tahir’in incelediğimiz eserlerinde bulunmaktadır:

-... *şeyhler gibi. Şeyhler el verirler de...* (Dam: 192; Nam: 388, 389, 432).

-*Nihayet “Biz Hızırlık Şeyhinden el aldık. Dervişliğe çalışıyoruz, orada toplanıp zikir çekiyoruz” dedi* (Dam: 218, 192; Nam: 399).

-*Bu bizim karı, Şeyh Süleyman efendinin nefesiyle yaşar beyim... Haftada, on beş günde bir kere Şeyhe gitmezse derde düşer* (Nam: 399).

Şeyhlerle ilgili olan iki inanış, romanlarda şöyle dile getirilir:

-*Para toplandı, Hıdırlık tekkesine yeni gelmiş Ankaralı Pilavoğlu dervişine ulaştırıldı. Herif itlerin ağzını bağladı ki...* (Dam: 301).

-... *bunlar, Şeyh Said taifesi ellerinde mızraklarla, mızrakların üzerinde Kur’an’ı Kerim’lerle gelecekerdi. Ön saftakilere asla kurşun ve gülle tesir etmez deniliyordu* (Nam: 414).

Bazı batıl inanışlar, İslamiyet çehresine uyumlu hale getirilmeye çalışılmış olmalı ki bazı işlerin olması ya da olmaması “Hayırlı” olup olmamaya ilişkilendirilir:

-*Burnu kırılmış adamdan hayır çıkmaz!* (BÇ: 33).

-*Aç it gibi her gürültüye seğirtmek hayır getirmez...* (BÇ: 385).

-...“*kudurganlık hayır getirmez*” dedi, “*Varlıkta kuduranı ölü salı dinlendirir, dedi*” (BM: 129).

Roman kişilerinin kişilerin değişim ve gelişime karşı aldıkları tavır da önemlidir. Batıl inanışlar dizisinden ibaret olan bu tavır, roman kişilerinin eğitim ve kültür seviyesi hakkında bilgi verir ve modernizme yaklaşımlarını gözler önüne serer.

Osmanlı ülkesine bu esdüdü... Malın, davarın dölü, sütü kesilir haa! Ekine kıran düşer, toprak tohumu geri vermez haa! Evimize, samanlığımıza ateş uğrar. Karılar bebeleri bırakır, kısıraklar tayları... (BÇ: 58).

Doğada yaşanan birçok olayı insanoğlu, kendi yaşantısıyla ilgi kurarak yorumlamaya çalışmıştır. Yıldız kaymasıyla ilgili inanış, bunlardan biridir:

-*Yıldızın aktığını gördüyse... “Biri öldü” diye düşünür. Ürker biraz, “Ölüm Allah’ın emri!” diye içini çeker* (BÇ: 289).

Halkın ulu saydığı kişilere karşı yakınlığı ve sevgisi onlarla ilgili birçok ritüelin doğmasına neden olmuştur. Ulu sayılan kişilerin mezarlarının bulunduğu yerlere, bu yerdeki ağaçlara paçavra bağlamak, mum ya da çıra yakmak gibi. Halk tarafından kutsallık verilen kişilerle ilgili yapılan bu uygulamaların bir bölümü, incelediğimiz eserlerde görülür:

*Her bir evliyanın, şeyhin, tekkenin, tekin olmayan mezarın yanında, böylece bir **mum** yahut **çıra**, yahut birkaç yüz gram gazyağı satıcısı vardı* (Dam: 148).

*O gün bu gündür mezarına **bez-çaput bağlanmış Çerkesler**, “Bu Osmanlı gerçek evliya” diyerek...* (YA: 439).

Yazar bu uygulamayı, üç farklı romanında benzetme amaçlı olarak kullanır:

Paçavralar bağlanmış yatır parmaklıkları gibiydiler! (BÇ: 288).

*Elbiseleri az zamanda paralandı. Üzerinde **yatır bağları gibi sallanır oldu*** (Köyün K: 18).

*...ceketi tekmil parçalandığından, herif, **çaput bağlanmış yatır ağacına benzemekte...*** (RYK: 382).

Romanlarda ayların üçü ve yedisiyle; yuvarlak yılların kötü olduğuna inanılır:

Ayların üçü yedisi kötüdür. Soğuk yapar, fırtına yapar (Kör: 266).

*-Yuvarlak yılların densizliğini bizden mi öğrenecek? Denenmiştir, yıl kısmı, 10-20-30 dedi mi, rezillik çıkarır sağlam... Kiminde dünyayı yer depremi kavrar. Kiminde rahmet yağar ki, Nuh Tufanı'ndan nişan vermesesine... Kiminde bakarsın, deniz donmuş... Oysa, deniz suyu tuzlu olduğundan beri benzer soğukta donmaz bilinir. Kiminde de sıcak erken bastırır böyle... **Yuvarlak yıllarda çok yaramaz işler olur**" dedim. (YA: 76).*

Aşağıdaki iki inanış, üç ve yedi sayısı ile ilgilidir:

-Üç kere ağzını çalkalarsın, günah gider (Kör: 287).

-Hani yedi ayda doğan mümkünü yok, ödlele olurdu (Köyün K: 52).

Halk arasında hayvan türleriyle ilgili yaşayan birçok batıl inanış vardır. Hayvanların renkleri, davranışları, sesleri, halk tarafından anlamlandırılarak yorumlamıştır. İncelediğimiz eserlerde baykuşların her gece bir kuş yediklerine dair bir inanıştan söz edilir:

Neden böyle bir ses çıkarır baykuşlar? Doğru mudur her gece bir kuş yedikleri? Gelirmiş bu kuşlar kendi ayaklarıyla baykuşların yanına... Her baykuşun her gece bir küçük kuş tayını varmış... (Kurt K: 283).

Hayvanlarla ilgili inanışlar bölümünde bu konuya ayrıntılı bir şekilde değindiğimizden burada ayrıntıya girmeye gerek görmüyoruz.

Çocukları kandırmak, avutmak ya da oyalamak için söylenen bazı pembe yalanlar vardır. Bunlar, çocukların zihninde birer inanış özelliği gösterirler:

Anne kısmı bir vakit ölmez, anneler tuz almaya giderler (Nam: 253).

Bir kuş varmış. Kırmızı bir kuş. Pencereye gelir, bakarmış. Gider Allah a dermiş ki "Murat ağabey kulun oruç tutuyor. Onu çabuk mahpustan çıkar, haydi çıkar," dermiş (Nam: 255).

Halk kültüründe yaşayan dinsel yönden olumsuz bazı davranışlarda bulunan kişilerin çeşitli şekillerde cezalandırılacağına dair inanışlar, romanlarda da bulunur:

*Bu binanın arsası eski kabristandır. Burada nice nice dedeler, ermişler yatmış. Bir namussuz vali hepsini kaldırdı. Hepsini kaldırdı da kendisine yaradı mı? **Eli ayağı büküldü** (Dam: 145).*

-Hızır düşü görüp ve de sadaka vermeyip... Şimdilere kalmadan ağzın yamulacaktı, gövden halat düğümüne dönecekti ya, neden gecikti? (DA: 292).

-Oysa yalan yere yemin edenin karnı şişer (KM: 311).

Gerdek gecesi ile ilgili olarak ise iki inanış tespit ettik:

-Gerdek gecesi dilekler kabul olur (Karılar K: 136).

“Gerdek geceleri, ersiz karılarla, ergen delikanlıları şeytan çabuk aldatır!”
(Sağ: 175).

İncelediğimiz eserlerde tespit ettiğimiz farklı konulardaki batıl inanışları ise roman adları sıralamasına göre aşağıya alıyoruz:

Yılan gibi bir herifti Çakır Kâhyaların Kenan... Uğursuzluğa uğramak ürküntüsüydü Hacı Kenan'ın karşısında duyulan ürküntü... Sabahleyin kapıdan çıkarken sol ayağını atmışsın, ya da cenabet gezmek zorunda kalmışsın gibi... (BM: 300).

-Çay hazır mı? Tamam... Kaynanamız bizi seviyor desene... (EŞİ: 144).

Minnacık bir karınca kocaman bir otu dağ, tepe sürükleyip yuvasına götürüyordu. Bir kere de düğünlerini görmüştü (EŞİ: 144).

-Doktorlar ölümden sonra açıp bakmışlar da, yüreğini, Hazreti Ali'nin zülfikârı gibi iki çatal görmüşler (EŞİ: 332).

Adamın ilk yattığı yerde gördüğü düş yüzde yüz çıkar (EŞM: 99).

-Vaktim olmuyor ki alıp Babacafer Hazretleri'ne götüreyim de tesbihten geçirteyim (EŞM: 186).

-Vakitsiz horoz ölse... Gece sakız çiğneyen olsa... Hep korkardık (EŞM: 189).

-Al şu otu beş parmağınla sık. Eğer açılırsa dileğin olur. Açılmazsa bahtına yan... (Karılar K: 190).

... bütün çekmeceleri, dolapları, masa altlarını gözden geçirerek kendisine ait bir iğne bile bırakmadığına çoktan emin olmuştu. Karı Bey'in kanaatine göre, mahpusun, mahpushanede bir şey bırakması felaketin felaketi olacaktı. Çünkü mal sahibini çeker ayağına getirirdi (Karılar K: 276).

-Toprak bir vakit satılmaz, günahtır (Kör: 220).

-Kara çiban dökenlerde bit olmaz (Köyün K: 19).

“Medyum yatkınlığı olanlar, kimi zaman bütün sesleri silip çok uzaklardaki bir konuşmayı çok açık duyarlar” demişti. “Çünkü ruhlar, biz istemesek de, bizimle ilinti kurar, bize seslenir” demişti (Kurt K: 303).

-*Minare kısmı gece vakti, kimse görmeden bir kere secdeye kapanırmış. Cemaat az olursa adam gibi ağlarmış* (Nam: 288).

-*Çoban kısmı tekin olmaz* (YY: 263).

-*Hortlak geliyor, mezarını yırtıp...* (YA: 215).

-*Bir gözü yeşil, bir gözü karaymış: Böyleleri uğursuz sayılır* (YS: 263).

Değerlendirme

Kemal Tahir'in eserlerinde başta kadın olmak üzere erkek, şeytan, ermiş, şeyh, yıldız, yıl, gün, hayvan vb. birçok konuda batıl inanış bulunmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu, günümüzde halk arasında yaşamaktadır. Roman kişilerinin kadınlar, özellikle de kötü kadınlarla ilgili düşünceleri, şeytanla ilgili yerleşmiş birçok inanış, şeyhlere olan güven ve şeyh-insan ilişkisi romanlarda geniş bir çerçevede ele alınır. Ulu sayılan kişilerin mezarlarına karşı saygı ve bu mezarların dileklerin kabul edilmesi için araç olarak kullanılması, çeşitli doğa olayları ve bazı formülistik sayılarla ilgili inanç unsurlarının romanlarda dile getirilmesi, roman kişilerinin duygu ve düşünce dünyalarını aralamamıza yardım eder.

5. 9. Hızır

Türk Halk Kültüründe Hızır

Halk kültüründe âb-ı hayat içerek ölümsüzlüğe kavuşmuş ulu bir kişi olduğuna inanılan ve hakkında birçok rivayet bulunan Hızır, darda kalanların yardımcısı, bolluk ve bereketin sembolü olarak simgeleşmiştir.

Anadolu'da ve Anadolu dışındaki diğer Türk topluluklarında Hızır ile ilgili birçok inanış yaşamaktadır.

Kazak Türkleri halk inançlarına göre Hızır Ata (Kızır Ata) her insanı hayatında üç defa yoklar. Ancak onu tanımak kolay değildir. Hızır'ın Nevruz'un üç gününde muhakkak dolaştığına inanılır. İnanca göre Hızır kamasını kaldırıncaya karlar erir ve toprak yeşerir. Bu günlerde, mal sürüsünün önünden ve koyun sürüsünün arkasından geçilmez. İnanca göre, mal-davar yayılınca Hızır Ata bunların arasında dolaşır. Asker Kadimov da "Hızır" kelimesinin etimolojisini inceleyerek "hız"ın ateş, ısı; "ır"ın, "er"in de yiğit, kahraman anlamına geldiğini, Hızır'ın ateşi, sıcaklığı getiren güç, kahraman olduğunu söyler (Kalafat 2006a: 164).

Alevi inanişında Hızır'la ilgili birçok inanma ve pratikler vardır. Onlar, ibadetlerinin büyük bir kısmını Hızır ayında yaparlar. 13, 14 ve 15 Şubat günlerinde Hızır orucu tutarlar.

Anadolu'da kimi yörelerde yemeğe tuz atılması unutulduğunda o eve Hızır'ın uğradığına inanılır. Kapıya gelen ak saçlı, aksakallı ihtiyar kimseler geri çevrilmez; onlara muhakkak bir şeyler verilir. Onların Hızır Aleyhisselam olabileceği düşünülür.

Masallarda ve halk hikâyelerinde Hızır, çoğunlukla çocuğu olmayan padişaha ya da vezire sihirli elma vererek onların çocuklarının olmasını sağlar ve doğan çocuğa ad verir. Bazen de yoksul bir ihtiyar kılığında görünerek masal kahramanlarını sınar, iyi yürekli masal kahramanlarının dileklerini gerçekleştirir.

Köroğlu destanında, Köroğlu'nun babası Yusuf, bir gece düşünde Hızır'ı görür. Hızır ona Bingöl dağlarından gelecek üç sihirli köpüğü içerse gözlerinin açılacağını ve intikamını almak için gereken kuvvet ve gençliği elde edeceğini söyler (Öztelli 1974: 16).

Yaralı Mahmut hikâyesinin yazma manzumelerinde Mahmut, Hızır'ın yardımıyla Gence'ye gelir (Aslan 1990: 19). Akşehir Telli Nigâr Cengi hikâyesinde Hızır-İlyas, Telli Nigâr'a bir çiçek vererek ondan ilaç yapmasını ister. Asuman ile Zeycan hikâyesinde kuyuya atılan beş yüz Müslüman ve Asuman'ı, Hazreti Hızır kurtarır. Yusuf ile Züleyha hikâyesinde Hazreti Hızır, Züleyha'nın gözlerini açtıktan sonra onu güzelleştirir ve üç bade verir (Alptekin 2005: 328, 329).

Manas destanında Hızır, beşikte yatan Manas'ı korur. Manas'ın babası Cakıp Bay, yaşamı boyunca Hızır'ın Manas'ın sol yanını koruması için dua eder (Radloff 1995: 18, 19).

Dede Korkut'ta, Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde, babası tarafından vurularak yaralanan Boğaç Han'ın yanına boz atlı Hızır gelir ve üç kez yaralı yeri eliyle sığar; bu yaradan ona zarar gelmeyeceğini dağ çiçeği ile annesinin sütünün ona merhem olduğunu söyler ve sonra kaybolur (Ergin 1997a: 88).

Halk kültüründe "Her geceyi Kadir bil, her gördüğünü Hızır bil", "Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez", "Hızır gibi yetişmek" sözleri yaşamaktadır.

Kemal Tahir'in Romanlarında Hızır

Kemal Tahir'in eserlerinde halk kültüründe Hızır'la ilgili yaşayan inanışların bir bölümünü bulmamız mümkündür.

“Zor ve sıkıntılı bir zamanda beklenmeyen birinin yardım etmesi” anlamına gelen “Hızır gibi yetişmek” deyimine dokuz yerde romanlarda yer verilir:

*Cinayet yerine **Hızır Peygamber gibi en önde yetişen Dilaver Paşaların Zülfü, beyini debelenir görmesiyle yakasını yırtıp kendini yere çaldı...*** (BM: 326, 360; DA: 329; HŞİ1: 319; Kör: 381; Nam: 38; YY: 48, 86; YA: 329).

Türk halk kültüründe Hızır’ın bolluk ve bereket sembolü olduğunu yukarıda belirtmiştik. Romanlarda Hızır’la ilgili bu inanış hatırlatılır:

*Ekin olduğu yıl köylünün yüzü gülmez, aslında kasaba esnafının yüzü güler. Çünkü çarşıya pazara, kantara teraziye bildiğin **Hızır uğrar*** (BM: 38).

*“Ekin kabardı kalktı. Bu yıl **Hızır Peygamber** yılı... (BM: 58).*

*-Bir devletin gideri gelirini aştı mı, rezilliği **Hızır Peygamber** önleyemezmiş... (DA: 250).*

*-Ondan... bazı bazı bir sapta üç dört başak görünür. İşte o torbalara **Hızır uğramıştır*** (Kör: 99).

*-Hükümetimizin kasasına **Hızır uğramıştır*** (Kurt K: 159).

*-Öyle bereketi, Yusuf Peygamber Mısır toprağında görememiştir. Tarlalara **Hızır uğradı vesselam!**... (YY: 58).*

“Hızır kesesi”, bolluk ve bereketin sembolü olan Hızır’la ilgili inanışlardan doğmuş geleneksel bir uygulamanın simge nesnesidir. Bu konuya “Uğur-Uğursuzluk” bölümünde ayrıntısıyla değindiğimiz için burada yeniden ele almayacak yalnız, romanda tespit ettiğimiz alıntıyı yineleyeceğiz:

*Sülük bey, beslemeyi çekip Emey anasının uzattığı uğurlu hamayil kesesini aldı, öptü başına koydu. Bu küçük kitap kılıfının adı evde, “**Hızır Kesesiydi**”. İşlemeli bir kese ki, sırmısından meşini görünmez. Babası Abuzer Seferberlikte, yayla yokuşunda düşüp ölmüş bir topçu çavuşunun boynundan çıkarıp almış, “Dağköylerinden olmalı ki yokuşa vurmuş, dağın ayları hamayilden ne anlasın” diyerek Emey karısına vermişti. Aradan yıllar geçti, günlerden bir gün Emey sandığını karıştırırken kese eline değdi, kav gibi kuru, ipek gibi ince meşin, içinde bir şey varmış gibi ağırdı. Yoklatınca astarının altında yirmi beş Osmanlı altını çıkardı. Aslında bunlar fukara topçu çavuşunun kefen parasıydı ama, gel bunu Emey hanuma anlat! “**Hızır uğramış uğur kesemdir**” dedi tutturdu, bütün kârlı alışverişlerde parayı bununla salar oldu (BM: 17).*

Aşağıda “Damağası” adlı romandan alıntıladığımız cümlelerde roman kişisi, rüyasında Hızır’ın kendisine dolu içirdiğini, sevdiği kişiye kavuşacağını ancak sevdiğiyle birlikte olmaması gerektiğini söylediğini iddia etmektedir:

“Ben bunun rüyasını gördüm, aksakal Hızır peygamber bana dolu içirdi, size kavuşmak vardır ya, günaha girmek hiç yoktur dedi enişte, buna dayanırsan ne iyi, dayanamazsan beni yitti bil” dedi... (Dam: 383).

Âşıklık geleneğinde ve Âşık edebiyatında aşk dolusu içme ritüelinin çok özel bir işlevi vardır. Genç âşık, pir ya da güzel bir kızın elinden içtiği bade ile saz çalma ve şiir söyleme yeteneğini kazanır. Aynı ritüel Türk halk hikâyelerinde de bir motif olarak karşımıza çıkar. Romanda “Aksakal Hızır peygamberin dolu içirmesi, bu dolunun aşk ile ilgili olması ve sevenlerin birbirlerine kavuşacaklarının haber verilmesi” bize halk hikâyelerinde pir/Hızır/derviş elinden bade içen sevgililerin birbirine âşık olmaları motifini anımsatmaktadır. Yazarın burada âşıklık geleneğinde ve Türk halk hikâyelerinde örneklerine rastladığımız “aşk dolusu içerek âşık olma” motifine gönderme yaptığını düşünüyoruz.

Türk halk kültüründe Hızır’la ilgili bir inanış da onun yüreği temiz olan kişilerin rüyalarına girdiğidir. Romanlarda Hızır düşünden bahsedilerek rüyasında Hızır’ı görüp ondan dayak yiyen roman kişinin ruh hali yansıtılır, ayrıca Hızır düşü gören kişilerin sadaka vermesi gerektiği üzerinde durulur:

Höst! Şimdi halt ettin, Pervâne. Niyetin “Hızır’a uğradım” demek ama hiç yağma yok... (DA: 290).

-Evet, yerden yere urup başımızı birkaç yerinden yardı. Biz yüzümüzün al kanlara boyandığını hesaba almayıp, “Aman efendim... Aman kurban olduğum” diye yalvardıkça, Allah yarattı demeyip bize bir Hızır köteği çalmaya girişti ki, olursa o kadar olsun! Bu sıra birtakım akli ermezler ve de gördüklerinden nesne anlamazlar seğirtip yetişip başımıza birikti. Akıllarınca araya girmekliğe ve de bizi köteklikten kurtarmağa davranıp, “Ayıptır yiğit ve de günahdır, şu derbederin suçu n’ola ki, bu kadar köteği hak etmiş ola? Elverir, boşla, bırak,” diyerekten bizi kurtarmağa kalkıştılar. Ben sesim çıktığı kadar bağırip, “Geri durun yahu! Aman değmeyin dövsün! Sakın haa, iş başkadır, aman din kardaşlarım,” diye yakardımsa da, şaşırıp şaşırıp akılları karışıp deliye uğradıklarını sanıp ve de durumu katiyen sezinleyemeyip bizi Hızır’ın köteğinden, Hızır’ın elini bizim pençemizden kurtardılar. Uyandım ki, yatakta

debelenmekteyim ve de gök tere batmışım. Neyin nesidir bu bizim düşümüz aman Kadı Hophop? (DA: 291).

*-Heyvaaah! **Hızır düşü** görüp ve de sadaka vermeyip... Şimdilere kalmadan ağzın yamulacaktı, gövden halat düğümüne dönecekti ya, neden gecikti?* (DA: 292).

Türk halk kültüründe Hızır'la ilgili birçok nesne ve olay kutsal sayılmıştır. Her ne kadar yaptığımız taramalarda “Hızır Köteği” kavramına rastlamasak da Hızır tükürüğü, düşü, külahı, değneği, parmağı gibi Hızır köteğinin de mübarek sayıldığı düşüncesindeyiz. Ayrıca Türk halk kültüründe Hızır'ın elinde bulunan değneğin değdiği yerlere bolluk, bereket getireceği inancı yaşamaktadır. Roman kişinin rüyada Hızır köteği yediğini görmesi ve bu dayaktan duyduğu memnuniyet, Hızır köteğinden beklediği iyilik, güzellik, bolluk ve bereket ile ilgili olmalıdır.

Halk kültüründe Hızır'ın şahadet parmağı ile orta parmağının bitişik ve aynı boyda oldukları, başparmağının kemiksiz olduğu inancı yaşar. Yazar, Hızır'la ilgili bu inanışa eserlerinde işaret eder:

*Ya peki, **Hızır Peygamber'in kemiksiz parmağı** ele geçseydi, “Dile dilediğini al muradını” diyeydi, biz de sözü çevirebilir, “Şunu şunu isterim” diyeydik, düş Hızır'ı da olsa, dilediğimiz yerini bulur muydu oh Kadı Hophop?* (DA: 292).

*-Bir küçük başağa değil, bir **Hızır Peygambermişsin. Parmağı kemiksiz bir peygamber...*** (Kör: 158).

Hızır'ın niteliklerinden biri de onun al renkli bir külaha sahip olmasıdır. Romanlarda Hızır külahıyla ilgili inanışın kahramanlarca yaşatıldığı vurgulanır:

Hızır'a rastlarsanız, bir dilek dileyin dese, ne dilersiniz?

*-Biran gözlerini kapatmasını. **Külahını kapmak için*** (HŞİ1: 13).

Hızır Peygamber'in külahı kaptırdığı dönemeçtir (YA: 67).

Hızır'ın özelliklerinden biri de onun boz atlı olmasıdır. Halk anlatılarında Hızır'ın çoğunlukla boz atlı olarak tasvir edildiği görülür. Yazar, romanlarında Hızır'ın bu niteliğinden yararlanır:

*“Yuvarla bakalım **kır ata...**” demez mi? **Kır ata** zar istemek ne demektir? **Kır at** yedi vilayetin toprağına nam salmış bir hayvan, fazlası: cümlemizin **Hızır peygamber uğuru...*** (RYK: 150).

Hızır'ın görüldüğüne inanılan yerlere “Hıdırlık” adı verilir. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde “Hıdırlık” ve “Hızır” adını alan pek çok cami, tekke, ziyaret yeri ve türbe

bulunur. Romanlarda Hızırlık/Hıdırlık diye adlandırılan bir tekke ile burada kesilecek bir adak kurbanından söz edilir:

***Hızırlık** tekkesine bir kurban borcum... Yatırır keserim (YY: 213).*

*İtler yoksa, **Hıdırlık** tekkesine bir kurban daha borcum... (YY: 258).*

Hıdrellez sözcüğü, Hızır ve İlyas adlarının birleşmesiyle oluşmuştur. Halk kültüründe Hıdrellez olarak ifade edilen günde Hızır ve İlyas adlı iki ermiş arkadaşın senede bir kez buluştuklarına; onların buluştuğu 5 Mayıs 6 Mayısı bağlayan gece bütün dileklerin kabul olacağına inanılır. Bu günde gül ağacının dalına dileklerini yazdıkları kâğıtlar, altın, para gibi eşyalar asılır. 6 Mayıs sabahı bu asılanlar toplanarak, bir yıl boyunca saklanır. Evdeki erzak torbaları, para keseleri açık bırakılarak, yılın bolluk bereket içinde geçmesi için dualar edilir. Özellikle 5 Mayıs sabahı birer kilo pirinç, buğday, şeker gibi gıdalar alınır evin bereketinin artacağına inanılır.

Hıdrellez kutlamalarından romanlarda sadece bir yerde söz edilir:

*Havaların bu yıl bozuk gittiğinden başlayarak, “**Hıdrellez**’in pek tatsız geçeceğinden korktuğunu, oysa arkadaşlarla Kâğıthane’ye gitmeyi kararlaştırdıklarını falan anlatıyordu ki, kapı birden bire açıldı (EŞİ: 436).*

Yazar, Hızır’ı benzetme amaçlı olarak da kullanır:

*Yaşı sekseni aşkın olduğu halde koca çınar gövdesi gibi dik, aksakalı göbeğe indiği halde ölümsüz **Hızır peygamber gibi** çevikti (DA: 154).*

Değerlendirme

Romanlarda Hızır’ın en çok bolluk ve bereket sembolü olması ile darda kalanların yardımcısı olduğu inanişına yer verilmiştir.

“Hızır elinden dolu içme” motifi, “Hızır kesesi”, “Hızır köteği”, “Hızır düşü”, “Hızır’ın kemiksiz parmağı”, “Hızır külâhı”, Hıdırlık/Hızırlık tekkesi, “Hıdrellez” gibi çeşitli nesne ve simgeler roman kişilerinin Hızır’la ilgili inanişlarını tamamlamak ve bütünlük sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Böylece yazar, eserlerinde roman kişilerinin bilincinde yaşayan Hızır inanişını, folklorik açıdan zengin bir malzemeyle sunmayı başarmıştır.

5. 10. Adak ve Kurban

Halk kültüründe bazı kişilerin (özellikle kadınlar) dilek dilerken kurban adadıkları görülür. Bu adak kurbanı, çoğunlukla horoz veya tavuktur. Dileği olan kişi, dileği olmadan önce ne adadığını söyler ve dileğinin olması durumunda bu adak

kurbanını keser. Adak sahibi, kesilen adağın etinden yemez. Etlerin tamamı, ihtiyaç sahiplerine ya da komşulara dağıtılır.

Sedat Veyis Örnek, kurban ve adağın “Ben sana veriyorum, sen de bana ver” ilkesine dayandığını belirtir (Örnek 1971: 89).

“Devlet Ana” romanında tespit ettiğimiz adaklar, horoz ve kuzudur. Horozun adanmasıyla ilgi olarak romanda açıklayıcı bilgiler bulunur.

*Aslıhan, Bacıbey’in yamçı gibi terkeye bağladığı **kara kuzu**ya acıyarak baktı. Kendisinin götürdüğü kara horozu hatırlayınca gülmesi tuttu. Horoz için, “Komşu karılardan birinin adağı,” diye yalan söylemişti. **Adak** kendinindi. “**Kerim’le kavuşursak, İnönü mağarasındaki Kamagan Derviş’e bir kara horoz alıp gideyim,**” demesinin adağı... Koca Tanrı, bunca ağlayıp yakarışını duymuş, umutsuz işini olura bağlamıştı. Bu yıl, yayla dönüşü evleneceklerdi (DA: 316).*

Türk halk kültüründe yaşayan dinî geleneklerden biri olan adağa “Namusçular” ve “Yediçınar Yaylası” romanlarında da rastlanır:

*Anam eve gelince bir danamız vardı onu **kurban kesti** (Nam: 301).*

*Hızırlık tekkesine **bir kurban borcum...** Yatırır keserim (YY: 213).*

*İtler yoksa, Hızırlık tekkesine **bir kurban** daha borcum... (YY: 258).*

*“Dünya’da bir muradım var. Yerine gelse **kurban keseceğim.** Şu Kadriye Rahim’e varıp sonra perişan olup evimize dönmeli. O zaman vallaha pantolonumu satıp **kurban alırım,**” diyor (Nam: 321).*

Adak kurbanlarının adandığı yerlerin ulu sayılan kişilerin yaşadıkları yerler ya da tekke gibi kutsal sayılan mekânlar olması dikkate değerdir.

Kurban bayramlarında Allah’ın rızasını kazanmak için genellikle koç ve koyunun özel bir biçimde kesilmesine “kurban kesmek” denir. Hali vakti yerinde olan her Müslüman, kurban bayramında kurban kesmek zorundadır. Kesilen kurban etinin çoğunluğu başta fakirler olmak üzere komşu ve akrabalar arasında dağıtılırken bir kısmı, kurbanı kesen aileye kalır.

Romanlarda sadece bir yerde “kurban” geleneğinden söz eden yazar, kesilecek kurbanla ilgili olarak yaşatılmaya çalışılan uygulamayla ilgili bilgiler verir:

Kurban bayramlarında, bazı İstanbul konakları bu kârlı işe bir parça sarık, tütsü, kurbanın gözünü bağlayan beyaz tülbent ve dua ile bir şeyler ilavesine çalışırlardı (Karılar K: 241).

Romanlarda en çok “adak” geleneğinden söz edilmiş, “kurban” geleneğine ise yalnızca bir yerde değinilmiştir.

5. 11. Dini İnanışlar

Kutsal Mekânlar

Cennet

Cennet, ölümden sonra Varolduğu Allah’ın iyi kullarının sonsuza kadar yaşayacağına inanılan mekânın adıdır. Türk halk kültüründe İslamiyet’ten ötürü cennetle ilgili birçok inanış yaşamaktadır. Bu inanışların büyük çoğunluğu, Kur’an-ı Kerim’de yapılan cennet ile ilgili tasvir ve tanımlamalar ile hadislerle dayanır. Cennetle ilgili bu inanışlar, birçok halk anlatısına konu olmuş, cennet motifi dinî bir motif olarak edebî eserlerde yoğun bir biçimde işlenmiştir. Kemal Tahir’in romanlarında halk kültüründe yaşayan cennet ile ilgili inanışların yer aldığı görülür:

“Namusçular” romanında oldukça ayrıntılı bir şekilde cennet tasviri yapılır:

-Cennet Allah’ın kullarına bir lütfudur... Sekiz cennet var demişler. Yedi göğü, yedi yeri bir yere cem edip bir havanda dövseler, hardal tanesi gibi parçalasalar, işte Rabbimin bu kadar cenneti vardır. Cennetin kapısı nurdan, altın, gümüş, kızıl yakut, yeşil zebercet ve ak incidendir. Toprakları misk ve çakılları inci mercandır. Köşklerinin altında Kevser ırmakları akar. Cennetin sekiz kapısından yedisi fukaraya birisi zengine mahsustur. Şehitler bizden evvel girecekler, onlardan sonra kulluğunu iyi yapıp, şeyhini, hocasını memnun edenler girecek, daha sonra fukaralar girecek (Nam: 365).

Karadayı adlı roman kahramanı tarafından yapılan cennetle ilgili betimlemeler, yukarıdakilerle sınırlı değildir. Romanda cennetteki köşkler, ağaçlar, yemekler, erkek ve kadınların fiziksel özellikleri, huriler ve görevleri anlatılarak cennet ehlinin yaşayacakları ve tüm cennet nimetleri ayrıntılı bir biçimde dile getirilir (Nam: 365-368).

Romanlarda, İslamî inanışta önemli bir yeri olan cennetle ilgili sembolik kullanımlar dikkati çeker:

-“Yedi Cennete ve de yedi uçmağa bedelsin sen... Adem babanın görmediği cennet...(BM: 271).

-Üç akçaya cennette köşk alınır mı? (Nam: 133).

Yedi cehennem, yedi cenneti, cehennem azabını, cennetin nimetlerini saydı (Nam: 356).

Para gibi var mı? Dünyada büyük padişah, ahrette hak taalanın perde çavuşu ve de cennetin kapıcıbaşısı... Yani orada da para geçse gerektir. Şıkır şıkır saydın mı, sorgusuz sualsiz yallah cennete! (RYK: 275).

Değerlendirme

Anlatılarda cennet genellikle yedi kutsal sayısı ile birlikte düşünülür ve “yedi cennet” tanımlaması yapılır. Cennetteki en güzel mekânlardan biri kabul edilen “köşk” dinî bir sembol olarak kullanılır. Roman kişileri cennetin Allah’ın iyi kullarına bir hediyesi olduğuna inanırken bir yerde parayla cennet kapılarının açılacağına dair ironik bir yaklaşım sergilenir. Bütün bu düşünceler, halk kültüründe yaşayan cennetle ilgili inanışlarla paralellik gösterir.

Cehennem

Cehennem, ölümden sonra ahrette kötü kulların ceza göreceği yerdir. Türk halk kültüründe İslam dininin etkisiyle cehennemle ilgili birçok inanış yaşar. Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde cehennemle ilgili çeşitli bilgiler bulunur. Halk kültüründe yaşayan cehennem inanışlarının kaynağı bu bilgilere dayanmaktadır.

Romanlarda ifadesini bulan cehennem ile ilgili inanışlar, roman kişilerinin korku duygularını kamçılayarak onların duygusal dünyalarına nüfuz eder:

-Kurban olduğum Allah, cehenneminin kara katran kazanını pisleteceğinden korkmuştur... (KM: 45).

Haktaala cehennemini halkeyleyip bin yıl yakut kırmızı olarak yaktı. Sonra bin yıl yakut beyaz olarak yaktı, sonra bin yıl yakut siyah olarak yaktı... Cehennemde iğne deliği kadar bir delik açılrsa ehli dünya yanar, kül olurdu. Ve eğer ehli cehennemden esbablarından birisi gök ile yer arasına asılmış olsa, hararetinden ve kokusundan cümle halk ölürdü. Cehennem elbisesi katrandan olup cehennemliklerin vücutlarına yapışır, alevlenir. Eğer cehennem zincirlerinden bir endazesini ulu dağlar başına, meselâ bizim Beydağı gibi bir dağın tepesinde konulsa yedinci kat yere kadar erirdi. Cehennem yedi kapusu vardır. Ve yedi kattır. Her katta ateşten yetmiş bin şehir vardır ve her şehirde yetmiş bin mahalle vardır, her mahallede ateşten yetmiş bin bahçe vardır, her bahçede yetmiş bin kuyu vardır, her kuyuda ateşten yetmiş bin akrep vardır. Ve her tabutun üzerinde bin zakkum ağacı vardır. Ve her birinin uzunluğu yetmiş arşındır ve her birinin yanında yetmiş yılan vardır... (Nam: 369).

-*Gâvurların derisi cehennemde o kadar kalın olacak ki üç günlük yol kadar* (Nam: 370).

-*Ekmek diye çağrıştırdıklarında zebaniler, zakkum ağacının meyvesini verecekler* (Nam: 370).

Yukarıda anlatılanlar Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde belirtilen cehennem ile ilgili tasvirlerle uygundur.

Yazar, cennet ve cehennemden dinsel bir motif olarak yararlanır. Romanlarda cehennem, azap görülecek bir mekân olarak tasvir edilirken cennet, Allah'ın nimetlerinden istifa edilecek bir yer olarak okuyucuya aktarılır.

Kıyamet

Romanlarda kıyamet alametlerine yer verilir. "Namusçular" adlı romanda kıyamet kopmadan önce yaşanacaklar, uzun uzadıya anlatılır. Biz, romanda Şeyh Süleyman Efendi'nin halifelerinden Karadayı tarafından anlatılan kıyamet alametlerini özetleyerek buraya almayı uygun görüyoruz:

Kıyamet alametleri on sekizdir. İlim okunmayacak, cehalet ve fesat çoğalacak, zina edenlerle şarap içenler artacak, kadın çoğalıp erkek azalacak. Ümmet arasına kılıç girecek. Dünyada veba çoğalacak. Deccal çıkacak. Önce 30 yalancı deccal çıkacak. Kitabın kavlince otuz Deccalin en sonundaki üç Deccal diğerlerini ortadan kardırarak. Bu üçten birincisi geldi. Gözleri gök, benzi sarı, Kitap bunun bir zaman adını da değiştireceğini söyledi. Adını değiştirdi. Kâfir içinden gelecek idi. Rumeli'nden geldi. Rumeli Kâfiristan'dır. Üçüncü Deccal de helak olunca Mehdi Resul yetişecek. Mehdi'nin devri kırk sene. Bu kırk yıl içinde deve ile arslan, kurt ile kuzu birlikte yaşayacak. Mehdi bir rivayete göre magribten, bir rivayete göre şarktan gelecek. Bir de Yecüş, Mecüş var. Bunlar sedleri yıkıp Şâm-ı Şerifi geçecekler. Tabariye denizinin suyunu içip tüketecekler... Gökyüzüne, ok atacaktlar. Oklarının ucu, Haktaalâ tarafından kana batırılıp geri çevrilecek. İşte o zaman kıtlık olacak. Bu esnada bir canavar çıkacak. Başı öküz başı, hınzıra benzer gözleri. Fil kulaklı, boynuzu var keçi gibi... Boynu deve kuşuna göksü arslana benzer. Derisi kaplan derisi, kuyruğu koç kuyruğu, ayakları deve ayağı, iki kanadı var ve Arapça konuşur... (Nam: 360, 362, 363).

Kıyamet günü ve kıyamet denince akla gelen Mehdi Resul ve Deccal, "Köyün Kamburu" adlı romanda çağrışımsal olarak kullanılır:

-Bu Çalık'a bir çare ister ağalar, diye gürlledi. Bir çare ki **kıyamet gününe** kadar masal olup söylenmeli (Köyün K: 137).

-Arap hocaya bakarsan **Mehdi resül, Deccal** peygamber gelse gerek... (Köyün K: 225).

“Namusçular” romanında, kıyamet alametleriyle ilgili bilgiler verildikten sonra kıyametin kopuşu sahnesi canlandırılarak mahşerde yaşanacaklar tasvir edilir:

-**Alâmetler** tamam olunca, kardeşlerim, **Sûr'u İsrâfil** Sûr'unu öttürecek. Bu öyle bir âvaz ki evvelâ cemadâtâ yani cansızlara tesir edecek. Halk yerinde dururken dağları gitmiş görecek. Yeryüzü dümdüz olacak. Acı denizler kalmayacak. Şehirler, köyler harabeye dönecek cümle yıldızlar güz yaprağı gibi dökülecek gökyüzü kuru toprak gibi yarılacak... Şimdi gelelim **Mahşer'e**: Güneş bir mil miktarı mahşer halkının başı üzerine yakın gelecek. Bazı ulema bir mızrak boyu yaklaşacak buyurdu. Lâkin harareti, yalnız kâfirlere tesir edecek. Kâfirlerden bir kısmı boğazı çukuruna kadar, bir kısmı göğsüne kadar bir kısmı göbeğine kadar bir kısmı dizine ve bir kısmı topuğuna kadar ve kimi hamamda oturur gibi kimi baştan ayağa terleyecekler. Figan edecekler. Lâkin ne fayda... Ama müminlere bir bulut gölge salacak. Müminler kürsülerde oturacaklar. Mahşer'e yalın ayak başı kabak çıkılacak. Peygamberimiz efendimiz eshabına Mahşer'i vaşfederken Ayşe anamız sual etti: “Ya Muhammed, avrat kısmına baş açıklığı yalın ayaklık vebal değil mi?” Hazreti Muhammed cevap verdi: “Hayır, vebal değil. Zira o gün herkes can kaygısına düşecek kimse kimseye bakmayacak...” Ey kardeşler, Mahşer yerine sarhoşlar sarhoş gelecek. Destileri ve kadehleri boyunlarına asılmış olacak. Çalgı çalanlar çalgılarıyla birlikte gelecekler... (Nam: 363).

“Namusçular” romanında dile getirilen kıyamet alametleri, sahnesi ve mahşer kalabalığı ile ilgili tüm bu açıklayıcı bilgiler karşısında dinleyicilerin büyük çoğunluğu korkar ve ürperirler.

Romanlarda sırat ve amel defteri ile ilgili verilen bilgileri de özetleyerek buraya alıyoruz.

Sırat üç bin yıllık yoldur; bin yılı yokuş, bin yılı iniş, bin yılı düzdür. Kıldan ince, kılıçtan keskindir ve cehennem üzerindedir. Kurban kesenlerden kurbanları kabul olanlar koçlar üzerinde, dinî bütün Müslümanlar ise kanatlanıp sıratı geçeceklerdir (Nam: 364).

Defterde bütün insanların günahı ve sevabı kayıtlıdır. Mahşerde bu defter kişinin önüne açılır ve amel defterini oku, denir (Nam: 364).

Yazar, kıyamet alametleri, kıyamet anı, mahşer, sırat ve amel defteri ile ilgili olarak halk kültüründe yaşayan inanışların bir bölümüne romanlarında yer vererek roman kahramanlarının dine bakış açılarını sergilemiştir.

6. Yaşamın Dönüm Noktalarıyla İlgili Gelenek ve Görenekler

Sedat Veyis Örnek; doğum, evlenme ve ölüm olayının insan hayatının üç önemli geçiş dönemi olduğunu ve her birinin kendi bünyesi içerisinde bir takım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığını, bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, adet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlemin kümelenerek söz konusu geçişleri bağlı buldukları kültürlerin beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönettiğini ifade eder (Örnek 2000: 131).

6.1. Doğum

Türk Halk Kültüründe Doğumla İlgili Gelenekler

Doğum olayı, insan yaşamının geçiş dönemlerinin ilkidir. Halk kültüründe bu geçiş dönemiyle ilgili birçok büyüsel ve gerçekçi uygulamalar bulunur. Yöreden yöreye değişiklik gösteren bu pratiklerde lohusayı ve bebeği kötü güçlerden korumak amaçlanır.

Doğumla ilgili geleneklerden biri, doğan çocuğa ad verilmesidir. Bu gelenek, Türk destanı, halk hikâyesi ve masal gibi anlatı türlerinde önemli bir motif olarak dikkati çeker.

Manas destanında Cakıp Han, doğan oğlunun adını dört ulu peygambere “Manas” koydurur. Dört peygamber onu kucaklar ve sınırlar (Radloff 1995: 18)

Dede Korkut'ta, Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde Boğaç Han'ın adı, bir boğayı öldürmesi sonucu verilir. Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde ise bezirgânların malını soygunculardan kurtaran Bamsı Beyrek, babası onu “bamsam” diyerek sevdiği için Bamsı Beyrek adını alır (Ergin 1997a: 82, 121). Her iki hikâyede adlar, Dede Korkut tarafından verilir.

Halk hikâyesi kahramanlarının adları, genellikle Hızır, derviş, ihtiyar veya pir tarafından verilir:

Melikşah ile Güllü Han hikâyesinde Adil Şah'ın oğluna Melikşah adını bir derviş verir (Alptekin 2005: 350).

Halk kültüründe çocuğa ad verilirken yapılan bazı uygulamalar vardır: Önce aile büyüklerinden biri, çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına ise kamet okur; ardından çocuğa verilecek ismi üç kez tekrar eder. Böylece çocuğun adı konmuş olur.

Kırsal yörelerde çocuğun doğumunu yapan ebe kadınların çocuğa isim verdiklerine rastlanır.

Ad koyma ile ilgili olarak yöreden yöreye değişen bazı klasikleşmiş isimler vardır. Bu isimler, yörede daha çok ulu bilinen, değer verilen kişi ve kahramanlardan esinlenerek verilir. Diyarbakır'da Şeyhmus, Sultan, Zülküf, Süleyman; Gaziantep'te Ökkeş adının yaygınlığı bu sebeptir. Ayrıca çocuğu olmayanların Yaşar, Dursun, Durmuş; sürekli kız çocuk doğuranların ise son doğan kız çocuklarına Songül, Sonay, Yeter ismini vermeleri ad koyma konusundaki geleneksel yaklaşımlardır.

Halk kültüründe, doğum gelenekleri içinde kırk sayısının önemli bir yeri vardır. Doğum yapan kadın, kırk çıkmayana kadar "kırklı" sayılır. "Kırkın çıkması" için doğumdan sonra kırk günün geçmesi gerekir. Kırk günü dolan kadın ve bebeğin "kırk çıkarma" töreni yapılır; bu törende bebek ve anne bazı ritüel işlemler eşliğinde yıkanır.

Geleneksel kültürde, lohusa kadını, albastı adı verilen kötü ruhtan korumak için çeşitli önlemler alınır. Bunlardan biri de lohusanın kırk gün yalnız bırakılmamasıdır. Anadolu'nun bazı yörelerinde alkarısı ya da albastının kırkinci günde gelip bebeği alabileceğine ve anneye zarar vereceğine inanılır ve özellikle doğum olayının kırkinci gününde lohusa beklenir. Çerezler yenerek, sohbetler edilerek geçen bu bekleyiş zihinlerde güzel bir anı olarak kalır.

Anadolu'da bazı yörelerde teri kokmasın diye yeni doğan bebek tuzlanarak yıkanır.

Kemal Tahir'in Romanlarında Doğumla İlgili Gelenekler

İncelediğimiz romanlarda çok fazla olmasa da doğumla ilgili bazı gelenekler tespit ettik:

1. Yeni doğan çocuğa ezan okunarak isim verilir:
2. Ebesi tarafından ismi konulan bir roman kişisine rastlanır.
3. Romanlarda, hangi yörelerde hangi isimlerin yoğun olarak bulunduğu anlatılır.
4. Bir bebeğin kırk hamamından söz edilerek halk kültüründe yaşayan "kırk çıkarma" olayına değinilir:

5. Lohusa kadın yalnız bırakılmaz.

6. Doğan bebekler tuzlanır.

“Hele şu Gülbeniz adına ne demeli kardaaaş! Belli bir şey, ebe karı kerametinden bulup koymuş.” (RYK: 68).

Uzun İmam... ezan okuyup: -Bu oğlanın adı kerim olsun dedi, kerim “İsmi âzam” dan bir isimdir. “Kerim” ne demek bil bakalım Şayeste abla? “Kerim” demek Allah Kerim” demek... İşte bu kadar... (Köyün K: 47).

Malatyalılar: “Malatya’nın ‘hacı’sı, Besni’nin “Vakas’ı Urfa’nın Vahap’ı, Hekimhan’ın ‘Aliseydi’si, Adıyaman’ın ‘Abuzer’i pek boldur, derlerdi (Nam: 159).

-Bir yolunu bulup anlatın da, yeni Kemal Paşa’nın kırk hamamına Nermin’i çağırmasınlar (EŞM: 283).

-Kırk hamamına çağırdıkları için insanları cezalandırmaya daha başlamadılar! (EŞM: 283).

Korucu, lohusa bekleyen karılardan bir çıra isteyip koşturdu. Işığt başlarından yukarda tutarak direğe yaklaştılar (Köyün K: 46).

-Kızı da kırk gün içinde al basmış. Loğusa kısmını yalnız bırakmaya gelmez. Fukarayı kim düşünür. Atmışlar ekmek damına... Orada al basmış kızı... (Nam: 223).

Doğan oğlanın yıkanıp tuzlanması, kundaklanıp yatırılması da pek kolay olmadı (Köyün K: 45).

Değerlendirme

Günümüzde modernleşme serüvenini yaşayan insanoğlunun devam ettirdiği geleneklerden biri de doğumla ilgili olanlardır. Kültür seviyesi, düşünce yapısı, inanışları ne olursa olsun, halk arasında doğum sonrası alışlagelmiş birçok ritüel yerine getirilmeye çalışılır. Kemal Tahir, insanlar için çok önemli ve mutluluk verici bir olay olan doğum olayını ve onunla ilgili çeşitli gelenekleri eserlerinde yansıtmıştır. Yazarın bu yaklaşımı, roman kişilerinin doğumla ilgili inanışlarına ışık tutması açısından önem taşımaktadır.

6. 2. Sünnet

Türk Halk Kültüründe Sünnet Geleneği

Sünnet olma, günümüzde erkekliğe geçişin bir adımı sayılmaktadır. Bu nedenle çocuklar, sünnet edilmeye özendirilmekte, zaman zaman bu yönde telkinlerde bulunmaktadır.

Boratav, Muhammed'in sünnetli doğduğuna inanıldığını, sünnet göreneğinin de bu olguya bağlanmaya çalışıldığını, gerçekte ise çocukları sünnet etmenin İslam'dan önce de Araplarda uygulanan bir töre olduğunu, Muhammed'in bu töreyi sürdürdüğünü, İslam dininde Peygamber'in yaptığı ya da yapılmasını önerdiği şeylere uymaya "sünnet" adı verildiği için oğlan çocuklarının erkeklik uzuvlarının ucundaki deriyi çepeçevre kesip alma işleminin de halk dilinde bu deyimle adlandırıldığını söyler (Boratav 2003: 201).

Boratav, sünnet işleminin, İslam ve Yahudi dinlerinin kuralları arasında yer almakla beraber, bu dinlerin dışında kalmış birçok toplumlarca da uygulandığına işaret ederek sünnetin kökeni ile ilgili olarak kimi bilginlerin bunda, "cinsi birleşme"yi ve dolayısıyla "döl türemesi"ni kolaylaştırdığı için bir "bereket töresi" anlamı bulduklarını; bereket tanrılarına veya bereket sağlayıcı kutsal güçlere, türetme uzvunun bir parçasının sunulması diye nitelendirdiklerini belirtir (Boratav 2003: 202).

Sünnet geleneğine halk hikâyelerinde de rastlanır. *Kirmanşah hikâyesinde halk sünnet merasimi için Hurşit Şah'ın huzuruna gelir; Latif Şah hikâyesinde Latif Şah, sünnet olduktan sonra okula başlar* (Alptekin 2005: 174, 178).

Boratav, kirve, kivra, kirve" biçimleri de olan "kirvelik" kelimesinin Doğu, Güney ve Güneydoğu Anadolu'da yaşadığını, kirvenin Hıristiyan çocuklarının vaftiz babası ile vaftiz anasının yerini tuttuğunu, önemli bir "geçiş töreni" olan sünnet vesilesiyle çocuğun ailesine dışardan katılan ve o günden sonra aileden sayılan bir erkek olduğunu söyler (Boratav 2003: 205).

Kirvelik, Türk toplumunda yaşayan geleneklerden biridir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da erkek çocuk sahibi her aile, çocukları büyüdükçe kirve arayışına girer. Kirve, genelde çocuğun babasının yakın arkadaşlarından biridir. Çevrenin ileri gelen, zengin, sözü geçen şahısları da kirvelik için tercih edilmektedir. Ancak bazen bir kişi, ben senin oğlunun kirvesi olacağım, der ve çocuğa kirve olur. En makbul sayılan kirvelik de budur. Yani kirvenin kendi arzusuyla kirvelik yapmak istemesi. Kirve, çoğunlukla sünnet masrafının tamamını yüklenir. Yemekli bir sünnet yapılacaksa aşçılara "kazan açtı bahşişi"ni kirve verir. Sünnetçinin ücretini de kirve öder. Kirveliği kabul eden aile, sünnet töreni bittikten birkaç gün sonra kirve olduğu çocuğun ailesine tatlı gönderir. Buradaki amaç iki aile arasındaki ilişkilerin tatlı bir şekilde devam etmesi temennisidir. Kirve, ailesiyle birlikte, sünnet edilen çocuğu ziyarete gelir,

maddi imkânları doğrultusunda altın takar, hediyelik eşyalar verir. Daha sonra sünnet edilen çocuğun ailesi, kirveye ve onun ailesine değerli birtakım hediyeler verir. İki aile arasında görüşmeler devam eder; dostluk-ahbaplık ileri boyutlara varır. Kirveler birbirlerini kötü zamanlarında yalnız bırakmamaya özen gösterirler.

Ailenin dinî inanışları, sosyal yaşamı, kültürü, tercihleri birçok gelenekte olduğu gibi sünnet törenlerinde de kendini gösterir. Kimi aileler, eğlenceli, çalgılı; kimi aileler ise yemekli, mevlitli sünnet törenlerini tercih ederler. Günümüzde bazı ailelerin çocuklarını doğrudan bir sünnetçiye götürüp sünnet ettirdikleri, bu nedenle kirvelik geleneğini uygulamadıkları da görülür.

Kemal Tahir’in Romanlarında Sünnet Geleneği

Yazar “kirve”lik geleneği, kirvenin seçimi ve görevleri, kirvelik sonrası kurulan ilişkiler hakkında açıklayıcı bilgiler verir:

-Kilivi mi sordunuz bey. Kirvenin ne olduğunu merak mı ettiniz? Kirve bizim buraların bir âdeti. Diyelim ki oğlunuzu sünnet ettireceksiniz. Kendi durum-vaziyetinize göre mahallenin ya da kasabanın ileri gelenlerinden birisine gidersiniz! “İzniniz olursa ben benim oğlanı sizin kucağınızda kestireceğim” dersiniz. Aslı budur bunun. Ne fayda ki değişti son yıllarda az biraz ... “Az biraz” dedimse adam akıllı değişti. Kucağında kestiririm demekle bey, sünnet masrafı yüzde seksen oğlanı kucağına oturtacak herife düşer. Bunlar o saat kaçsız göçsüz yakın akraba kesilirler. Birbirlerini yar başında tutarlar (Nam: 64, 65).

-Kirveyi mi merak ettiniz beyim? Kirve buraların bir âdeti... Çocuğunuzu sünnet ettireceksiniz. Kendi vaziyetinize göre mahallenin yahut kasabanın ileri gelenlerinden birisine gidersiniz. “Ben oğlanı sizin kucağınızda kestireceğim,” dersiniz. Bu teklifi yaptığınız adam hemen hemen mutlaka kabul etmeye mecburdur. Kabul etti mi sünnet düğünüün masrafını yüzde doksan kendisi yapacaktır. Sünnetçinin önünde çocuğu kucağına alır. O andan itibaren iki aile akraba olur. Nasıl akraba, birbirlerine nikâh düşmez şekilde akraba. Âdeta kardeşlik ekseriya namahremlik kalkar. Ölünceye kadar, hatta babalar öldükten sonra bu akrabalık sürer. En müşkül vaziyetlerde kirveyi hiç çekinmeden imdadınıza çağırabilirsiniz (Nam: 164).

Yukarıdaki iki alıntı “Namusçular” romanının farklı sayfalarından yapılmıştır. Yazarın aynı romanın farklı bölümlerinde kirvelik ile ilgili birbirine benzer bilgiler vermesi oldukça ilginçtir.

Anadolu'nun hemen her yöresinde sünnetle ilgili gelenekler bulunmasına rağmen, kirvelik geleneği, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaygındır. Bu nedenle kirve kelimesi herkesçe bilinmez. Romanlarda kelimenin ne anlama geldiği ve kökeni tartışılır:

-*Ne güzel bir âdetmiş! **Bu kirve sözü Kürtçe midir?***

-*Malumuâliniz Kürtçede bir çok Farsî söz var. Ben esasını pek bilmiyorum. Ama bu kelime "girift" kelimesinin değiştirilmiş olması... **Arada sırada "kiriv" diye kullanırlar da ondan diye çıkarıyorum. "Kiriv" derler** (Nam: 164).*

Kirve olanlar birbirlerini isimleriyle çağırılmazlar. Birbirlerine "kirve" diye hitap ederler. Bu hitap; kirvelik geleneğinin, dostluğun ve samimiyetin oluşmasında ne kadar etkili olduğunu kanıtlar.

-*"Bele ki... Gözüm üstüne **kirvene** diyeyim... (Dam: 317).*

-*Yürek kahpe avrat gibi desene Alo **kirve!** (Nam: 49).*

-*Vahap bey size **kirve** diyor, siz de Vahap beye kirve diyorsunuz; hanginiz hanginizin **kirvesi?** (Nam: 65).*

Romanlarda kişilerin sünnet düğünü yapma arzularıyla sünnet yemeğinden bahsedilir:

*Babam Elaziz'e "**kirve**" olacak. Beni de o sebeple götürüyor... Bir ay sonra tekrar gidecek **Sünnet düğününe**. Rahim sen sakın oğlunu **sünnet** yapma... Ben gelinceye kadar bekle... Daha yaşı küçüktür. Ben geleyim de Haydar'ıma bir güzel **düğün** yapartız (Nam: 320).*

*Evlerde değerli yemekler piştiği, nişan, düğün, **sünnet** için toplanıldığı zaman medresedekilerin payları ayrılıp koşturulur oldu (YA: 103).*

Yazar benzetme amaçlı olarak sünnet çocuğu ifadesinin çağrışım gücünden yararlanır:

*Merdivene doğru, küçük adımlarla, **sünnet çocuğu gibi** yürüdü (KM: 73).*

Değerlendirme

Roman kişilerini, Anadolu'nun çeşitli yörelerinden seçen yazar, kahramanlarını seçtiği yörelerin geleneksel kültür unsurlarını bilir ve kişilerini, geleneklerinden koparmadan bir bütün olarak eserlerine yansıtır. Romanlarda, kirvelik geleneğini yaşatan ve birbirlerine "kirve" diye hitap eden insanların bulunması, yazarın okuyucularına bu gelenekten söz etme zorunluluğunu doğurmuştur. Böylece Kemal

Tahir okuyucuları, Anadolu kültürünün bu çok orijinal sünnet geleneğini de tanıma imkânı bulmuştur.

6. 3. Evlenme

Kemal Tahir'in Romanlarında Evlenme Geleneği

Evlenme tıpkı doğum ve ölüm gibi hayatın önemli safhalarından birisidir. Evlilik insan yaşamının büyük bir bölümünde etkili olmakta, evliliğin iyi olması kişi yaşamının da kaliteli olmasını sağlamaktadır. Evliliği iyi olan insanlar, kendilerini huzur içinde hissederler ve iş yaşamlarında daha başarılı olurlar. Nitekim “Her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır” sözü, bunu doğrulamaktadır. Bu yüzden toplumumuzda evliliğe çok önem verilir. Eş seçimine evlenecek kişi ya da onun ailesi oldukça fazla dikkat eder. Evliliği toplumdaki diğer insanlara duyurmak ve mutlulukları paylaşmak için yapılan düğünlere çok sayıda büyüsel kaçınma ve ritüel karışır. Bütün bu uygulamalarla, evlenen çiftlerin hayatını belki de ömür boyu etkileyecek olumsuzluklardan ve kötülüklerden korumak amaçlanır.

Hayatın ikinci önemli dönemi olan evlenme, gerek kız, gerekse erkek için birer geçit sayıldığından, evlenmenin evreleri olan nişanlılık, düğün ve zıfak ayrı ayrı değişik tören ve ayinlerle kutlanır. Çünkü gelini ve güveyi özellikle “geçiş” sırasında zararlı güçlerin kötülüklerinden korumak gerekir. Bu inançlardır ki her evliliğe bir sürü dinsel, büyüsel pratik, ayin ve tören eşlik eder (Örnek 1971: 107).

Halk kültüründe evlilik kutsaldır. Toplumumuzda evlilik ve düğünle ilgili töre, tören ve geleneklerin çok sayıda olmasının nedeni, Türk halkının asırlar boyunca evlilik müessesine verdikleri önemden kaynaklanır. Evlilik dışı ilişkiler toplumumuzda hoş karşılanmaz. Bu tür ilişkilerin iyi neticeler doğurmayacağına inanılır. Dede Korkut'tan itibaren hemen bütün kültür ve edebiyat ürünlerinde evlilik dışı yasak ilişkinin getirdiği kötü sonuçlar dile getirilir. Dede Korkut'ta, peri kızı ile yasak ilişkiye giren çobanın Oğuzların başına, insana benzeyen ancak insani duyguları olmayan, tek gözlü bir yaratık olan Tepegöz belasını sardığı anlatılır.

Her anne-baba, olgunluk çağına gelen kızının ya da oğlunun bir an önce evlenmesini ister. Yorucu ve masraflı da olsa kız istemeden düğün sonrasına kadar uzanan bir dizi gelenek, düğün sahiplerini günlerce meşgul eder. Aileler, çocuklarının evlenip yuva kurmalarından duydukları sevinçten ötürü, evlilikle ilgili gelenekleri uygulamaktan büyük keyif alırlar.

Dede Korkut'ta günümüzde yaşayan evlilik âdetlerinin bir bölümünü bulmak mümkündür. Oğuz Beyleri, Gök ala görklü çemene çadır dikerek; attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kurban ederek düğün yaparlar (Ergin 1997a: 198)

Aşağıda bahsedeceğimiz evlenmeyle ilgili uygulamaların büyük bir bölümü geçmişte kutsal bir anlam taşımış, zamanla bu ritüeller, kutsallığını kaybederek gelenek şekline dönüşmüştür.

Kemal Tahir'in Romanlarında Evlenme Geleneği

Kemal Tahir'in romanları, evlilikle ilgili gelenek ve pratikler açısından oldukça zengindir. Onun eserlerinde evlenmeye yönelik birçok dinsel, büyüsel uygulama, tören, töre, gelenek ve görenek bulunur. Birçoğu Orta Anadolu coğrafyasına ait olan bu evlilik törenleri ile ilgili uygulamaları evlenme aşamalarına göre değerlendireceğiz.

Düğünden Önce Yapılan Uygulamalar

Romanlarda tespit ettiğimiz düğünden önce yapılan evlilikle ilgili uygulamalar şunlardır:

1. Gençlerin evlilik isteklerini belli etmeleri
2. Kız arama
3. Kız isteme-söz kesme
4. Başlık parası
5. Şerbet içme

Bunlarla ilgili halk kültüründe yaşayan pratiklere kısaca değindikten sonra romanlardaki alıntılarımızı vereceğiz:

Anadolu'da genç kız ve erkekler, evlenmek isteklerini farklı şekillerde belli etmeye çalışırlar. Bunlardan birini incelediğimiz romanlarda tespit ettik:

“Koca isteyen kız, ‘ölemedim, ölemedim’ der. Karı isteyen oğlan ‘ben gurbete gideceğim’ der (Sağ: 183).

Genç kız ya da erkek her ne kadar evlenmek istese de geleneksel kültürde yaşlı büyük olan kardeşin daha önce evlendirilmesine dikkat edilir. Günümüzde bu âdet pek kalmamıştır.

Evlilik çağına gelmiş bir erkeğe uygun eşin bulunması için yapılan aramaya “kız arama, kız bakma” denir. Eş için düşünülen kızda en çok aranan nitelikler, güzellik, iyi ahlak ve becerikliliktir. Kızın ailesinin kültürel yapısı ve maddi durumu da bu konuda önemli olabilmektedir. Çoğunlukla her aile, kendi yaşam tarzlarına, kültür

yapılarına ve ekonomik durumlarına yakın ailelerin kızlarını oğullarına istemek taraftarıdır:

Romanlarda “kız arama” geleneğinden bir yerde söz edilir:

-O sıralarda bizim oğlanı evlendirme gayretine düşmüşüz, karı içerden ben dışardan kız arıyoruz (Nam: 169).

Kız isteme olayında, görücü yollama önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Erkek tarafı, beğendikleri kızı, eğer tanıyorlarsa, kızın yakınlarından birinin aracılığıyla görmeye giderler. Burada, kız tarafının tutumunu, kızlarını vermeye gönüllü olup olmadıklarını anlamaya çalışırlar. Kızın hizmetine, çalışkanlığına, fizik yapısına ve güzelliğine dikkat ederler. Bir kusurunun olup olmadığına bakarlar.

Beğenilen kız için görücü ya da elçi gönderilir. Bu kişilerin yörede sözü geçen biri olmasına özen gösterilir. Dede Korkut'ta da benzer bir durum vardır. Banı Çiçek'i istemeye giden kişi, Oğuz Beylerinin sözüne değer verdikleri Dede Korkut'tur

Romanlarda kız istemek için gönderilen görücülerden söz edilir:

-Alelusul bir görücü gönderecek... Hele şimdilik görücüleri yollasın! Gerisini düşünüyoruz, dedi (BMK: 29; HŞİ1: 306).

Kızı istemekle görevli olan kişiye, kimi yörelerde “dünür” denir. Romanlarda dünür, dünürücü şeklinde belirtilen kişilerin kız istemede rol aldıkları görülür:

“Dünürü ne zaman göndereyim?” diye sordu (Dam: 44; DA: 170; RYK: 51).

Kız istenirken “Allah'ın emri, Peygamber'in kavli...” denilerek söze başlanır. İncelediğimiz romanlarda kız isteme aşamalarında böyle uygulamalar olduğu tespitlerimiz arasındadır:

Dünürçülerden biri Reşit Hoca... “Neyi düşünmekte sin Allah'ın emri, Peygamberin kavli...” (Sağ: 109; YA: 440).

Kız istendikten sonra kız tarafı kızı vermeye razı olursa, kız ile oğlanın sözleri kesilir. Söz sonrası kıza ve erkeğe “söz yüzüğü” takılır.

Romanda kız isteme sonucu söz kesildiğinden bahsedilir:

-Deveciliğin Abdurrahman Emmi'm “Ortalık elvermez, araya biraz da akrabalık katalım,” dedi besbelli herifin kızını istedi. Sözü kestiler (KM: 111).

Romanlarda ikinci evliliğini yapmak isteyen bir erkek, ilk eşini görücü olarak göndermiştir:

-Hanım efendiyi nasıl görücü yolladınız? Kendi üzerine ortak getirmek üzere kız istemeye nasıl gitti? (Nam: 372).

Kız istemenin bir yolu yordamı vardır. Kızlar, bazen ilk istemede verilmeyebilir. Halk arasında “Kız evi, naz evi” diye bir deyiş yaşar. Bu nedenle, ilk istemede verilmeyen kız, birkaç kez daha istenir; bu arada kızın ailesi, kızını vermeleri konusunda ikna edilmeye çalışılır. Benzer yaklaşımlar, incelediğimiz romanlarda vardır:

“Kız kısmını şıp diye vermezler. Her şeyin bir zagonu vardır” (RYK: 47).

Romanlarda erkek tarafının kız istemeye yörede sözü geçen kişilerden birini götürdükleri görülür:

Hele kız istemek meselesine geldi mi, Sungurlu'nun padişahu bile, aralarında kan bulunsa, bu rezili yollamamış edemez (RYK: 48).

Yazar, kız isteme ile ilgili bir Çerkez geleneğinden söz eder:

Çerkezlikte at çalmayan oğlana kız bile vermezler (YY: 141).

Başlık geleneği, Eski Türk toplumlarından devam edip gelen ve bugün de özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşayan bir gelenektir. Başlık, kız tarafının erkek tarafından talep ettiği belli miktardaki paranın adıdır. Kız tarafının aldığı bu para, çoğunlukla kızın çeyizinin hazırlanmasında kullanılır. Ancak günümüzde kadın cinsinin aşağılandığı düşüncesiyle toplumun büyük bir kesimi, başlık geleneğini hoş karşılamamaya başlamıştır. Başlık parasının kalkmasında toplumun kültür ve ekonomik yaşamındaki değişim, etkili olmuştur. Özellikle üniversite okuyan genç kızlar ya da erkekler kendi adlarına başlık verilmesini yahut alınmasını istememeleri gibi.

Bütün bu gelişmelere rağmen Anadolu’nun bazı kesimlerinde, başlık geleneğinin tamamen kalkmadığını görürüz. Başlık talebinde bulunan aileler, kızlarının bedavaya gideceği ve kızlarına gelin gittiği ailede değer verilmeyeceği düşüncesiyle başlık parası istediklerini iddia etmektedirler.

Başlık geleneğinin benzer bir şekline Dede Korkut’ta da rastlanır. Kız kardeşini Beyrek’e vermek istemeyen Delü Karçar, kızını istemeye giden Dede Korkut’tan maya görmemiş bin buğra, hiç kısrak aşmamış bin aygır, hiç koyun görmemiş bin koç, bin kuyruksuk kulaksız köpek, bin de pire ister. Bu istekler yerine getirilmezse Delü Karçar, kızkardeşini Beyrek’e vermeyeceğini söyler (Ergin 1997a: 127).

Çoğu birbirine kavuşamayan âşıkların maceralarının anlatıldığı halk hikâyelerinde “başlık isteme” bir motif olarak belirir. Âşık Garip hikâyesinde Şah Senem’in babası Garip’ten kırk kese akçe ister; Kenan Kolu hikâyesinde hükümdar, Köroğlu’ndan kızı Mine Sultan için kızının ağırlığınca altın talep eder (Alptekin 2005: 141, 217).

İncelediğimiz romanların bir bölümü, Orta Anadolu insanının kültürel yapısını âdeta analiz eder. Yazar, yörede yaşayan başlık geleneğine bu amaçla değinir.

Romanlarda, başlığın bir gelenek olarak yaşatıldığı, kız tarafının başlık aldığı ve alınan başlıkların miktarı söz konusu edilir:

*-Yoktur bizde **drahoma âdeti**, çok da ayıp sayılır. Tersine üste **başlık** veririz biz Türkmenler, kız alırken... (DA: 467).*

*-Anan kaç lira **başlık isterse istesin iki yüz lira istesin** (Kör: 298; Nam: 226; 312; Sağ: 78, 85, 109).*

Yazar, günümüzde bazı yörelerde yaşamaya devam eden başlık geleneğine, romandaki kişilerinin sosyal yapılarını, beklentilerini yansıtmak amacıyla eserlerinde yer vermiştir.

Anadolu’da bazı yörelerde “şerbet”, nişan gününün adıdır. Nişanlanacak çiftlerin şerbetleri, nişan günü içilir. Şerbete komşular ve yakın akrabalar davet edilir. Kırsal bölgelerde nişan töreni “şerbet içme” kız evinde yapılır.

*Narlıcalılar bir hafta sonra Petek’le Çalık Hafız’ın **şerbetini içenlerken...** (Köyün K: 351).*

“Sağırdere” romanında dibek dövme törenine başlanırken şerbet içilir:

*Güvey Battal’ın babası, bakır tasla Reşit Hoca’nın önüne gelmişti. Hoca, tasın içinde duran kaşığı besmeleyle aldı, **bal şerbetinden birkaç yudum içti**. Kaşığı yanındakine verirken: -Oh yarabbi şükür... Ağzımızın tadı bozulmasın inşallah! dedi (Sağ: 94).*

Şerbet içme töreni, büyüklerden başlar, şerbeti en son köyün küçük çocukları içer:

***Şerbet içmek** sırası yaşlılardan gençlere gelince avlu kapısına doğru geriledi. Böyle tok gözülü davranmayı ağabeyi Murat’tan öğrenmişti. Gençler de sıralarını savıp küçük çocuklar bağrışarak tasa hücum ettikleri zaman yüzünü buruşturdu (Sağ: 94).*

Şerbet içme töreninden sonra dibek alayı, dibek dövme törenine gitmek üzere yola koyulur. Şerbetlerini en son içen çocuklar da bu alaya katılırlar:

Avluda şerbet tasını boşaltıp alaya yetişen küçük çocuklar dört yanı gürültüye boğmuşlardı (Sağ: 95).

Düğün Aşamasında Yapılan Uygulamalar

Kalbur Hazırlama

İncelediğimiz romanlarda tespit ettiğimiz bir düğün geleneği de “kalbur hazırlama”dır. Kalbur, düğünden önce dibek dövme töreninin yapılacağı gün hazırlanır. Evlenecek kişinin ailesinin maddi durumuna ve çevresine göre hazırlanan kalburların sayısı değişir. Kalburların içinde kuru üzüm, incir, kurabiye gibi yiyecekler bulunur. Yaptığımız araştırmada Sungurlu’da kalbur hazırlama geleneğinin devam ettiğini tespit ettik. Ancak romandaki Yamören köyünde olduğu gibi çok sayıda kalbur hazırlanmadığını, damada yakın olan bir ailenin bu görevi üstlenerek bir tek kalbur hazırladığını öğrendik.

Düğün kalburu mu çıkıyor rezil! (Kör: 29)

İlk kalbur taşıyıcılar damat evinden çıkar:

Reşit Hocayla duaya koşulanlar usanarak susunca, Hoca da son “âmin”i bastırdı. Güvey, evde bunu bekliyordu. Merdiven kapısından önce başlarında birer kalbur taşıyan altı çocuk çıktı. Kalburları örten yeni yazmaların uçlarını rüzgâr havalandırdıkça; kuru üzümler, incirler, kurabiyeler görünüyordu... (Sağ: 93).

Kalburcuların arkasından başında giyim bohçasıyla güvey Battal çıktı (Sağ: 93).

Kalburlar köyün çocukları tarafından başlarda taşınır:

-Başlarında çerez kalburları taşıyan çocuklar tek kolda, kasılarak geçtiler (Sağ: 93).

Dibek alayı köyün bütün mahallelerini dolaşır. Bu sırada kalbur hazırlamış diğer evler de kalburlarını dibek alayına katarlar. Böylece romandaki düğün töreninde kalbur taşıyan çocukların sayısı on bire çıkar:

Avlu kapılarının önünde bekleyen komşular elleri göbeklerinde Reşit Hoca’nın yolunu keserek: “Bizim eve de buyurun! Biz de kalbur hazırladık!” dediklerinden alay pek yavaş gidiyordu. Böyle kalbur hazırlayan evlerin avlu kapısında da hocanın kısa, uzun bir dua okuması, kalabalığın “amin” çekmesi lazımdı. Orta mahalleden,

Aşağı mahalleye ininceye kadar, kalbur taşıyan çocukların sayısı on bire çıktı (Sağ: 95).

Kalburların sayısı yirmi beşe kadar çıkabilir. Ancak köydeki insanların bir bölümü çalışmak için köyü terk ettiklerinden bahsedilen düğündeki kalbur sayısı on beşte kalır.

-Millet, yol parasına çalışmaya gitmeseydi, Yamören'de kalbur yirmi beşi geçirdi (Sağ: 97).

Köyde cimriliğiyle nam salmış Hakkı adlı roman kişisi kalbur hazırlamaz:

-Hani Hocaların Hakkı Efendinin kalburu?.. Hakkı karıyı kızı sırtlamış, köyden savuşmuş... Bir kalbur kavurga vermemek için vatanını terk edecek... (Sağ: 97).

Hazırlanan kalburlar cami kapısına kadar çocuklar tarafından taşınır. Burada kalburlar sağdıca teslim edilir. Sağdıç kalburlardaki çerezleri, cinslerine göre ayırarak camiden sonra dağıtılacaklarla, dibek yerine götürülecekleri belirler:

Murat kalburları bir araya topladı. Leblebileri, incirleri, üzümleri, kurabiyeleri, kavurgaları cinsi cinsine ayırdı. Bir kısmını itişip kakışan çocuklara dağıttı. Camiden çıkacaklara verilecekleri böldü, gerisini, dibek yerine götürmek üzere iki delikanlıya teslim etti (Sağ: 99).

Romanlarda tespit ettiğimiz kalbur hazırlama geleneği, insanlar arasındaki dayanışmaya güzel bir örnektir. Düğün sahibinin yakınları, komşuları birer kalbur hazırlayarak düğüne katkıda bulunurlar. Kalburlar, düğünden önce yapılan dibek dövme töreninde hazırlanır. Kalbur içinde bulunan çerezler, dibek alayına katılacaklarla, camiden çıkanlara dağıtılır. Böylece birçok insanın ağız tatlandırılır. Kalburlardaki yiyeceklerin dağıtılmasıyla çevredeki insanlar özellikle de çocuklar memnun edilerek bir tür saçı yapılmış olur.

Dibek Dövme

Dibek dövme töreni düğünden önce yapılır. Bu törende köyün gençleri, dibekte bulgur döverler. Dibek dövme töreni öncesinde birçok ritüel gerçekleşir.

Dibek dövme töreni, damadın evi önünde başlar. Önce köyün imamı dua okur. Kalbur taşımak için bekleyen çocuklar ve onların ardından da damat evden çıkar. Şerbet içilir. Ardından köy dolaşarak camiye gidilir.

*Düğünün **Dibek alayı** yavaş yavaş yürüyordu. Avluda şerbet tasını boşaltıp alaya yetişen küçük çocuklar dört yanı gürültüye boğmuşlardı (Sağ: 95).*

Romanlarda, evlenecek kişilerin dibek dövürebilmesi için bazı şartları taşımaları gerektiğinden bahsedilir. Dul bir kadınla evlenen kişi dibek dövüremez. Eşi ölen erkek, bakire bir kızla evlenirse dibek dövürebilir. Kuma üstüne giden kızların dibekleri dövülmez:

*-Ergen delikanlıya bir kız gerek mutlaka! Köyün ortasında **dibek dövürmecesine** düğün yapılacak. **Dul karı alsan dibegi döğülmez.** Seni alacağım. Anan kaç lira **başlık isterse** istesin iki yüz lira istesin (Kör: 298).*

*Kız oğlan kızın birinci şerefi dibek... Delikanlının ilk karısı mertlik edip çabuk ölürse, bir daha evlenmek var. **Kız ehli kız aldın mı, bir dibek daha döğdürürsün.** Ama karı kısmının dibegi bir kerecik... Dört kere evlense faydası yok (Kör: 106).*

*-Gönül verdiğiniz suna boylular, eşek gibi kızlar... **Kuma üstüne gittiklerinden dibekleri döğülmeyecek** (Sağ: 106).*

Dibek alayındakiler, kalburları topladıktan sonra öğle ezanına doğru camiye giderler. Sağdıç, cami önünde alaydakileri beklemektedir:

*-Böyle **dibek alaylarında** köyü hesapla dolaşıp duaları hesapla okuyarak, caminin önüne tam öğle namazı vakti geldiği meşhurdu (Sağ: 98).*

-Cami kapısında sağdıç hazır olmalı... (Sağ: 98).

*Mustafa, ilk safta, Hocanın sağındaki güvey Battal Ağaya bakıyordu. “Güvey olmak kolay değil! Daha **dibek alayında** adamın yüreği oynar. Oysa **gerdeğe daha bir hafta var!**” (Sağ: 99).*

Namaz sonrası damat, sağdıçın getirdiği damatlık kıyafetlerini giyer. Ardından alaydakiler, dibekte dövülecek ekin çuvalını almak üzere yeniden damat evine giderler:

-Sağdıç Murat da, Battal'ın babasıyla beraber yukarı çıkmıştı. Biraz sonra elele verip kolları üzerinde taşıdıkları ekin çuvalını aşağı indirdiler. Battal babasını yükten kurtarmak için hemen koşup sırtını döndü. Güvey, çuvalı yüklenince Reşit Hoca yanık bir dua tutturdu (Sağ: 101).

Romanlarda dibek dövme töreninin yapılacağı yer, özel olarak hazırlanır. İnsanların yiyip içmeleri, dinlenmeleri ve eğlenmeleri için hiçbir şey esirgenmez.

Aşağı mahalle harmanlarındaki dibek taşının yanına varıldığı zaman yaşlılar yerlerine çoktan oturmuşlardı. Bir kahve ocağının ateşi harıl harıl yanıyor, bakır ibriklerin burnundan dumanlar tütüyordu (Sağ: 102).

Şuna bak Allasen!.. Kilimleri serdirmiş. Kahve takımlarına bak... Tepsiler bütün mahpushane işi... (Sağ: 102).

Dibek töreninde masraftan kaçmayan düğün sahipleri övülür.

-Dibekte paraya hiç acımamışlar. “Yaşlılar kahveden usandı. Cigaralar tepe gibi yığılmış” dediler (Sağ: 111).

Ekin çuvalını dibek yerine kadar damat taşır. Hoca dua okur. Damadın babası, ekin çuvalının ağzını açar, dibeğe bir miktar buğday koyar. Damat ilk tokmağı vurur. Ardından sağdıç tokmağı alır. Dibeğin etrafında buğday dövmek için bekleyen yedi delikanlı daha vardır (Sağ: 103).

Yazar, dibek dövme törenini dramatize eder. Törende sekiz köy delikanlısı türküler eşliğinde buğday döverler:

Şimdi, dibeğin başında uğraşan bu sekiz kişi, Yamören'in en usta tokmak sallayanlarıydı. Kocaman tokmakları, sırayla kaldırıp havada bir hoş savurduktan sonra “Hünk” diyerek indiriyorlar, bir kulaç uzunluğunda, dört beş karış enindeki taş teknenin içinde birbirlerine hiç çarptırmıyorlardı (Sağ: 103).

Dibek başındakilerden birisi türkü çağırmaya başlamıştı. Yarısında ötekiler de uydular. Tokmakları kaldırırken sesleri azalıyor, indirirlerken yukarıdan aşağı, büyük bir su dökülür gibi gürleliyordu (Sağ: 105).

Yukarıdaki alıntılar, güveyin dibek dövme töreninde önemli görevleri olduğunu gösterir. O, bizzat dibek dövme törenine katılır. Dibek töreninin başlangıç yeri olan damat evinden kalbur taşıyan çocuklarla birlikte çıkarak alaya katılır. Dibek alayındakilerle birlikte namaz kılar. Damatlık kıyafetlerini giyer. Dibekte dövülecek buğday çuvalını omzunda taşır. Dibeğe ilk tokmağı o vurur.

Dibek alayının damat evinden başlayarak köyü dolaştıktan sonra öğle ezanına yakın camiye varmaları ve alaydakilerin camide öğle namazını kılmaları, alaya köy imamının önderlik etmesi, tören sırasında sürekli dualar okunması, evlilikle ilgili dinî geleneklerdir. Böylece evli çiftlere bolluk bereket getirmesi düşüncesiyle yapılan dibek töreni için dinsel görevler de yerine getirilmiş olur.

Dibek dövme töreni şenlik havasında geçer. Damadın evinden çıkarılan buğday, dövülür ve evli çiftlerin ileriki yaşamlarında elde edecekleri ürünlerinin bereketli olması temenni edilir. Yazar, dibek dövme törenini bir ressam gibi romanına çizerken dibeğe katılanların ruhsal durumlarını, dinî inanışlarını, beklentilerini ve töresel zorunluluklarını dile getirmiş olur.

Kına Gecesi

Genellikle düğünden bir gece önce yapılan “kına gecesi” düğünün önemli aşamalarından biridir. Bu gecede, kız ve erkeğin ellerine, birbirlerine adandıklarının ifadesi olarak kına yakılır. Kızın ayaklarına da kına yakıldığı olur. Kız ve erkek kınaları ayrı ayrı yapılır. Kız kınasına kadınlar, erkek kınasına erkekler katılır. Ancak günümüzde bu gelenek, özellikle şehir kültüründe, değişmiş; kız ve erkeğin kınaları bir arada yapılmaya başlanmıştır.

Romanlarda yazar, kına gününden bahsederek kız ve erkek kınasına göndermede bulunur:

*Ayşe, elbet, **kına** günü geline bakmaya gelecek (Sağ: 90).*

*-Evet, babamız sevinir, oğlumuz yetişti, evlenme sırasını tuttu diyerekten; biz seviniriz, düğünümüz kurulmaktadır, gelinimiz gelmektedir, sağdık mağdıç, **güvey** hamamları, **kınaları** falan diyerekten... (Dam: 364).*

Bazı yörelerde kına gecesinden sonra hamama gidilir:

*-Geçende **kına hamamında** gördüm, oğlunu sen verecek olsan kızları bırakır anasına sarılırsın (Dam: 369).*

“Sağırdere” romanında geniş bir şekilde ele alınan köy düğününde kına gecesi, erkekler ve kadınlar arasında ayrı ayrı yapılır. Kadınlar kendi aralarında oynarken erkekler kendi aralarında eğlenir; halay çeker ve diğer yöresel oyunları oynarlar:

*Ortada iki kız, **Çiçekdağı havasını** oynuyordu (Sağ: 112).*

*Meydana yaklaştıkça davulun **Sinsin havası** vurduğu anlaşılıyordu (Sağ: 116).*

“Sağırdere” romanındaki kına gecesi düğünden üç gün önce, dibek dövme töreninin yapıldığı günün gecesi yapılır. Törende gelin ve damadın komşuları ile gelinin kaynanası ve babası geline çeşitli hediyeler verirler. Geceye, sadece kadınlar katılır. Kına töreninde erkeklerin bulunması ya da oynayan kadınları izlemesi yasaktır.

Yazarın düğünün önemli safhalarından biri olan ve günümüzde de geçerliliğini koruyan “kına gecesi töreni”ne eserlerinde yer vermesi, düğünle ilgili gelenekleri bir bütün olarak yansıtması açısından önem taşır.

“Sağırdere” romanında geline verilecek hediyeler, kına gecesinde açıklanır; orada bulunan herkese gösterilerek “berekat versin, kutlu olsun” gibi sözler eşliğinde gelinin omzuna asılır:

Bir endaze çember, bir altın, beş endaze basma, üç arşın amerikan, bir çift kundura, bir şal kuşak, on iki tane gümüş düğme (Sağ: 107, 108, 112).

Zengin düğün sahiplerine verilen hediyeler oldukça çeşitlidir. Aşağıdaki alıntımızda evlenecek çiftlere; kilim, koyun, dana, tay, döşek pamuğu, eyer takımı, silah, kamçı hediye edilmiştir:

-Filancadan Kürt kilimleri... Falancadan şu kadar baş koyun... Şuradaki ahabım iki dana... Beriki Arap Kırmızı binek tayı... Alaca'dan döşek pamuğu... Osmancık'tan eğer takımı... Besbelli yüreğimize gayret vermek, ya da alacağımız kahpenin ödünü çatlatmak için gerdek odası duvarına kundağından arpacığınadır her yanı gümüşle işlenmiş kapaklı Martin, ki Alaman Mavzeri çıkaklı beri resmen antika olmuştu, yanına altıparlar dedikleri kakmalı Smith-Vesson, soluna sapı som gümüşlü olup mavi, yeşil, kırmızı cevahir taşı sokulu Çerkes kamçısı ki sapının içinde üç köşeli çelik şiş vardır ve de can alıcı bir zehirli şiş olup her bir yüzüne Arapça cenk ayetleri yazılmıştır, kazılmıştır. Bunların altında gümüşlü Osmanlı eğeri ile gümüşlü yular takımı duruyordu (Dam: 366).

Geline ve damada çeşitli hediyelerin verilmesi, geleneksel kültürde yardımlaşmanın bir sembolüdür. Yazarın iki romanında yer verdiği bu gelenek, daha çok yeni evli çiftlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. “Sağırdere” romanında gelinin hediyelerini kına gecesi aldığı, hediyelerin neler olduğu, kimler tarafından ve ne şekilde takıldığı anlatılırken “Damağası” romanında ise sadece evli çiftlere verilen hediyelerden bahsedilmiştir.

Okuntu

Okuntu “küçük armağanlarla yapılan düğün çağırısı” (DerS: 3275) anlamına gelir. Dede Korkut'ta okumak (ohumak şeklinde) fiili, çağırma anlamında kullanılır ve dört yerde geçer (Ergin 1997b: 229). Düğün daveti, “çağırıcı” anlamına gelen “okuyucular” tarafından yapılır. Bu gelenek, geçmiş yıllarda Anadolu'nun hemen her

yöresinde uygulanmaktaydı. “Okuyucu”, eş dost, akrabayı birer birer dolaşır onları düğüne davet ederdi.³ Bu davet sırasında şeker, lokum, kuru üzüm gibi tatlı yiyecekler dağıtılırdı. Burada dağıtılan tatlı yiyeceklerin bir tür saçı olduğu ve yine kötü gözlerden, nazardan korunmaya yönelik olduğu açıktır. Günümüzde düğün çağrıları davetiye ya da telefonla yapıldığı için, okuyucular aracılığıyla okuntu gönderme geleneği, ancak kırsal bölgelerde yaşatılmaktadır.

İncelediğimiz romanlarda büyük bir bölümü, kırsal yörelerde geçen düğünlerde düğün davetinin okuntularla yapıldığı görülür:

*-Korucu kısmı **ergen düğününde** fırtına gibi döneleyecek değil mi? **Okuntuları** yerli yerine yetiştiremedi vakti vaktiyle... (KM: 276).*

*-Tam benim zebunluk sıramda bir **okuntu** gelmez mi?.. Okuntu... Bildiğin düğün okuntusu...*

*-Varsın gelsin. Ben de bir şey sandım. **Sen her gelen okuntuya neden gidecekmışsin, beş parasız bir kopuk?** (RYK: 76).*

***Düğüne okuntu geldi** bi güzel... Yani, bize helalinden beş pankanot gereklendi (RYK: 77).*

Romanlarda, özellikle köylerde, düğünlerin yakın köylerdeki tanıklara bildirilmesi işini okuyucuların üstlendikleri görülür. Düğünün ne zaman ve nerede yapılacağı okuyucular tarafından bildirilir. Bu şekilde kendisine okuntu ulaşan kişi, düğüne katılma zorunluluğunu duyar.

6. 3. 1. Düğün

Geleneksel kültürümüzde düğün, köylerde üç gün sürerken, şehirlerde bir gün ile sınırlandırılır. Eskiden genellikle sonbahar ya da ilkbahar aylarında yapılan düğünler, değişen kültürel yaşamdan ötürü, artık hemen her mevsim yapılabilmektedir.

Romanda mart ayının düğün ayı olduğundan söz edilir (Sağ: 14).

Köy düğünleri bayram havasında geçer. Halay, düğünlerde en çok oynanan oyundur. Bazı köy düğünlerinde güreş yapıldığı da olur:

*İlkbaharda köy köy dolaşıp düğünlerde **güreş** tutuyor, yazın yaylanın namlı çınarlarının gölgesinde sabahtan akşama kadar horul horul uyuyordu (Köyün K: 58).*

³ Doğu Anadolu’da düğün daveti yapan kişilere “hındırekçi” denir.

*Köyün içi, o gün, hele öğleden sonra Çankırı'nın Cumhuriyet bayramına dönmüştü. Yemekler de hem iyi, hem boldu. Kahveler içildikten sonra **meydan halayı** başlamış, ardından **güreş** tutulmuştu (Sağ: 121).*

Düğünlerin en önemli özelliklerinden biri de özellikle kırsal yörelerdeki düğünlerde muhakkak düğün yemeğinin verilmesidir. Düğün yemeğine çevredeki zengin fakir herkes çağrılır. Böylece insanlar memnun edilmeye çalışılır:

*-Herifler, bedava **düğün yemeği** buldular, bırakır giderler mi? (Sağ: 79).*

Davul ve zurna düğünlerde en çok kullanılan müzik aletleridir. Büyük düğünlerde, özellikle zengin ailelerin düğünlerinde çifte davul bulunur. Çifte davul, düğünün daha güzel ve coşkulu geçmesini sağlar:

*-**Çifte davullu düğünler** kurulur bu yıl... (BM: 35; RYK: 174; Köyün K: 349).*

Romanlarda “düğün kurmak” deyiimi, düğün yapmak anlamında kullanılır. Düğünün kurulması için, düğünle ilgili tüm hazırlıkların tamamlanması gerekir:

*-**Şu Yamören'de bir düğün kurulacak. Düğünlerin padişahu...** Otuz köyün adı okunacak (Kör: 225; Köyün K: 27).*

Köylerde düğünler çok önemsendir; delikanlının şanı, şerefi olarak algılanır:

*-Köy yerinde **ergen delikanlının birinci şerefi: Düğün kurmaktır... Delikanlının şanı şerefi düğün**” dedim (Köyün K: 25).*

Düğün sahibinin evine “düğün evi” denir. Hem kız hem erkek tarafının evleri için aynı tabir kullanılır:

*Bir eşek uydur, üstüne bin, tabanca ataraktan tut **düğün evini**... (RYK: 76).*

Romanlarda, düğün davuluna, benzetme amaçlı olarak yer verilir:

*-**Oğlanın göğsü düğün davulu gibi**, güm güm ötmekte... (Köyün K: 99).*

Yazar, Burdurlulara ait ilginç bir düğün geleneğinden söz eder:

Burdurlular düğünlerde geline adeta işkence ediyorlardı. Kızcağız gözlerini kaldırıp etrafına bakmasın diye üst üste gözkapaklarına altın pullar yapıştırılıyor, eğer ailede yoksa ince kangalları, beşibirlik dizisi, taç kiralayıp biçare kız, (Persenk) haline getiriliyordu. Bu yüklenmiş haline acımadan bir iskemle üzerine çıkarıp ayakta tutuyorlar, zorla ağlatmak için ne kadar acıklı mani, koşma varsa söylüyorlardı (BMK: 155).

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde “düğün tutmak”, “düğün yapmak” veya “toy tutmak” şeklinde ifade edilen düğün törenleri, romanlarda “düğün kurmak” şeklinde

söylenir. Delikanlılar, düğünü kendileri için onur verici bir olay olarak görürler. Düğün denince akla davul gelir. En şanlı düğünler çifte davullu olanlardır. Roman kişileri için düğün, hem eğlenmek hem de gösteriş yapmak için büyük bir fırsattır.

Damadın Saklanması

Kalafat, Anadolu Türk düğünlerinde gelinin veya damadın daha ziyade de damadın kaçırıldığını söyler. Sağdıç, kaçırana hediye vererek kaçırılan damadı ya da ona ait eşyayı geri alır (Kalafat 2006b: 8). Bu kaçırma işlemi önlemek için damat, sağdıç tarafından saklanır.

Aşağıdaki cümlede damadın kalbur çıkan evleri dolaştıktan sonra saklanması kendisinin ya da kendisine ait bir eşyanın kaçırılmasını önlemek içindir.

-Mustafa, ağabeyi Murat'ın ardından yürürken, "Sağdıç oldu mu, bunun gibi olmalı! Güveyi sakladığı yeri, kardeşine bile söylemez benim Murat Ağam" diyordu. "Güvey kısmı, gerdek sabahı, kalbur çıkan evleri dolaşp el öpünce, yallah saklanır. Bir de yatsı namazında görürsün. Sonrası gerdek..." (Sağ: 122).

Murat, güveyi, namaz bitince götürüp bir yere saklamış, herkes odalara dağılıp köyde el ayak çekildikten sonra gene camiye getirmişti (Sağ: 136).

Yazar, "Sağırdere" romanında evlenme geleneklerine geniş yer ayırmıştır. Damadın kaçırılmasını önlemek için sağdıç tarafından saklanması geleneği, roman kişilerinin bu gelenekle ilgili inanç, tutum ve davranışları eserde yansıtılmıştır.

Gelin ve Damat Giyimi

İnsan yaşamında düğünün çok özel bir yeri vardır. Bu özel günde giyilecek kıyafetler gündelik yaşamda giyinilenden farklı olacaktır. Bu nedenle, gelin ve damat için özel giyimler hazırlanır. Kızlar; gelinlik, erkekler damatlık giyerler. Anadolu'nun birçok yöresinde kızın giyeceği gelinlik erkek tarafından, erkeğin giyeceği damatlık ise kız tarafından alınır.

Dede Korkut'ta Beyrek adlı kahramanın düğün öncesinde adaklısının gönderdiği kırmızı bir kaftan giydiği görülür (Ergin 1997a: 129). Hikâyede, kırmızı kaftan, kişinin evleneceğinin işareti sayılmaktadır.

İncelediğimiz romanlarda yazar, damat giyiminden ayrıntılarıyla söz ederken, gelin giyimi hakkında hiçbir bilgi vermez.

Romanlarda damat yerine güvey ifadesi kullanılır. Güveylek adı verilen damat kıyafeti, sırmaları, oyaları olan özenle hazırlanmış bir kıyafettir:

-Ya bizim o avanaklık sıramızda, **güvey giyimi** giyineceğiz, **güvey silahları, sırmaları, oyaları** kuşanacağız diye sevinmemize ne demeli? (Dam: 364; Köyün K: 25).

“Sağırdere” romanında damatlık kıyafetleri, dibek dövme töreninin yapıldığı gün giyilir. Kıyafetler, bir bohçaya konulmuş olarak sağdıç tarafından, dibek alayının öğle namazını kılmakta olduğu camiye getirilir:

Namaz bitince, sağdıç Murat güveylik elbise bohçasıyla içeri girdi (Sağ: 99).

Güveylik, cep ağızlarından aşağıya kadar siyah kaytanla işlenmiş yeşil şayaktan bir zipka ve kırmızı-sarı çizgili bir gömlektir. Damat, kıyafetlerini besmele ile giyer (Sağ: 100).

Açık kurşuni çuhadan yapılan işlemeli yeleğin gümüş düğmeleri, düğünde bulunanlarca oldukça beğenilir (Sağ: 100).

Damat, güveylik kıyafetini giydikten sonra fes takar, fesin üzerine de rengârenk oyali bir yazma sararak ucunu, omzundan sallandırır (Sağ: 100, 101).

Romanlarda, güveylik giyimiyle ilgili ilginç bir gelenek de, damadın paltosunun sağ kolunu giymemesidir (Sağ: 138).

Halk kültüründe, damatla ilgili olarak “damat tıraşı” adı verilen bir gelenek yaşatılır. Damat; düğün günü, özenli bir şekilde tıraş edilir. Eserlerde güvey tıraşına da değinilir:

Laz zıpkası, sırmalı cepkenle karabaşlık, Berber Rıza Onbaşı'nın özenerek perdahladığı güvey tıraşı herife doğrusu yaraşmıştı (Köyün K: 28).

Düğün gelenekleriyle ilgili oldukça geniş bilgiler veren yazar, damat giyiminin özelliklerini ayrıntılarıyla anlatmıştır. Eserlerinde gözlem malzemesinden yararlanan yazarın gelin giyiminden hiç söz etmemesini, kadın erkek ayrı yapılan bir düğünde gelin giyimini ayrıntılı bir şekilde gözlemleyememiş olmasına bağlayabiliriz.

Gelin ve Güvey Hamamı

Halk kültüründe hamamlarla ilgili birçok gelenek vardır. Bunların bir kısmı çağımızın modernleşme serüveninden ötürü unutulmuş olsa da günümüzde bazı uygulamaların, kimi yörelerde, özellikle düğünlerde yaşatıldığı görülmektedir. Gelin hamamı, bazı yörelerde kına gecesinden sonra yapıldığı için bu geleneğe “kına hamamı” da denir. Diyarbakır’da gelin, gelin hamamına düğünden sonra, kaynanası ve görümceleri tarafından götürülür. Kızın ailesi de hamama davet edilir. Hamam

ücretini erkek tarafı öder. Hamama gidenler yıkanmanın dışında yer, içer ve eğlenirler. Zılgıtlar çekilir, özellikle genç kızlar oynatılır:

-Geçende kına hamamında gördüm, oğlunu sen evecek olsan kızları bırakır anasına sarılırsın (Dam: 369).

Bazı yörelerde erkeklerin güvey hamamına götürüldüğü olur. Buna “güvey hamamı” denir. Romanlarda bu geleneksel uygulamadan söz edilir:

*-Evet, babamız sevinir, oğlumuz yetişti, evlenme sırasını tuttu diyerekten; biz seviniriz, düğünümüz kurulmaktadır, gelinimiz gelmektedir, sağdık mağdıç, **güvey hamamları**, kınaları falan diyerekten... (Dam: 364).*

*Zengin yerin **güvey hamamı** gibi, ortada davullu zurnalı haley kurulsaydı, boğma rakı su gibi aksaydı, en namlı âşıklar bağlamalarına çökseydi, millet bundan daha çok coşup eğlenemezdi (YY: 120).*

Düğünlerde eğlenmek için hiçbir fırsatı kaçırmayan insanlar, hamamlardan da bu amaçla yararlanır. Gelin ve damat hamamlarında gelin ve damadın yakınları doyasıya eğlenirler. Yazar, halk kültüründeki bu geleneksel unsura da romanlarında yer vererek roman kişilerinin düğün eğlencelerine ışık tutar.

Ata Binme

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan at ve ata binme, düğünlerde önemli bir unsur olarak görülür. Özellikle kırsal yörelerdeki bazı düğünlerde gelin damat evine atla gelir, gençler ata biner ve birbirleriyle yarışır. İncelediğimiz romanlarda geçen bir köy düğününde, köydeki genç kızların ata bindikleri görülür:

“Sağırdere” romanında, köydeki on bir genç kız ata biner. Yazar, ata binen kızların renkli giyimlerini betimler:

*Bu sırada evin arkasından **atlı bir kız** çıktı. Sarı şalvarının iyice kavradığı kalın bacaklarını yana açarak özengiler üzerinde dikilmişti. Yüzünde kırmızı büürümcükten bir peçe vardı. Başına sardığı kara örtünün uçları beline bağlı idi (Sağ: 125).*

*Demincek senin Pelvan’la hesapladık: **Bu yıl on bir kız ata binecek...** Yamören’in on bir kekliği... (Sağ: 126).*

***Atlı kızlar**, Aşağı mahalle harmanlarındaki dibek taşının önüne toplanmışlardı. Hafif tırısıla “Sağırdere”ye doğru indiler. Orada, öndeki süvari, kumanda verir gibi, elini kaldırıp hayvanını salıverdi. Ötekiler de, kamçı-üzengi, dörtnala kalktılar (Sağ: 132).*

Bir düğün geleneği olan genç kızların ata binmesi, kültürümüzde kadınların atlarla olan bağlarının çok eski dönemlere uzandığının bir kanıtıdır. Eski Türk destan ve halk hikâyelerinde kahraman kadınların at üstünde savaştıkları, yarıştıkları ve düğünlerde ata bindikleri anlatılır. Yazar, Türklerin atlarla olan bu yakınlıklarını “Sağırdere” adlı romanında genişçe yer verdiği bir düğünde geleneksel bir unsur olarak yansıtmıştır.

Gelin Alayı

Gelinin baba evinden alınıp kocasıyla birlikte yaşayacağı eve götürülmesine “gelin alma” denir. Gelin alma, günümüzde daha çok pazar günü yapılmakla beraber, evlenen kişilerin şartlarına göre başka günlerde de gelin alınabilmektedir.

Gelin alayını, erkek tarafı oluşturur. Alaydakiler, büyük bir sevinç ve coşku içinde hazırlanarak gelinin baba evinden alınması için yola koyulurlar. Çok eski zamanlarda gelin atla ya da faytonla baba evinden alınır. Şimdilerde ise gelin almaya arabalarla gidilmekte ve gelin konvoyu oluşturulmaktadır. Gelin ve damadın binecekleri “gelin arabası”nın önü, geçmiş dönemlerde, elbiselik parlak bir kumaş yahut oyuncak bebek takılarak süslenirdi. Şimdilerde bunun yerini çiçekler ve kurdeleler almıştır. Ayrıca gelin ve damadın adlarının baş harflerinin yazılı olduğu parlak kâğıtların arabanın arka camına; “evleniyoruz”, “mutluyuz” gibi ifadelerin ise arabanın uygun yerlerine yapıştırıldığı görülmektedir.

Gelinin Baba Evinden Alınması Sırasında Uygulanan Gelenekler

Düğünün bu aşamasında yörelere göre değişen çok farklı uygulamalar bulunur. İncelediğimiz romanlarda tespit ettiğimiz gelinin baba evinden alınması ile ilgili olarak yapılan iki uygulama bulunmaktadır. Bunlar, “saçı yapma” ve “kapı parası alma”dır.

Sağdıç tarafından gelini oğlan evine getirmekle görevlendirilen ve aynı zamanda sağdıcin kardeşi olan Mustafa'nın üzerine kızın babası tarafından para ve şeker serpilir, silahlar atılır:

Kızın babası, avlu kapısında durmuştu. Mustafa'nın başı üzerinden iki avuç bozuk para, iki avuç boyalı şeker serpti (Sağ: 129).

Anadolu Türk düğünlerinde “kapı parası”, “kapı basma” yahut “sandık parası” adı verilen bir gelenek vardır. Oğlan tarafı, gelini almaya geldiklerinde kız tarafı gelinin bulunduğu odanın kapısını açmaz. Bazen de varsa gelinin küçük kardeşi yoksa

yakın bir akraba çocuğu, çeyiz sandığının üzerine oturarak gelinin götürülmesi işini zorlaştırır. Bahşiş alındıktan sonra kapı açılır ya da sandığın üzerinden inilir.

Dumrul'da, gelin ata binmeden önce kız tarafı "kapı bağı" adı altında erkek tarafından at, tabanca veya benzeri bir hediye ister. Hediye alınmadan kız eşikten dışarı çıkarılmaz, verilmez. Iğdır'da ve Azerî Türklerinde, benzer uygulama "kapı pulu" veya "kapı basması" adı altında yapılır (Kalafat 2006a: 179).

"Sağırdere" romanında, gelin almaya gelen kişiler, kız tarafından kapıyı açmalarını ister. Kız tarafı direnir. Erkek tarafı, kız tarafına verecekleri para miktarını artırarak kapıyı açtırmaya çalışırlar:

-Ulan kapıyı açın!.. Bir sözüümüz var... İçerden ses soluk çıkmayınca, verilecek parayı arttırmaya başladılar: -Canım bir pankanot daha olsun!.. -Benden de bir lira geliyor!.. -Yahu, altı pankanota mı açılacak? Cennet kapısı mı bu? (Sağ:128).

Aynı romanda gelin, sağdıcın kardeşi tarafından baba evinden alınır. Yüzü ince kırmızı bir peçeyle örtülü olan gelin, ata biner:

*Mustafa "Bismillah" diyerek dizgini tuttu. Sayvanın altındaki kalabalık yer açtı. **Gelin, merdiven kapısından ağır ağır çıktı. Yüzüne ince kırmızıdan peçe örtülmüştü** (Sağ: 129).*

"Büyük Mal" romanında gelin, baba evinden ak katıra bindirilerek oğlan evine getirilir:

*Nefise kız altuna elmasa bürünüp sırmadan kadifeden bedeni görünmez **ak katıra** bindirilip Yediçınar Yaylasına gelin gidince göçmenler öçlerini kinlerini unutup "Amandır! Düşman kazıkta gerek!" diyerekten düğüne bir başka türlü koşulup haftalarca davul dümbelek döğdürüp çifte zurnalar öttürterekten bayram ettiler. Başkaca düğün evine armağanlar yağdırdılar ki, güvey, İstanbul'un Padişahı olsa, ancak o kadar olur (BM: 327).*

Gelin getirilirken kullanılan araçlardan biri de faytondur. Ancak, romanlarda gelinin babasının faytonu beğenmeyip tahtırvan istediği görülür:

*-"**Gelin** benim evime, hayır, gâvur icadı **fayton arabasıyla açıkta gelemez, hele ki Veli Paşa'nın edepsiz oğlu faytonuyla hiç gelemez**" diye bağıırken, bizimkinin babası Kemal Paşa'nın kongrecilerinden olmakla "Fayton olmayınca benim kızım eşeğe mi binecek deli dürzü?" diye sormasıyla bizim rahmetli "Eşek de ne aykırı sözdür, eskinin kadifeli tahtırvanına ne olmuş? **Tahtırvan isterim** tahtırvan! Hemi*

de Merzifon yapısı tahtırvan isterim! İki yanında da Osmanlı sancağı çekilmiş tahtırvan olmalı.” Bu tahtırvanı şimdinin delikanlıları pek bilmez. Önden arkadan iki ok arasına iki kat çeker tahtırvandır ki eskinin sultan hanımlarını ve de vezir karılarını taşır tahtırvan idi. Sırmalı perdeler uçuşur, kafesine yıldızlı süsler vurulmuş bir tahtırvan ki bildiğin saray cumbasından farksız... Arkasında çeyiz yüklü beş ak katır... (Dam: 370).

Kızın baba evinden çıkarken ağlaması âdettir. Yazar, bir fıkrayla bu geleneğe atıfta bulunur:

-Kız gelin olmuş. Giderken âdettir, ağlayacak. Babası: “İstemiyorsan kal” demiş. Verdiği karşılık ne hoştur: “Ben hem ağlar, hem giderim.” Bizimkisi de o hesap... (YY: 293).

Gelinin Oğlan Evine Götürülmesi Sırasında Yolda Yapılan Uygulamalar

Gelin, oğlan evine götürülürken onu her türlü kötülükten, nazardan korumak için saçı yapılmaya devam edilir.

“Sağırdere” romanında, gelin alayının geçeceği yol üzerinde bekleyen insanlar, alaydakilerin üzerine arpa ve buğday karışımı serperler. Gelin alayı oğlan evine yaklaştığı zaman, damadın annesi, eteğindeki buğdayları saçar:

İkinci güneşi, gelinin gölgesini selvi gibi uzatmıştı. Yolun iki tarafında, avluların kapısında bekleyen kocakarılar, üzerlerine avuç avuç buğday, arpa serpererek bağırıyorlardı. –Uğurlu bereketli olsun!.. –Ağzının tadı bozulmasın!.. Battal’ın anası avlu kapısında bekliyordu, gelin yaklaşınca eteğindeki buğdayları saçmaya başladı: - Hayırlı olsun!.. Kademli olsun! Evimize uğur... Evimize dirlik... (Sağ: 130).

Gelinin oğlan evine getirilmesi sırasında uygulanan bir diğer gelenek, gelinin caminin etrafında üç kez dolaştırılmasıdır. Bu gelenek bugün Ankara, Çankırı, Eskişehir, Konya ve Çanakkale’de yaşamaktadır (Santur 1995: 196, Kalafat 1996: 17).

Üç sayısının kutsallığı ile de bütünleştirilen bu gelenek “Sağırdere” romanında anlatılan düğünde uygulanmaktadır:

Gelini, caminin çevresinde üç kere dolaştırmak lazımdı (Sağ: 129).

Bu gelenek, bize eski dönemlerde gelinin ocak ya da ateş etrafında dolaştırılmasını anımsatmaktadır. İslamiyet öncesi dönemlerde kutsal sayılan ateşe

yönelik olarak yapılan bu uygulama, İslamiyet sonrası şeklen aynı kalmış sadece kutsal sayılan nesne değişmiştir.

Gelin Oğlan Evine Getirildikten Sonra Yapılan Uygulamalar

Türk halk kültüründe gelin, oğlan evine getirildikten sonra da bir dizi büyüsel, dinsel ve geleneksel işlem gerçekleştirilir. Kemal Tahir'in romanlarında yer alan iki farklı geleneksel uygulama tespit ettik:

1. Gelinin hediye istemesi
2. Gelinin testi kırması

Gelin attan ya da arabadan inmeden önce, erkek tarafından bir hediye ister. Bu hediye yörelere göre değişmekle birlikte tarla, ziynet eşyası ya da çeşitli hayvanlardan biri olabilir. Gelin bunlardan birini almadan oğlan evine girmez. Geline verilecek hediye koç ya da benzeri bir hayvan ise bazen gelinden bu hayvanı kaldırması istenir. Gelin hayvanı kaldırabilirse onu hak eder. Bazı yörelerde gelin eve girer; fakat oturmaz, ayakta bekler. Kayınbabası “Gelin otur bir koç, düve vb. vereyim.” dedikten sonra oturur. Kimi yörelerde gelin, attan inerken veya eve girerken bereket getirmesi için eşiğin önüne kazan, tencere veya kaşık koyarlar.

Gelinin hediye istemesi geleneğini, Kemal Tahir'in romanlarında tespit ettik. Burada damat evine atla getirilen gelin, attan inmez; kaynana ve kayınbabasının kendisine hayvan hediye etmelerinden sonra attan inmeye razı olur:

Sayvanın önünde, kız tarafları, dizgini, üzengiye tuttular: -Gelin attan inmiyor!.. Battal'ın anası, birkaç avuç bozuk para serpti: -Ben bir inek verdim!.. İnsin!.. – Yetmez!.. Kayınbaba, elini göğsüne vurdu: -Ben de, beş tiftik davarı verdim... İnsin!.. Gelin inmeye davranınca, Mustafa dizgini bıraktı (Sağ: 130).

Geline verilen hayvanların hangileri olduğunun bilinmesi için kayınbaba bu hayvanların kulaklarını işaretler:

Battal'ın babası, geline attan inmesi için bağışlanan hayvanların kulaklarını bıçakla markalıyor, “kaynana hanımın” verdiği sarı inek başını silkeledikçe yarılmış kulağından çevresine kan sıçırıyordu (Sağ: 132).

Bu gelenek, özellikle gelinin kaynana ve kayınbaba ile birlikte yaşadığı dönemlerde görülür. Böyle evliliklerde gelin, kaynana ve kayınbabasıyla yaşadığı için yeni evlilere ev kurulmaz, eşya alınmaz. Ancak, kaynana ve kayınbabanın sahip olduklarından ufak bir bölüm geline verilerek gelin, memnun edilmeye çalışılır.

“Testi kırma”, Anadolu Türk kültüründe, gelinin oğlan evine girişi esnasında yapılan uygulamalardan biridir. Gelin, bazen boş bazen de içi su ya da şeker dolu bir testiye, erkek evinin kapısı önünde kırar. Testinin kırılması, etraftaki kötü güçlerin gürültüyle uzaklaştırılacağı inanışından kaynaklanmaktadır. Günümüzde testi, bazı yörelerde ise tahta kaşık kıran gelinin tüm kötü huylarını dışarıda bıraktığına inanılır.

Aşağıdaki alıntımızda, gelinin oğlan evine getirilmesi ile ilgili yapılan bir dizi uygulama yer almaktadır:

*Bizim karının tahtıravanı kapıya dayanınca çevre töresine uyularak **bir boş testiye yere çalıp kırdılar. Gelinin suratına gün ışığı vurmasın için ve de saçının bir teli namahremlere görünmesin için iki yanına karılar ve çarşaflar tutuldu, bizim karı bunların arasından geçerek eve girdi ama yere serilen okunmuş Mekke seccadesine basarak girdi. Sağ ayağını bastığında bir hoca amin diye bağıarak camları zangırdattı. Duayı kısa kesmesine sevinip karı milleti ellerini yüzlerine çaldılar. Anamız ve de analıklarımız, çarşafların dışına **avuçlarla para serptiklerinden** biriken bebekler bağırsarak ve de itişerek kapışmaya durdular ki az kalsın çarşaflar yırtıla, ipek çarşaflar... (Dam: 371).***

Gelinin seccadeye basarak ve sağ ayağıyla oğlan evine girmesi ise İslâmiyet'in etkisiyledir.

Gerdek

Türk halk kültüründe düğünün son aşaması olan gerdekle ilgili birçok gelenek yaşar. Gerdeğe girecek damadın sırtının yumruklanması, gelinin yüz görümlüğü almadan yüzünü açmayıp damatla konuşmaması bunlardan bazılarıdır.

Dede Korkut'ta gerdeğe girme ile ilgili çeşitli bilgiler bulunur:

Oğuzların gerdeğe girecekleri yeri belirlerken ok atmaları ve okun düştüğü yere gerdek çadırını dikmeleri önemlidir:

Oğuz zamanında bir yiğit ki ivlense oh ataridi, okı ne yirde düşse anda gerdek dikeridi (Ergin 1997a: 129).

Altunluça günlüğün diküp Kan Taralı gerdegine girüp muradına maksudına irişdi (Ergin 1997a: 198).

Roman kahramanları, evlilik konusuna değindiklerinde gerdek gecesine göndermede bulunurlar:

“Yahu bizde erkeklik kaldı mı bakalım... Hey yarabbî... **Gerdek** gecesi... (Nam: 295).

*Sanki kızı almış da **gerdek** odasına kapatmış. Birazdan yanına gidecek...* (Nam: 295; RYK: 68, 148; Sağ: 167, 121; YS: 174).

“**Gerdek** gecesinin şaşkınlığı hepsinden baskın demek” (YS: 174).

Yazar, roman kişilerinin gerdek gecesi ile ilgili duygu ve düşüncelerini yansıtarak gecenin önemine değinir.

Gerdekle ilgili olarak incelediğimiz eserlerde tespit ettiğimiz uygulamalar şunlardır:

1. Damadın sırtına vurulması
2. Gelinin konuşmaması
3. Gelinin gerdek nöbeti tutan damadın arkadaşlarına yiyecek getirmesi
4. Namaz kılma

Anadolu'nun birçok yöresinde gerdeğe girmeden önce damadın sırtı çoğunlukla damadın arkadaşları tarafından yumruklanır. Bu geleneği, incelediğimiz romanlarda tespit ettik:

*Evde dört marangozla karılarından -dördüncü marangoz Rıza Ustaydı- bir de Mahir'in Süleyman ağabeyinden başka kimse **kalmayınca güveyi yumruklayarak, gerdeğe koyup kendileri de evlerine döndüler** (BMK: 46).*

Bu yumruklanma bazen şiddetli olacağı için damadın yumruklara dikkat etmesi gerekir:

Gerdeğe girerken yumruktan kendini kollayacaksın (Sağ: 166).

*Dayı maksut denilen imansız Arap'ın **gerdek yumruğundan kolla kendini** (YS: 168).*

Gerdeğe girecek olan damadı, hayır getireceğine inanılarak yapılan yumruklama, halk kültürünün ilginç geleneklerinden biridir. Yazar, evlilikle ilgili geleneklere romanlarında yer verirken bu geleneği de göz ardı etmemiştir.

Gerdekle ilgili bir diğer gelenek ise gelinin gerdeğe girmeden damattan “konuşmalık hakkı” almasıdır: Gelin gerdek odasında damatla yalnız kalınca konuşmaz. Damat gelini konuşturmaya çalışır. Oysa gelin, güzel bir hediye (bu çoğunlukla altındır) almadan damatla konuşmama konusunda tembahlidir.

Yeni gelin gelinlik adabı, adama dilini bağlar, yüzünü örter, ona dil açma hediyesi ve uygulaması yapılarak dili açılır ondan sonra konuşmaya başlar (Kalafat 2006a: 177).

Damat, gelini konuşturmak için dil döker, çeşitli yollar dener, hatta hileye başvurur:

*Gerdek gecesi, en zor mesele: **Karıyı söyletmek**. Oturur ocağın başına, yuvarlar ateşleri... Aklı sıra altın alacak konuşmalık...Biraz para uzatırsın, “Kız hele konuş daha vereceğim!..” diyerek cebini şıkırdatırsın. Söylemez. Su istersin getirir: Bardağı uzatınca görmezden gelirsin. “Buyur!” desin diye... Dersini alçaklar iyi yerden alırlar. “Buyur” demez! Ama ben ne yaptım. Karı “Buyur” demeyince bardağı alırken parmağını sıkıverdim. “Uf” diye bağırdı, “Uzatma kız, oldu bu iş!” dedim. “Sen konuştun sayılırsın” dedim. Silâhı pencereden sıkıverdim. (Sağ: 166).*

Romanda bazı damatların hediye vermemek için gelinleri silah zoruyla konuşturduklarından söz edilir:

*-Diliyle razı edip tava getiremezse, görürsünüz, bu Osman oğlan silah gücüyle cebriyle döküp fukara **gelini armağansız konuştursa** gerek... (Dam: 367).*

*-**Gelini** parasıyla **söyletmeyecek** de bu namussuz, karnına lüveri Martini dayayarak mı söyletecek demektesin? (Dam: 367).*

Gelinden beklenen onun hemen konuşmaması ve damattan yüz görümlüğü hediye almayı başarmasıdır:

*-**Yüz görümlüğü** ister. Hemen gevezelik etmeseydin, **konuşturmalık** da alırdın (YS: 169).*

Romanda gelinin konuştuğu, damat tarafından atılan silahla köylülere bildirilir:

Konuşan gelin, kendilerini bacada bekleyen damadın arkadaşlarına baba evinden getirdiği yiyecekleri verecektir:

*Patlayan bir tabanca ikisini de sıçrattı. Vahit kasketini düzeltilti: -Battal Ağam, Selime'yi konuşturdu. Aferin!.. **Bu silah konuştuğunu bildiriyor!..Gelin kısmı konuştu mu, Kerem düğmeleri çözdü demektir...Karnımız aç, bakalım Selime neler getirmiş? Nöbetçilere bacadan verilecek yemeği, kız, evinden heybe ile getirirdi. Vahit biraz sonra, kuyudan su çeker gibi, kuşağı yukarı aldı. Ucuna bağladıkları yeni bir mendile, tavuk kızartması, yufka ekmeği, bir de un helvası koymuşlardı (Sağ: 141).***

Boratav, “Sağırdere” romanını da örnek göstererek şu tespiti yapar: “*Karı kocalık görevini yerine getirmeye engel olan kusur, kızın anatomi yapısından geliyorsa, bu durum, kimi bölgelerin geleneğinde, ünlü sevda hikâyesinin kadın kişisi Aslı’ya bağlanır, böyle sakatlığı olan kızların Aslı soyundan geldiğine inanılır. Çankırı bölgesinin gerdek törenleri arasında güveyin erkeklik görevini başardığı haberinin “Aslı’nın düğmeleri çözüldü” deyiimiyle muştulanması bu inanişin anlatımı olsa gerektir*” (Boratav 2003: 48). Ancak romanda “Kerem düğmeleri çözdü” deyiimi, gerdek sonrası güveyin erkeklik görevini yerine getirmesinden dolayı değil, gelini konuşturması sonrası söylenmiştir. Yani gerdek gecesi, konuşmalık hakkı almak için susan gelinin, damat tarafından çeşitli yollar denenerak konuşturulduğunun ifadesi olarak bu deyim kullanılmıştır.

Gerdekle ilgili geleneklerden biri de damadın birkaç arkadaşının kimsenin gerdekte olup bitenleri izlememesi için gerdeğe girilecek evin damında nöbet tutmalarıdır. “Sağırdere” romanında damadın iki arkadaşı, gerdeğe girilecek evin damında gece boyunca bekleyerek bu görevi yerine getirirler:

Güveyi eve koyduktan sonra Vahit’le Mustafa dama çıktılar, ***gerdekte olup bitenleri, kopuk ipsiz takımı gözetlemesin diye bir zaman da burada nöbet beklemek lâzımdı*** (Sağ: 138).

Gelin, nöbet tutan kişilere baba evinden yiyecek getirir. Nöbetçiler, bacadan bir kuşak sallayarak, gelinin getirdiği yiyecekleri alırlar:

-Ben belimdeki kuşağı bacadan sallandıracağım. Karnım aç. Battal Ağa adaletini göstereyim gayri... (Sağ: 138).

Nöbetçilere bacadan verilecek yemeği, kız, evinden heybe ile getirirdi. Vahit biraz sonra, kuyudan su çeker gibi, kuşağı yukarı aldı. Ucuna bağladıkları yeni bir mendile, tavuk kızartması, yufka ekmeği, bir de un helvası koymuşlardı. (Sağ: 141).

Bu uygulama, damadın bekâr arkadaşlarının, yeni gelin ve damadı kıskanmasını önlemeye, onların gönüllerini hoş tutmaya yönelik bir gelenek olarak şekilleniyor. Yalnız dikkatimizi çeken nokta, bu yiyeceğin bacadan verilmesidir. Baca, ocakla ilişkilidir. Türklerin eski dinî inanişlarında ocak kutsal sayılırdı. Yemeğin bacadan verilmesi, aynı zamanda ocak iyesinin de memnun edilmeye çalışıldığını gösterir. Yeni evli çiftlerin ocaklarının tütmesi, yuvalarının huzur içinde olması için saçı, baca

aracılığıyla yapılmıştır. Bu yüzden yapılanların ocak iyisi ile ilgili inanışların bir hatırası olduğunu söyleyebiliriz.

Ayrıca Kuzey Türklerinde pencere yerine geçen baca için, dualar edilmektedir (Ögel 2002: 27). Evlilik töreninde yapılan bu uygulamanın çok eski dönemlerde Kuzey Türkleri tarafından yapılan “baca için dua etme” uygulamasıyla bir ilgisi olup olmadığı hakkında kesin bir hükme varmamız, şu an, pek mümkün görünmemektedir.

Mardin’de yapılan Köse ya da Berköse eğlencelerinde kadın ve erkek kılığındaki gençler ellerindeki torbalara ip bağlayarak, bunu bacalardan sarkıtıp ev sahiplerinden yemiş toplarlar (Kalafat 2006a: 180).

Gelinin baba evinde getirdiği yiyeceğin damadın arkadaşları tarafından bacadan alınmasıyla yukarıda bahsettiğimiz Mardin’deki eğlencede gençlerin yiyeceklerini bacadan toplamaları arasında bir paralellik, benzerlik olduğu muhakkaktır.

Türk halk kültüründe evlenme geleneklerinden biri de gerdek öncesi gelinle damadın iki rekât namaz kılmalarıdır. Romanda bu konuya temas edilirken bir yerde kadınların gerdek namazı kılmadıklarından söz edilir:

-Aklımın ermediği: Gerdek gecesi, oğlan da kız da ikişer rek’at namaz kılacaklar. Namazı o için arasına kim sokmuş? Hep hocaların edepsizliği.. Ben iki yuvarlanmada kılıverdimdi, “Kulhuvallah” bile demedi. Başımı döndürdüm ki bizim karı benden önce bitirmiş (Sağ: 167)

Annem ant verdi. İki rekât namaz kılacakmışsın (YS: 170).

Hanımlar neden kılmazlarmış gerdek namazı (YS: 170).

Günümüz toplumunda da uygulanan gerdek namazı, evlilikle ilgili dinî geleneklerdendir.

Gerdekle İlgili Diğer Geleneksel Uygulamalar

Gerdek gecesi yapılan işlemlerden biri de gelinin bakire olup olmadığını anlamak için ak bir bezin yatağa serilmesidir. Gerdek sabahı, bu bezin oğlanın yakını bir kadın tarafından görülmesi gerekir.

Yazar, kültürümüzde yaygın bir uygulama olan bu geleneğin roman kişileri için önemi üzerinde durur. Köy kadınlarının gerdek sabahı bu bezi görmeye gelmeleri, geleneğin ne kadar ciddi bir biçimde uygulandığının bir kanıtıdır:

Selime şimdi ak bezi yatağın ortasına sermiştir, hay Mustafa! Üstüne kızlık kanı damlayacak ak bezi... -Sus ulan ayıp! -Ayıp olsa, karılar yarın gelir bakarlar mı? (Sağ: 142).

Karıların seyre gelmesi, bakalım işe oyun karıştı mı, diyedir. Tavuk kanı, ördek kanı olmayacak... adam kanı olacak (Sağ: 167).

Romanlarda gerdek sonrası bakire olmadığı anlaşılan gelinin kara çul giydirilip bohçası eline verilerek annesinin evine yollanacağı, bakireliğini ispatlayamayan kızların zor durumlarda kalacakları anlatılır:

Kara çul giydirip bohçası kolunda anası evine yollamaz mısın? (Sağ: 141).

-O ne biçim lakırdı! Alacağız ya... Yüzü kara mı çıksın gerdek sabahı? (Kör: 170).

Romanlarda geçen gerdekle ilgili ilginç bir gelenek de bir kızın gerdek gecesi, başına kara bir yazma bağlaması ve her yıl bu yazmanın üzerine bir tane daha sarması şeklindedir. Yaptığımız araştırmada Anadolu düğün geleneklerinde böyle bir uygulamaya rastlamadık.

Karı, öldüm Allah, kara kavuğunu istiyordu. Meğer o kara kavuklar, üst üste sarılmış kara yazmalarımı... Bir kız gerdeğe girdiği gece bir kara yazma bağlar, sonra her yıl bunun üstüne bir tane daha sararmış da, bu böylece, ölene kadar sürer gidermiş (YY: 133).

Yazar, roman kişilerinin gerdekle ilgili geleneklere bağlılıklarını anlatırken birtakım zorunlulukları ve sıkıntıları da dile getirir. Kimi geleneklere trajik-komik bir şekilde yaklaşan yazar, böylelikle sadece roman kişilerinin dünyasına eğilmekle kalmaz; toplumda yaşanan gerçeklikleri de gözler önüne serer.

Düğün Sonrasında Yapılanlar

Romanlarda düğün sonrası yapılan bir tek geleneksel uygulama bulunmaktadır. Bu da zülüf kesme geleneğidir.

Yörüklerde gelin oğlan evine geldiğinde baş bağlama yapılır: *Ortaya bir yastık konur, iki kadın gelini üç kez dolaştırıp bu yastiğe oturtur, zülüf ve perçem kesilir (Artun 2005a: 167).* Zülüf kesme, gelinin genç kızıktan kadınlığa geçişini simgeler.

İncelediğimiz romanlarda söz edilen gelin kâkülü, zülüf kesme töreninin roman kişilerinince uygulandığının göstergesidir:

Alnındaki gelin kâkülü güneşte altın gibi parlıyordu (YY: 183).

Evlenme İle İlgili Diğer Geleneksel Unsurlar

Çeyiz

Evlenecek kızın baba evindeyken kendisi için hazırladığı ev eşyalarının tümüne çeyiz denir. Geleneksel kültürümüzde çeyizin çok önemli bir yeri vardır. Kız anneleri, henüz kızları bebekken çeyiz hazırlığına başlar ve bu hazırlık, kızın evleneceği güne kadar devam eder. Bazen bu şekilde hazırlanan çeyiz eşyalarının bir kısmının modasının geçtiği görülür.

Çeyiz, daha çok el işleri, özellikle dantel, yatak malzemeleri ve mutfak eşyalarından oluşur. Bir evde ihtiyaç duyulan bütün küçük ev eşyaları, iğneden ipliğe kadar çeyizde bulunur. Değişen yaşam koşulları kız çeyizindeki eşyaların da farklılaşmasına neden olmuştur. Günümüzde ekonomik gücü olan aileler, kızlarının çeyizine elektronik ev aletleri, yatak odası takımı gibi büyük ev eşyalarını da eklerler. Anadolu'da kimi yörelerde eskiden düğünden önce “çeyiz görme” günü yapılırdı. Kızın hazırladığı çeyizin tamamı bir odada serilir, komşular ve yakın akrabalar çeyiz görmeye gelirlerdi. Gelenlerin kızın çeyizine katkıda bulunmak için uygun bir hediye getirmesi gerekirdi. Bu gelenek, günümüzde sadece kırsal bölgelerde yaşamaktadır.

Halk hikâyelerinden Kenan Kolu hikâyesinde de çeyiz geleneğinden söz edilir. Kenan hükümdarı, kızının çeyizini hazırlamak için altı aylık bir süre ister (Alptekin 2005: 295)

Kemal Tahir, romanlarında gelin çeyizinden söz eder; roman kişisi, annesinin çeyizinden kalan tek hatıra olan yatak takımına çok saygı gösterir. Çok ihtiyaç duyduğu halde onu kaybetmek istemez. Çünkü annesinin vasiyeti oğlunun gerdekte bu yatak takımını kullanmasıdır:

*Annesinin **gelinlik yatak takımı**... Bütün sefaletlere, bazen açlıklara, ev kirası verilmediği aybaşlarında mal sahibi kadının insanı yerin dibine geçiren sözlerine rağmen asla satılmayan bunlardı. Çünkü Mahir Efendi, bir gün karısına: “Bunları Murat'ın düğününe saklarız.” demişti. Canseza hanımının vasiyeti vardı: “Baban istemişti. Düğünde bunları kullanacağız! Ben görmesem, sen gene öyle yaparsın.” (HŞİ1: 153).*

*-Anasının vasiyetini sen de bilirsin! Her şeyi sattık hastayken. Yatak takımına geldi mi, directti rahmetli. Ben biliyorum! Aklını takmıştı buna. **Gerdek gecesi Kadir bu yatak takımında yatacak**... (YA: 171).*

Hepsi işlemeli ve yepyeni olan yatak takımı, yorgan yüzü, karyola etekliği, yastık başları, güvey bohçası ve seccadesinden oluşmaktadır:

Kan rengi karanfiller... Yemyeşil yapraklar. Hem de kabarık işlenmiş... Annesinin gelinliğinde Fatma sultanın hususi yaptırıp gönderdiği takım... (HŞİ: 154).

-Al ipek kumaş üzerine, ibrişimle renk renk laleler işlenmiş büyük bir yorgan yüzü, karyola etekliği, çift çift yastık başları, bohçası, güvey seccadesiyle hiç eksiksiz, hem de hiç kullanılmamış gibi yepyeni bir takımdı bu... (YA: 306).

Yazar, yatak takımının sahibi Fatma Hanım'ın duygularını dramatik bir şekilde anlatır:

On beş lira beş kuruş, bu yatak takımı. Fatma Hanım'ın bütün mutluluğunu bağladığı gelinlikleri... (YA: 316).

Yazar, iki romanında aynı yatak takımından söz eder. Bunun nedeni, bu yatak takımının yazarın annesine ait olmasıdır. Roman kişilerinden yatak takımını satmak zorunda kalan Murat ise yazarın kendisidir. Yazarın annesinin yatak takımına bağladığı mutluluğu ve oğlunun gerdek gecesi, kendi çeyizinden kalan son parça olan bu yatak takımını kullanmasını vasiyet etmesi, yazarı derin izler bırakmış olmalıdır.

Halk kültüründe gelinin damadın ailesine (anne, baba, kardeş) ve yakın akrabalarına (teyze, hala, yenge gibi) baba evinden ayrı ayrı bohça hazırladığı görülür. Bohçalara hediye verileceği kişiye göre elbiselik kumaş, gömlek, havlu, yazma, lif, el işi çorap ya da patik vb. konur. Gelin, bohçaları düğünden sonra, kendisini görmeye gelen bu yakın akrabalara verir.

Romanda kız bohçasından alınabilecek bir mendilden söz edilir:

Kızın bohçasından kendisine bir mendil düşeceğine inansa... (RYK: 203).

Romanlarda Çerkezlerin kız çeyizinde bulunması gereken eşyalardan birinin gümüşlü eyer olduğu anlatılır:

Çerzlikte zagon, kız yönü, damada, mutlak gümüşlü eğer verir. Bizimkinin babası da bir Çerkez eğeri yollamış ki, sokağa atsan iki yüz altın eder. Bunu da çeyizlerin arasına koymuşlar (BM: 205).

Yazar, "Devlet Ana" romanında bir Rum geleneği olan drahoma âdetini anlatır:

-Bilirsiniz **drahoma âdeti** vardır bizde... Kızlar kocalarına soyluluklarına uygun çeyiz getirirler. **Drahoma** istemiyormuş, Senyör Rumanos benden... Azdır babamın toprağı... **Drahoma** için birkaç köy verdi mi, yoksulluğa düşer enikonu... (DA: 466).

Romanda Türklere böyle bir geleneğin olmadığı, tam tersine erkek tarafının kızın babasına başlık verdiği anlatılır:

-Yoktur bizde **drahoma âdeti**, çok da ayıp sayılır. Tersine üste **başlık** veririz biz Türkmenler, kız alırken... (DA: 467).

Romandaki bir satıcı, malını satmak için gelin çeyizini benzetme amaçlı olarak kullanır:

-Murada ermemiş ergen kız çeyizleri bunlar... Gerdek gecesi kocasından kaçmış oynak **gelin çeyizleri**... (BÇ: 89).

Kemal Tahir, Türk kültüründe yerleşmiş bir düğün geleneği olan “çeyiz”i anlatırken, ailesinin özellikle de annesinin çeyizi ile ilgili duygularını iki romanına yansıtır. Bu da bize çeyiz eşyalarının Türk toplumunda ne kadar değerli olduklarını göstermeye yeter sanırım.

Sağdıç

Önceden belirlenen ve düğünün hemen her aşamasında geline ve damada yardımcı olan, yol gösteren damadın yakını evli çifte “sağdıç” denir. Sağdıçın en önemli görevi gelini ve damadı gerdek hakkında bilgilendirmektir.

Dede Korkut hikâyelerinde Egrek ve Segrek adlı iki kardeşin aynı anda evlendikleri ve birbirlerine sağdıç oldukları görülür (Ergin 1997a: 233).

Romanlarda anlatılan düğünlerde, sağdıçlık, önemli bir unsur olarak belirir:

- Seninkisi... Bildiğimiz **sağdıç emeği**... (BÇ: 191; Dam: 364, 365).

Yazar, sağdıçlık geleneği hakkında oldukça zengin bilgiler verir. “Sağırdere” romanında tespit ettiğimiz sağdıçın görevleri çeşitlidir:

1. Sağdıç, dibek alayını köyün camisi önünde bekler ve kalburları teslim alır:

*Reşit Hoca yaşlılarla beraber güveyi alıp camiye girince **Murat** kalburları bir araya topladı* (Sağ: 99).

2. Damadın damatlık giyimlerini, dibek dövme töreninin yapılacağı gün camiye getirir:

*Namaz bitince, **sağdıç** Murat güveylik elbise bohçasıyla içeri girdi* (Sağ: 99).

3. Erkek evinden gelin sandığının kız evine getirilmesi görevi de sağdıca aittir. Düğünün sağdıca bu görevi, kardeşi Mustafa'ya verir:

*-Erkek evinden **gelin sandığı** getirilecek! Sana teslim! Gözünü aç! Örtüyü falan çaldırma! Rezilliktir (Sağ: 122).*

Gelin sandığının üzerinden kırmızı bohçanın çalınması, sandığı erkek evinden kız evine götürülen kişi için onur kırıcı bir durumdur. Bu yüzden bu işi yapan kişinin çok dikkatli olması, sağını solunu iyi kollaması gerekir:

*Murat, Mustafa'yı çağırdı. Bir beygire bir sandıkla bir kat yatak yüklemişler, bunlara **kırmızı saçaklı bir örtü** örtmüşlerdi. Battal'ın anası besmele çekerek, beygirin yularını Mustafa'nın eline verdi: -Buyur Mustafa! Kendini göstereceğin sıradır. Gelini de senden isterim. Böylece yedeğinde getireceksin!.. -Merak etme anacığım! Al gözümden... Bir besmele de Mustafa çaktı, koltuğunun altında asılı büyük bıçağını bir daha yokladı. Avludan çıkınca, kocaman Yamören'in içinde tek başına kalmış da, çevresini düşmanlar sarmış gibi yüreği ürperdi. Böyle bir işi ilk defa görüyor, sağdıçlığın ne zor olduğunu ilk defa anlıyordu. "Doğru bir söz!.. **Sağdıçlık zor!** (Sağ: 123).*

4. Sağdıç erkek evinden aldığı sandığı kız evine teslim eder ve gelini alıp erkek evine getirir. Bu görevinin karşılığında bahşiş alır:

*-Oğlum Mustafa! **Gelini yedeğinde götürülen bahşişi unuttur mu?** (Sağ: 123).*

5. Sağdıç, düğün günü damadı saklayarak, damadın ya da ona ait bir eşyanın çalınmasını önlemek ister. Güveye ait bir eşyayı kaptırırsa, bunun karşılığını kendi bahşişinden öder.

*Güveyin kundurasını, fesini kaparlar. Güvey kısmında, gerdek günü akıl ne arasın! **Sağdıç ne kaptırdıysa aldığı bahşişten ödeyecek...** Bahşiş, şurada dursun, rezilliği ne yapalım!" Hayvanın yularını var gücüyle sıktı (Sağ: 123).*

6. Sağdıcin görevlerinden biri de gelinin bakire olduğu müjdesini, kız evine götürmesidir:

*-**Selime kız çıkarsa, Murat Ağam kız evine müjde götürecektir.** Sağdıcin bir işi de, boş yere seğirtmek... (Sağ: 143).*

Kemal Tahir, anlatılarında, sağdıçlığın zor ve sıkıntılı bir süreç olduğunu dile getirir. Düğünün her aşamasında sağdıcin görevi vardır. Özellikle damadın kaçırılmasını önlemek için sağdıç tarafından saklanması onun en zor görevlerinden

biridir. “Sağırdere” romanında sağdıçlık görevini yerine getiren ve aynı zamanda köyün küçük başağası olan Murat, bu görevini başarıyla tamamlar.

Silah Atma

Kimi yörelerde düğünün çeşitli aşamalarında silah atılır. Bu gelenek bazen kaza sonucu ölümlere neden olmasına rağmen günümüzde bile devam etmektedir. Özellikle köy düğünlerinde gelin, baba evinden çıkarıldığı zaman üst üste silahlar atılır. Bu gelenek, gürültünün kötü güçleri kaçıracağı inancından doğmuş olsa da günümüzde daha çok mutluluğu ve şenliği kutlama amaçlı olarak yapılmaktadır.

“Sağırdere” romanında, düğünün farklı aşamalarında bolca silah sıkılır. Silah, dibek dövme töreninin yapıldığı gün atılır. Güvey, ekin çuvalını sırtına aldıktan sonra köy delikanlıları, art arda silah atarlar:

Avludaki delikanlılar durmadan silâh atmağa başladıklarından dua işitilmez olmuştu (Sağ: 101).

Romanda dibek töreninin yapılacağı gün silahla birlikte dinamit de patlatılır:

*-Gördün mü Murat Ağanı? Yaşasın!.. Dinamit getirdi demek... Başağa şerefine, Yamören’de **dinamit yakıyor*** (Sağ: 102).

Köy düğününe davet edilen yakın köylerin delikanlıları, düğün günü köye geldikleri zaman silah atarlar:

Topluluklar köye yaklaşınca silah atıyorlar (Sağ: 121).

Gelin, oğlan evinin kapısına vardığı zaman silahlar atılır:

*Bunların arkasında iki Çingen davul dövmekte ki yeri göğü gömületmekte... **Gelin evin kapısına dayanınca, yüzlerce tüfenk bir telden çekilircesine patlayıp, gümbürtüleri dağlara vurup yankılanıp, Çorum’u depreme ve de velveleye verdi*** (Dam: 370).

*-**Silah sesleri**, davul gümbürtüsü arasında zor konuşuyorlardı* (Sağ: 131).

*Davul-zurna ötüyor, köçekler dönüyordu. **Dünürcüler havaya silah boşaltıyorlardı*** (Sağ: 132).

Damat, gerdek gecesi, gelini konuşturduğunu haber vermek için silah atar:

*-**Battal Ağam, Selime’yi konuşturdu. Aferin!.. Bu silah konuştuğunu bildiriyor!..*** (Sağ: 141).

Gelinin bakire olduğu çevreye silah sıkılarak bildirilir:

-*Selime sağlam* çıkarsa Battal Ağa bir şarjör yakar; köyü depreme verir (Sağ: 143).

Sağırdere'yi geçip *Meryem*'in evi önüne geldiği zaman silah patlamağa başladı. *Mustafa* durup saydı: “Tamam yedi kurşun! İyi, güzel! **Kız** çıktı *Selime*!.. (Sağ: 144).

-*Selime kız* çıktığından Battal Ağam yedi fişek yaktı (Sağ: 147).

Yukarıdaki uygulamalar, bize silahın düğün törenlerinde önemli fonksiyonları olduğunu gösterir. Silah sıkmanın haberleşmek, müjde vermek, sevinç gösterisinde bulunmak gibi farklı amaçları vardır. Düğünlerde bu kadar çok silah sıkılmasının nedenlerinden biri de Türklerin eski dinî inanışlarından kalan, gürültünün çevredeki kötü güçleri etkisiz hale getireceği inanışıdır. Yazar, anlatılarındaki düğün töreninde silahların ne amaçla ve ne kadar sıkıldığını ayrıntılarıyla anlatır.

Evlenme İle İlgili Büyüsel İçerikli İşlemler

Bağlama

Gelinle damadın evliliğini kıskanan ya da istemeyen kişi ya da kişilerin damadın erkeklik görevini yerine getirmesini engellemek için yaptıkları bazı büyüsel işlemler vardır. Bu uygulamalara genel olarak “bağlama” adı verilir. Anadolu’da yörelere göre farklı şekillerde bağlama yapılabilmektedir.

Aydın’da nikâh kıyılırken, kilit kapanır, parmak bağlanır, bıçak açılırsa damadın gerdekte başarısız olacağı düşünülür ve yapılanlar, büyü olarak kabul edilir (Kalafat 1996: 17).

Kemal Tahir’in eserlerinde gördüğümüz bağlama örnekleri, üzengiden taş geçirme, saat kapama, bıçağı kınına sokarak bir daha çıkarmama şeklindedir.

Üzengiden taş geçirmeliler ki, Battal Ağa sana “Ne olmuş”u sormalı!.. (Sağ: 128).

-*Üzengiden kırk tane taş geçirirlerse* Battal Ağa yandı. Gerdek gecesine geline el süremez, utancından ölür (Sağ: 128).

-*İsmail, nikâhları kıyılırken saati da kapadım. Bıçağı da kınına soktum. Kızın bineceği hayvanın üzengisinden Vahit, kırk taş geçirdi... Hiç biri fayda vermedi. Hani “Herif karıya yaklaşamaz, utanır da, utancından çatlar!”muş... Hep yalan!* (Sağ: 154).

Değerlendirme

Büyüsel birer uygulama olan saat kapama ve bıçağın kınına sokularak kullanılmayacak halde tutulması, damadın erkeklik görevinin kapatılacağı anlamında yorumlanır. Bıçağın kullanılmasının demirle ilgisi olabileceğini de unutmamak gerekir. Kırk taş geçirme uygulamasında ise hem taşlardan beklenen yardım hem de kırk sayısının kutsallığı önem taşır.

Yazar, evlenme ve düğün ile ilgili unsurları, sadece evlenecek çiftler açısından değerlendirmez. Evlilik sürecinin dışında kalan insanların bencilce tutumlarını, büyüye sığınışlarını ve evliliğinin olumsuz sonuçlanması için gösterdikleri çabalarını da anlatılarında ele alır. Onların duygularını, belli bir temeli olmayan batıl inançlarını dramatize eder.

Evlenme ve Düğün Gelenekleri İle İlgili Diğer Unsurlar

Evlenme ve düğün gelenekleri ile ilgili olarak “Sağırdere” romanında tespit ettiğimiz geleneklerden biri, gelinin yüzüne kırmızı ince bir örtünün örtülmesidir:

Mustafa “Bismillah” diyerek dizgini tuttu. Sayvanın altındaki kalabalık yer açtı. Gelin, merdiven kapısından ağır ağır çıktı. Yüzüne ince kırmızıdan peçe örtülmüştü (Sağ: 129).

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de gelinin yüzüne duvak adı verilen ince kırmızı bir peçenin örtülmesi dikkat çekici bir durumdur. Bu sayede tazeliğin, güzelliğin ve masumiyetin sembolü olan gelinin tüm kötülüklerden korunması amaçlanmaktadır. Hiç değişmeyen al renk ise, albastı ya da al karısı adı verilen kötü ruhu aklımıza getiriyor. Loğusalar da al karısından korunmak için kırmızı bir örtü takarlar. Anadolu Türk düğünlerinde, günümüzde bile, gelinin yüzüne ince kırmızı peçe olan duvağın örtülmesi, bu tür koruyucu bir fonksiyondan kalma bir gelenek olmalıdır.

Romanlarda bir kişinin kendisini evlendirmek istediğini söyleyen büyüğüne karşı aşırı saygı göstermesinin, damat adaylarının utanıyormuş gibi yapmalarının toplumca beklenen davranışlar olduğu belirtilir.

Bizim zamanımızda bir oğlan, “Seni eversem gerektir” diyen emmisinin elini it gibi yalardı (YY: 163).

“Böyle sıralarda, güvey adayları, utanmışlığa vurmak zorundadır” (YS: 42).

Düğünde kızların ve gelinlerin oyuna kalkması için “Ak tumana hasret gidesin” diye beddua edilir. Böylelikle genç kızlar ve gelinler kocasız kalmamak için hemen oynamaya kalkarlar:

Düğünde kızlar, gelinler oyuna kalkmazsa,”Ak tumana hasret gidesin kalkmazsan,” derler. “Ak tuman” erkek demek. “Kırmızı tuman” karı. Karı milletine “Ak tuman’a hasret gidesin” dedin mi korkudan yüzü sararır. Şıpadak oyuna kalkar... (Nam: 277).

Geleneksel kültürde boşanmanın bazı kuralları vardır. Yazar, eşini üçten dokuza boşayan bir kadının eşiyle yeniden evlenmesi için yapılan dinî bir uygulamadan söz eder.

-Karısını tâlak-ı selâse ile boşadığından, tekrar alabilmesi için Hülleci yazmış. Bunu bilmem ki bilir misin? O zaman bir erkeğin ağzından (Üçten dokuza boşadım) lafı çıktı mı, kadın bir başkasıyla evlendirilmedikçe tekrar eski kocasına nikâh kıyılmazmış. Bu aralıktaki marifer kocaya (Hülleci) derlermiş. Bu zanaatla geçinen insanlar bile varmış. Hasılı bizim zabit efendi, böyle birini bulmuş, neye uğradığını, hâlâ anlayamayan iki çocuklu karısını bu zâta nikâhlamış. İkisini kendi eliyle gerdeğe koymuş. Ertesi sabah hülleci kadını boşamış, bizimki tekrardan Halise’sine kavuşmuş (HŞİ2: 413).

Değerlendirme

Yazar, doğum, evlenme ve ölüm adı verilen geçiş törenlerinden en çok evlenme ile ilgili geleneksel unsurları değerlendirir. Başta “Sağırdere” romanı olmak üzere birçok romanında evlenme ilgili birçok geleneğe yer verir. “Sağırdere romanının ilk perdesi, bir düğün sahnesi ile aralanır. Burada objektifler, düğün hazırlıklarının köylü üzerindeki geleneksel etkisine odaklanır. Eserdeki aksiyonun hareket kazanmasında bu düğün şenliklerinin önemli fonksiyonları vardır. Kız ve erkeklerin ayrı ayrı yerlerde eğlenmeleri bu geleneksel yapının temel unsuru olarak belirginleşir. Eserin ilerleyen bölümlerinde yine roman kahramanlarından Battal Ağa ile Selime’nin düğün töreni ayrıntılı bir şekilde anlatılır (Eronat 2005: 95). Düğün öncesinde yapılan dibek dövme töreni ve gerdekle ilgili gelenekler okuyucuya aktarılır. Evlilikle ilgili uygulamalarda hiçbir ayrıntıyı kaçırmamaya özen gösteren yazar, romanını evlilikle ilgili büyüsel ve geleneksel unsurlarla bolca süsler. Böylece romanını bir düğün ve evlenme romanı haline getirir.

Romanlarda geçen evlilik ve düğünle ilgili çeşitli gelenekler, roman kişilerinin sosyal ve kültürel yapılarından izler taşır. Bir köy düğününde yaşatılan gelenekler, köy insanının hayata bakış açısı, inanç dünyası, beklenti ve korkuları hakkında zengin bilgiler verir.

6. 4. Ölüm

Türk Halk Kültüründe Ölüm Geleneği

Tarih boyunca ölüm ve ölümden sonraki yaşam insanoğlunun en büyük korkusu olmuştur. Bir zamanlar canlı, hayat dolu olan bedenin birdenbire kaskatı kesilmesi, insanlarda korku ve saygıyla karşılanmış; bu da insanlarda ölüye karşı son görevlerini en iyi şekilde yerine getirme isteğini doğurmuştur. Her dinî inanış ya da gelenek kendi bünyesinde bir ölüm ritüeli oluşturmuştur. Günümüzde ölümle ilgili birçok gelenek, geçerliliğini korumaktadır. Bu gelenekler, ölünün yıkanmasından defnedilmesine ve sonrasında ölümünün üçüncü, yedinci, kırkıncı, elli ikinci günü, ya da senesine kadar devam etmektedir.

Şu an Anadolu'nun farklı coğrafyalarında uygulanmakta olan ölüm geleneklerinin bir bölümü, doğrudan İslam diniyle ilgili olmakla beraber, bir bölümü Türklerin eski dinleriyle ilgilidir. Türkler, İslamiyet öncesinde ölüleri için “yuğ” adı verilen törenler yaparlardı. Destanlar, Dede Korkut hikâyeleri ve halk hikâyelerinde ölüm sonrası geleneklerden en göze çarpan motif, ölünün yakınlarının özellikle de kadınların yas merasiminde olduklarını anlatmak için “karalar giyme”sidir.

Türk halk kültüründe önemli yeri olan ölüm gelenekleri, Kemal Tahir'in eserlerinde fazlaca yer tutmadığı için halk kültüründe yaşayan ölüm geleneklerinin ayrıntılarına burada yer vermeyi gerekli görmüyoruz.

Kemal Tahir'in Romanlarında Ölüm Geleneği

Kemal Tahir'in incelediğimiz on dokuz romanının sadece üçünde ölüm olayı yaşanır. Bu ölüm olaylarında, halk kültüründe ölüm esnasında ve ölüm sonrasında yaşayan geleneklerin bir bölümünün roman kişilerince uygulandığı görülür. Bunlar, ölüye ağıt yakarak ağlama, ölünün çenesini bağlama, Kuran ya da mevlit okuma, mum yahut tütsü yakma, sadaka verme ve ölü evine başkalarının yemek getirmesi şeklindedir.

Ölüm sonrasında ölünün yüzünün çirkin görünmemesi için çenesi bağlanır. İslami inanışta da yeri olan bu geleneğin romanlarda uygulandığı görülür:

-Komşu kadınlar geldi. **Çenesini bağladılar.** Yatağını değiştirdiler. Mumlar yakıldı. Kur'an okunmağa başlandı (HŞİ1: 70).

Ölüm olayının sonrasında ölen için ağıt yakılır. Onun özellikleri, ölümünden duyulan derin acı dillendirilir; ağıtlar eşliğinde ağlanır:

Göçmen mahallesi, Sülük Beyin Nefise'yi aldığı zaman nasıl haftalarca düğünler kurup eğlendiyse, ölümünün yasını da öyle haftalarca uzatmış, haftalarca Çorum'un göklerini ağıtlarla inim inim inletmişti. Karılar hiç dur durak bilmiyor, en küçük anularla yeniden çığırarak çırpınıp yolunmaya girişiyorlardı. Daha ilk geceden toplu döğünmenin başına Sülük Beyin okuttuğu çocuklardan Civanşah'ın anası Toprak Hatun geçmişti (BM: 327).

-Ölüye, ağlamaya gitti (Kör: 277).

-Gelmez. **Ağlamaya daha yeni başlamıştır.** Karı milleti bir ağlama tutturdu mu, sabaha kadar susmaz... **Ölüye ağlayan** karıların türküye benzeyen sesleri işitiliyordu (Kör: 280).

Ölü evinden **uzun ağıt sesleri** geliyordu (Kör: 281).

Ölüm sırasında ve sonrasında uygulanan geleneklerden biri de ölünün yakınlarının Kur'an ve mevlit okumasıdır. Kültürümüzde ölünün günahlarının affedilmesi ve kabir azabı çekmemesi için Yâsin suresini okumanın yararlı olduğuna inanılır.

İncelediğimiz romanlarda ölen kişiler için bu tür uygulamalar yapıldığı görülür:

*Narlıca'nın uzun imamı Nurettin Hoca, **Kur'an** bırakmadı okudu, tütsü bırakmadı yakıyordu başucunda...* (BM: 37; HŞİ1: 70).

Bir Yasin-i Şerif okurum. Yüreği ferahlar rahmetlinin... (HŞİ1: 93).

*Ölülerin arkasından niçin **Hatim indirildiğini**, Mevlüt okutturulduğunu ilk defa bu kadar sarıh anladı. Başka bir şey verilemez olduğundan...* (HŞİ1: 110).

Ölünün üçüncü, yedinci ya da kırkıncı günlerinde mevlit okutmak gelenekselleşmiştir. Romanlarda ölünün kırkıncı gününde mevlit okutulması gerektiğine dair bir inanış yaşar:

-**Mevlût** ne zaman okutulur?

-Adettir de... **Kırkıncı** galiba... (HŞİ1:108).

Halk kültüründe, ölen kişinin evinde üç ya da yedi gün ocak yanmaz ve yemek pişirilmez. Ölü evine yemekler, ölenin akrabaları, arkadaşları yahut komşuları

tarafından gönderilir. Yazar, halk inancında yaşayan ölünün evinde yemek pişirilmemesi ve yemeklerin başkalarınca hazırlanması konusuna eserlerinde değinir:

-Öyleyse **yemek hazırlayalım!** diye elleri belinde teklif etti.

- İstemez, dedi, anahtarı aldığım **Bedri beyler göndereceklermiş...** Oturalım da birer cigara içelim (HŞİ1: 108).

-Bir oğlun doğup “Göziün aydın!” diye bedavadan yüze gülmekten, üç oğlun ölse **sinilerle yemek getirmek, köy zenginin işine gelir daha çok!** (Kör: 94)

Ölünün başucunda tütsü ya da mum yakmak, ölümle ilgili ritüel işlemlerdendir. İslami inanışta yeri olmayan bu geleneğin romanlarda uygulandığı görülür:

Narlıca'nın uzun imamı Nurettin Hoca, Kur'an bırakmadı okudu, **tütsü bırakmadı yaktıydı başucunda...** (BM: 37).

Yatağını değiştirdiler. **Mumlar yakıldı** (HŞİ1: 70).

Halk kültüründe ölünün hayrına sadaka vermek gelenekselleşmiş uygulamalardandır. Romanlarda, ölünün ilk gecesinde verilecek sadakanın çok önemli olduğu vurgulanır:

-Cenazade paraya acımadın mı, mevtanın ruhu rahat eder. Zaten mevta kısmına ilk gecesi zordur. Münkir-Nekir meselesi bir... Bir de mübarek ayılır kalkmağa davranır da, başını tahtaya vurunca: “Eyvah! Ölmüşüm!” der. **İşte bu sıralarda, arkasından verilen sadakadan başka yardımcısı yoktur** (HŞİ1: 93).

Eski Türkler, ölülerini ölüye ait eşyalarla birlikte gömerlerdi. Bu eşyaların öbür dünyada ölüye gerekli olacağına inanılırdı. İslamiyet'le birlikte bu inanış terk edildi. Bu kez ölüye ait eşyalar ihtiyaç sahiplerine dağıtılmaya başlandı. Bazen ölünün hatırasını yaşatmak için kimseye verilmeyen birtakım eşyaların, bir ömür boyu saklandığı da olur. İncelediğimiz romanlarda böyle bir eşya bulunmaktadır. Roman kahramanı, ölmüş annesinden kalan bir yatak takımını, ihtiyacı olduğu halde satmak istemez. Satmak zorunda kaldığı zaman ise annesinin hatırasına saygısızlık ettiğini düşünerek huzursuz olur:

-**Annemin yatak takımı” diyecekti Çarşıya götürdü götüreli de onun tılsımı da sanki bozulmuştu** (HŞİ2: 462).

Yazar, geçiş dönemlerinin sonuncusu olan ölümle ilgili geleneklere çok az yer verir. Kültürümüzde yaşayan ve ölüye karşı son görev olarak addedilen bazı uygulamalardan söz eder. Romanlarda bahsedilen ölüm gelenekleri, roman kişilerinin

ölüm karşısındaki duruşlarını, duygularını, çaresizliklerini yansıtmaları açısından oldukça önemlidir.

6. 5. Günlük Hayatla İlgili Gelenek ve Görenekler

6. 5. 1. Ferfene

Türk Halk Kültüründe Ferfene

Bazı yörelerde “kısır gecesi”, “tike dağıtması” olarak bilinen bu gelenek, kadınlar ya da erkekler arasında yapılan yemekli ve eğlenceli bir toplantıdır. Yörelere göre *felfele*, *ferfana*, *ferfene*, *ferfere* *herfene* gibi adlarla anılır (Derleme Sözlüğü: 1845). Genellikle köylerde iş yükünün azaldığı sonbahar ya da kış aylarında yapılır. Ferfenenin bazı yörelerde düğün ve bayramlarda yapıldığı da olur. Bunun için bir koyun veya keçi kesilir. Kesilen et, ferfeneye katılanlarca kahvede ya da bir evde yenir.

Kemal Tahir’in Romanlarında Ferfene

Eğlenceye yönelik bir gelenek olan “ferfene”, Kemal Tahir’in romanlarında hem kadınlar hem de erkekler arasında yapılır:

-Kolay değil, ferfenelerde payına düşen yemeği getiremiyorsun. Biz “ferfene” deriz. Delikanlılar toplanır da düğün ekmeği gibi sofraya döker. Tavuk haşlaması, pirinç pilavı, un helvası... Bunlardan biri de sana düşer (KM: 132).

Ferfenenin yapıldığı gün, bayram havasında geçer; kızlar ve kadınlar, çok güzel giyinir ve süslenirler. Kadınlar arasında yapılan ferfenede erkeklerin bulunmaları yasaktır. Buna rağmen, “Sağırdere” romanında köydeki bazı gençlerin ferfene yapan kadınları gizlice izledikleri görülür:

-Bu yukarı mahallenin ferfenesi, düğünden zorlu arkadaş... Çifte lamba yakmışlar orospular... Düğün gibi giyinmişler. Şal kuşaklar çıkmış sandıklardan. Üç eteklerin yabanlıkları çıkmış... Helva tenceresini görsen bulgur kazanı sanırsın. Bu ferfene mahalleden topladıkları ekim üç banknot etmiş... (Sağ: 11).

Ferfene geleneğinde imece yoluyla hazırlıkların yapıldığı dikkati çeker. Herkes yemeğini getirir; birlikte yiyip içip eğlenirler. Yazar, kırsal bölgelerde hazırlıkların imece yoluyla yapıldığı ferfene geleneğine, roman kişilerinin eğlence kültürünü yansıtmak amacıyla eserlerinde yer vermiştir.

6. 5. 2. Mevlit

Türk Halk Kültüründe Mevlit

Mevlit, Süleyman Çelebi'nin bilinen tek eseridir. Fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla ve mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Asıl adı Vesiletü'n-Necat (Kurtuluş Vesilesi) olan ve 1409 yılında Bursa'da tamamlanan eserde, Hz Muhammed'in yaşam hikâyesi anlatılır. Tevhid, Münâcâat, Veladet, Mucizât, Miraç, Vefat ve Dua bölümlerinden oluşur.

Hız. Muhammed'in Mevlit gecelerinde ilk kez büyük şenlikler yaptırın; bu şenlikleri eski Türklere mahsus dinî törenlere benzeterek Mevlit törenlerine millî çizgiler katan, Mevlitlere uzaktan, yakından çok sayıda insan davet ederek onları renk renk çadırlarda ikramlar ve hediyelerle karşılayan ve bu törenlerde okunmak için yazılmış bir kitaptan Mevlit okutan ilk Türk emiri Muzafferüddin Gök-Börü'dür (Banarlı 1987: 481).

Türk halk kültüründe “Mevlit okutma” geleneği yaygın bir şekilde yaşatılmaktadır. Hz. Muhammed'in doğum günü olan Mevlit Kandili başta olmak üzere, diğer kandillerde; bir Müslüman'ın ölümünün 40. gününde ve sene-i devriyesinde; düğün ve sünnet merasimlerinde, hacıların dönüşünde, asker uğurlamada, adaklarda mevlit okutulur. Mevlit sonunda davetlilere yemek verilir ya da çörek, bisküvi, lokum, şeker gibi yiyecekler dağıtılır.

Kemal Tahir'in Romanlarında Mevlit

Kemal Tahir, “Karılar Koğuşu” adlı romanında, gardiyan Ayşe Ana'nın ölümü vesilesiyle hapisshanede tutuklu bulunan Tözey tarafından düzenlenen bir mevlit törenini anlatır:

Romanda, mevlit törenine geçilmeden önce mevlidin okutulacağı koğuş, davetlilerin ağırlanacağı şekilde döşenir:

*Alt katın karılar avlusuna bakan koğuşunu **mevlit** için itina ile döşemişler, aynı yükseklikte olan kerevetleri yan yana getirerek mahpusa girdiği zaman Fevzi Tüfekçi Hoca'nın oturduğu köşeye, pek geniş bir sayvan yapmışlardı. Ayrıca beton döşeme, beyaz Kürt keçeleri, Darende kilimleriyle örtülüydü. İstanbullu, geçip başsedire, avluya bakan pencerenin önüne oturunca hazırlığı beğendi. Koğuşun yarısı, mevlit okunacağını bildiği için olmalı, kendisine fukara bir köy mescidini hatırlatmıştı. Kapıya yakın bir masanın üzerinde şerbet bardakları duruyordu (Karılar K: 158, 159).*

Mevlit dinleyenlerden biri olan İstanbullu (yazarın kendisi) okunan mevlidin “Merhaba” ile başlayıp “Merhaba” ile biten ve doğum faslının anlatıldığı bölümlere değinerek mevlit ile ilgili çeşitli yorumlarda bulunur. Bu yorumlar, yazarın dinî inanışlarının bir yansımasıdır:

İstanbullu için asırlardan beri birtakım insanları bugünkü gibi araya toplayan, hemen hemen aynı ümitsizlik içinde böyle yere baktıran Süleyman Çelebi, şakaya gelmez bir şairdi. Bilhassa, kitabın “Merhaba” diye başlayıp “Merhaba” diye biten kısacık parçasını pek seviyordu. Fakat hikâye edilen şeylere, uzun ömürlü şair Süleyman Çelebi’ye, sevdiği Merhaba kısmına hemen Sinekli Bakkal’ın kız mevlitçisine rağmen tahammül edilir gibi değildi. “Evvela inanıp sonra iman edeceksin,” sözünün sebebini, böyle mistik inanmaların düşünmekle hiçbir alakası olmadığını her mevlit dinleğinde bir daha anlıyordu... Yoksa Peygamber’in doğum parçasında, hava üzre bir döseğ döşendiğini, bu döseği döşeyen Melek’in adının da Sündüs olduğunu söyleyen kısma, Süleyman Çelebi’nin hatırı için dahi eyvallah etmek imkânsızdı (Karılar K: 166).

Yazar, İslamiyet’e karşı olumsuz bir tavır sergiler ve Mevlit’in “Mucizat” bölümünde peygamberin doğuşu ile ilgili anlatılanlarla alay eder:

‘Mucizat’ bahsinde ileri sürülenler de kolay inanılır şeyler değildi. ‘evvela ol mübarek cisminin (yani resminin) gölgesi yere düşmezdi,’ dedikten sonra filhakika Süleyman Çelebi merhum bunu şöylece, ‘Nur idi baştan ayağa gövdesi/Nur ayandır nurun olmaz gölgesi’ diyerek fennen izah ediyorsa da gene de ‘Amenna’ demek zordu. Hele Peygamber anası olmanın ne müşkül bir marifet olduğu meydandaydı. Kadın o hengamede canıyla uğraşırken bir acayip Nur doğuruyor ki güneş pervanesi dense sezadır. Ortalığa üç alem dikiliyor. İkişi mağrip ve meşrikte, biri Kabe’nin damında... Duvar yarılıyor, üç huri içeri giriyor, başlıyor doğacak yavruyu methü senaya... Bereket versin, bu kargaşalıkta pek ziyade susayan hamileye soğuk ve tatlı bir şerbet veriyorlar ve nihayet bir ak kuş kanadıyla arkasını sıvıyor, doğum vaki oluyor. Amine Hatun’un bu sırada aklı başından gitmiştir. Neden sonra bir etrafına bakıyor ki doğurduğu çocuk meydanda yok. ‘Aman huriler mi götürdü?’ demeye kalmadan, daha beter bir manzarayla karşılaşılıyor. Yeni doğmuş ciğer paresi Kabe’ye karşı secdeye varmış, ümmeti için niyaz ediyor (Karılar K: 166, 167).

Amine Hatun'un evinde olup bitenlerden besbeteri Kabe'de vuku bulmuştur. Bir kere Kâbe heyetiyle heybetle secdeye kapanmış sonra bir taş zayi olmadan kalkıp doğrulmuştu (Karılar K:167).

Yazar, mevlitle ilgili olumsuz duruş sergileyerek ölen bir kadınla yukarıda anlatılan mucizevî olaylar arasında herhangi bir ilgi bulamadığını söyler.

Romanlarda, okunan mevlit sonrası şerbet ve şeker dağıtıldığından söz edilir: *İstanbulu, bir çay fincanı dolusu şerbet içti. Ötekiler, şerbeti yuvarladıktan sonra bıyıklarını sıvazlarken, "Rahmetlinin canına değsin." "Okutandan Allah razı olsun." dediler* (Karılar K: 170).

-Kıza Mevlüt okutacağım. Size de şeker gönderirim (Nam: 90).

Değerlendirme

Yazar, Türk halk kültüründe yaygın bir şekilde yaşayan Mevlit okutma geleneğine "Karılar Koğuşu" adlı romanında ayrıntılı bir biçimde yer verir. Mevlit'in "merhaba" ile başlayıp "merhaba" ile biten bölümü ile peygamberin doğuşu ve mucizeleri bölümlerini anlatan yazar, çeşitli yorumlarda bulunarak kendi dinî inançlarını da dile getirir. Bu, bize romanda yer alan mevlit töreninin aynı zamanda yazarın dinî görüşlerinin yansıtılmasında bir araç olarak kullanıldığını gösterir.

6. 5. 3. Ayna

Türk Halk Kültüründe Ayna

Aynanın Türk halk kültüründe geleneksel ve inanışsal boyutta birçok işlevi vardır. Ayna, sıradan bir ev eşyası değildir. Orta Asya Hun Türklerinin mezarlarında ve Doğu Anadolu'daki koç/koyun heykelli mezar taşlarında ayna bulunmuştur. Gök ile bağlı inançlarda ayna, günü ve ayı sembolize eder (Kalafat 2006a: 200). Ay ve ayna arasındaki paralellik, her ikisinin de parlak olmasıyla ilgilidir.

Ayna, cinlerle temas kurulmasını sağlayan nesnelere birisidir (Oğuz 1980: 723). Şamanlar, yitik bulmak için aynadan yararlanırlar (Boratav 2003: 131).

Anadolu'da ayna ile ilgili birçok inanış ve gelenek yaşar: Geceleyin aynaya bakılmaz. Aynanın kırılması iyi değildir; kırılan ayna parçalarının derhal evden atılması gerekir. Gelin, oğlan evine girerken ayna tutulur.

İstanbul'da aynaya sık bakan gebenin çocuğunun güzel olacağına inanılır, Yörüklerde gelinin fesine yeşil, kırmızı, sarı, kara yaşmak bağlanır, bunların üzerine

tavuk tüyü takılır, alnına da ayna bağlanır. Gelinin atının kulaklarına mendil, alnına ise ayna bağlanır (Artun 2005a: 133, 167).

Türkistan'da gelin duvağı ile otururken yanındaki iki kadın beraberlerinde getirdikleri ayna ve tarağı gelinin elbiselerinin üzerine koyarlar. Aynanın, gelinin bahtını açık tutacağı, temizlik simgesi tarağın da ruhunu temiz tutacağı inancı vardır (Köksal 1995: 181).

Sungurlu'da kızın yakın arkadaşları içi şerbet dolu sekiz on sürahiyi kurdele, grapon kâğıdı, mendil ile süslerler. Bunları büyük bir tepsiye koyarlar. Sigara, kibrit, ayna, kâğıtlı şeker, leblebi, üzüm, fındık gibi çerezlerle birlikte oğlan evine gönderirler. Tepsideki sürahi ve diğer hediyeleri damat ve arkadaşları bölüşür (Eren 1978: 8356).

Mucur'da düğünden önce yemek için yufka açılır. Yufka açacak kimseye gönderilecek hediye paketi içine mutlaka ayna bırakılır (Kalafat 2006a: 170).

Evlilik gelenekleri ile ilgili yukarıdaki uygulamalar, aynanın Türk Halk kültüründe önemli bir yeri olduğunu gösterir.

Kemal Tahir'in Romanlarında Ayna

Kemal Tahir, ayna unsuruna inanç boyutuyla hiç değinmemiştir. İncelediğimiz romanlarda geleneksel motif diyebileceğimiz bir ayna kullanımı söz konusudur. Bunlardan en önemlisi ve gelenek olarak yaşayan şekil, gençlerin sevdiği kıza üzüm, incir gibi çerezler koydukları mendile bir de ayna bırakmalarındır:

Gerekirse kıza vermek için, tenekesi kırmızı bir yuvarlak cep aynası aldı (Kör: 87).

-Kuşağının arasından iki mendil çıkarıp yere serdi. Bunları Ilgaz'da Topal'dan gizli almıştı. Biri mavi, biri kırmızı... Ellerini uğuşturdu: "Allah nasip ederse, mavi mendil Fadik'in, kırmızı mendil Ayşe orospusunun!" Her mendile ikişer avuç üzüm, ikişer avuç leblebi, beşer tane boyalı şeker koydu. Bunları elinde tuttuğu asma kilidin kancasıyla karıştırdı. Birer yuvarlak cep aynasıyla birer küçük şişe koku yağı aldı. (Kör: 148).

-Hediye mendilleri hep görünse, Yamören'de bütün karılar dayaktan ölür. Hadi al. Gizliden yersin. Üzüm koymuş, incir, leblebi, boyalı şeker koymuş. Ayna da var! (Kör: 232)

-Ablacığım, ayna dursun, gören olur (Kör: 233).

-“Aman Sabriye! Kimse duymasın. Aman Sabriye!” diye yalvarmış. Kokuyağı alıvermişsin bacıma, **ayna**, yüzük alıvermişsin (Kör: 294).

-Bu sefer, **ayna** koyduk, ayrıca boncuk, sakız koyduk... (Sağ: 34).

-Kuru üzüm, incir, leblebi salmışsın kaç kere... Bir keresinde içine **ayna** koymuşsun. Götüren karının suratına çarpmış da **ayna** düşüp kırılmış (Sağ: 85).

-Altı aydır leblebi, üzüm, sakız, **ayna** göndermekten usandım. Kahpenin rezilleri!.. (Sağ: 119).

“Ayna tutmak” halk kültüründe bir tabir olarak yaşar. Kemal Tahir’de roman kahramanlarının ayna tuttıkları ve bunu “ayna oyunu” diye adlandırdıkları görülür:

-Çalı kesip dururken, baktım, biri gözüme **ayna parlamakta**... (BÇ: 253).

-...**bu ayna oyunu**, ölü eğlentisi değil bildiğin diri eğlentisi... (BÇ: 255).

Romanlarda köy gençleri arasında aynanın işlevsel bir eşya olarak belirdiği görülür. Hemen her gencin yuvarlak, kapakları renkli tenekeden bir aynaları vardır. Delikanlılar sık sık bu aynalara bakarlar:

On yedi cep **aynası**... Çoğu yuvarlak, kapakları renkli tenekeden... (BÇ: 267; Köyün K: 155; Kurt K: 259; Sağ: 71, 171, 217).

Ayna, deve güreşlerinde güreşecek develeri süslemek amacıyla kullanılır:

Birisinde deve güreştirdiler. Bilmem kimin (**Aynalı devesi**) kazandı. **Aynalı deve, her tarafını kaplayan küçüklü büyüklü aynalara rağmen pek korkunç bir mahlûktu** (BMK: 145).

Deve güreşlerinde develerin üzerlerinde yer alan aynaların geçmişte önemli fonksiyonları olmalı. Çünkü deve güreşleri çok eski dönemlerde gelecekte haber almak amacıyla yapılmış. Aynanın cinlerle bağ kurmada bir işlev üstlenmesi deve ile aynayı bir araya getirmiş olmalıdır.

Argoda iyi durumda, yolunda olan işleri anlatmak için ayna tabiri kullanılır. Kemal Tahir’in incelediğimiz eserlerinde aynanın bu anlamlarda kullanıldığı iki örnek tespit ettik:

Böyle **aynalı işler**, bizden çok sana çatar (BÇ: 253).

Nasıl yatak? Baktan çul çaput olmasın!.. **Aynalı** mı demek? (EŞM: 168).

Romanlarda ayna, güçlü, kuvvetli anlamlarında da kullanılır:

Bütün **aynalı** karılar sokağa dökülmüş (EŞM: 9)

-**Aynalı** kız şu Ayşe (Sağ: 126).

Değerlendirme

Halk kültüründe ayna ile ilgili yaşayan birçok inanış olmasına rağmen yazar, bu inanışların hiçbirine romanlarında yer vermemiş; ancak aynanın geleneksel köy kültüründe önemli bir işleve sahip olduğunu çeşitli vesilelerle belirtmiştir. Romanlarda delikanlıların sevdikleri kızların gönlünü yapmak, sevgisini kazanmak amacıyla, hediye mendillerinin içine üzüm, leblebi gibi yemışlere ek olarak bir de ayna koymalarının geleneksel bir uygulama olduğu görülür. Ayna, ayrıca gündelik hayatta sıklıkla kullanılan bir eşyadır. Romanlarda delikanlılar, genç kızlar küçük aynalara bakarak süslenir ve kendilerini bu aynalarda görerek beğenirler.

7. Kalıp Sözler

7. 1. Atasözleri

Ali Püsküllüoğlu, *ataların uzun denemelere, gözlemlere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak veren, kalıplaşmış bir biçimi olan, kamuca benimsenmiş, kısa, özlü sözlere atasözü denildiğini* söyler (Püsküllüoğlu 2004b: 7).

Doğan Aksan, *çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelik sözler olan atasözlerinin insanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden kaynaklandığını ve dünyanın bütün dillerinde var olduğunu* söyler (Aksan 2003: 38).

Ömer Asım Aksoy, atasözlerini “*sosyal olayların nasıl olduğunu belirten atasözleri, tabiat olaylarının nasıl olduklarını belirten atasözleri, sosyal olayları bildirirken bunlardan ders almamızı hatırlatan atasözleri, denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlak dersi ve öğüt veren atasözleri; birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek yol gösteren atasözleri; töre ve gelenekleri bildiren atasözleri; kimi inanışları bildiren atasözleri*” (Aksoy 1988: 22, 23). şeklinde gruplandırarak her gruba örnekler verir.

Tanzimat dönemi yazar ve şairlerinden olan ve “Hikmet-i Avam” adıyla atasözlerini derleyen Şinasi, atasözlerinin halk hikmetleri, halk felsefesi olduğunu, milletin ne gibi düşüncelere sahip olduğunun göstergesi sayıldıklarını söyler.

XI. yüzyılda yazılmış bir Türkçe sözlük olan Divan-ı Lügat-i Türk adlı eserde çok sayıda atasözü yer alır. Bu atasözlerinin bir bölümü aynen korunarak bir bölümü ise birtakım değişikliklerle günümüze kadar gelmiştir.

Halk kültüründe ve konuşma dilinde yaygın bir şekilde yer alan atasözlerinin kullanımını ihtiyaçlar belirler. Kişiler, duygu ve düşüncelerini anlatırken tarihin süzgecinden geçmiş âdeta damıtılmış öz söyleyişler diyebileceğimiz atasözlerinden yararlanırlar. Türk edebiyatında birçok yazar ve şair, eserlerinde mana yüklü bu halk birikiminden yararlanmışlardır.

Kemal Tahir'in Romanlarında Atasözü

Kemal Tahir, romanlarında atasözlerine oldukça fazla yer veren yazarlardandır. Roman kişilerinin konuşmalarının bir bölümü atasözlerinden oluşur. Kahramanlar, atasözleri aracılığıyla duygu ve düşüncelerini anlatırlar. Yazar buna “Kelimleri iyi kullanmalarına gelince... Bu hemen hepsinde görülür, ama biraz dikkat edilirse, çoğu lafların, deyimler, mısralar, atasözleri, kısacası, çok tekrarlanan kalıplar olduğu anlaşılır” (BÇ: 271). sözleriyle açıklık getirmeye çalışır.

İncelediğimiz eserlerde atasözlerinin oldukça yoğun bir şekilde kullanıldığı görülür. Bu atasözlerinin büyük bir bölümü “atasözü + demişler (derler, denilmiştir)”, “atalarımız (dedelerimiz) ne demiş(ler) + atasözü”; “atasözü+ derler” şeklindeki bir yapıyla ifade edilirler.

Bazı atasözleri, roman kahramanlarının kendi sözleriymiş gibi ifade edilir. Yani roman kişileri, cümlelerini atasözlerinden kurarlar.

Dede Korkut Hikâyelerinde “*Derin olsa baturur kalabalık korhudur, at işler er öginür, yayan erün umudu olmaz*” (Ergin 1997a: 130). şeklinde geçen atasözleri, Kemal Tahir'in “Devlet Ana” romanında; “At işler, er övünür, yayanın umudu olmaz” (DA: 213); “çok olan korkutur, derin olan öldürür” (DA: 261). şeklinde yer alır.

Eserlerde tespit ettiğimiz birçok atasözü geleneksel yapıyla ilgili bilgiler verir:

Adam yanılmakla adam olur”, “*Ölenin malı da beraber ölür*”, “*İlk vuran okçudur*”, “*Türk'ün miracı asılmak*”, “*Davasını bilmeyene tanık olma*”, “*Düştünse toprağa sarıl*”, “*Dar yerde yemek yemekten bol yerde dayak yemek hayırlıdır*”, “*Osmanlıyı at yıkar, Türk'ü inat*”, “*Kavgada silah ödünç verilmez*”, “*Konuşmak okumaktan iyi*”, “*Tamahkar varken dolandırıcı aç kalmaz*”, “*Görünürden görünmez çoktur...*” (YA: 337).

İncelediğimiz romanlarda tespit ettiğimiz iki yüz yetmiş beş atasözü, aşağıda alfabetik sırayla verilmiştir:

Acele işe şeytan karıştır (DA: 492).

- Acele nalbant, zenaatı kürt eşeğinde beller (KM: 269).*
- Aç ayı oynamaz (Kurt K: 306).*
- Aç köpek fırın yıkar (HŞİ: 138).*
- Aç tavuk kendini buğday ambarında sanır (YS: 311).*
- Adam adama yük olsa can gövdeye yük olur (Nam: 323).*
- Adam adamın şeytanı (BM: 265).*
- Adamın alacası içinde (Köyün K: 77).*
- Adamın aptalı pelvan olur, hayvanın aptalı rahvan (Sağ: 32).*
- Ağaç bile yaşken bükülür (RYK: 142).*
- Ağalık vermekle (YS: 163).*
- Ağlamayan çocuğa meme vermezler (BMK: 26).*
- Ak atın yanında duran ya huyundan ya tüyünden (Nam: 225).*
- Akacak kan damarda durmaz (EŞİ: 48; Kör: 269, 373).*
- Akıl için yol bir (Köyün K: 115).*
- Akıl veren çok olur da ekmek veren bulunmaz (HŞİ: 115).*
- Akıl yaşta değil, başta imiş (Nam: 325).*
- Akıllı geçit ararken deli suyu/ırmağı geçer (Karılar K: 304; EŞİ: 442; Kurt K: 91).*
- Akılın belası övünmek, yüreğin belâsı bağırmak (DA: 388).*
- Akşamın hayrından sabahın şerri iyi (RYK: 272).*
- Alışmadığın aş, ya diş ağrıtır, ya baş (YA: 75).*
- Allah Kürdü, Kürt Allah'ı bilmez (Dam: 36).*
- Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste (YA: 147).*
- Ar yılı değil, kör (kâr) yılı (Nam: 394).*
- Arslanın adı çıkmış, çakallar baş keser (BM: 249; Köyün K: 258; EŞM: 105).*
- Arslanın erkeği arslan da dişisi de arslan değil mi? / Arslanın erkeği var da dişisi yok mu? (BMK: 274; BÇ: 339; Dam: 110).*
- At atı yemlikte geçer (DA: 419).*
- At işler, er övünüür, yayanın umudu olmaz (DA: 213).*
- At izi, it izine karıştı (KM: 158).*
- At, avrat, ille silah (RYK:15).*
- Ata binersen koca Tanrı'yı, attan inersen atı unutma (DA: 419).*

- Ata dost gibi bakacaksın, düşman gibi bineceksin (DA: 419; YY: 209; YS: 73).*
- Ateş demekle ağız yanmaz (DA: 307).*
- Ateş olmayan yerde duman bulunmaz (DA: 337; KM: 96).*
- Atın ölümü arpadan olsun (YY: 222).*
- Atın önünde yol duramaz (Karılar K: 124).*
- Atlar tepişir, arada eşekler ezilir (BM: 331; BM: 28).*
- Ayı bile ayı iken yenilmeyi istemez (RYK: 11).*
- Ayıya dayı demek gerekir (Kurt K: 229).*
- Azan karının başına kırk belâ gelir, en küçüğü ölüm (Nam: 273).*
- Azdan az gider, çoktan çok (BMK: 381; DA: 184).*
- Bakarsan bağ, bakmazsan dağ (YA: 85).*
- Bal tutan parmağını yalar (RYK: 31).*
- Balık baştan kokar (BÇ: 448).*
- Bana değmeyen yılan bin yaşasın (Köyün K: 275).*
- Bana dokunmayan yılan bin yaşasın (Nam: 159).*
- Baskısız yongayı yel alır (BM: 374).*
- Baskısız yufkayı yel alır, baskısız kızı kel alır (Nam: 275).*
- Batmış kağnıyı koca öküz çıkarır (YY: 246).*
- Bazı dingil döner, bazı teker (Köyün K: 118; Kör: 18).*
- Beyler boğuşmaya durunca aç köpeklere günler doğar (BM: 145).*
- Beylik işte bir yumurtayı dokuz kişi taşır (BÇ: 227).*
- Bilmediğini aş, ya diş ağrıtır, ya baş (YA: 345).*
- Bilmediğine salan it az yaşar (Dam: 310).*
- Bilmemek ayıp değil, öğrenmemek ayıp (Dam: 189).*
- Bin kez günah, bi kez töbe (BM: 144).*
- Bin öğütten bir bela yeğdir (BM: 251).*
- Bir ağacı suda çok koma, olur sana abanoz / Bir azabı çok tutarsan ya enişten olur ya babanız (Köyün K: 115).*
- Bir koltuğa iki karpuz sığmaz (YA: 336).*
- Bir koyundan iki post çıkmaz (YS: 58).*
- Bir sıçrasın çekirge kuşu, iki sıçrasın çekirge kuşu... Üçüncüde, ele girersin çekirge kuşu (BM: 333; EŞİ: 432).*

- Bir sürçen atın başı kesilmez (BM: 233; YS: 147).*
- Bit yiğitte bulunur (BMK: 333).*
- Borç yiğidin kamçısı (KM: 196; Köyün K: 196).*
- Boş adam mezarda gerek... (Nam: 54).*
- Boş torbaya at tutulmaz (DA: 421).*
- Boynuz sonra çıkar ama kulağı geçer (BÇ: 464; DA: 486).*
- Bu dünyada, baş ol da dilerse soğan başı ol (Dam: 327).*
- Bugünün işini yarına bırakma (HŞİ1: 282).*
- Büyük başın büyük derdi (Nam: 267).*
- Can çıkar huy çıkmaz (Dam: 312).*
- Canavarın neden ensesi kalın? Kendi işini kendi görür de ondan (BM: 416).*
- Canı yanan eşek, atı geçer hırpadak (YS: 364).*
- Cevahir taşı yere düşmekle değerinden ne kaybeder (YY: 78; YA: 430).*
- Çalma kapıyı, çalarlar kapını (HŞİ2: 709).*
- Çanakta balın olsun. Sineği gelir Bağdat'tan (HŞİ: 33).*
- Çiğ et yemedik ki karnımız ağrısın (Kurt K: 53).*
- Çivi çiviye söker (HŞİ1: 305).*
- Çoban, çobanı istemez, mal sahibi hiçbirini istemez (YY: 228).*
- Çok olan korkutur, derin olan öldürür (DA: 261).*
- Çul altında koçyiğit yatar (Dam: 236).*
- Dağ dağ üstünde olur, ev ev üstünde olmaz (EŞM: 371).*
- Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur (Dam: 186; YY: 101).*
- Danışan yoksun kalmış (DA: 257).*
- Dar günün ömrü az olur (Nam: 293).*
- Davul bile dengi dengine vurur (DA: 464; YY: 77).*
- Davulun sesi uzaktan hoş gelir (BMK: 313).*
- Dayak cennetten çıkmıştır (YA: 368).*
- Dayak gelirse toz ol, yemek gelirse yumul (EŞM: 62).*
- Deliler arlanmaz/utanmaz sahibi arlanır (BÇ: 154; HŞİ1: 179, 314; YA: 264).*
- Deliden bir... Bir de çocuktan al haberi (YY: 100).*
- Delinin defteri duvar (Nam: 185).*
- Demir tavında dövülür (Kör:222; Köyün K: 258, 299; YY: 244).*

- Denize düşen usturaya (yılana) sarılır (YY: 18).*
- Derdini demeyen derman bulamaz (BMK: 228; DA: 262; Kör: 69; Nam: 33, 398).*
- Dert adamı söyletir (BM: 310).*
- Deveciden dostu olan kapısını büyük yapar (BÇ: 108; Dam: 362)*
- Deveyi yardan uçuran bir tutam ot (DA: 552).*
- Devlet malı deniz, yemeyen domuz (BM: 227).*
- Dişisinin yanındayken serçe kuşuna, arslanın bile gücü yetmez (YY: 245).*
- Doğuran kısırak utansın (BM: 31; YY: 104).*
- Dokuz keçili Kürt, bir küçük hükümet (Dam: 36).*
- Dükkân kapısı, hak kapısı (Köyün K: 344).*
- Dünyanın ucu uzundur (EŞM: 265).*
- Düşman kazıkta gerek (BM: 217).*
- Düşmanın karıncaysa da sağlam dur (BM: 303).*
- Eceli gelen köpek cami duvarına (RYK: 188).*
- Ekmek tavşan, biz tazı (Kurt K: 43).*
- El elden üstündür (Dam: 173).*
- El elin yitiğini (eşeğini) türkü çağırarak arar (DA: 315).*
- El, hünerini unutmaz (YS: 408).*
- Elin ağzı torba değil ki çekip büzüp bağlayıp susturasın (BM: 90).*
- Elle gelen düğün bayram (Kurt K: 53).*
- Er çıkan yol alır, er evlenen döl alır (Dam: 363; Nam: 16).*
- Ergene karı boşamak kolay (Kör: 345).*
- Erkeğin bir nefsi olur, karının on nefsi (Kurt K: 147).*
- Erkeğin şeytanı karı (BÇ: 63; DA: 294).*
- Erkek kısmı otuzunda yokuşun başındadır (RYK: 39).*
- Erkekle şaka yapma belâ çıkar, karıyla şaka yapma zina çıkar (Kör: 184).*
- Ersiz avrat şeytanla çiftleşir (BM: 403).*
- Eski dost, düşman olmaz (BÇ: 117).*
- Eski düşman dost olmaz (Dam: 227).*
- Eskiye rağbet olsa bitpazarına nur yağar (YA: 317).*

Eşeğe Çorumlu olacaksın demişler de, bir hafta arpa saman yememiş (Dam: 132).

Eşek bile düştüğü çukura bir daha düşmez (HŞİ2: 664; EŞİ: 431).

Et tırnaktan ayrılmaz (BÇ: 323).

Eti ciğer eden de avrat, ciğeri et edende (Nam: 274).

Fazla mal göz çıkarmaz (EŞİ: 314; Köyün K: 302; Nam: 154; Sağ: 57).

Gelen gideni aratır (BM: 173).

Gevşek toprakla oyun olmaz (YA: 95).

Gittiğin köy kör ise bir gözünü de sen kapa (Dam: 173).

Göle su gelinceye kadar kurbağanın gözü patlarmış (Nam: 299).

Gönülsüz it, sürüye canavar alıştırır (DA: 205).

Görünen köy kılavuz istemez (RYK: 33).

Göz görmeyince gönül katlanır (HŞİ1: 347).

Gözden irak olan, gönülden de irak olurmuş (Dam: 178).

Gurbette övmek, hamamda türkü çağırmaya benzer (YY: 99).

Gülü seven dikene katlanır (Kurt K. 158).

Gün doğmadan neler doğar! (EŞİ: 156).

Güzeldin hani ya Er'in gayretliydin hani ya Ev'in? (Nam: 272).

Güzele bakmak sevap (EŞM: 139)

Halıda nakış bir gerek, gönülde tutkunluk bir gerek (DA: 311).

Hayvanlar koklaşaraktan, ademoğulları konuşaraktan (BM: 116).

Her horoz kendi çöplüğünde öter (BM: 84).

Her koyun kendi ayağından/bacağından asılır (HŞİ1: 158; EŞİ: 406).

Hırsıza beyler borçlu (YA: 256).

Huy canın altındadır (Nam: 95).

İki desti birbirine vurulunca hangisinin kırılacağı evvelden bilinmez (BMK: 251).

İki inat bir murattır (Nam: 321).

İki laf bir büyüdür (BÇ: 456; EŞM: 357; RYK: 274).

İnsan ne ekerse onu biçer (Karılar K: 250).

İnsan yedisinde neyse yetmişinde de odur (YA: 420).

İnsan, düşmanını gözünden tanır (YS: 445).

İnsanın alacası içinde... (BÇ: 443).

İşleyen demir ışıldar, işlemeyen paslanır (DA: 149; RYK: 161).

İt kursağı yağ götürmez (BÇ: 462; BM: 127; EŞİ: 180; Köyün K: 272; YA: 160).

İt ürümekle deniz mundar olmaz (BÇ: 40; 109; EŞM: 244; Köyün K: 22, 272; RYK: 192; YY: 53; YA: 309).

İti an sopayı hazırla (Dam: 300).

İti döğmek kolay... Sahibinin hatırı var (BM: 30).

İti, öldürene sürütürler (BMK: 229; YA: 447).

İtin duası yerini bulsa, gökyüzünden yeryüzüne ekmek yağardı (RYK: 100).

İtin yakarışı yerini bulsa gökten kemik yağar (BÇ: 40).

İtle dalaşmaktansa çaltı dolaşmak iyidir (BM: 150; DA: 105; RYK: 185).

İyi olacak hastanın ayağına gelir doktoru (BÇ: 147).

Kan bir vakit battal olmaz (BMK: 166).

Kara çul altında koç yiğit yatar (Köyün K: 207).

Karıncaya bile binilir ama, belini incitmeyerekten (BM: 23).

Katırlar tepişir, arada eşekler tatlı candan olur (YA: 67).

Kavanoz dipli dünya (Dam: 184; EŞİ: 122, 128).

Kaynar çorba, buzlu şerbet, olmaz; dişi çürütür. Koca kişi, körpe avrat, uymaz işi çürütür (DA: 591).

Kazma kuyuyu, kazarlar kuyunu (HŞİ2: 709).

Keçinin fidana/meşeye yaptığını, kül derisinden çıkarır (BM: 46; EŞİ: 336; Kör: 348).

Kedi uzanamadığı ciğere (BM: 190).

Kefenin cebi yok (Köyün K: 67).

Kendi düşen ağlamaz (YA: 224).

Keskin sirke küpüne zarar verir (Nam: 126).

Kıçı yere yakın olanın şerrinden el aman (Dam: 114).

Kılavuzu karga olanın (EŞM: 60).

Kılavuzu karga olanın burnu boktan çıkmaz (EŞM: 60; Köyün K: 158).

Kılıç kınını kesmez (DA: 488).

Kır atın yanında, ya huyundan ya tüyünden (HŞİ2: 617; RYK: 35).

Kırık kol yen içinde... Dışarı çıkmaz (DA: 552).

Kırk gün davar eti, bir gün av eti demişler (HŞİ: 171).

Kırlangıç kuşu zararlı mı zararsız mı, Yemen'de kahve reçperine sormalı (BM: 179).

Kısrğa dost gibi bakacak, düşman dibi bineceksin (Karılar K: 125; Kör: 170; Nam: 92).

Kıyıcı kazansa kurt kazanır (Kör:143).

Kız aklı, kaz aklı (Sağ: 87).

Kız bilmem ne olduktan sonra kapıyı mandallamak gibi bir şey (BMK: 316).

Kızını dövmeleyen dizini döver (BMK: 366).

Kimi gelin getirir, kimi ölü götürür (BMK: 298).

Kiminin parası kiminin duası (YA: 319; 487; HŞİ2: 553).

Kişiye nasıl tanırsın, kendin gibi (YA: 374).

Koca tilki bastıramadığı tavuğa 'kötü' der (BM: 170).

Komşuda pişer, bize de düşer (YY: 81).

Komşuna iste ki Allah sana da versin (RYK: 191).

Koyunun bulunmadığı yerde (HŞİ: 271).

Köpek havlamakla deniz mundar mı olur (Dam: 199).

Köprüden geçene kadar ayıya dayı derler (BMK: 285; BÇ: 360; EŞM: 262; YY: 295).

Kötü komşu adamı araç sahibi eder (BM: 197).

Kurt bile canavarken, barındığı topraklarda koyun boğmaz (Köyün K: 217).

Kurt dumanlı havayı sever (BMK: 342; Kör:112, RYK: 368; YY: 35, 207).

Kurt kocayınca köpeklerin maskarası olur (BM: 310).

Kurt komşusunu yemez (HŞİ: 193; Sağ: 63).

Kurt yavrusu kurt olur (Kör:366).

Küçükken kusur, büyükken bağış (YA: 87).

Kürtten evliya koma avluya/kapıya (Dam: 36, 131).

Lafla peynir gemisi yürümez (EŞİ: 107).

Mahpusun parası pul, karısı dul (BM: 183; Dam: 331; EŞİ: 122; RYK: 201).

Mal canın yongası (HŞİ2: 579; YA: 11, 223).

Minareyi çalan kılıfını hazırlar (HŞİ2: 489).

Misafir umduğunu değil bulduğunu yer (HŞİ2: 494).

- Mücevher taşı çamura düşmekle değerinden bi şey mi kaybeder? (YY: 276).*
- Nedir düşman, tutsak bilir; koşmak nedir, aksak bilir (DA: 215).*
- Neler yedi bu diş, ne altın oldu, ne gümüş (Nam: 285).*
- Okka nereye gitse dört yüz dirhem (HŞİ2: 627).*
- Olmuş işin kötüsü olmaz (BM: 29, 184; HŞİ2: 618; YA: 15, 279).*
- Ortaya bir koç saldım, boynuzuna güvenen toslaşır (YY: 104).*
- Osmanlı, tavşanı arabayla avlar (RYK: 376).*
- Osmanlıya paşalık verilmiş, önce babasını asmış (Köyün K: 330).*
- Ot bile kökü üstüne biter (Nam: 275).*
- Öküz ayağı olmaktan buzağı başı olma yeğdir (DA: 307).*
- Öküz ölsün ortaklığımız ayrılsın (RYK: 211).*
- Ölenin arkası yok (BM: 348).*
- Ölenle ölümez (HŞİ: 570).*
- Ölüm bir gündür, ağlamak üç gün (Nam: 332).*
- Ölümden öteye köy yoktur (BMK: 263).*
- Örülmemiş duvarda, doğmamış çocuk oturmuş hesabı (BM: 371).*
- Parayı kazanmak hüner değil, tutmak hüner (RYK: 269).*
- Parayı veren düdüğü çalar (Dam: 23).*
- Pire itte, bit yiğitte (YY: 69).*
- Rabbim dağına göre kar verir (HŞİ1: 214).*
- Rezil utanmaz, sahibi utanır (BÇ: 419).*
- Sağ olacak hastanın ayağına gelir doktoru (BÇ: 403).*
- Sağlam olsun istersen, bir düğümden iki düğüm iyi... İki düğümden üç düğüm (Kurt K: 10).*
- Sakla samanı gelir zamanı (YA: 224).*
- Sayıtlı gün çabuk geçer (Nam: 293).*
- Silahın iyisi karının iyisine benzer, kahpelik etmez (RYK: 47).*
- Son pişmanlık fayda vermez (EŞİ: 318; HŞİ1: 135; RYK: 313).*
- Su destisi elbet su yolunda kırılacak (BMK: 225).*
- Su uyur düşman uyumaz (DA: 401; YA: 24).*
- Sür git dememişler, gör geç demişler (Kör: 196; Nam: 238).*
- Sütten ağzı yanmış yoğurdu üfleyerek yer (Karılar K: 289).*

- Tarlanın taşlısı, karının saçlısı (YY: 168).*
- Taşa zorlayan başa zorlar (BÇ: 64; YY: 37).*
- Tavuğu buğday tanesiyle çekip getirirsin, karıyı üzüm tanesiyle(Sağ: 34).*
- Tavuğu darı tanesiyle getirirsin, körpe kızı altın dizisiyle (DA: 298).*
- Terzi kendi söküğünü dikemez (BMK: 22)*
- Tilki deve olmadığını anlatana kadar, post elden gider (BM: 291).*
- Ummadık taş yarar baş (BM: 249).*
- Uyku yarı ölüm (BM: 38, 238).*
- Uyuyan yılanı kışkırtmayalım (YS: 279).*
- Üzümünü ye, bağına sorma (BM: 201, 254; DA: 258; Kör: 229, 374).*
- Yahudi müflisleyince eski defterleri yoklar (EŞİ: 111).*
- Yatan aslandan gezen tilki yiğit (BÇ: 385; Kurt K: 142; RYK: 176).*
- Yavuz düşman sevinç gafletini kollar (DA: 401).*
- Yavuz hursuz ev sahibini bastırır (BMK: 78).*
- Yel kayadan kıymık koparamaz (BÇ: 300).*
- Yemeyenin malını yerler (BM: 184; Nam: 27).*
- Yiğit yiğidi gözünden bilir (BÇ: 133; Dam: 357).*
- Yiğidin alnuna yazılan gelir (BMK: 276; RYK: 314).*
- Yiğidin altında at aksamaz derler (Nam: 275).*
- Yiğitliğin onda dokuzu esip üfürmektedir (Köyün K: 252).*
- Yiğitlik atla, silahla, parayla olur (HŞİ1: 138; YY: 184).*
- Yiğitlik bir vakit battal olmaz. (Nam: 245).*
- Yokluk taştan katıdır (YA: 370).*
- Yol yürümeyle, borç ödemekle (BM: 53).*
- Yörük at yemini artırır (YA: 131).*
- Yuvarlanan taş yosun tutmaz (YS: 23).*
- Yüksek olup asılma, alçak olup basılma (BÇ: 235).*
- Yürüyen atın burnuna vurulmaz (YY: 105).*
- Zararın neresinden dönülürse kârdır (BMK: 432; YS: 261).*
- Zor oyunu bozar (Kör: 17)*
- Zora beyler borçlu (BM: 252).*

Değerlendirme

Romanlarda yer alan hayvanlarla ilgili atasözlerinin çoğu at, köpek ve kurtla ilgilidir: “Kurt dumanlı havayı sever, kırsığa dost gibi bakacak, düşman dibi bineceksin; it ürümekle deniz mundar olmaz, it kursağı yağ götürmez” gibi.

Bu atasözleri, adı geçen hayvanların davranış şekilleri ile insan davranışları arasındaki ilişkinin sonucu ortaya çıkmıştır.

Aşağıdaki atasözleri, romanlarda sıklıkla tekrar edilirler:

Deli arlanmaz/utanmaz sahibi arlanır; demir tavında dövülür, derdini demeyen derman bulamaz, fazla mal göz çıkarmaz, mahpusun parası pul, karısı dul; olmuş işin kötüsü olmaz, akıllı geçit ararken deli suyu/ırmağı geçer.

“Hür Şehrin İnsanları” romanında geçen “kırk gün davar eti, bir gün av eti” (HŞİ1: 171). atasözünün aslı “kırk gün taban eti, bir gün av eti” şeklindedir. Anlamı: Avcılar bir av avlayabilmek için dağ taş demez günlerce taban teperler (Aksoy 1988:359).

Kemal Tahir, atasözleri aracılığıyla roman kişilerinin düşünce yapılarını, değer yargılarını yansıtır; bazı mesajlar verir. Bu mesajlar, romandaki sosyal gerçekliği yansıtması bakımından önem taşır.

Atasözleri, toplumların sosyal kimlikleri hakkında bilgi vererek sosyal gerçeklikleri yansıtırlar. Atasözündeki anlam, insan zihninin ve deneyimlerinin damıtılmış özüdür. Bir topluma ait atasözlerinin incelenmesi ve yorumlanması o dili konuşan toplumun düşünce ve duyu yapısı hakkında bilgiler verir. Romanlarda tespit ettiğimiz atasözlerine bu çerçeveden baktığımızda, roman kişilerinin olaylara ve toplumsal olgulara bakış açılarını, dünya görüşlerini, beklentilerini bu atasözlerinde bulmamız mümkündür.

7. 2. Deyimler

Ömer Asım Aksoy deyimlerin bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel anlatım kalıpları olduğunu ve genel kural niteliğinde sözler olmadıklarını söyler (Aksoy 1988: 39).

Bir kavramı, bir duyu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan söze deyim denir. Deyimler, bir dilin anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun geçmişini,

yaşama biçimini, geleneklerini ve çeşitli özelliklerini belirten önemli ipuçları verirler (Aksan 2003, 3. cilt: 36).

Ali Püsküllüoğlu; deyimini, sözlük anlamıyla *anlatıma akıcılık, çekicilik katan çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan, genellikle de birden çok sözcüklü dil ögesi, kalıplaşmış söz topluluğu* olduğunu söyler (Püsküllüoğlu 2004a: 373).

İncelediğimiz romanlarda, kullanılan tüm deyimleri tespit etmiş olmamıza rağmen çalışmamızın sınırlarını aşacağı düşüncesiyle bu deyimlerin sadece örnek oluşturacak kadarını buraya almayı uygun gördük. Bu deyimler, alfabetik sırayla aşağıda verilmiştir:

Aba altından sopa göster- (BÇ: 274).

Ağır bir taşı bulmadan öteki taşı kaldırma- (BMK: 444).

Ağız aç- (RYK: 374).

Ağız ara- (Kör: 214).

Ağız dalaşı et- (Dam: 64).

Ağrına git- (Sağ: 214).

Ağzı kalabalık ol- (EŞM: 228).

Ağzı sıkı (Nam: 391).

Ağzına bir parmak bal çal- (BM: 60; Dam: 221, 327).

Ağzında bakla ıslanma- (BM: 201).

Ağzındaki baklayı çıkar- (Kör: 302; RYK: 210)

Ağzından al- (YA: 487).

Ağzından bal ak- (BÇ: 134; YA: 26).

Ağzından kaç- (EŞM: 147; Kör: 271).

Ağzından laf dirhemle çık- (YA: 206).

Ağzından lafı kerpetenle sök- (YY: 242).

Ağzından söz al- (Köyün K: 271).

Ağzını aç- (YA: 15).

Ağzını ara- (YA: 181; (Kör: 259).

Ağzını bıçak açma- (BÇ: 15; EŞİ: 90; Kurt K: 96; YA: 307, 455).

Ağzını topla- (EŞM: 306).

Ağzının sakızı ol- (Köyün K: 104).

- Ağzının tadı kaç-* (RYK:67).
- Akıl al-* (Köyün K: 224).
- Akla kararı seç-* (HŞİ2: 634).
- Aklı başından git-* (Nam: 322).
- Aklı er-* (YA: 59).
- Aklı sıçra-* (YY: 62).
- Aklı yat-* (BÇ: 55; RYK: 298).
- Aklını çel-* (EŞM: 315).
- Al atlasa kes-* (BM: 367; KM: 97).
- Alı al moru mor* (BM: 363; Kurt K: 271).
- Altan al-* (EŞM: 229).
- Anasından emdiği süt burnundan gel-* (EŞM: 297).
- Anasının gözü* (EŞM: 69).
- Arap saçına dön-* (EŞİ: 180).
- Arının deliğine çubuk sok-* (Köyün K: 214).
- Ateş bacayı sar-* (Karılar K: 310).
- Ateş olsa cirmi kadar yer yakar* (BMK: 220).
- Atı alan Üsküdar'a geçti* (YA: 123).
- Ayrarı durul-* (BÇ: 63, 170).
- Bağrına taş bas-* (YY: 117).
- Baklayı ağzından çıkar-* (BMK: 384).
- Balık kavağa çık-* (DA: 555).
- Baltası kütükten çık-* (YY: 182).
- Bıyık altından gül-* (RYK: 63; YY: 60).
- Bin dereden su getir-* (EŞM: 257).
- Bini bin paraya* (Dam: 302; Nam:304; YY: 127).
- Bir ayak evvel* (BMK: 323).
- Bir çuval inciri berbat et-* (EŞM: 252; KM: 207; YA: 67).
- Bir taşla iki kuş vur-* (Dam: 46; EŞİ: 11).
- Bitleri kanlan-* (YY: 35).
- Buluttan nem kap-* (EŞİ: 185).
- Burnu dikine git-* (YA: 372).

- Canını dişine tak-* (HŞİ1: 315).
- Cavlağı çek-* (EŞM: 92).
- Cevizi çift görmezse ağaca taş atma-* (RYK: 67, 202; Nam: 285).
- Ciğeri kediye beklet-/bırak-* (EŞM: 208; RYK: 376; Karılar K: 213).
- Çiğ yememiş ki karnı bozulsun/ağrısın* (BM: 397; YA: 373).
- Çorbada tuzu bulun-* (BÇ: 306).
- Damara göre şerbet ver-* (YY: 274).
- Damarına bas-* (EŞİ: 193; Kör: 99)
- Deliye dön-* (RYK: 84).
- Demiri tavında döv-* (BMK: 27; Karılar K: 362; YY: 199).
- Deveyi hamutuyla yut-* (Dam: 142).
- Dışı seni yakar, içi beni* (Kör: 42)
- Dili dişi kilitlen-* (DA: 289; YA: 103).
- Dili var-* (EŞM: 211).
- Dizleri kesil-* (HŞİ2: 599; Köyün K: 320).
- Dokuz doğur-* (BMK: 74; YS: 513).
- Doluya koydum almadı, boşa koydum dolmadı* (BMK: 98; Nam: 149).
- Domuzdan kıl kopar-* (DA: 312).
- Dün cin olmadan bugün adam çarp-* (BÇ: 142; RYK: 36; Nam: 260).
- Dünyayı ipleme-* (EŞM: 227).
- Ekmeğine yağ sür-* (Nam: 350).
- Ekmeğini taştan çıkar-* (Kör: 243).
- Eli ayağı kesil-* (DA: 173; RYK: 79).
- Eli uzun* (Kurt K: 49).
- Elifi görse mertek sanır* (Dam: 88; YY: 173).
- Eski çamların bardak oldu* (BM: 405).
- Eski hamam, eski tas* (BMK: 92).
- Eski köye yeni âdet* (Dam: 367).
- Eteğini çalı tut-* (Dam: 87).
- Feleğin çemberinden geçmiş* (EŞM: 228).
- Fol yok, yumurta yok* (Kurt K: 50).
- Gem alma-* (YY: 161; YA: 40).

- Gemi azıya al-* (HŞİ1: 315; YA: 103).
- Damara göre şerbet ver-* (EŞM: 274).
- Dert yan-* (EŞM: 153).
- Gözdağı ver-* (YA: 22).
- Gözden çıkar-* (Kurt K: 66; YA: 53, 329).
- Göze al-* (BÇ: 54; Kör: 233)
- Göze gel-* (YY: 151).
- Gözü arkada kal-* (HŞİ2: 371).
- Gözü yıl-* (EŞİ: 229).
- Gözü tutma-* (EŞM: 223).
- Gözüne iliş-* (EŞM: 143).
- Gözünde tüt-* (HŞİ2: 573).
- Gözünden düş-* (Köyün K: 205).
- Gözüne dizine dur-* (BM: 44; YA: 80).
- Gözüne tavukkarası in-* (EŞM: 305).
- Gözüne uyku girme-* (Kör: 329; RYK: 290).
- Gözünü budaktan sakınma-* (BMK: 253; (Kurt K: 64; YY: 204).
- Gözünün kurdunu kır-* (Dam: 87).
- Güneşi eşeğe bindir-* (KM: 123).
- Hapı yut-* (BÇ: 15; HŞİ2: 573; YA: 47).
- Hink demiş burnundan düşmüş* (Dam: 275; YA: 298).
- Hop oturup hop kalk-* (HŞİ1: 275).
- İçi beni yakar, dışı seni* (HŞİ1: 215; RYK: 169).
- İğne atsan yere düşmez* (YA: 266).
- İki dirhem bir çekirdek* (HŞİ1: 322).
- İleri geri et-* (Kör: 231).
- İman tahtasına çök-* (YY: 200).
- İN cin top oyna-* (EŞM: 20).
- İncir çekirdeğini doldurmaz* (YA: 7).
- İp üzengi tahta kılıç* (Dam: 36).
- İt dişi domuz derisi* (BÇ: 160; BM: 312; RYK: 375; Kurt K: 10, 67, 212).
- İt hesabına alma-* (YA: 83).

- İti hunzıra sal-* (Köyün K: 179).
- Kabak tadı ver-* (BMK: 264).
- Kabına sığma-* (Kör: 110; Köyün K: 237).
- Kabuğunu derisinde duy-* (Kurt K: 198).
- Kafa tut-* (EŞİ: 341).
- Kafasını taşlara çal-* (KM: 308).
- Kalıbını bas-* (Kurt K: 111, 293; RYK: 130).
- Kalıbının adamı* (YY: 46).
- Kan ağla-* (Kör: 322).
- Kan gir-* (YS: 354).
- Kan gövdeyi götür-* (Dam: 339).
- Kan tut-* (Kör: 382; Nam: 69).
- Kanı çekil-* (Kör: 94).
- Kanı kayna-* (EŞM: 52).
- Kanına ekmek doğra-* (DA: 257; Karılar K: 253; Köyün K: 198).
- Kanuna gir-* (Kurt K: 72).
- Kara bulaştırmak* (BÇ: 84).
- Kara çal-* (BÇ: 37; EŞİ: 254; Kör: 208)
- Kara kara düşün-* (Köyün K: 196).
- Karamürsel sepeti mi sandın* (Dam: 58; HŞİ2: 665).
- Karanlığa kubur sık-* (YS: 513).
- Karda yürüyüp iz belli etme-* (Dam: 354, Kör: 258; YA: 383).
- Karga tulumba et-* (Kör: 293)
- Karınca'nın beli incinmesin* (YY: 162).
- Keçeyi sudan çıkar-* (BMK: 221; Köyün K: 256).
- Keçi can derdinde, kasap yağ derdinde* (RYK: 269).
- Kediye ciğer emanet et-* (RYK: 160).
- Kefeni yırt-* (EŞİ: 121; Köyün K: 201; RYK: 145; YY: 29).
- Kestane kabuğundan çıkmış da kabuğunu beğenmemiş* (BMK: 26).
- Kılı kırk yar-* (KM: 110; YA: 462).
- Kıtlığına kıran gir-* (BMK: 7; EŞİ: 232).
- Kilimin dört ucunu suya bırak-* (Nam: 43).

- Kime niyet kime kismet (BM: 347).*
- Kokladığı torbayı başına tak- (Sağ: 110).*
- Kol at- (EŞM: 136).*
- Koynunda yılan besle- (YA: 17).*
- Kulağı delik (EŞİ: 439).*
- Kulağı kesik (Köyün K: 129, 297).*
- Kulağını bük- (Sağ: 29).*
- Kulak ver- (Köyün K: 222; RYK: 17).*
- Kuru gürlütiye pabuç bırakma- (EŞM: 55; YA: 455).*
- Kuyruğu dik tut- (EŞM: 55).*
- Kuyruğu mumla- (EŞİ: 147).*
- Kül yutma- (Dam: 56).*
- Külâh kap- (HŞİ2: 621).*
- Külâhları değiş- (EŞM: 59).*
- Laf et- (Köyün K: 320).*
- Leb demeden leblebiyi anla- (YA: 388).*
- Makasa al- (RYK: 189).*
- Maymun gözünü açtı (EŞM: 228).*
- Mercimeği fırına ver- (Dam: 300).*
- Meteliğe kurşun at- (RYK: 280).*
- Nabza göre şerbet vermek (EŞİ: 315).*
- Nal deyip, mih deme- (KM: 46; Kör 70, 161).*
- Nalla çivi arasına koy- (Kurt K: 50; YA: 279).*
- Nuh der, peygamber demez (HŞİ1: 127).*
- Ocağı tüt- (Kör: 44)*
- Ocağını yak- (RYK: 23).*
- Ocağını söndür- (BÇ: 128).*
- Ok yaydan çık- (YA: 427).*
- On parmağı yakasında ol- (Karılar K: 299, 236).*
- On parmağında on hüner (HŞİ2: 395).*
- Osuruğu cinli (EŞM: 162)*
- Otsuz yerde dokuz araba ot yoldur- (BM: 170).*

- Öfkeye bin-* (YY: 23).
- Pabucu dama atıl-* (YA: 50).
- Pabuç pahalı* (RYK: 17; YY: 230).
- Para dök-* (EŞİ: 167).
- Para et-* (YY: 94).
- Para vur-* (KM: 20).
- Parmağında oynat-* (Köyün K: 177).
- Parmağını eşekarısı deliğine sok-* (YA: 69).
- Parmak ısıtır-* (RYK: 154).
- Pire için yorgan yak-* (BM: 147; HŞİ2: 662; RYK: 276).
- Pireyi deve yap-* (KM: 16).
- Pireyi gözünden vur-* (Dam: 49).
- Pişen aşa soğuk su katmak-* (Kör: 19).
- Postu ser-* (Dam: 199).
- Saçı uzun, aklı kısa* (Kurt K: 261).
- Saçını süpürge et-* (Dam: 202).
- Sakız et-* (HŞİ1: 302).
- Sarpa sar-* (Kör: 193).
- Sel önündeki kütüğü kap-* (BM: 148).
- Sermayeyi kediye yükle-* (HŞİ2: 553).
- Sesi soluğu kesil-* (Köyün K: 312).
- Sırra kadem bas-* (YA: 67, 97, 147).
- Soluğu ağzına sığma-* (DA: 19; RYK: 154; Nam: 52; Sağ: 198).
- Sudan çıkmış balığa dön-* (YS: 406)
- Suratı kasap süngeriyle silinmiş* (Dam: 388).
- Suratından düşen bin parça* (BMK: 314; YY: 147, 272).
- Suratını as-* (BÇ: 9).
- Suya götürüp susuz getir-* (Karılar K: 188; RYK: 331; YA: 98).
- Suyu başından kes-* (Dam: 44).
- Sürmeyi gözden çek-* (EŞİ: 24; Köyün K: 201).
- Süte sokulmamış ak kaşık* (Kurt K: 37; RYK: 185, 277).
- Şeytan kulağına kurşun* (BMK: 361; DA: 287; HŞİ2: 652).

- Şeytana külahı/papucu ters giydir- (Dam: 25; Kurt K: 46; YY: 32; YA: 92).*
- Şeytanın yattığı yeri bil- (RYK: 77; Kör: 354; YA: 67).*
- Şeytanla çuvala gir- (Kör: 172).*
- Taban tutturama- (YY: 10).*
- Tantuna git- (BÇ: 322; Kurt K: 272, YA: 48, 87).*
- Tası tarağı topla- (YY: 126).*
- Taş kesil- (BÇ: 103; RYK: 337).*
- Taş ufağı değil, yaş ufağı (Kör: 211)*
- Taşı gediğine oturt- (BM: 298).*
- Taşı havaya atıp başını altına tut- (RYK: 129).*
- Tavşan görmüş tazıya dön- (EŞİ: 177).*
- Tavşana kaç, tazıya tut de- (EŞİ: 305).*
- Tefe koy- (HŞİ2: 399).*
- Tekerine odun sok- (Köyün K: 269; RYK: 50).*
- Top at- (EŞİ: 183).*
- Tut kelin perçeminden (DA: 587).*
- Turp sık- (YA: 164).*
- Tüyü bozuk (RYK: 332).*
- Uçan kuşa borcu ol- (RYK: 109).*
- Ununu eleyip eleğini as- (BÇ: 103; YA: 49).*
- Üstüme iyilik sağlık... (Kurt K: 223).*
- Üstüne at- (EŞİ: 254).*
- Ya devlet başa ya kuzgun leşe (Köyün K: 199; Kurt K: 9; RYK: 368; YS: 147).*
- Yabana at- (Dam: 287).*
- Yağdan kıl çek- (Nam: 43; YA: 10).*
- Yakası eline geç- (EŞİ: 131).*
- Yakayı kurtar- (EŞİ: 302).*
- Yangından mal kaçır- (YA: 245).*
- Yarım ağızla (söyle-) (Dam: 20; EŞİ: 14).*
- Yel yepelek, yelken kürek (HŞİ2: 583).*
- Yelkenleri suya indirmek (BÇ: 153).*
- Yere bakan, yürek yakan (HŞİ1: 305).*

- Yere baktır-* (KM: 132).
- Yere göğe sığma-* (BÇ: 65; Köyün K: 259; RYK: 23).
- Yerin dibine geç-* (DA: 143).
- Yerin kulağı var* (RYK:18).
- Yerle bir et-* (EŞİ: 94).
- Yılanın kuyruğuna bas-* (Dam: 76; Köyün K: 234).
- Yola yatır-* (YA: 241).
- Yolunu kes-* (EŞM: 281).
- Yükünü tut-* (EŞİ: 25).
- Yüreği boğazına takıl-* (Köyün K: 294).
- Yüreği kan ağla-* (EŞİ: 303).
- Yüreği sızla-* (EŞM: 284; Kör: 97)
- Yüzüstü bırak-* (EŞM: 298).
- Yüreğine korku düş-* (Köyün K: 91).
- Yüreğine taş bas-* (Köyün K: 193).
- Yüreğini soğut-* (KM: 169; Köyün K: 140, 286).
- Yüz döndür-* (RYK: 117).
- Yüz göster-* (Köyün K: 172).
- Yüz göz ol-* (Nam: 149).
- Yüz güldür-* (RYK: 32).
- Yüz ver-* (EŞM: 186; Kör: 349; Nam: 324).
- Yüz yüze bak-* (RYK: 375).
- Yüz yüze gel-* (EŞİ: 16).
- Yüze çık-* (RYK:45).
- Yüzüne kan basmak-* (Kör: 328).
- Yüzü tut-* (Kör: 85).
- Yüzüne gözüne bulaştır-* (HŞİİ: 127, 200; Nam: 382; YA: 338).
- Yüzünü buruştur-* (Kör: 100; Sağ: 283).
- Yüzünü ekşit-* (Kör: 349)
- Yüzünü kara et-* (Kör: 227)
- Yüzüp yüzüp kuyruğuna getir-* (YA: 123).
- Yüzüstü bırak-* (EŞİ: 231).

Değerlendirme

Deyimler dile zenginlik katan söz gruplarıdır. Yazar, Türk dilinde yoğun bir anlatıma sahip olan deyimlerin bu gücünden eserlerinde sıklıkla yararlanmış, böylelikle dilini kuruluştan kurtararak oldukça zengin içerikli bir anlatım elde etmiştir.

Yazar, günlük dilde kullanılan deyimlere oldukça yoğun biçimde yer vermiştir. Çok az duyulmuş ya da hiç duyulmamış yöresel deyimleri ise oldukça az kullanmıştır.

7. 3. Dua

Türk Halk Kültüründe Dua

Tarihte ilkelden bu yana, insanoğlu, bir işe başlarken ya da bir şeyin olmasını isterken inancı doğrultusunda tanrı kabul ettiği manevi varlığa karşı çeşitli ritüellerle yakarmış, dua etmiştir.

Doğadan gelen ölüm, acı ve mutluluklar; ilkel insanda şaşkınlık, korku, hayranlık gibi hisler uyandırmıştır. Doğa olaylarının nedenini çözebilecek akıl ve bilgiden yoksun olan insanoğlu, bu olayların nedenini görünmeyen gizli güçlere, tanrılara, iyi ve kötü ruhlara bağlamıştır. Çeşitli söz ve ritüellerle ellerini gökyüzüne açarak veya yerlere kapanarak kendisine iyilik ve kötülük edebilen güçlere, bazen korkudan bazen de sevinç duyarak yalvarıp yakarmıştır (Aslan 2008: 93).

Hem dünyevî hem de uhrevî arzu ve dilekler dua sayesinde yaratıcıya iletilir. Dua, insanoğluyla Allah arasında yakınlaşmayı sağlar. Çoğunlukla kaza, hastalık, ölüm gibi olaylar karşısında yaratıcı güce dua edilir.

Sedat Veyis Örnek, ibadetin en önemli unsurlarından biri olan duanın yalın haliyle yüce kudretlerin yardımını ve acımasını sağlamak, onları harekete geçirmek için insanın içinde bulunduğu duruma göre o anki seslenişi olduğunu söyler (Örnek 1971: 83).

İnsanlar, çoğunlukla yola çıkarken, ava gitmeden önce, savaşa başlarken, ekin ekerken, ürün alırken, hastalık, kuraklık, doğum, düğün, ölüm vb. durumlarda; güneş doğarken ve batarken, yatarken, yemekten önce ve sonra dua ederler (Örnek 1971: 83).

Halk anlatılarında kahramanların zor durumda kaldıklarında dua ettikleri görülür:

Dede Korkut'ta oğlu olmayan Dirse Han, açları doyurup çıplakları giydirir ve ağzı dualı biri sayesinde erkek çocuk sahibi olur; Pay Püre Bey ve Pay Piçen Bey ise

duaları makbul olan Oğuz beylerinin yüzlerini göğe çevirip, ellerini kaldırıp dua etmeleri sonucunda evlat sahibi olurlar (Ergin 1997a: 81, 117).

Ercişli Emrah İle Selvi Han hikâyesinde abdest alıp mezarlıkta namaz kılan Emrah, sazı öğrenebilmesi için Allah'a dua eder (Alptekin 2005: 352).

Kerem ile Aslı hikâyesinde Kerem, kendi aşkının üçte birini de Aslı'ya vermesi için Allah'a dua eder (Alptekin 2005: 352).

Ferhat ile Şirin hikâyesinde Horasan'dan su getirmek isteyen Ferhat'a şehir halkı dua eder (Alptekin 2005: 352).

Leyla ile Mecnun hikâyesinde Mecnun, Ka'bede derdinin artması için dua eder (Alptekin 2005: 353).

Asuman ile Zeycan hikâyesinde Muskadar şehrine gelen Dede Sultan, Asuman için dua eder ve beş yüz Müslüman ile Asuman'ı kuyudan çıkarır (Alptekin 2005: 215).

Halk kültüründe duanın müminin silahı olduğu anlayışı hâkimdir. İnsanlar kendilerini ve sevdiklerini dualarla korumak isterler. Bunun için gerek ibadetlerinde gerekse ibadet dışı diğer vakitlerinde sıklıkla dua ederler. Halk inanisinde özellikle günahsız olan çocuklarla, hamile kadınların yapacakları duaların makbul olduğu inansı yaygındır.

Kemal Tahir'in Romanlarında Dua

Romanlarda yapılan duaların hemen hepsi halk arasında yaygın bir şekilde yaşamaktadır. Konumuzun sınırlarını aşmaması için biz, burada romanlarda tespit ettiğimiz dualardan önemli gördüklerimizi vermekle yetineceğiz:

Kemal Tahir'in yapıtlarında yer yer “eli yeşil olsun” şeklinde dua edildiğini tespit ettik. Günümüz halk kültüründe de tespit ettiğimiz bu duaya ve yeşil renge değinmek istiyoruz:

Yaşar Kalafat, Kamizm'de yeşilin toprağın ruhunun rengi olduğunu; Altay'da Koşağaç yolu üzerinde bulunan Tuygahtı Catın köyünün içerisinden geçen yolun sonunda koyu yeşil adacıkların ve her bir adacığın üzerinde de şehit komutanı temsil eden bir ağacın bulunduğunu; Altayların bu yeşil öbeklerin her birinin Cengiz Han'ın şehit bir komutanına ait olduğuna inandıklarını belirtir (Kalafat 2004: 98, 114).

Yaş, yaşamı simgeler; ağacın yeşil olması canlılığının göstergesidir. Yaş ve kuru, varlık ve yokluk gibidir. Varoluşu anlatır yeşil, “Eli yeşil olsun” deyimini bu var olmayı ifade etmek için kullanılmış olmalıdır.

İslamiyet sonrası yeşil renk, kutsallık da kazanır. Bayraklarda, sancaklarda yeşil renk kullanılır. Türbeler ve diğer kutsal yerler yeşile boyanır. Hacı Bektaş ile Tapduk Emre arasında geçen bir olayı anlatan menkıbede yeşil renk kutsallık yönüyle belirir.

“Bazen ölüm döşeğindeki şeyh, dervişlerin, gerekli nitelikleri haiz olduğunu hiç tahmin etmedikleri bir yoldaşlarını halife olarak seçer; herkes de bu emre boyun eğer. Efsaneye göre, seçilenin başına bir ‘yeşil kuş’ konarmış, dervişler de bu işarete inanmaktan başka çare bulamazlarmış....” (Oğuz 1986: 751).

Yukarıda adı geçen efsanelerde, yeşil rengin dinî bir misyon yüklendiği görülür. Eli yeşil olsun, diye dua edilirken acaba kişi dinî açıdan yüceltmeye mi çalışılmaktadır?

Kemal Tahir’in romanlarında tespit ettiğimiz bir örnekte yeşilin muradı simgelediği ve uğurlu bir renk olduğu söz konusu edilmektedir:

-Yeşil murada delâlettir. Uğurlu bir renk. Varsın Yeşil Ordu... (BMK: 311).

Bütün bu örnekler, bize yeşilin hep olumlu düşünceleri barındıran bir renk olduğunu gösterir. “Eli yeşil olsun” diye dua edilirken kişinin diri ve güçlü olması temenni edilmiş olmalıdır.

-“Eli yeşil olsun! Edebini belletmiş itin” dedi geçti (BM: 30).

-Hay elleri yeşil olsun! (BM: 261).

-Tutkunluğum ecinni büyüü tutkunluğuysa eli yeşil olsun Toprak Hatun anamın... (BM: 366).

Eski Malatya'nun kabristana yerleştiydi gelip eli yeşil olası... (Nam: 21).

Romanlardaki duaların çoğu Allah’a karşı yapılmaktadır. Dualar aracılığıyla olması istenen ya da istenmeyen her şey Allah’tan dlenir:

Allah senden razı olsun (BMK: 212).

Allah hepinizi kazadan beladan saklasın (BMK: 282).

Allah encamını hayra tebdil eylesin (BMK: 324).

Allah saklasın (BMK: 332).

Allah’ıma şükür (BÇ: 53).

Allah hükümetimize zavâl vermesin (BM: 96).

Allah kutluğunu göstermesin (BM: 175).

Allah muinin olsun (Dam: 29).

Allah senden hoşnut olsun (Dam: 79).

Allah devlete millete zeval vermesin (Dam: 110).

Allah şerrinden koruya (Dam: 327).

Allah yardımcınız olsun (EŞİ: 20).

Allah son nefesinde hak dini nasip etsin (EŞİ: 177):

Allah kazadan beladan saklasın (EŞİ: 293).

Allah ömürler versin (EŞİ: 303).

Allah beterinden saklasın (EŞİ: 311; HŞİİ: 30).

Allah esirgesin! (EŞİ: 429).

Allah ıslah etsin (EŞM: 12).

Allah göstermesin (EŞM: 17).

Allah rahmet ede ... (EŞM: 48).

Allah çoluğuna çocuğuna bağışlasın (EŞM: 105; RYK: 173).

Allah kurtarsın (EŞM: 110).

Allah iyilik versin (EŞM: 191).

Allah uzun Ömürler versin (EŞM: 255).

Allah bağışlasın (EŞM: 257).

Allah bereket versin... (HŞİİ: 5).

Allah kazadan beladan esirgesin (HŞİİ: 59).

Allah gâvura, çiftta vermesin... (HŞİİ: 215).

Allah ömrünü uzun ede... Göğsünde ak tüyler bite... Ah vah çekmeyesin...

(Karılar K: 25).

Allah kavuştursun (Kör: 47)

Rabbim dert verip derman aratmasın... (Kör: 67)

Allah seni babana bağışlasın (Kör: 311).

Allah sonunu iyiye çıkarsın (Köyün K: 332).

Rabbim müslümana böyle bela vermesin... (Nam: 86).

Allah selamet versin! (Nam: 96; Nam: 174).

Allah imdât ede (Nam: 97).

Allah'a şükür... (Nam: 262).

Allah'ım sen bizi elbiseli şeytan şerrinden sakla... Esvaplı şeytan iğvasından muhafaza et (Nam: 282).

Allah kuvvet versin... Tuttuğunu altın eylesin... (Nam: 412).

*Allah, kazadan, beladan, yaramaz adam oyunundan esirgesin, amin! (Sağ: 189).
Cenabı vacibül vücud da sizleri memnun eylesün, amin!... Cenabı Mevla da
sizleri memnun eylesin (Sağ: 299).*

Allah gâvur kurşunundan esirgesin! (YY: 19).

*Allah kimseye dert verip derman aratmasın! Allah kimseyi doktora, hocaya
düşürmesin... (YA: 224).*

Allah müstahakını versin! (YS: 79).

Allah sizden razı olsun... Allah tuttuğunuzu altın etsin!.. (YS: 241).

Kur'an-ı Kerim'deki bazı sureler ile namaz sureleri, gündelik yaşamda sıklıkla
dua olarak okunmaktadır. Roman kişilerinin zor durumda kaldıkları vakit bu duaları
okudukları görülür:

*“Kulhuvallah... Errahmanırrahim... Elif lam mim... “ diye biri birini tutmaz
şeyler kekeliyor... (BM: 128).*

-... “İnnafetahnaleke” duasını okudu (D: 59).

-... üç ihlas bir fatiha okudum (Karılar K: 28).

*- Eşhedü çektim beyim... Elham okudum... Tebareke, Elemtere okudum (Karılar
K: 345).*

-‘Elhamdülillah... Elhamdülillah... Elhamdülillah...’ diyor (Karılar K: 394).

-Oku bakalım “Suphaneke”yi... (Kör: 74).

*... aklına başka dua gelmediğinden üst üste: “Kulhuvallah... Kulhuvallah”
diyordu (Kör: 114).*

-La havle çektim. Üç kulvallah bir elham okudum (Nam: 58).

İnsanoğlunun geçiş dönemlerinden biri olan evlilik töreninin hayırlı, bereketli
olması için dualar edilir. Romanlarda, şerbet içilirken, nikâh kıyılırken, saç yapılrken
ve geline hediye verilirken çeşitli dualar edilmektedir:

*Güvey Battal’ın babası, bakır tasla Reşit Hoca’nın önüne gelmişti. Hoca, tasın
içinde duran kaşığı besmeleyle aldı, bal şerbetinden birkaç yudum içti. Kaşığı
yanındakine verirken: -Oh yarabbi şükür... Ağzımızın tadı bozulmasın inşallah! dedi
(Sağ: 94).*

*Yahya Hoca kısa bir dua ile nikâhı kıydı. Bunlar “ Mutlu yıllara, Allah bir
yastıkta kocatsın! “ deyip... (YS: 169).*

-Ömer Ağanın Meryem Hanımdan bir endaze çember var. **Hayırlı olsun!** (Sağ: 107).

-Yolun iki tarafında, avluların kapısında bekleyen kocakarılar, üzerlerine avuç avuç buğday, arpa serpererek bağıryorlardı. -**Uğurlu bereketli olsun!.. -Ağzının tadı bozulmasın!.. Battal'ın anası avlu kapısında bekliyordu, gelin yaklaşınca eteğindeki buğdayları saçmaya başladı: -Hayırlı olsun!.. Kademli olsun! Evimize uğur... Evimize dirlik...** (Sağ: 130).

Geçiş dönemlerin sonuncusu olan ölümden, ölen kişinin yakınlarına başsağlığı dilenir. Bu başsağlığı ziyaretlerinin içeriğinde dua vardır. “Devlet Ana” romanında, Ertuğrul Bey’in ölümü sonrasında taziye bildiren dualı sözlerle Osman Bey’e başsağlığı dilenmektedir.

-Başın sağ ola! Ömrün uzun ola!... Allah benden ala sana vere bu canı! (DA: 181).

Başınız sağ olsun! (DA: 214).

Ölü bizim ölü , “Allah rahmet eyleye...” demek düşer bize... (Sağ: 74).

Ahiliğe geçişi tamamlanan bir roman kişisi için ise orada bulunanlarca aşağıdaki sözlerle dua edilmektedir:

-*Yolumuza girdi Ahi Melik Bey, çabalaması yerini bula!*

-*Amiiin!*

-*Muradı amacına vara!*

-*Amiiin!*

-*Pirler, hak erenler arkacısı ola!*

-*Amiiin!*

-*Bahtı açıla yürüye yürüye...*

-*Yürüyeeee*

-*Ünü yayıla yürüye...*

-*Yürüyeeee...(DA: 96).*

“Devlet Ana” romanında “Ateş ana”ya yapılan aşağıdaki dua ise Şamanist kültürden izler taşır. Dua sonundaki “uruy” sözü bize bu duanın bir şaman duası olduğunu göstermektedir.

-*Otuz dişli ateş anam! Karanlık gecelerde körpe gelinler gibi kızıl saçlarını savurarak oynayan ateş anam! Gelenlerin başında, gidenlerin ardında parlayan anam*

ateş! Kara yanaklı ak koç sana kurban olsun! Kara çeliğin dövülmeye başladığından bu yana, sen ateş anamız, açları doyurdun, üşüyenleri ısıttın! Bizi sıcağınla besle! Gözet bizi! Çoğalalım! Gözet, köklerimiz şeytan sökmesin! Uruy! (DA: 160).

Aynı romanda Hıristiyan olan kişilerin yaptıkları dualar da dikkat çekicidir. Bu dualarda Hz. İsa ile Hz. Meryem'in yardımı umulmaktadır:

-“*Aman İsa Efendimiz! Aman Meryem Ana'mız yetiş!*” diye dişleri birbirine vurarak inledi (DA: 361).

Hiç gerekli değilken: “Göklerdeki İsa babamız! Suçlarımızı bağışla!” diye mırıldandı (DA: 581).

“İmparatorumuzun Rab İsa Efendimiz keskin ede kılıcını, âmin!” (DA: 583).

-... *Meryem Ana'mız tuttuğunu altın ede...* (DA: 588).

-*Göklerdeki Rab İsa Efendimiz seni sevdiğine bağışlasın!* (DA: 604).

İncelediğimiz eserlerde dikkati çeken bir başka dua, güreş başlamadan önce yapılan pehlivan duasıdır:

Allah Allah bismillah... Burası er meydanıdır maşallah! Güreşimiz kıran kırana. Hasmin Kelleci'yse de, ey Recep pelvan, dur gayet merdane... Kelleci sen de iyi bak karşıdaki Recep pelvana. El elden demişler üstün... Göbek havaya gelince muzıklanma, bil ki yenik düştün... Karamanın koyunu... Acı kuvvet bozar oyunu. Sakın kendini tırpandan, kaz kanadından... Gücün yetmezse ayıp değil, pes et geç inadından... Çengeli, kılçığı, sarmayı, kündeyi unutma... Karşıdaki pelvandır, boş gösterirse de gevşek tutma... Peşkire, kazana bakmak yok... Üstteyim diye gerinme, alttayım diye yerinme... Er meydanına saldım iki can... Pirleri Hazreti Hamza pelvan... Hayda bre yiğitler hayda! Hayda Tanrı yardımcınız ola... (KM: 87).

Köylüler için toprak çok değerlidir. Bu nedenle, ekin ekerken iyi ürün elde etmek için dualar edilir. Allah'tan yılın verimli geçmesi istenir. Kemal Tahir'in Anadolu köylüsünü anlattığı “Körduman” adlı romanında böyle bir bereket duası yansıtılır:

-*Seyrek ekim sık ver. Tanesini tok ver. Geçen sene az çıktı, bu yıl bize çok ver. Köylünün pîri Âdem Baba!.. Bize Halil İbrahim bereketi ver. Ya Allah, ya pîr! Bismillah!* (Kör: 96).

“Tuttuğu altın olmak” deyimini, dua edilirken sıklıkla kullanılır. İncelediğimiz romanlarda, bu deyim zaman zaman dua amaçlı olarak yer aldığını tespit ettik:

“Hükümetimizin tuttuğu altın ola... (BÇ: 84).

-Allah tuttuğunuzu altın etsin! (BMK: 61).

Allah, tuttuklarını altın ede... (BM: 149).

Duaya başlamadan önce; avuçlar, yarı açık bir şekilde yukarı kaldırılır. Dua bittikten sonra avuçlarla yüz sıvanır ve “amin” denilir. Romanlarda bu ritüelin gerçekleştirildiği görülür:

*-Orta yerdeki koruyucular dolabının önünde **sabah duası** var. **Duacı elini açar, padişahın, askerinin sağlığına, gelmiş geçmiş esnafın ruhuna dua eder. Ardından , “Selâtentüncina” okunur** (YA: 227).*

Romanlarda yer alan diğer dualar ise şunlardır:

Ellerin dert görmesin! (DA: 557).

Eksik olmasın! (HŞİ: 123).

Berhüdar ol! Ellerin dert görmesin! (HŞİ:148).

Uğurlar ola! (HŞİ: 155).

Evi yapılısıca... (Karılar K: 61).

Sen bizi esvaplı şeytan şerrinden sakla (Karılar K: 223).

Eline, diline, ille de beline kuvvet! (Kör: 17).

Ömrüne bereket!” (Kör: 272)

Gözüm olasin (Nam: 128).

Aman ya Hazreti Ali... Ya Hazreti Haydar!.. Ya Hazreti pir medet!” (RYK: 27).

Uğrunuz açık olsun... (Sağ: 190).

Ömr-ü devletinle bin yaşa... Bin yaşaaa... (YY: 20).

Yaşın uzun olaaaa...(YY: 21).

Yolun açık olsun (YY: 145).

Nur ol (YS: 192).

Nur içinde yatsın (YS: 194).

Yel götürsün ağzından (YS: 114).

Değerlendirme

Kemal Tahir’in romanları, dualar açısından oldukça zengindir. Yukarıdaki alıntılarımızda görüleceği üzere; roman kahramanları, inançları doğrultusunda sıklıkla dua ederler. Duaların büyük bir kısmı Allah’a yönelerek yapılır. Bunun dışında kalan dualar ise çeşitlilik gösterir. En ilginç olanı, “Eli yeşil olsun” şeklinde yapılan duadır.

Bu dua, günümüz halk kültüründe, az da olsa, yaşamaktadır. Dualar, roman kahramanlarının gündelik yaşamlarının bir parçasıdır. Roman kişileri evlenme, ölüm gibi geçiş dönemlerinde, ekin ekerken vb. dualara sığınır. Hıristiyan roman kahramanlarının Hazreti İsa ve Hazreti Meryem'e yönelik duaları, Şamanizm inancının etkisiyle "ateş ana"ya yapılan dua ve daha niceleri, romanlarda yer alan dua motifinin ne kadar geniş bir çerçevede ele alındığını açıkça ortaya koyar.

Dualar, roman kişilerinin sosyal yapısı ve dinî duyguları hakkında bilgiler verir. Tespit ettiğimiz duaların hemen hepsi günümüz halk kültüründe yaşamaktadır. Bu dualar oldukça sade ve yalın bir Türkçe ile yapılmaktadır. Kemal Tahir, romanlarını bu eşsiz güzellikteki dualarla besleyerek roman kişilerinin kültürel kimliğini, dinî duygularını başarıyla yansıtmıştır.

7. 4. Beddua

Türk Halk Kültüründe Beddua

Kendisine zarar veren varlıklara karşı çaresiz kalan insan, çareyi Allah'a sığınmakta bulur. Allah'tan bu varlıkların belaya ve gazaba gelmelerini isteyerek beddua eder. Bu açıdan bakıldığında bedduaların tamamıyla menfi, yok edici, zarar verici bir güce sahip oldukları görülür. Beddualarda en çok istenen dilekler bela ve ölümdür. Beddua eden kişi, bedduasının sonuçlanmasını bekler; bu da onda bir huzur ve rahatlama duygusu yaratır.

Dinimizde beddua etmek pek hoş karşılanmaz. Halk arasında bedduanın çift taraflı olduğu, bedduanın beddua eden kişiye de dönebileceği inancı yaygındır.

Elçin, bedduaların bir tepki biçimi olduğunu ifade ederek şöyle bir tanım yapar: *İnsanın en büyük kudret olan Tanrı'dan kötülüğün cezalandırılmasını istemesi yolundaki dileklerinden doğan sözlü gelenek mahsulleri olan beddualar, insanın kendisine, ailesine, cemiyetine ve din gibi müesseselerine zararı dokunacak şahıslara, düşünce ve fikirlere karşı davranışlarının şiddetli bir tepkisidir* (Elçin 2004: 663).

Artun, duyguları belirten, anlatımı güçlendiren dua ve bedduaların konuşmayı renklendiren dil öğeleri olduklarını; bazılarının ise imge, düşünce ve çağrışım zenginliğiyle yüklü olduğunu söyler (Artun 2005b: 152).

Halk kültüründe yaygın bir şekilde rastlanılan ve yaşamın zorlu ve acı günlerinde insanların tercümanı olan beddualara, halk anlatılarında sıklıkla yer verilir. Bu örneklerden bazılarına değinmek istiyoruz:

Arzu ile Kamber hikâyesinde *Kamber, düğün evine varınca oradakiler onu tanımazlıktan gelirler. Bunun üzerine Kamber beddua eder. Düğünden sonra gelini götürmeye Arzu için at ararlar. Ancak Kamber'in bedduası üzerine Arzu'nun bindiği atların beli kırılır..... Arzu ağanın evine gelin gider, ancak Kamber'in bedduası sonucunda damat ölür* (Alptekin 2005: 212).

Mahirî Baba hikâyesinde Mahirî babanın bedduası üzerine, karısının gözleri kör olur. Yine aynı hikâyede Mahirî Baba, kendisi gittikten sonra, başkasıyla evlenen karısına beddua eder (Alptekin 2005: 324).

Manas destanında Almambet, Müslüman olmak istemeyen babası Karahan'a "Evlatsız kalasın, büyümeden kuruyasın, diyerek beddua eder. Aynı destanda Karahan, "Ey yurdumun sık ormanı bu Almambet oğlumu bir daha gözüme gösterme, erkenden öldür beni" diyerek kendi kendisine beddua eder. Destanda "Adım kurusun" şeklinde bir beddua yapısı da bulunur (Radloff 1995: 25, 26, 39).

Dede Korkut hikâyelerinde on dokuz yerde beddua et-/karga- fiili (Ergin 1997b: 171). ve "Ağzun kurusun, dilün çürisin!", "eliün kurusun parmakların çürüsün" gibi beddua kalıpları bulunur (Özçelik 2005: 121). Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde kayıp oğlunu yaralı bir şekilde Kazılık Dağı'nda bulan anne, şöyle beddua eder:

"Akar senün sularun Kazılık Tağı

Akar iken akmaz olsun

Biter senün otlarun Kazılık Tağı

Biter iken bitmez olsun

Kaçar senün geyiklerün Kazılık Tağı

Kaçar-iken kaçmaz olsun taşa dönsün" (Ergin 1997a: 89).

Kemal Tahir'in Romanlarında Beddua

Kemal Tahir'in romanlarında beddua, kahramanların yaşamlarının bir parçasıdır. Bu bağlamda beddualar, onların psikolojik dünyalarının okuyucuya sezdirilmesinde büyük önem taşır. Roman kişileri, darda kaldıklarında güç yetiremedikleri şahıslara karşı sürekli beddua ederler. Bu beddualar, beddua edilen kişinin maddi ve manevi zarara uğramasından hayatının sonlanmasını arzulamaya dek uzanır. Romanlarda "Allah belânı versin", "Allah kahretsin" ve "Allah'ından bul" gibi klasikleşmiş beddua kalıplarına oldukça fazla yer verildiği görülür:

Allah belânı vere (BÇ: 52).

Tanrı belânu vere... (DA: 96).

ak Tanrı belânu versin (DA: 305).

Allah kahretsin (EŞİ: 340):

Bunun yanı sıra romanlarda özgün beddua kalıpları da mevcuttur. “Kurşunlara gelmek, eli ayağı kırılmak, gözleri kör olmak, gözü çıkmak, kara gözleri sönmek, karnı yırtılmak, boyu devrilmek, oğulları ölmek, ocağı sönmek ve evi yıkılmak gibi”.

Kemal Tahir’in romanlarında tespit ettiğimiz beddualardan bazıları insanlar için çok değerli bir organ olan gözü hedef alır. Bu örneklerin bir kısmı şöyledir:

gözün kör ola (BÇ: 60).

Çıkasıca gözünü (BÇ: 137).

gözü çıkasıca (BM: 179).

Sebep olanların gözü kör olsun (DA: 251).

Hele iki gözün kör ola!.. Kara gözlerin söne (EŞM: 31).

gözün çıksın (EŞM: 244).

gözleri kör olsun (Karılar K: 67).

Beddua edilen kişinin zarar görmesi ve acı çekmesi için yapılan beddualarda, ellerin ve ayakların kırılması ve boyun posun devrilmesi de en çok arzu edilen şeylerdir. Romanlarda bu tip beddualar bulunmaktadır:

ayağın kırılsın...(DA: 98).

ellerin kırıla... (DA: 350).

eli kırılması düürzü (Nam: 71).

eli kırılsın deyyusun... (Nam: 86).

boyun posun devrile (EŞM: 12).

boyu devrilesi... (Kör: 108).

Romanlarda kişinin sahip olduğu varlıkları hedef alan beddualardan biri de “anan öle” şeklinde yapılmaktadır:

Anan öle (BÇ: 302).

Kemal Tahir’in romanlarında cinsiyete yönelik beddua kalıpları da bulunur. Bunlardan biri oldukça özgündür. “Ak/kırmızı tımana hasret gidesin” şeklinde yapılan bedduada “ak tıman”, erkek; “kırmızı tıman” ise kadın yerine kullanılır. Yani erkeğe “kadınsız kalasın” kadına da “erkeksiz kalasın” şeklinde beddua edilir. Bu orijinal

beddua kalıbı, bize halk zihninin beddua ederken bile edebî sanatlardan uzak kalamadığının göstergesidir.

-Kırmızı tumana hasret gidesin inşallah (BÇ: 75).

Kırmızı tumanlıya hasret gidesin (Nam: 276).

Düğünde kızlar, gelinler oyuna kalkmazsa,"Ak tumana hasret gidesin kalkmazsan," derler (Nam: 277).

Aşağıdaki üç beddua ise erkeklere yönelik olarak söylenmektedir:

erliğin döküle (BÇ: 387).

sakalın boğazına tıkana (Karılar K: 350).

şu sarığından asılası (YS: 307).

(İsim+yönelme hali) – eylem+(olumsuzluk eki)+Esİ+(CE) ya da (Eylem+İp) - eylem+(olumsuzluk eki)+Esİ+(CE) şeklinde kurulu beddua kalıplarının romanlarda sıklıkla kullanıldığı görülür:

telli kurşunlara gelesi (BÇ: 137).

kurşunlara gelesi (BÇ: 197).

yere batasıca (DA: 213).

bıçaklara, kamalara gelesice (EŞM: 112).

dert yapışasıca (Karılar K: 8).

yoluna boz duman çökesice benim oğlum... Alnının çatından vurulasıca benim oğlum... (Karılar K: 9).

kurşuna gidesice... (Karılar K: 10).

yetişip yetişmeyesice... türeyip türemeyesice...(Karılar K: 291).

kurşunlara gelesice... telli kurşunlara...(KM: 325).

cumalara yetişemeyesice? (KM: 326).

kıran giresice sakallarını (KM: 263).

boyu devrilesi Ali Bey..... Telli kurşunlara gelesi... (Kör: 33)

boyu devrilesiler, ocağı sönesiler, evi yıkılasılar! (Kör: 352).

yetişip türemeyesice (Nam: 89).

türeyip türemeyesice... evi yıkılasıca... (Nam: 97).

yetişip yetmeyesice... kan iken geçmeyesice... (Nam: 276).

Romanlarda kullanılan beddua kalıplarından biri de “gözüne dizine durmak” deyimidir:

-*Gözüne dizine dursun* (BM: 44; KM: 320; Nam: 322).

Bazen olması istenen eylemin gerçekleşmesi için beddua ifade eden sözün başına “inşallah” kelimesi eklenir:

İnşallah tramvay altında kalırsın! İnşallah... (HŞİ1: 199).

İnşallah karnın yırtılır da bu gece köye yetişemezsin (RYK: 100).

İnşallah geberirsin de sana kefen yaparım (RYK: 266).

Kişi zaman zaman kendisine de beddua eder:

burdan çıkmak nasip olmasın (BM: 173).

şu ateşe kör bakayım... (DA: 223).

ayaklarım kırılıyordu da vapurdan çıkmasaydım. Merdiven kopsaydı da beyiniüstü denize düşseydim (EŞİ: 454):

Tez vakitle al canımı da kurtulayım (YY: 116).

İncelediğimiz romanlarda tespit edip ilginç bulduğumuz diğer beddua örnekleri ise şunlardır:

-*Günahı sebep olanların boynuna* (BMK: 327).

-*Domuzlar eşlesin mezarını babanın* (BÇ: 40).

-*Veresin paracıklarımı gâvur Zeynel, hocalara, doktorlara bulamayasın derman!..* (BÇ: 40).

-*Kara cinler canını ala kötü Pervâne... Hay anan öle!..* (DA: 259).

-*sebeb olanlar sebepsiz kalsın... Evleri yurtları yıkıla...* (Karılar K: 22).

-*Okuduğum Kuran seni çarpsın* (Karılar K: 329).

evin yıkıla... (KM: 197).

yüzü yere batsın! (Köyün K: 332).

on paralarını aldımsa İmam Hasan Hüseyin kanı olsun. Allah beni nuzmahil etsin. Cin, peri kitabı beni çarpsın (Nam: 276).

ömriün tükensin (Nam: 321).

Dünyada senden başka herkes ölsün... (Nam: 332).

Değerlendirme

Kemal Tahir’de tespit ettiğimiz beddualar, yukarıda belirttiklerimizle sınırlı değildir. Çalışmamızın sınırlarını aşmaması için buraya romanlarda yer alan bedduaların önemli gördüklerimizi özellikle de özgün olanlarını almaya çalıştık.

Roman kişileri, duygularını ifade etmekte zorlandıklarında, beddua kalıplarına başvururlar. Yaşadıkları duygusal yoğunlukları, bu söz kalıpları sayesinde yansıtırlar. Kemal Tahir'in kullandığı bedduaların çoğu, halk arasında günümüzde sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak romanlarda yer alan “ak/kırmızı tımana hasret gidesin, şu ateşe kör bakayım, kara cinler canını ala, cin peri kitabı çarpsın” gibi beddualar, halk kültüründe az rastlanan oldukça özgün sayılabilecek beddualardır.

Romanlarda yer alan tüm bu beddualar, roman kişilerinin duygusal taraflarını, içtenliklerini yansıtmakta bir araç olarak kullanılmış, romanda gelişen olaylara bağlı olarak ifadesini bulmuştur.

7. 5. Yemin

Yemin ya da ant, herhangi bir konuda başkalarını inandırmak maksadıyla, çoğunlukla toplumca kutsal sayılan bir varlığın adı anılarak kalıplaşmış bazı sözlerin veya kargışların desteğiyle kimi kez de çeşitli hareketlerle oluşturulan bir eylemdir.

Kişioğlu, Tanrı'sına ya da etrafındaki insanlara güven vermek için tarih boyunca sürekli yemin etme ihtiyacı hissetmiş ve bu yeminlerini çoğunlukla yaşadığı dönemde; toplumca kutsal sayılan dağ, ağaç, nehir, ateş, demir, ekmek, tuz, tanrı, kutsal kitap, kutsal kişi vb. varlıklar aracılığıyla yapmıştır. Kısacası kutsal sayılan tüm varlıklar, yemin için bir malzeme olmuş, böylece farklı ritüeller meydana getirilmiştir.

Gökyay, toplumların fetişist konaklarda bulunduğu dönemlerde yeminin taş, bıçak, ocak, ağaç gibi güçlü nesnelere yapıldığını belirtir (Gökyay 1973: CCCIX).

Halk edebiyatının çeşitli yazılı ve sözlü ürünlerinde değişik yemin şekilleri bulunur. Dede Korkut hikâyelerinde kahramanlar, çeşitli nedenlerle ant içerler. Bu antlar “yer gibi kertilme, toprak gibi savrulma, ok ile sancılma, kılıçla doğranma” gibi çoğunlukla beddualı sözlerle yapılır (Ergin 1997a: 135).

Dede Korkut hikâyelerinde; İç Oğuz'a Taş Oğuz Âsi olup Beyrek'in öldüğü boyda, Beyrek, Kazan'a âsi olmayacağına şu sözleri söyleyerek ant içer:

Men Kazanun ni'metinin çok yemişem,

Bilmezisem gözüme tursun.

Kazagucda kazılık atına çok binmişem,

Bilmezisem mana tabut olsun.

Ala bârgâh otagına çok girmişem,

Bilmezisem mana zindan olsun.

Men Kazandan dönmezem, bellü bilgil (Özçelik 2005: 914).

İslam dini, yeminin sadece Allah üzerine yapılacağını, diğer yeminlerin batıl olduğunu söylese de günümüzde yemin ritüeli, çok farklı şekillerde olabilmektedir. Üstelik İslam dini sık sık yemin edilmesini hoş karşılamaz. Yapılan yeminin de mutlaka yerine getirilmesini ister. Bazı yeminler kefarete gerektirir.⁴

Yemin edilirken kişi, yaptığı yeminin yalan olması durumunda en sevdiği varlıklarını kaybetmeyi göze alır. Onlarla ilgili çeşitli kargış dolu sözler söyleyerek yeminini geçerli kılmaya, insanlara güven vermeye çalışır. Yeminde ifade edilen beddua içerikli sözler, bu sözleri sarfeden kişi tarafından yerine getirilmez ya da yalan yere yemin edilirse bu noktada cezayı verecek olan Allah'tır.

Burada genel olarak halk kültüründe yaşayan tüm yemin çeşitlerini değil sadece Kemal Tahir'in eserlerinde tespit ettiğimiz yemin şekillerini vermeyi yeterli buluyoruz.. Bu yeminler alfabetik sıraya göre halk kültüründeki görünüşleri ve eserlerdeki alıntılarla birlikte ele alınacaktır.

Ant içme ya da yemin etme; değişen inançlar, dünya görüşleri, bilimsel ilerlemelere rağmen az çok değişikliklere uğrayarak devam etmiştir. İnsanoğlu varolduğu müddetçe de yemin ritüelleri bir şekilde yaşamaya devam edecek; böylece insanoğlu, kendindeki güven eksikliğini yeminlerle gidermeye çalışacaktır.

Türk halk kültüründe yemin ritüelinin farklı şekillerde yapıldığını belirtmiştik. Burada üzerine yemin edilen bu varlıkların neler olduğunu görelim:

Allah

Türk toplumunda yeminler Allah adına yapılır. Bu yemin şeklinde cümle başında "vallah, billah, tallah" gibi sözlerle Allah adı anılır. İfade edilen şeyler için Allah, tanık gösterilir. Söylenenlerin gerçeği yansıtmaması durumunda kişi, Allah tarafından çeşitli cezalara çarptırılacağını bilir. İslamî inanışta Allah her yerdedir. O her şeyi görür, duyar. Onun her şeye gücü yeter. Bu nedenle insanoğlu, yemin ederken Allah'ın bu her şeye gücü yeten özelliğinden yararlanmak ister.

⁴ Kur'an-ı Kerim'de Mâide suresinin 89. ayetinde yemin kefareti ile ilgili şu bilgiler bulunur: "Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da keffâreti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek yahut da bir köle azat etmektir. Bunları bulamıyan üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin keffâreti işte budur. Yeminlerinizi koruyun (onlara riayet edin). Allah size âyetlerini açıklıyor; umulur ki şükredersiniz! (Kur'an- ı Kerim, Mâide Suresi, Âyet: 89).

İncelediğimiz romanlarda roman kişilerinin sıklıkla Allah adına yemin ettiklerini tespit ettik. Çalışmamızın sınırlarını aşacağı kaygısıyla bunların sadece bir kısmını vermeyi yeterli görmekteyiz:

-... *hadi, yemin iç, “Vallah billâh” de, “Anam öle, sevdiğim öle” de bakalım!* (DA: 223; EŞM: 296; Kör: 22; Nam: 46; Sağ: 302).

-*Valla, sümme bilâ* iftiradır. *Tahsin Paşa babacığım* (EŞİ: 147).

-*Yalan efendim!.. Vallah billah* hepsi yalan... *Hepsi iftira...* (EŞM: 296).

-*Vallaha, yedi seneye inecek cezantız... Billaha... İstanbullu bu anda yeminleri pek sevdi. Bak sana yemin... Vallaha billaha* diyorum (Karılar K: 45).

-“*Vallah güzel etmiş/Billah güzel etmiş/Tallah güzel etmiş/Allah güzelim netmiş/Netmişse güzel etmiş...*” (Karılar K: 332).

-*Hükümet adamı yemin tanımaz. “Vallah” dersin inanmaz* (Nam: 285).

Roman kişileri, “dinim Rabbenâ hakkı için”, “dinime, imanıma” ve “dinin gibi doğru söyle” gibi kalıp sözlerle başlayan yeminler ederler:

Dinim Rabbenâ hakkı için, herif kitap uğruna geberecek... (EŞİ: 121; HŞİ1: 307).

Dinime imanıma sana köyden istediğın kız getirim (Kör: 103; Sağ: 76).

Dinin gibi doğru söyle, gözün tuttu mu? (KM: 77; Kör: 211, Köyün K: 275).

Değnek Atlayarak Yemin Etme

Mitik dönemlerde kutsal sayılan ağaç, günümüze kadar kutsallığını muhafaza etmiştir. “değnek atlayarak yemin etme” ritüeli ağaç kültürüyle ilgili uygulamalardan biri olmalıdır.

Orta Anadolu coğrafyasında değnek atlayarak yemin etme şekline rastlanmaktadır. İnan bu konuda şunları söyler: “Anadolu Türklerinde de Konya’da değnek veya bıçak atlamak suretiyle uygulanan yemin verme âdeti mevcuttur. Bıçak atlandıktan sonra, yemin verilen olayı gerçekleştirilmeyen veya yapmayacağım dediği şeyi yapan kişi, en adi adam olarak kabul edilirdi (Gökdemir 2003: 67). Erzincan’da bir daire çizilerek, bu dairenin üzerine çap oluşturacak şekilde bir değnek veya bir ağaç dalı uzatılır ve yemin edecek kişinin bunun üzerinden geçirilerek yemin etmesi sağlanır (Kalafat 1996: 24).

Gökyay, Türkmenlerde “değnek atlama” ya da “öven atlama” denilen bir yemin şeklinden söz eder (Gökyay 1973: CCCX).

Türkmenlerde değnek atlama yeminin ismi "çöven'dir". Çepnilerin arasında dolaşan babaların elinde birer bambu ağacından yapılmış baston vardır. Çepniler bu bastonu pek

kutsal ağaç olarak tanır ve en büyük yeminleri bunun üstünden atlayarak yaparlar. Aşiret arasında çıkan davaları idare eden babaların veya ihtiyarların ismine "Pirbudak" deniyor. "Çöyenden atlama yeminini çok defa bu adamlar yaptırırlar; fakat Cumhuriyet'ten sonra bu işi yaptıran kalmamıştır. Şimdi bu adet ölü adetler arasına karışmıştır". Yemin günlük yaşamda çeşitliliği ile süregeliyor. Türkmenlerde değnek atlama yemini varmış sonrasında yeminini tutamayanın kafasında kibrit çöpü kırılır olmuş (latife.bircan.sitemynet.com).

Yakutlarda şaman adayının at kılları bağlanmış bir asâyyla mesleğe giriş için gerekli dua sözlerini söylemesi böylece yemin etmesi (İnan 2006: 77). bize asânın Şamanizm'e uzanan bir çizgisi olduğunu kanıtlar.

Eski Türklerde ağaç, özellikle de kayın ağacı kutsal sayılırdı. Ağaç kovuğunda doğan, büyüyen çocuklar ya da ağaç kovuğunda beliren kızlar eski Türk destanlarını süsler. Dede Korkut hikâyelerinde ağaç, bir destan motifi olma yönüyle olmasa bile değer verilen bir doğa parçası olarak belirir. Kazan'ın ağaca soylaması da bunun bir örneğidir. Ayrıca Dede Korkut hikâyelerinde kayın dalından yapılmış mızrakların da övülmesi, bizi kayın ağacının kutsal sayıldığı destanlar dönemine kadar götürür (Bandoğlu 2005: 44).

İnsan yaşamında ilkelden günümüze ağaç ve ağaçtan yapılmış araçlar; kutsal sayılmış, onlardan çeşitli dinsel, büyüsel törenlerde yararlanmışlardır. Değnekten atlanarak yapılan bu yemin şeklinin de böyle mistik bir anlamı olmalıdır.

İncelediğimiz eserlerde "değnek atlayarak yemin etme" şeklini tespit ettik. Yapılan bu yemin, roman kişilerince büyük yemin olarak bilinir. Yazar, "Bozkırdaki Çekirdek" romanında değnek atlanarak yapılan yeminin ne şekilde uygulandığını dramatize ederek bu yemin ritüeli karşısında roman kişilerinin duyduğu korku ve heyecanı okuyucularına yansıtır:

*-Töbe çeksin!.. Dinine imanına töbe çekmedikçe... Hayır şurda **değnek atlamayınca hiç olmaz!** (BÇ: 419).*

*Bundan sonra, Yıldız Ulak, Esef'in elindeki **sopayı** alıp yere koydu.*

*-**Hadi atla bakalım şunu Molla...** Töbeyi bozmamak kavliyle...*

*Tövbeyi duraklamadan içen Molla, değnek atlamaya gelince bir an ileri geri sallanmış, dilini dudaklarından geçirerek yutkunmaya başlamıştı. **Ötekiler de değnek atlamanın ne kadar ağır bir yemin olduğunu bildiklerinden bu duraklamayı pek yadırgamadılar** (BÇ: 420).*

Romanda bu yemin ritüelini uygulamak zorunda kalan kişinin zor durumda kaldığı görülür. Roman kahramanı, böyle bir yemin etmeye zorlandığı zaman bu işten kaçınır, irkilir:

Molla Hıdır, bir an katıldı, sonra kendini uçurumdan atıyormuş gibi, gözlerini kapatarak değneğin üstünden geçti. Yere çöküp ağlamasını beklediler. Bir şey demeden arkasına da bakmadan yürüdü... (BÇ: 420).

Dikkati çeken bir durum ise üzerinden atılan değneğin artık sıradan bir değnek olmayıp kutsallaşan bir değnek olmasıdır:

Değnek atlanırken soluklarını tutmuş olan delikanlılar, birden hışırtıyla ciğerlerini boşaltmışlardı. Yıldız çömeldi, elini yemin değneğine çekinerek uzattı, dokunmaya korkuyor gibiydi. Üstünden atlandığı için, kutsallaşmış saydığı değneği çekinerek aldı. Öper gibi yapıp başına götürdü. Sonra “Allah bismillah” diyerek var gücüyle meşeliğe doğru fırlattı (BÇ: 420).

Değnek atlama yemininin çeşitli vesilelerle diğer romanlarda da konu edildiği ve bu şekilde birçok roman kişinin yemin ettiği görülür. Yalan yere değnek atlayarak yemin edenin başına her türlü kötülük gelir. Bu nedenle roman kişileri, çok zor durumda kalmadıkça bu yemin ritüelinden kaçınmak isterler:

Geçen yıl birbirlerinden hiçbir şey gizlemeyeceklerine yemin edip köy geleneğince değnek atlayarak sır ortağı olmuşlardı. “Değnek atladin da yemini tutmadın mı, maldan candan başına belalar gelir ki, en küçüğü ölüm!” (KM: 289).

Aslan yeniçeri, yediden yetmişe sözü bir etti, değnek atladi (BÇ: 321; BM: 182; BM: 242; BM: 328; Kör: 357).

Değnek atlayarak yemin etme ritüeli ile yazar, roman kahramanlarının dinsel inanışlarının aralanmasını sağlar.

Ateş

Ateşin ilk ortaya çıkışı ile ilgili birçok efsane yaşamaktadır. Ateş üzerine çok sayıda efsane yaratılmış olması ve birçok yörede ateşle ilgili inanışların bulunması, ateşin ilk ortaya çıkış dönemlerindeki bilinmez, tanınmaz obje olmasındandır. Çünkü ilkel insan, tanımadığı varlıklardan korkmuş, bu varlıkları ya tabu saymış ya da kutsal kabul edilmiştir. Ateş de her şeyi yakan, yok eden görünümüyle ilkel insanın saygı duyduğu, korktuğu bir nesne olarak kutsiyet kazanmıştır. Ateşe tanrı eli değmiştir, ateş kutsaldır, ateş tanrıdan bir parçadır; bazen de tanrının kendisidir, diye düşünen insan, ateşi kutsal kabul etmiş, onun

için ayinler düzenlemiş, ona kurbanlar sunmuştur. Ateşe verilen kutsiyetin en üst düzeydeki görünümü ise Zerdüşlük'te görülür. Zerdüştlere, ateşin tanrının ışığı veya irfanı olduğuna inanırlar, tapınaklarında sürekli yanan bir ateş bulunur. Bu ateş, Ahura Mazda adlı tanrılarını temsil eder.

Kırgız-Kazakların kabile teşkilatını unutmayan boylarında, mesela Sara-Arka Nayman ve Argın'ları gibi boylarda, yedinci veya dokuzuncu atanın torunlarının hepsi bir "ülken üy" (ulu ev)e saygı gösterirler. Bu eve (çadıra) "kara çangarak" derler ki yüzyıllar boyunca ocak dumanıyla kararmış çadır demektir. Bu çadırda verilen söz yemin sayılır. Bu çadırın sahibi, genç bir delikanlı da olsa, herkesçe saygı görür (İnan 2006: 68).

İnan, Yakutların, ant törenlerini ateş ve ocak karşısında yaptıklarını, "büyük babamız ateş karşısında... ant ediyorum..." diye başlayıp "yemeklerimden attığım alevli ateş ile ant ediyorum" diye bitirdiklerini söyler (İnan 2006: 71, 118).

Tunceli'de ocağa karşı ant içilir, kurban kesilir ve nezir edilir (Kalafat 2006a: 89).

Kemal Tahir'in romanlarında ateş üzerine yapılan yeminler "ateşe/ışığa kör bakmak" şeklindedir. Bu yemin şekli incelediğimiz romanlarda dokuz yerde geçer:

-*Yalanım varsa nah şu ateşe kör bakayım!* (BÇ: 45; Dam: 384; DA: 223; EŞİ: 317; YS: 506).

-*Yalanım varsa şu ateşe kör gözle bakayım!* (EŞM: 316).

-*Nah şu ışığa kör bakiim... Tanrı tanık...* (Kurt K: 172; YY: 267).

Yalanım varsa şu ışığa kör bakayım... (YY: 267).

Kılıç

Eski Türklerde kılıç demirden yapılmış olmasından dolayı kutsal bir nesne kabul edilirdi. Onlar demire saygı göstermek için kınlarından çıkardıkları ve yanlamasına önlerine koydukları kılıçlarla "Bu gök kirsün, kızıl çıksun" diyerek yemin ederlerdi (Ögel 2003: 67)

Kaşgarlı Mahmut, Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve daha başka Türk boylarının demiri takdis edip demire ant içtiklerini söyler (İnan 2006: 84).

Tarihte kaydedilen ilk ant töreninde kılıç baş unsurdur. Bu ant, Hun hakani Huhanye ile Çin elçileri arasında yapılmıştır. Hakan, seferlerde kullandığı kılıcını eline alarak ucunu şaraba batırmış ve bu şarabı, Yüeci hanının kafatasından yapılmış kapla içmiştir (Gökyay 1973: CCCX).

Türk halk kültürü inanışlarında kılıç/sihirli kılıç, olayların seyrini etkileyen önemli bir motiftir. Dede Korkut hikâye kahramanlarından Segrek, kılıcını kendisiyle henüz evlendiği eşinin arasına koyarak; Kan Turalı, kılıcını yere çalıp toprağı kerterek ve ardından yemin sözlerini tekrarlayarak yemin ederler (Ergin 1997a: 193, 228). Yemin konusu, Kan Turalı'nın anne babasını; Segrek'in ise kardeşini bulmadan gerdeğe girmeyecekleridir.

Manas'ta kılıcın yüzü yalanıp ant içilir. Anadolu'da da "Bıçağa gelesin", Zülfıkâra gelesin" şeklinde yapılan yeminler vardır (Kalafat 2006a: 129).

Kemal Tahir'in romanlarında görülen kılıç üzerine yemin şekli, geçmişin günümüze bir mirasıdır, diyebiliriz.

-Şart ettik biz... Şartı bozmadan kılıcı kınına koyuculardan değiliz (BÇ: 394).

Yemin içirdi Emey Hanım, kitaba el bastırıp ve de kılıç atlayıp... (BM: 383).

-Yoldaşlar enini boyunu hesapladı dün gece, birazı ant içti, kılıç atlardı (DA: 193; DA: 220).

-Kılıç atladık biz... Tevrat'a el bastıydı namert... Yemin içtiydi ki, derisi yüzülse ve de cılık eti karabibere ve de kırmızı bibere ve de sarı kükürte yatırılrsa, lâfını etmeyecekti (DA: 232).

Kemal Tahir'in romanlarında kılıç üzerine yapılan yemin, kılıcın kınından çıkarılması ya da kılıcın üzerinden atlanması şeklinde yapılmaktadır.

Kutsal Kitap Üzerine Yemin

İnsanoğlu, inandığı dinin kutsal kitabı üzerine yüzyıllardan beridir yemin etmektedir. İncelediğimiz romanlarda kahramanlar, Kur'an-ı Kerim ve Tevrat üzerine yemin ederler. Bu yemin ritüelinde kişi, sağ elini kitap üzerine koyarak yemin sözlerini söyler. Yalan yere yemin ettiği takdirde kutsal kitabın kendisini çarpmasına yani zarar vermesine razı olduğunu kabul eder:

-Nah kitap... Taze aptesimle el basmazsam... (BÇ: 83; BM: 253; BM: 284; Kurt K: 10; Nam: 340; YY: 195; YA: 50; YS: 464).

"..., istenilen yeminleri duraklamadan sıralayıp gözünü kırpmadan elini Kur'ana bile bastı. Evet, yalan yere bastığından nettiyse, kendine etti battı boğazına dek uğursuzluğa... Çünkü yalandan yemin edenin bu dünyadan beladan kurtulduğu hiç görülmemiştir (BM: 43).

-Mapus damında **yemin içmiş** benim Hacı Kenan babam... yemin içmiş ki, “Bundan böyle, vurucu, kırıcı herife verecek kız yok bende” diyerek yemin içmiş... **Kitaba el basarak** ve de değnekler atlayarak... (BM: 372).

-Kılıç atlادık biz... **Tevrat’a el bastıydı** namert... Yemin içtiydi ki, derisi yüzülse ve de cılık eti karabibere ve de kırmızı bibere ve de sarı kükürte yatırılrsa, lâfını etmeyecekti (DA: 232).

-İşin ucunda yemin var. **Kitaba el basarsın**, sonunda yalan söylersin, başına gelmedik kalmaz. **Ellerin bükülür** (Kör: 343).

- ... Ey Müslümanlar işte size, **Hazreti Osman Efendi’mizin el yazması Kuran’ı ki üstüne yemin edildikte** yüreğini kıl kadar bir domuzluk yokladı mı bitti (Köyün K: 133).

Yeminle -“**Kitap çarpsın**” diyerek- anlattığına bakılırsa asıl mahpushaneyi müdüriyet dairesinden ayıran büyük demir kapıyı besmeleyle kilitleyip sandalyesine yeni oturmuştu ki Şeyh Süleyman efendi, kapının demir parmaklıkları arasından “Cigara dumanı gibi” geçip önüne dikilivermişti (Nam: 351; YY: 178).

Roman kişileri, on iki yerde Kur’an’a, bir yerde Tevrat’a el basarak; iki kez de “kitap çarpsın” diyerek yemin ederler.

Kartal ve Dağa Yemin

Diğer yemin şekillerinde olduğu gibi kartal adına yapılan yeminde de üzerine yemin edilen varlık yani kartal, kutsal kabul edilir.

Yakutlarda en korkunç ant, kartal adıyla içilen anttır; kartal adıyla yalan yere ant içenlerin ocağı söner (İnan 2006: 118). Yakutlar, ilk kamın yeryüzüne kartallar tarafından indirildiğine inandıkları (Kalafat 2006a: 112). için kartal adına yapılan yemini büyük yemin sayarlar.

Eski Türk inanışlarından izler taşıyan “Devlet Ana” adlı romanda kartal üzerine yemin edilmektedir. Bu yemin, eski Türk inanışındaki kam görevini üstlenen Kamagan Derviş tarafından yapılmaktadır:

-**Kara kartal adına ant içerim**, ak kaz adına yemin ederim, dönmek yok! (DA: 324).

Aynı romanda kara kartala şükredilmesi, kartalın bir tanrı olarak görüldüğünü gösterir:

-**Kışkırtma bize işlemez**, at sürülerinin tanrısı **kara kartala şükür** (DA: 307).

Dağ büyüklüğü, yüksekliği ve göğe yakınlığıyla eski Türk inanışında kutsal kabul edilmiştir. Birçok kurban ayini dağlarda yapılmıştır. Bu nedenle dağ üzerine de yeminler

edilmiştir. “Devlet Ana” romanında Keşiş Dağı’nın kutsal kabul edildiği ve bu dağ üzerine yemin edildiği görülür:

-Keşiş dağı çarpsın ki, Alişar Bey, ben şaştm. Şeytan ne demekte? Demekte ki kör şeytan... (DA: 309).

Gerek dağ gerekse kartal üzerine yapılan yeminler, Türklerin İslamiyet öncesi dinî inanışlarından kaynaklanmaktadır. Nitekim “Devlet Ana” romanında Türklerin eski dinleriyle ilgili inanış ve gelenekleri göstermek isteyen yazarın kartal ve dağ üzerine yapılan yeminlere yer vermesi olağan bir yaklaşımdır.

Ulu Kişiler Adına Yapılan Yemin

Halk kültüründe zaman zaman kimi din büyükleri ve ulu sayılan kişiler üzerine yemin edildiği olur. Özellikle Alevi kültüründe rastladığımız bu yemin şeklinde Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin, On iki İmam, Üçler, Yediler, Kırklar adına yemin edilir. Yemin sözleri için bu ulu kabul edilen kişiler tanık gösterilir. İncelediğimiz romanlarda benzer yemin şekilleri bulunmaktadır:

-Üçler yediler kırklar tanık... (BM: 268).

-Tanrı tanık... Şart olsun Hacım Sultan... Üçler... Yediler... (BM: 284)

-Aliyülmurtaza hakkıyçın... Hasan Hüseyin efendilerimiz... On iki İmam... (RYK: 30).

-Yolumuz hakkına... Aliyülmurtaza efendimiz hakkına... Hasan Hüseyin efendilerimiz... (RYK: 242).

Ve de şart ettim ve de öteki dünyada Hazreti Ali Efendimizin şefaatinde mahrum kalayım ve de namerdim ki sen bir daha bizim köyün sınırdan beriye geçersen seni vururum (RYK: 261)

-Hazreti Ali Efendimizin, on iki imam efendilerimizin yoluna hain olayım ki benden sana kahpelik gelmez. İşte erkekçe bir söz! (RYK: 340).

Hıristiyanlık dinine mensup insanlar, Hz İsa’ya ve annesi Hz. Meryem’e kutsal kişiler gözüyle bakarlar. Bu nedenle yemin eylemlerinde bu kişileri tanık gösterme eğilimindedirler. “Devlet Ana” romanında, kişinin Meryem Ana üzerine yemin ettiği görülür:

-Meryem Ana çarpsın ki, arpa marpa yok... (DA: 421).

“Üçten Dokuza Şart” Edilerek Yapılan Yemin

Bu yemin, Türk halk kültüründe kutsal kabul edilen üç ve dokuz kutsal sayılarıyla ve “üçten dokuza şart etmek” şeklinde yapılır.

Sonunda üçten dokuza şart etti (KM: 338; Kör: 213; RYK: 127, 182; YY: 40; YA: 38; YS: 336).

Silah Üzerine Yapılan Yemin

Yemin edilirken kullanılan araçlardan biri de silahtır. Günümüzde polis ve asker gibi işleri gereği silah taşımak zorunda olan meslek grupları göreve başlarken silah üzerine yemin etmektedirler. Kemal Tahir’in romanlarında iki yerde tabanca üzerine yemin edildiğini tespit ettik:

-Taa, Harp Okulu öğrencisiyken, tabancayla Kur’an üstüne ettiği yemin... (EŞM: 239).

Nasıl komitacı olabilmiş bu benim Emin dayıcığım... Tabancaya nasıl el sürebilmiş de yemin etmiş?.. (Kurt K: 271).

Beddua Sözleriyle Yapılan Yemin

Bu tür yeminlerde yemin eden kişi beddua içerikli sözler söyler. Eğer yemini yerine getirmezse bu beddualarda ifade ettiklerinin gerçekleşmesini kabul eder. Kemal Tahir’in eserlerinde beddua etmek şeklinde yapılan yeminler, oldukça yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Bunların bir bölümü şöyledir:

-Beşikteki yavrumun ölüsünü öpeyim... (BMK: 76).

-“Anam öle, sevdiğim öle” de bakalım! (DA: 223).

-Demirciler piri Davut Peygamber örsünde ezileyim! (DA: 306).

İki gözüm kör olsun ki, lafını üstüme almadım (EŞİ: 147).

-Yalanım varsa iki gözüm önüme aksın! (EŞM: 256).

-İki oğlumu bir tahtada vereyim ki para almadım (Nam: 276).

Ben kötü yemin ettim kız, gençliğime yemin ettim (YY: 197).

Gavur dininde can vereyim ki bakmadım Şükran Hanumefendi kızım, nah sana yemin... Bakmadım şart olsun! Nah sana taze aptesimle yemin... (YA: 321).

Tuz ve Ekmek üzerine Yemin

Kemal Tahir’in romanlarında tuz ekmek öpülerek ya da ekmek çarpsın denilerek de yemin edilmektedir. Bu yemin ritüelinde tuz ve ekmeğin gündelik yaşamdaki önemi ve bu önemden kaynaklanan kutsallık ön plandadır.

Geçmişte Abaza Paşa'nın emrindeki kuvvetlerin parçalanmasından endişelenerek bozulan düzeni bir yeminle yeniden sağladığına dair kayıtlar vardır: "İki askeri tefrik eden mesâfenin ortasına bir ağaç dikildi. Üzerine ekmek ve tuz, bunların ortasına bir kılıç ve mushaf konuldu. İki takımın rüessâsı sıraları ile gelerek dâimi ve nâ kabil-i ihlal bir ittifak üzerine kasem ettiler. Yeminin tâbiri muhafaza olunmuştur: "Hâin kılıca uğrasın, ekmek, tuz kendisine zehir olsun!" (Elçin 1997: 460).

Yukarıdaki yemin ritüelinde ekmek, tuz, kılıç ve mushaf üzerine yemin edilmiş; bu dört kutsal unsurla yapılan yemin sayesinde, tarafların birbirine güven duymaları sağlanmıştır. Kemal Tahir'in romanlarında tespit ettiğimiz iki örnekte ekmeğin ve tuzun kutsallık taşıdığı ve yemin edilirken bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir.

- "*Şu ekmek çarpsın ki hepimizin olacağı bu...*" (Köyün K: 206).

- *Tuz ekmek öptü, "Kelleci benim oğlum," diye kitaba el bastı* (KM: 275).

Diğer Yeminler

Yukarıda başlıklar halinde sıraladığımız yemin uygulamaları dışında romanlarda yer alan diğer yemin sözleri ise şunlardır:

- "*Kanaat olsun*" dedim gâvur! (Kör: 107; Sağ: 29).

...*bu uzmanlar dinleri imanları şerefleri namusları üzerine yemin ettikten başka...*
(Dam: 255).

Şeytan çarpsın... (DA: 13).

- *İstavrozuna yemini var, şart olsun bitirecek* (EŞM: 104).

Romanlarda, yerine getirilmeyen yeminin neden olacağı günahtan kurtulmak için köpeklere ekmek doğramak tavsiye edilir. Burhan Oğuz, genel olarak, Feriae yasaklarının dışına çıkıldığında, günahın kefareti olarak bir yavru köpek kurban edilmesiyle, günümüz Anadolu'sunda vaat tutulmadığı zaman, köpeklere ekmek doğranmasının birbirleriyle ilgili olabileceğini düşünür (Oğuz 1980: 728).

Roman kişileri yerine getirilmeyen yemin karşısında köpeklere ekmek doğrayarak günahtan kurtulmaya çalışırlar:

- *Yalan söyledim. Yemin, her yerde günah olmaz. Köpeklere ekmek doğrartız*
(BMK: 87).

Romanlarda, ekmeğin köpeklere doğranmadan önce yalan yere yemin eden kişinin başının etrafında dolandırılması da dikkat çekicidir:

Anlamazlığa vurdum, sonunda yemin verdi. Ettim. Oysa yalan yere yemin edenin karnı şişer. Korkumdan sıtmam tazeledi. Anama dedim de güldü bir vakit... “Bu yemin, günah yemin değil...” dedi, “Korkma! Kolay!..” dedi. Başından ekmek dolandırıp itlere doğradı (KM: 311).

Ekmeğin hem yemin edilirken kullanılması hem de yalan yere edilen yeminin günahından kurtulmak gayesiyle köpeklere doğranması ekmeğe verilen önem ve kutsallıkla ilgidir.

Değerlendirme

Kemal Tahir'in romanlarında yemin ritüeline sıklıkla rastlanır. Roman kişileri çeşitli söz ve davranışlarla kutsal saydıkları varlıklar üzerine yemin ederler. Bu varlıklar arasında en dikkat çekici olanlar, değnek ve ateş üzerine yapılan yemindir. Değneğin (ağaç) ve ateşin kutsal sayıldığı dönemlerden kalan bu yemin şekillerinin günümüz toplumunda hâlâ uygulanıyor olması, mitik dönemlerin insanoğlu üzerindeki uzun soluklu etkisini gözler önüne serer.

Yemin edilirken söylenen sözler kadar üzerine yemin edilen varlık da önemlidir. Üzerine yemin edilen varlıklar, kutsal nitelikler taşıdığı için o topluluğun inanç yapısının da bilinmesini sağlar. Romanlarında oldukça fazla sayıda ve çeşitli yemin ritüeline yer veren yazar, roman dokusunun zenginleşmesini sağlamıştır.

7. 6. Argo

Aşağıdaki tanımlarda da belirtildiği gibi özel bir dil olan argo, toplumlarda çeşitli kesimlerde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Ali Püsküllüoğlu, *argonun aynı uğraş alanındaki insanların, kullanılan ortam, genel dilden ayrı olarak, benimseyip kullandıkları, herkesçe anlaşılmayan, kendilerine özgü sözcük ve deyimlerin yer aldığı özel dil ve bu dili oluşturan sözcüklerin tümü* olduğunu söyler (Püsküllüoğlu 2004a: 104).

Hulki Aktunç ise argoyu kendi sosyal çevreleriyle sınırlı yaşayan ve genel olarak toplumun, özel olarak da içinde buldukları topluluğun geri kalan kesimlerinden ayrılmak ya da korunmak isteyen, yaşama ortam ve biçimleri birbirine yakın kişilerce oluşturulup benimsenmiş sözcükler, deyimler bütünü; bu sözcükler bütününe dayalı konuşma biçimi olarak tanımlar (Aktunç 1998: 16).

Doğan Aksan, argonun her ülkede, her dilde görüldüğünü, toplum içinde bir kesimin ya da öbeklerin farklı bir biçimde anlaşmayı sağlamak amacıyla, oldukça

sanatlı ve çoğu kez nükteli özel bir dil oluşturduğunu söyler. O, ayrıca argonun toplum içindeki modalardan, önem kazanan çeşitli kavramlardan, ilişki kurulan yabancı ülke ve dillerden yararlandığı; bu nedenle sürekli değiştiği görüşündedir (Aksan 2003, 1. cilt: 89, 90).

Hemen bütün halk anlatılarında, Dede Korkut hikâyelerinde ve Gölge oyununda argo sözlere rastlanır.

Dede Korkut'ta "*Herze merze söyleme mere itüm kâfir*" sözleriyle düşman aşağılanırken (Ergin 1997a: 222). Karagöz oyunlarından "Aşçılık" oyununda "*Bana ne köpoğlu*", "*Eline mi yapışır supruntelerin mahsulü?*" (Kudret 1968: 153). gibi argo dille espri unsuru oluşturulmaya çalışılır.

Argonun Türk halk kültüründe ve konuşma dilinde önemli bir yeri vardır. Bu nedenle günümüzde bazı yazarların eserlerinde sıklıkla bu özel dile yer verdikleri görülür. Kemal Tahir de romanlarında oldukça yoğun bir şekilde argo sözler kullanır. Yazarın, toplumun hemen her kesiminden seçtiği kahramanları, meslekleri ya da yaşam koşulları gereği kullandıkları bu özel dil ile romanlarda yer alırlar.

"Rahmet Yolları Kesti" romanında küfrün psikolojik yönden rahatlatıcı bir etkisinin olduğuna dair söylenen aşağıdaki sözler oldukça ilginçtir:

- "*Sahi ulan! Şu küfrün canını seveyim. Dünyada bir iyi şey var: Küfür... Ona günah demişler. Halbüysa küfür gibi zorlu şey yok... Eskiler ne demiş? 'Küfür yiğit kısmının yürek yelpazesidir. Küfrü sırasında bir güzel eder de ferahlar...*" (RYK: 291).

Aşağıdaki alıntılarımızda yazar argoyu, nükte unsuru ile birlikte kullanır:

- *Bir anırtı duydum Osman Ağa... Marsivan anırtısı... Görememekteyim, senin yeni eşek, yuları kırıp savuştu mu yoksa?* (BÇ: 106).

- *Ulan Süümüklünün Zeynel, rahmetli babamın boz eşeği değil miydin sen?* (BÇ: 461).

Dağda ne kadar ayı tutmuşlarsa getirip buraya gardiyan etmişler... Ayıları teknil gardiyan yazmışlar (Nam: 408).

- *Bir it ürümesi duydum. Çarşıya kuduz mu daldı, aman davranın komşular!* (YA: 310).

Kemal Tahir, çeşitli konularda roman yazmıştır. Şehir ve kasaba romanları, köy romanları ve tarihî romanlar vb. Biz, romanlarda yer alan argo sözlerin hangi tür romanlarda ve ne sıklıkla kullanıldığını belirtmek istedik. Bu nedenle incelediğimiz

romanlarda tespit ettiğimiz argo sözlerin büyük çoğunluğunu, roman adlarının alfabetik sıralamasına uygun olarak ve sayfa numaralarını göstererek aşağıda vermeyi uygun gördük.

hayvan gibi ... (BMK: 71).

s... ettiler (BMK: 76).

köpoğulları (BMK: 92).

namussuz (BMK:168).

eşek (BMK: 223).

soytarı (BMK: 341).

kahpelik etmek (BMK: 361).

orospu çocukları (BMK: 446).

anasını avradını (BMK: 502).

sövdürme... boyalı sakalına... (BÇ: 42).

kapçık ağızlı (BÇ: 44).

kappe karı (BÇ: 48).

partalına sövdürme (BÇ: 90).

babanın mezarına sövdürürsün ki, fişkı yağdırmacasına, tepe gibi... (BÇ: 92).

it (BM: 30).

deli kahpe (BM: 33).

tüh yüzüne kodoş (BM: 49).

kıç (BM: 62).

sürter (BM: 62).

başlarım top kaküllü avradının bellemesinden (BM: 71).

dümbük (BM: 175).

tüh yüzüne kaltak (BM: 185).

eli sopalı kancık (BM: 359).

dürzüüüü (BM: 388)

gelmişini geçmişini bellerim (Dam: 61).

bok karıştırıyor (Dam: 73).

eşekler bellesin... Eş – sek – ler (Dam: 76).

develer (Dam: 84).

nalladı (Dam: 108).

- ayı oğlu aylar (Dam: 132).*
- dangalak (Dam: 132).*
- it ölüsü (Dam: 152).*
- Orospu (Dam: 153).*
- it köpek (Dam: 177).*
- piç (Dam: 198).*
- akılsız (Dam: 233).*
- Alırım baban olacak kart diümbüğün körpe avradını ortaya (Dam: 234).*
- “Hastir” demedinse yuf ervaına (Dam: 238).*
- aklına tükürdüklerim (Dam: 245).*
- avanak (Dam: 284).*
- kazıklandın mı, anan öle (Dam: 294).*
- başlarım top kaküllü avradından (Dam: 294).*
- Başlarım köse sakalından namussuz (Dam: 300).*
- domuz karı (Dam: 364).*
- belsiz... buruşuk (Dam: 364).*
- marsuvan eşegi (Dam: 372).*
- teresin piçi (DA: 23).*
- kodoş (DA: 293).*
- alık (DA: 318).*
- domuz (DA: 339).*
- kuduz köpek (DA: 339).*
- böğürme kancık (DA: 386).*
- yüreksiz (DA: 388).*
- yalayıp yuttun mu tükürdüğünü (DA: 388).*
- böğürme koca öküz gibi (DA: 388).*
- aynasızlar (EŞİ: 145).*
- kilkuyruk (EŞİ: 289).*
- ziftin pekini yersin (EŞİ: 329).*
- aptallık (EŞİ: 393).*
- boynuzları İmparatorluğundan uzun pezevenk... (EŞİ: 424).*

- kayarto (EŞM: 37).*
- yelkenle (EŞM: 38).*
- fayrapla (EŞM: 38).*
- afto (EŞM: 39).*
- şeytanların baş papası (EŞM: 45).*
- zibidi (EŞM: 50).*
- gebeş (EŞM: 55).*
- hıyar (EŞM: 55).*
- dümbük (EŞM: 58).*
- kayarto bizi taş arabası mı belledi? Mengiz yetiştiremez olduk (EŞM: 63).*
- taş arabası (EŞM: 63).*
- mengiz (EŞM: 63).*
- köpekledi (EŞM: 64).*
- gebeşaki (EŞM: 67).*
- toslayamadın mı? (EŞM: 68).*
- küfe (EŞM: 69).*
- dubara (EŞM: 69).*
- çakozlayamadım (EŞM: 69).*
- salozun hırbosuymuşsun (EŞM: 69).*
- dızgallı (EŞM: 75).*
- marizler (EŞM: 83).*
- çavlağı çeker (EŞM: 92).*
- kaşalot (EŞM: 102).*
- kodoş (EŞM: 122).*
- piyaz (EŞM: 155).*
- rampala (EŞM: 157).*
- kolpalar (EŞM: 161).*
- kartaloş (EŞM: 162).*
- kokoz pilakisi (EŞM: 163).*
- saloz (EŞM: 169).*
- enayi pilakisi (EŞM: 171).*
- hurbo (EŞM: 186).*

zibidiler (EŞM: 241).
kansız teresler (EŞM: 241).
kodoşu apışsın (EŞM: 263).
cicozlamazdı (EŞM: 311).
piyastoslatınca (EŞM: 311).
çakozlamadık (EŞM: 313).
kahpe avratlı (EŞM: 343).
marizler (EŞM: 83).
kaşalot (EŞM: 102).
rampala (EŞM: 157).
kolpalar (EŞM: 161).
saloz (EŞM: 169).
cicozlamazdı (EŞM: 311).
piyastoslatınca (EŞM: 311).
kolpolar (EŞM: 312).
salozlandığını (EŞM: 312).
dümtekliyor (EŞM: 313).
fasarya (EŞM: 71).
dıragonluğun tutar (EŞM: 71).
elado (EŞM: 72).
bodoslamadan (EŞM: 73).
pavuryalamış (EŞM: 73).
lüpçülük (EŞM: 74).
küfülüler (EŞM: 75).
dızgallı (EŞM: 75).
marizlemek (EŞM: 83).
piyastos ettik (EŞM: 106).
kaşkaval (EŞM: 157).
orostopolluk arama (EŞM: 158).
kavanço etmek (EŞM: 333).
kayarto (EŞM: 37, 198).kolpa (EŞM: 161).
saloz (EŞM: 169).

- andavallı (EŞM: 171).*
çakoz (EŞM: 175).
marizle (EŞM: 64).
kopil (EŞM: 65).
sota (EŞM: 65).
alargo (EŞM: 65).
andavallı (EŞM: 69).
sertel- (EŞM: 70).
zamazingom (EŞM: 70).
nargilesi boklu (HŞİ1: 86).
kaltak (HŞİ1: 87).
nargilesinin marpuçuna tükürdüğüm yobazı (HŞİ1: 89).
sokak süpürgesi (HŞİ1: 295).
mahallenin geçmişini, geçeceğini (HŞİ1: 308).
hayvan herif... Barbar... (HŞİ2: 429).
tükürmüşüm işlerin ortasına (HŞİ2: 563).
nargilesine tükürdüğüm (HŞİ2: 651).
ölüsünü bellediğim çaydanlığı (Karılar K: 100).
yumuşak dikendir orospu... Edepsizdir (Karılar K: 188).
ben sizi erkek it yerine evime uğratmam (Karılar K: 201).
esvaphı şeytan (Karılar K: 223).
elin kahpesi (Karılar K: 237).
orospu (Karılar K: 268).
geçmiş boklular (Karılar K: 280).
kızgın orospu (Karılar K: 331).
kancık (Karılar K: 331).
sağır kulağına ettiğim (Karılar K: 349).
başlarım ananın geçmişinden (Kör: 175)
kahpe anan (Kör: 187)
dumanlayalım anasını sattığım (Kör: 251)
kara geyik (Kör: 331)
rezil (Köyün K: 74, 93).

- kavat (Köyün K: 75).*
- benli orospu (Köyün K: 81).*
- papaz (Köyün K: 100).*
- kapı iti (Köyün K: 100).*
- yonttuğun bu kazık senin kıcına batarsa (Köyün K: 18).*
- pinti deyyus (Köyün K: 119).*
- Sakallı kavat (Köyün K: 132).*
- fışkırı yüzlerine gözlerine bulaştırdılar (Köyün K: 176).*
- ulan gözlüğüne tükürdüğüm, ulan sakalı boklu (Köyün K: 188).*
- kömüş malağı... namussuz kavat dölü (Köyün K: 302).*
- manda boğası (Köyün K: 322).*
- it eniği (Köyün K: 346).*
- kenef kâğıdıdır bunlar, kullanıldı mı, yallah kubura (Kurt K: 31).*
- Ortaoyunu efesi... Çirkef... Irz düşmanı... (Kurt K: 66).*
- ciğerleri beş para etmez (Kurt K: 132).*
- kara köpek (Kurt K: 165).*
- dümbük (Kurt K: 165)*
- yılışık (Kurt K: 255).*
- teres (Kurt K: 256).*
- şası gözlerine sövdürme doymaz Selime'nin Battal... (Nam: 18).*
- deli bunak (Nam: 25).*
- eşek cennetine (Nam: 27).*
- babam olacak dümbüğün anasını eşek kovalasın (Nam: 57).*
- madrabaz herif (Nam: 92).*
- ulan avratlarını... ettiğimin kavatları... Ulan deyyuslar... (Nam: 151).*
- senin avradını ben de, bütün Malatya ahalisi de evire çevire... (Nam: 174).*
- sakalı boklu... (Nam: 182).*
- görmemiş babandır (Nam: 184).*
- elin deyyusu (Nam: 185).*
- ulan pezevenk, topal eşekle kervana mı karışıyorsun? (Nam: 187).*
- kerhane şeyhi? (Nam: 193).*
- zıpır (RYK: 14).*

domuzun peydahladığı (RYK: 16).

taşına toprağına tükürdüğüm (RYK: 50).

münafık köpek (RYK: 61).

pezevenklik, yani kavatlık, yani kodoşluk, yani geyiklik, yani, kibarcası deyyusluk (RYK: 65).

çenesi boklu (RYK: 66).

midene tüküreyim (RYK: 66).

oyasına tükürdüğüm (RYK: 72).

partalına tükürürüm (RYK: 81).

avradımı belleyesin ki... Anamla kâbe yolunda zina etmiş ol ki... Kızlarım Çorum galatasında müşteriye çıksınlar ki... Gelinlerimin üzerinde Çankırı çingeneleri tüm aşsın ki... (RYK: 99).

-ben senin ananı avradını ve de kızlarını ve de gelinlerini ve eşiğindikilerle beşiğindikileri... Cümle ümmeti Muhammetle, cümle firenkistan kefereleriyle birlikte... (RYK: 99).

sinsilenizi eşekler... (RYK: 100).

eşiğine tükürdüğümün kapısı (RYK: 175).

altı kavat, üstü deyyus, ortası kat kat pezevenge, edeplince “namussuz” deyip nereye geçebilirmişsin? (RYK: 180).

ananın donu başına olsun (RYK: 229).

tekmil analarını, avratlarını... Eşiktekilerini, beşiktekilerini... Kümesteki tavuklarını, saçaktaki serçelerini...” (RYK: 291).

boz geyik (RYK: 333).

kart pezevenk (RYK: 333).

meşe kütüğü (Sağ: 106).

tahta bitleri (Sağ: 217).

sakallı domuz (Sağ: 220).

avanak (Sağ: 254).

çekmecesini boklu (YY: 9).

kambur pezevenk (YY: 23).

kart kodoş (YY: 63).

kara hunzır (YY: 93).

- cehennem direği mülevves (YY: 93).*
partialına tüküreyim kara deyyus (YY: 113).
kavat tohumu (YY: 218).
marazlı deyyus (YY: 236).
gözüne tükürdüğüm (YY: 237).
besmelesiz gâvur tohumu (YA: 25).
edepsiz (YA: 50).
kaşkariko (YA: 67).
ulan kulağına dürttüğüm (YA: 68).
Ermeni dölü (YA: 68).
teres (YA: 95).
avanak (YA: 132).
oğlancı dürzü (YA: 349).
Hergele (YA: 374).
pezevenk (YA: 374).
oğlan kerhanesi (YA: 374).
kart geyik (YA: 374).
kulağına dürttüğüm (YA: 395).
sakalına tükürdüğüm (YA: 395).
dingonun ahır (YS: 44).
sidiklinin kerhanesi (YS: 44)
domuz farmason (YS: 117).
gaga burun pezevenk (YS: 307).
ödlek sürüsü (YS: 332).
ulan ben sizin top kaküllü gelinlerinizi mi sürüdüüm gâvur döller (YS: 335).
kör domuz (YS: 403).
köpek oğlu (YS: 452).
kato (YS: 509).

Değerlendirme

Kemal Tahir, farklı kültür çevrelerinden seçtiği kahramanların kendi aralarında konuştukları özel dili, büyük bir titizlikle romanlarına yansıtmayı başarmış, konuşma dilinde karşıdaki insanı aşağılamak amacıyla kullanılan birtakım argo

sözleri, roman kişilerinin de aynı amaçlarla kullanmalarını sağlamıştır. Yazarın “Esir Şehrim Mahpusu” romanı dışında kalan diğer romanlarında kullanılan argo sözlerin çoğu küfürdür. Ve bu küfürlerin bir bölümü erkeklere yönelik yapıyor olsa da birçoğunda kadın cinsiyeti aşağılanmaktadır.

Yazar, yaşanan çevrenin kültür yapısından kaynaklanarak oluşturulan argoyu, özellikle “Esir Şehrin Mahpusu” romanında daha yoğun bir şekilde kullanmıştır. Bunun nedeni, romanda mekânın bir hapisane olmasıdır.

Eserlerde kullanılan argo sözler, roman kahramanlarının sosyal kimliklerinin ortaya çıkmasına olanak sağlar. Böylelikle toplumun kültür panoraması da çizilmiş olur.

8. Formel Sayılar

Genel olarak tüm kültürlerde özel olarak ise Türk halk kültüründe sayıların insan yaşamında önemli işlevleri vardır. Bazı dinî ritüeller, büyüsel işlemler, günlük bazı davranış kalıpları bu sayılarla bağlantılı olarak yerine getirilmeye çalışılır. Modern insan yaşamında bile etkisi oldukça fazla olan bu sayıların kutsal sayılar olduklarını düşünebiliriz.

Bu sayıların kutluluk, hayırlılık, uğurluluk anlamı taşımaları, sadece Türk geleneğine özgü bir durum değildir; onlara özel bir değer tanıma, ta en eski uygarlıklardan bu yana, birçok kavimlerin ortak geleneklerine girmiştir (Boratav 2003: 117).

Türklerde sayıları, Müslüman olmayan ve eski inanışlarını sürdüren toplulukların mitleri ve inanışlarında sayıların yeri ile Müslüman Türk topluluklarının inanışlarında sayıların yeri olmak üzere iki ana grup halinde ele almak uygundur. Şamanizm’le karışmış eski Türk kozmolojisinde sayıların tekrarlanması ve vurgulanması oldukça zengindir (Çoruhlu 2000: 194).

Eski inanışların ve mitolojinin kalıntıları olan formel sayılar, halk edebiyatı ürünlerinde işlevsel olarak ele alınırlar. Bu bölümde, sayıların önce halk kültüründeki kullanımlarından örnekler sunulacak, ardından Kemal Tahir’in romanlarındaki yansımalarının neler olduğu üzerinde durulacaktır:

Üç Sayısı

Üç sayısı, birçok inanç, kültür ve sistemlerinde çeşitli anlamlar yüklenerek özel bir yere konulmuş, böylelikle bu sayının kutsallık kazanması sağlanmıştır.

Doğadaki oluşumların ve varlıkların üç sayısı ile olan yakınlığı dikkat çekicidir:

Doğa, üç sayısı tarafından kuşatılmış gibidir: Doğanın temelini oluşturan su, hava ve yeryüzü, 3 dünyanın varlığı, maddenin 3 hali (katı, sıvı ve gaz), yaratılan şeylerin üç grup (mineraller, bitkiler ve hayvanlar) olması, bitkilerin kök, sap ve çiçekten; meyvelerin ise kabuk, etli kısım ve çekirdekten oluşmaları; güneşin sabah, öğlen ve akşam farklı yön ve biçimlerde algılanması (Schimmel 2000: 70-71). gibi.

Tasavvufta ruh, üç derece olarak sınıflandırılır (kötülüğe teşvik eden ruh, suçlayan ruh, huzurlu ruh). Bu sayı aynı zamanda Şiilikteki üçlemeye (Allah Muhammed, Ali) işaret eder... Bektaşilikte de ulaşılması gereken üç merteye vardır. Birinci merteye telkin, ikinci merteye libas, üçüncü merteye ahadiyyet... (Çoruhlu 2000: 200).

Bütün halk anlatılarında karşımıza çıkan üç sayısının özellikle masallarda sıklıkla kullanıldığı görülür. Masallarda sözü edilen varlıkların üç insan, hayvan ya da eşya olması, kahramanların üç arzusu, olayların 3 gün 3 gece bazen 3 ay ya da 3 yıl sürmesi, kimi zaman kahramana 3 içecek -süt, su, şarap- sunularak bunlardan birisini seçmesinin istenmesi gibi... (Schimmel 2000: 93).

İslamî inanışta abdest alınırken ağza ve burna üç kez su verilir. Yüz, kol ve ayaklar üç kez yıkanır. Namazda rükûda iken “Süphanerabbialazim” secdede “süphanerabbial ala” sözleri üç kez tekrarlanır. Yine İslam dininde “üçten dokuza boşamak” sözü erkeğin kadını tam olarak boşadığının işaretidir.

Kırgız Türkleri, ölünün etrafında üç kere dolaşıp tavaf ederler, ağlar ve sonra onu yakarlardı.

İncelediğimiz eserlerde üç sayısı, yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu sayı zaman dilimleri, kişi, nesne, hayvan ve çeşitli kavramlarla ilişkili olarak ele alınmıştır.

Bütün bu kullanımlarla ilgili örnekleri, romanda geçtikleri yeri belirterek aşağıya alıyoruz:

Romanlarda üç sayısının zaman ifade eden kavramlarla birlikte oldukça yoğun bir şekilde kullanıldığı görülür. Gün, gece, ay, yıl, saat gibi zaman ifade eden sözcükler, üç sayısı ile birlikte düşünülür. Özellikle “üç gün” ve “üç gün üç gece” şeklindeki kullanımlar, zaman belirten diğer sözcüklere nazaran çok daha fazladır.

üç gün (BÇ: 316, 480; DA: 218), *üç gün üç gece* (BÇ: 14; Köyün K: 84; Kurt K: 162), *üç yıl* (Köyün K: 169), *üç gecede üç saat* (Köyün K: 262), *üç ay, üç yıl* (Kurt K: 139).

Romanlarda bazı dinî inanışlarda ve eylemlerde üç sayısının önemine dikkat çekilerek zengin örnekler verilmiştir. Bir yemin olarak karşımıza çıkan “üçten dokuza şart olsun” ifadesinde üç tek sayısının yine bir tek sayı olan dokuzla birlikte bir kalıp oluşturarak kullanılması, İhlâs suresinin üç kez okunmasının ve bismillah lafzının üç kere tekrar edilmesinin makbul görülmesi, üç sayısına verilen kutsallıkla ilgilidir:

Üçten dokuza şart olsun (BMK: 76; HŞİ2: 543). Bu yemin şekli bir erkeğin karısını tam olarak boşadığının göstergesi sayılmaktadır.

üçler yediler kırklar tanık... (BM: 268).

üç Kulvallah (Dam: 29; Nam: 58, 359).

üç besmele (Nam: 351).

Üç sayısı, uzunluk ölçü birimini ifade eden sözcüklerle de kullanılır.

üçteker kırımı (DA: 51).

üç adım (DA: 490).

üç adımlık (RYK: 296).

üç minare boyu (YY: 27).

Üç sayısı, aşağıdaki örneklerde kişi, nesne, mekân, hayvan ve çeşitli kavramlarla birlikte değerlendirilmiştir.

üç nikâh (BMK: 362), *üç kuruluş* (BÇ: 45), *üç vilayet* (BÇ: 91; Dam: 153), *üç kere* (BÇ: 465; HŞİ2: 493), *üç nesil* (Dam: 197), *üç düğüm* (DA: 95), *üç kez* (DA: 260; 320), *üç yer* (DA: 514), *üç oğul* (Kör: 94), *üç nöbet* (Kör: 255), *üç çift at* (Köyün K: 171), *üç akça* (Nam: 133), *üç kişilik ekmek* (RYK: 63), *üç mahluk* (RYK: 71), *üç kişi üç vilayet* (RYK: 85), *üç oğul* (RYK: 263), *üç yer* (RYK: 379), *üç taş* (YS: 396).

Bazı örneklerde üç sayısının üç şekli yerine buçuklu olarak kullanılması dikkat çekicidir.

Üç buçuk Kürt (YA: 114; YS: 303), *üç buçuk zibidi* (YS: 303).

Üç sayısı yerine üç buçuk kullanımının tercih edildiği durumlarda, belirtilen varlığı aşağılama ve hor görme söz konusudur.

Romanlarda üç sayısı ile ilgili kullanımlar çok geniş kapsamlıdır. Yazarın bütün romanlarında üç sayısı ile ilgili bu kullanımlara rastlanmaktadır. Bütün bunlar, halk

kültürü unsurlarından biri olan üç sayısının kutsallığına olan inanişin farklı yansımalarını göstermesi bakımından önem taşır. Ayrıca olumsuzluk ifade eden kavramlarda, üç yerine üç buçuk ifadesinin tercih edilmesi üç sayısının kutsallığından kaçınmak istemeyle ilişkilendirilebilir.

Dört Sayısı

Dört sayısının birçok kültürde özel kullanımları vardır. Annemarie Schimmel, ayın, zamanın düzenlenmesine yarayan dört aşaması -hilal, büyüme, dolunay, küçülme- ile 4 yön ve 4 rüzgâra dikkat çekerek dört melek ve haçtaki dört temel noktaya değinir (Schimmel 2000: 98-100).

Çoruhlu, *cennetteki dört ırmak, dört yasal eş, ilk dört halife, dört büyük melek, dört ana mezhep, Allah'a ulaşmanın dört yolu (şeriat, tarikat, hakikat ve marifet)* kavramlarına işaret eder ve *toprak, hava, su, ateşten* oluşan dört unsurdan bahseder (Çoruhlu 2006: 205).

Özellikle haç sembolizmiyle ilişkilendirilen dört sayısı cennet, yön ve boyut kavramlarıyla birlikte değerlendirilir.

Dört, birçok deyimde kullanılır: dört ayak olmak, dört ayaküstüne düşmek, dört başı mamur, dört bir taraf, dört bucak, dört dönmek, dört dörtlük, dört duvar arasında, dört elle sarılmak, dört gözle bakmak, dört gözle beklemek, dört köşe olmak, dört yanı deniz kesilmek vs...

Kemal Tahir'in eserlerinde dört sayısı, üç, yedi, kırk kadar yoğun bir biçimde kullanılmaz. Romanlarda yer alan dört sayısı ile ilgili örneklerin büyük bir kısmı "dört bucak, dört vilayet, dört yan" örneklerinde olduğu gibi yön kavramıyla ilişkilidir:

dört bucak (DA: 212).

dört vilayet (RYK: 310).

dört bir yan (Sağ: 83).

Aşağıdaki kullanımlarda ise dört sayısının deyimsel kullanımları söz konusudur:
dört ayağının üzerine düşmek (BMK: 215).

dört başı denk (BÇ: 38).

dört göbek (Nam: 265).

dört gözle beklemek (Nam: 331).

dört turnakla çivilenmek (YY: 114).

Aşağıdaki cümlede yer alan ve halk kültüründe fazla rastlamadığımız “dört gün dört gece” ifadesinin ise halk kültüründe yaygın bir şekilde yaşayan “üç gün üç gece” yerine kullanıldığını düşünüyoruz:

Kör koca karı, üstüne yığılan örtülerin altında dört gün dört gece zangır zangır titredi, inim inim inledi (YY: 215).

Yukarıdaki alıntılarımızda da görüleceği üzere; dört sayısı, Kemal Tahir’in eserlerinde yön ve zaman ifade eden sözcüklerde ve deyimlerde kullanılmıştır.

Yedi Sayısı

Yedi sayısının kutsal dinlerde önemli işlevleri vardır. Bu sayı halk anlatılarında ve günümüz halk kültüründe, çeşitli büyüsel işlemlerde ve deyimlerde yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

Yedi sayısı, İslami inanışta oldukça önemlidir. Allah göğü yedi katlı olarak yaratmıştır. Hac’da Kâbe, yedi kez tavaf edilir. Safa ile Merve arasında yedi şart uygulanır, yedi gidiş dönüş yapılır ve yedişer taşla üç kez şeytan taşlanır. Cehennem konusuyla ilgili olarak yedi sayısının sıklıkla geçtiği görülür. Kur’an’da El-Hicr Suresinin 44. ayetinde cehennemin muhtemel yedi kapısı olduğu beyan edilir (Çoruhlu 2006: 206-207).

Schimmel’in eski ahitten alıntılarla sunduğu aşağıdaki bilgiler, yedinin kutsal dinlerle ilişkili yönünü belirtmesi açısından oldukça önemlidir:

“Eski Ahit bu yedilerle doludur. Âdem’den sonraki yedinci kuşakta 777 yıl yaşayan ve yetmiş yedi kere öcü alınacak olan Lamekin vardır. (Tekvin 4: 24) Süleyman’ın tapınağına çıkan yedi basamak, Babil tapınaklarının yedi katına karşılık gelir. Nuh’un güvercini 7 gün uçar ve tufanın hazırlıkları 7 gün sürer, Fırat yedi kola bölünür. Ödüller ve cezalar yedi kez yinelenir ve evlilik töreni yedi kutsamanın bir parçasıdır.” Yedi daha sonra 70’e kadar çıkar: örneğin Eski Ahit, 70 ulustan ve Sanhedrin’deki 70 hâkimden bahseder. Daha sonra binlere kadar genişler, sufi görüşlere göre Tanrı’yı insandan ayıran ışık ve karanlıktan 70.000 perde olur ya da Tanrı, her birinde 70.000 yüz, her yüzde 70.000 ağız, her ağızda 70.000 dil ve her dilde 70.000 lisan olan 70.000 kafalı varlık tarafından övülür. Benzer abartılı anlatımlar, inanç sahibi Müslümanları cennette bekleyen cennet bakireleri, hurilerin betimlenmesinde de bulunabilir (Schimmel 2000: 144-146).

Schimmel, ayrıca Kur'an'ın ilk suresi Fatıha'nın yedi ayetten; kelime-i tevhidin ise yedi sözcükten oluştuğuna dikkatleri çeker (Schimmel 2000: 148).

Manas destanında yedi yarış kazanan ve yedi gün yer altında yaşayan al bir attan söz edilir (Radloff 1995: 124).

Oğuz beyleri uykuya küçük ölüm derler ve yedi gün boyunca uyurlar (Ergin 1997a: 234).

Halk inanışında yedi sayısının özel bir önemi vardır. Gerek büyüsel işlemlerde gerekse halk hekimliği uygulamalarında yediye tamamlanması gereken pratikler vardır.

Kekeme çocuklara, Kurban Bayramı sırasında yedi inek memesi yedirilirse, dillerinin çözüleceğine inanılır. Doğu Anadolu'nun bazı illerinde bir gelenek olarak yaşatılan şah bezeme, yedi veya dokuz dallı bir ağacın meyve ve çerezlerle süslenmesiyle yapılır (Kalafat 2006a: 142, 172).

Anadolu'da ölen bir kişinin arkasından yapılan yas merasimi, kadınlar için yedi gün devam eder. Yedinci günün sonunda taziye biter. Bunun için "yedisi çıkmak" tabiri kullanılır. Yedinci günden sonra başsağlığı için gelenlerin sayısında azalma olur.

Kemal Tahir'in anlatılarında yedi sayısının kullanımı oldukça yaygındır. Romanlarda tespit ettiğimiz yedi sayısı ile ilgili cümleler on sekiz sayfadır. Bu örneklerde, yedi sayısının kutsallığı söz konusu edilir; bazı anlatımlarda yedi sayısının deyimsel anlamda kullanıldığı görülür:

Yedi başlı dev (BMK: 6), yedi düvel (BMK: 7; BMK: 365), yedi kat gök (BMK: 130; BM: 239), yediden yetmişe (BMK: 131; Köyün K: 337), yedi canlı (BMK: 215), yedi tepesinde, yedi büyük cami (BMK: 226), yedi kere (BMK: 453), yedi manda gücü (BÇ: 95), yedi saatlik köy (BÇ: 98), yedi vilayet (BÇ: 126; BM: 96), yedi kral (BÇ: 126; Köyün K: 177, 264), yedi yıl (BÇ: 130), yedi köy (BÇ: 131; Dam: 207; Kör: 372), yedi yer (BÇ: 139), yedi gün (BÇ: 310) yedi arşın (BÇ: 403), yedi kat yer (BM: 239), yedi Cennet ve yedi uçmak (BM: 271), yedinci (Dam: 228), yedi göbek (Dam: 341), yedi damla kırmızı bir şey (Dam: 389), yedi diyar (DA: 153), yedi deniz (DA: 221, 321), yedi cennet yeli (DA: 221), yedi gelecek (DA: 225), yedi başlı ejder (DA: 284), yedi bebek (DA: 319), yedi ak kız (DA: 319, 325), yedi ak oğul (DA: 325), yedi göbek (DA: 417), yedi ülke (DA: 470), yedi sülale (DA: 471), Yedi dâire (EŞİ: 78), yedi mahalle (EŞİ: 315; YY: 117), yedi çocuk (HŞİL: 339, Nam: 79), yedi düşman (Karılar K: 190), yedi il (KM: 111), yedi manda boğası (Köyün K: 166), yedi kat muşamba (Köyün K: 319), yedi

yorgan (Kurt K: 157), göğün yedinci katı (Kurt K: 158), yedi kat yabancı (Nam: 67; YY: 10), yedi cehennem, yedi cennet (Nam: 356), yedi sene (Nam: 362), yedi senede bir (am: 430), yedi gün yedi gece (RYK: 79), yediler (RYK: 217; RYK: 370), yedi aylık yol (Sağ: 84), yedi kurşun (Sağ: 144), yedi yabancı (Sağ: 279), yedi tane (YY: 251), yedi mektup (YY: 277), yedi yaş (YA: 348).

Romanlarda yedi sayısı ile birlikte, az da olsa, yetmiş, yetmiş iki buçuk, yetmiş yedi, yedi yüz, yedi bin, yetmiş bin sayılarının da kullanıldığı görülür:

yetmiş dert (Köyün K: 27; YY: 128), yetmiş ev (Köyün K: 28), yetmiş evlik köy (Köyün K: 296), yetmişlik kocakarı (Sağ: 167), yetmiş (Kurt K: 153), yetmiş türlü renk ve yetmiş türlü çeşit (Nam: 367), 70 yıl (YS: 194), yetmiş iki buçuk millet (BMK: 403; EŞİ: 124, YS: 24), yetmiş yedi dert (BÇ: 95), yedi yüz rezil (BÇ: 450), yedi bin (YA: 322), yedi bin tel kadife (YA: 322), 7.000 kandil (YS: 195), yetmiş bin utanç (EŞİ: 78), yetmiş bin ağız ve yetmiş bin dil (Nam: 132), 70 bin işçi (YS: 194).

Aşağıdaki cümlelerde yedi/yedi, yedi/yetmiş, yedi/yedi yüz sayılarının aynı cümle içinde tekrar edilmesi, anlatıma akıcılık kazandırır:

-Yedi köyün adamını damlara doldurup sopaya yatırdık. Allah sana inandırın, yedi kağıt lira toplayamadık (BM: 26).

-Yedi krala yedi tane mektup yollamışlar ki... (YY: 277).

-... Osmanlıya yedi yerden yedi düvel daldığında ... (BM: 405).

-... gâvurun yedi dediği yerde bunlar yetmiş aldı geldi... (Kurt K: 153).

yedi yerine yetmiş banknot almalydı ki... (RYK: 362).

-Hepsi titrer. Yediden yetmişe tümü... Yedi yaşındaki kızı ufak bellersin, erkeği gördü mü aklı eriverir... Yetmişlik kocakarı... O da öyle... (Sağ: 167).

-Türkçe'si yedi vilayet toprağının, yedi yüz rezili... (BÇ: 450).

“Namusçular” romanında anlatılan cehennem tasvirinde yedi, yetmiş ve yetmiş bin sayılarının kullanılması, yedi sayısının kutsal dinler özellikle de İslamiyet'teki önemini göstermesi bakımından oldukça önemlidir:

Eğer cehennem zincirlerinden bir endazesini ulu dağlar başına, meselâ bizim Beydağı gibi bir dağın tepesinde konulsa yedinci kat yere kadar erirdi. Cehennem yedi kabusu vardır. Ve yedi kattır. Her katta ateşten yetmiş bin şehir vardır ve her şehirde yetmiş bin mahalle vardır, her mahallede ateşten yetmiş bin bahçe vardır, her bahçede yetmiş bin kuyu vardır, her kuyuda ateşten yetmiş bin akrep vardır. Ve her

tabutun üzerinde bin zakkum ağacı vardır. Ve her birinin uzunluğu yetmiş arşındır ve her birinin yanında yetmiş yılan vardır... (Nam: 369).

Aşağıdaki cümlelerde yedi sayısının deyimsel kullanımı ile yedi ve yetmiş sayısı ile oluşturulan bir atasözü yer almaktadır:

Yedi tarakta yedi bezi dokunuyor... (Sağ: 92).

İnsan yedisinde neyse yetmişinde de odur (YA: 420).

Romanlarda sıklıkla yer alan yetmiş iki buçuk millet” ifadesinin yerine sadece bir yerde “yetmiş iki millet” sözü kullanılmıştır:

Köy odalarında “yetmiş iki milletin dilini bilirim.” diye övünen sen değil misin? (YY: 75).

Romanlarda halk hekimliği amacıyla yapılan bir uygulamada yedi sayısının önemli bir işlev üstlendiği görülür:

Kuşağından bir şişe çıkarıp buna yedi damla kırmızı bir şey damlattı (Dam: 389).

Yukarıda roman adları sıralamasına uygun olarak verdiğimiz yedi sayısı ile ilgili olarak “yediden yetmişe, yedi yer, yedi düvel, yedi vilayet, yedi göbek, yedi köy” şeklindeki örnekler çoğunluktadır. Örneğin “yedi köy” ifadesi “Körduman” adlı eserde on kez yer almaktadır.

Anlatılarda yedi sayısının daha çok ülke, mahalle vilayet, il, köy, diyar, düvel gibi yer ifade eden sözcüklerle gün, ay, yıl (sene), gece, saat gibi zaman ifade eden sözcüklerle kullanıldığı görülür.

Dokuz Sayısı

Dokuz, diğer kutsal sayılara oranla İslami kültürle daha az bağlantılı olan bir sayıdır. Çoruhlu, Tasavvufta dokuz gök inancının olduğunu, ayrıca Allah’ın kudret ve azametinin tecellisine kinaye olarak Allah’ın dokuzuncu kat gökte olduğu düşünülen tahtına arş dendiğini belirtir. Ancak ona göre dokuzun İslami dönemdeki varlığı, daha çok İslam öncesi Türk mitleri ve inanışlarındaki dokuzun öneminden kaynaklanmaktadır (Çoruhlu 2006: 207).

Schimmel, Türk ve Moğollarda dokuz sayısının önemine dikkat çekerek, İslamî dönemin ilk eserlerinden olan Kutadgu Biligden örnekler sunar. Türk halk kültüründe günümüzde yaşayan dokuz rakamıyla ilgili deyimsel kullanımlara ve bazı inanışlara değinir:

“Çinliler gibi Moğollar ve Türkler de 9 sayısını çok severlerdi. Türklerin önde gelen kabilelerinden birisi Dokuz Oğuzlar diye bilinirdi. İnsanların önünde 9 kez eğilmek zorunda oldukları Moğolların büyük hanı 9 sancakla ya da Cengiz Han’da olduğu gibi 9 tibat öküzü kuyruğuyla kendisini belli ederdi. Kutadgu Bilig’i yazan, onbirinci yüzyıl Orta Asya Türk şairi Yusuf Has Hacib gündeğumunu önü sıra 9 altın renkli sancağın taşındığı hükümdarın görünüşüyle karşılaştırır. 9 göksel küreden söz eden Türkler “9’dan öte bir şey yoktur derler” derler. Bununla birlikte bu sayının daha önemli bir rolü vardır: Ortaçağ Arap kaynaklarının aktardığı gibi 9’lu hediyeler vermek adettir... Verilen bütün bu örneklerden sonra 9’un Türkçe’de yuvarlak bir sayıya dönmesi anlaşılabilir bir olgudur. Örneğin “9 ayın çarşambası hep birlikte gelir” demek insanın üstlendiği işin güç bela tamamlanabilecek kadar artmış olması demektir. “9 düğümle” bağlanan şeyler iyi korunuyordur. Dokuz köyden kovulan birisi her yerde düşünceşizce konuşan bir garibandır ve bir insan ya da hayvana 9 babalı demek piç olduğunu söylemektir (Schimmel 2000: 183, 184).

Altay efsanesinde; Tanrı dalsız budaksız biten ağaca dokuz dalın bitmesini emreder, ağaçta dokuz dal biter. Dokuz dalın kökünden dokuz kişi türer. Bunlardan dokuz ulus olur (İnan 2006: 15).

W. Radloff ve V. İ. Verbitskiy tarafından tespit edilen Telengitler’e ait dünyanın sonunun anlatıldığı bir rivayette dokuz sayısının fonksiyonelliği dikkat çekicidir: “deniz dibinden dokuz parça taş çıkar, dokuz taş dokuz yerinden yarıılır her taştan dokuz çemberli dokuz sandık çıkar, her sandıktan demir atlı dokuz kişi çıkar...” (İnan 2006: 25).

Dokuz sayısı, Şamanizm’in ve Şamanist törenlerin temelini oluşturur. Şaman giyiminin üzerinde Ülgen’in dokuz kızını temsilen dokuz bebek (kukla) bulunurken, külâhında ise dokuz düğüm yapılır. Yakutlar’ın ilkbahar ıslah ayinine şamanla birlikte dokuz masum kız ve dokuz masum delikanlı katılır (İnan 2006: 92, 93, 102).

Eski Türk hakanları tahta çıkmadan önce keçe üzerine konularak, 9 defa çevrilir, eski Göktürk ölü gömme törenlerinde ise mezarın çevresinde 9 defa dönülürdü (Ögel 2002: 285).

Birçok destan ve halk hikâyesinde, dokuz sayısının önemli fonksiyonları vardır. Dokuz, Dede Korkut hikâyelerindeki işlevsel sayılardan biridir. Dokuz ve dokuzun katları hikâyelerde “tokuz, toksan, toksan bin, toksan tümen ve tokuzlama” (Ergin

1997b: 290, 291). şeklinde geçer: tokuz bazlamaç, tokuz kara gözlü, tokuz ay, tokuz yir, tokuz koca baş, tokuz buğra, toksan tümen, toksan bin ve tokuzlama çirgap çuha.

Duha koca Oğlu Delü Dumrul hikâyesinde Deli Dumrul'un annesi onu dokuz ay dar karnında taşımış; babası oğlu doğduğu zaman dokuz "buğra" kestirmiştir (Ergin 1997a: 181, 182).

Dokuz hayvanın kesilmesi motifine Manas destanında da rastlanır. Cakıp Han, yeniden dirilen Manas'ı han yaptıktan sonra dokuz deve ve dokuz inek aldırır ve bunları kestirerek bütün açları doyurur (Radloff 1995: 108).

Dokuz ve dokuzun katları ile ilgili daha yoğun bir kullanıma ise Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy'da rastlarız: Hikâyede, Kazan Bey'in otağlarını diktiği, doksan tümen genç oğuzun sohbet için bir araya geldiği, dokuz yerde badyalar kurulduğu, dokuz kara gözlü kâfir kızının Oğuz beylerine şarap sunduğu anlatılır (Ergin 1997a: 153, 154).

Kemal Tahir'in romanlarında dokuz, üç ve yedi sayısı kadar sık kullanılmaz.

Üçten dokuza şart olsun (BMK: 76; HŞİ2: 543), dokuz kişi (BÇ: 227), dokuz araba (BÇ: 231), dokuz yer (BM: 191, 344), yiğitliğin dokuzu (BM: 419; Kurt K: 53), dokuz keçili Kürt (Dam: 36), dokuz kez (DA: 324), dokuz nefis (Karılar K: 318), dokuz okka (Köyün K: 216; S: 139), dokuz köy (Köyün K: 336), doksan yaş (Nam: 237), dokuz doğurmak (YS: 60, 513), doksan dokuzluk tespîh (Nam: 50), doksan bin kelimeî tevhîd (Nam: 131), doksan bin defa Allahu ekber (Nam: 134), 99 bin defa tespîh çektiirmek (Nam: 401).

Yukarıda da görüldüğü gibi romanlarda dokuz ve dokuzun katları kişi, zaman, mekân, nesne ve çeşitli dinî kavramlarla ilgili olarak kullanılmıştır. Üç ve üçün karesi olan dokuzla oluşturulmuş "üçten dokuza şart olsun" şeklindeki yemin kalıbı ise sıklıkla tekrar edilmiştir.

Dokuzun atasözü ve deyimlerde kullanıldığı örnekler ise şöyledir:

Beylik işte bir yumurtayı dokuz kişi taşır (BÇ: 227).

otsuz yerden dokuz araba ot yoldurmak (BÇ: 231).

dokuz yerden uçkuru kırılmak (BM: 191).

Yiğitliğin dokuzu kaçmak... (BM: 419).

Dokuz keçili Kürt, bir küçük hükümet... (Dam: 36).

yüreğinde dokuz okka dumansız barut var (Sağ: 139).

dokuz doğurmak (YS: 60).

“Devlet Ana” romanında trans haline geçmiş bir Rum izlenimi veren Kamagan Derviş’in “dokuz kez diz çökmesi”, dokuz sayısının İslamiyet Öncesi dönemdeki kutsallığına tipik bir örnek oluşturur kanısındayız:

-Davulu çırpınarak çıkarıp attı, kuşağını çözüp boynuna doladı, külâhını koltuğuna sıkıştırıp güneşe döndü, göğsünü yumruklayarak dokuz kez diz çöktü, sonra ateşin çevresinde dolaşmaya başladı... (DA: 324).

Dokuz ve dokuzun katları tüm romanlarda yer almasa da örnekler oldukça çeşitlidir. Yazar, İslamiyet öncesi Türk inanışından İslami kültürdeki inanışlara uzanan ve yoğun deyimsel içerik taşıyan örnekleri okuyucuya sunar. Dokuzun çağrışımsal gücünden yararlanan yazar, bu sayıyı bazen sembolik olarak kullanır.

On Sayısı

Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi geleneklerinde onun işlevsel bir değeri vardır. İsrail’e verilen On Emir, Zohar’da söylendiği gibi Dünya’nın on sözcükle yaratılması, Roma rakamı ile X= 10’nun İsa’nın haçını sembolize ettiğinin düşünülmesi, Peygamberin torunu olan Hüseyin bin Ali’nin 10 Muharrem 61’de şehit edilmesi gibi (Schimmel 2000: 196, 198).

İslamî inanışta, on kişi Cennet’le müjdelenmiştir (Çoruhlu 2006: 207).

Türk Halk kültüründe 10 sayısı 3, 7, 40 sayıları kadar yaygınlığa sahip değildir. Halk anlatılarında bu sayıya oldukça az tesadüf edilir. On sayısı ile ilgili en yaygın kullanım deyimlerde görülür.

Dede Korkut hikâyelerinde “on parmak, on ay, on kez, on belen yer, on gün, on yaş” ifadeleriyle yer alan on, diğer sayılara nazaran oldukça az geçer. Biz burada yalnız iki farklı Dede Korkut hikâyesinde geçen beddua sözleriyle kurulu bir yemin kalıbının içinde yer alan on sayısına dikkat çekmek istiyoruz. “... oğlum toğmasun, toğar-ise on güne/ on yaşına varmasun ...” (Ergin 1997a: 193, 228). Burada on sayısı ile bir sınır çizilmeye çalışılmıştır.

Romanlarda on sayısı oldukça az kullanılır: *bakır onluk* (BM: 196), *on para* (Dam: 35; Nam: 324; YA: 213), *on parmak* (EŞİ: 316; Kurt K: 231), *on okka* (Kör: 22), *on kez* (Kör: 235; YA: 98.), *on nefis* (Kurt K: 147), *on kara* (Kurt K: 231), *on kasılma* (YY: 23).

Romanlardan alıntıladığımız on sayısı ile ilgili deyimleri, roman adı sıralamasıyla aşağıda veriyoruz:

on parmağı yakasında olmak (EŞİ: 316).

on para etmemek (EŞM: 306).

on paraya almamak (Kör: 357).

on parmağında on kara (Kurt K: 231).

On sayısı ile ilgili en yaygın kullanım “küçük kazanç” anlamındaki “on para” ifadesidir. Ayrıca içinde on rakamının bulunduğu çeşitli deyimler romanlara kültürel ve dilsel açıdan bir zenginlik katar. Yazar, halk kültüründe yaşayan on sayısı ile ilgili deyimlerin içeriklerinden yararlanır.

On Dört

Yavaş yavaş yükselen ay, 14 günde dolunay olarak mükemmelliğe ulaşır. Ay sembolizminin önemli rol oynadığı İslamiyet’te 14’ün özel bir yeri vardır. Arap alfabesinin harflerinin sayısı olan 28’in yarısı 14’tür. Arap alfabesi, 14 güneş harfi ve 14 ay harfinden oluşur, bu harflerin 14’ü işaretli, 14’ü ise işaretsizdir. Hz. Muhammed’in adlarından biri olan Taha’nın sayısal değeri 14’tür ve dolunay gibi ışıldayan Hazreti Muhammed’in bu dünyanın karanlık gecesinde görünerek onu mükemmel ruhsal ve bedensel güzelliğiyle aydınlattığı gerçeği belirtilir (Schimmel 2000: 231, 233)

“Avelikte Muhammed ve kızı Fatıma ile Ali’nin soyundan gelen, başta Hasan ve Hüseyin olmak üzere bir grup kişi on dört masum olarak kabul edilir (Çoruhlu 2006: 208).

Halk kültüründe çok güzel kızlar için “ayın on dördü” tabiri kullanılır. Bu, ayın en güzel şeklini on dördüncü günde almasıyla ilgilidir. “Ayın on dördü” tabirine Dede Korkut hikâyelerinde de rastlanır. Ancak ilginç olan bu tabirin bir erkek için kullanılmış olmasıdır: *“Bakdı, gördi-kim ayın on dördüne benzer bir mahub ala gözlü genç yigit burçak burçak derlemiş uyur... (Ergin 1997a: 231).*

Manas destanında Cakıp Hanla Çıyrıçı’nın evliliklerinin on dördüncü yılında doğan Manas, on dördüne girince şehirleri altüst edip han olur. (Radloff 1995: 17, 20).

Romanlarda on dört yaş (Nam: 401; YY: 131), on dördü (YY: 41). şeklinde yer alan 14 sayısı sadece yaşla ilgili olarak kullanılmıştır. Bu yaş, erkekler için olgunluğa erişme, kadınlar için ise güzellikte mükemmellik anlatır.

Kırk Sayısı

Schimmel, 40'ın büyük sayılar arasında en büyüleyici sayı olarak Ortadoğu'da özellikle de İran ve Türkiye'de yaygın biçimde kullanıldığını belirterek 40'ın önemini ayın geçtiği 28 nokta ile 12 burcun bileşimi olarak görülmesiyle de açıklanabileceğini ifade eder (Schimmel 2000: 265).

İslami inanışta kırk sayısının özel bir yeri vardır. Muhammed, Allah'tan ilk vahyini kırk yaşında almıştır. Allah'ın Âdem'in çamurunu kırk gün yoğurduğuna, Mehdi'nin dünyaya tekrar geldiğinde kırk yıl kalacağına, diriliş esnasında göklerin kırk gün boyunca dumanla kaplanacağına ve dirilişin kırk yıl süreceğine inanılır. Muhammed'in isminin başladığı ilk harf olan mim harfinin sayısal değeri kırktır... (Çoruhlu 2006: 209).

Kırk sayısının geçiş dönemlerinden doğum ve ölüm ile ilgili geleneksel uygulamalarda önemli işlevleri vardır. "Kırklama" ya da "kırkı çıkma" tabiri doğumdan kırk günlük süre sonunda, anne ve bebek için yapılan çeşitli arınma işlemlerine verilen addır. Anadolu'da henüz kırkı çıkmamış, anne ya da bebeğin tehlike altında olduğu inanışı yaşar. Bebek ve anne, bu kırk günlük süre zarfında "al basması" adı verilen zararlı varlığa karşı çeşitli tedbirler alınarak korunur. Kırk günlük sürenin tamamlanması ile ilgili geleneksel uygulamaya ölüm sonrası yas töreninde de rastlanır. Kişinin ölümünün kırkıncı gününde, yakınları onun kırk mevlidini okutur ve yemek verirler. Ayrıca kırk yaş, olgunluğun simgesidir. Halk kültüründeki "Kırkıktan sonra azanı teneşir paklar" atasözü kırk sayısının bir milat kabul edildiğini gösterir.

Herkese nasip olmayan bir mutluluğa erişen kimi insanların ölmediğine Kırklara karıştığına inanılır. Birçok sözlü anlatmalara göre ünlü hikâye kahramanı Köroğlu ölmemiş, Kırklara karışmıştır (Boratav 2003: 119).

Müslüman folklor baştan başa 40'lı gruplarla doludur. 40 sütunlu saraylar; 40 atlı kahramanlar; masallarda bir batında 40 erkek ya da 40 kız çocuk doğuran anneler. Kahramanlar 40 macera ya da sınama yaşarlar, 40 düşman öldürürler ya da 40 hazine bulurlar. Çok sık 40 şehitten söz edilir ve Peygamberlerin Medine'deki mezarının başında 40 cesur adam katledilmiştir. Muhammed'in yeğeni ve damadı ve Şii İslamın ilk imamı Ali'nin 40 müridi vardır. Gizemci İslamda 40 (Arapça erbain, Farsça Çihil, Türkçe kırk) ermiş önemli rol oynar (Schimmel 2000: 268, 269).

Manas destanında, Manas'ın oğlu Semetey kırk yiğit öldürür (Radloff 1995: 228).

Halk hikâyelerinde ve masallarda 40 sayısının önemli yer tuttuğu görülür: Kırk kız, cariye ya da peri; kırk harami, kırk kişi, kırkinci oda, kırklar, kırk gün, kırk gece vb.

“*Yaralı Mahmud*” hikâyesinde S2 ve S5'in dışındaki varyantlarda Mahmut, çamçırak taşlarını getirmek için padişahın 40 gün mühlet ister. S1, S7, S8 varyantlarında Mahmut'un yaraları 40 günde iyileşir. S8'de Mahbub, 40 kat yatağı kaynanasının üzerine yığarak kaçar. S3, S5 ve S8 varyantlarında Mahmut'la Mahbub, has bahçede 40 gün 40 gece hasret giderirler (Aslan 1990: 58).

“*Arzu ile Kamber*” hikâyesinde Arzu ile Kamber öldükten sonra, mezardan güvercin şeklinde çıkarak kırklara karışır (Alptekin 2005: 361).

“*Asuman ile Zeycan*” hikâyesinde Asuman ile Zeycan'a 40 peri tarafından bade verilir (Alptekin 2005: 361).

“*Yusuf ile Züleyha*” hikâyesinde “*Yusuf, babasını 40 gün ağırlar, 41. gün Züleyha'yı alarak Kenan iline gider*” (Alptekin 2005: 361).

Kemal Tahir'in romanlarında, kırk sayısının yoğun bir şekilde kullanıldığı görülür:

Kırk yıl (sene) (BMK: 26; BMK: 52), bire kırk (BÇ: 45), kırk yılda bir (BÇ: 62; Dam: 143), kırk yalan (BÇ: 188), kırklar (BM: 268), kırk günlük yol (BM: 330), kırk kez (kere) (BM: 367; Nam: 324), kırk tarakta bezi olmak (BM: 392), kırk tane (Dam: 113), kırk gözlü (Dam: 113), kırk haramilik (Dam: 269), kırk yıllık (Dam: 320), kırk gün mühlet (DA: 46), kırk parça (DA: 180), kırk hüner (DA: 305), kırk adım (DA: 529), kırk arşın (DA: 562), kırk budak (EŞİ: 67), kırk paralık (EŞİ: 316), kırk kişilik (EŞİ: 446), kırk yaş (HŞİ1: 234), kırk metelik (HŞİ1: 306), kırk para (HŞİ2: 495), kırk parça (Karılar K: 244), kırk yılın başı (KM: 255), kırk kırk para (Kör: 86), kırk hücre (Köyün K: 160), kırk tarakta bez dokutmak (Kurt K: 21), kırk hüner (Kurt K: 47), kırk atlı (Kurt K: 179), kırk gün (Nam: 63), kırk dakika (Nam: 323), kırk lira (Nam: 323), kırk Çerkez atlısı (RYK: 31), kırk davullu düğün (RYK: 74), kırk dereden su getirmek (RYK: 95), kırk yer (RYK: 287), kırk tane (Sağ: 128), kırk harami (YY: 118), kırk katır (YY: 118), kırka yakın (YA: 143), kırk fırın ekmek yemek (YA: 199; YS: 361), kırk

tarakta bezi olmak (YA: 253), *kılı kırk yarmak* (YA: 462), *kırk adım*(YS: 11), *kırk tanık* (YS: 376).

Romanlarda işlevsel bir şekilde yer alan kırk sayısı ile ilgili farklı kullanımları ele alacağız.

Romanlarda yer alan kırk sayısı ile ilişkili aşağıdaki atasözleri ve deyimler, dil ve anlatıma zenginlik katmak amacıyla kullanılmıştır:

Kırk yılda bir (BÇ: 62; Dam: 143).

Bir kahvenin kırk yıl hatırı var (Karılar K: 222).

Kırkından sonra azanı toprak temizler (Karılar K: 375).

Kırk yıl günahkâr bir yıl töbekâr (Nam: 93).

Kılı kırka yarmak (KM: 110; YS: 484).

Kırkı kırk para (Kör: 86).

Kırk dereden su getirmek (RYK: 95).

Kırk yılda bir (BÇ: 62; Dam: 143).

Kırk fırın ekmek yemek (YA: 199).

Kırk tarakta bezi olmak (BM: 392; YA: 253).

Anlatılarda, 40 sayısının halk inançlarında kullanılış şekli ve büyüsel işlemlerdeki fonksiyonu vurgulanır:

Kızı da kırk gün içinde al basmış (Nam: 223).

Üzengiden kırk tane taş geçirirlerse... (Sağ: 128).

Masallarda sıklıkla rastlanılan “kırk gün mühlet, kırk harami, kırk katır” gibi kullanımlar masallardaki fonksiyonlarına benzer şekilde romanlarda yer almıştır (Dam: 269; DA: 46; YY: 118).

Anlatılarda 40 sayısının dinsel anlamları, Mehdi'nin yeryüzünde kırk yıl yaşayacağına dair inanış ile halk kültüründe kimi kutlu kişileri tanımlayan bir kavram olan “Kırklar” tabiri yer alır (Nam: 362; BM: 268; RYK: 370).

Kırk sayısı bazen ölçü bildirmek için kullanılmıştır (DA: 529, 562).

Yukarıda verdiğimiz örnekler dışında kırk sayısı romanlarda en çok gün, yıl (sene) gibi zaman ifade eden sözcükler ve yaşla ilgili olarak kullanılmıştır.

Yüz

Schimmel, onun karesi olan yüz sayısının mükemmelliğın büyük yuvarlak sayısı olduğunu ve Helenistik dünyada mükemmel iyiye işaret ettiğini söyler (Schimmel 2000: 291).

Romanlarda yüz sayısı, zaman, yaş, kişi, nesne ve oranla ilgili olarak kullanılır: *yüz gece* (BÇ: 272), *yüz yaş* (BM: 30; Nam: 326), *yüz yıl* (EŞİ: 169; Nam: 42), *yüz kere* (defa) (EŞİ: 229; Kurt K: 45; Nam: 382), *yüzde yüz* (Kurt K: 67), *yüz kat* (Kurt K: 72), *yüzyıllar* (Kurt K: 224), *yüz tanık* (Nam: 33), *yüz dinar* (Nam: 363), *yüz kişilik* (RYK: 44), *yüz tane Alevi* (RYK: 79), *yüz kat* (RYK: 229), *yüz demir kapılı mahzenler* (YA: 225).

Anlatılarda yüz sayısı en çok yüz defa (kere) şeklinde geçmektedir. Bu kullanımda yüz sayısı “çok sık” anlamını vermektedir. Yüz sayısıyla ilgili tüm ifadelerde abartma ve sembolik anlamlar ağır basmaktadır.

Bin

Bin, Türk dilinde atasözü ve deyimlerde sıklıkla kullanılan sayılardandır.

“Onlu sistemde 1000, tahmin edileceği gibi, her şeyi kuşatan sayıdır.” *Bin yıl senin önünde bir gün gibidir” der bir Mezmur ve inanç sahibi birisi, “Sağında binlercesi düşebilir ve solunda da onbinlercesi” diye avunur. Çin’de doğum gününde birisine 1000 bahar dilemek tam olarak bizdeki “Nice mutlu yıllar” a karşılık gelir”* (Schimmel 2000: 296).

1000 sayısı Bingöller, Binboğa Dağları vb. yer isimlerinde olduğu gibi genel olarak çokluğu anlatır (Boratav 2003: 120).

Romanlarda bin sayısı daha çok zaman, kişi ve ölçü ile ilgilidir. Bazı kullanımlarda ise deyimsel anlam söz konusudur: *bin gece* (BÇ: 272), *suratından düşen bin parça* (BMK: 314), *bini bir para* (Dam: 302; HŞİ2: 583), *bin tane erkek* (EŞİ: 168), *bin dereden su getirmek* (EŞM: 25), *bin altın* (Kurt K: 161), *bin sene* (yıl) (Nam: 324; 364), *bin kişi* (RYK: 114), *bin adım* (RYK: 154).

Romanlarda bin sayısı en çok deyimlerde, ayrıca dinî inanışlarla ilgili olarak sırat ve cehennem tasvirlerinde işlevsel bir şekilde kullanılmıştır.

9. Dil ve Anlatım

Yöresel Kelimeler

Bu bölümde, Kemal Tahir'in romanlarında yer alan yöresel kelimelere yer verdik. Eserlerde yöresel kelimelerin yoğun bir şekilde kullanıldığını tespit ettik.

Çalışmamızda tespit edilen yöresel kelimeler, alfabetik olarak sıralanarak anlamları verilmiş; her kelimeyle ilgili olarak romanlardan alıntıladığımız cümlelerle örnekler sunulmuştur:

Abazan: 1. karnı aç olan (kimse). 2. uzun süre kadınsız kalan (erkek). / *Kaç gündür abazanız?* (EŞM: 105).

Acık: biraz, azıcık, pek az. / *Gazyığı fıskırdı mı, sen de acık gözünü açacaksın!* (Dam: 249).

Ağartı: süt, yoğurt, ayran vb. ürünler. / *Sırası mı ağartı getirmenin namussuz?* (YY: 236).

Aksata: alışveriş. / *Bunların hepsi aksata malı...* (Kör: 167).

Alaf (alev): yanan ve ışık veren şeylerin türlü biçimlerde uzanan dili, yalım. / *O gün bu gündür, Zülfü, Sülük Beyin öğle uykuları zamanı bunalıyordu ki, of çektikçe ağzından, düpedüz alaf harlamacasına...* (BM: 194). *Ayağının altında toprak delindi, cehennem ocağına tekerlendim say, dört yanımı alaf kavradı* (DA: 237).

Algı: rüşvet, ganimet. / *Düşmandan algı aldılar denilse, heriflerin burunları bile kanamamış...* (YY: 20).

Allalem: Allah bilir anlamında Allahü a'lem kelimesinin kısaltılmış şekli; zannederim, herhalde, belkide, galiba. / *Bir bulaşıklığın vardı, allalem, senin Yozgat'la?...* (BM: 79).

Allasen: Allahını seversen. / *Neye istedin beni allasen, sabahın köründe?* (BM: 168; Köyün K: 237, RYK: 51).

Aluç: bir çeşit erik. / *Öteberi salmış anam... Aluç koymuş... -Murat'a güldü:- Biz "aluç" deriz beyim, dağlarda olur* (KM: 126).

Ardiye: genellikle ticaret mallarının konuldukları, korundukları yer. / *Boş şişe, eski pabuç toplayıcılar, hep bunun ardiyesine getirirlermiş* (EŞM: 108).

Ataş (ateş): yanıcı cisimlerin tutuşmasıyla beliren ısı ve ışık, od. / *Bir ataş düştü yüreğimin başına...* (BM: 32).

Ayınca: kaçak tütün, tütün / *Dur kız, rahmetli baban Semerli'nin Kutulmuş emminin hacılığı da mı ayınca hacılığı sakın?* (BM: 333; BM: 67).

Ayngacılık: tütün kaçakçılığı / *Bizim zamanımızın ayngacılığında böyle bir hamiyet vardı* (YÇY: 59). *Demek ayngacılığa mı özenmiş?* (YY: 107).

Bağdadili (bağdadi): ağaç direkler üzerine birbirine koşut biçimde çakılan çıta ya da kamışlara sıva vurularak yapılan (duvar ya da tavan). / *Sofanın karanlığında Doktor İhsan Bey'in biraz kalın ama yumuşak sesini, bağdadili duvarla, işlemeli tavan, sanki ruhlar dünyasında hiç yanlızsız işittirmek istiyormuş gibi, en son en hafif titreşimlerine kadar havada tutuyordu* (Kurt K: 183).

Baloz: gemici, işçi gibi kimselerin eğlenmek için gittikleri içkili, danslı yer. / *Meyhanelerde, balozlarda, hovardalık arkadaşlarında bile artık tat tuz yoktu* (YS: 26).

Bele: böyle. / *"Bele ki... Gözüm üstüne kirvene diyeyim... Ola ki kurban!" diyerekten konuştuğu halde...* (Dam: 317).

Belertmek: gözleri, akını meydana çıkaracak şekilde açmak. / *Tüccarbaşısıdır, sakal falına dalmış, bir zaman düşünüp çıkasınca gözlerini belertmiş...* (DA: 245).

Belleme: binek hayvanını soğuktan korumak için beline sarılan veya eyerin altına konulan keçe, meşinlenmiş keçe. / *Lotüs her birinin önünde biraz durmakla, hayvanın canlı güzelliğinden sonra mücevher gibi işlenmiş eğere, başlıklara, üzenkilere, hatta Türkmen dokuması bellemelere beğenerek bakmaktaydı* (DA: 445).

Bibi: 1. hala, 2. amca karısı, yenge. / *Koca bibimi seslediler. Biz "Bibi" deriz, babamın büyük bacısı...* (Kurt K: 172; BM: 223).

birem birem: birer, birer / *Aslında ben sana bu rezilliği birem birem sormaz mıyım?* (KM: 263). *Ben senin kıran giresice sakallarını birem birem yolup* (Köyün.K: 190).

Candarma (jandarma): Yurt içinde özellikle kırsal yerleşim yerlerinde bir tür polis olarak genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, hükümet buyruklarının ve yasal düzenlemelerin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askeri kolluk gücü. / *Candarmalarla köy bekçileri, çoktan bozkıra girdiler dört yandan...* (KM: 352).

Cembiye, Cenbiye: bir çeşit kama. / *Bu herif, bu suratsızlıkla belindeki cembiyeye bir el atarsa, alayları bozar, Cembiye, Seyfettin bey, bildiğiniz Arap hançeri...* (YY: 146). *Belinde değerinin beş yüz flori olduğu söylenen altın kakmalı eğri*

Dağıstan kılıcı, kabzası zümrüt taşlarıyla donanmış kıvrık Yemen cenbiyesi vardı (DA: 144).

Cenah: savaş düzenindeki ordunun (sağ ya da sol) iki yanından her biri. / *Sivil komiser yardımcısı Bayram Efendi, bir elinde kara şemsiye, öteki eli beylik silahın üstünde, sol cenahta...* (YA: 266).

Cigara (Sigara): ince kâğıda kıyılmış tütün sarılarak hazırlanan, genellikle yuvarlak, bir ucu yakılarak öteki ucu ağza alınıp dumanı çekilen nesne. / *Kavat Abuzer'in küçük karısı Emey Hanım, biraz dargın, belli belirsiz şumarık, örtüsünün ucunu cigara sarar gibi bükerek yere bakıyordu* (BM: 141).

Cıscıbil: geçim darlığı çeken, yoksul, züğürt; tüyü dökülmüş. / *Demek sen şimdi... Büsbütün cıscıbil...* (BM: 168).

Cıvımak: sulanmak / *Cıvıyınca rahatladın demek...* (Sağ: 159).

Cızıştırmak: Hafif yaralamak / *Cızıştırdık birazcık... Tırnak işi. Korkutmacasına* (EŞM: 56).

Cicim: ensiz olarak dokunmuş uzun parçaların yan yana eklenmesiyle oluşan, yatak örtüsü ya da perde olarak kullanılan nakışlı, güzel bir tür kilime verilen ad. / *Çorum'un kuru soğuğunu, önü sıra sürüp getiren sert rüzgârları, çadırların kara çullarını yaracak gibi şaklatıp kalın direklerini çatırdatmaya başlayınca yün yorganların, tüylü Erzurum cicimlerinin bunlarında üstüne çekilen kilimlerin altında bile uyumak mümkün olamadı* (BM: 322).

Cizvit: 1. Hıristiyanlıkta XVI. yüzyılda ortaya çıkmış, "İsa Derneği" de denilen bir tarikat. 2. Bu tarikattan olan Hıristiyan. / *Gâvur Cizvit gövdesi, zındık çift kellesi tepe gibi yığılmayınca Müslüman'a dur otur yok bu kez!* (BÇ: 50).

Çaça: genelev işleten kötü kadın. / *Bizi kesmezsen ananın donu başına olsun, çaça karı ananın donu...* (RYK: 229)

Çağanoz: kabukluların onayaklılar alttakımından, denizlerde ve kimi türleri tatlı sularda yaşayan, boyları 25 cm olabilen, eti pek lezzetli olmamakla birlikte balık çorbasında çeşni olarak kullanılan bir yengeç türü; çağanoz gibi vücudu eğri büğrü olan, yan yan yürüyen kimse. / *Baktım, omzunu çarpıtmuş akıntı çağanozu gibi yanpiri yanpiri geçiyor* (EŞM: 296).

Çağıldak: koyunların kuyruklarının altına yapışıp kuruyan pislik. / *Davar tuzsuz kalmış, yünlerini tekmil diken, çağıldak sarmış!* (YY: 233).

Çakrış: ince kumaştan yapılan erkek şalvarı. / ... *başındaki fese sarıp sol omzuna sallandırdığı oyasıyla, sırmalı cepkeni, dizlerini dışarıda bırakan efe çakrışıyla bayraktarlığı kendisine yakıştırmıştı* (YS: 370).

Çalık: bir yanı eğrilmiş, çarpılmış, yamuk, biçimsiz, çarpık. / *Ertesi akşam, Çalık Kerim'i muhtar odasından istediler* (Köyün K: 92).

Çapaçul: giyimine temizliğine özenmeyen, düzensiz, pasaklı (kimse).-/*Rahmetli anası gibi çapaçul gezecek hali yok ya...* (Karılar K: 197). / *Çevresine yük olduğunu sanan, bunu örtbas etmeye çabalayan bir çapaçul özür dileme halini üstünden atamadı ölene kadar* (YS: 34).

Çapur: sarışın, mavi veya yeşil gözlü, çilli insan. / *O narayı duysan, dudağın yedi yerden yarılr, erkekliğin dökülürdü de senin çapur karı bir başka dost peydahlanırdı* (RYK: 87).

Çarhalanmak (çalkalanmak): Çalkalanma işine konu olmak 2. Dalgalanmak / ... *Bedevi Şeyhi bir daha çarhalandı, gene gözden kaybolmak derecelerine erişti* (YY: 152).

Çatmak: bir şeyi yapmak için gerekli parçaları bir araya getirip birbirine tutturmak. 2. rast gelmek. / *Evet, gitmiştir bizim fırın ... Yarın çatarım yenisini...* (BÇ: 346; Dam: 179). / *“Kazmayı omuzlayıp gideyim de, biraz da ben kazayım, bu çorbada tuzum bulunsun” dedim ama burayı bekleyecek uygun biri çatmadı* (BÇ: 306, 253).

Çatkılamak (çatmak): (başa, yazma, yemeni, çatkı gibi şeyler) bağlamak. / *Ümmühan başını çatkılamış...* (KM: 275).

Çedik: eskiden mest üzerine giyilen sarı pabuç. 2. terlik. 3. çocuk ayakkabısı. / *Mavi çizgili, ak ipekten eteği kırmızı ponponlu çedik pabuçlarına kadar iniyordu* (DA: 47).

Çelmek: çıkarmak, azaltmak / *On altı yaşında olduğundan üçte ikisini çelmişler de altı aya indirmişler...* (KM: 12).

Çember: kadın başörtüsü, yemeni, yazma. / *İki muska parasını bir endaze çember yollamamış* (Sağ: 108).

Çemirlemek: kolunu veya paçalarını sıvamak, eteğini toplamak. / *İdamlık Bahattin koğuştan çıktı, kollarını çemirleyerek avlunun ortasındaki şadırvana geldi* (KM: 233; Kurt K: 172, YA: 304).

Çerçi: sırtında ya da bir el arabasında taşıdığı ya da bir hayvana yüklediği ufak tefek tuhafiyeye eşyasını, incik boncuğu köy köy, mahalle mahalle, pazar pazar dolaşarak satan gezici esnaf. / *Fundaları kıvrılınca türkü sahibini gördü. Çerçi Süleyman'ın hizmetkârı Maraz Ali...* (RYK: 11).

Çıfıt: Yahudi. / *Hey oğul! "Gayrı, gâvura 'domuz gavur', Yahudiye, 'rezil çıfıt' Ermeniye 'din düşmanı' diye bağırarak yok!" diyeyim de sen anla!* (YY: 12; BÇ: 50, EŞM: 91, HŞİ1: 215).

Çıpıl (cıbil): Geçim darlığı çeken, yoksul, züğürt. / *Aslında bu iş varyetimizi gözü götürmeyen yoksul-çıpıl takımının işidir* (BM: 148; BM: 24).

Çıpıl (cıbil): cılız, zayıf. / *Babası kalıplı kıyafetli, kanlı canlıydı, Hanefi sıksa, çıpıl gözlü...* (YY: 256).

Çıplanmak: çıplak duruma gelmek / *Meryem'in büsbütün çıplanıp çıplanmadığını düşünerek üst üste yutkundu* (Sağ: 173).

Çırnak: tırnak, pençe. / *Çalık Deli Çerkes'in çırnağına düşenler, ancak on kuruşla canlarını rezaletten ve pislikten halas edebilirlerdi* (Dam:105; BÇ: 390).

Çimmek: yıkanmak / *Anadan çıplak çimarken gözledim* (BÇ: 388).

Çiriş: çirişotunun kökünün öğütülmesi yoluyla elde edilen, su ile karılarak tutkal olarak kullanılan esmer bir toz. / *Odayı keskin bir çiriş kokusu kaplamıştı* (Kör: 27)

Çiroz: yumurtasını atarak zayıflamış uskumru. 2. kurutulmuş uskumru. / *Karı dediğin çiroza benzer, ne kadar döversen o kadar yumuşar!* (Dam: 201).

Çulaki (çulha): ipten dokunan kumaş / *Sırtında gül rengi çulakiden avcı biçimi ceket, başında aynı kumaştan şapka, bacaklarında yarım külot vardı* (BÇ: 80).

Dermen: değirmen. / *Gövdesi dermene uğramış gibi titriyordu.* (YS: 331).

Didon sakallı: yalnızca çenesinde sivri bir sakalı bulunan (kimse). / *Nuri Usta'yla Muhtar o didon sakallıya gittiler* (EŞM: 299).

Dike bakmak: gözünü açarak sert sert bakmak. / *Yüzüne dike dike bakacaksın da, "Vallah billâh yapmadım" diyeceksin* (Kör: 22). / *Suratına, ağır-erkek bakışlarıyla dike dik bakan karaoğlanın yanağını kinle okşayıp yürüdü* (YY: 218).

Dikme: fidan, yeni dikilmiş fidan; çelikleme yoluyla dikilen kavak ve söğüt fidanı./ *Tarlalarımızı batırırlar, dikmelerimizi devirirler!* (Kör: 358).

Dülbül (düldül): dürbün / *Bir Lazistan hocası, ağzını köpürterek, "Yakında boynunu dülbüllü Mehdi gelecek" dedi* (RYK: 374).

Dürtüşlemek: dürtüp durmak. / *Huy etmiş baba evinde, yatanı gördü mü, dürtüşlermiş bu haspa...* (BM: 206).

Eğlenmek: giderken biraz oyalanmak, durup beklemek. / *Aman eğlen rezil çolak!... Aman eğlen vardım!* (Dam: 238).

Eke: büyük, yetişkin, yaşlı, kart, olgun (insan ve hayvan). / *Bu Hacı Kenan utanmazı bizden on beş yaş ekedir* (BM: 197).

Ellik: eldiven. / *Fazladan, çoğu beşer kaymaların yanı sıra, tarhanadan, bulgurdan, yağdan yoğurttan, baldan pestilden, çoraptan ellikten bahışları da vardır* (BM: 23).

Emmi: Arapça “amca” sözcüğünün halk ağzındaki biçimi. / *Çöllo essahtan öğle vakti Kayseri’yi basmış mı Emmi?* (RYK: 31).

Endaze: eskiden kullanılan, altmış beş santimetre boyunda bir uzunluk ölçüsü. / *İki muska parasını bir endaze çember yollamamış* (Sağ: 108).

Epi (epey): (belirtme bildiren “ep” ve “iyi” sözcüğünden) oldukça çok, az denemeyecek miktarda, hayli. / *Epi uyudun, neredeyse öğle ezanı okunacak* (Kör: 37).

Essah: gerçek, doğru. / *Çöllo essahtan öğle vakti Kayseri’yi basmış mı Emmi?* (RYK: 31; Köyün K: 340).

Etüvlemek: yiyeceklerin, nesnelerin etüv adı verilen kapalı bir araçla yüksek ısıyla sterilize ve dezenfekte edilmesi. / *Ömer’in çamaşırları, elbisesi, yorganı hastanede etüvlendiği için istim kokuyordu* (Sağ: 264).

Evermek: evlendirmek / *Geçende kına hamamında gördüm, oğlunu sen everecek olsan kızları bırakır anasına sarılırsın* (Dam: 369; BM: 203; HŞİ1: 49).

Fanfin: “anlaşılmayan yabancı bir dille konuşmak” anlamına gelen fanfin etmek deyiminde geçer. / *Baktım dilleri fanfin...* (EŞM: 218).

Fanti: iskambil kâğıtlarında üzerinde oğlan resmi bulunan kâğıt. / *Kâğıdın papazını fantisinden ayıramazdı* (YS: 147).

Farımak: ihtiyarlamak / *Ama kartı yiğit olduğundan hiç farımamış...* (YY: 166; Dam: 369).

Fasarya: üzerinde durmaya değmeyen, hiçbir değeri, önemi olmayan, anlamsız, boş fasa fiso (şey ya da söz). / *Ben sizin bu fasaryalarınızı yiyecek delikanlı değilim* (EŞM: 161, 64, 310).

Faş etmek: (gizliyi, sırrı) ortaya dökmek, dile vermek, herkese duyurmak, açığa vurmak. / *Esasında bunu kimseye söylemeyeceksin ama, Avcu Mehmet Allah rahat eyleye biraz delice olduğundan (sırrı) faş etti* (Dam: 150).

Fayrap etmek: işi hızlandırmak; (kapı, pencere için) sonuna değin açmak, (giysi için) çıkarmak. / **Fayrap** be anam babam, şu kapıyı **fayrap et** ki... (EŞM: 29).

Ferfene: ortaklaşa yapılan yemekli, içkili toplantı. / *Bu yukarı mahallenin ferfenesi, düğünden zorlu arkadaş...* (Sağ: 11; KM: 132, Kör: 51, Sağ: 61).

Fildekos (Fildekoz): 1. ince ve sağlam, bir tür pamuk ipliği. 2. bu iplikten dokunmuş olan. / *Tıknaç omuzları, sırtındaki kara fildekos fanilyayı yırtacak kadar germişt*i (EŞM: 141).

Fokstrot: erkek ve kadın olarak iki kişinin birlikte oynadığı dört tempolu bir dans. / *Köşedeki evin tombul kıızı, gramofona gene fokstrot koymuştu* (Kurt K: 306).

Freng: büyük anahtar. / *Her kilit İstanbul frengi değil ya...* (Kör: 144)

Gayda (gayde): Gösterişli tavır, çalım. / *Size ödev öğretiyor mu, o gaydasına tükürdüğümün Arnavut'u?..* (EŞİ: 12).

Gebeş: alık, aptal, bön, salak. / *Bahçe meydancılığı böyle gebeşlere kaldıysa...* (EŞM: 55, 236).

Gıllı gış (güllügiş): gizli ve kötü amaç, gizli kin. *İnsana, dümdüz, gıllı gışsız yaşamanın rahatlığını derinden özletiyor* (YA: 436).

Gölek: gömlek. / *Söğütlülerin kılıkları da çoktandır, sofraları kilerleri gibi fukaralaşmış, orta hallilerin bile şalvarlarında, göleklerinde, kısacık sakolarında yıllardır vurulan yamalar artıkça artmıştı* (DA: 139).

Göverti: yeşillik, yeşerti, sebze (bitki hakkında). / *Şurada burada gezdirip gövertiyle beslemeye uğraşmış... Hiç hayvan kısmı, salt yeşil ota olur mu?* (KM: 137).

Gübür: süprüntü, toz, çöp. / *Bre emmi, sen beni kâğıt mahzeninde toza, gübüre mi karıştıracaksın?* (YY: 32; KM: 156).

Gülbank: eskiden yeniçerilerin ulufe aldıklarında hep bir ağızdan makamla söyledikleri dua ya da kimi dergâhlarda hep bir ağızdan ve makamla yapılan dua, söylenen ilahi ya da içilen ant. / *Kapıdan tekbir getirerek ve de gülbank çekerek ve de keyifli ezanlar okuyarak girdik ki, cennete girmek de öyle değil!* (DA: 519).

Gürpedek: ansızın, birdenbire, pat diye. / *"Falan süre" dedin mi, gürpedek çöker okumaklığa...* (YS: 195).

Hak, Hakla: tahıl ölçęęi. / *Tamamını yüklenip getirecekmiş gibi, şuna bak! Bir iki hak yeter* (Kör: 20). / *Seneliği yüz haklaya bir fukara Kürt ki başını kessen dil bilmez bir Kürt...* (RYK: 28).

Hamut: atları arabaya koşarken boyunlarından geçirilen, üzeri meşin kaplı ağaç halka ya da içi saman, kıtık vb. dolu meşin halka. / *Tabii bu kadar deveyi hamuduyla yutuyorlar* (Dam: 142).

Hapazlamak: avuçlamak. / *...Kavalbaz Ömer, huyu batsın her adımda kavalını hapazlayıp kulunç kırar gibisine yoğurarak...* (BM: 355).

Harpadak, harradak, hırkadak: birdenbire. / *Harpadak çıkıp gitmez de, ardından apışıp kalmazsın!* (KM: 31). / *Evet, benim Çalık oğlumun yüreği gayetle temizdir ağa, böyle olduğundan bir lafi harpadak söyler* (Köyün K: 87). / *Böylesi, erkek kısmını yakar harradak...* (KM: 96; BM: 297). / *Bu haberin aslı çıkınca, Çorum'un birinciye gelen mültezimi Çakır Kâhyaların Osman efendinin hırkadak soluğu düğümlendi* (YY: 13).

Havya: tenekeyi lehimlemek için kullanılan bakır ya da demir araç. / *Sen gelmeden ben mangalı yakar, havyaları kızdırırım* (KM:183).

Hayamola (heyamola ile): bir işin, ancak büyük güçlüklerle ve birçok kişinin yardımıyla yapılabildiğini ya da yapılabileceğinin anlatır. / *Bizi hayamola yukarı aldılar* (HŞİ2: 583).

Hecinli (Ecinni): cin, peri, şeytan. / *Daha kötüsü; Bir yandan bizi basarken bir yandan atlısını, hecinlisini arkamıza geçirmiştir...* (EŞM: 216).

Helke: su, süt vb. şeyleri koymaya yarayan, çoğunlukla bakırdan yapılan, bakraçtan büyük bir çeşit kova. / *Bir sini yağlı ekmek olsa... Bir helke de ayran...* (DA: 366).

Herk: Sürülüp dinlenmeye, nadasa bırakılan tarla. / *Tarla iyi herk edilmiş demezsin* (Kör: 96). / *Kış ayları böyle geçti, "herk" zamanı gelip çattı* (Köyün K: 12).

He ye (he ya, ha ya): evet, öyle. / *Heye! Hiç umulur mu şu kötü Çalık'tan?...* (BM: 210; Dam: 248, 275).

Hışlamak: sık sık ses çıkararak nefes almak / *... elini bıyığına atıp kasılarak "Doğuran kısrak utansın" diye hışladı* (BM: 31).

Hüvesi hüvesine: tıpa tıp; tamı tamına. / *Çalık Kerim Ağası, karının huylanmasıyla Avanak Sülük'ün aklından geçenleri sanki hüvesi hüvesine bilmiş, kızıp*

pireleneceğine bunları oyuna getirmiş gibi keyiflenmişti (BM: 170). / **Hüvesi hüvesine** benzettim... (Kör: 15). / **Hüvesi hüvesine** bilmem efendi, benim elim kantar değil! (Kör: 128).

İğil iğil: sürekli, yavaş yavaş (su vb. sıvıların akması için). / *Cemal Usta'nın* cayacağından korktu, yüreğine **iğil iğil** biriken sevinç birden dağıldı (Sağ: 231; KM: 141).

Ihtirmek: boğazlamak, öldürmek. / *Tersine, Osmanlı yasası, böylelerini on beş yirmi yılda ihtirip* silkip az biraz hafifletecek değil mi? (BM: 26; EŞM: 246, KM: 26).

Irgalamak: sarsmak, sallamak. / *Tımarladı ki, yaylamızı ırgaladı* kaşağı şıkırttı... (BM: 13). / *Ulan "ayı" desem, dağın ayıları senden iyi durur. Irgalanma oğlum!..* (KM: 265; BÇ: 391, BM: 166).

Izbandut: görünüşüyle ve davranışıyla korku salan (iriyarı adam). / *Bildiğiniz Malatya aşiret Alevisinden iki izbandut!..* (YA: 261).

Kabalak: Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda kullanılmış olan, şapkaya benzeyen bir tür başlık. / *Kabalağını çarpık giyiyor, ayakları da fena kokuyordu* (EŞİ: 328).

Kağşamak, Koğşamak: zayıflamak, gevşemek, güçsüzleşmek. / *"Birinin gözlemesinden kuşkulanırsam, elim ayağım kağşar benim" dedi...* (BM: 272). / *Elinin ayağının koğşadığını...* (Kurt K: 169).

Kâkil (Kâkül): alnın üzerine düşen saç tutamı. / *Sok şu kâkili içeri* (Sağ: 171).

Kallavi: Osmanlı döneminde vezirlerin ve sadrazamların giydiği, üstüne tülbent sarılmış bir tür kavuk. / *Sirtında kürkü, başında kallavisi olmakla, padişah kapısına kadar iç donu, iç entarisiyle...* (YS: 162).

Kanırtmak: eğip bükerek, döndürüp çevirerek, zorlayarak yerinden oynatmak, çıkarmaya çalışmak ya da çıkarmak. / *Hopladı vardı, fikara mistik oğlanı saçlarından kavradı, kanırttı ki, uzanıp tutup erkeklik avandanlıklarını dipten budaya...* (BM: 283).

Karmanyolacı: kent içinde silah zoruyla insan, dükkân, banka vb. soyan, kent içi soygunculuk yapan kişi. / *Karmanyolacı Sava'nın dostu Sofya...* (EŞM: 138).

Kaşalot: kavrayışı kıt, aptal, bön, salak, budala. / *Sus ulan kaşalot* (EŞM: 102).

Kaşkariko: dolap, düzen, tuzak, oyun, hile. / *"Böyle denilince, oraya madrabazlık, kaşkariko, oyun düzen hiç giremez, keyfine bak!" derler* (YA: 67).

Kaşkaval: aptal, budala, bön, salak, sersem. / *Yürü oğlum, Faytoncudan daha kaşkaval kumarcı olmaz* (EŞM: 157).

Kavanço: takas. / *Bana geleni tadına baktıktan sonra ben size devrediyorum, size geleni siz bana kavanço ediyorsunuz* (EŞM: 333).

Kaygana: çırpılmış yumurtaya un ve yağ katılarak ya da çırpılmış yumurtanın içine peynir, kıyma, mantar vb.den herhangi biri ve yağa katılarak tavada pişirilen yemek. / *Diri durun kardaşlar! Kayganadır buuuu...* (DA: 501).

Kefiye: genellikle Arapların kullandığı, omuzları da örten, kenarları püsküllü bir erkek başörtüsü. / *Kafasına elli altınlık Arap kefiyesine sarmış, sarmalı ucunu, belindeki Acem şalına doğru koyuvermiş* (YY: 146).

Keka (Kekâ, kekâh): iyi bir olayı, keyifli bir durumu anlatırken “ne iyi, ne hoş, ne güzel” anlamında söylenir. / *“Araçları gavur yapar, biz hazıra konarız keka!”* (YS: 111).

Kenef: 1. ayakyolu 2. aşağılık, çok çirkin, çok pis, berbat. / *Bunu tutan cinlere “Kenef ecinnisi” derler* (Köyün K: 40).

Keşik: sırayla yapılan iş, sıra, nöbet. / *“Şundan ki hiç aklı ermez ve de can ilâçlığını bilmez, sıra mura, keşik meşik arayamaz* (BM: 210, 120).

Ketenpere: düzen, dolap, hile, tuzak. / *Ketenperesine getirirsek görürsün gelebilir mi imişiz gelemiz mi imişiz!* (YA: 142).

Kevenk: Erzurum ilinin Şenkaya ilçesine bağlı Nişantaşı köyünün eski ismi. (Yörede “Hevenk” olarak söylenmektedir). / *“Kevengin yollarında...” diye hiç duyulmamış bir türkü* (RYK: 135).

Kınnap: kenevirden yapılmış, kalınca ve sağlam iplik. / *“Biz yeniçeri soyundanız, devlet ortağınız, mühür tanımıyoruz.” diyerek kınnapa yapıştı...* (YA: 99).

Kıtık: minder, şilte, yastık gibi şeyleri, koltuk döşemelerini doldurmakta kullanılan, kimi vakit de sıvanın içine katılan keten, kendir ya da kaba yün lifleri. / *Mahallede biz, içi kıtık dolu toparla ya da annelerimize diktirdiğimiz bez toparla oynuyorduk* (YA: 415).

Kömüş: manda. / *Hey arslanlar! Kömüş gibi maşallah!...* (Kör: 96; BÇ: 265).

Kubur sıkamak: tabanca sıkamak, silah atmak. / *Karanlığa kubur sıkmanın ustasıyızdır* (YS: 513).

Kulamparalık: oğlancılık. / *Kahraman askeri çekemeyenler, her ne kadar ahir ömründe kulamparalığa bu derece kuvvet vermemesini söylemişlerse...* (Dam: 9).

Kundu (Kundura): işçiliği kaba, bağısız ve konçsuz ayakkabı. / *Sen Ilgaz'da zenne kundularına baktın* (Kör: 142).

Kurna: hamamlarda, musluğun altında bulunan ve içinde su biriktirilen, yuvarlak ve genellikle mermer ya da taş tekne. / *Hamamda kurna komşusu düştük anan olacakla...* (BM: 389).

Kübür: gübre. / *Alın teriyle kazandığını kübür gibi saçmak nasıl bir avanaklık!* (BM: 132).

Külfet: evdeki kişiler. / *Yaylaya çıkar bizim ev külfeti bu ayın başında* (BM: 96).

Külüng (külük): taşçı çekici, balyoz. / *Bildim! Bey demiş ki, "Dağdan suyu ovaya indir, kızı al," demiş. Ferhat Pelvan, ellerine tükürüp, şu kadar batmanlık külüngüne yapışmasıyla...* (BÇ: 205).

Lando: dört tekerlekli, iki dingilli, çift körüklü, içinde karşılıklı iki oturma sırası bulunan, atlarla çekilen binek arabası / *Lafa bak! Padişahın lando arabasıyla gelecek değil ya, eşekle gelmiş...* (YY: 99).

Lenger: yayvan ve derinliği az, geniş, büyük bakır kap./ *Yarım kuzuyla bir lenger pirinç pilavını bir başına silip süpürüyor* (BM: 12).

Loğ: toprak damın, yolun, harman yerinin gevşeyen toprağını bastırmak, pekiştirmek ya da tarlada sürülmüş toprakları ezmek için kullanılan taş silindir. / *Önceleri yağmur taşının arkasından koşar, onu şuraya buraya fırlatırken, artık coşmuş, yerden yere atılmaya, havalara sıçramaya loğ taşı gibi yuvarlanmaya başlamıştı* (DA: 322).

Lüle: pipo, nargile, tütün çubuğu vb.nin ucuna takılan, içine içmek için tütün konulan yuva. / *Sonra lülesini hışım la doldurdu* (Dam: 200).

Madik: hile yapmak, bir kimseyi aldatıp zarara sokmak. / *Hiçbir şey bulamasa "Oğlum! Kendine gel! Sen Ertuğrul Hikmet falan değilsin!" diyerek kendisine madik atmağa kalkar* (HŞİ2: 491).

Mamır (memur): devlet hizmetinde, devletin süreklilik isteyen işlerinde aylıkla çalışan, yasalara göre sorumluluğu ve yetkisi olan kimse. / *Sofrasında tuz-ekmek yiyen bunca mamır!* (BM: 348).

Maraza: anlaşmazlık, çekişme, kavga. / *Güreşlerde maraza çıkmayacak* (Kör: 156)

Marsıvan: eşek. / *Bir anırtı duydum Osman Ağa... Marsıvan anırtısı... Görememekteyim, senin yeni eşek, yuları kırıp savuştu mu yoksa?* (BÇ: 106).

Marsuvan eşeği (marsıvan eşeği): aptal, budala, gerzek, salak. / *Hööös rezil! Eşşek diye yedi yaşından bu yana kullanılmış kahpeyi, kız ehli kız olarak sarıp yatan Osman reziline derler ki hemi de marsuvan eşeği derler* (Dam: 372).

Martalos (Martaloz): casus. / *Ertuğrul oğlu Kara Osman kalmayınca martalosu da kalmaz!* (DA: 570).

Martaval: uydurma söz ya da haber, yalan, palavra. / *Peki! Artık sen bu martavalları teyzene anlatırsın* (HŞİ2: 661).

Maşlah, Meşlah (maşlah): Suriye'de ve kimi Arap ülkelerinde zenginlerin giydiği deve tüyü ya da ipekten harmani. / *Herifin omzuna attığı Mekke maşlahı da som sırma işlemeli...* (YY: 146). / *Yalnız üstündeki Meşlah yirmi sarı lira değerindeydi* (BMK: 472).

Mavuna (mavna): gemilere ve yakın kıyılara yük taşıyan, güvertesiz büyük tekne. / *Ayşe, Galata köprüsüne yakın, bir katran yığını gibi duran mavuna kalabalığına dikti gözlerini* (YA: 423).

Mayna: bırakılma, son verilme. / *Uzatmayalım, sofraya mayna oldu, herkes yataklara çekildi* (YA: 85; YS: 159).

Mazarrat: zarara uğrama, zarar. / *Erişemez Allah sayesinde hiçbir mazarrat!* (YA: 264).

Mehel: uygun, yerinde, denk. / *Sana değil, Tezer kıza acıdım! Size meheldir* (YA: 54).

Mengiz (Mangiz): para. / *Mengiz yetiştiremez olduk* (EŞM: 63).

Mertek: yapıda kullanılan dört köşe veya yuvarlak, kalınca sıruk. / *Tahtasını, mertegini, taşını yeni evde kullanacak!* (Kör: 350).

Meseleme: sorun, olay. / *Muhtarlık meselesinden -Çorumlular ve köylüleri gibi meseleme diyordu-* (Dam: 168).

Meşatlık (maşatlık): Müslüman olmayanların özellikle Yahudilerin mezarlığına verilen ad. / *Meşatlık... Yahudi mezarlığı...* (YA: 413).

Mezbelelik: çöplük. / *Bu cevahir parçasının bu kara mezbelelikte işi ne?* (YY: 76).

Miskal: eskiden değerli madenlerin, mücevherlerin vb. tartılmasında kullanılan, bir buçuk dirhem değerinde eski bir ağırlık ölçüsü birimi. / *Yoksa miskali on liradan hacıyağı mı?* (KM: 189).

Muştalamak: muştayla vurmak. / *Yakup Ağa, oğlundan daha atik yürüyor, tosunların arkasında gidip dururken birdenbire atlayıp sapan, tohum torbası yüklü eşeğin kalçasını muştalıyordu* (Kör: 92).

Müşür (Müşir): mareşal. / *“Ya Gazi Atatürk’ümüz, ordu babası Fevzi Çakmak müşür paşamız...”* (BM: 102).

Natır: kadınlar hamamında hizmet eden ve müşterileri yıkayan kadın. / *“Natur karı keseği vurdukça hamama ay doğdu sandık!”* diyesiler (YY: 181, 133).

Navlun: geminin yük taşıma ücreti. / *Navlununu verdin ya senin malın...* (Sağ: 192).

Orsa poca: iyi kötü, bata çıka. / *Yüreksizi millet kalayladı ki... Orsa poca...* (YA: 300).

Ossaat: hemen, anında. / *Göçmen kızına zengin yerden alıcılar çıkıp bu Terzi Bekir, burada, gebere yazınca, sizin haberiniz yok, ben ossaat muskaya çöktüm* (KM: 99; Dam: 264).

Öreke: yün, keten gibi şeylerin eğirilirken tutturulduğu bir ucu çatal değnek. / *Ellerini apış arasına bastırıp leylek kuşu gibi ayaklarını kaldırıp indirmeğe örekedeki yün ipliği gibi bükülmeye başlamıştı* (BM: 128; BMK: 45).

Övendire: çifte, arabaya vb. koşulu öküzleri, mandaları dürterek harekete geçirmek için kullanılan, ucu çivili uzun değnek. / *Eloğlu, bıçağın ucunu kışına dürter ki övendire hesabı...* (YY: 248).

Panganot (Banknot): kâğıt para. / *Bastırsın Osmanlı şu kadar bin panganotu!* (BÇ: 390; BM: 227, YA: 93).

Pantol (pantolon): genellikle erkeklerin giydiği, belden başlayan, iki bacağa geçirilen ve uzunluğu ayak bileklerine değin olan giyecek. / *Marangoz Şükri Ağa, lacivertten kilot pantol yaptırdı geçenlerde...* (KM: 260).

Papara: azar, zılgıt. / *İkisi de bu paparadan fena halde ürktüler* (BMK: 27).

Papas (Papaz): Hıristiyan din adamı. / *Soluğun kesildi değil mi yüreksiz papas?* (KM: 219).

Papur: vapur. / *Bugün de, Yalova'yı tuttum, papura hoplayıp buraya yetiştim ki...* (YA: 93, BM: 80, Kurt K: 233).

Parlamak: uçmak. / *Koş dedim rezil! Bak hiç parlar mı?* (KM: 184).

Partal: 1. kaba saba, işe yaramaz, tembel. 2. abartılmış söz, yalan. / *Eğer Pelvan partalıyla karıyı bırakırsan erkek değilsin!* (Kör: 305). / *Neredeyse kendini evliya-peygamber mertebesine çıkaracaksın. Partalına tükürürüm* (RYK: 81; YY: 113).

Patayı çakmak: askerce selam vermek. / *Patayı çaktım, hiç duraklamadan, su gibi söyledim...* (YA: 77).

Patis: patiska. / *Sırtında beyaz patis'ten, tertemiz, kar gibi gecelik entarisi üzerinde, bej renginde Şam hırkası, başında siyah kuzu kalpağı vardı* (BMK: 478).

Paytak: satranç oyununda piyade taşı. / *Patriyot, bir paytak sürdü* (YS: 135).

Pazibent: belli bir amaçla kola geçirilen enli kuşak, kolçak. / *Erkeklerin on birinde ya muska, ya pazibent ya da nazarlık katır boncuğu var* (BÇ: 269).

Pepeme: dudak sesleriyle başlayan sözcüklerin ilk seslerini güçlükle söyleyen ve birkaç kez yineledikten sonra arkasının getirebilen (kimse), tutuk dilli. / *Aman, pepeme olduk. Gördün mü? İki lafı bir araya getirmek ne mümkün?* (Sağ: 65; BM: 247).

Perkitmek, perkitlemek: iyice gererek, sıkıştırarak, vurarak sağlamlaştırmak. / *Kemeri perkit...* (YS: 198; KM: 187). / *Avanak Filatyas gayret kemerini kuşanıp üç yerden perkitlemiş...* (DA: 514).

Peşkir: 1. (genellikle pamuk ipliğiyle dokunmuş) havlu. 2. yemek yerken kullanılan, el kurulanan, büyük mendil biçiminde pamuk ya da keten bez. / *Havlu yerine kullandığı peşkiri ararken: "Sağol... Sağol...!" diyordu* (EŞİ: 377).

Peşrevlenmek: (güreşçiler için) yağlı güreşte, güreşe tutmadan önce, ellerini birbirine ve sonra uyluklarına vurarak ve hafifçe sıçrayarak gösteri yapmak. / *Buna karşı, Meydancı Recep, ellerini önce birbirlerine, sonra dizlerine vurarak biraz peşrevlendi* (KM: 84, 296, 350).

Peştamal: hamamda örtünmek ve kurulanan için kullanılan ince dokuma. / *Nazilli kadınları sokağa hamam peştamalları örtünüp çıkıyorlardı* (BMK: 143).

Pey: bir sözleşmede, taraflardan birinin işten caymayacağına güvencesi olarak ötekine önceden verdiği para. / *Peyi verelim ki, Müdür Bey... Aman peyi kavuşturalım, kertesini gelmişken...* (BÇ: 401).

Peyke: genellikle eski evlerde ve eski kahvelerde bulunan, tahtadan yapılmış, alçak ve duvara bitişik durumda sedir. / *Peykede uyumaya aklım yattı* (EŞM: 222).

Peylemek: önceden para vererek bir şeyi kendine ayırtmak. / *Birini veya birkaçını birden peylediği için koca değiştirmek ihtiyacını duyanlar da, emsallerinden aldıkları tavsiyelerle Celil beye koşmaktaydılar* (HŞİ1: 283; EŞM: 144).

Pıçak (bıçak): bir sap ve çelik bölümden oluşan kesici araç. / *Zehirlidir pıçak!* (DA: 574).

Pırradak: birdenbire ve ses çıkararak (uçmak için). / *Devlet kuşu uçar gider pırradak...* (BM: 389).

Pırtı: genellikle basma ve ketenden yapılmış kadın giysisi ya da pamukludan kadın erkek çamaşırının ortak adı. / *Evde kap yumak, pırtı yumak İstanbul'da erkek kısmının ödevi, çoktan...* (Kör: 187).

Pıttadak: küçük bir şeyin düşerken çıkardığı ses için. / *Kalem elinden "pıttadak" yere düştü* (Sağ: 161).

Poşu: başa sarılan ya da boyun atkısı olarak kullanılan, çevresi saçaklı, genellikle ipek örtü. / *Kavas Ağa'ma bakarsan, şapkanın üstüne poşu sarılmaltıymış...* (KM: 266).

Potur: diz kapağına değin geniş olarak inen, arka yanında büzgüleri çok, dizkapağından aşağıya gelen yeni dar bir tür pantolon. / *Kemerli burnu, lime lime ceketini, parça parça poturuyla duvara bacağından zincirle bağlanmış korkunç bir kuşa benziyordu* (KM: 138).

Pösteki saymak: hiç ilerlemeyen gereksiz tatsız bir işle uğraşmak. / *Çünkü bu akşam kasa ile defter birbirini tutmadı, sen bize pösteki saydırırsın* (YA: 259).

Prafa: otuz ikilik bir deste iskambil kâğıdıyla genellikle üç kişi arasında oynanan bir iskambil oyunu. / *Merhaba! dedi, prafaya var mısın?* (HŞİ1: 280).

Pulanya (Planya): marangozların, kabası alınmış kerestenin düzeltilmesinde kullandıkları uzun, büyük rende. / *Çavuşla kâtip "efendiyle" hiç konuşmamış gibi, duyduğu ses, avludan gelen keser takırdısı, testere, pulanya hışırtısı oldu* (Kurt K: 249, 260).

Rampalamak: yaklaşmak, yanaşmak. / *Zarzar oğlum, rampala bakalım* (EŞM: 157).

Reci (Reji): eskiden Tekel idaresine verilmiş olan ad. / *Köy yerinde reci kısmının düşmanı çok olur...* (Kör: 149).

Reçper (Rençper): 1. çiftçi. 2. ırgat. / *Ne denilmiştir, “Kırlangıç kuşu zararlı mı zararsız mı, Yemen’de kahve reçperine sormalı” denilmiştir* (BM: 179).

Sertelmek: sert bir duruma gelmek, sertleşmek. 2. öfkeli, sert bir durum alma, sertleşmek. / *Hafta olmadan bacak gene sertelmez mi?* (Sağ: 159). *“Yıkıl, bırak, salıver, kudurdun mu?” diye serteldim* (BM: 216; EŞM: 221).

Sinsile (Silsile): bilinen en eski atalardan, yaşayan torunlara değin aile sırası, soy sırası. / *Gerisini bilmem, Çorumlunun duası sinsilene elverir yavrum!* (BM: 46; Kör: 357).

Sinsin: Anadolu’nun kimi yerlerinde köy düğünlerinde, düğün geceleri, ortada yanan bir ateş çevresinde genç erkeklerin davul zurna eşliğinde oynadıkları, yarı halk dansı yarı gösteri özelliğinde bir halk oyunu. / *Yıldız Ulak, sinsin oyununa çıkmış da ateşin çevresinde pertav edecek oyuncuya meydan okuyormuş gibi dürbünü tutan elini havada çevirdi* (BÇ: 383).

Sintine: geminin içinde en alt bölüm, en çukur yer. / *Direğinin ucundan sintinesine kadar dağılma çatırtıları veriyordu* (YS: 139).

Siyim siyim: (yağmur, gözyaşı için) az az ve durmadan, hafif hafif, ince ince, iplik iplik uzun uzun, için için. / *Yağmur da siyim siyim yağmakta mı sana?...* (EŞM: 219).

Susa: yol şose. / *Çorum bağlarının top ağaçlarıyla Millet parkı korusunun arasından geçen Merzifon-Samsun susası Hatap Boğazına girip gözden kaybolmaktaydı* (BM: 35).

Sürekçi: davar alışverişiyle uğraşan kimse./ *...sürekçiler de yirmiden, yirmi ikiden yukarı çıkmamışlardı* (RYK: 95).

Şakşak: genellikle hokkabazların, orta oyuncularının kullandığı, hafifçe vurulduğunda hızla vurulmuş gibi şak diye ses çıkaran, orta boy tahta maşa. / *Değirmeni sel götürmüş herifler, aptal gibi şakşakını arıyorlar* (BMK: 225).

Şavul (Çekül): ucuna küçük bir ağırlık bağlanmış iple oluşturulan, yer çekiminin doğrultusunu belirtmek için sarkıtılarak kullanılan bir araç, şakul. / *Solda çok*

uzaklarda, Lefke'ye doğru, birbirine girmiş dar boğazlar, **şavulla** yonulmuşa benzeyen kesme dağlar...(DA: 583).

Şavullamak: bilgi toplamaya, öğrenmeye çalışmak, araştırmak, yoklamak, göz gezdirmek. / “Böyle işlerde işe yumulurken, kartı oyunu var mı, bunu **şavullayarak**tan yumulmak gerekir” diyesi... (BM: 401). / “Benim sezinlediğim, dünyalar durdukça durası Gazi Paşamız uygun kertesini gözlemekte ve de saatini, dakkasını **şavullamakta.**” dedi (YA: 13; Kör: 346).

Şıpınışi: kolayca ve çabucak yapılmış olan, özensizce yapılan. / Öylesine binbir derde derman ki, bunca yılın despotu Abdülhamit'i bile **şıpınışi**, Meşrutiyet padişahı haline getiriverdi (YA: 291).

Tay: üvey çocuk. / Osman Ağa, karıdan yanar yakılmış, döner, karının ölen kocasından **tay** getirdiği Cemile kızdan yanar yakılmış (KM: 273).

Tepiklemek: tekmelemek. / Hayvanı **tepile**yerek dönemece yetiştirdi (Kör: 276; BM: 131).

Terek: raf, sergen. / Altlarından çullarını, raflarından **tereklerinden** tencerelerini tabaklarını toplayıp mezada dökmedik mi? (BM: 227).

Teres: pezevenk anlamında bir sövgü sözü. / Canbaz Kadı, “Ya bizim demir kazık kuvvetinde, horasan harcı sıklığında dua gücümüzü, siz hiç mi hesaba almamaktasınız **teresler!**” diyerek bağırdı, bineğini tepikledi (YA: 95).

Tez beri (Tezberi): çabucak, hemen. / Hiç umudum yok! **Tez beri** ölmez (Kör: 316).

Tıman (Tuman): şalvar, özellikle kadın şalvarı / Kırmızı **tımana** hasret gidesin inşallah (BÇ: 75).

Tirit: yaşlı ve çok zayıf kimse. / Ilıca'nın kükürtlü, demirli ve de her bir çeşitten şifalı suyu ki, yetmişinde **tirit** girsen zıplar delikanlı çıkarsın... (YA: 85).

Toklu: bir yaşında erkek koyun. / Pelvan Vahit, Sımcak'tan Kör Kadri'yi alt ederek bir **toklu** kazandı (Sağ: 121).

Tonel (Tünel): bir yandan öbür yana geçebilmek için yerin altında, genellikle dağların içinde açılan yol. / Trenin **toneli** gibi dağları delerse o başka... (KM: 12).

Trampa etmek: ticari değeri olan bir malı verip karşılığında bir başka mal almak, deş tokuş etmek. / Yoğurtla peynirle kapacak **trampa** ederiz (DA: 17).

Ulah: Osmanlılarca, Romanya'nın yerli halkına ve bu halkın soyundan olan kimselere verilen ad. / *Ulah kızının Patriyot'a ördüğü kaza bela önleyici tılsım...* (YS: 61).

Ütmek: kumarda, tavla ve benzeri oyunlarda yenmek. / *Kumarda oynamaktan maksat ütmek...* (KM: 33)./ *Hadi yürü! Şunları kumarda tekmiil üt...* (RYK: 185; (Köyün K: 83).

Velespit: bisiklet. / *Ağaçtan velespit yapar da, susaya salar* (Kör: 131).

Yamçı: yağmur, soğuk ve güneşten korunmak için kıldan, keçeden yapılmış üst giysisi. / *Haziran ortalarının en esintisiz günü, dünya cehennem ateşine düşmüş cayır cayır yanarken, yamçıyı sırtına almayınca barınılamayan Yediçınarların gölgeliğinde şunçacık esinti yoktu* (BM: 193).

Yedmek: 1. bir hayvanı ya da bir şeyi bir ipe bağlayıp çekerek arkasında götürmek, yedeğinde götürmek. 2. bir kimseyi, yardımcı olmak ereğiyle, elinden tutup götürmek, yanında gezdirmek. / *...gelin attan indiği için başıboş hayvanı yedeyerek ahıra giriverdi* (Sağ: 131). / *İki gözü görmeyenleri yeden tek gözlüler...* (YS: 233).

Yeğin: aşırı, güçlü, hızlı, zorlu, şiddetli. / *Yeğin atlar besledik kara gün için binip dizgin etmemize ne kaldı?* (BMK: 372).

Yemiş: İncir. / *Yarım fıçılarda beslenen limon fidanlarındaki limonları koparmasına komşu teyzeler ses çıkarmıyorlar, (Yemiş)e (incir) demesine gülüyorlardı* (BMK: 146).

Yeygi: genellikle kış için hazırlanan, biriktirilen yiyecek ve hayvan yemi. / *Bunlar yeygi ister! Anan karı hazır etsin* (YÇY: 235).

Yılgn (Yılki): at, eşek gibi tek tırnaklı hayvan sürüsü. / *Hizmetkâr bir Martin peydahlamış, bir de yılğından bir zorlu at tutmuş* (BMK: 372).

Yiyinti: kuruyemiş. / *Haydi, cigarayı seslenmeyelim ama yiyinti hiç olmaz!* (EŞM: 54).

Yoksama: yoksa. / *Yoksama, düşman deliğe su bağlar seni diri diri boğar...* (Dam: 265).

Zagon: yol, yöntem, kural, yasa. / *Bu da nerenin zagonu?* (Sağ: 86).

Zağlı: istekli. / *Aslında ararsak buna körpe kız değil, Fati'ye zağlı koca lazım!..* (KM: 229).

Zahra (zahire): gerektiğinde kullanılmak üzere saklanan tahıl. / *Pırtı manifaturası üzerinde ve de zahra ve de bakliyat ve de kuruyemiş üzerinde Acem'i atlayıp Hind'e, Sind'e, Çin'e Maçin'e nam salmıştır* (BM: 26).

Zati (zaten): doğrusunu isterseniz, aslında, doğrusu, gerçekte. / *Akpınarlı zati bugünlerde toplanıp bizim koruyu kesmeye gelecekmış* (RYK: 29).

Zıngırdatmak: sarsmak, titretmek, yerinden oynatmak. / *...yeri göğü zıngırdataraktan gelmektedir* (Dam: 243).

Zıkkadak (Zıngadak): (hızla giden bir şey) ansızın ve sarsıntıyla (durmak, düşmek, oturmak). / *Enver Efendi olmasa bu apartmandaki işin birdenbire zıkkadak duracağını, bir daha da yürüyemeyeceğini anlardı* (HŞİ2: 711).

Zıpçıktı: türedi. / *Biz, kurtardığımız memleketi sizin gibi, ne idüğü belirsiz zıpçıklara kaptıracak adamlar değiliz!..* (YA: 371).

Zıpır: delişmen. / *İyi ama birader, ben zıpırın aklına eseceğini nerden kestirecektim...* (HŞİ2: 617).

Zıpka, Zipka: ağzı geniş, paçaları dar bir çeşit şalvar. / *Sirtında, tepeden tırnağa yamalı mavi bezden ceket, bacağında ceketinden daha yamalı zıpka vardı* (BÇ: 92; KM: 63). / *Döndükleri zaman, bu etekler bakır siniler gibi açılıyor, mavi zipkaları görünüyordu* (Sağ: 127; Kör: 97, Sağ: 118).

Zırnık: herhangi bir şeyin en küçük, önemsiz ve işe yaramaz parçası. / *Fakat zırnık telaş yok!* (Dam: 337).

Zırpadak (Zıppadak): beklenmeyen ve uygunsuz bir zamanda; birdenbire. / *Höst! Dur namussuz... Zırpadak nereye?...* (BM: 290; Kör: 234, YY: 287).

Zingirdek (Fingirdek): çok kırıtkan ve oynak, çok cilveli (kadın). / *Bizim ağanın resmini şu herif mi çekecek Rufat Ağa, şu zingirdek herif?* (KM: 264).

Değerlendirme

Kemal Tahir'in bazı romanları, âdeta "yöre romanı"dır. Orta Anadolu köylüsünün yaşam mücadelesi, birbirleriyle olan ilişkileri, dostlukları, düşmanlıkları, aşkları, hırsları, bu tür romanlarda yoğun bir şekilde işlenmiştir. Yöresel kelimelerin bu romanlarda sıklıkla kullanılması olağan ve gereklidir. Kemal Tahir'in eserlerinde yer alan yöresel kelimeleri değerlendirirken bu açıdan bakmanın uygun olacağı düşüncesindeyiz.

Yazar, yöreye ait kültürel dokuyu zengin dil malzemesiyle süsler. Kişinin eğitim seviyesi ve yaşadığı coğrafyanın ürünü olan bu kelimeler, romandaki olay unsurunun anlatımında ve kahramanların kültürel kimliklerinin tanıtılmasında yardımcı olur.

Lakaplar

Lakaplar açısından Kemal Tahir'in romanları oldukça zengindir. Neredeyse tüm roman kahramanlarının lakapları, takma adları vardır. Romanda kişiler, bu lakaplarıyla bilinir ve çoğunlukla da öyle çağrılır. Lakaplar; kişilere çeşitli özellikleri dolayısıyla verilir, böylece onların niteliklerinin kısa anlatımı olurlar.

İncelediğimiz romanlarda yer alan lakapları, lakabın yer aldığı romanlara göre değerlendirdik. Böylelikle Kemal Tahir'in romanlarında lakapları kullanma oranı da tespit edilmiş oldu. Romanlarda tespit ettiğimiz lakapların sadece hangi sayfa aralığında yer aldığını vermeyi yeterli gördük. Bunun nedeni, bir lakabın roman boyunca birçok sayfada yer almış olmasıdır.

Kahraman, Karagözcü Ali (BMK: 11-413).

275 Malak İlyas, Kara Derviş, Cinci Nezir, Muhtar Topal Osman, Göçmen Apti, Laz Temel, Zilli Zübeyde, Kambur Şaban, Zilli Zöhre, Yankülâh Salih Paşa, Elvanların Petek, Kekeş Paşo, Molla Hıdır, Eşek Ahmet Ağa'nın oğlu Malak Hüseyin öteki adıyla Sıpa Hüseyin, Kel Aliço (BÇ: 9-342).

“Büyük Mal” romanında lakaplar yoğun bir şekilde yer alır. Romanda yer alan kahramanların fiziksel ve ruhsal özellikleri onların bu lakaplarla anılmasına sebep olmuştur.

Yayla padişahı Sülük Bey, Kara Cuma, Kara Haso, Balımsultanlı Bayram ağa, Bücetten Muharrem, Kayılı Hasan Karakulak, Karadonayşeli Nazmi, Sevindik'ten Erdayanmaz Gülsüm, Şanlı'dan Burunsuzun Recep, Sıtmalı'dan Kör Recep, Kertmeli'den diğer Çobanın Recep, Arslan köyden Avrataçı Nuri Ağa, Kavut Abuzer, Taylı'nın Elmas, Koçuburuk Şükriye, Zemzem Emine, Yollunun Akkız, Cincim Cemile, Amanaman Hürü, günah Bibi, Pırava, Mundar'ın Köse, Nicoldu'nun Mehdi, Lağımçı Hünkâr, Oğlanbaz İbret, Uzun İmam Nurettin Hoca, Tektaker, Avratbaz'ın Derman abla, Toprak Hatun, Tektaker'in Çalkama gelin, Laplap İmam'ın gelini Dudu karı, Semiz' in Yemiş, Aldagel'in İmdat orospusu, Semerli Zeynep, Dinmez Selime, Alımsar'ın Doymaz gelin, Ekmeksiz'in Altun, Nicoldu'nun fındık karı, Tutam'ın Esmâ gelin, Yandım Allah'ın Uydu gelin, Amancı'nın Bülbül, Zemane'nin Gülbeniz,

Gümüş'ün Gümüş karı, Aynalı'nın Samur, Atabey'in Posbıyık Arif, Kavalbaz Ömer, Pire Başçavuş, Gevşeklerin dul gelini Kuzucu Hasibe, Laplap İmam (BM: 11-404)

Kör Ahmet, Ala Yusuf, Tuburlulu Deli Bekir, Çökük Rıza (Çökük Hamarat efendi), Deli Ömer (Hıdırlıklı meşhur Deli Ömer), Sarı Müdür, Dedo Kahraman (Tek gözlü Kürt Dedo), Çankırılı Deli Ömer, Marangoz İbrahim, Alaca'lı Hasan, Berber deli Sülük, Aşçı Hasan, Küçük Ahmet, Hacı, Sungurlulu Deli Hasan, Sungurlulu Deli Kemal, Tablabaş oğlu Mustafa Yıldız, Bulgaryalı İt Koço, Pire Mehmet, Rezil Mehmet Ali, Çalık Çerkez, Keloğlan (Kel Yiğit), Deli Sülük, Kolsuz Ahmet ağa, Bardakçı, Kitaplı Casus, Bahriyeli Salim, Küçük Ali, Topal Şükri, Rahmetli Feriköylü, Marmara Hasan, Laz Yusuf, Kara Salim Aka, Kürek Fahri, Kuru Muharrem, Uzun İskender, Gıcırılı, Çolak Arslan, Pire Mehmet çavuş, Tırnaksız, Köse, Ekmeksizin Mübarek ağa (Kertme'den mübarek ağa), Arap İzzet (Dam: 9- 358).

Ak Timur, Kara Tekin, Akbaş Mahmut, Yiğit Paşa, Emir Sultan, Mevlana Hızır, Kadı Bay, Çoban Mirza, Yorgun Ata, Seyit Ahmet, Kara Tay, Kangal Mihman, Çandarlı Halil, Ak Bıyık, Kedigöz, Köse Mihal, Piç Kılıç (Kör Kılıç), Deli Nazife (DA: 140- 407).

Lâleci Zülfi Derviş, Seringel, zarzar, Kel Hasan, Fitol Nuri, Arap Abdullah, Hergele Rıza, Çerkez Ethem, Hemşinli Mehmet, Bolşevik Mustafa, Marangoz Adil Usta, Zeyrekli Zenberek Ramiz, kel Murtaza (EŞİ: 79-375).

Amcabey, Fantoma, Matorcu, Martocu Zekeriya, Seringel, Muhallebi Yakup, Faytoncu Osman (Samur Osman, Farlak Osman, Faytoncu Parlak Sarı Osman), Toycu Mahmut (Mastor Mahmut), Sidikli, Zarzar, Pandeli, avukat Kıvırcık Cemil Bey, Kesik Süleyman, Kör Rıza, Pamuk Zehra, Deli Berber, Örucü Recep, Cüce, Aksaraylı Çakır Halit, Şişli güzelinin Hamdi, Şah İsmail Bey, Otel faresi Paşaoğlu Fuat Efendi, Dızdızcı Niko Çorbacı, Arap Kadri, İftiracı Hafız, Bulgurcu Aziz Bey, Kesik Süleyman, Kekeç İbiş, Deli Hıdır, Maçka güzelinin Mehdi Bey, Zeybek Niyazi, Kuyruklu, Millici, Moğol Arif, Zimba Şükri, Dörtkol (Terlikçi Falçata Seyfi), Yavri Hayganoş, Temel Reis, Topal Hamdi (EŞM: 23-361).

Bitirim Niyazi, Kör Süleyman, Kanbur Süleyman, Kürt Süleyman, Topal Şükri, Piç Ali, Kara Fatma, Çolak Feyzi, Piç Ali (HŞİ1, HŞİ 2: 34-687).

*Büyücü Hoca, Tefçi Zühre, Eplemeli Ayşe, Kıvırcık, Çörtikli (Karılar K: 15-188).
Topal İsmail, Kulaksız Mustafa, Kavut İbrahim (Kör: 11-196).*

Gâvur Ali, Parpar Ahmet, Uzun İmam (Uzun Hoca), Sinsin Halil, Garip Ahmet, Hacı Hasan paşa Efendi, Çakır kâhyaların Ömer Efendi, Sarı İhsan Çavuş, Sinsin Halil, Çolak Nail'in Ayşe, Başıbozuk paşası Dilâver Ağa, Kör Dede, Parlak İhsan, Deli Elvan, Çoban Hanefi'nin Hasan, Benli Nazmiye, Kara Abuzer, Çalık (Çalık Kerim), Dişlek Ahmet Ağa, Pelvan Hasan, Dişleklerin Veli, Marazlı Selim, Sarı Sıtkı, Alyanak Ferhat, Avratçı, Kürt Musa, Veli Paşa, Mithat Paşa, Kabasakal, Kızıl Sultan, Topal Tevfik, Enver Paşa, Şehzade Yusuf İzzettin Efendi, Küpeli Meryem, Kirkor Çorbacı, Deli Göbel İsmail, Topal Ayşe, Köse yargıç (Köyün K: 7-349).

Şeker Emin, Kelleci Memet (Uğurlu Kelleci) İpsiz Recep, Kuyruk Müdür, Kasıntı, Santral Rıza Onbaşı, Tekgöz Salih (KM: 9-272).

Lazoğlu, Sarı Paşa, Ballı Naciye, Camgöz, Karnıyarık Foti, Turşucu Camal, Aksaraylı Mükerrrem, Arabacı Kör Ömer, Çerkez Ahmet, Kılıç Ali, Silahçı, Katil Niyazi, dönme İbrahim, Çerkez Kazım, Kara Çete, Sarı Çavuş, Kara Yiğit, Erkek Hayriye, Kara İsmail, Tırnakçı Salim, Deli Bekir, Lala Halil, Çerkez Rauf, Sekban İsmail, Kör Şahinyan... Zor Canbulat, Kuru Şeref, Cüce Yusuf, Burunsuz Nazif, Amca Tevfik, Pelikarya Nikoli, Beşoğlu Emin, Kantarcı Muhiddin, Tango Şeref, Hamallar Kahyası Salih Reis'in Pötürgelileri, manavcılar Kahyası Ali Osman'ın Tonyalı kürekçileri, 137 Emin Ürkek, Karaoğlan, Köse Katip, Karaböcek, Mustafa Sağır Efendi, Keskinli Rıza Bey, Trabzon mebusu Hafız Mehmet Bey, Çolak Alman, Mercimek Derviş (Kurt K: 10-292).

Mazmanoğlu Hacı Abdullah bozo (Karı beyin Bozo), Karı bey, Zemzem hatunun Dümdek, Topal sefer, doymaz Selime'nin Battal, Çolak hoca, Tellâl sadıcın Osman, Hamo, İnek Mehmet, Tayıncı Topal sefer, Hukumat Hüseyin, Banazlı Hacı, kavat Alo, Kocagöz Eme, Urfalı Cuma, gardiyan küçük Ömer, Sazlı Mustafa, Tayıncı Topal Sefer (Nam: 10-372).

Maraz Ali, Musa Çavuş, Kör Dede, Aynacı, Kanlı İlyas, Uzun İskender, Çoraklı Çerkez Reşit, Alambeyli Halil, Eşkiya Çöllo, Kavlak Ali, Koca Kürt, Eşkiyalar Ezraili, Nazlı Memet, Kavat İbrahim Efendi, Katur Adil, Kürt Bedir Ağa, Deli Recep, Kel kahveci, Kör oğlan, sarı oğlan, Kel Hasan, Kara Başçavuş, Kuru Oğlan, İnce Şaban Ağa, Sarı İmam, Tüfekçi Ferhat Usta, Köse Hacı (RYK: 9-369).

Pelvan Vahit, Kulaksızın Mustafa (Gurbetçi Mustafa), Hırsız İsmail, Gurbetçi Ömer Ağanın Meryem, Himmet Çavuş, Rahmetli Eğri Ahmet (Eşkîya), Yamörenli Hocaların Hasan, Çopur Ömer, Keleş'in Sıtkı, Arapoğlu (Sağ: 9-267).

Kambur Kadı, Kara cehennem, Tabaniyası Dilaver ağa, Gâvur Ali, Deli Elvan, Çakırların Ömer Efendi, berber Parlak İhsan, Kürt Celil, Benli Nazmiye (YY: 9-220).

Külahlı Eğri Salih Paşa, Tatar Emirze, Deli Celadet, Formason Doktor, Ağaoğlu Ahmet, Katır Kadı (Canbaz Kadı), Nevşehirli Kırkbirin Rüstemşah, Paşaoğlu, Sarı Paşa, Tango Ömer, Karagöz Selami, Osmanlı Donkişotu, Kel İbo (YA: 15-491).

Cehennem Topçu, Arap Maksut, Dayı (Sipahi), Bücür, Kara Vasıf, Canpolat Deli Hasan (Benli Hasan Paşa), Hacı Fıfış, Çiroz, Giritli, Gebeşaki, Kör Şaban, Sopalı Binbaşı, kekeç eczacı, Kız Efe, Demirci Efe, Yörük Ali Efe, Dramalı Rıza Bey, Kavaklı Fevzi (Derviş Fevzi), Kamo Bekir, Demirci Mehmet Efe, Kara Hasan, Kasap, Yalak Recep, İsmail Pelvan (YS: 7-470).

Romanlarda zaman zaman lakapların roman kahramanlarına verilmiş nedenini açıklayıcı bilgiler bulunur:

*“Bir gün marangozhanede beraber çalışırken, bir yere çivi çakmak icabetmiş, Hasan usta çekice uzanmaya lüzum görmeden çiviye tahtaya yumruğuyla mıhlamış. Bunu seyreden Padişah, kendisine o günden itibaren (**Kahraman**) lâkabını takmıştı”* (BMK: 11).

Sülük mü? Asıl adımız Selamettir. Sülük demişler bebeliğimizde, Sülük kalmış... (BM: 105).

*Başlarındaki başkan bize bu Pıravayı çokça dediğinden **pırava** lakap olup üstümüzde kalmıştır* (BM: 228).

*Rastlantının kötülüğüne bakmalı ki en önde çıkan, bir ayağı total olduğu için **Tekteker** denilen İsmail ağaydı* (BM: 326).

“Büyük Mal” romanında özellikle bazı kadınların lakapları oldukça ilginçtir. Romanda onların lakaplarını kişisel özellikleri nedeniyle aldıkları anlatılır:

***Tekteker'in Çalkama gelin** ki, kalça döndürmesine hak peygamberleri dayanamaz bir Çalkamadır, çakır gözleri yuvalarından uğramış yayık tulumu gibi çalkalanarak yürüdü* (BM: 352).

***Semiz' in Yemiş**, göbeğini hoplatarak ve de besili kısarak gibi kafasını geriye atıp yan yan yürüdü* (BM: 352).

Ekmeksiz'in Altun, fesinin boynunun altun dizilerini şıkırdataraktan ve de her parmağı gümüş yüzüklü elini havada şaklatarak... yürüdü (BM: 352).

*Körpe oğlan meraklısı olduğu bilindiği için, Civanşah'ı on iki yaşından beri kendisinden sakındığına kızgın, **Gevşeklerin dul gelini Kuzucu Hasibe**, hiç yoktan sırtıtp elini kaldırdı:* (BM: 399).

Aşağıdaki alıntılarımızda roman kişilerinin lakaplarıyla bunların verilmiş nedenleri birlikte verilmiştir:

***Çökük** lâkabını burnundan dolayı taşıyordu* (Dam: 121).

*... "Kanlımız" dediği, hayın Şövalye Notüs Gladyüs"ü tam sırasında, gözünden oklayıp herifin "**Piç Kılıç**" adını, "**Kör Kılıç**"a çevirmişti* (DA: 401).

*-Gözleri gece karanlığında, gün ortası gibi vicır vicır görmese, bir adam, **Kedigöz** lakabını kazana mı bilir?* (DA: 484).

*-Buna **Toycu Mahmut** derler. Toycu olmadan namı Mastor Mahmut'tu. Mastor adı esrar içtiğinden değil, gözlerinin baygınlığından...* (EŞM: 57).

*Tahsin "**Silah**" adında bir şirret gazete çıkardıydı. Hürriyet'ten sonra... Önüne gelene en rezil saldırıları yaptıydı, en iğrenç çamurları attıydı. "**Silahçı**" lakabı bundan...* (Kurt K: 70).

*... ona çalışkanlığından kinaye "Arı bey" karşılığı olarak **Karı bey** diye lakap takmışlar* (Nam: 279).

*Gelelim ikinci dostum, **Katır Adil** denilen rezile... "**Katır**" deriz inattır çünkü namussuz!* (RYK: 79).

*Kadı Nurullah Molla, zamanının -1700 yıllarının- ünlü bilginlerinden olduğu halde, tarihlere ve Şakaiki Numaniye zeyillerine kırılmaz inadı yüzünden "**Katır Kadı**", binek değiştirmek tutkusu yüzünden de "**Canbaz Kadı**" lakabıyla geçmiştir* (YA: 94).

Değerlendirme

Roman kişilerinin fiziksel özellikleri, bedensel eksiklikleri, kusurları, kişisel özellikleri, becerileri, meslekleri, kendilerine verilen lakabı belirlemede etkili olmaktadır. Kahramanın belirgin özelliklerinden biri, onun adıyla birleşerek, bazen de adın yerini tutarak kişi adı haline gelebilmektedir. Ayrıca bireyin geçmiş dönemlerde ailesine verilen isim (lakap) onun da lakabı olabilmektedir. Romanlarda kahramanların sıklıkla yaşadıkları yöre ya da memleket adlarıyla çağrıldıklarına da rastlanmaktadır.

Kemal Tahir'in "Büyük Mal", "Damağası", "Esir Şehrin Mahpusu", "Köyün Kamburu", "Kurt Kanunu" romanlarının lakaplar açısından oldukça zengin oldukları görülür. Yazar, en az lakabı ise "Bir Mülkiyet Kalesi" adlı romanında kullanmıştır.

Formel Söylemler

Türk halk kültüründe özellikle İslami inanışın etkisiyle oluşan birçok formel/klişe söz ve kavramlar vardır. İncelediğimiz romanlarda tespit ettiğimiz bu söylemleri, roman adlarının alfabetik sırasıyla ve romanlardaki kullanımlarıyla veriyoruz.

Allah seni inandırısın: *Yedi köyün adamını damlara doldurup sopaya yatırdık. Allah seni inandırısın, yedi kâğıt lira toplayamadık* (BM: 26).

Lailaheillallah: *Bu cehennem azabı da, kitabın kavlince ömründe bir kere "Lailaheillallah" diyenlere müjdelendiği gibi, nihayet sonuna vardı* (Dam: 17).

Fesuphanallah: *Bir de gelmiş. Fesuphanallah...* (Dam: 61; RYK: 14).

Estağfirullah: *Estağfirullah... Kız kısmı dilli olur* (Dam: 155).

Babana rahmet: *Tamam! Babana rahmet! Biz 'yaren' deriz* (Dam: 217).

Allah göstermesin: *"Kanundışı işler ne demektir, Allah göstermesin!"* (Dam: 349).

Allah Allah: *-Allah Allah... ileri, Eskişehir Sancakbeyi toprağı... Şaşırılmışlar mı?* (DA: 330).

Lâhavla velâ kuvvete illâ billâ: *Lahavle ... Lâhavla velâ kuvvete illâ billâ!* (Karılar K: 265).

Allahü ekber: *Kafaya vurulmayacak dedi, her "Allahü ekber" sözüne sopalar iki kere inecek* (Köyün K: 38).

Yallah bismillah: *Avcuna tükürdü. Yallah bismillah! Başlayalım! Allahüekber!* (Köyün K: 38).

Lahavle: *Albay emeklisi Baytar Rasim Bey'in suratı büsbütün asıldı, "lahavle" anlamına başını salladı.* (Kurt K: 35).

Maşallah: *-Maşallah... Şu kadar pıtırıldı yok... Peri kızı gibi...* (Kurt K: 202; RYK: 32).

Allah selamet versin: *Bizim müdür, Allah selamet versin fazla sıkıştırılmaya gelmez* (Nam: 174).

Allah beterinden saklasın: *Aman, yoksa sen yazı yazmasını da mı bilmiyorsun?*

Allah beterinden saklasın (Karılar K: 364; .N: 263; RYK: 94; YÇY: 88)

Allah kerim: *Yarına Allah kerim bey...* (Nam: 373).

Fesuphanallah: *Zıpır bir de oyuna getirildiğine öfkelenip üstümüze saldırır.*
Fesuphanallah... (RYK: 14).

Esselamaleyküm: *Biraz sonra içeriye, “Esselamaleyküm yâ pehlivan!”*
diyerek kısa boylu, çarpık çurpuk bir herif girdi (RYK: 47).

Hak Destur: *Dolaptan, “Hak Destur” diyerek bir gaz tenekesi çıkardı:* (RYK: 54).

Cemaate rahmet: *Herif bu görüntüyle içeri girmiş, “Cemaate rahmet!” diyerek*
bir köşeye oturmak istemişti (RYK: 63).

Töbe estağfurullah (RYK: 57).

Allah, bismillah: *... ellerini yere dayayıp: “Allah, bismillah!” diye sıçradı*
kalktı (RYK: 24).

İnşallah: *Çingen karılarının bakla döktüğü gibi, bir “inşallah”, bir “hayırlısı”*
bellemiştir (RYK: 295).

Hayırlısı: *Çingen karılarının bakla döktüğü gibi, bir “inşallah”, bir “hayırlısı”*
bellemiştir (RYK: 295).

Lahavle: *Saime hanım, “lahavle...” çekerek hareme döndü* (YY: 120).

Allahü ekber: *Allahü ekber! Nedir bu aman Farmason!* (YA: 137).

Allah lillah aşkına: *N’olacak Allah lillah aşkına!* (YA: 137).

Kemal Tahir, romanlarında çeşitli formel/klişe söylemlere yer vererek halk kültüründe gündelik yaşamda sıklıkla kullanılan bu kalıpların roman düzleminde yer almasını sağlamıştır.

Akrabalık Adları

Kemal Tahir’in eserlerinde akrabalık adları sıklıkla yer alır. Biz tespit etmiş olduğumuz akrabalık adlarından örnek oluşturacak kadarını bu bölümde vermeyi yeterli görüyoruz.

-Yeğenimiz sayılır Genç Osman alçağını ya n’apalım... (BM: 100; Dam: 10).

*-Kahpenin nasıl bir belâ olduğunu yerinden öğrenmeli dersen, sür git, **dünürün***
olacak Hacı Kenan dümbüğüne sor! (BM: 174; BM: 177).

-Höööst! İstemem! Benli Nazmiye benim nerden **kaynanam** olmakta, Şirin Hatun dipdiri dolanırken... (BM: 175).

“Allah’ın izniyle, tutacağını tutmayı becermiş, demektir” der senin Hacı **kaynatan**...” (BM: 207; RYK: 171).

-Ankara’da **teyzesi** var (BM: 388; EŞİ: 29, HŞİ2: 661).

Böyle sıralarda, **baldızını** nasıl sevdiğini, yirmi senedir bu aşk yüzünden neler çektiğini... (Dam: 85; Kurt K:183, YA: 487).).

Benimki de pamuktü ama, buraya gelirken **kayınvaldem** “üşür” diye değiştirdi (Dam: 125).

Körpe **gelin** ise bu kargaşalıkta, kendinden daha körpe **kayınıyla** mercimeği fırına verdiğiinden... (Dam: 300).

-Kaldı ki sen anamın **kuması**, benim **üvey anam** değil misin? (Dam: 364).

-Et met aramazdım, **emmioğlu** (DA: 366).

Son mektubunda Nermin’in **halası**, doğruca onlara inceklerini...(EŞİ: 25; EŞM: 280).

Enişte bey, erken dökülüp göbeği erken şişmiş tiplerdendi (EŞİ: 25).

Kız kardeşi bulunmayan erkeklerin **yengelerine** karşı duydukları şımartıcı sevgiyle, rahatlandırıcı sevinçle elini uzattı: (EŞİ: 191).

-Savcının **kayınçosu** olmasa... (EŞM: 31).

-Kadının **Dayısı** dümendeymiş (EŞM: 56).

-Nesibe **görümcelik** ediyor (HŞİ1: 312).

-Şu halde bizim patron, senin patronun **bacanağı** oluyor (HŞİ2: 437).

-Bu kahpenin, ‘**Güvey**me alıştırım haa!’ demesi nasıl bir söz ulan? (KM: 326).

-Ben utanırım **amcamdan** (Kör: 73; Nam: 55, 141).

Seğirtti geldi. **Bibim** olacak kahpe, kolları çemirlenmiş eteklerini beline toplamış...(Kurt K: 172).

“**Annane**, Cemil dayımın yanında, başını niçin örtmüyor annem...” (YS: 9).

İncelediğimiz romanlarda oldukça fazla akrabalık isimlerine yer verildiğini yukarıda belirtmiştik. Bunun nedeni, roman kişileri arasında akrabalık bağlarının güçlü olmasıdır. Genel olarak Türk halk kültüründe de benzer bir durum söz konusudur.

Yer Adları

Kemal Tahir'in romanlarında geçen yer adlarını roman isimlerini alfabetik sıralayarak vermeyi uygun bulduk. Böylece hangi romanda hangi yer ve yöre adının yer aldığı da tespit edilmiş oldu. Yer adları romanlarda yoğun bir şekilde yer aldığı için metinlerden alıntılara yer vermeden sadece romanlardaki sayfa aralıklarını belirtmeyi yeterli gördük.

Çanakkale, Nazilli, Burdur, Adapazarı, İzmir, Geyve Boğazı, Yozgat, Ankara, Aydın, Kütahya, Kütülemmare, Plevne, Yenişehir, İnegöl, Sivas, Musul, Sencar Çölü, Nusaybin, Halep, Konya, İzmir (BMK: 125-430).

Dersim, Çorum, Merzifon, Samsun, Hatap Boğazı, Yozgat, Lazistan, Tokat, Amasya, Çerikli, Seylan Adası, Mekke (BM: 19-320).

Uşak, Erzurum, Hizan, Berlin, Sungurlu, Keskin, Alaca, Çorum, Malatya, Amasya, Kırklareli, İstanbul, Of, Rusya, Batum, İstanbul, Bakırköy, Çelikli, Sivas, Kayseri, Arnavutköy, Galata, Osmancık, Tunceli, Romanya, Samsun, Erzincan, Merzifon, Kerkük (Dam: 31-358).

Söğüt, Eskişehir, İstanbul, Tuna, Bilecik (DA: 230- 429).

Barselona, Midilli adası, Kırım, Bozcaada, SaintTropéz, Kordova, Akdeniz, Çanakkale, Karadeniz, Aydın, Ödemiş, Galata, Beyoğlu, Nişantaşı, Kayışdağı, Kadıköy, İstanbul, Büyükkada, Aksaray, Eminönü, Kerkük, Musul, Serencebey, Çengelköy, Cezayir, Floransa, Eskişehir, Afyonkarahisar, Antalya, Konya Antep, Maraş, Adana, Samsun, Zonguldak, Anadolu, Bolu-Düzce, Beypazarı, Adapazarı, Konya, Yozgat, Malta, Üsküdar, Laleli, Fincancılar, Mercan, Yüksekaldırım, Kuruçeşme, İnebolu, Nişantaşı, Unkapanı Köprüsü, Beyoğlu Caddesi, Beşiktaş, Üsküdar (EŞİ: 7-285).

Çemberlitaş, Yozgat, Paris, Bursa, Sürmene, İspanya, Aydın, Nazilli, İnegöl, Yenişehir, Türkiye, Fransa, İstanbul, Galata, Sarıyer, Kadıköy, Üsküdar (EŞM: 17-376).

Çanakkale, Eskişehir, Aydın, Mısır, Afrika, İskandinavya, Yalova, İzmir (HŞİ1, HŞİ2: 343- 682).

Kars, Sovyet, Tunceli, Norveç, Girit, İzlanda Moskova, Urallar, Perlharbur, Alaska, Meksika, Tunus, Dakar, Cibuti, Suriye, Hindicini, Avustralya, Tibet (Karılar K: 243-393).

Kavra köyü, Yılanlı Kuyu, Virankale, Norveç, Kafkas,, Filistin, Çanakkale, Çankırı, Ammare, Nasriyye, Kütülamare, Zonguldak, Kuyubaşı (KM: 10-298).

Ankara, Yamören, Sağırdere, Dervez, Ilgaz (Kör: 25-316)

Narlıca, Çorum, Lazistan, Kerbelâ, Alaca, Akdağmadeni, Yozgat, Bafra, Yemen, Fizan çölü, Selanik, İstanbul, Ankara, Trablus, Arabistan, Mısır, Rumeli, Samsun, Avusturya, Sırbistan, Çanakkale, Kafkasya, Allahuekber Dağı, Seddülbahir, Sivas, Büvet köyü, Mekke, Gümüşhacıköy, Amasya, Merzifon, Köse Dağı (Köyün K: 1-184).

Çamlıca, Üsküdar, Selimiye Kışlası, Haydarpaşa Garı, Mühürdar, Adalar, Gümüşhane, Bursa, İzmir, Peynirciler, Silivri, Yoğurtçular, Kınalı, Musul, Kâğıthane, Trabzon, Sivas, Kastamonu, Salihli, Romanya, Lazistan, Tophane, Belgrat, İstiranca, İnebolu, Kastamonu, Gümüşhane, Novotni, Selanik, Delhi, Makedonya, Anadolu, Bağdat, Kudüs, Kongo, Sudan, Eritre, Somali, Tunus, Fas, Libya, Mısır, Kıbrıs, Çemberlitaş, Aksaray, Kocamustafapaşa, Fatih, İstanbul, Çanakkale, Eyüp Sultan (Kurt K: 10- 293).

Ankara, İzmir, İstanbul, Kızılibrik (Kızılibrik), Elaziz, Adıyaman, Malatya, Ayvalık Çankırı, Malatya, Adana, Çanakkale, Sina, Kafkasya, İran, Galiçya, Erzurum, Diyarbakır, Banazi köyü, Akşehir, Dersim, Palu, Çemişkezek (Nam: 17-415).

Akpınar, Kulveren, Sungurlu, Çorum, Zile, Çin, Kayseri, Eskişehir, Kerbela, Ankara, Kırşehir, Sarıca köyü, Mekke-i mükerreme, Samsun, Bursa, Erzurum, İstanbul, Aydın, Bafra (RYK: 10-385).

Çankırı, İncegeliş Dağları, Simıcak, Samsun, Ankara (Sağ: 10-186).

Sungurlu, Van, Kastamonu, Merzifon, Hindistan, Sivas, Diyarbakır, Malatya, Çorum (YY: 19-153).

Ağrı Dağı, Yalova, İstanbul, Vefa, Asmaaltı, Sirkeci, Gülhane, Alemdar Yokuşu, Sultanahmet, Zara kasabası, Akpınar, Selanik, Eskişehir, Kütahya, Galata, Mecidiyeköyü, Çatalca, Mekke, Medine, Ankara (YA: 7-389).

Malatya, Urfa, Mardin, Maraş, Antep, Boğazlıyan, Tuna, Basra, Sinop, Trablus, Diyarbakır, Bolu, Gerede, Düzce, Hendek (YS: 209-534).

Değerlendirme

Kemal Tahir'in romanlarında yer isimlerinin çokluğu dikkati çeker. Özellikle İstanbul ve semtleri ile Orta Anadolu coğrafyasına ait yer isimleri sıklıkla geçer. Bunun nedeni romanlarda geçen olayların çoğunlukla İstanbul ya da Orta Anadolu coğrafyası

olmasıdır. Çorum, Çankırı illeri ve bu illere ait ilçe ve köy isimleri, bu yerlerin birbirleriyle olan ilişkileri, uzaklık ve yakınlıkları, yakın köyler arasındaki dostluklar-düşmanlıklar romanlarda sıklıkla söz edilir. Yazarın Malatya cezaevinde geçen yıllarıyla ilgili kaleme aldığı “Namusçular” romanında ise Malatya yöresi, halkı ve yörede yaşanan birtakım olaylar okuyucuya sunulur.

10. Sosyal Normlar

Çocukluktan itibaren görülen, gözlemlenen sosyal normlar, insan hayatı üzerinde olumlu olumsuz birçok etkide bulunur. Töre, gelenek, görenek, âdet diye nitelendirilen ve toplumdaki sosyal normları ifade eden bu kavramlar insanoğlunun duygu ve düşünce dünyasını etkileyerek yaşantısına yön verir.

Biz, “Sosyal Normlar” başlığı altında öncelikle töre, âdet ve gelenek kavramlarına değinip ardından romanlarda tespit ettiğimiz çeşitli sosyal normları değerlendireceğiz.

Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğü’nde töre, *bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü. 2. (Dar anlamda) Bir toplumdaki ahlâki davranış biçimleri* olarak tanımlanır (TDKS 1988: 1488).

Ali Püsküllüoğlu ise töreyi, *bir toplumda ahlak, gelenek, görenek ve ortaklaşa alışkanlıklarca belirlenmiş, benimsenmiş davranışların ve yaşama biçimlerinin, öteden beri uyulagelen toplumsal kuralların şu ya da bu konuda tutulagelen yolların tümü; toplum içinde bireylerin uymak zorunda buldukları ahlaksal davranış biçim ve kuralları* şeklinde tanımlar (Püsküllüoğlu 2004 a: 1347).

Sedat Veyis Örnek, *yasalarca yasaklanmamış olsalar bile, evlilik dışı cinsel ilişkiler, emanete hıyanet etmek, bağlı olunan gruba, örgüte ihanet etmek, toplumca önemsenen, yerine getirilmesi zorunlu görülen bir görevden kaçmak, aile büyüklerine çirkin bir biçimde karşı koymak, birinin yardımına sığınan kişiyi ele vermek vb. davranışların törenin yasakladığı davranış biçimleri olduklarını* belirtir (Örnek 2000: 128).

Erman Artun, *bireyle toplum arasındaki çatışmaların ve bireysel yaratmaların adet ve törelerin değişmesine neden olduğunu; töre ne derse desin, bireyin tutkuları ağır bastığında bireyin töreyi bozarak topluma karşı suç işlemiş olduğunu; çoğalan suçlar neticesinde törelerin yumuşadığını, ayrıca bilim ve tekniğin ilerlemesinin, üretim*

araçlarının değişmesinin de toplumda büyük gelişmelere sebep olduğunu söyler (Artun 2005a: 119, 120). Böylelikle törenin insanı etkilediği kadar, insanın da töreler üzerindeki varlığına dikkati çeker.

Halk kültüründe varlığını her dönemde koruyan töreler, Türk edebiyatının birçok eserinde işlenir. Türk edebiyatının ilk yazılı eserleri olan Göktürk Kitabelerinde töreye verilen önem ve bağlılık şöyle dile getirilir:

Üstte Gök Tanrı (mavi gök), altda yağız yer kılındıkda ikisi aras(sında) kişi oğlu kılınmış (yaratılmış). Kişi oğlu üstüne atalarım Bumın Kağan, İstemi Kağan (tahta) oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini, töresinin tutuvermiş, düzene koymuş (Banarlı 1987: 62).

Türk Oğuz Beğleri, millet! İşitin! Üstte gök basma (dıy) sa, altta yer delinme (diy) se, Türk millet (i) (Senin) ilini, töreni kim (ler) bozdu? (Banarlı 1987: 63).

Medeni Kanun'un birinci maddesinde "Hakkında umumî bir hüküm bulunmayan meselede, hâkim, örf ve âdete göre, örf ve âdet dahi yoksa, kendisi vazı'-ı kanunu olsaydı bu meseleye dair nasıl bir kaide vaz'edecek idiyse ona göre hükmeder" (Önder 1985: 142). diye bir fıkra bulunmaktadır.

Âdet sözcüğü Türk Dil Kurumunun hazırlamış olduğu sözlükte şöyle tanımlanır: "1. Bir kimsenin yapmaya alışmış olduğu şey, alışkı. 2. Topluluk içinde eskiden beri uyulan kural, töre." (TDKS 1988: 16).

Âdetler toplumsal yaşamın düzenli gitmesinde, kuralların uygulanmasında etkili olmaktadır. Örneğin karşılamalar ve uğurlamalar; yemek ve sofraya düzenleri; geçiş dönemleriyle ilgili kutlama ve kutsamalar; kız isteme, nişanlılık ve evlenme usulleri, cinsler, yaş grupları, meslek mensupları arasındaki ilişkilerin biçimleri; selamlaşma, hatır sorma sırasında uyulması gereken kurallar; bayramlar, mevsimler, önemli günlerle ilgili davranış biçimleri; yas tutma, başsağlığı dileme gibi durumlarda söylenecek sözler, takınılacak tavırlar ve tutumlar âdetlerin alanına girer (Örnek 2000: 125).

Gelenekle ilgili yapılan tanımlar ise şöyledir:

Gelenek, öteden beri yapılagelen şeyler, alışkanlıklar; geçmişle olan bağlantı; eski çağlardan beri yerleşmiş olup kuşaktan kuşağa geçerek gelen ve toplumun topluluğun üyeleri arasında ortak bir ruh ve dolayısıyla sağlam bir bağ yaratan her türlü saygın alışkanlıklar, kültürel kalıntılar, bilgi, töre ve davranışlar"(Püsküllüoğlu 2004a: 524) .

Gelenek, *bir toplumda bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar* (TDKS 1998: 831).

Sedat Veyis Örnek, geleneklerin geniş anlamıyla bir kuşaktan ötekine aktarılan bilgi, tasarım, boş inanç, yaşantı biçimi; daha geniş anlamıyla maddi olmayan kültür olduğunu ve âdetlere oranla toplumsal yaşamın düzenlenmesinde ve denetlenmesinde daha önemli rol oynadıklarını söyler (Örnek 2000: 126).

Kemal Tahir'in Romanlarında Sosyal Normlar

Kemal Tahir, toplumda yaşayan sosyal normlara değinirken en çok töre kavramını kullanır. Osmanlı, Selçuklu, Oğuz ve uç törelerinden söz ederek çeşitli örnekler sunar. Yazar zaman zaman töre yerine zagon (Rusça “zakon”)ifadesini de kullanır.

Aşağı yukarı dört yüzyıl hüküm sürerek dünyaya hâkim olan Osmanlı İmparatorluğuyla ilgili tarihî gerçeklikler, töreler, yasalar, hükümler roman kişileri aracılığıyla dile getirilir:

Osmanlının her zaman babası tektir. İkincisi babalıktır ki hiç gelmez güvenmeye... (BÇ: 16).

Osmanlıda töredir, sıkışınca, yapan da bizden olacak, yıkan da... (BÇ: 38).

-“Şeriatımızın kavlince, bir memleketin adamı Farmasonluğa yattı mı, onun canı, malı, ırzı Müslüman’a helal” dediler, “İstanbul’u gâvurdan alan **Sultan Fatih Mehmet Efendi’mizin kanunudur**, kasabayı üç gün talan edeceksiniz” dediler (BÇ: 135).

Son Osmanlı padişahı Vahdettin, “Millet sürüdür, ben onun çobanım” dediğini okuduğum zaman dehşete düşmüştüm. Oysa ne kadar uygundur Osmanlı’nın millet anlayışına bu söz... Osmanlı’nın millet anlayışı budur, vatan anlayışı da MÜLK... En büyük gücü, Anadolu köylüsünden aldığı şıp diye kul yapabilmesidir (BÇ: 290).

-Evet... **Osmanlı töresince** ayıya dayı diyeceğiz (BÇ: 361).

Ben başka hükümatları bilmem arkadaş, bu Osmanlı bunaldı mı... Osmanlı’nın gerçekten bunalması, tacı-tahtının elden gitme kertesidir, bunalaraktan kırma sıvanmaktan başka çıkarını bulamadı mı, şuncacık acıma beklemeyeceksin! Önce öz babasını zehirler, ardından ağabey-kardeş, oğul-uşak, karı-kız dinlemez boğar keser,

çuvala doldurup denize yuvarlar. Çünkü Osmanlı'nın zagonudur, hem de Fatih Sultan Mehmet efendimizin yazılı zagonudur (BM: 87).

-Çünkü Osmanlı zagonu, bunaltılı kertede, az biraz da Türk'ün yaramazını kırmak yazar. Osmanlı'ya oyun olmaz... Osmanlı adam kırımı gerekti mi, gâvur-Müslüman ayırmaz arkadaş... (BM: 88).

-“Kızı olanın düşmanı damat alması Osmanlı'da kanundur” dediler (BM: 305).

-Osmanlı'nın zagonunda, yoktur imam evi aramak... (BM: 402).

-Ne fırsatı?.. Parayı hazineye mi katacaklardı sakın? “Müsaderedir bu... Ve de Osmanlı töresidir” diyerekten (YA: 134).

Osmanlı kanunu. Devlette tökezlendin mi, hele, var gücünle, ölümü göze alıp çabalamadın mı, gitti gidersen! (YA: 143).

Herkes kendine göre haklı görünüyor. Boşuna mı söylemiş Osmanlılar, “Anlatışa göre fetva verilir” sözünü? (YA: 478).

“Osmanlı'nın (Türk) yasağı üç gün” sözü zaman zaman romanlarda tekrarlanır:

... bir de atasözümüz var: “Osmanlı'nın yasağı üç gün...” (BÇ: 35).

-Osmanlı'nın yasağı üç gün olduğundan direnen kazanır. Rezilliği ele alan, hep üste çıkar! Ben niçin inadımdır katır gibi, anladın mı şimdilik?.. Osmanlı zagonunda inat eden haklıdır (BÇ: 456).

-Osmanlı'nın yasağı üç gün ve de ilk hızını savuşturana kadar... (BÇ: 480).

“Aman sakın ‘Türk'ün yasağı üç gün’ dersiniz (RYK: 374).

Roman kişileri, Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaşanan bazı tarihî olaylara telmihte bulunarak Osmanlı'nın sosyal ve kültürel yaşamından, törelerinden ve törenlerinden örnekler sunarlar. Onların Osmanlıya atıfta bulunmalarının nedeni romandaki olay kurgusunun getirdiği ihtiyaçlar gereğidir.

“Devlet Ana” romanında yeni Müslüman olan kişiye hediyeler verilmesinin, mülkün kardeşler arasında paylaştırılmasının ve kızın bir erkeğe kaçması durumunda damadın kız tarafına hediye vermesinin birer Selçuklu töresi olduğu dile getirilir:

Yeni Müslüman olanlara, “Sarık Paha” vermek Selçuk töresiydi. Bu sebeple Mavro'nun omzunda çifte kılıç, kuşağında çifte hançer, kendi yayının yanında bir Moğol yayı, bir de büyücek çıkın vardı. Başta Nurettin Voyvoda olmak üzere, İnönü Ahileri, Osman Bey, Gündüz Bey, Orhan Bey, Bayhoca güçlerince ayrı ayrı armağanlar vermişlerdi (DA: 401).

Mavro, önce şaka sanmıştı. Açıp içindekileri ateşe kaldırınca sevinçten soluğu kesildi. Gerçekten, bohçada, bir şal kuşak, dışa giyilecek, ak ipekten uzun kollu bir gömlek, bir çift çorap, bir tiftik eldiven, birkaç işlemeli yağlık vardı (DA: 402).

*-Tamam! **Cengiz Selçuk töresidir** mülkün kardeşlere üleştirilmesi! (DA: 157).*

*-Sizde **töredir**, kız kaçtı mı, damat, kaynataya gönünden kopanı verir (DA: 311).*

“Devlet Ana” romanında, Türkmenlerde soylular kurultayının olmayışından ve kararların danışılarak alınmasının bir töresel zorunluluk olduğundan söz edilerek bu şekilde davranmanın daha iyi sonuçlar verdiği savunulur ve Türkmen töresine sahip çıkılır:

*-Çünkü soylular kurultayı yoktur bizim **töremizde...** Gazi birliğidir bu... Soyluluk ağır basa bilemez, kendi başına... Kişinin değerine bakılır. Danışmanımız, danışmakta hayır olduğundadır (DA: 158).*

Türkmen töresinde kadının konumu ve alınan bir bahşış sonrası yapılması gerekenler, yine “Devlet Ana” romanının kahramanları aracılığıyla dile getirilir:

*-Karı kısmı, erkek işine karışabilemez **Türkmen töresince...** (DA: 648).*

*Osman’ın uzattığı keseyi alıp **Türkmen töresince** öptü, başına götürdü, Yüzünü sıkıca sarıp arka arka çıktı (DA: 551).*

Kemal Tahir, anlatılarında Oğuz töresine göndermede bulunur. Roman kahramanlarından Alışar Bey’in kopukluk yapan delikanlıları değnekle dövmesi ile vurulan bir kurdun postunun ona yetişip elini ilk vuran kişiye ait olmasının birer Oğuz töresi olduğundan bahsedilir:

*Kopukları başıboş bırakmaz, aralıksız izletir, bütün yaptıklarından haberi olur, sırasının geldiğine karar verince kumarda, içkide hovardalıkta bastırıp **Oğuz töresince** onar değnek çalarak sindirirdi (DA: 272).*

*-Post yetişip el vuranındır **Oğuz töresince...** (DA: 98).*

Çevresel koşullar, törelerin oluşmasında etkili olmuştur. Eskiden sınır boylarında, ülkenin sınırlarını korumakla görevli olan uç beylikleri bulunurdu. Bu uç beyliklerinin varlığı, onlarla ilgili çeşitli törelerin, yasaların oluşmasına neden olmuştur. Yazar, “Devlet Ana” romanında uçlardaki töresel hükümlere değinir:

*-Hayır, **uçlarda töre değildir** bu kadar uzun barış... (DA: 102).*

Ahiler nakibi Hasan Efendi'nin uyarmasıyla **uç töresine** uyup beyi görmeye gitmiş, Orhan Bey, yanındaki küçük cavlağı alıkoyup sarhoş adam azmanını "Yarın" diye geri çevirmişti (DA: 131).

-**"Uç" dediğin, her bir şeyle olur, töresiz olmaz.** Buraya biriken her aklına geldiğinde, baskına, pusuya kalkarsa nereye varır bunun sonu? (DA: 150).

-Uç **töresinde** oç almamak yoktur Osman Bey! (DA: 193).

Mahkûmların yaşamak zorunda oldukları sınırlı bir alan olan hapishanenin kendine özgü birtakım yazılı olmayan yasaları vardır. Bu yasaların çoğu, hapishane yaşamının zorlukları, suç farklılıkları ve güç dengesizliğinden doğmuş, zamanla hapishane zagonu haline gelmiştir. Hapishaneye giren her tutuklu bu zagonları öğrenmek ve ona göre davranmak zorundadır. Aksi halde çok zor durumlarla karşılaşır. Yazar, özellikle "Damağası" ve "Esir Şehrin Mahpusu" romanlarında hapishaneye özgü birtakım davranış ve kurallardan söz eder:

"Mahpusane İdaresi Bektaşi sırrı gibidir. **Her işi içerde kalmalı.**" (Dam: 89).

Çankırı'daki numara! **Bizimle konuşmak yasak!** (Dam: 138).

-Siz eski mahpussunuz. Usulleri bilirsiniz. Burada yeni gelenler **süpürge parası** verirler. Gönlünüzden ne koparsa... (Dam: 156).

-Yerde bulsan memleket nere diye soracaksın dostum! **Zagonu budur mahpus damının...** (Dam: 273).

-...gelenden, gidenden toprak bastı parası, yani 'Allah kurtarsın parası' hep Abdullah Ağa'nın... (EŞİ: 150).

-Mahpus damına neden "Dar yer" denilmiştir? Her şey parayladır da ondan... (EŞM: 57).

-Buranın **zagonu**: Yeni gelenler, ağır cezalı yatkın mahpusları görürler (EŞM: 71).

-Mahpus damına neden "Dar yer" denilmiştir? Her şey parayladır da ondan... (EŞM: 57).

-Sen buranın yabancısı olduğundan **bahçe zagonunu** bilmezsin de başın derde girer (EŞM: 117).

-Oraya Ağa'nın koruyucularından başkası giremez. **Orası ağanın volta yeri...** Buranın kendine göre yasaları var ... Voltada birbirine çarpmak, yan yana gezenlerin

aralarından geçmek yoktur. En iyisi bizim gibiler duvar dibinden ayrılmayacak (EŞM: 120).

-Cezaevi yasaının en başında karı boşamak yazılıdır (EŞM: 291).

-**Buranın töresi...** Mahpus mahpusu aramakta inat etmeyecek... Aradığın herif bir iki seslenişe, “Buyur,” demedi mi, üstelemeyeceksin! Üstelemek şurada kalsın, bir başka seslenen olursa, “Şimdi buradaydı, ayak yoluna girdi besbelli,” diyerek önüne gerileceksin!.. (KM: 347).

-Herifler ikişer, üçer çok önemli bir iş görür gibi, kısacık bir mesafede gidip geliyorlardı. Nedenini sorduğunda, “Bütün bunlar ağır cezalıdır, **ağır ceza voltası böyle olur**” karşılığını almıştı (YA: 364).

Yazar, toplumdaki sosyal tabakalardan biri olan ve günümüz toplumunda özellikle kırsal yörelerde hâlâ söz sahibi olan ağalar hakkında bilgiler verir.

Ağa gibi ağa, lafı sonuna kadar dinleyecek... Anlarsa ne güzel, anlamazsa kızmışlığa vuracak, başlayacak bağırmaya, sökeceğine aklı yatarsa... **Zagonu bu değil midir köy yerinde ağalığın?** (BÇ: 462).

‘Bu Çorum kenti bir namlı Çorum kenti olsa gerektir ve de adı tarihlere geçmiş bir Çorum olsa gerektir.’ ‘Geçmekle? Ne olmak ihtimali var?’, ‘şudur ki **Türkün ağalık zagonunda** ve de **konuk kondurma zagonunda** bir konuğu dilenci aptal da olsa, karanlıkta komak azıksız komak ve de atını yemsiz komak yoktur. Üç gün ekmeği çıkmalı, çorbası pişmeli, mumu akşamları başucuna dikilmelidir. Yok töremiz çoktan bozuldu, bu çağ Halk Partisi’nin Milli Şef çağıdır, zagonuz bir uğursuz çağdır dediniz mi, bu da bilinmeli ki... Ona göre davranılmalı.” (Dam: 323).

-Sana selamı var, Zeynel Ağa’nın, Müdür Bey!.. “**Toprağımızda töredir**” dedi, “Beyler buyursun, çorbayı bu akşam bizde içelim!” dedi (BÇ: 234).

Köy yerinde bile ağa kısmı, değme gürültüye evinden çıkmaz. Hizmetkârını falan gönderir. “Hele bak! Neymiş o gürültü!” İşte böyle... Ağa kısmı geride duracak, **ağaların zagonu** böyle... (EŞİ: 402).

“Ağamsın! **Ağalıkta aman diyene kılıç yoktur**” dedi (YA: 71).

Ağa kısmının gözünden düşmeyeyim dersen, kapı takımını ağadan çok kollayacaksınız! **Töresi budur bunun...** (YA: 84).

Yazarın ağalıkla ilgili töreleri, ağa olmanın getirdiği gereklilikleri dile getirirken ağalığa karşı olumsuz bir duruş sergilememesi dikkatlerden kaçmaz.

İncelediğimiz romanlarda, halk kültüründe yiğitlik üzerine söylenmiş sözler, halkın yiğitliğe bakış açısı dile getirilir. Bir kısmı atasözü niteliğinde olan ve hüküm bildiren bu sözler, yiğit olmanın kendine göre şartlarının ve kurallarının olduğunu anlatır.

“Yiğitlik dokuzdur, sekizi kaçmaktır, biri hiç görünmemek” şeklindeki atasözü romanlarda yiğitliğin zagonu olarak değerlendirilir:

“Yiğitliğin dokuzu kaçmak, biri hiç görünmemek,” demişler (RYK: 19).

Peki, yiğitliğin zagonu? Dokuzu kaçmak, biri hiç görünmemek değil midir? (YA: 67).

Böyle bir yiğit, iki kere sınanmaz, ayıptır (Köyün K: 233).

İnkâr yiğidin kalesi... “Görmedik, bilmeyiz” (RYK: 24)

Yiğitlik hak vergisidir, yaşa bakmaz ve de bir vakit battal olmaz. Lakin yiğidi ancak yiğit tanır (RYK:42).

Yazar, toplumda ticaret ile ilgili benimsenmiş bir takım törelerden söz eder. Esnaf olmanın şartları, lonca teşkilatının işleyişi, pazarlığın dinimizce kabul gördüğü ve pazarlık esnasındaki birtakım ritüel davranışlar romanlarda değerlendirilir:

*-Hüs!.. Esnaflıkta müşteriye sövmek **töre** değil... Ağzın eğrilir (BÇ: 45).*

Lonca yiğitbaşının, izni olmadı mı ustalığa çıkıp dükkân açamazsın. Peştemalı beline bağlayıp ensene şamarı çekecek ki dükkân sahibi olabilesin... Bundan başka, çarşıya gelen öteberiyi de kendi paranla keyfi alabilmek yok... Leblebici esnafına neler gerek? Nohut, odun kömürü, kalbur... Şu bu... Bunlar hep Lonca Yiğitbaşısının toptan alacağı şeyler... Toptan alıp esnafa dağıtacak... Her ayın birinci cumasıyla üçüncü cumasında lonca derneği var. Burada her lonca kendi esnafta arasındaki ufak tefek dalaşmaları kadıya, zaptiyeye düşürmeden söndürür. Haksız çıkanı falakaya yatırmak da yiğitbaşının işi... (YY: 36).

*-İslamlıkta pazarlık diye bir **töre** vardır. Esnaf kısmı az biraz fazla ister ki, pazarlık edilsin de alış verişe bir ışıltı gelsin!.. (KM: 193).*

Pazarlıkta usuldür. Alıcıdan taraf olanlar satıcıya, satıcıdan taraf olanlarsa alıcıya “Allah yarattı” demeden yumrukları yapıştırırlar. Yumruk iyidir iyi... Az vakitte inatçıyı sersemletir, bunaltır, nihayet aklını başından alır da tatlı canından bezdirip razı eder (RYK: 98).

Gerçekte bir töre olmayan; ancak sosyal ve kültürel yaşamdaki bozukluklardan kaynaklanan memurun rüşvet alması olayı da roman kişisi tarafından okuyucuya memurluğun zagonu diye sunulur:

*Kaç kez söyledim, **memurluğun zagonu**... Bildiğin alıcı kuş zagonudur ve de bildiğin bozkurt zagonudur. Gücü yetesiye çarpacak, gücü yetesiye boğacaktır. Canavar kısmı, süriye dalınca karnını doyurup savuşur mu? Hayır, çenesi katılıp kalasıya kadar boğar. Katılması, kurakta tutmasındadır süriyü... Sulakta bastırrsa, çenesi kaldıkça gider ıslar, koşar gelir, bulaşır boğmaklığa kaldığı yerden... Memurluk bu hesaptır, arslanım, “Hep bana” denilecektir ve de yolunu şaşırıp karşısına gelen, hemen kavranıp silkilip ciğeri sökölmeceğine temizlenecektir. Bunu başaramadın mı zagon bozulur ki, gayet korkulu bozulur. Memurlukta elinin yettiğini kimin diye sormadan, azına çoğuna bakmadan çekip alacaksın, yetmediğini “Bugün git, yarın gel” diyerek savsaklayıp can usandırmasıyle amana düşürüp şuraya buraya mühür basaraktan, imzalar ataraktan haklayacaksın! (BM: 47).*

Yazar, çeşitli etnik halklar ve topluluklarda varlığını koruyan törelerden söz eder:

***Köy töresinde**, para sayılırken bakmak ayıptı ama Durali de Cinci gibi, hem inatla bakıyor hem de içinden sayıyordu (BÇ: 41).*

*Esdüdü gâvurluğu kondu konacak toprağımıza... Oğlan kız bir döşekte yatıp kalkacak **kızılbaş-komünist töresince**... Uğursuzluktur! Deniz gibi köpürüp akan Kızılırmak’ımızın suyu çekilir (BÇ: 57).*

*-Bunlar gazi takımıdır. **Törelerince**, buranın gazisi bunaldı mı, dünyanın öbür ucundaki gaziler duymalarıyla gelip yetişirler, fırtına gibi... (DA: 25).*

*-Bunlara “**Rum Bacıları**” derler, başkanları, Demircan eniştemin anası Bacı Bey’dir. Bunların **töreleri** de gaziler, savaşçı dervişler töresi gibi din yayma üstünedir (DA: 26).*

*-Sizin oraların **töresince**, evlenecek kızın kızlığı da tekfurunmuş... (DA: 31).*

*-Ve de mağara milleti **töresinde** birbirlerini soymak yoktur (DA: 74).*

*-Bunlar, imparatoradan ayrılıp buralara **Frenk töresince** baronluk âdetleri çıkarmak çabalamasındalar... (DA: 185).*

*... “Fatıha’dan sonra lâf atmak nasıl bir **töresizlik**?” bağirtlarıyla meydandan sürülüp çıkarıldı (DA: 158).*

Yaklaşınca Moğol töresince üç kez diz vurup selâm verdi (DA: 560).

-Zamparalıkta icap etti mi arkadaşşa sövmek vardır. Sıkışınca yalan yere yemin bile edersin. Karıyı razı edinceye kadar, akıllı bir adam öz babasına olmadık lafı söyler. Bunun da töresi böyle, canım! (Kör: 17)

-... Demir hırstızlığında zagon: Demirleri birbirlerine vurmamak... (Kör: 256)

-Yeni mi bu icatlar? Cumhuriyet töresi mi? (Kurt K: 36).

O ki soyumuza bu lekeyi çaldı karıyı bitireceğiz. Kürtlükte zagonu budur bunun... Pislik böyle temizlenir! (Nam: 41).

Gelinlik çağında üç kız, başörtülerini savurarak koşup geldi. Çerkez töresince Ethem Bey'le yabancı konukların dizginlerini tuttu (YS: 398).

Buralarda eskiden beri töredir, bir efe dağa çıktı mı, çevresinde ayaktakımının şuna buna sataşmasını istemez (YS: 406).

Değerlendirme

Kemal Tahir, törelerle ilgili olarak daha çok “Devlet Ana” romanında bilgiler verir. O, bu romanda Osmanlı, Türkmen, Selçuklu, Oğuz ve Uç törelerine değinerek dönemin kültürel yaşantısının panoramasını çizer. Diğer romanlarında da çeşitli alanlardaki töre anlayışlarına değinen yazar, birey-toplum arasındaki ilişkiyi, töre bağlamında değerlendirir. Roman kişilerin töresel hükümlere karşı olan inanç ve yaklaşımlarını ele alan yazar, güçlü gözlem yeteneğinden ve araştırmalarından yararlanarak anlattığı törelerle ilgili olumsuz bir bakış açısı sergilemez, töreleri eleştirmez.

Yazar, toplum içinde varlığını sürdüren sosyal normlardan bahsederken zaman zaman “âdet” kavramını kullanır ve roman kişilerinin bu âdet kabul edilen davranışlara uyma çabası içinde olduklarını anlatır:

Rus âdeti üzerine, kalpaklarını yere vuranlar, bağtırmaktan yanakları kızaranlar çoktu (BMK: 247).

Mahir efendi, Abaza âdetlerini bildiği için henüz evin büyüklerini görmediğine şaşmıyordu. Yaşlıların yanında, oturmak, cigara içmek ayıp olduğundan misafirleri rahatsız etmek istemiyorlardı (BMK: 295).

-... Sizde de el öpmek âdeti var (HŞİ2: 538).

Babasının elini öpmediğini hatırlayarak davrandı... (Kör: 25).

Bizim Malatya'nın bir âdeti var. Şehir uşağı kaçar da bir eve girerse mutlaka saklar, sonra bağdan bağa geçer gider (Nam: 300).

İskender Ağa, âdet üzere, elini öptürmedi, parmaklarını delikanlının avucuna vurup geri çekti, şişinerek gülümsedi (RYK: 34).

-Ulan rezil, sizde ateş tutmak âdeti yok mudur? Bak efendi cigara içecek... (RYK: 51).

Toplum tarafından kadından beklenen davranışların sınırları çizilmiştir. Kadınların bu sınırlar çerçevesinde hareket etmesi beklenir. Yazar kadının toplumdaki konumunu, çeşitli olaylara karşı tutumunu irdelerken bu bakış açısını dramatize eder:

Evde önemli bir iş olmadıkça kahveden erkek çağırmak bizim mahallede ayıptır (EŞİ: 446).

Karı kısmı, kocasını soymadan uyumaz! (Kör: 284)

Haklı olsun, haksız olsun, siyasi bir mesele uğruna silaha sarılmış insanların bu şehirde kendilerine mahsus âdetleri cari olmak lazımdı. Şarklılar derebeyliğin romantik meziyetlerini hâlâ muhafaza ediyorlar. Eşkiyalık ederken kadını soymazlar, birbirlerini vururken araya bir kadın girse ona hürmetten silahları indirirlerdi... (Nam: 163).

-Bizde böyle bir iş oldu mu, karı kocanın sevdiğine gidip isteyecek. İstemezse ayıp... Erkek canlısı demesinler diye... Bizim karılar İstanbul karılarına benzemez beyim. Zaten anasının üç tane kuması vardı, alışıktır (Nam: 312).

Yazar, Anadolu köylüsünü anlattığı romanlarında, köy gelenek ve âdetlerinden söz ederek köylülerin bu sosyal normlara bağlılıklarını anlatır:

Geçen yıl birbirlerinden hiçbir şey gizlemeyeceklerine yemin edip köy geleneğince değnek atlayarak sır ortağı olmuşlardı. “Değnek atladın da yemini tutmadın mı, maldan candan başına belalar gelir ki, en küçüğü ölüm!” (KM: 289).

-Bu iş olursa, “Gurbetçi Ömer'in üstüne akıllı adam bulunmaz!” diyerek kolumun altından geçer misin?

-Geçilmez mi? On kere geçerim. Gençler odasında yâren kurulunca geçiveririm (Kör: 222).

-Kulaksız Yakup'un eli uğurludur. Siftah parasını, Çankırı dükkâncısı gibi, sakalina sürmeli! (Kör: 146)

-Hey köylü milleti! Bir sudan içseler olurlar akraba! (Kör: 249).

-Köylü milleti yediden yetmişe bağdaş kurar (RYK: 34).

“Sayımcılar giderse, Vahit kavağa bez bağlayıp bildirecek... (Sağ: 76).

Herif ağayı üç kere etekledi (YY: 145).

Genel olarak Türk halk kültüründe konuk ağırlamaya büyük bir özen gösterilir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da eve gelen misafire “Aç mısın tok musun” diye sorulmadan yemek verilir. Yazar, Türk halk kültüründe günümüzde de yaşatılan misafirperverlik geleneğine değinir ve çeşitli örnekler sunar:

-Bir insan, bir yere bir kere gitti mi, mukabilinde gittiği yerin insanlarını davet etmeden bir daha oraya ayak basmayacakmış.

- Sebep?

*- **Türk usulü** böyleymiş! Sen Türk değil misin ki, bizi bir defa bile davet etmeden her zaman evimize gelirsin? (HŞİ2: 390).*

-Sizin zagonda, misafire ekmek aldırmaq var mı imanım?.. (EŞM: 54).

Halbuysa bizim Malatyamızda meyve haram değildir. Sahibi bahçedeyken içeri girersin. Ağacı sallarsın, doyana kadar yersin. Giderken de adam sana bir mendil dolusu ikram eder (Nam: 282).

Romanlarda bazı dinî gruplar ve mesleklerle ilgili alışkanlıklar da yer alır:

Evvela traş meselesi geliyordu. İhtiyarlar sakallarını, Aleviler bıyıklarını, delikanlılar saçlarını kestirmek istemezlerdi (Dam: 25).

Kaç kere söyledim, biz Yeniçeri takımıyız. Bizim yaşamımızda emekli olmadan sakal koyvermek de yoktur, evlenmek de... (YS: 23).

Yazarın romanlarında ele aldığı diğer geleneksel davranış şekilleri ise şöyledir:

*Kurt postunu getirene davar sahiplerinin az çok bahşış vermesi **gelenektir** (DA: 97).*

-Çıplak vurulmuş ağıt yoktur bizde... Sırtından vurulana ağıt yoktur. Ağıtsız gidecek bu... Salt kanı aranacak bunun... (DA: 128).

Evet, bizim milletin yemek yiyişinde, ayıp bir şey yapılmış da, elden geldiği kadar kısa kesmek, kimseye gösterilmemek isteniyormuş gibi soluk soluğa bir acele vardı (EŞM: 61).

-Bilmez misiniz, bizde yüksek sesle gülmek ayıpların başında sayılır. Hele çocuklar için... (EŞİ: 243).

İbrahimle beraber leşe yaklaştık. Parmaklarımızı yarasına basıp birer lokma kan emdik (Nam: 301).

Mahpusluk da bir çeşit ölümdür. Mahpus adamlar, “Ben haklıyım, sen haksızsın” davası görülmez. Bunlar hep, herifin dışarı çıkmasına bırakılır (YA: 479).

Değerlendirme

Romanlarda töre, gelenek ve göreneklerin insan davranışlarını şekillendirerek yönlendirdiği üzerinde durulur. Roman kişileri toplumda hükmünü sürdüren bu sosyal normlara uyma konusunda sıkıntı yaşamazlar. Hiçbir roman kişisi, yazılı olmayan yasaları eleştirmez, bunlardan yakınmaz. Yazar da olay örgüsü içerisinde değerlendirdiği bu yaptırımlarla ilgili görüş ve düşüncelerini bildirmez. Sadece gözlemleriyle yetinir.

11. Halk Bilgisi

11. 1 Halk Hekimliği

Türk Halk Kültüründe Halk Hekimliği

Halkın doğadan aldığı malzemeye birtakım hastalıkları tedavi etme şekline “halk hekimliği” diyoruz. Doğada bulunan canlı cansız birçok varlık, halk hekimliğinde sağaltıcı niteliklere sahiptir. Çeşitli otlar, bitkiler, hayvanlar, madenler çeşitli işlemlerden geçirilerek bu amaçla kullanılır. Halk arasında tedavisi olmayan hiçbir hastalığın olmadığı yalnız doğada bulunan hangi malzemeye tedavinin yapılacağı bilinmediğinden çeşitli rahatsızlıkların tedavi edilemediği inancı yaşar.

Çeşitli sebeplerle doktora gidemeyen halkın hastalıklarını tanımlama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntemlerin tümüne “halk hekimliği” denir. Hastalık deyimiyle kişinin sadece sağlık durumundaki aksaklıkları değil, kısırlıktan tutun da nazar değmesi gibi insanlardan gelebilecek kötü etkilere ve tabiat dışı varlıkların (cinler, periler) sebep olabilecekleri sakatlıklara kadar türlü bozuklukları anlamak gerekir (Boratav 2003: 155).

Halk hekimliğinin doğuşunu, halk kültürünün bir parçası olarak kabul eden Artun, halk hekimliği veya geleneksel tıbbın, ilk insanın tabiat olayları karşısında takındıkları tavırlar ve münasebet şekillerinden doğduğunu; dinî inançların ve büyüünün önem kazandığı bu toplumlarda hastalığın da insan bedenine yabancı unsurların girmesi ve onların yaptıkları kötülükler ile açıklandığını, insanların bunlardan korunmak için düşündükleri çarelerin, halk tıbbının temellerini oluşturduğunu ifade eder (Artun 2005a: 181).

Yatırlar, ocaklar, üfürük, afsun, urasa vb. işlemlerin bir kısmı ile bağlama büyülerini çözme yöntemleri, kutsal yerler ve Hızır ile ilgili çeşitli uygulamalar, büyüsel tedavi yöntemleridir. Bu yöntemlerle gerçekçi yöntemlerin bir arada uygulandığı sağaltma yöntemleri de vardır.

Halk kültüründe özellikle yaşlı kadınlar, annelerinden öğrendikleri yöntemlerle çeşitli hastalıkları tedavi etmek maksadıyla ilaç hazırlamakta, hastalar da bu ilaçlarla iyileşeceklerini düşünmektedirler. Hastalığı iyileştirmeye yönelik yapılan halk arasında “kocakarı dermanı” denilen ilaçlar ile evde yapılan diğer ilaçlar, eski tıptan kalan ve bugünkü tıbbın bile bazen hoşgörü ile baktığı, yarar getirebileceği düşünülen sağaltmalardır. Örneğin bir doktor, öksürüğün kesilmesi için kuru soğanın toz şekerle sulandırılıp bir gün bekletildikten sonra içilmesini önerebilmektedir. Günümüzde modern tıbbın çaresiz kaldığı kimi ölümcül hastalıklarda çeşitli bitkilerden şifa uman alternatif tıp devreye girmektedir.

Kemal Tahir’in Romanlarında Halk Hekimliği

Anlatılarda, büyülük sağaltma işlemleri ile tıbbi sağaltma işlemlerinin yer aldığı görülür. Bu yöntemler, daha çok köy yaşamının getirdiği imkânsızlıklardan ve modern tıbbın imkânlarından yeteri kadar yararlanamamaktan doğmuştur. Bunu uygulayan kişiler, çoğunlukla atadan devraldıkları halk hekimliği mirasını devam ettirirler.

Romanlarda tespit ettiğimiz tedavi şekillerinden biri “sıtma bağlaması” adı verilen halk hekimliği uygulamasıdır. Boratav, sıtmadan korunmak için, bileğe okunmuş bir ipliğin bağlandığını, buna “*iplik bağlama*” dendiğini; sıtma hastalığına yakalananların sıtmalarını bir hocaya bağlatarak bu dertten kurtulmaya çalıştıklarını belirterek, Ankara’nın Ayaş ilçesindeki ve Isparta’daki “Sıtma Dedeleri”nin birer sıtma uzmanı olduklarını söyler (Boratav 2003: 148, 157).

Sıtma bağlama, ocaklı veya izinli kişiler tarafından yapılır. Pamuk ipliği 3 kat yapılır, üç ihlâs bir fatiha okunarak üzerine üflenir. Üflenen ipliğe, limon suyu ve sirke sürülür. Bu iplik, hastanın koluna geçirilerek dirsekten yukarı kısım üzerinde, üç defa düğümlenir. Tekrar üç ihlâs bir fatiha okunur ve üflenir. Daha farklı sıtma bağlama şekilleri de bulunmaktadır (Bayrı 1972: 107).

-Ben ne ilaç edeyim! Amcan Reşit Hoca *sıtmasını bağladı* işte... (Kör: 66).

-Amcan Reşit Hoca, *sıtmasını bağladı* da biraz gözü açıldı (Sağ: 296).

Roman kişileri, sıtmayı “iplik bağlama” dışında muskalarla ve sulfatoyla da tedavi etmeye çalışırlar:

-Bu sıtmaya da sulfato kar etmemekte mi sakın? dedi, biz eskiden bunun dermanını fındık üzüm sanırdık (Köyün K: 287).

Kirkor emmisinden aldığı sulfato hapları, Narlıca'nın Uzun imamından getirdiği muskalar karının sıtmasını şuncacık kesememişti (YY: 215).

Sıtma hastalığı, bazen “sıtma bağlama” ve “muska” tedavisi ile birlikte çeşitli bitkilerle de tedavi edilmeye çalışılır:

-Sirkeye sarımsak ezdiler, içine gene avuç avuç kinin doldurup sabah ayazına bıraktılar. Hele açılın ki, Allah bismillah! diye yatakların arasına diz çöküp okumaya çöktü. Arkasından dualı pamuk ipliğiyle sıtmaları bağladı. Amasya toprağındaki sıtma ocağından muskalar getirtti (Köyün K: 290).

Sarımsaklı sirkenin kinin katılmadan da sıtma tedavisinde kullanıldığı olur:

-Sirke aldım, içine birkaç diş sarımsak döğdüm. Sabahleyin içirdim sopa gücüyle birer bardak... Biri şuraya devrildi, biri buraya... Bir kusma tutturdular tam iki saat... Ne safra kaldı, ne sıtma... (Sağ: 248).

Yazar, halk hekimliğinde sıtma tedavisinde kullanılan bu yöntemleri benzetme amacıyla kullanır:

Hükümeti sıtma tuttuğu zaman eşkıya başkaldırır. Sulfato yutup yahut ki zorlu bir dedeye sıtmasını bağlatıp dirildi mi hükümet bu kez marazlanmak eşkıya sürüsüne düşer (RYK: 22).

Halk hekimliğinde yaygın olarak kullanılan sağaltma yöntemlerinden biri de çeşitli bitkilerin karışımıyla elde edilen macun ya da merhemlerdir. İncelediğimiz eserlerde, roman kişilerinin bu tip iyileştirme yöntemlerini uyguladıkları görülür:

-Necati ustanın bir meşhur merhemi varmış... zaten yedisi de yaralandı ya... Yedisini de o merhem iyi etmiş... “Ölümden başka her şeyi tedavi eder mübarek!” diyorlar (BMK: 405).

Halk arasında dilden dile gezen macun reçetelerini yaptılar (Dam: 42).

-Bel macunu verdim. Bel macunu ki, bir parmak yesen, beline yedi manda boğası gücü gelir (EŞM: 84).

Bunu Eskici Derviş Ömer önüne çekti, göbeği düşmüş bir hastaya kocakarı dermanı yapacak gibi hazırlandı (KM: 214).

-Köy yerlerinde, köy doktorları vardır. Onlar bilirler. Hastaneden haber yolladım, **merhem** geldi. Doktor bizim **yanarın tam bir haftada sağaldığını** görmesiyle, “Barekâllah! Bu nasıl bir oyun hey uzun oğlan!” diye şaştı (RYK: 145).

Çeşitli bitkiler farklı işlemlerden geçirilerek hem gerçekçi hem de büyüsel sağaltma yöntemi olarak kullanılır. Romanlarda ağlayan bir bebeği susturmak için afyon kaynatılıp suyu içirilir; çeşitli otlardan ve esrar dumanından yararlanır:

Ama günler haftalar geçip oğlanın sesi kesilmeyince Narlıca’yı bir kaygı aldı. Afyon kaynatıp suyunu içirdiler... Yürek bunaltısını, karın ağrısını bıçak gibi kesen ne kadar denenmiş ot varsa hepsi sıradan geçirildi, hiçbiri işe yaramadı. Ateşe esrar atıp dumanını tuttular... (Köyün K: 48).

“Sağırdere” romanında kırılan bacağı sağaltmak için karaağaç kabuğunun, katrana ve tuzsuz yağa bulanmış fitilin ve dövülmüş zeytin tanesinin kullanıldığı görülür:

-O zamanın köy doktoru: Reşit emmin... Yunan savaşının asker kaçağı... “**Kara ağaç sarın, şiş biraz yumuşasın!**” dedi. **Kara ağacın kabuklarını kaynatıp ufaladılar, sıcak sıcak sardılar.** Birkaç gün geçti, geçmedi taş gibi dizkapağım cıvıdı. Cıvıyınca rahatladım... Beni Reşit Hocaya götürdüler. Eliyle yokladı: “Kara ağaç sarın, yumuşar. Bu sefer yumuşarsa getirin!” dedi. Üçüncü gidişte, baktı ki, güzel yumuşamış, şuraya bıçağı vurdu. İşte bıçak yeri... Senin gâvur emmin sıkı dizkapağımı... Şöyle, ceviz kadar bir şey sıçradı çıktı önce. Ardından bir sarı su aktı. Sonra ceviz kadar bir şey daha sıçradı, çıktı. Tamam hafifledim. Eski hayvan yularından bir karış didikledi, **katrana, tuzsuz yağa bulayıp fitil soktu.** Fitil başladı yarayı işlemeğe... (Sağ: 159).

-İlaç koymalı... **Zeytin tanesini döğersin.** Üzerine sardın mı bir şey kalmaz (Sağ: 281).

Romanlarda bazı otların yetmiş derde deva olmalarının yanı sıra kişiye ölümsüzlük de verebilecekleri dile getirilir. Hamam otu ile adamotunun bu tür otlardan oldukları anlatılır:

Hamam otunu sen bilir misin? Adamı yumuşatır ki hamura çevirir. **Yetmiş derdin dermanı...** (YY: 128).

Adamotunu bildim. Büyülü bir ottur ki, eski kitaplar, “can otu” diye yazar. Eğer cadı karı can otunu da geçirdiyse, kafasını kessen faydasız... gebertemezsin... (YY: 103).

Romanlarda, soğuk algnlığı için ıhlamur kaynatılıp içilmesi, basur için çakırdikeni, bademcik için tentürdiyot ve yine her derde deva ıhlamur önerilir:

*Yemekten sonra hemen yatağa gir. Ben sana **ıhlamur** kaynatırım. Terlersin!* (EŞİ: 287).

*-Doktorlar bundan pek anlamıyorlar. Bilirsiniz, **Abdulhamit Efendi'mizin bile ayrıca basurcubaşısı varmış**. Geçenlerde bir diken söylediler. Buldurduk. "**Çakır diken**"... Kara kara tohumu olurmuş. Kaynatıp içtim. Vay sen misin içen... Zehirlenmişiz meğer... (EŞİ: 409).*

*-**Bademcik** mi, **fıstıkçık** mı ne karın ağrısıysa... İşte onlar. Hatun bağırtta çağırta gırtlığına tentürdiyot çalar. **ıhlamur içirir**. Terletir. Ertesi gün bakarsınız turp gibi sıçramış kalkmış (EŞİ: 435).*

"Damağası" romanında büyüsel içerikli bir halk hekimliği uygulamasına yer verilir. Kuyu suyuyla doldurulmuş bir tas suya kırmızı su damlatılır. Bunun içine hastanın soyulan derilerinden bir tutam atılır, böylece su kaynamaya başlar. Kaynayan su ve erimiş deriler kaybolur ve tasın altında "Ah minel aşk" yazısı görünür. Hoca, bunu hastanın iyileşeceğine işaret sayar:

*-Bir tas getirtti, kuyu suyu doldurttu. Kuşağından bir şişe çıkarıp buna yedi damla kırmızı bir şey damlattı. Soyulan derilerimden bir tutam alıp bu suya bastı. Bizim kuyunun buz gibi suyudur, başlamasın mı fıkır fıkır kaynamaklığa... Derimiz kaynamakla bulaşmasın mı erimekliğe?... Sonunda onu gördük ki, tastaki su erimiş deriler, duman olup havaya çekilmekte değil midir? Hepsi gitti, tasın dibince kara bir kül birikti. Kara kül dedimse say ki kurumuş mürekkeptir, tasın dibine tutkalla yapıştırılmıştır. Babam bu tası ölene kadar sakladı..... Giderekten bu tasın dibinde bir yazı göründü, kara üzerine ak yazı ki bildiğin Kuran yazısı..... "Ah minel aşk" okudu. Kara Hoca'ya haber uçurdular. "Tamam bildiğim gibidir. Ah minel aşk yazdığından oğlan kefeni paralamıştır. Ah minel mevt yazaydı gör bakalım **Lokman Hekim** kurtarabilir miydi?" demiş. "Mevt" Arapçada ölüm demekmiş ki yazmasıyla âdemoğlu hırkadak göçer gidermiş... (Dam: 389).*

"Köyün Kamburu" romanında sütü olmayan bir kadının ecinniler tarafından korkutulduğu teşhisi konduktan sonra tedavi için korku damarının bastırılıp yerine konması ve hazırlanacak muskanın boyunda taşınması gerektiği söylenir:

-Bir halt etmişler de **ecinni tayfası** bunları korkutmuş... Yerlerinden çıkmış **korku damarını bastırıp yerine yerleştireceğiz**. Ayrıca muskası da vardır, boynuna asmastıyla hiçbir şeyi kalmaz. Meraklanma anacığım, **senin gelinin Allah'ın izniyle sütü yürür ki Kırım ineği kaç para...** (Köyün K: 166).

Halk hekimliğinde korkan kişilerin, özellikle de çocukların korkularını ortadan kaldırmak için çeşitli işlemler yapılır. Romanlarda korku bastırmasına yönelik birtakım pratiklerin yer aldığı görülür:

“Çalık Molla'nın **korku bastırmasını**, düşmüş göbekleri yerli yerine koymasını karılar öve öve bitiremediler” (Köyün K: 167).

“...**erkeklerin korkusuna bastırmanın yolu** başkaydı. Çalık molla bir sivri bıçağı, bir tasın üstüne tutuyor, sapından akıtıp ucundan damlattığı suyu heriflere içiriyor...” (Köyün K: 167).

“Sen bu yürekle, bir karanlık gecede, iki adım gidemezsin, korkudan geberirsin. **Parmağınla damağını kaldır**” (YS: 382).

Halk hekimliğinde hayvanlardan da gerek büyüsel gerekse gerçekçi sağaltma işlemlerinde sıkça yararlanır. Romanlarda yeni yüzülmüş hayvan derisi, sülük, örümcek ağı ve gübrenin bu amaçla kullanıldığı görülür:

-Karın altında donmuş... **gübreye mi gömerlermiş...** Öyle bir şey işitmiştim (BMK: 162).

-Küçük damarlardan birkaçı koptuğundan derinin altına kan toplanmış, adamakıllı morarmıştı... **Yeni yüzülmüş hayvan derisine sararak biraz önünü alabilmişlerdi** (DA: 479).

Yarayı bağlayacağı sıra: “Başımızın yarıldığı bilinir, gördün mü?” dedi. Duvarın köşesinden biraz **örümcek ağı** alıp ensesine bastırıldı (Sağ: 67).

Sülük, halk hekimliğinde sağaltıcı bir işleve sahiptir. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde sülüğü bu amaçla besleyip satan insanlar vardır. Ayak ağrısının ve şişliğinin tedavisinde kullanılan sülük, hastalıklı bölgeye bırakılır ve sülüğün hasta yerdeki pis kanı emmesi beklenir. Eserlerde sülüğün kan emici özelliğine değinilir:

-**Sülük iyidir**. Kan alınca deriler savuşur (Kör: 129).

-...Katr Molla, doktorun yasağına aldırmayıp, kalp yetersizliğine karşı gövdesinin şurasına burasına ille de şah damarına elli tane **sülük yapıştırdığından öldü gitti** (YA: 96).

Sülük, halk hekimliğinde sağaltıcı özelliğinin yanında özellikle hayvanlarda hastalık yapıcı etkiye de sahiptir. Hayvanların su içerken boğazına kaçan sülük onları öksürtür ve rahatsız eder. “Körduman” adlı romanda kısrağın boğazına yapışan sülüğü çıkarmak için köylülerin birkaç yöntem denedikleri görülür: Bunlardan birinde kısrağa kül, diğerinde ise tuz yedirilmeye çalışılır:

-Sülük, gırtlığına yapıştı öyleyse... Biraz kül yutturmalı. Kül iyidir. Bakarsın işkembeye doğru yuvarlar, bakarsın hapşırıp, burnundan çıkarır (Kör: 127).

-Eline bir parça tuz ekti. İsmail’le Mustafa, kısrağın çenesini açtılar. Tuzu görünce yapıştığı yeri bırakan koca sülüğü köse demirci çekip şu yana atıverdi (Kör: 139).

Halk arasında tuz, hem büyüsel işlemlerde hem de halk hekimliğinde önemli bir yere sahiptir. Tuzlu bir bez parçası veya hamur, kırık-çıkık tedavisinde kullanılır. Nazara uğradığı düşünülen kişinin başında tuz gezdirilerek ocakta yakılır. Aşağıdaki alıntımızda tuz, bacak şişmesini ve ağrısını tedavi etmek için kullanılmıştır:

Bir kere bacakları, nah, Emey’in beli kadar şişmişti. Tuzlu suya koymazlarsa, oğuşturmazlarsa yatamıyordu (Nam: 434).

Halk hekimliğinde sirkenin de sağaltıcı bir işlevi vardır. Aşağıdaki alıntılarda sirke ile yaraların, sarımsaklı sirke karışımına bolca kinin katılarak da sıtma hastalığının tedavi edilmeye çalışıldığı görülür:

Çalık Kerim bir hafta evden çıkmadı, yaralarını sirke ile tımar etti (Köyün K: 142).

-Sirkeye sarmısak ezdiler, içine gene avuç avuç kinin doldurup sabah ayazına bıraktılar. Hele açılın ki, Allah bismillah! diye yatakların arasına diz çöküp okumaya çöktü. Arkasından dualı pamuk ipliğiyle sıtmaları bağladı (Köyün K: 290).

Hamam, halk kültüründe çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılır. Romanlarda kar altında donan kişinin iyileştirilmesi ve sarhoşların ayılması için hamamdan yararlanılır:

-Karın altında donmuş. Beye söyle... Hamamı yaktırın... BMK: 162).

“Hamamda yatmasak ayılamazdık, ne mümkün! Bu dünyada, birinciye gelen sarhoş ilacı: Hamam (YY: 273).

İncelediğimiz romanlarda parpilama yoluyla yapılan bir sağaltma yöntemi de bulunmaktadır. Parpilama yoluyla yapılan sağaltmalarda hastaların vücutları çizilir,

delinir, dağlanır, kesilir ya da vücutlarına değnekle vurulur. Örneğin; hastanın ustura ile çizilen baş kısmının üzerine papatyaya çiçeği tozu serpilir ya da birtakım sihirsel sözcükler söylenirken dilinin altı kesilir (Artun 2005a: 181).

Aşağıdaki uygulamada hastalığı iyileştirmek için yaraya ustura çalınmakta ve ağaç çürüğü serpilmektedir:

“Gördüğü iş: **bir ustura çalmak... Yaraya serpelemek için verdiği ağaç çürüğünü hiç sayma...**” (KM: 297).

Halk hekimliği uygulamalarının farklı bir şekli de büyülere, göz değmelerine karşı alınan ön tedbirlerdir. Bunlar daha çok muska ya da nazarlık taşımak şeklindedir. Taşınan muska ve nazarlık sayesinde kişi gelecek bir hastalığın, kötü bir durumun önleneceğine inanır. Böylece büyüsel yollu bir sağaltma sağlanır:

Erkeklerin on birinde ya **muska**, ya **pazıbent** ya da **nazarlık katır boncuğu** var (BÇ: 269).

“Vallaha, öldürsen çıkarmam. O **hastalık muskası...** Kes şu çıkar lafını doktor bey, dinini seversen!” (Sağ: 161).

“Şerbetli olmak” halk kültüründe bir tabirdir. Halk arasında bazı kişilerin özellikle yılan sokmalarına karşı şerbetlendiği yani korunduğu görülür:

-Canavardır bu... Buna hem ervah eli değebilemez. **Şerbetli olmasak biz de dokunmayız**” der (BÇ: 43).

-Şimdi çok şükür zehire panzehirliyim. **Yılana şerbetli olunduğu gibi...** (HŞİ1: 54).

Lokman Hekim, halk kültüründe uygulanan tüm tedavi yöntemlerinin öncüsü, piridir. Bu yüzden yazar, halk hekimliği uygulamalarından bahsederken Lokman Hekim’e atıfta bulunur:

-Damara göre şerbet vermenin **Lokman hekimini** mi kesildin? (EŞM: 274).

-**Lokman Hekim** çâre bulamaz bu illete... (Kör: 257).

Haa! Bu mu, bilemedin ağa, kızılıcık şerbeti değil, **Lokman Hekim’in can ilacı...** Baş ağrısını, karın ağrısını, diş ağrısını, bel ağrısını, her çeşit yeli, sızıyı bıçak gibi keser. Görmemişe dönersin. Bir daha da yanına yaklaşılamaz... Uyumayan bebeklere şuncacık içir üç gün uyanırsa, biz buradayız, gelir verdiğin iki ölçek ekini geri alırsın (Köyün K: 166).

-*Şarap gayetle iyidir, Ali Maraz, şarap dedin mi hovarda delikanlının **Lokman Hekim** merhemi vesselam...* (RYK: 161).

-*Sizin yaylanın havası, bildiğimiz **Lokman hekim** dermanıdır* (YY: 247).

Kızamık hastalığı için kırmızı şeker yedirilmesi, ağrıların dinmesi için tuğlanın ısıtılması, romanlarda yer alan ilginç diğer halk hekimi uygulamalarıdır:

-*Ona **kızamık hastalığını sordum. Perhiz istermiş. Kırmızı şeker yedirilecekti. O kırmızı şekeri şekerciler bilirmiş. Al. Şerbet yapınlar, içirinler*** (Nam: 331).

-*Önceleri **tuğla ısıtıp koyardık karnına...** Biraz iyi gelir gibi olurdu* (YA: 175).

Yaralanmış bir kişinin kanamayı durdurmak için yaraya çamur ya da örümcek sürmesini eğitilmiş bir kişi olan kahraman (yazarın kendisi) benimsemez ve ilaç sürmeyi teklif eder:

-*Kanadığından sürdüyüdük çamuru... Demek yara kısmına hiç mi **çamur sürülmeyecek?***

- *Hiç...*

- *Biz köy yerinde **örümcek ağı basarız!***

- *Örümcek ağı büsbütün olmaz! Haydi gel, **ilaç süreceğiz...*** (KM: 239).

Halk arasında istenmeyen gebelikleri sonlandırmak için çeşitli yöntemlerin olduğu bilinmektedir. Yazar, bunlardan birine romanında yer verir:

-*İlacı yok mudur bunun. Bir şeyler yaparlar duyduğuma göre. **Konyakla kinini karıştırıp içirirler*** (YS: 154).

-*Merzifon'daki sürgün Arap şeyhinin **her derde derman bir kitabı** varmış...* (Köyün K: 292).

-*Ben **ilacı tasa** yaparım, yemekten yarım saat sonra dikiversin! Bir damlası kalmamacasına...* (Köyün K: 309).

Değerlendirme

İncelediğimiz romanlarda tespit ettiğimiz halk hekimliği uygulamaları, halk kültüründe yaşayan uygulamalardır. Romanlarda büyüsel içerikli işlemlerin yanı sıra karaağaç, zeytin tanesi gibi bitkilerden, örümcek ve sülük gibi hayvanlardan ya da ısıtılmış tuğla, çamur gibi maddelerden yararlanılarak rahatsızlıklar tedavi edilir. Bu yöntemlerin bazılarının olumlu sonuçlandığını, bazılarının ise hiçbir işe yaramadığını roman akışı içinde görürüz.

11. 2. Halk Ölçüsü ve Halk Takvimi

Türk Halk Kültüründe Halk Ölçüsü ve Halk Takvimi

Eski çağlardan beri halk arasında kullanılan ağırlık, uzunluk ve zaman kavramlarıyla ilgili ölçüler bulunmaktadır. İnsanlar bu ölçülerden yaşamlarında doğan çeşitli gereksinimleri karşılamak amacıyla faydalanmışlardır. Modern ölçü birimlerinin olmadığı zamanlardan kalan bu ölçüler, günümüzde özellikle yaşlılar arasında kullanılmaya devam etmektedir.

Türlere ait en eski takvim, 12 Hayvanlı Türk Takvimidir. Güneş yılı esas alınarak hazırlanmış olan takvimde on iki hayvanın adı geçer. Bu hayvanların her biri, bir yılı temsil eder. Bu takvim, Türklerin ilk yazılı eserlerinde (Göktürk yazıtlarında ve Uygur metinlerinde) önemli olayları tarihlendirmek amacıyla kullanılmıştır.

Halk takviminde, geçmişte belli bir olayın zamanını göstermek için çoğunlukla toplumun yaşamında iz bırakmış daha önemli bir olay bellek taşı olarak alınır. Seferberlik (1914-1918), 93 Harbi (1876), Erzincan Depremi (1939) gibi (Boratav 2003: 167).

Kemal Tahir'in Romanlarında Halk Ölçüsü

Yazarın oldukça yoğun bir biçimde yer verdiği halk ölçüsü ve takvimi unsurlarından sadece örnek oluşturacak kadarı buraya alınmıştır.

Kemal Tahir, özellikle köy yaşamını anlattığı romanlarında çok sayıda halk ölçüsü ifadesini kullanır. Bunların bir kısmı eskiden kullanılan okka, dirhem, şinik, öşür, arşın, endaze, kırat, batman gibi ölçü birimleri, bir kısmı ise ayak, adım, el, kulaç gibi insan uzuvlarıyla yapılan ölçülerdir.

Romanlarda kulaç, arşın ve endaze gibi uzunluk ölçü birimleri yer alır:

Kulaç, gerilerek açılmış iki kolun parmak uçları arasındaki mesafeyi anlatmak için kullanılır:

Üç yüz on altı kulaç...(DA: 10; KM: 298; Kör: 256; Kurt K: 13; RYK: 253; YY: 85).

Arşın ise yaklaşık olarak 68 cm'ye eşit, eski bir uzunluk ölçüsüdür:

-“Düşmana salınca bu kılıç, yedi arşın uzamakta” dedim, inandıramadım... (BÇ: 403; BM: 309, DA: 443; KM: 24).

Endaze 65 cm'lik bir uzunluk ölçüsüdür:

-*Yayla dönüşü, bu kez, Kasti Çavuş, yedi **endaze** Türkmen kilimini, odana serilmiş bil!* (DA: 594; Sağ: 107).

Roman kişileri, çeşitli mesafeleri anlatmak ya da zaman kavramını karşılamak amacıyla yaşamlarının bir parçası olan çeşitli varlıklardan yararlanırlar: “İki cigara içimi”, “bir lüle içimi”, “üçteker kırımı”, “iki minare boyu”, “iki kavak boyu”, “üç konak yer” gibi.

Roman kahramanlarının yakın mesafeleri anlatmak için “bir cigara/lüle içimi” ifadesini kullandıkları ve yazarın bu ölçü ifadesini “Tütün memlekete girmeden neyle ölçüyorlardı” (BÇ: 161). diyerek alaya aldığı görülür.

-***Bir cigara içimi...** Sizin makineyle ne çeker bilmem!...* (BÇ: 161; KM: 252; RYK: 304; YY: 66, 78, 247).

-*Ben davarı, **bir lüle içimine** kalmadan yüzerim* (YY: 112).

Yazarın kullandığı uzunluk ölçü ifadelerinden biri de “... konak/konaklık yer” şeklindedir:

-***Üç konak** yerdeki el kadar bebe...* (BM: 214; DA: 49, 478; RYK: 51; (YY: 69, 141, 253

Arabanın köylere girmesiyle köylünün uzaklık anlatan deyimleri de deyişmiş, “... teker kırımı” ifadesi köylüler arasında sıklıkla kullanılmaya başlamıştır:

-*Şimdilerde “Şurdan şurası ne kadar?” dedim mi “**üç teker kırımı**,” demekte köylüler...* (DA: 51).

Adım sayısı, halk arasında uzunlukları anlatmak için kullanılır. İncelediğimiz romanlarda kişiler, mesafeleri, uzunlukları adımlarla da ifade ederler:

-*Travers aralarını birer **adım** koyacağına, birer kulaç koyuver* (Kör: 256; Nam: 284; RYK: 296; YY: 113, 255; YS: 336).

Romanlarda köylülerin yükseklikleri anlatmak için minare boyundan yararlandıkları görülür:

-*Çomar alçağının yanında hiç bir asker kalmayınca, herif kendini atıyla beraber, **üç minare boyu** yerden yallah, Van denizine atmaz mı?* (YY: 27, 114).

Kavak ağacı halk arasında uzunluğuyla bilinir ve uzun boylu insanlar için de benzetme amaçlı olarak kullanılır. Roman kişileri de kavak boyunu uzunluk ölçü birimi gibi kullanırlar:

Altan üsten iki kavak boyu tek parça gelen kaya, burada altı yedi adımlık bir yarıkla ikiye bölünüyordu (YY: 255).

“... kurşun atımı” deyimini, uzunluk anlatan bir diğer ölçü ifadesidir:

Murat suyuna kadar iki kurşun atımı ova dümdüz... (YY: 145, YY: 254).

Yazar, uzunluk ölçü birimlerinin yanında ağırlık ölçü birimlerine de romanlarında yer verir. Bu ağırlık ölçüleri, çoğunlukla eskiden kullanılan ölçülerdir.

Yazar, 1283 gramlık bir ağırlık ölçüsü olan “okka”yı eserlerinde zaman zaman kullanır:

-Düşer eroinin okkası yüz elli kaymaya... (BÇ: 47; BM: 112, HŞİ1: 65; Köyün K: 340; RYK: 239; Sağ: 28; YS: 130).

Okkanın 400’de birine eşit olan 3,148 gramlık eski bir ölçü birimi dirhem, romanlarda kullanılır:

6 köfte 15 kuruş, yüz dirhem ekmekle yarım piyaz on kuruş, 49 kuruş ta rakı... (HŞİ1: 40).

-Yüz dirhem de ekmek al... (HŞİ1: 48; Nam: 22, 407).

Konuşulan bir gerçeğin açıklığını ve tartışma götürmezliğini anlatmak için kullanılan “Okka her yerde dört yüz dirhem” sözü romanlarda sıklıkla yer alır:

-Halbuki, efendimiz, okka her yerde dört yüz dirhemdir (BMK: 15, 345; Nam: 270).

Yazarın köy romanlarının bir bölümü, Çankırı yöresinde geçer. Bu nedenle bu yöreye ait olan “hak” ve “hakla” ölçü birimi de eserlerde kullanılır:

-Tamamını yüklenip getirecekmiş gibi, şuna bak! Bir iki hak yeter (Kör: 20, 326; RYK: 28).

Kırat, iki desigramlık ölçü birimidir. Günümüzde daha çok pırlanta, elmas gibi değerli taşların ölçülmesinde kullanılır. Kıratın ağırlık birimi olarak romanlarda kullanıldığı görülür.

-Bahar üzeri, buğdayın kıratı mutlaka otuz liraya çıkarmış (Karılar K: 354; Nam: 284, 286).

Miktarı bölgelere ve tartılacak şeylere göre değişen eski bir ağırlık ölçüsü olan batman da yazarın romanlarında kullanılır:

Bir avuç arpayla on sekiz saat gider. Yirmi batman yük vur, üstüne bin... (YY: 150, 227).

Eserlerde tespit ettiğimiz bir diğer ağırlık ölçüsü de eskiden değerli madenlerin, mücevherlerin vb. tartılmasında kullanılan, bir buçuk dirhem değerinde eski bir ağırlık ölçüsü birimi olan “miskal”dir

-Yoksa **miskali** on liradan hacıyağı mı? (KM: 189).

Tahıl için kullanılan ve sekiz kiloluk ölçek olan şinik, romanlarda bir yerde geçer:

*Ulan oğlum geçen seferberlikte bir kırmızı altına çıkmadı mıydı ekinin **şiniği**?* (BÇ: 46).

Demirden yapılmış bir gereç (sanırım arpa buday ölçmek için kullanılan madenî bir ölçek olan “kile” kastediliyor) de ekin ölçmekte kullanılır:

*Dede'nin pazara, iki hafta içinde tam **iki bin demir** ekin indirdiğini bütün millet duydu* (RYK: 376).

Değerlendirme

Roman kahramanlarının okka, dirhem, hak/hakla, kırat, batman ve şinik gibi ağırlık ölçüsü birimlerinin kullandıkları; kulaç, arşın, endaze gibi eski uzunluk ölçü birimleri ile “...cigara/lüle içimi, ...teker kırımı, ...minare boyu, ... kavak boyu, ...konak yer” gibi gündelik yaşamın bir parçası olan varlıklarla da mesafeleri anlattıkları görülür.

Yukarıdaki alıntılara baktığımızda, yazarın halk arasında yaygın bir şekilde kullanılan hem uzunluk hem de ağırlık ölçü birimlerine özellikle köyü ve köylüyü anlattığı romanlarında yer verdiği görülür. Bu ölçü birimlerinin bir kısmı, Anadolu’da bazı kırsal bölgelerde hâlâ kullanılmaktadır.

Kemal Tahir’in Romanlarında Halk Takvimi

Sabah ve öğlen arasındaki bir zamanı anlatan kuşluk vakti romanlarda yer alır:

-**Kuşluk ekmeğinde** içeriz çorbayı... (Kör: 169).

-**Kuşluk vaktine** kalmaz, dört vilayetin jandarması yetişir (RYK: 310).

Tarlaların sürülme zamanını ifade eden “herk” de eserlerde kullanılır:

*Kış ayları böyle geçti, “**herk**” zamanı gelip çattı* (Köyün K: 12).

*Kısacası “**herk**” demek “resmen rezillik” demek...* (Köyün K: 13).

Halk arasında çocukların yaşı, o yıl olan önemli bir olayla anlatılır. Buna benzer bir örnek incelediğimiz romanların birinde bulunmaktadır.

-*Babamın hesabı; bu mart ayında ben on altıya girmişim... Babam: “**Sen doğdun; Cumhuriyet oldu!**” diyor* (Sağ: 55).

“Eski hesap” ve “yeni hesap” ifadeleri günümüzde halk arasında özellikle yaşlılarca bilinmekte doğa ile ilgili olaylarda baharın gelmesi, kışın başlaması gibi vesilelerle eski hesap ifadelerine değinilmektedir. Eserlerde, köylülerin hükümet hesabı yerine eski hesabı bilip ona göre hareket ettiklerine değinilir:

Eski şubatın ikisi imiş. Hükümet hesabı doğru ama köylü eski hesaba gider (Kör: 266).

Eskiden “kasım” ayına verilen bir ad olan “teşrinisani” de yazarın romanlarında kullanılır:

Babasına yazdığı mektubun karşılığını, Mustafa tam üç buçuk ay sonra, teşrinisaninin 15’inde aldı (Sağ: 294).

Değerlendirme

Günümüzde, en çok yaşlılar ve okuma yazma bilmeyen kişilerce kullanılan “eski hesap” denilen takvim yöntemi, bazı roman kişilerince kullanılır. Köylülerin kültürel yaşamlarında bazı dönemlerin mesela “herk zamanı”nın, “kuşluk vakti”nin belirleyici rolü vardır. Eserlerde yer alan köylü roman kahramanları için de aynı durum söz konusudur. Yazar, roman kahramanları için önemli olan bu zamanları yine onların diliyle eserlerine yansıtmıştır.

11. 3. Halk Taşıtları

Romanlarda roman kişilerinin kullandığı birçok halk taşıtından söz edilir. Bu taşıtların bir kısmı günümüzde ulaşım aracı olma fonksiyonlarını kaybetmiş ve yerlerini modern taşıtlara bırakmışlardır.

İncelediğimiz romanlarda tespit ettiğimiz halk taşıtlarını metinlerden alıntılıdığımız cümlelerle ve roman adlarının alfabetik sıralamasına göre vermeyi uygun görüyoruz:

Bir yaz sabahı, Gülnihal vapuruyla hareket ettiler (BMK: 138).

Kerpiç duvar, toprak dam, kuru sel yatağı kağrı ve step, sanki hep beraber, bir anda yaratılmış, sonra birbirinden ayrılmayı akıllarına bile getirmeden haşır neşir olmuşlar (BMK: 306).

Lokomotif, kırmızı kayaların arkasından çıkmış, ağır yük altında yokuş dizleyen mandalar gibi, kızgın kızgın soluyarak rampaya sarmıştı (BÇ: 76).

Cip hırıldadı, sarsıldı, teneke gürlüleriyle demiryolunu aştı (BÇ: 77).

-Biz yaylı deriz. Bildiğin at arabası... (BÇ: 431).

-Gittim dedimse, o zamanlar daha **tren** miren yok Çerikli'de... (BM: 225).

"Aman bi **payton!** Seğirtin uşak... Bi **payton** koşturup yetiştirin" diye bağırdı... (BM: 326).

Böylece daha Çorum toprağına ayak basmadan düşman kazanan Mehmet Kayahan, bir yağmurlu gecede **otobüsten** indi (Dam: 33).

İmbat düşmüş, yaşlı **şilepte** rüzgâr ıslıklarının yerini, yorgun makinelerin ıslak hurultusu, zangırdayan gövdenin demir gıcirtısı almıştı (EŞİ: 7).

Daha geçen ay bir İspanyol **gemisi**, Bozcaada önünde serseri torpile çarpmış, bir İngiliz torpidosu imdada yetiştiği halde, içindeki iki yüz elli kişiden ancak yüz kişi kurtulabilmişti (EŞİ: 8).

Aksaray **tramvayıyla** Eminönü'ne giden istihkam talim ve tecrübe subaylarından Üsteğmen Kadri Efendi, yazıyor: (EŞİ: 40).

Üsküdar'da, **arabaya** bininceye kadar acemilikle zenginliğin ilintisine dair hiçbir işe yaramaz... (EŞİ: 163).

Sonra bir **otomobile** binerek beraber eve gittik (EŞİ: 172).

Bir **kupa arabası** bulacağım (EŞİ: 268).

Karşıda kapkara mavna kalabalığı... Fatih Sultan Mehmet'in kendilerini karadan yürütmesini bekleyen acayip **tekneler**... Kâmil Bey onları ne zaman uzaktan görse böyle bir şeyler düşünürdü. Yorgun bir **çatana**... Başu kıçu aynı biçimde şirket **vapuru**... Yüz paraya adam taşıyan, hantal **kayıklar**... Birisine de kendisinin bineceğı, daha doğrusu sığınacağı, yeşil, sarı, kırmızı çizgili İstanbul **sandalları**... (EŞİ:277).

Beşiktaş'a inip bir **kayıkla** Üsküdar'a geçmek için yokuş aşağı, hızlı hızlı yürüdü (EŞİ: 285).

Yolu, iki **manda arabası** tıkağından iyice yavaşlamıştı (EŞM: 17).

Fayton, kalabalıktan bir türlü sıyrılamıyordu (EŞM: 18).

Baksın, bir **motor** uydurabilir mi? (Kurt K: 103).

İstanbul limanında işsizlikten bağılı kalan **mavnaların** resmine bakarken Emin Bey kahveleri getirdi (Kurt K: 223).

Bütün balıkçı kulübeleri, **gemi** leşleri, eski **sandallar**, **takalar**, boş evler, fundalıklar didik didik edildi (Kurt K: 276).

-Aman bir **fayton arabası** komşularım... (Nam: 26).

-Lafa bak! Padişahın **lando arabasıyla gelecek değil ya, eşekle gelmiş...** (YY: 99).

Bir taka uydururum, gelir seni buradan alırım (YS: 131).

Değerlendirme

Kemal Tahir'in anlatılarında günümüzde kullanılan modern taşıtların yanı sıra eski tip taşıtlar da yer alır. Halk taşıtlarının anlatılarda yer almasını, roman kişilerinin ihtiyaçları belirler. Romanlarda kullanılan ulaşım araçları, kahramanların kültürel düzeyleri, yaşam şartları ve ekonomik durumları hakkında bilgiler verir.

12. Halk Tiyatrosu

12. 1. Geleneksel Türk Seyirlik Oyunları

12. 1. 1. Gölge Oyunu (Karagöz)

Karagöz oyunu, deriden kesilmiş, birtakım insan, hayvan, bitki, eşya vb. şekillerin ışık verilerek beyaz bir perde üzerine yansıtılması temeline dayanır (Kudret 1968: 7). Bir gölge oyunu olan Karagöz; giriş, muhavere, fasıl ve bitiş diye dört bölümden oluşur. Oyunun baş kişileri, Karagöz ve Hacivat'tır. Karagöz, eğitimsiz, saf ve şakacı biridir. Hacivat ise, medrese eğitimi görmüş, görgülü ve kişisel çıkarlarını düşünen bir tiptir. Oyunlarda Çelebi, Zenne, Tiryaki, Beberuhi, Tuzsuz Deli Bekir adlı kişilerle, çeşitli etnik gruplar da yer alır.

Şükrü Elçin, genellikle Hindistan'dan, Cava'dan veya Çin'den çıktığı üzerinde görüşlerin paylaşıldığı hayal oyununun bizde, başlıca kahramanlarından biri olan Karagöz'e izafetle "Karagöz" adı ile bilindiğini; menkıbeye göre 14. yüzyılda Şuştar şehrinden Bursa'ya gelen Şeyh Muhammed Küşteri'nin oyunu icad ettiğini söyler (Elçin 2004: 673).

Halk ve karagözcüler arasındaki bir söylentiye göre, Sultan Orhan devrinde Bursa'da bir cami yapımında Karagöz demirci, Hacivat duvarcı olarak çalışıyormuş; ikisi arasında her gün sürüp giden nükteli konuşmaları dinlemek isteyen işçiler, işlerini güçlerini bırakıp onların çevresinde toplanır, bu yüzden de yapım işi ilerlemezmiş. Bunu öğrenen Sultan Orhan, Karagöz'le Hacivat'ı öldürtmüşse de, bir süre sonra vicdan azabı çekmeye başlamış; padişahın acısını dindirmek isteyen Şeyh Küşteri, bir perde kurdurmuş, Hacivat'la Karagöz'ün deriden yapılmış tasvirlerini perde arkasında oynatıp onların şakalarını tekrarlayarak padişahı avutmuş (Kudret 1968: 12).

Karagöz, Türk halk zekâsının anlatım aracıdır. Türk halkında olaylardan komedi yaratma kudreti, dram yaratma yeteneğinden üstündür. Karagöz yalnız Türkiye’de değil, Türkiye dışında da, birçok İslâm ülkelerinde olduğu gibi, Balkan ülkelerinde de etkisini göstermiştir. Böylece Türkler dışardan aldıkları gölge oyununa Türk yaratıcılığını, beğenisini, sanat gücünü katıp onu geliştirerek, görüntüleri deri sanatındaki ustalıklarıyla işleyip Osmanlı İmparatorluğunun geniş etki alanı ve çevresinde yaymışlardır (Artun 2004b: 177).

Karagöz oyunlarının bazılarının konularının kaynakları masallar, halk hikâyeleri ve tarihi olaylardır. Ancak bu oyunların büyük bir bölümünün konularının kaynağı günlük yaşanmış gerçek olaylar ve kişilerdir. Oyunlarda en dramatik konular bile komedi türüne büründürülerek yansıtılır. Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre gibi sevgililerin kavuşamadığı, dramatik sonlu halk hikâyeleri, Karagöz perdesinde mutlu sonla biter (Aslan 2008: 305).

Karagöz oyunu, uzun yıllar boyunca, ramazanlarda, bayramlarda, sünnet törenlerinde halkın eğlenmesini ve hoş vakit geçirmesini sağlamıştır.

Kemal Tahir, romanlarında geleneksel Türk seyirlik oyunlarından olan Karagöz’e yer verir. Kurtuluş savaşının anlatıldığı “Bir Mülkiyet Kalesi” romanında, Ali Karagümrük adlı anlatı kahramanı, askeri bölükte devamlı karagöz oynatır. Tüm karagöz oyunlarını bilen bu kişi, oyun için gereken tüm hazırlıkları yapar; klasik karagöz tiplerinin yanı sıra, bölükte yer alan kişileri de perdede canlandırır:

*İstanbul’dan, dört tane **Karagöz** getirmişti. Deve derisinden yapılmış sahici **Karagöz. Bir Hacivat, bir Tarçın Bey, bir de Kanlı Nigâr...** Üst tarafını muvakkaten kendisi yapar, ilk defa perdeyi bir köşeye kurardı. Taburun postaları, bölük eminleri, bilhassa iaşe zabitleri kayıt ve zimmet defterlerinin mukavva kaplarını, ceza, mesuliyet falan düşünmeksizin kaşla göz arasında koparıp aşırın Ali Karagümrük’ten şikâyetçiydiler. Fakat bu şikâyetler bile, hırsızlığın maksadı ve gayesi kadar ciddi olabiliyor, ilk öfkeyle Mahir efendiye baş vurulursa dahi, söze başlanınca saçmalığı meydana çıkıyordu. Mahir efendi, bütün şikâyetlerde Ali’ye bir tek ceza verir, bu ceza herkesi sevindirirdi. Ceza, Ali’nin bölüğe Karagöz oynatmasından ibaretti ve bir hak olarak, temsile zarara uğrayanlar da çağrılmak âdetti (BMK: 394).*

Ali, Karagöz’deki umumi taklitlerden başka, bütün arkadaşlarını, bilhassa zabitleri perdeye çıkarıyordu. Farkına varmadan kendisini Napolyon’a benzeten,

Napolyon gibi bir elini üniformasının göğsüne sokup ötekini, yumruğu sıkılmış olduğu halde arkasına koyan mukavva Binbaşı beyin, “Düşman karşısındayız efendi, hepimizi kurşuna dizerler!” diyerek bir çıkışması vardı ki bizzat kendisi bile kahkahalarla gülmüştü (BMK: 394, 395).

*Dersanenin bir köşesine **Karagöz perdesi** gerilmiş, “Şem’a yakılıp” önüne göstermelik olarak, bir top arabası koyulmuştu. Top arabası, o geceki oyunun “**Karagöz asker**” olduğunu anlatıyordu (BMK: 397).*

Mahir efendi ile Kâzım Efendi, ön sırada kendileri için battaniyeler, serilerek hazırlanmış yere oturunca temsil başladı (BMK: 398).

Yazar, romanın bu bölümünde klasik karagöz oyunlarından biri olmayan ve yazarın kendisinin kurguladığını düşündüğümüz bir oyuna yer verir. Romanda “Karagöz asker” adı verilen oyununun tamamı oynatılır. Bu oyun bittikten sonra ise klasik oyunlara geçilir:

Ali Karagümriük, bu yeni tuluattan derhal eski oyunlarına geçmişti. Şimdi perdede yetmişikibuçuk millet, kendi lehçeleriyle konuşup duruyorlardı. Laz, Acem, Arnavut, İstanbul külhanbeysi, Yahudi, Ermeni, Rum, Kayserili’li ve bir züppe sevkியatta karşılaşmışlardı. Bu kalabalıktan sonra perdeye sıra sıra Çerkes Etem, Kara Fatma, Demirci Efe, Topal Osman geldiler. Karagöz hepsiyle alay etti. Bazısını tokatladi, bazısını sürüp perdeden çıkardı. Nihayet Mustafa Kemal Paşa görününce, oyunun başından beri, bir türlü beceremediği (Hazırol) vaziyetini alıp durdu (BMK: 404).

Romanın bu bölümünde Karagöz ile Mustafa Kemal arasında geçen diyalog sunulur ve mum söndürülür. Böylece tüm oyunların gösterimi tamamlanmış olur.

“Bir Mülkiyet Kalesi” dışındaki diğer romanlarda da karagöz oyununa yer veren yazar, roman kişilerinin farklı mekânlarda eğlenmek ve vakit geçirmek maksadıyla karagöz oynattıklarından bahseder:

*-Bir cigara uçlan! Sana **karagöz** oynatayım (EŞM: 105).*

“Esir Şehrin İnsanları” romanında ise klasik karagöz oyunlarından biri olan Kanlı Nigâr’ın roman kişileri tarafından seyredildiği anlatılır:

*Mutlaka bir fırsatını düşürüp görünüz. Çok eğlenceli şey... Benim **Karagözcü** basit adamdı. Bilinen tekerlemeleri belki de fena söylüyor, tefi fena çalıyordu. Sesi berbattı. Gündüzleri ağır işler yapıyor olmalı ki elleri, değnekleri hamarat*

kullanamıyordu. Fakat gene de “**Kanlı Nigâr**” belinden yukarısını ileri geri naz ile sallamakta, Karagöz kavuğunu geri devirip kendisine pek yaraşan şaşkınlığa düşmekteydi (EŞİ: 207).

-**Karagöz oynuyoruz** ötesi yok... (HŞİ2: 631).

-**Yeni doktor geldi ya, dün, revirde oyun oldu beyim, bildiğin karagöz oyunu...** (KM: 75).

-**Benim babam âşıkta. Hem saz çalar hem karagöz oynatırdı** (Köyün K: 153).

Yazar, karagöz oyununu benzetme amaçlı olarak kullanır:

-**Ağzına attığı üzümü öfkeyle çiğniyor da sakalının duvardaki gölgesi “Karagöz gibi” oynuyor** (Kör: 30).

-**Bildiğimiz, Kanlı Kavak oyunudur bu ve de Türkçesi, Sarı Paşa’nın birkaç kez oynadığı bilinir oyundur** (YA: 48).

Karagöz oyununun “Bir Mülkiyet Kalesi” adlı romanda, kahramanların ölümle burun buruna oldukları bir askeri bölükte sergilenmesi, Türklerde komedi anlayışının boyutlarını ve karagöz oyunlarının Türk kültüründeki önemini göstermesi açısından dikkate değerdir.

12. 1. 2. Orta Oyunu

Orta oyununda, izleyicilerin çevrelediği açık bir alanda belli bir oyun, oyuncular tarafından doğaçlama olarak sergilenir. Kavuklu ve Pişekâr adlı temel oyuncuların yanı sıra, farklı fiziksel özellikleri ve konuşmaları ile Çelebi, Efe, Külhanbeyi, Rumelili, Kayserili, Zenne, Arnavut, Yahudi, Sarhoş, Tuzsuz, Cüce veya Kambur gibi tipler bulunur. Giriş, muhavere, fasıl ve bitiş bölümlerinden oluşan oyunda çok sade bir dekor kullanılır. Orta oyununda Kavuklu Karagöz’e, Pişekâr ise Hacivat’a benzer. Orta oyununun bazı oyunları, karagöz oyunları ile ortaktır.

Kemal Tahir, orta oyunu ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermez. Romanda yaşanan birtakım olayları orta oyunu temsiline benzetir.

-**Bunlar hep ortaoyununa çıkmışlar** (HŞİ1: 274).

-**Başıma davasını böylece ortaoyunu haline getiren Reis de dahil olduğu halde, herkes kahkahadan kırılıyordu** (HŞİ2: 516).

Orta oyunu tiplerinden olan cüce ve efeyi yine benzetme amaçlı olarak kullanır:

-**Orta oyunlarında cüceler var ya... İşte onlara benziyor** (EŞİ: 146).

-**Korkak, utanmaz. Ortaoyunu efesi... Çirkef... Irz düşmanı...** (Kurt K: 66).

12. 1. 3. Meddah

Meddahlar, kahvehanelerde gösteri yaparak doğaçlamaya dayalı olarak hikâyeler anlatırlar. Hikâyenin başlangıç ve bitiş bölümlerinde bazı kalıp sözler kullanırlar. Günün şartlarına ve ortama göre hikâyelerinde çeşitli değişiklikler yaptıklarından dolayı, meddah hikâyelerinin çok sayıda varyantları oluşmuştur.

Yazar, meddah oyununun en önemli aksesuarlarından biri olan mendili vurgular ve 20. yüzyılın ünlü meddah ustası Meddah Sururi'yi benzetme amaçlı olarak kullanır.

*Çalgıya işaret edip susturduktan sonra, omuzunda **meddah mendiliyle** ortaya çıktı.*

-Kayseri'den bir eşek yükü pastırma sardık... diyerek cana can katmağa girişti (HŞİ: 316).

*-İstanbul'da serseri kovalaya kovalaya **Meddah** Sururi kesilmişsin (YS: 45).*

Meddah, Kemal Tahir'in yapıtlarında en az yer verdiği geleneksel Türk oyunudur.

Değerlendirme

Anlatılarda geleneksel Türk tiyatrosundaki bazı tiplerle halk anlatılarında yaşayan bazı kahramanların birbirine benzerliğine dikkat çekilerek bu kahraman tipler için “çağlarının gerçekçi adamları” tanımlaması yapılır:

“Zati bunlar hep aynı tipler değil mi? Karagöz, orta oyunundaki Kavuklu, tulûattaki İbiş, Sancho, Figaro... Keloğlan, Kerem'deki Sofu... Kısacası, çağının gerçekçi adamı. Gerçekçi olduğu için de gerçekçi olmayanlara karşı sırasına göre hem merhametli, hem kıyıcı... (ölümsüz, iyimser, gerçekçi insan)...” (EŞİ: 207).

Kemal Tahir, geleneksel Türk seyirlik oyunlarından başta karagöz olmak üzere orta oyunu ve meddaha yapıtlarında yer verir. “Bir Mülkiyet Kalesi” adlı romanda başlı başına bir karagöz oyunu sergiler. Orta oyunu tipleri ile meddahı ise eserlerde sadece sembolik ya da benzetme amaçlı olarak kullanır.

13. Sosyal Dayanışma, Yardımlaşma Kurumları

13. 1. Ahilik

Türk Halk Kültüründe Ahilik

Ahilik, öncelikle bir esnaf teşkilatıdır. Amacı, usta-çırak ilişkisi içerisinde dostluk, kardeşlik ve dayanışma duygularıyla örülü bir ortamda iyi ahlâklı, dürüst sanatkârlar/zanaatkârlar yetiştirmektir. Ahiliğin kural ve kaideleri fütüvvetnamelerde

belirtilmiştir. Sonraları birçok mezhep ve tarikat, fütüvvetnamelerde belirtilen ilkeleri benimseyip kendi anlayışları doğrultusunda faydalanmışlardır.

Ahi kelimesi Arapça'da "kardeş" anlamına gelir. Aynı kelime, Divan-ı Lügati't Türk adlı eserde "eli açık, cömert" anlamlarında kullanılmıştır. Fransız Türkoloğu J. Deny ile Fuat Köprülü, bu terimin Türkçe'den gelmiş olduğu görüşündedirler (Cenikoğlu 1998: 31).

Ahilik, sekizinci yüzyıldan sonra İslâm ülkelerinde yayılan fütüvvet kurumunun bir devamıdır. Lonca teşkilatına benzeyen fütüvvet, yalnızca bir esnaf teşkilatı değil, dinsel yönüyle tasavvufa bağlı, ahlakî değerlere önem veren bir kuruluştur. Alçakgönüllülük, konukseverlik, başkasın kusurunu görmezden gelme, din ve mezhep ayrımı yapmadan tüm insanları sevmeye, en başta gelen erdemlerdendir (Moran 2008: 217).

12. ve 13. yüzyıllarda kurumlaşmasının tamamlayan Ahilik, Osmanlı devletinin kuruluşunda etkili olmuş; yaklaşık 600 yıl varlığını devam ettirmiş; sosyal, kültürel, dinî, askerî, siyasi fonksiyonları olan çok yönlü bir kurumdur.

Ahiliğin kurucusu ve piri Ahi Evren'dir. Ahi Evren'in düşünceleri, Ahiliğin prensiplerini oluşturmuştur. Ahiliğe girecek bir kişinin bazı nitelikleri taşıması gerekir. Kişi, bu kuruma girdikten sonra çeşitli aşamalardan geçerek birtakım mertebelere yükselir. Sırasıyla önce yiğit, sonra ahi ve en sonunda da şeyh olur. Şeyhlik mertebesine ulaşmak çok zordur. Bu nedenle çok az kişinin bu makama yükseldiği görülür.

Ahilikte sanatkârın güzel bir ahlâkla yetiştirilmesi, korunması, işsizliğin engellenmesi amaçlanır. Ahiler, dayanışma ve yardımlaşma duygusu ekseninde hareket ederler.

Ahilik ahlakını meydana getiren kaideler açık ve kapalı, dışa ve içe ait olmak üzere sınıflandırılabilir. Kapalı ve içe ait olan emirler; şalvar, mide, göz, kulak, el-ayak ve hırs ile ilgili olan emirlerden ibarettir. Şalvar ile ilgili emir, gayr-i meşru ilişkilerden sakınmayı, mide ile ilgili emir, yasaklanmış yiyecek ve içeceklerden sakınmayı, göz ve kulak ile ilgili emir, görülmemesi ve duyulmaması gereken şeyleri görmekten ve duymaktan sakınmayı, el ve ayak ile ilgili emir, kötülük etmekten sakınmayı, hırs ile ilgili emir, dünya nimetlerine karşı aşırı tamah etmekten sakınmayı gerektirmektedir. Açık ve dışa ait olan emirler ise, cömertlik, tevazu, kerem "Ali-cenaplık ve alçak

gönüllülük” merhamet ve bağışlama, dünyanın geçici zevk ve heveslerine aldanmama gibi hususlardır (Absarlıoğlu 2007: 17).

Ahilik, Anadolu’da çok yönlü ve çok amaçlı bir kurum olarak gelişmiştir. Haber alma, konaklama ya da taşıt bulma imkânlarının yetersiz olduğu dönemlerde bu kurum, dışardan gelen misafirlerin konaklanmasını sağlardı. Ahilere ata binmek, ava çıkmak, ok atmak, silah kullanmak gibi şeyler de öğretilirdi (Çağatay 1996: 38, 39).

Ahilik geleneğinin unutulmaması için ekim ayında, başta Kırşehir olmak üzere çeşitli illerde Ahilik haftası kutlanır.

Kemal Tahir’in Romanlarında Ahilik

Osmanlı Devletinin kuruluşunun anlatıldığı “Devlet Ana” romanında, Ahilikle ilgili gelenekler ve bazı ritüeller yer alır.

Romanda yapılan bir ahi toplantısında katılımcıların duruş ve oturuşları, belli şekillerde olmakta; herkes bulunduğu konumu ve makamı iyi bilip, ona göre davranmaktadır:

Sedirin ortasındaki Ahi Baba, sağ dizini indirip sol dizini kaldırarak oturum değiştirdi. Halifeler, sonra nakipler, daha sonra yaş sırasıyla oturan, Ahi yiğitleri de ayak değiştirerek Baba’ya uydular (DA: 89).

Avlu kapısının iki yanında ellerini omuzlarına çapraz bağlamış çavuşlar, taştan yonulmuşlar gibi kaskatydılar (DA: 90).

Toplantıda, Ahilikle ilgili uyulması gereken kuralların yer aldığı cönkten bölümler okunur. Bunun ahi toplantılarında geleneksel bir uygulama olarak yapıldığı anlaşılır. Okuma, orada bulunanlarca bilinen bir ritüelle tamamlanır:

Ahi Baba, erkân toplantılarının başında, gelenek olan bu okumayı yeterli bularak, çavuşlara işmar etti. Sağ çavuş testiye, sol çavuş süpürgeyi alıp ortaya geldi. Biri su döker, öteki süpürür gibi yaparak okumanın yeterliği bildirildi (DA: 90).

...Toplantıyı yönetecek nakip kalktı, arkasını Ahi Baba’ya dönmeden avlu kapısına kadar geriledi. Sağ çavuş su doldurduğu bakır tası, sol çavuş tuz kutusunu koşturdu. Nakip, suya biraz tuz atıp tası iki eliyle başı hizasında tutarak bağırdı:

-Selam olsun sizlere, ey doğru yolumuza girmişler! Selâm olsun ey Ahilik kuşağı kuşanmışlar! (DA: 91).

Nakip, Ahi Baba'dan başlayarak tası dolaştırdı. Herkes iki eliyle tutarak dudaklarını ıslattı. Nakip de öyle yapıp geriledi, tası sağ çavuşa verdikten sonra ortaya geldi (DA: 91).

Bu geleneksel uygulamalardan sonra, o günkü ahi toplantısında yapılması gerekenler değerlendirilir. Küsülü olan kişilerin barışıp barışmadığına dair bilgiler verilir. Ardından Ahiliğe geçmek isteyen bir kişi olduğu için bununla ilgili geleneksel bir tören yapılır.

Romanda Ahiliğe geçmek isteyen kişi, Kara Osman Bey oğlu Melik Bey'dir. Yol atası Bacıbey oğlu Kerim Çelebi, yol kardeşleri Savcı Bey oğlu Bayhoca ile Aykut Alp oğlu Kara Ali'dir (DA: 91).

Yazar, Ahiliğe geçiş törenini eserde şöyle dramatize eder:

Çavuşlar, Ahi baba'nın önüne iki seccade serdi. Nakip, bunlardan birine, Melik Bey'in kuşanacağı Ahi kuşağını, diğerine beline sokulacak Ahi palasını, saygıyla koyup oturdu (DA: 92).

Kapı üç kez vuruldu. Ahi Baba duymazdan geldi. Üç kez daha vurulunca seslendi: (DA: 92).

Kapıyı yavaş yavaş çavuşlar açtılar. Önde Yol Atası Kerim Çelebi, arkada Melik Bey içeri girdi. Yol kardeşleri, iki yandan saltasının eteklerini tutmuşlardı (DA: 92).

Yol Atası Kerim Çelebi, Melik Bey'i seccadelerin önüne getirdi, sağ elini sol omzuna, sol elini sağ omzuna koydu, eğildi, sağ ayağının başparmağını, sol ayağının başparmağına bastırdı. Erkânı selâmladı: (DA: 92).

Ahi olmak isteyen Melik Bey için ahilik töresi gereği sınav yapılır. Sınavda ahiliğin prensiplerine dair "Ahiliğin açığı ve kapalıları kaçtır? Ekmek yemekte, söz söylemekte, yol gitmekte, nesne satın almakta, beyler katına varmakta kaç edep vardır?" şeklinde sorulan sorulara Melik Bey doğru cevaplar verir. Orada bulunanlar, Melik Beyin sınavda başarılı olduğu kanaatine varırlar. Böylelikle kuşaklanma faslına geçilir:

Kerim Çelebi ahilik kuşağını aldı, dudaklarını kıpırdatarak okuyup üfleyip Melik Bey'in beline doladı, üç düğüm vurdu, Ahilik palasını üç kez öpüp kuşağa soktu (DA: 95).

Ahiliğe geçiş töreninde kuşak bağlanırken oluşturulan düğümün "üç kutsal sayısı"yla ilişkilendirilmesi dikkate değerdir.

Kuşak bağlandıktan sonra orada bulunanlar gülbank çeker ve Melik Bey için dua ederler.

Romanda anlatılan Ahiliğe geçiş töreni tamamlandıktan sonra, bir ahi toplantısının çocuklar arasında oyunlaştırılmış olduğu anlaşılır. Çocuklar oyun için kılık değiştirmiş; sakal bıyık takmışlardır. Ahi Baba kılığına ise aynı zamanda tarihî bir kişilik olan Orhan Bey girmiştir.

Yazarın Ahilikle ilgili gelenek ve göreneklere, okuyucuyu şaşırtarak vermesi onun roman sanatındaki ustalığının göstergesi sayılmalıdır.

Osmanlı sultanlarının Ahilik geleneğine bağlı oldukları gerçeği ile zamanla bozulan ahi gelenek ve göreneklere “Devlet Ana” romanında şu şekilde dile getirilir:

-Eskiden halifeler, sultanlar da Ahi şalvarı giyermiş... Çıraklar da Ahi sofrasında yemiş... Giderek bir kazandan yemek, bekâr kalfalara kaldı. Zenginleşen ustalar evlenip çekildi... Parasız çabalayan çıraklar kapı diplerinde yarı aç sürünüyor. Duyduğum doğruysa, pek umursayan yokmuş Ahi Baba töresini şurda burda... (DA: 53).

-Şimdilerde ahilik mi kaldı yüreksiz Çudar! Çarşı mı kaldı ki, Ahilik var olabile... Kalkamadığından oturmakta Ahilik... (DA: 306).

Romanda tarihî bir kişilik olan Şeyh Edebalı'nın Ahilikle ilişkisine değinilir:

-İtburnu'nda bir şeyh oturur, Edebâli derler. Bura Ahilerinin babasıdır (DA: 49).

Değerlendirme

Bölüm başında Ahiliğin Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkili bir güç olduğunu belirtmiştik. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarının anlatıldığı ve Ertuğrul Gazi, Osman Bey, Orhan Bey gibi Osmanlı padişahlarının kahraman olduğu “Devlet Ana” romanında döneme damgasını vurmuş bir kurum olan Ahilikle ilgili töre, tören, gelenek ve göreneklere yer verilmiştir. Yazarın Ahilik prensipleri ve töresel zorunlulukları ile ilgili bilgiler verdiği bölüm ise oldukça ilgi çekicidir. Önce gerçek bir Ahiliğe geçiş töreni anlatıyormuş izlenimi veren yazar, tören bittikten sonra bunun çocuklar arasında oynanan bir oyun olduğunu gösterir.

Eserde, Ahiliğe geçiş töreninin en büyüğü on beş yaşında olan Söğütlü çocuklar arasında canlandırılması ve bu geleneğin bir çocuk oyununa çevrilmesi, Ahiliğin o dönemdeki etkinliğinin ve gücünün yansıması olarak kabul edilmelidir.

13. 2. Yâren

Türk Halk Kültüründe Yâren

Yâren meclisleri, 24 Oğuz boyunun temsil edildiği bir büyük başağa, bir küçük başağa ve 22 yârenden oluşur. Yâren teşkilatı günümüzde Ahilik ve Lonca teşkilatlarının görevini üstlenmiştir. Kelime anlamı kardeş, dost, arkadaş demek olan yâren, Türk örf, âdet ve geleneklerinin İslam ahlak ve fazileti ile bütünleşerek sevgi, kardeşlik, birlik ve beraberlik içerisinde yaşatılan millî kültür mirasımız, ilim ve irfan yuvası, edep ve terbiye ocağıdır (Absarlıoğlu 2007: 18).

Türkiye'nin birçok yöresinde kurumlaşmış olan yâren geleneği, çeşitli isimlerle yaşamaya devam etmektedir: Çankırı, Gerede ve Tırhala'da "Sohbet", Dursunbey'de "Barana", Safranbolu, Bartın ve Simav'da "Yâren", Kastamonu'da "Sıranâme/Erfane". Bolu ve Konya'da "Muhabbet", Aksaray'da "Ferfane", Senirkent'te "Gezek", Van'da "Oturmah", Ankara'da "Cümbüş", Soma'da "Yârenler", Antalya'da "Keyif", Akşehir'de "Sıra Yârenleri ya da Meydan Sırası Yârenleri" gibi (Cenikoğlu 1998: 16).

Geçmişe dair kültürel birikimin öğrenilmesi için ana ve babadan ders alınması gerekir. "Kız anadan öğrenir sofrâ düzmeyi, oğlan babadan öğrenir sohbet etmeyi" sözlerini destur edinen yârenler, geleneksel kültüre bağlı, iyi eğitilmiş gençler yetiştirmeyi amaçlar.

Topluluğa mensup kişilerde mertlik, cömertlik, misavirperverlik, yiğitlik, sır saklamak, kardeşlik, hoşgörü, helal kazanç, onurlu ve şerefli olmak gibi mezziyetler aranır (Cenikoğlu 1998: 106).

Büyük başağa, Hanlar Hanı ve Ahi Baba vekilidir. Hali vakti yerinde, idareciliği üstün seviyede yaşça yâranın hemen hemen en büyüğü olan büyük başağa, Yâranın en büyük idarecisi ve söz sahibidir. Küçük başağa ise Kayı boyu'nu temsil eder. Yâranın ikinci büyük idarecisidir. Esnaf teşkilatının esnaf kahyasıdır (Absarlıoğlu 2007: 7).

Yâren evinin özel bir şekilde düzenlenmesi gerekir. *Yâran odasının duvarları ve yerleri halı ile kaplıdır. Dışarı penceresi varsa kapalı bulundurulur. Girişte odanın tam karşı ortasında temsili de olsa bir ocak bulunur. Bu ocağın sağ tarafı Büyük başağaya sol tarafı ise Küçük başağaya aittir. Başağaların oturduğu yer diğer yâranlardan biraz daha yüksektedir. Üst üste iki üç minder konulur ve yaslanılacak kısımlara işlemeli büyük yastıklar takviye edilir. Odanın ve yâranın tertip ve düzeninden Küçük başağa sorumludur* (Absarlıoğlu 2007: 7).

Yâren meclislerinin en önemli işlevlerinden biri, yâren geleneklerine uymayanların cezalandırılmasıdır. İşlenen suçun boyutuna göre cezalandırma şekilleri değişir. En büyük ceza, suçlu kabul edilen kişinin yârenden ihraç edilmesidir. *İhraç kararı verilen kişinin yerine başkası alınmaz onun yerine temsilen bir ağaç kütüğü bırakılır. Başağalar muhakeme edilemezler. Ancak suçları var ise kendilerine iletilir, onlar da o suçun karşılığında cezayı kendilerine indirimsiz uygularlar. Bu da Başağaların müriüvvetindedir* (Absarlıoğlu 2007: 13).

Yârenlerin tamamı belli bir şekilde giyinirler. Ancak günümüzde yâren teşkilatlarında bu konulara dikkat edilmemektedir.

Kemal Tahir'in Romanlarında Yâren

Kemal Tahir iki romanında yâren geleneğine ve onunla ilgili bazı özelliklere değinir. Bunlardan biri yâren geleneğinin temelini oluşturan büyük başağalık ve küçük başağalık'tır. Yâren meclisini bu iki kişi yönetir. Önemli kararları onlar alır. Küçükağa, büyük başağanın yardımcısı pozisyonundadır.

Kemal Tahir, "Sağırdere" romanındaki dipnotunda başağalık ile ilgili şunları söyler: "*Çankırı köylerinde köy delikanlıları her sene bir "büyük başağa" (=Buna yiğitbaşı) da diyorlar.) bir "küçük başağa", bir de "çavuşbaşı" seçerler. Bunlar delikanlıları çeker çevirir. Gittikçe değerini kaybeden eski bir Ahi yasası olsa gerek...*" (Sağ: 46).

Başağaların seçilmesi demokratik bir şekilde olur. Ancak başağalık yapabilmenin belli şartları vardır. Başağaların hali vakti yerinde, toplum içinde sözü geçen, güvenilir kimseler olmaları gerekir. "Körduman" romanında Yamören köyünde yapılacak bir başağa seçiminden söz edilir:

-Yamören köyünün on üç yaşından otuz yaşına kadar bütün gençleri "Başağa"ları seçmek için Himmet Çavuş'un odasına toplanmışlardı (Kör: 150).

Başağalık seçiminin yapılacağı gün, yâren odası güzel bir şekilde döşenir:

Oda seçim şerefine gerçekten, iyi döşenmişti. Sedirlere yayılı şiltelerle döşeme kilim örtülü... Dört köşede dört lamba yanıyor, ortadaki soba harıl harıl harlamakta... Kapıdan girince sağa düşen sedirin baş tarafına Büyük Başağa Battal, onun karşısına sol sedirin başına da Küçük Başağa Murat kurulmuştu (Kör: 150).

Genel olarak yârenlerin giyim kuşamları diğer insanlardan farklı ve özeldir. “Körduman” adlı romanda özellikle yâren toplantısının ilk gecesine katılanların giyimlerine daha fazla özen gösterdikleri anlatılır:

Herkesin sırtında “Yâren” toplantısının ilk gecesi şerefine bayramlık, düğünlik elbiseler vardı (Kör: 150).

“Körduman” romanında bir zamanlar başağalık yapan, ancak işlediği suçlar nedeniyle yâren meclisinden ihraç edilen Hocaların Hasan adlı roman kişinin bağışlanması istenir:

-Başağa, bu sene Hocaların Hasan’ı bağışlayalım. -“Yarenin heybetinden” Remzi’nin sesi titriyordu:- Bu yıl bağışlayalım. “Yetti, elverir!” diye yakınmakta... (Kör: 151).

Anlatı kahramanlarından Korucu Ali, Hocaların Hasan’ın işlediği suçları sıralayarak affedilmemesi gerektiğini savunur:

-Her yıl bunun lafını ederler! Hasan bağışlanır mı imiş? Başağa yaptık, başımıza çıkardık, delikanlının parasının yedi. Fazladan ötekini, berikini, birbirine düşürdü. Az kalsın, köy delikanlısı iki bölük olacaktı (Kör: 151).

Neticede Büyük başağa, Hocaların Hasan’ın affedilmesi meselesini bir sonraki yıla bırakarak konuyu kapatır.

Yâren toplantılarına davet edilen misafirlerin kahvelerini içtikten sonra kalkmaları gerekir. Bunu bilmeyen ya da bilmezden gelen misafirlerin kalkması için yârenler tarafından bazı geleneksel uygulamalar yapılır. *Çankırı yöresinde başağanın onayıyla böyle bir misafire küllü kahve ikram edilir. Yine kalkmazsa, bu sefer süpürge üzerine misafirin ayakkabıları konularak yâren odasında misafirin önüne bırakılır. Yine gitmezse bu kez çavuş ve iki yârenin da yardımı ile kol ve ayaklarından tutularak yâren evi dışına çıkarılır (Absarlıoğlu 2007: 11).*

Romanlarda yâren toplantısından ihraç edilen yârene, geleneksel bir biçimde kalkması gerektiği hatırlatılır. Yukarıda anlatılanlardan biraz farklı olan bu uygulamada süpürge ve ayakkabılar araç olarak kullanılmıştır:

*-Yoluyla, “Kalk git” dedik. Aldırılmaz. **Ayakkabılarını** önüne çevirdik, aldırılmaz. Yıkıl git be adam! Gitmez! Yamaklar **süpürge** ile önünü süpürdüler. Sopa yiyeceğini aklı kesmeden defolmadı. Hey Allah! Adam kısmısı, önüne ayakkabıları çevrilir de sıçrayıp gitmez mi? (Kör: 152).*

Yâren meclisinde dargın olan kişiler barıştırılır. “Körduman” romanında Vahit ile Topal İsmail adlı roman kişilerinin yâren toplantısında barıştırıldıkları görülür. Barışma esnasında küçük olan, büyüğün elini öper:

Vahit, elini uzatmış kibirle bekleyen Topal İsmail’in önüne gitti. Elini alışkanlıkla öpiüp başına koydu (Kör: 157).

Yâren toplantısı yapılmadan da başağaların dargın olan kişileri barıştırma vazifeleri vardır:

-Küçük başağa değil mi? Başağa kısmı, odalarda mı oturacak? Hayır!.. Kavgalıları barıştıracak... (Sağ: 46).

Romanlarda yâren meclisinin yaptığı işler ve bu işler için harcanan paralar hakkında bilgiler verilir, gelir ve giderler üzerinde konuşulur:

-Arkadaşlar! Bu yıl köyümüzde altı tane düğün olmuş. Bundan başka Şehime karı, başka bir köye kızını gelin vermiş. Bizim köyün düğünlerinden, görev başına onar kayma delikanlı parası alınmış. Nah, işte şurada, altmış kayma yazılı. Kızını başka köylere gelin veren Şehime alçağından da 15 kayma almışız (Kör: 152).

-Düğünlerde meydan idare etmek zor... Komşu köylerden on beş, yirmi, sırasında, otuz kırk delikanlı gelir. Ağırlayacağız. Köy, köye düşman olur. “Sinsin”de kavga ettirmeyeceksin! Güreşlerde maraza çıkmayacak (Kör: 156).

-Giderimize gelelim: İki kere Sımcak köyü delikanlısını çağırmışız! Kahve, çay, şeker parası, iki kaymamızı götürmüş. Bir kez Dereboyu köyü, bir kez de Yamanlar delikanlısını okumuşuz. Birer buçuk liramızdan, üç liramızı yemişler. Afiyet olsun... Bir kez de Sımcak delikanlısına yemek verilmiş. Koyun kestirilmiş! İyi bir iş! Onlar da bize yemek döktüler. 12 lira harcamışız. Sonra sekiz günlüğüne karı kiralanmış. Şurada oynatmışız. Bunların tutarı: Kırk bir lira otuz kuruş! Allah razı olsun girdimiz 75 kayma, çıktımız 41 lira 30 kuruş... Geriye 23 lira 70 kuruş kalıyor... Fırıldoğan Halit Ağa’ya beş lira, Çobanın Osman Ağa’ya beş lira... Hepsi on lira borç vermiş yâren... (Kör: 153).

Romanda yâren meclisi, elinde kalan parayla delikanlıların eğlenmesi amacıyla kadın getirtmeye karar verir:

-Geçen yıldan delikanlının şu kadar parası arttı. Yirmi dört liranız var. Bu para, bizim değil, sizin... Karı getirelim, dersenez, Peki! İştahınız varsa getirelim. Güleriz, eğleniriz, yeriz, içeriz. Sonunda karıyı götürür, bırakırız! (Kör: 158).

Yâren geleneği ile ilgili olarak belirtilen hususlardan biri de yârenlerin oturma şekilleridir. Bütün yârenlerin büyük başağının oturduğu şekilde iki diz üzerine oturmaları zorunluluğu vardır. Başağa oturma şeklini değiştirmeden hiçbir yâren farklı şekilde oturamaz. Romanlarda bu gelenekle ilgili uygulamaya rastlanır:

-Başağa! İznin olursa arkadaşlar dizlerini değiştirsin! Hep yorulduk.

Battal karşılık vermeden ayak değiştirdi. Bütün delikanlılar da ona uyararak atlarındaki sol bacaklarını dikip sağ bacaklarını altlarına aldılar (Kör: 154).

Yukarıda alıntıladığımız cümlelerden roman kişilerinin iki dizleri üzerine değil, sol bacakları altta, sağ bacakları dik bir biçimde oturduklarını ve daha sonra başağının izniyle sol bacaklarını dikip sağ bacaklarını alta aldıkları görülür.

Romanda küçükbasağa olan Murat, görevini işleri nedeniyle önümüzdeki yıl yerine getiremeyeceğini dile getirir ve yerine başkasının seçilmesini ister. Yârende bulunanlar, uygun buldukları bir kişiyi küçükbasağa seçerler:

*... bundan böyle, Nail Ağa, **yiğitbaşımız!** (Kör: 156).*

Değerlendirme

Kemal Tahir'in romanlarında yâren geleneğine “Körduman” ve “Sağırdere” adlı romanlarında yer verilerek köydeki bir yâren meclisinin seçimi ve etkinlikleri dile getirilir. Başağalığın görev ve sorumlulukları, zorlukları anlatılarak, yâren meclisinin sosyal bir görev üstlendiğine roman kurgusu çerçevesinde değinilir.

Erkekler tarafından oluşturulan yâren meclisi, belli kuralları olan sosyal bir kurumdur. Köyde yaşanan bütün gelişmeler başağaların kontrolündedir. Yâren, ız alıp vermeden komşu köylerin delikanlıların ağırılanmasına, darginların barıştırılmasından ihtiyaç sahiplerine borç verilmesine kadar sosyal içerikli birçok konuda bizzat görev alır. Bu arada bu görevleri yerine getirirken kendi aralarında eğlenmekten de geri kalmazlar.

Yazarın Çankırı yöresindeki insanların yaşamını konu alarak yazdığı ve birbirinin devamı niteliğinde olan “Sağırdere” ve “Körduman” adlı romanlarda, yörede yaşayan geleneklerden biri olan yâren geleneğine yer vermesi doğaldır. Bu gelenek ve geleneğe ait birçok uygulamanın romanlarda yer almasının, roman kişilerinin sosyal kimliklerinin belirlenmesinde ve kültürel dokunun ortaya çıkmasında fayda sağladığı düşüncesindeyiz.

14. Bayramlar, Törenler, Kutlamalar

Dinî Bayramlar

Türk Halk Kültüründe Dinî Bayramlar

Türk Halk kültüründe dinî bayramlar olan Ramazan ve Kurban Bayramları geleneksel bir takım tören ve kutlamaları beraberinde getirir. Ramazan Bayramı, ramazan ayı boyunca tutulan orucun bitiminden sonra başlar ve üç gün sürer. Kurban Bayramı ise dört gündür. Bu bayramda koç, koyun, inek gibi bazı hayvanlar kesilerek etlerinin büyük bir bölümü ihtiyaç sahiplerine dağıtılır.

Bayram kutlamaları, özellikle çocuklar için çok anlamlıdır. Bayramlık kıyafetlerini giyen küçükler, bayram boyunca komşu ve akrabalarından şeker ya da para toplarlar. Büyükler, bayram günlerinde yaşça kendilerinden daha büyük olanları ziyaret eder. Günümüzün modernleşme serüveninden olumsuz olarak etkilenen bayram tören ve kutlamaları, eskisi kadar canlı bir şekilde yaşatılamamaktadır.

Kemal Tahir'in Romanlarında Dinî Bayramlar

Kemal Tahir, anlatılarında yer yer yukarıda bahsettiğimiz bayram geleneklerinden söz eder:

-Bugün salı... fazladan arife... (EŞM: 7).

Türbenin karşısındaki Binbirdirek Meydanında bayram yeri hazırlanıyordu (EŞM: 17).

Ak sarıkları, bayram alışverişine giden kadınların kara çarşafı arasında kar topları gibi yuvarlanıyordu (EŞM: 14).

-Bize bayram şekeri mi getirdin? (EŞM: 61).

-Mübarek bayram gecesi bela mısın? (EŞM: 72).

Bazısı tabii uzun, bazısı küçük pusulalar... Bayram tebrikleri... (Nam: 310).

Anlamaz n'oldüğünü çokcağızı; tanımaz çünkü üç ayaklıyı, sanır efendim bayram salıncağı (Kurt K: 261).

Romanlarda bayram kutlamaları ile ilgili olarak bayramdan önceki günü ifade eden “arife”, bayram yeri, bayram alışverişi, bayram şekeri, bayram gecesi, bayram tebriği ve bayram salıncağı ifadeleri bulunur.

Bayramlardaki en önemli geleneksel davranış biçimi “bayramlaşmadır” Bayram namazından itibaren dışarıda karşılaşan insanlar, birbiriyle bayramlaşır. Bayram günlerinin önemli bir fonksiyonu da küskünlerin barışmasıdır. Romanlarda

bayramlardaki geleneksel davranış biçimi olan bayramlaşmaya ve dargınların barışmasına değinilir:

Çoluk çocuklarıyla beraber bayramlaşmaya gelenlerin sabahtan akşama kadar ardi alınmadığı gibi, bunların içinde yatanlar da bulunduğundan, kaçaklar, dört gün bayramı, Şehzade'nin kitap odasında kilitli geçirdiler (Kurt K: 114).

Önümüzde bayram var. Nasıl olsa, barışsınız (Nam: 255).

“Esir Şehrin Mahpusu” romanında esir İstanbul’u ve İstanbulluyu anlatan yazar, böyle olumsuz bir ortamda insanların bayram hazırlığı yapmaları karşısındaki duygularını roman kahramanı Kâmil Bey aracılığıyla dile getirir:

Düşman ayağı altına düşmüş bir şehrin bayrama hazırlanması Kâmil Bey’e birden dokundu (EŞM: 16).

Ramazan Bayramı’nın halk arasındaki yaygın isimlerinden biri “Şeker Bayramı”dır. Yazar, “Şeker Bayramı” ifadesini anlatılarında iki yerde kullanır:

Yakın tarihe rastlayan bir Şeker Bayramı da imdada yetişti (Dam: 40).

Bu insanlar, şeker bayramını değil de, iki ay önce hazırlanan ikinci İnönü zaferini kutlamaya hazırlanmasınlar? (EŞM: 189).

Kurban Bayramı ve kurban edilecek hayvanla ilgili ritüellere değinen yazar, halkın dinsel görevlerini yerine getirirken çeşitli geleneksel davranış kalıpları geliştirdiğinden bahseder:

Kurban Bayramı yakın değil ki “kurbana hazırlanmakta” diyessin (RYK: 93).

Kurban bayramlarında, bazı İstanbul konakları bu kârlı işe bir parça sarık, tütsü, kurbanın gözünü bağlayan beyaz tülbent ve dua ile bir şeyler ilavesine çalışırlardı (Karılar K: 241).

“Kelleci Memet” romanında köyde Ramazan ve Kurban Bayramlarının nasıl yaşandığını anlatır:

-Türkçesi, ben bizim köyde aklımın saracağı bir bayram namazı görmedim. Adam sırasındakiler Camili’ye giderler. Bayram sabahı, köy yerinde her günkü gibi er kalkarsın. Gün doğmadan damı iyice küür, tezeğini tezek yerine atarsın. Öküzü, eşeği sularsın. Atı olan atını tumar eder. Karılar su çekerler pınardan... Vakıtlılar bayram yemeği çıkarır. Bu dediğim Ramazan Bayramı... Kurban geldi mi, köy yerinde her ev kendi başına kurban kesemez. Bir kabile, birkaç kabile bir yere birikir. Kabile

olmayanların da toplandığı vardır. Ortaklaşım öküz keserler. Kart öküz... Ya da bir koç kesilir. Kabilesine toplanmayanlara tellal çağırırlar, şu evde et yenecek... (KM: 241).

Romanlarda belirtilen tüm bayram gelenekleri, kutlama şekilleri günümüz halk kültüründe yaşamaktadır.

Kadir Gecesi

Kadir Gecesi, Kur'an-ı Kerim'in indirilmeye başlandığı gecenin adıdır. Bu gecenin ne vakit olduğu hakkında çeşitli görüşler vardır. Birçok din âlimi, Kadir Gecesi'nin ramazan ayının 27. gecesi olduğu görüşündedirler. Öte yandan bu gecenin ramazan ayının 20'sinden sonraki tek gecelerinde aranması gerektiğini söyleyen âlimler de vardır.

Halk arasında "Her geceyi kadir bil, her gördüğünü Hızır bil" sözüyle Kadir Gecesi'nin önemi anlatılırken, bu gecenin tam olarak hangi güne rastladığının bilinmeyişi de dile getirilmiş olur. Onun için Müslümanların duaların kabul olacağına inanılan Kadir Gecesi'ni yılın tüm gecelerinde aramaları ve her geceyi bir Kadir Gecesi'ymiş gibi dua, tövbe ve ibadetle geçirmeleri tavsiye edilmiştir.

Kemal Tahir'in eserlerinde Kadir Gecesi, kutsallık yönü defalarca dile getirilerek anlatılır. Halk kültüründe işi yolunda giden insanlar için kullanılan "Anan seni Kadir Gecesi doğurmuş" sözü romanlarda sıklıkla tekrarlanır.

*-... anan seni **Kadir gecesinde** doğurmuştur (DA:256).*

*-Anan seni **Kadir Gecesi'nde** doğurmuş...*

*-Doğurmaya Kadir gecesinde doğurdu ya, Ömer Derviş, biz **Kadir gecesi** doğmuşluğun üstesinden gelici değiliz (KM: 198).*

*Ulan aferin! Ulan domuz Parpar, anan seni **kadir gecesinde** doğurmuş! (Köyün K: 25).*

*-Haydi anan seni **kadir gecesinde** doğurmuş, muhtarınızı buluver (Köyün K: 165).*

*Meğerse Karı bey seni **Kadir gecesinde** doğurmuş... (Nam: 14).*

*Hey benim hemedânî kısrak! Anan seni **kadir gecesi** doğurmuş!" (YY: 171).*

*-Neyse, anası bunu **Kadir gecesi** doğurmuş ki, Lütfü Bey'i buldunuz (YA: 221).*

*-Güldü, "Ulan Gazeteci Murat! Anan seni **Kadir gecesi** doğurmuş... Sevin de kimseye söyleme! (YA: 258).*

***Kadir geceleri** 7.000 kandil yakılır burada... (YS: 195).*

Yukarıda metinlerden alıntıladığımız cümlelerden Kadir Gecesi'nde doğmuşluğun birçok romanda aynı düşünceyle dile getirildiği görülür. Romanlarda adı geçen ve anasının Kadir Gecesi doğurduğu söylenen kişiler, şanslı kişilerdir. Tüm işleri yolunda gider. Aksilikler, sıkıntılar onları bulmaz ve hayatlarını diledikleri gibi yaşarlar.

Kutsal Günler ve Aylar

Genel olarak cuma günü Müslümanlarca kutsal kabul edilir. Bazı Müslüman ülkelerde cuma günü tatildir. Cuma gününün en belirgin özelliği, öğle namazından önce cuma namazının kılınmasıdır. Romanlarda anlatı kahramanlarının cuma gününden “mübarek cuma” şeklinde söz etmeleri, halk kültüründe yaşayan cuma gününün kutsallığıyla ilgilidir:

Unutulur gibi değil, bir mübarek Cuma günü idi (Dam: 99).

-Bir mübarek cuma günü, sabahleyin polisler, zaptiyeler beni ortalarına aldılar (EŞM: 271).

-Ulan mübarek cuma günü namaz kılmadan nereye gidiliyor, gâvur dölleri? Bu nasıl bir laf? (KM:320).

Günlerden bir mübarek Cuma günü... (YY: 42).

Bu mübarek Cuma günü (YS: 116).

Romanlarda cuma günleri kılınan cuma namazından da söz edilir:

'Gayri adam oldun sayılır rezil!' dedi, 'vaktini bilirsin de Cuma namazlarını kaçırmazsın'... (YY: 208).

Arabî aylardan olan recep, şaban ve ramazan halk arasında “üç aylar” olarak nitelendirilir. Üç ayların namaz kılmak, oruç tutmak gibi ibadetlerle geçirilmesi gerektiğine ve ve bu aylarda yapılan duaların makbul olduğuna inanılır.

Roman kişileri, üç ayları sadaka toplamak için bir vesile olarak görürler:

-Üç aylarda cerre çıkıp beyaz mecdiyeleri kemere dizmeyi ne yapalım? (Köyün K: 119).

-Üç aylara şurda bir şey kalmadı (Köyün K: 155).

Romanlarda Ramazan ve Kurban Bayramı, geleneksel şekillerde değerlendirilir. Kadir Gecesi'nin hayır ve bereketi söz konusu edilerek cuma gününün kutsallığı ile üç aylardan yararlanmanın yolu anlatılır. Roman kişilerinin davranış kalıpları, halk kültüründe bilinen ve yapılanlarla aynıdır.

15. Oyun, Eğlence ve Spor

Çocuk Oyunları

Çocuk oyunları, çocukların hoşça vakit geçirmeleri ve eğitimleri açısından oldukça önemlidir. Teknolojinin ve oyuncak sektörünün gelişmediği dönemlerde çocukların eğlenmelerini sağlayan oyunların bir kısmı, günümüzde unutulmaya yüz tutmuştur. Çocuğa kuralları, disiplini, birlikte iş yapmayı, paylaşmayı öğreten, eğitici nitelikli oyunların yerini günümüzde televizyon, bilgisayar, internet oyunları ve çeşitli oyuncaklar almaya başlamıştır.

Yazar, romanlarında azımsanmayacak ölçüde çocuk oyunlarına yer verir. Bu oyunların bir kısmı (aşık ve yüzük oyunu) unutulmaya yüz tutsa da diğer oyunlar (kaymaca, el kızartmaca) yetişkinler arasında bile hâlâ ilgi görmektedir. Biz burada aşık ve yüzük oyununun nasıl oynandığı hakkında bilgi vereceğiz. Günümüzde oynanmaya devam eden oyunların nasıl oynandıklarıyla ilgili bilgi vermeyi ise gerekli görmüyoruz.

Aşık Oyunu

Bu oyun daha çok erkek çocuklara ait olup dört beş kişi tarafından oynanır. Aşık kemiğinin dört yüzünün birer adı vardır: Aç, tok, bey, eşek. Aşığı atacak çocuk önce öteki çocuklardan birinin adını söyler. Meselâ

-Orhan ne kişi:

Bundan sonra aşığı atarak bakar. Aşığın hangi tarafı üste gelmişse ona göre cevap verir. Mesela

-Tok kişi

Tekrar sorar:

-Tokluğu neden?

Yine aşığı atarak bakar. Hangi tarafı üste gelmişse ona göre cevap verir:

-Beylikten.

Bir daha sorar:

Olup olacağı nedir?

Aşığı atıp baktıktan sonra bu soruyu da cevaplandırır:

-Aç oğlu aç!

Aşığı atar, çocuk bundan sonra başka bir arkadaşının adını söyler ve aşığı atarak yukardaki tekerlemeler tarzında cevap verir (Bayrı 1972: 235, 236).

Dede Korkut'ta aşık oyunu oynandığı görülür: “*Meger sultanun Dirse Hanun oğlançuğı üç dahu ordu uşağı meydanda aşuk oynarlar idi*”, “*Altun aşuk oynar Sancıdanu bigleri*” (Ergin 1997a: 81, 237)

Boratav, aşık oyunu gibi bazı oyunların Anadolu geleneğinde iki kültür etkeninin, yani Orta Asyalı Türk ve eski Anadolu geleneklerinin buluşmalarını ve bundan çıkacak sonuçları incelemek bakımından büyük önem taşıdığından bahseder (Boratav 2003: 314).

Yazar, aşık oyununa iki farklı romanında değinir:

-*Köslük meydanında âşık oynamaya oturmalı... “Cuk atayım” diye çabalarken başına dikilmeliyim ki...* (DA: 102).

Aşık oyununda oğlanların yumurtaları ile yağlı ekmeklerini ütiyor, korunun kuytularına kurduğu tuzakların kuş etleriyle çıkasınca canını besliyordu (Köyün K: 90).

Yüzük Oyunu

Oyuncular bir yerde otururlar. Bunlardan biri bir yüzük alır, avucunun içine koyar. Sonra da bu yüzüğü havaya fırlatır ve elinin üstüne düşürür. Bundan sonra elinin üstündeki yüzüğü yavaş yavaş oynatarak başparmak müstesna olduğu halde öteki parmaklarından birine geçirmeye çalışır. Bu oyunda küçük parmağa “Emredici”, yanındakine “Affedici”, onun yanındakine “Dayak atıcı” denir. Oyuncu yüzüğü elinin üstünden düşürmeden adları olan parmaklarından birine geçirmeği başarırsa oyunu kazanır. Yüzüğü parmaklarından birine geçiremeyen veya elinin üstünden düşüren çocuk hakkında ceza tatbik olunur. Cezayı, yüzüğü küçük parmağına geçirmeyi başaran çocuk verir. Yüzüğü orta parmağına geçiren çocuk hiddet ve şiddet gösterir. İşaret parmağına yüzüğü geçiren çocuk ise birkaç yumruk atar. Oyunu kaybeden, nihayet yüzüğü, küçük parmağın yanındaki parmağına geçiren çocuk tarafından affedilir (Bayrı 1972: 236).

“Yüzük oyunu” yazarın köy romanlarından biri olan “Sağırdere”de yer alır. Burada, yazar, roman kişilerinin yüzük oynadıklarını ortaya koyarken oyun hakkında herhangi bir bilgi vermez:

Sahi, pelvan! Yüzük mü oynuyorlar! (Sağ: 23).

Diğer Oyunlar

Romanlarda “üç taş”, “el kızartmaca”, “kaymaca”, “üç adım”, “taş atma”, “güreş”, “değnekten atlarla cirit” ve “top” oyunlarından da söz edilir:

Romandaki erkek kahraman, karısıyla “üç taş” oyunu oynamak ister ve ona bu oyunun kurallarını öğretir:

Mahir efendi, kilimin bir ucunu kaldırarak kalın marangoz kalemiyle tahtaya bir üçtaş çizgisi çizdi. Cansesa'ya oracıkta üçtaş oyununun pek basit olan kaidelerini öğretti (BMK: 66).

Türklerin ata sporu olan cirit, çocuklar arasında ilgi görür. Romanlardaki çocuk kahramanlar, değnekten atlara binerek cirit oynarlar:

Küçük çocuklar, kebab sevinciyle bağırsarak değnekten atlarda cirit oynarken... (DA: 436).

Top, çocukların en çok sevdiği oyun aracıdır. Topun olmadığı zamanlarda çocukların içi kırpıntı dolu bez toplarla oynamaları, topun çocuklar arasında ne kadar çok sevildiğini gösterir.

Top... Top beyler, lastik top... Yumruğum kadar bir lastik top ama cami avlusunda oynayan veletler için dünya kadar büyük... (HŞİ2: 578).

Savaş yüzünden lastik top bulunamıyordu. Mahallede biz, içi kırık dolu toplarla ya da annelerimize diktirdiğimiz bez toplarla oynuyorduk (YA: 415).

Romanlarda herhangi bir araç ya da malzeme gerektirmeyen oyunlardan da bahsedilir. Yazarın “Körduman” ve “Sağırdere” romanındaki çocuk kahramanlar, “el kızartmaca” ve “kaymaca” oynarlar:

-Yemek hazırlanıncaya kadar Vahit'le Hacer el kızartmaca oynadılar (Kör: 205).

Birkaç çocuk Sağırdere'nin buzları üzerinde kaymaca oynuyorlar, itişiyorlardı (Sağ: 40).

Sosyal, kültürel, dinî, askerî ve siyasi işlevleri olan Ahilik teşkilatı da “Devlet Ana” romanında çocuklar arasında oyunlaştırılır: (Bkz. Ahilik).

... daha kabacaları takma sakallar takma bıyıklarla Ahi derneği kurmaya hazırlanıyorlar... (DA: 436).

Halk kültüründe çocuklar arasında hâlâ yaşayan birçok oyun, romanlardaki olay akışına zenginlik katmak amacıyla değerlendirilir. Oyunların romanlarda yer alması, roman kişilerinin eğlence anlayışlarını göstermesi açısından ayrıca önem taşır.

Büyüklerin Oyunları, Eğlenceleri

Avcılık

Türk Halk Kültüründe Avcılık

Türk Halk Kültüründe, özellikle eski dönemlerde, avcılığa dair geleneklerin yaşadığı bilinmektedir. Günümüzde, kimi çevrelerde av hayvanlarına ve avcılığa karşı duyulan ilgi; avcılık üzerine anlatılan anekdotların, fıkraların dilden dile dolaşması, geleneksel av anlayışının kültürümüzdeki önemini göstermektedir.

Geleneksel kültürde avlanmak bir sanattır. Avlanmanın oyun, spor ve eğlence özelliklerini bir arada taşıması, avlanmaya olan ilgiyi artırır ve onu bir tutku haline getirir.

Eski Türklerin toplum yaşayışında av, avcılık ve av törenlerinin kutsal bir yeri vardır. Ölen bir kişinin tanrı katında ruhunu yüceltmek, öteki dünyada huzur bulmasını sağlamak amacıyla çeşitli törenler ve dinî ayinler yapılırdı. Sığır, Şeylan (Şölen) ve Yuğ denilen bu törenlerde “şaman”, “kam”, “baksi” ve “ozan” adı verilen sanatçılar koşuklar, sagular ve ilahiler söylerlerdi (Aslan 2009: 22).

Av ve avcılık olaylarının Türklerde bir savaş eğitimi, savaş uygulaması, coğrafi alanları tanıma, birlik ve beraberliği koruma, hoş vakit geçirme, eğlence, sıkıntı atma ve yiyip içme gibi ekonomik, sosyal, psikolojik ve stratejik boyutu bulunmaktadır (Aslan 2009: 4)

Moğollar ve Selçuklular avcılığa çok önem verirlerdi. Öyle ki avlanma ile ilgili bilgiler, Cengiz yasasına bile girmişti. Selçuklularda av merasimi ve eğlenceleri, av eti bulunması için başında emir bulunan bir makam tesis edilmiştir. Selçuklu padişahlarından Melikşah ve I. Alaaddin Keykubat'ın çok fazla av eti yedikleri için ölmüş olmaları dikkate değer (Oğuz 1976: 551, 554, 555).

Halk kültüründe önemli olan av geleneği ile ilgili olarak Dede Korkut hikâyelerinin çeşitli bölümlerinde önemli bilgiler bulunur. Baba dururken, oğulun tek başına ava gidemeyeceği, ava ilk kez çıkan genç için av dönüşü büyük bir toy yapıldığı, avlanan hayvanlardan pay vermek gerektiği anlatılarda dile getirilir (Gökyay 1973: CCCXI).

Halk hikâyelerinde ava çıkma, büyümenin, ergenliğe ulaşmanın sembolüdür. Anlatı kahramanları çeşitli nedenlerle ava çıkarlar: Herhangi bir sıkıntıyı dağıtmak, eğlenmek, hoş vakit geçirmek gibi.

Ülfetin hikâyesinde Ülfetin, Zernişah için olan üzüntüsünü dağıtmak için ava çıkar, Şah İsmail hikâyesinde; Şah İsmail, ava çıktığı sırada bade içer, Arzu ile Kamber hikâyesinde Kamber; biraz büyüünce bir ok yaptırarak ava çıkar, Yusuf ile Züleyha hikâyesinde Yusuf; dört kardeşi tarafından ava götürülür ve kuyuya atılır (Alptekin 2005: 335).

Ava giden avlanır; ava gelmez kuş olmaz, başa gelmez iş olmaz, av vuranın değil alanın, av köpeği avdan kalmaz, avcı ne kadar al bilse, ayı o kadar yol bilir; av avlayanın, kemer bağlayanın; gibi atasözleri ve avcı kediye kurnaz fare, avlayıp kuşlayıp getirmek, av avlandı tav tavlandı gibi deyimler avla ilgilidir.

Kemal Tahir'in Romanlarında Avcılık

Kemal Tahir, romanlarında halk kültüründe yaşayan av hayvanlarına ve avcılığa dair çeşitli unsurlara yer verir. Bu av hayvanlarının hangileri olduğu, avcı hikâyeleri, tavşan ve keklığın ne tür yöntemlerle avlandığı romanlarda anlatılır:

*-...şimdi bize söylesin bakalım, bunların memleketi **av yapar** mıymış?*

-Yapar ki bey, hiçbir şeye benzemez.

-Ne avı?

*-**Keklik... Tavşan... Geyik... Karaca... Yaban keçisi...** (YY: 113).*

Roman kahramanların av merakını bir dert, hastalık olarak görmeleri, avcılığın Türk kültür yaşamındaki etkisinin belirtilmesi açısından oldukça önemlidir:

-Bu hayvanlarla ne güzel av olur...

-Aman beyim sizde de avcılık var mı?

-Biraz...

*-**Bu derdin azı, çoğu olmaz.** Hangi avı seversiniz.*

-Yaban ördeği (Nam: 246).

Türk halk kültüründe bir zamanlar keklık avına çıkmak gençlerin en büyük zevki imiş. İncelediğimiz romanlarda kahramanların keklık avına olan tutkuları, keklığın nasıl avlandığı anlatılır:

*-...sabaha yakın da **keklığe gideceğim**... (Nam: 424).*

-Kekliği siperden mi avlıyorlar?

*-Siperden... Biz "**evsun**" deriz. Siper yeri vardır. Dişiyi çığırtkan koruz. Azgınlık sırasında, kancık sesine erkek kudurmuş gibi gelir. Önündekilerin düştüğünü görmez, silah sesini duymaz (YY: 113).*

Yazar, keklik avının Türk halk kültüründeki önemine değinirken sözlerini, iyi geçen bir av sonrası yörenin beyinin bir köy bağışladığının anlatıldığı bir anekdotla süsler. Ve ardından dişi kekliğin hüneriyle yapılan keklik avını dramatize eder:

-Bizim oralarda bir keklik metrisi için düğün bozulur. Hacı Tayyar Bey vardır... Bir gün keklik avına gitmiş. Av iyi olmuş. Bir akşam evvel de baklava yemişlermiş. “Şurada bana bir dilim baklava getirene ben ne vermem,” demiş. Evinin imamı meğerse heybesinde birkaç dilim baklava getirmişmiş. Çıkarıp bir dilim vermiş. Tayyar bey, bir dilim baklavaya bir köy bağışlamış. Keklik avı diyince beyim... Senin keklik öter. Durur öter, durur öter... Birdenbire yabana keklik sesi verir. Derken yaban erkek senin dişiye doğru döner. Dişi sesi, mübareği yumşaktan zincirle çeker gibi getirir. Mayanın üstüne sanki sarhoş gibi atılır. Gözü adamı görmez. Kulağı kurşun sesini işitmez. Arkadaşları düşerler, kan içinde çırpınırlar. O vurulana kadar kafese saldırır... Dişiler kuluçka zamanı, yumurtalarını erkekten saklarlar. Gider gizlice atarlar. Erkek keklik dişisiz kalınca deliye döner. Dişi sesine vurgun vurgun gelirler (Nam: 248).

Keklik, sadece dişi çığırkan kekliklerle değil, farklı yöntemlerle de avlanabilir:

Avın her çeşidine meraklıdır bizim dayı... Keklikleri bakarsınız çiftleyle avlamış, bakarsınız purlanta yüzükle... Beni severdi çocukluğumdan beri avcılığa yatkın olduğum için... Yanından ayırmazdı. Attığımı vurur olduğum zaman on birime yeni basmışım. Şimdi tanıdığım altın saat, o zamanlar atıp vurmamın armağanıdır (YS: 311).

Eserlerde dişi ve erkek kekliğin davranışları, roman kişilerince ayrıntılı bir şekilde anlatılarak keklik ve insan davranışları arasındaki benzerliğe dikkat çekilir:

Kekliğin dişisi kahpe karı gibidir beyim. Sesi güzel erkeğe tutulur. Kocasını bırakır da gider. Eşsiz kalan erkek öter. İlerde dişiyle gezen bir başka erkek keklik de o biçim cevap verir. “Benim de dişim yok,” diye yalan söyler. Yalan söyler ki üstüne gelmeye de, kavga çıkmaya... (Nam: 248).

Halk kültüründe avlanacak hayvanın türüne göre geliştirilmiş avlanma yöntemleri bulunur. Eserlerde iki farklı yöntemle yapılan tavşan avından söz edilir:

-O da iyidir ama ille tazi ile tavşan avı... Tazıyı saldınız mı? Peş peşe takılırlar. Tazi aman yetişti dersiniz. Tavşan şaşırma verir. Tazi ileri doğru yirmi adım fırlar döner. Tavşan gerisin geriye yolu tutmuş, elli adım ara bırakmıştır. Tazi toprağa

kapanır. Sanki tavşanda bir ip var, tazıyı kendisine çekiyor mübarek. İşte o sırada beyefendi, ömür çarkı dururmuş derler eskiden... Ömür çarkı deveran etmezmiş. Tazının nefesi körük gibi işler beyim, nefesin hışırtısı yaklaşıncaya tavşana Rabbim bir gayret verir. Hayvan sanki kopar. Tavşana aptal derler. İnanmayın. Çok akıllıdır. Mahsustan tazının ayakları yorulsun diye taşlı yerlere ağaçlara kaçar. Tazı düz yerde avı alır. Tavşan şaşırma verince kendini taşa, ağaç gövdesine vurup parçalayan tazıyı çok görmüştüm. Yani beyim tavşan avı erkekçedir, ya tazı kazanır ya tavşan (Nam: 246).

-Tavşanı atla kovar tutarız. Bizde tavşana kurşun sıkılmaz (YY: 113).

Yazarın sözünü ettiği bir diğer av hayvanı geyiktir. Geyik avını ayrıntılarıyla anlatmayan yazar, sadece geyiğin kurşunla avlandığına değinir:

-Kurşuna yazık... Kurşun karacaya, geyiğe, yaban keçisine atılır. Bizde geyik olur ki bey leşini bir çift manda çekemez. Bizim geyikler kayalık dağlarda yaşar. Yakınına adam sokmaz. Uzaktan atacaksın (YY: 113).

Türk halk kültüründe gelenekleşen av törenleri hakkında söylenen birçok fıkra vardır. Osmanlılar, Selçuklulardan devraldıkları avcılık geleneğini devam ettirmişlerdir. Osmanlı padişahlarından IV. Mehmet birçok avcı fıkrasının kahramanı olmuştur.

Tıpkı askerlikte yaşanan olaylar gibi avcılıkta yaşanan olayların da oldukça abartılarak anlatıldığı herkesçe bilinir. Romanda avcı ve köpeği ile ilgili anlatılan fıkroda, avcılarının bu yönüne dikkat çekilir:

-Sana bir avcı hikâyesi nakledeyim: Bir avcı köpeğini methediyor: “Bir gün yolda yürüyorlar. Hayvan durakladı. Kuyruğunu sallamağa başladı. Bu av gördüğüne delalet ya... Etrafta avın saklanacağı bir yer, bir çalı, bir kaya yok! Canım sıkıldı. İki amele çağırıp gösterdiği yeri kazdırdım. Bir buçuk metre aşağıda bir tağfur tabaka çıkmasın mı? Üzerinde tavşan resmiyle...” (HŞİ2: 509).

Roman kişinin “avcı hikâyesi” diye nitelendirdiği anlatı, bir avcı fıkrasıdır. Yazarın bir halk edebiyatı ürünü olan fıkrayı tanımlarken “hikâye” karşılığını kullanması, edebî türlerin ayırımını fazla önemsemediğini gösterir.

Avlanma ile ilgili bazı kurallar bulunmaktadır. Bunlardan biri de, sıradan insanlarla ağa-bey takımının avlanma şekillerinin bir noktada ayrılmasıdır. Yazar, avlanma ile ilgili bu geleneğe değinirken aynı zamanda ağa ve köylü arasındaki ayrıma da dikkati çeker:

-Delikanlı zamanlarında avcıdır. Babalarının yerine ağa oldular mı avı bırakırlar. Bizde ağadan, beyden adamların av alması arap atıyla, şahanla, atmaca kuşuydur (YY: 114).

Değerlendirme

Yazarın romanlarında ele aldığı avlanma geleneği çeşitli yönlerden değerlendirilebilir: Romanlarda tespit ettiğimiz avcılıkla ilgili anlatılar, halk kültüründe yaşayan avlanma geleneğinin özeti gibidir. Keklik, tavşan, geyik, karaca, yaban keçisi gibi av hayvanlarından söz eden yazar, keklik avını ve tazi ile tavşan yakalanmasındaki mücadeleyi âdeta resim çizer gibi anlatır. Çarpıcı bu anlatım, okuyucuda bir belgeselden kesitler sunulduğu izlenimi uyandırır. Roman kişilerinin avcılığa olan ilgi ve tutkuları, bizi bu geleneğin çok eski zamanlara uzanan tarihine götürür. Böylece avlanma ile ilgili birçok geleneğin geçmişten gelen bir birikimin sonucu olduğu da ortaya çıkar.

Cirit

Türklerin Orta Asya'dan Anadolu topraklarına taşıdıkları bir savaş oyunu olan cirit, at üzerinde ve değneklerle oynanır. Türklerin ata sporu sayılan cirit, günümüzde bazı yörelerde yaşatılmaktadır.

Cirit Oyunu'nda iki takım bulunur. Bu takımlar 70-120 metre genişliğindeki bir alanda karşılıklı olarak alanın en gerisinde 6'şar, 8'er veya 12'şer kişi olarak dizilirler. Ciritçiler bölgesel giyimleriyle atlarına biner. Sağ ellerine atacakları ilk ciriti, diğer ellerine de yedek ve yetecek miktarda cirit alırlar. İki tarafın birinden bir atlı öne fırlar, karşı dizinin önüne 30-40 metre kadar yaklaşır. Karşı tarafın oyuncularından birisinin adını seslenerek meydana davet eder. Sağ elindeki ciriti ona doğru savurur, sonra geri döner, atını kendi dizisine doğru mahmuzlar. Karşı tarafın davet edilen oyuncusu hızla onu takip eder, elindeki ciriti geri dönüp kaçan karşı taraf elemanına fırlatır. Bu kez ilk oyuncunun çıktığı sıradan diğer bir ciritçi onu karşılar. İkinci diziden çıkan, sırasındaki yerini almak için süratle yerine dönmeye çalışır (www.msxlab.org).

Yaralı Mahmut hikâyesinin SI-S2-S3 ve S7 varyantlarında anlatı kahramanı Mahmut'un cirit oynadığı görülür. Kıyafet değiştirerek Mahbub'un düğününe giden Mahmut, güveyin kardeşlerini ciritle öldürür. Stith Thompson'un Index'inde bulunmayan bu motif diğer halk hikâyelerinde çok az görülür. Sadece Tahir ile Zühre hikâyesinde bu motifin bir benzeri vardır. Bu hikâyede Zühre'nin babası, Tahir iyi cirit oynarsa kızını ona vereceği vaaşinde bulunur (Aslan 1990: 55, 56).

Eserlerde, bazı roman kişilerinin cirit oyununu oynadıklarına değinilirken bir yerde oyunun nasıl oynandığına dair bilgiler bulunur:

Ciride çıkar, az biraz güreşir, tabancayla, mavzerle attığını vururdu (BM: 21).

Kerim, konağa vardığı zaman Orhan Bey, selâmlık sayvanında, keskin hançeriyle düzgün meşe dallarından bahar ciritlerine değnek yontuyordu (DA: 227).

Arada bir ata hoplayıp ciritte çıkıyor, uzun boylu sürdüremese de, nice körpe yiğitleri meydanda fare gibi kovalayıp bunaltıyordu (DA: 297).

İlk geldiği günlerde, bütün fırsatlardan yararlanarak acı kuvvetini gösterip silahşorluktaki ustalığını ispatlayarak kendine barınak ararken, özellikle cirit meydanlarını kasmış kavurmuş, en yiğit ciritçilerin yüreklerine dehşet salmıştı. Gövdesinin hantal görüntüsü, ata binince kayboluyor, yerini şaşırtılacak bir çeviklik alıyordu. Değnek atışta biraz daha yumuşak, insaflı davranması söylendikçe azmış, birkaç delikanlıyı atından aktarıp sakatlamıştı (DA: 302).

Küçük çocuklar, kebab sevinciyle bağrışarak değnekten atlarda cirit oynarken... (DA: 436).

Koşu yaptırıp, cirit kurdurmayı da Çakır Kahyaların Ömer Efendi üstüne almıştı (Köyün K: 28).

Ciridi Ömer zibidisi gibi oynayan o zamana kadar görülmemişti (YY: 41).

Eserlerde, bazı roman kahramanlarının cirit oyununu çok iyi bilip oynadıklarından, bu alanda üstün başarılar sağladıklarından ve çocukların dahi değnekten atlar yaparak bu oyunu oynamaya özendiklerinden söz edilir.

Güreş

Güreş, tıpkı cirit gibi Türklerin ata sporlarından. Birçok halk anlatısında kahramanların güreştiklerinden söz edilir. Türk destanları, Dede Korkut hikâyeleri ve halk hikâyelerinde savaşıyor güreşen alp kadınlar ve erkekler bulunur:

Dede Korkut'ta beşik kertme nişanlı olan Beyrek ile Banu Çiçek'in güreştikleri görülür. Bu da bize Oğuzlarda hem kadınların hem erkeklerin güreşmeyi bildiklerini gösterir. Üstelik güreş teklifinde bulunan ve meydan okuyan, bir kadındır:

“İmdi gel senünile güreş turalım, dedi. Hemân Beyrek atdan endi. Karvaştılar, iki pehlevân olup bir birbirine sarmaşdılar. Beyrek götürür kıızı yere urmak ister, kıız götürür Beyregi yere urmak ister... Bu gez Beyrek kızun ince beline girdi. Bağdadı, arhası üzerine yere urdı. (Özçelik 2005: 481, 482).

Kaynağını tarihî bir olaydan alan Yaralı Mahmut hikâyesinde Mahbub Sultan, sırtını yere getirecek ve kendisini güreşte yenecek kişi ile evleneceğine yemin etmiştir (Aslan 2003: 208).

İncelediğimiz eserlerde güreş sporuna çeşitli vesilelerle değinilir:

*Ciride çıkar, az biraz **güreşir**, tabancayla, mavzerle attığını vururdu* (BM: 21).

*Sonra mahpus(ları) bahçeye çıkarmalarını emir buyurur, orada bir koltuğa kurularak **güreş** yaptırırdu* (Dam: 30).

*Eskiden iyi **pehlivanmış**. Bir **güreşte** beli zedelenmiş, tam on sene içinden kan gitmiş...* (Dam: 86).

*Kara taşı, **güreş tutacağı bir pelvan** gibi çevresinde dolanarak gözleriyle ölçüp biçti* (Dam: 265).

*...taş atmada **güreşte**, üç adımda çekişiyorlardı* (DA: 436).

*-**Güreş**, birinciye yürek işi... Kelleci gibiler güreş meydanının yanından mı geçebilir?..* (KM: 85).

*-Fazladan Murat Bey, seni, kendisine **başpehlivan** tutuyor* (KM: 85).

*Murat, köylü delikanlılarının karakucak **güreşte** yenilmekten ne kadar korktuklarını bilmediği için, Kelleci'nin korkusunu hem yadırgadı hem ayıpladı* (KM: 85).

*-Böyle bir **güreş**, duasız muasız açılır mı? Koş Cinci'yi bul, dükkândaysa, al getir. Şu yiğitleri **dualasın** güzelce...* (KM: 87).

*Yan yana durdurup biraz önce eğdirdiği çocukların sırtlarına yavaş yavaş vurarak **pehlivan** duasına başladı:* (KM: 87).

*Allah Allah bismillah... Burası er meydanıdır maşallah! **Güreşimiz** kıran kırana. Hasmin Kelleci'yse de, ey Recep pelvan, dur gayet merdane... Kelleci sen de iyi bak karşıdaki Recep pelvana. El elden demişler üstün... Göbek havaya gelince mızıklanma, bil ki yenik düştün... Karamanın koyunu... Acı kuvvet bozar oyunu. Sakın kendini tırpandan, kaz kanadından... Gücün yetmezse ayıp değil, pes et geç inadından... **Çengeli, kılçığı, sarmayı, kündeysi** unutma... Karşıdaki pelvandır, boş gösterirse de gevşek tutma... Peşkire, kazana bakmak yok... Üstteyim diye gerinme, alttayım diye yerinme... Er meydanına saldım iki can... Pirleri Hazreti Hamza pelvan... Hayda bre yiğitler hayda! Hayda Tanrı yardımcınız ola...* (KM: 87).

*-... **dış tırpan** oğlum... Dış tırpan çal ki, kütük gibi devrilsin...* (KM: 89).

-Sakin bunun niyeti “peşkabza” mı? Değil... “Ters kepçe” Aman “iç paça” olmasın uşak. Askerlikte biraz yağlı güreş öğrenmişti (KM: 90).

Ayrıca **güreş tutulacaktı**. Koşu yaptırıp, cirit kurdurmayı da Çakır Kahyaların ömer Efendi üstüne almıştı (Köyün K: 28).

İlkbaharda köy köy dolaşıp düğünlerde **güreş tutuyor**... (Köyün K: 58).

Köy yerinde delikanlılar **güreşir oynasırken** mutlaka kendilerinden çelimsizine dalmak isterler (RYK:11).

-Oğlan sana **paça-kasnak daldı, karakucağın pehlivan oyunuyla** senin şu koca göbeği havaya getirdi (RYK: 361).

Yazar, deve ve horoz güreşlerinden de söz eder. Deve güreşlerinin geçmişte sadece eğlenmek ve hoş vakit geçirmek için değil, gelecekte haber almak maksadıyla yapıldığına “Hayvanlarla İlgili İnanışlar” bölümünde değinmiştik. Bu da, deve güreşlerinin en az pehlivan güreşleri kadar eski bir geçmişi olduğunu kanıtlar. Yazar, romanda deve güreşini şöyle dramatize eder:

Birisinde deve güreştirdiler. Bilmem kimin (Aynalı devesi) kazandı. Aynalı deve, her tarafını kaplayan küçüklü büyüklü aynalara rağmen pek korkunç bir mahlûktu. Ağzını sımsıkı bağladıkları halde, dilini kırmızı bir torba gibi yan tarafından sarkıtmıştı. Güreşte birçok hareketi insana benziyor, hasmına adeta çelme takıyordu. İki erkeği birbirine düşürmek için, Kalûbelâ’dan beri herkesin kullandığı en kolay usule müracaat ediyorlar, araya aşıfte bir dişi deve sürüyorlardı. Yeleli erkeklerin güzelliği ve haşmeti yanında bu incecik tüysüz mahlûk, uğruna böyle dögüş edebilecek bir şeye benzemiyordu (BMK: 145).

-Pehlivan güreşlerinden sonra **deve güreşleri**, horoz dövüşleri, eşek yarışları tertipliyorlar (EŞM: 237).

-Cemiyet yararına **deve güreştiriyorduk** (EŞM: 279).

-Her cuma ve pazar olduğu gibi, üç gün bayramda büyük **horoz güreşleri** Şehzade başında Ferah tiyatrosunun arkasında yapılacaktır (EŞM: 114).

Değerlendirme

Özellikle “Kelleci Memet” adlı romanda güreş sporuna geniş yer ayıran yazar, güreşle ilgili “çengel”, “kılçık”, “sarma”, “künde”, “dış tırpan”, “peşkabza”, “ters kepçe”, “iç paça” gibi terimleri kullanır. Bu, roman kişilerinin geleneksel kültürde

yaşayan sporlara olan ilgi ve yakınlıklarının okuyucu tarafından bilinmesini sağlar. Deve ve horoz güreşlerine de değinen yazar, deve güreşini ayrıntılı bir şekilde anlatır.

16. Halk Oyunları

Türk Halk Kültüründe Halk Oyunları

Sanat ve kültür ürünü olan halk oyunları, halkın duygularının ve heyecanlarının estetik ve ritmik bir görünümüdür. Türk halk kültürü, halk oyunları açısından oldukça zengindir. Anadolu'nun çeşitli sosyal ve kültürel yapıya, farklı doğa koşullarına ve iklime sahip olması halk oyunlarının çok renkli ve çeşitli olmasını sağlamıştır.

Kol kola ve çok sayıda oyuncuyla oynanan oyunlarda geleneksel yaşam tarzının izlerini bulmak mümkündür. İnsanın tabiatla ve yabancı hayvanlarla olan mücadelesi, halk oyunlarının oluşmasında etkili olmuştur. Güney Doğu Anadolu yöresinde oynanan "Kurt ve Kuzu" oyunu, ekonomisi hayvancılığa dayanan bir topluluğun ürünüdür.

Günümüzde, halk oyunları millî bayramlarda -gösteri amaçlı olarak- oynanır. Yörelere göre değişen, özellikle kına gecelerinde, düğünlerde ve farklı özel günlerde oynanan belli oyunlar da vardır.

Erman Artun, halk oyunlarının kökeninin ilk insana kadar uzandığını ve büyüye dayandığını; ava çıkmadan önce yapılan toplu dansın, topluluğun güven duygusunu arttırarak kişiye, avına karşı üstünlük duygusu verdiğini söyler (Artun 2005a: 282).

İlk insan duygularını, düşüncelerini anlatabilmek için doğada bulunan canlıları çeşitli mimik ve hareketlerle taklit etmiş; bu mimik ve hareketler, zamanla seyirlik oyun niteliği kazanmıştır. Doğadan çeşitli şekillerde etkilenen insanoğlu, bu etkilenmelerini oyun ve inanç öğelerine katmıştır. İlkel av törenlerinde görülen büyü, maske ve dansta gelişen oyun veya doğumda, erginleme törenlerinde, evlenmede ve ölümdede dinsel büyüsel özlü danslar, halk oyunlarının eskiliğinin tarih öncesi dönemlere dayandığını göstermektedir (Artun 2005a: 283).

Halk oyunlarında oyuncuların tavrını etkileyen durumlar bulunmaktadır. Çok zor dağ koşullarında yaşayan ve çevresindekilere güven vermek, üstünlüğünü kurmak durumunda olan efelerle balıkçılıkla uğraşan Karadenizli erkeklerin veya Adana yöresi erkeklerinin tavrı farklı olacaktır. Bu farklılığa, iklimi, sesi, renkleri ve farklı olan çevre koşulları, üretim ilişkileri ve bunlardan kaynaklanan sosyal, kültürel, duygusal ilişkiler yansıtacaktır. Örneğin; Yörük ve Türkmen kadın oyunlarında görülen hareket

özgürlüğünü, dönmeler ve kol açılarındaki genişliği Kütahya, Eskişehir gibi yörelerdeki kadın oyunlarında görmek çok zordur (Artun 2005a: 286).

Kemal Tahir'in Romanlarında Halk Oyunları

İncelediğimiz romanlarda, Anadolu'nun farklı yörelerinde oynanan çeşitli oyunlar tespit ettik. Bunlar, “Sinsin”, “Kasap Havası”, “Halay”, “Çiftetelli”, “Çiçekdağı”, “Zeybek”, “Hora”, “Hürünü”, “Sepetçi oğlu” gibi oyunlardır. Burada adı geçen oyunların bazıları hakkında bilgi vermek istiyoruz:

Sinsin Oyunu

Sinsin oyununun Orta Asya'dan gelen Türklerin bıraktığı izlerden veya Şamanizm'in kalıntılarından birisi olduğu söylenmekle birlikte, kökeninin nereye dayandığı tam olarak bilinmemektedir. Özellikle Orta Anadolu düğünlerinde oynanan bu oyun, yiğitlik, cesaret ve çevikliği ortaya koyar (Akpınar 2005: 128).

Sinsin yakılan ateş etrafında “Köroğlu” isimli halk türküsü eşliğinde ve daha çok orta yaştaki kişiler tarafından bireysel olarak oynanır. Önce meydana yiğitliğini, cesaretini belirterek sağ eli havada, sol eli arkasında sekerek üç dört adım ileri, iki adım geri gelmek üzere, çalan müziğin ritmine uygun olarak hareket eden ve ateşin etrafında sola doğru dönen biri çıkar. Bu oyuncunun ateş etrafında en az bir tur dönmesi gerekir. Yine aynı biçimde cesaret, yiğitlik ve çeviklik gösteren başka birisi, ortada dönen kişinin kendisini göremeyeceği şekilde hazırlanır ve yanan ateşin üzerinden atlayıp, oynayanın karşısından gelerek, onu meydandan kovalar ve yakalayabilirse arkasından elinin iç kısmı ile sırtına vurur. Bu arada ortada dönen birisi güveyin (damat) karşısına gelerek onu tahrik edip onamaya davet eder. Eğer güvey çıkmazsa sırtına vurarak zorla çıkarırlar. Ortada dönen oyuncunun arka tarafından oyuna girip haberi yokken vurmak, kaçarken arkasından tekme savurmak ayıp sayılır ve yapanlar kınanır (Akpınar 2005: 128, 129).

Orta Anadolu yöresi düğünlerinde oynanan Sinsin oyunu, romanlarda ayrıntılı bir şekilde anlatılarak oyunun kuralları, oynama şekli, oyunu oynamanın zorlukları dile getirilir:

*Yıldız Ulak, **sinsin** oyununa çıkmış da ateşin çevresinde pertav edecek oyuncuya meydan okuyormuş gibi dürbünü tutan elini havada çevirdi (BÇ: 383).*

*-Davul-zurna **Sinsin havası** vurur. Ortada ateş, dağ gibi yanar. İşte o sıra, ben başlarım kıvrınmağa... (Kör: 143).*

-*Düğünlerde meydanı idare etmek zor... Komşu köylerden on beş, yirmi, sırasında, otuz kırk delikanlı gelir. Ağırlayacağız. Köy, köye düşman olur. “Sinsin”de kavga ettirmeyeceksin!* (Kör: 156)

Gece meydanda dev gibi “Sinsin” ateşi yakıldı, Muhtar Kadir Ağa bile oyuna katılıp Mahir Ağa'nın ensesine iki tane sille yetiştirdi (Köyün K: 28).

Aşağı mahallede, Himmet Çavuşun odası önündeki meydana geldikleri zaman Sinsin oyunu epey kızışmıştı. Orta yerde çam dallarıyla yakılan kocaman ateşi Yamören'in, yakın köylerin delikanlıları çevirmişlerdi (Sağ: 117).

Bir delikanlı, sol elini havada sallayarak dışarı çıktı. Davul zurnanın sesine ayak uydurarak ateşe doğru koştu. Sağ elini, arkasına koymuştu. Bazen bir ayağının, bazen öteki ayağının üzerinde yükseliyor, iki yana sallanıyordu. Oyunda arkadan saldırmak yoktu. Bunun için ortaya çıkan delikanlı yalnız önüne bakıyor, yanlarını kollayarak ayak oyunları yapıyordu (Sağ: 117).

Candarma Nail sıradan, fişek gibi koptu. Ateşin üzerinden sıçradığı için oyuncuyu şaşırtmış, sıraya yetişinceye kadar sırtına üç tokat yetiştirmişti (Sağ: 118).

-Bir kabile arasında Sinsin döğüşü ayıptır. Sen ona vurursun. O sana vurur. Yaban köyün delikanlısı gibi (Sağ: 118).

Sinsinde dayak yersin. Dayağın acısı geçer. Bunda “ahmak” derler. Lakap olur kalır (Sağ: 124).

“Nereye salmaktasın, derbeder” dese biri, “Halay meydanına mı, sinsin atasına mı?...” (YA: 75).

Yazar, birçok romanına Orta Anadolu coğrafyasını mekân seçmiştir; bu bağlamda yöreye özgü “Sinsin Oyunu”na birçok romanda tesadüf etmemiz de olağandır. Bir “düğün romanı” olan “Sağırdere”de oyunla ilgili tüm ayrıntılara yer veren yazar, ayrıca “sinsin ateşi”, “sinsin dayağı” ve “sinsin havası” kavramlarını kullanmıştır.

Kasap Havası

Türkiye’de geniş çapta bilinen ve Marmara Bölgesi’nde, özellikle de Trakya Bölgesi’nde yaygın olarak oynanan bir halk oyunudur. 2/4'lük hızlı ve 4/4'lük yavaş ritimlerle şekillenen Uzsal Makamı oyun havalarından yola çıkarak bulunan kasap havası isminin, zamanında İstanbul’da yaşayan Arnavut kasaplarına dayandığı halk arasında yaygın bir inanıştır. Çeşitli kaynaklarda Bizans dönemi İstanbul’unda

Makellarikos Horos adı ile oynandığı söylenmekte ise de, bu konuda kesinleşmiş herhangi bir bilgi yoktur. Kasap havasının Ağır kasap, hızlı kasap ve Sırp kasabı gibi farklı türleri bulunmaktadır. Ağır kasap Yunanistan'da Sirtaki'nin atası olarak kabul edilmektedir (tr. wikipedia.org/wiki).

*-Rum düğünüünün **kasap horonundan** çıkılacak da Türkmen düğünüün halayına girilecek! (DA: 121).*

*Gramafona **Kasap Havası** plağını koydu (HŞİ2: 381).*

*Çolak Feyzi, Şarlot'u bir o gece herhalde hatırlınız için **Kasap**'a kaldırmamış... (HŞİ2: 418).*

*-Yatsıya doğru Gazi Paşa'mız Saray mebusanlarımızı iki telliye, Aydın'ın zeybek horonuna kaldırdı. **Kasap havası** vurdurunca kendisi de kalkıp az biraz salındı (YA: 84).*

Bazı romanlarda kahramanların “Kasap Havası” ve oyununu bildikleri, bu oyunu oynadıkları anlatılırken; “Yol Ayrımı” romanında ise bir roman kişisi olan Mustafa Kemal Atatürk'ün “Kasap Havası” oynadığı dile getirilir.

Halay

Halay oyunu, Güneydoğu Anadolu'da düğünlerde en çok oynanan oyundur. Kadın ve erkek halayı diye çeşitlere ayrılır. Bu halaylarda oyuncular, elleri birbirine kenetlenerek yan yana dizilir ve omuzları birbirine degecek şekilde yakın durular. Halayın başındaki kişi halay grubunun lideridir; oyunun akışını o belirler. Diğer oyuncular, halay başında bulunan kişinin hareketlerini takip ederek aynı ritmik hareketleri yaparlar. Halay oyunu, özellikle ayakların ve omuzların hareketleriyle bazen sabit durularak bazen de ufak adımlarla ilerlenerek oyuncular yoruluncaya ya da müzik bitinceye kadar devam eder.

*Çorumlu Mevlût, **halay** havası tutturmuştu... (BMK: 374).*

*-Rum düğünüünün **kasap horonundan** çıkılacak da Türkmen düğünüün **halayına** girilecek! (DA: 121).*

*Arada bir **halay** çekenlerin, hora tepenlerin bağtırları da geliyordu (DA: 512).*

*İskender Ağa elindeki kırmızı ipek mendili **halaya** çıkmış gibi havada bir zaman döndürdükten sonra... (RYK: 103).*

*Kahveler içildikten sonra meydan **halayı** başlamış... (Sağ: 121).*

Halk kültüründe sevinç ve coşkunun sembolü olan halay oyunu, romanlarda kahramanların bu tür duygulanımlarının okuyucuya aksettirilmesinde etkili bir araç olarak kullanılmıştır.

Çiftetelli

4-4 ritme sahip oldukça hareketli bir oyundur. Türkiye'de ve Balkan ülkelerinde oynanmaktadır. Türkiye'de oynanan çiftetellilere örnek olarak Bursa Çiftetellisi, Bahriye Çiftetellisi, Adana Çiftetellisi, Keban Çiftetellisi, Balıkesir Çiftetellisi, Kemalpaşa Çiftetellisi (Arap Çiftetellisi), İnegöl Çiftetellisi, Gaziantep Çiftetellisi, Trakya Çiftetellisi, Ada Çiftetellisi, Eskişehir Çiftetellisi, Bandırma Çiftetellisi, İstanbul Çiftetellisi verilebilir (tr. wikipedia.org/wiki).

Çiftetelli, düğünlerde ve çeşitli vesilelerle yapılan eğlencelerde en çok oynanan oyunlardan biridir. Bu oyunu hem kadınlar hem erkekler oynar. Başta el, kol hareketleri olmak üzere ahenkli vücut hareketlerine dayanan bir oyundur. Oyuncular karşılıklı durarak ve zaman zaman yer değiştirerek bu oyunu oynarlar.

Yazar, “Hür Şehrin İnsanları” adlı romanda oyunla ilgili ilginç bir yorumda bulunur:

Murat, çiftetelli denen oyunun neden asırlardan beri memleketin biricik raksı halinde yaşadığını o gece o çingene kızını seyrederken anladı. Bu oyunun, bazı mesire yerlerinde gene çingene kızları tarafından oynanılan zevzeklikle hiçbir alakası yoktu. Bu oyun haremlelerinde cins cins kadın kalabalığı bulunduran Osmanlı erkeklerinin tokluktan gelen incelmış şehvet hislerinin yüz binlercesinden süzölmüş hülasasıydı (HŞİ2: 526).

Aduş Türkçeyi ve çiftetelli oynamasını pek kolay öğrendi (Karılar K: 8).

-Yitik haberin gelince ben burada keyfimden iki telliye kalkarım (YY: 160).

-Yatsıya doğru Gazi Paşa'mız Saray mebusanlarımızı iki telliye, Aydın'ın zeybek horonuna kaldırdı (YA: 84).

Zeybek

Zeybek, Ege Bölgesine özgü bir dans türüdür. Tek kişi tarafından ya da birkaç dansçının çember şeklinde dizilmesiyle oynanır. Zeybek, halkı koruyan cesur bir adamı temsil eder. Zeybek oynayan dansçı, kollarını omuz hizasında iki yana doğru açar ve büyük adımlar atarak ağır ağır hareket eder. Ara sıra yere doğru eğilip bir dizini yere dokundurması, bu dansın belirgin hareketlerindedir (tr. wikipedia.org/wiki).

Bütüün çete, efendilerinin arkasına tek sıra olarak zeybek oyununa kalktı (BMK: 145).

-Yatsıya doğru Gazi Paşa'mız Saray mebusanlarımızı iki telliye, Aydın'ın zeybek horonuna kaldırdı (YA: 84).

Demirci, koca albayları "Bizim oğlan" diye çağırıyor, zorla zeybek oyununa kaldırıyor (YS: 448).

Zeybek oyunu oynar gibi kışlarını çalkalayıp omuzlarını titreterek adım adım gerilemişler (YS: 450).

Romanlarda, Ege yöresine özgü olan oyun, çete lideri Demirci, üyeleri ve Mustafa Kemal'in isteği üzerine de milletvekilleri tarafından farklı mekânlarda oynanır.

Çiçekdağı

Çiçekdağı Kırşehir'in bir ilçesinin adıdır. *Çiçekdağı oyunu Kırşehirde, erkekler tarafından kaşıkla oynanır. Geçmişte kaşık yerine bardakla oynanan oyun, ağırdan başlar ara nağmeyle hızlanır* (www.kırşehir.web). "Çiçekdağı derler" adlı bir de türküsü bulunmaktadır.

Yeşil gözlerindeki süzgülük, zurnaların havaya doğru öttürdükleri Çiçekdağı havasıyla kalkıp oynamak istediğini meydana vuruyordu (KM: 261).

Ortada iki kız, Çiçekdağı havası oynuyorlardı (Sağ: 112).

Yazarın romanlarında iki yerde sözünü ettiği "Çiçekdağı oyunu", hem kadın hem erkek kahramanlarca oynanmaktadır.

Diğer Oyunlar

"Hora", Trakya Bölgesi'nde oynanan oyunların genel adıdır. Kırklareli, Tekirdağ, Edirne, Silivri ve Çanakkale de bu alana girer. Türkiye dışında kalmış Kosova, Makedonya, Bulgaristan ve Balkanlar'daki Türk oyunları da bu kategoriye sokulmaktadır. Hora oyunları çok hızlı ritimli ve kıvraktır. Ayak adımları ön plandadır. Bu tip oyunlarda kadın ve erkekler el ele tutuşmaktadır. Örnek verilebilecek, en çok bilinen oyun; kasap havasıdır. Hora'lar Yunan mitolojisine göre doğanın ve zamanların Tanrıçalarıdır. Homeros, Hora'ları "göğün kapıcıları" diye tanımlıyor. Eunomia (disiplin); Dike (adalet); Eirene (barış). Zeus ile Themis'in üç kızı (tr. wikipedia.org/wiki).

Arada bir halay çekenlerin, hora tepenlerin bağırtıları da geliyordu (DA: 512).

“Hürünü de A Yârim Hürünü” türküsü eşliğinde zillerle oynanan bir oyun olan “Hürünü” romanlarda benzetme amaçlı olarak kullanılır:

Hürünü oynar gibi bu nasıl bir salınış? (YY: 227).

Okuduğumuz romanlarda bir yerde, “Sağırdere” romanında bir köy düğününün anlatıldığı bölümde, köçeklerden söz edilir. Köçek ve köçeklikle ilgili olarak Artun, şunları söyler: *Eğlencelerde ve şenliklerde kadın kıyafetine girerek, kadın görünümünde ve müzik eşliğinde oyun oynayan ya da raks eden genç erkeklere köçek, köçeğin yaptığı bu dans etme eylemine de köçeklik denir* (Artun 2005a: 289).

Köçekler şimdi kapının önünde kıvrak kıvrak dönmeğe başlamışlardı (Sağ: 126).

Yazar değişik yörelerde oynanan oyunları yöreleriyle birlikte bir arada yansıtır:

-Halil Paşa'nın emriyle düğün kurduk. Lazlar Laz horonuna çıktılar. Kürtler Kürt horonuna... Biz kaşık vurduk ki, benim elimde üç çift kaşık paralandı. Kastamonu uşağı sepetçioğluna kalktı, Yozgatlılar çiçekdağına... Gâvur İzmirinin zeybekleri... Erzurum dadaşlarının Timur Ağası... Üçayağı... (KM: 156).

Şoför yerinin damına dirseklerini dayayan Kastamonulular, “Sepetçioğlu” havasını tutturdular (BÇ: 208).

Değerlendirme

Romanlarda tespit ettiğimiz bütün oyunlar, eğlence amaçlı olarak oynanmaktadır. Düğünlerde, eğlenmek üzere bir araya gelinen çeşitli toplantılarda, özel eğlence mekânlarında bu oyunların roman kişileri tarafından büyük bir keyifle oynandığı görülür. Başta Orta Anadolu coğrafyasının oyunları olmak üzere birçok halk oyunu, eserlere kültürel zenginlik katmak ve roman kişilerinin eğlence dünyasını yansıtmak amacıyla ele alınmıştır.

Eserlerde “Sinsin” oyununun kuralları ayrıntılı bir şekilde anlatılırken, diğer halk oyunlarının nasıl oynandığına dair bir bilgi bulunmaz.

17. Halk Sanatları ve Meslekleri

17. 1. Taş İşlemeciliği

Kemal Tahir'in romanlarında yer alan halk sanatlarından en önemlisi taş işlemeciliğidir. “Sağırdere” romanının kahramanı, Mustafa, köyünden ayrılmak zorunda kalır ve Ankara'ya gider. Orada taş işlemeciliğinde çırak olarak çalışmaya başlar ve bu sanatı tam olarak öğrenir. Kazandığı parayla ailesine yardım eder. Yazar, romanda bu halk sanatı ile ilgili çeşitli terimlere yer vererek, taşçılık sanatını tanıtır:

*Bu sebeple zanaatların padişahı **taşçılıktır**... (Sağ: 40).*

Mustafa, öğleye kadar taşçı avadanlıkların adlarını öğrenmişti. Ağırlığı, bir okkadan üç okkaya kadar değişen bir demir çekiç, adı: “Madırğa”. Temel çivisi gibi iki demir parçası: Ucu yassı olanı “kalem”, ucu sivri olanı “murç”... Bir çekiç daha var: Dört köşe... Bu da demirden... İki yanı dişli: “Mucarta”!.. Bir de gönye... “Üç parmak genişliğinde iki tahtayı birbirine uçlarından eklemişler, olmuş sana gönye... Gönye kullanmayı iyi belleyeceksin. Taşların köşeleri eğri mi, doğru mu gönye bilir! Gönyesiz, taşlar on para etmez, çünkü duvar tutmaz...” (Sağ: 236).

Mustafa önce Cemal ustanın köşelerini kalemlerle çizdiği taşların “kabasını dökmeğe” alışmış daha sonra düzlemeye de girişmişti. “Taşın kabası murçla dökülüyor. Murcun üzerine madırğa ile vuracaksın, ama elini terazileyerek vuracaksın!..” (Sağ: 239).

Taşçılık sanatından “Bozkırdaki Çekirdek” ve “Körduman” romanlarında da övgüyle söz edilir:

*Ökkeş, **taşçı** kalfasıymış efendim... Ayrıca kerpiç döker, iyi duvar örermiş, “Biraz da keser testere tutar” dedi Hanım! (BÇ: 270).*

*Ökkeş Yiğit, çerden çöpten yapılmış bir çardağın kasıntısıyla çeşme için **taş yontuyordu** (BÇ: 382).*

***Taşçılık** öğretmenlikten iyi imiş, yargıçlıktan bile iyi zanaat... (Kör: 32).*

Nakış İşlemeciliği

Kemal Tahir’in eserlerinde yer verdiği bir diğer halk sanatı ise nakışçılıktır. Nakış işlemeciliği, nakışlı eşyalar, onun romanlarında bir tablo gibi hayranlık duyularak anlatılır. Özellikle roman kişisinin annesinden kalan ve manevi değerinin yanı sıra tarihî bir değeri olan bohçadaki nakışlar, okuyucunun dikkatine sunulur:

*-Kan rengi karanfiller... Yemyeşil yapraklar. Hem de **kabarık işlenmiş**... **Annesinin gelinliğinde** Fatma sultanın hususi yaptırıp gönderdiği takım... (HŞİ1: 154).*

Bu, kırmızı atlastan eski bir şey! İpekleri akmış, altında tüylü pazene benzeyen bir sarı astar bir bir meydana çıkmıştı. Üzerine sarı sırmadan Arap harfleriyle yazılmış bir takım yazılar vardı. Bu sırmalar da eksilikten bazı yerlerde ayrılmışlar. Bu suretle altındaki astara karışmışlardı. Murat, annesinin bunu eskiden beri hamam bohçası olarak kullandığını hatırladı. Antikacı Onnik Efendi, iç tarafını çevirdi. O zaman bohçanın üç katlı asıl astarının kurşuni renk ipekten olduğu, arasına bir de sarı bez

koyulduğu görüldü. Halis Berberî işi... Vaktiyle... Yani yüz sene evveline gelinceye kadar Cezayir’de yapılmış. Bu çok eski bir mal... (HŞİ1: 159, 160).

Al ipek kumaş üzerine, **ibrişimle renk renk laleler işlenmiş** büyük bir yorgan yüzü, karyola etekliği, çift çift yastık başları, bohçası, güvey seccadesiyle hiç eksiksiz, hem de hiç kullanılmamış gibi yepyeni bir takımdı bu... (YA: 306).

Bohça turuncu kadifedendi. Yüzü de yer yer yüzülmüş, yer yer akmıştı. Köşelerinden başlayarak her tarafı **surma işlemeliydi**. Ortasında **kabartma yazılar** yazılı... (YA: 321).

-**Kadifei turuncu müzehhep olmaya müzehhep** ya... Fazladan yazılı bohça... Bunun **sırması Flori altını** değilse ben hiçbir şey bilmiyorum! Yedi bin tel kadifedir bu... Geçenlerde, bundan çok daha eski bir kabartma parçasının bir metresini Moiz Efendi dört yüz liraya almıştı (YA: 322).

Şimdi eskinin değerli parçalarından anlayanımız hani? **Seraser şahı ki, altın vurulurdu, ikinci boyu vezir seraseri ki, gümüş tel ile dokunurdu**, daha enginlerine, “**Çiçekli**” , “**Yazılı**” derlerdi. Ayırt eden mi kaldı? Sultani kırmızının boyası halis lök mü, yoksa kötüsünden kızıl boya mı, bilene aşk olsun! (YA: 324).

Roman kişinin annesinden kalan yatak takımı ve bohçası “Hür Şehrin İnsanları” ve “Yol Ayrımı” romanlarında söz konusu edilerek anlatılır. Nakışlardaki güzelliğe ve emeğe dikkat çekilir.

Yazar, anlatılarında her türlü nakış işçiliğine, dokumacılık, oya gibi el sanatlarına, ciltçiliğe ve bakırcılığa yer verir:

...tavanın **arabesk nakışlarına** bakarak eski köşkün pervazlarında inleyen rüzgarı dinledi (YS: 128).

Lotüs her birinin önünde biraz durmakla, hayvanın canlı güzelliğinden sonra **mücevher gibi işlenmiş eğere, başlıklara, üzenkilere**, hatta **Türkmen dokuması bellemelere** beğenerek bakmaktaydı (DA: 445).

Bacıbey, ak örtüsünün üstüne morlu mavili, kırmızılı yeşilli ipek poşuyu sımsıkı sarmış, **oyalı uçlarını** sol omzuna sallandırmıştı (DA: 589).

-Udun böylesini onlarda bile görmedim. **Sedef kakmalardan** göğüs tahtası kaybolmuş... (EŞM: 337).

-**Üstü ayetlerle dolu, bir yemen kılıcı vardı** (HŞİ2: 411).

-Cilt sanatını, biz Acem'den almışız ama, Acem'i çoktan geçmiştiz. Kur'an'a geldi mi, en makbulü, altın çizgili, içi hurda süslü Yakutumüstesami Kur'an'lardır (YA: 229).

Osmanlı kadınlığının göz nurunu, el emeğini, üstün zevkini yüzyıllardan beri yiğitçe taşımış, işlemeli yağlıklar, dantelâlar, oyalar... Çeşitli gergef işleri... Maden döküntüsü gibi, horlanarak şuraya buraya atılıvermiş oldukları halde, nefis çizgileriyle heykellere meydan okuyan bakır kap kakak... Ermeni, Rum, Türk, Laz ustaların Osmanlı bakırcılığına vurdukları şaheser damgalar... (YA: 313).

Kemal Tahir, anlatılarında el emeği ve göz nuru sonucu ortaya çıkan eşyalara roman akışı içinde yer verir, böylece halk sanatlarına büyük bir hayranlık duyduğunu okuyucusuna sezdirir.

Yazar, anlatılarında ayrıca çeşitli meslek gruplarına da yer verir. Ayrıntılı olarak anlatılmasa da çeşitli halk sanatları ve meslekleri, romanlara kültürel açıdan zenginlik katarlar.

Halk Mimarisi

Konut Çeşitleri

Romanlarda yer alan konut çeşitleri han, kerpiç evler, köy evleri, yayla evi, konak, köşk gibi çok çeşitlidir. Kemal Tahir, bu evlerde kullanılan yapı malzemeleri, konutlarda yer alan çeşitli bölümler, işçilik gibi hemen her unsuru ayrıntılarına girerek tasvir eder:

Büyük bir handa oturuyorlardı. Hanın ortası, Arnavut kaldırımı döşeli dört köşe geniş bir avluydu. İkinci kat odalarının önündeki koridor balkon gibi dört köşeyi dolaşıyordu (BMK: 146).

Kasabanın tek katlı kerpiç evlerine, bu evlerin kararmış kiremitlerine, meydanı dolduran kadınlı erkekli kalabalığın durgun umutsuzluğuna, uyuz eşeklerin, eşek kadar atların, güçsüzlükten çökmüş öküzlerin, odundan oyulmuş yamalı kağınların hantallığına uygundu (BÇ: 88).

Hanın kesme taştan örülmüş kapısı şaşılacak kadar yüksekti. Bir çalım, Romalılardan kalma zafer taklarını, bir çalım, Orta Asya kervansaraylarını hatırlatıyordu (BÇ: 106).

Çifte merdivenin mermer basamaklarından birkaçı çatlamış kapıyı örten renkli camların çoğu kırılmıştı. Paslı kilit anahtara epey direndi, rezeler gıcırdadı (EŞİ: 71).

Karanlık hamam aralığundan, kapısı kaykılmış kiler odasına kedi kadar fareler koşuyordu (EŞİ: 71).

Yukarıdaki helânın alafrangaya çevrilmesi, büyük odadan arka kapıyla geçilen küçük bir sandık odasının fayans döşenerek banyo haline getirilmesi şaşırttı (EŞİ: 74).

Kiremitler uçmuş, saçaklar saçılmış, pancurların bir kısmı kopup düşmüş, camların bir çoğu kırılmıştı. Buna karşılık sokak üstündeki yüksek duvarlar, arabaların girip çıkması için epeyce büyük tutulmuş kapı sağlam gibiydi. Selamlık kapının solundaydı. Onun da badanası bozulmuş, panjurları kağşamıştı. Kancasından kurtulup sarkan su oluşuyla çarpılmış soba borusu bakımsızlığını gösteriyor; genel görüntüsü güvensizlik veriyordu (EŞİ: 66).

Aslında İstanbul ahalisinden olup Musul mirlivası bulunan Hacı Nureddin Ağa oğlu Süleyman Ağa, bir yıl önce İstanbul'un Zeyrek mahallesinde yaptırdığı on dört odalı medresesine yine ol mahallede bulunan dışta bir oda bir miktar avlusu olan pederinden kalan ev ile mezkûr mahallede, gene bir odada ve bir ahır dış ve iki oda biraz avlusu olan iç kısımlarıyla diğer bir ev ve bir tarafı ayrıca mülkü olan beş kurnalı ve aralık tabir edilen soğukluğu ve bir camekânı bulunan bir hamam ve iki dükkân ile ve kendi satın aldığı bir diğer evi ve yüzde beş faiz ile işletilmek üzere 550 kuruş vakfetmiştir (EŞİ: 112).

-Kaplamarı, bağdadileri, hamamlıktaki çinkoları söktüler... (EŞM: 323).

Çakır Kâhyaların Yediçimar'daki yayla evleri iki katlıydı. Üst katta, geniş bir sofa ile büyük bir oda, altta ahırın bitişiğinde bir oda, bir mutfak vardı (Köyün K: 68).

Hüsamettin Efendi'nin odası hem büyüktü, hem de yeni badanalanmıştı. Döşeme tahtaları da gıcır gıcır... Pencereilerin önü çepeçevre, yerden iki karış yüksek sedir... Üstü postlarla minderlerle döşenmiş (Köyün K: 156).

Oda orta büyüklükteydi. Sık kafeslere rağmen ferahtı...(Kurt K: 46).

Saray gibi bir konak... Şehzadelerden birininmiş... Satın almış, dayalı döşeli... Bir bahçesi var, Gülhane Parkı kadar değilse de ona yakın... Hamam... Arabalık. Kış bahçesi... Havuzlar... (Kurt K: 75).

Konağın yapımına, hiç abartmasız, koca bir orman harcanmıştı. Yaptıran şehzadenin aşırı meraklı olduğu, kulelerden, cumbalardan, şehnişinlerden belliydi. Mermer merdivenlerden çıktılar (Kurt K: 78).

Semra Hanımefendi, bitişikte kitaplık bulunduğunu söylemişti (Kurt K: 82).

Kerpiç ev saz damlıydı arkada bir küçük ahır vardı. Avlu ağaçsızdı ama, tertemizdi. Önünden küçücük bir su akıyor, birikintisinde, ördekler, çamuru didiliyordu (Kurt K: 133).

Kapı kanadı arkasında çarpıp tahta evi temellerinden sarsınca, Perihan korkuyla inlemiş, kalkmaya davranmıştı (Kurt K: 312).

Bu ev taş döşeli bir avluyu çeviren iki katlı bir yapıydı (Nam: 45).

Bir kere şeyh efendinin evi camiye benziyordu. Malatya'nın ulu camii gibi büyük bir ev. Büyüklüğü bir tarafa, her odanın duvarında Kur'an yazıları asılı (Nam: 434).

Yamören'in bütün evlerinde olduğu gibi kapının önünde bir sundurma vardı. Bunun altında, kağı, sapan, tezek kerpiçleri, çalı çırptı demetleri duruyor, kapı merdivenine açılıyordu. Merdivenin avlu tarafı tahtayla kapatılmıştı (Sağ: 19).

Himmet Çavuşun odası iki katlıydı. Alt katta bir ayakyoluyla, misafir hayvanlarının bağlandığı geniş bir ahır vardı. Yamören'in Delikanlı odası burasıydı (Sağ: 23).

Sofaya çıkıp analığa sordu: (Sağ: 35).

Bu evin her yerini kendi evi kadar tanıyordu. Alt kattaki kışlık odayı... Mutfağı... Ayakyolunun gıcır gıcır temizliğini... Kömürlüğü... Tulumbalı kuyusuyla ince uzun bahçeyi... Bahçedeki incir ağacını... Mürdümü... Bunların bütün dallarını... Hatta verdikleri yemişlerin tadını... Yukardaki sedirli sofa... İçine güvercinlerin yuva yaptıkları soba deliği... Büyük odanın yüklükleri, gusulhanesi... Şimdi Kadir'in yattığı küçük oda... (YA: 163).

İki katlı tahta bir evin aralık kapısından geniş bir taşlığa girdiler (YS: 98).

...tavanın arabesk nakışlarına bakarak eski köşkün pervazlarında inleyen rüzgârı dinledi (YS: 128).

-Ak mermerleri Marmara Adası'ndan, yeşil somakileri Eğriboğaz'dan, pembe kayaları Afyonkarahisar'dan sarı taşları Cezayir'den, Tunus'tan getirtmiş... (YS: 194).

Dimdik, daracık bir taş merdiven küçücük bir sofaya çıktılar, kemerli bir kapıdan eğilerek girdiler. Sağda ufacık bir ocak vardı. Mazgala benzeyen demirli iki pencere Topkapı Sarayı'nın Gülhane'yi çeviren duvarına bakıyordu (YS: 199).

Konutlar hakkında verilen bilgiler, roman kişilerinin kültürel ve sosyal yapılarının aydınlanmasına yardımcı olur. Kişinin yaşadığı mekânla olan yakınlığı ve

mekândaki dokunun insan üzerindeki etkisi dikkate alındığında yazarın romanlarında konut tasvirlerine yoğun bir şekilde yer vermesinin nedeni daha iyi anlaşılır.

Konutlarda Kullanılan Eşyalar

Romanlarda yer alan konut ve konut bölümleri kadar, bu konutlarda yer alan eşyalar da oldukça önemlidir. Söz edilen konutlarda roman kişilerinin fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılayan birçok eşya, tasvir edilir. Oldukça uzun olan bu eşya adlarının yer aldığı cümleleri, tezin sınırlarını aşacağı kaygısıyla, buraya alamadık.

Romanlarda adı geçen eşyalar, konut bölümlerine ve fonksiyonlarına göre aşağıya alınmıştır:

Mutfak Eşyaları:

Tas (BÇ: 44; Nam: 296), *bakır tas* (Kurt K: 297, N: 406), *Arabistan tası* (RYK: 54), *yeşil sırçalı tas* (Karılar K: 381), *sahan* (BÇ: 47), *çukur sahan* (BÇ: 246), *sini* (BÇ: 47; EŞM: 62), *bakır sini* (RYK: 51), *kaşık* (BÇ: 246), *tahta kaşık* (Nam: 101; Nam: 406), *alüminyum maşrapa* (BÇ: 248), *bakır maşrapa* (RYK: 187), *bakır tava* (BÇ: 266), *sefertası* (Dam: 145), *testi* (Dam: 145; Nam: 284), *bardak*, *kaşık*, *kızıl testi*, *burunlu ibrik*, *güveç*, *pekmez küpleri*, *turşu küpleri*, *şarap küpleri* (DA: 437), *hamur tahtası* (DA 438), *tepsi* (EŞİ: 141), *gümüş tepsi* (HŞİ2: 457; YA: 438), *fincan* (EŞİ: 175), *kahve fincanı* (Nam: 405), *Mekke fincanı* (YA: 393), *kâse* (EŞİ: 229), *yemek örtüsü* (EŞM: 62), *gümüş çay kaşığı ve küçük çatallar* (EŞM: 104), *Sapı ak kemikten, bir karış boyunda bir bıçak* (EŞM: 359), *küçük kristal sürahi*, *kadeh* (HŞİ2: 457), *şerbet bardağı* (Karılar K: 159), *bakraç* (Kurt K: 138; Sağ: 64), *tabak* (Nam: 101), *cezve* (Nam: 406), *tahta yemek sofrası* (Sağ: 282), *demlik* (YA: 438), *tel dolabı* (Karılar K: 381).

Odalarda Kullanılan Eşyalar:

Sedir (BMK: 295; Kurt K: 81), *divan* (YA: 239), *masa* (BMK: 471), *ayna* (BÇ: 67), *boy aynası* (YA: 366), *yorgan* (RYK: 166), *yün yorgan* (BM: 322), *Erzurum cicimi* (BM: 322), *kilim* (BM: 322; EŞM: 59), *Türkmen kilimi* (DA: 594), *Elbistan kilimi* (Köyün K: 214), *Rum kalıçeleri* (DA: 303), *seccade* (EŞM: 59), *ipek seccade* (DA: 303), *Acem seccadesi* (Nam: 354), *yol halıları*, (BMK: 471). *Şiraz halısı* (EŞİ: 42), *Acem halısı* (DA: 303; EŞİ: 163), *ipek halı* (EŞM: 449), *karyola* (EŞİ: 139), *saç soba* (EŞİ: 160), *battaniye* (EŞİ: 339), *döşek* (EŞİ: 343), *geyik*, *tiftik*, *koyun gibi çeşitli hayvanların postları* (EŞİ: 67), *tavandan yere kadar inen kırmızı kadife perde* (EŞİ: 56., *şilte* (EŞM: 449), *minder* (EŞM: 46; Kurt K: 46.), *yorgan* (EŞM: 55), *bohça* (HŞİ1: 159), *kırmızı*

atlastan ağır örtüler (Kurt K: 46), hurma lifinden hasır, yastık (Nam: 27), portatif karyola (Nam: 105), battaniye (Nam: 240), yatak, yatak çarşafı (Nam: 240).

Çalışma Odası:

Maroken ciltli kitaplar, On beşinci Louis stili, zarif bir masa, tablolar, kalın perdeler, pirinç mangal, küçük divan, işlemeli yastıklar, yağlıboya bir portre (EŞİ: 209), kitap rafı (Nam: 105).

Aydınlatma ve Süs Eşyaları:

Irak camından kocaman bir avize, gümüş şamdan (DA: 303), biblo (YA: 195), porselen biblo, oymalı duvar saati, gümüş şamdan, duvar tabakları, tablolar (EŞİ: 42), fildişinden yapılmış bir küçük Buda heykeli (EŞİ: 164), fildişi heykelcik (EŞİ: 210), abajur (EŞİ: 280), gümüş kutu (EŞİ: 365), kristal sürahi (HŞİ2: 457), Hint'ten, Çin'den, Sumatra'dan, Cava'dan, Belh'den, Buhara'dan, Afgan'dan Acem'den, Mekke'den, Medine'den, Mısır'dan, Sudan'dan ve de Kara Afrika'nın göbeğinden gelmiş nargileler (Kurt K: 46), sedefli takım, resimler (YA: 195).

Mobilyalar:

Komodini (Dam: 52; EŞİ: 42), konsol (Dam: 52, EŞİ: 42), aynalı konsol (Sağ: 289), masa, açılır kapanır iskemle (Dam: 52); koltuk, kanepeler (EŞİ: 42), çekmece (EŞİ: 111), ceviz çekmece (Kurt K: 46), sandık (EŞİ: 283), maroken koltuk (EŞİ: 359), camlı dolap (YA: 195).

Diğer Eşyalar:

İskemle (EŞM: 62), bakır mangal (YA: 438), çömçe, fıçı, badya, külek, matara, çamaşır tokacı, tahta kürekleri, dirgen, boyunduruk (DA 438), havlu, ustura, sabun taşı (EŞİ: 356), üstü ayetlerle dolu yemen kılıcı (HŞİ2: 411), Zembil (HŞİ2: 462), tabanca (Kurt K: 54), Dağıstan yamçısı (Nam: 27), eğri Dağıstan kılıcı (YS: 118), silah armaları... Savatlı, mücevherli kılıçlar, Arap işi hançerler, gümüş kakma eski zaman tüfekleri, ağızdan dolma piştovlar (RYK: 219), tunç, bakır, hatta gümüş yüzük halkaları, yüzük taşları, kemer tokaları, kancalar, kehribar ağızlıklar, tesbih taneleri, saat muhafazaları, dikiş makinesi, ütü, saç kıvrırma, mangal karıştırma maşaları (YA: 313), ağızlık, bozuk para kesesi, tırnak çakısı, mendil (YS: 37).

Yazar, romanlarında her türlü ev eşyalarına yer verir. Eşya tasvirlerini ayrıntılarıyla sunan yazarın Osmanlı kültürünün izlerini taşıyan eşyalara karşı ilgisi büyüktür. Yanlış batılılaşmanın getirdiği özentisi sonucu Avrupa'dan alınan birçok

eşyanın kalitesizliği ve basitliği üzerinde duran yazar, kullanılan eşyanın kişilikle ilgisi üzerine yorumlarda bulunur. Bazı nesnelere, dekoratif ve süs amaçlı olarak kullanır ve bu sayede anlatılarında estetik bir doku yaratır.

Konutlarda Aydınlanma

Romanlarda yer alan konutların nasıl aydınlatıldığına dair bazı bilgiler bulunur. Bu aydınlatma şekillerinin yer aldığı cümleler, roman adlarının alfabetik sıralanmasına göre aşağıda verilmiştir:

*Emniyet Müdürü evinde, ekseri geceler, **mum** yakmak mecburiyetinde kalıyordu* (Dam: 10).

*Böyle yerlerde rastlanan, tenekeden yapılmış, şişesi ekseriya kırık ve mutlaka isli bir **lamba**, pislikten ibaretti* (Dam: 137).

*Şu **feneri** güçle uydurdum. Lambadan daha iyi yanar* (EŞİ: 328).

*Elindeki **çıra ışığı** Fadik'in anasının yaşlı gözlerini parlatıyordu* (Kör: 277).

*Ortalık iyice kararınca kapıdan bir **gaz lambası** uzattılar* (RYK: 152).

*Aç şu kapıyı, **çıra** yak!* (RYK: 163).

*Zeynel'in karısı, parmak gibi is salıveren bir **gazyığı kandili** yakmıştı* (RYK: 163).

*...cılve döken bir salıntıyla geçip **lambayı** yerine bıraktı* (RYK: 177).

*Adillerden getirilen **beş numaralı gaz lambasının** dibine kumar minderlerini atmışlar* (RYK: 187).

***Lüks lambalarının** süt akına çalan mavimsi ışığında en öndeki Uzun İskender'in boyu, daha bir karış yüksek görünmekte...* (RYK: 382).

*Kapı açılır açılmaz **çıra** alevi, kağnıyı aydınlattı* (Sağ: 20).

Anlatılarda lamba, mum, çıra, fener, gaz lambası ve lüks lambasıyla konutların aydınlatıldığı görülür. Roman kişileri arasında bazı aydınlatmaların yetersizliği zaman zaman söz konusu edilir.

Etnik Gruplar

Kemal Tahir'in romanlarında dikkati çeken en önemli mekânlar, İstanbul ve Orta Anadolu coğrafyasıdır. Yazar, roman akışı içerisinde bu yörelerde yaşayan çeşitli etnik gruplara yer vermiştir. Bir kısmı roman kahramanı olan bu kişiler, mensup oldukları etnik kökenin, yaşayış tarzının ve kültürünün de romanlara yansımaya imkân sağlamıştır.

Anlatılarda adı geçen halk adlarının bir bölümünü örnek oluşturması bağlamında roman adlarının alfabetik sıralamasına uygun olarak, romanlardaki kullanımlarıyla aşağıda veriyoruz:

*Geyve Boğazı'na akşamla beraber girdiler. Buraları hâlâ tehlikeli muntıkaları. Boğazı bazen **Abazalar**, bazen **Lâzlar** “Muhafaza ediyoruz” bahanesiyle kesiyorlardı (BMK: 302).*

*Şimdi perdede yetmiş iki bçcuk millet, kendi lehçeleriyle konuşup duruyorlardı. **Laz**, **Acem**, **Arnavut**, **İstanbul küllhanbeysi**, **Yahudi**, **Ermeni**, **Rum**, **Kayserili**... (BMK: 403).*

*Bir **Yahudi** delikanlısı bekleme odasında yer gösterdi (EŞİ: 261).*

*Burnuna bakılırsa **laz** olduğu muhakkak... (EŞİ: 277).*

*Bizim **Rum** kızına götüreyim de aklı başından gitsin (EŞİ: 410).*

*...başta 30 seneye mahkûm Terzi **Çerkes Hoca**, “Aman çocuklar, beton bizi çarpacak, yatmayalım!” diye feryada başladı (Dam: 22).*

*Damadını en tehlikeli silâhşörü Rıza beyi de el altından razı ettikten sonra dört tane **Çerkes** getirdi (Dam: 43).*

***Kürtlere**, **Alevilere** bu hikâyeyi başka türlü söyler, **Türklere**, **Lazlara**, **Çerkes** ve **Arnavutlara** başka türlü hikâye ederdi (Dam: 48).*

*Hepsi de **Alevi** bunların... Allah Muhammet tanımaz... **Alevi** ne demek? Gavurdan beter... Malum ya bir **alevi** Müslüman olmak istese evvela gavur dinine girecek de, sonra ihtida edecek, İslam olacak... (Dam: 50).*

*-Her birimiz **Ermeni** kırımı, **Rum** kırımı, **Alevi** kırımı her çeşit şüpheli vatan haini kırımından yüz akıyla çıkmış gelmişiz (Dam: 341).*

*-Bakalım kimin anası **Çerkes**, Babası **Arnavut**... Bakalım, kanına **Arap** karışmışımız ne kadar? Bakalım, **Lazımız**, **Kürdümüz** kaçta kaç?.. (KM: 103).*

*-Burnumuza sula rüzgârı buram buram kokunca... iki arkadaşla Sinop toprağına geçtik, **Çerkezlerden** at kısarak sürdük. Sinop **Çerkezlerinin** yulkılarında başıboş hayvanlar olur ki yanlarında fil halt etmiş sayende... (Köyün K: 10).*

*-**Kızılbaşlık** diyeyim de aklın ersin kardaş! (Köyün K: 173).*

***Sırp-Karadağ-Bulgar-Yunan** bir olup apansız Osmanlı'ya saldırmışlar (Köyün K: 178).*

*Ne davul-zurna ne de Osmanlı bayrağı... **Kızılbaş**tan esir alınsa da böyle olmaz* (Köyün K: 188).

*Çalık Hafız'la kalaycı **Lazlar**, Narlıca'ya sabah namazından önce dönmüşlerdi* (Köyün K: 292).

*-Mecitözü'nde bir **Çerkez**'in değirmeninde hizmetkârlık ediyormuş* (Köyün K: 311).

*Bir **Kürt** çobanı mezarı ki herif nedense buraya gömülmeyi istemişti* (Köyün K: 315).

***Laz** İsmail'den, **Gürcü** Yusuf'tan haberi mi yok?* (Kurt K: 7).

*Sesindeki derin sevgi, Gümüşhane mutasarrıfıyken İttihat ve Terakki'nin kıyıcı haydut çetelerine karşı, **Rumları** korumuş olmasından geliyordu* (Kurt K: 14).

*Anadolu'muzun çeşitli yerlerine yayılmış olan aziz Milletimizin kaynak membarları Türk aşiretinden buralarda da çok eski zamanlardan beri yerleşmiş, **tahtacı Türkler, Çepniler** vardır* (Kurt K: 87).

*-Bizde bir **Laz** Kadir Hoca var...* (Kurt K: 158).

*Ne demek istemektedir bu avanak **Çerkez**?* (Nam: 23).

*Yado'nun adamları, **Ermeni** doktoru Piyer'in evini basmışlar* (Nam: 417).

*-Meraklanma, buldular, ayı gibi bir **Boşnak**... Gelen giden işçiye hırılıyor, it gibi...* (Sağ: 271).

*Serbestçilerin yaydığı yalanlara göre, Milliciler bu seçimi kazanırlarsa, camiler kapanacak, Kur'an ortadan kalkacak, **Yahudiler**'in malları yağma edilecek. **Rumlar** çırılçıplak Yunanistan'a sürülecekti. **Ermeniler** yeniden bire kadar kesilecekti* (YA: 154).

*- "Bir dakika" dedi **Arnavut** veznedar...* (YA: 258).

***Çerkez**inden, **Lazkisinden**, **Gürcü**sünden, **Azerisinden** alaylar kurmuş* (YS: 159).

*-Sebebi, bazı ileri gelenlerimiz, **Rumlarla Yahudilere** sığındılar* (YS: 267).

Değerlendirme

Kemal Tahir, eserlerinde roman vakasının geçtiği tarih ve mekânın da etkisiyle çeşitli etnik gruplara yer vermiştir. Konusunu Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve çöküş yıllarından alan bazı romanların varlığı, anlatılarda yer alan etnik grupların çeşitliliğini artırmıştır.

TABLOLAR

Tablo 1 Kemal Tahir'in Romanlarında Yer Alan Efsaneler		
<i>Romanlar</i>	<i>Efsaneler</i>	T
BMK		-
BÇ	Cinkıran Çeşmesi 310, Keşiş Düzü 113, 114; Uğru Abbas 282.	3
BM	Taş Kesilme motifi 383.	1
Dam		-
DA	Atın Yaradılışı 418, 419, Osman Gazi'nin Düşü ve Şeyh Edebalı'nın Tabiri 220, Diğer Efsaneler 53.	3
EŞİ		-
EŞM		-
HŞİ1		-
HŞİ2		-
Karılar K		-
KM	Taş Kesilme motifi 59.	1
Kör	Başak 99, Taş Kesilme Efsanesi 294.	2
Köyün K.		-
Kurt K.	Güvenç Abdal 160 vd.	1
Nam	Uğru Abbas 128, 133, 134.	1
RYK	Bursa Kestaneleri 94, Uğru Abbas 375, Taş Kesilme motifi 337.	3
Sağ	Diğer Efsaneler 188.	1
YY		-
YA		-
YS		-
Toplam		16

“Uğru Abbas” efsanesine “Bozkırdaki Çekirdek” ve “Namusçular” romanlarında yer veren yazar, “Rahmet Yolları Kesti” romanında ise sadece efsane kahramanı Uğru Abbas’a değinmekle yetinmiştir.

Tablo 2a	Kemal Tahir'in Romanlarında Masal Motiflerinin Kullanılışı																						
Masal Motifleri	İncelenen Romanlar																						
	BMK	BÇ	BM	Dam	DA	EŞİ	EŞM	HŞİ1	HŞİ2	Kar	KM	Kör	Köy	Kurt	Nam	RYK	Sağ	YY	YA	YS	T		
cadı																					+	1	
cazu																						+	1
cadı karı				+	+								+	+			+	+	+				7
küp uçuran cadı(karı)				+		+								+									3
küp uçuran kocakarı																					+		1
peri					+																		1
peri kızı			+	+	+			+						+									5
peri masalı					+																		1
dev			+		+	+					+												4
devler ülkesi																						+	1
dev masalı									+														1
dev anası					+																		1
masalların devanaları				+																			1
cüce											+											+	2
keloğan					+																	+	2
kırk harami					+																	+	2
üvey ana					+																		1
ejderha						+																	1
yedi başlı ejder						+																	1
padişahın küçük oğlu									+														1
masal canavarı			+																				1
masalların can ilacı																						+	1
masalların deniz kızı						+																	1
büyülü kul							+	+															2
tılsımlı kılıç														+									1
sihirli seccade							+																1
tılsımlı küp																						+	1
küpe binmek																						+	1
masal yemişi						+																	1
masala bakış açısı					+																		1
kısa masal örneği					+		+															+	3
masal kahramanı		+																					1
masal adı					+		+																2
halk hikâyesi-masal													+	+			+						3
masal formeli							+		+				+			+							4
Toplam	1	3	4	12	6	5	2	2	-	2	-	3	3	5	1	2	1	9	-	-	-	62	

(+) işaretli masal motifinin romanlardaki kullanım şekilleri ve sayfa numaraları için Tablo 2b'ye bakınız.

Tablo 2b Kemal Tahir'in Romanlarında Masalın Kullanılışı		
Romanlar	Masal, masal motifi, kısa masal, yazarın masal hak. düşünceleri	T
BMK	Masal kahramanı 4.	1
BÇ	Peri kızı 415, dev 329, masal canavarı 338.	3
BM	Cadı karı 389, Küp uçuran cadı 234; peri kızı 210, masalların devanaları 223.	4
Dam	Keloğlan 149, 317; Üvey ana 364, Masala bakış açısı 151, Cadı karı 40, 208, 219, 299; Peri Masalı 149 vd. peri 322, peri kızı 322, dev, dev anası 260, kısa masal 224, kırk haramilik 269, peri, cin, hortlak masalı 148, kurt masalı 148, binbir gece meseli 279.	17
DA	Küp uçurur cadı karı 268; dev 38, 43, masalların deniz kızı 440, ejderha 511, yedi başlı ejder 284, masal yemişi 429.	7
EŞİ	Büyülü kıl 244, sihirli seccade 244, kısa masal 201, masal formeli 201.	4
EŞM	Padişahın en küçük oğlu 80, büyülü kıl 80, peri kızı 96	2
HŞİ1	Dev masalı 62, masal formeli 131.	2
HŞİ2		-
Karılar	Dev 169, cüce 251.	2
K		-
KM		-
Kör	Cadı karı 12, 115, 168, 214, tılsımlı kılıç 28, masalların Ferhat'ı 323.	6
Köyün K.	Leyla masalı 95, masal formeli 97, 104.	3
Kurt K.	Küp uçuran cadı 172; Peri kızı 202, devler ülkesi 250, cüce 250, masalların can ilacı 297.	5
Nam	Masal formeli 67.	1
RYK	Cadı karı 102, 106, 200; kısa masal 294, Köroğlu masalları 325.	5
Sağ	Cadı karı 90.	1
YY	Cadı karı 67, 68, 103, 184, cazu 207, cadı 215; küpe binmek 67, tılsımlı küp 68, kısa masal 55, 141; Keloğlan 33, kırk harami 118.	12
YA	Küp uçuran kocakarı 101.	1
YS		-
Toplam		76

Tablo 4 Kemal Tahir'in Romanlarında Halk Hikâyesi Motiflerinin Kullanılışı		
Romanlar	Halk Hikâyesi Motifleri	T
BMK		-
BÇ	Ferhat ile Şirin hikâyesi engel motifi 205,	1
BM	Kerem'in yanması motifi 195, 274, Kerem'in arpa tarlası 226, Kerem-Aslı 354, Leyla-Mecnun 354, Tahir-Zühre 354, Ferhat-Şirin 354.	7
DAM	Kerem'in yanması motifi 379, Kerem 379, Tahir 379	3
DA	Kerem kitabı 481, Leyla-Mecnun kitabı 481, Kerem-Aslı kitabı 481.	3
EŞİ		-
EŞM		-
HŞİ1		-
HŞİ2		-
Karılar K	Kerem'in arpa tarlası 311.	1
KM	Ferhat 70, Ferhat masalı 70, Züleyha 97, 99.	4
Kör	Kerem'in yanması motifi 78, Kerem 72, Kerem kitabı 91, Leyla-Mecnun kitabı 91, Kerem ile Aslı 144, Ferhat ile Şirin 144.	6
Köyün K	Leyla-Mecnun masalı 91, Kerem Aslı masalı 91, Ferhat Şirin masalı 91, halk hikâyesi formeli 97.	4
Kurt K		-
Nam	Kerem 316, Leyla-Mecnun 316.	2
RYK		-
Sağ	Kerem'in arpa tarlası 58, Kerem kitabı 155.	2
YY	Ferhat İle Şirin hikâyesi engel motifi 32.	1
YA		-
YS	Kerem'in arpa tarlası 62.	1
Toplam		35

Tablo 4a	Kemal Tahir'in Romanlarındaki Hayvan Motifleri																				
<i>Hayvanlar</i>	<i>İncelenen Romanlar</i>																				
	BMK	BÇ	BM	Dam	DA	EŞİ	EŞM	HŞİ1	HŞİ2	Kar	KM	Kör	Köy	Kurt	Nam	RYK	Sağ	YY	YA	YS	T
at			+		+					+		+			+	+	+	+		+	9
deve		+	+	+	+		+			+	+										7
tilki		+	+											+	+	+					5
baykuş					+									+	+						3
tavşan		+							+					+							3
yılan			+	+			+	+							+	+		+			7
kaz					+	+													+		3
geyik					+		+	+					+								4
kartal				+	+											+					3
hüma kuşu					+																1
diğer							+														1
Toplam	-	3	4	3	7	1	4	2	1	2	1	1	1	3	4	4	1	3	-	1	46

(+) işaretli hayvan motifinin romanlardaki kullanım şekilleri ve sayfa numaraları için Tablo 4b'ye bakınız.

Tablo 4b Kemal Tahir'in Romanlarında Yer Alan Hayvanların Kullanılışı		
Romanlar	At, deve, tilki, baykuş, tavşan, yılan, kaz, geyik, kartal, Hüma kuşu	T
BMK		-
BÇ	Devenin uğur-uğursuzluğu 110, tilkinin ezan dinlemesi 282, tilki ve Uğru Abbas 284, Alevilikte tavşan inancı 256.	4
BM	Atın uğur-uğursuzluğu 19, deve güreşi 145, Hz. Muhammet'in devesi 103, devenin uğur-uğursuzluğu 103, tilki ile ilgili atasözü 170, yılan 300.	6
DAM	Mekke devesi 238, deveyle ilgili deyim 142, devenin argo olarak kullanılması 84, yılanla ilgili deyim 76, alıcı kuş (kartal) 333.	5
DA	At sürülerinin tanrısı 325, atla ilgili atasözü 552, deve ile ilgili atasözü 552, baykuşun uğur-uğursuzluğu 355, Şamanizm ve kaz 324, 325, Şamanizm ve geyik 320, geyikle ilgili atasözü 324, Şamanizm ve kartal 307, kartalla ilgili yemin 324, Hüma kuşu falı 326, ve Hüma kuşuyla ilgili rüya 562.	12
EŞİ	Kaz hak. Bilgi 96.	1
EŞM	Rüyada görülen deve 99, deve ile ilgili deyim 237, rüyada görülen yılan 270, güvercinle ilgili inanışlar 121, 122, 130,	6
HŞİ1	Yılana şerbetli olmak 54, Alageyik 30.	2
HŞİ2	Tavşanla ilgili fıkra 509.	1
Karılar K	Atla ilgili atasözü 125, deve ile ilgili fıkra 127.	2
KM	Hz. Ali ve deve 186.	1
Kör	Atın uğur-uğursuzluğu 127.	1
Köyün K	Geyikli Baba 22, 172.	2
Kurt K	Tilkinin kurnazlığı 45, baykuş inancı 283, Alevilikteki tavşan inancı 43.	3
Nam	Seklair cinsi at 245, Atın uğur-uğursuzluğu 246, atla ilgili atasözü 225, 275, tilkinin ezan dinlemesi 254, baykuşla ilgili inanış 292, yılanla ilgili atasözü 159, on iki başlı yılan 9.	8
RYK	Koroğlu'nun Kırat'ı 137, 154, 264, 311, 323, 367, Hz. Ali'nin düldülü 158, Hızır peygamber uğuru at 150, konuşan at 158, atın insanla gömülmesi 159, Arap atı 35, 217, 367, yılan 300, alıcı kuş (kartal) 121, 290.	16
Sağ	Doru at 126.	1
YY	Atın önemi 141, 146, Arap atı 114, 139, atla ilgili atasözü 105, 176, 184, 209, 222, yılan 127, kaz gütmeye 165.	11
YA		-
YS	Yiğit at 157, kula 157, atla ilgili atasözü 73, 147, 364.	5
Toplam		87

Kemal Tahir'in romanlarında yer alan 10 farklı hayvanın romanlardaki kullanım sıklığı ise şöyledir:

- At: 37
- Deve: 12
- Yılan: 8
- Tilki: 5
- Kartal: 5
- Kaz: 4
- Geyik: 5
- Baykuş: 3
- Tavşan: 3
- Hüma kuşu: 2
- Diğer: 3
- Toplam: 87

Tablo 5 Kemal Tahir'in Romanlarında Büyü ve Muskanın Kullanılışı		
Romanlar	Büyü, muska, tılsım vb. büyü ve muska çeşitleri,	T
BMK		-
BÇ	Tılsım 265, 428; okunmuş incir, çerez, 428, 430, 433; canavar ağzı bağlamak 95, muska 68, 73, 269, 300, 386; kurşun işlemez muska 96, sıcaklık muskası 90, 91, 413; muska parası 64, muskanın gümüş kutusu 311, efsun-üfürük 387, büyü düzmek, muska yazmak 471, muska-tütsü 340, okutmak 340, muska-hemayil 413, pazıbent 269.	23
BM	Ecinni büyüü 366, Cumhuriyet büyüü 386, cadı karı muskası 389, büyü-tılsım-muska 389.	4
Dam	Bağlamak 372, okutmak 146, büyü 381, tılsım 381, tılsımla bağlanmak 372, muska 381.	6
DA	Tılsım 513, 471; Rum muskası 197, sıcaklık muskası 146, cadı karının büyü ve muskası 268.	5
EŞİ		-
EŞM	Muska yazmak 86, muskalarla donatmak 329, büyü yapmak 329.	3
HŞİ1		-
HŞİ2	Tılsım 462 .	1
Karılar K	Kâğıt yaptırmak 118, 136, 325, 371; büyü yapmak 254, büyülemek 118, kâğıt yazdırmak 254, muska yazmak 70, nefes etmek 70.	9
KM	Muska 17, 40, 61, 170, okutmak 135.	5
Kör	Tılsım 108, tılsımlı kılıç 28, tılsımlı muska 102, muskanın yakılması 110, 111, muskanın suya konması 111, muskanın eşige gömülmesi 111, 114; muska 107, 109; incir, tuz ve hiç kullanılmamış bıçakla kesilecek kara bir tavuk 109, yarasa kemiği 105, 118, 247.	14
Köyün K	Muska yapmak 167, muska yazmak 199, canavar ağzı bağlamak 18, 135; sarı muşambalı muska 166, muskanın meşini 318, sıcaklık tüyü 343, muska 16, 50, 165, eşkiya muskası 318, yiğitlik muskası 50, hamayil 165.	13
Kurt K		-
Nam	muska 323, 328, 330, 350; bazubent 47, hamail 350 .	6
RYK	Cumhuriyet muskası 52, kâada uğramak 52, sıcaklık muskası 51, kâad yazmak 51, okunmuş şeker 274, muskanın eşige gömülmesi 274.	6
Sağ	Tılsım 252, Tılsımlı kemik 133, 153, 245, yarasa kemiği 91, 118, 144, 145, 152, 172 tılsımlı yarasa kemiği 134, üzengiden taş geçirmek 128, 154 bıçağı kınına koymak 136, 154, saati kapamak 136, 154, hastalık muskası 61, 161.	19
YY	Mağribi büyüü 40, Kâğıt yaptırmak 183, kâğıt yazmak 182, cadı karının kâğıt yazması 68, cadı karının efsunlu kâğıtları 77, cadı karı ve okunmuş incir şeker 103, büyüü ot adamotu 103, büyü 191, efsunlamak 48. bağlanmak 48, muska 215.	11
YA	Hoca muskası 224, büyü bozdurma 25.	2
YS	Tılsım 61.	1
Toplam		221

Tablo 6 Kemal Tahir'in Romanlarında Uğur-Uğursuzluk İnanışının Kullanılışı		
Romanlar	Uğurlu, uğursuz, uğurlu ve uğursuz varlıklar vb.	T
BMK	Uğurlu oğlan 108, uğursuzluk 347, uğurlu kırmızı kese 107, uğurlu 127, yalan yeminin uğursuzluğu 43, yeşil rengin uğuru 311.	6
BÇ	Deve damını körletmenin uğursuzluğu 110, enstitünün uğursuzluğu 57, 331, 387, yalan yeminin uğursuzluğu 398.	5
BM	Uğursuzluk 208, 300, Pazartesi'nin uğuru 104, ölü Salı 129, uğurlu hamayıl kesesi 17, uğur kesmek 19.	6
DAM	Uğursuz 374, Uğursuzluk 81, 247, uğursuz salı 82, göze gelmenin uğursuzluğu 372, uğurlu 41 sayısı 341.	7
DA	Uğurlu 252, uğursuzluk 177, 304, 445, hayırlı Perşembe ve Cuma 220, uğurlu palaska 514, yıldız akmasının uğursuzluğu 345, baykuşun üç kez ötmesinin uğuru 355, uğursuz mağara 43.	9
EŞİ	Uğursuzluk 248.	1
EŞM	Uğursuz 84, 158, uğuru kaçmak 143, uğur kesmek 120.	4
HŞİ1	Uğurlu 170, uğurlu-uğursuz Salı 152, sabunun avuç içine alınmasıyla ilgili uğursuzluk 5, uğurlar ola 155.	4
HŞİ2		-
Karılar K	Eli uğurlu 25, 249, kalemi uğurlu 194.	3
KM	Uğursuz 315, uğursuzluk 76, 209, 267, uğurlu çorap 59, hırsız çırağın uğursuzluğu 206.	6
Kör	Eli uğurlu 146, uğur getirmek 223, uğurlu kısrak 127, traktörün uğursuzluğu 99.	4
Köyün K	Uğursuzluk 84, göze gelmenin uğursuzluğu 343.	2
Kurt K		-
Nam	Uğursuz 15, 195, uğursuz Salı 392, mübarek Salı 46, mübarek Cuma 46, uğurlu para 197.	6
RYK	Uğursuz 199, Uğursuzluk 55, 183, uğurlu altın 184, uğurlu 9, uğur bozmak 190, atın uğur-uğursuzluğu 246, dananın uğursuzluğu 94, 97, göze gelmenin uğursuzluğu 126, 132.	11
Sağ	Uğursuzluk 36, 219, ayakkabının ters dönmesinin uğursuzluğu 40, göze gelmenin uğursuzluğu 68.	4
YY	Uğursuzluk 9, 117, 184, 240, 254, uğurlu silah, uğurlu-uğursuz 57, 225, uğuru kaçmak 97, uğur 245, at almanın uğuru 146.	10
YA	Uğursuz 177, 202, uğursuz Salı 89, 96, uğursuz saat 96, uğurlu yatak takımı 308, uğursuzluk 94, 319, uğur kesmek 304.	9
YS	Uğursuz 263, uğursuz kula 157, bir gözü yeşil bir gözü kara olanların uğursuzluğu 263.	3
Toplam		100

Tablo 7 Kemal Tahir'in Romanlarında Cin İnanışının Kullanılışı		
Romanlar	<i>Cin, ecinni, peri, cinci, perikızı, sarı kedi kara oğlak vb.</i>	T
BMK	Cinci 130, in cin top oynamak 498.	2
BÇ		-
BM	Peri kızı 340, ecinnioğlu 340, perioğlu 340, ecinni tutması 327, cin tutma 111, peri kızı 340, ecinnioğlu 340.	7
DAM	Karakuru 56, sakallı cüce 147, uzun külâhlı çocuk 146, ecinni cadıları 321, peri kızı 146-149, 165, 260, 321, peri cin hortlak masalı 148, peri evliya 168, ecinni 260, cinci 122.	12
DA	Cin peri 471, kara cin 259.	2
EŞİ	ecinni tutması 312.	1
EŞM	Osuruğu cinli 162, atlısı hecinlisi 216, ecinniye uğramak 221.	3
HŞİ1	Peri taifesi 85.	1
HŞİ2		-
Karılar K		-
KM	sarıkedi kara-oğlak 17, 243, 244.	3
Kör	sarıkedi kara-oğlak 177, cinci 136, 259.	3
Köyün K	Cine uğramak 246, ecinniler 39, Cin peri 320, sarıkedi kara-oğlak 52, ecinni tutması 37, ecinni öfkesi 37, ecinni derneği 37, ecinni 38, cin 39, 40; kenef ecinnisi 40, cin tutmak 46, ecinni 52.	13
Kurt K	Peri kızı 202.	1
Nam	Cinleri başına biriktirmek 40, cin işi şeytan işi 392, al basması 223, peri düğünü 400, peri 402, cinli 435, iyi saatte olsunlar 400, 436, dün cin olmadan bugün adam çarpmak 260, cin tepesine sıçramak 324, cin peri kitabı üzerine yemin 276, atlı cin 282.	12
RYK	Ecinni tayfası 271, Cin peri 272, Cin peri 370, rüzgârı cinli 86.	4
Sağ		-
YY	Ecinnilerin hovardabaşısı 229, Cin peri 117.	2
YA	İyi saatte olsunlar 97.	1
YS		-
Toplam		67

Tablo 8 Kemal Tahir'in Romanlarında Rüya İnanışı		
Romanlar	Rüya, rüya yorumu, rüyalarda görülen varlıklar	T
BMK		-
BÇ		-
BM	Deve görme 103.	1
Dam	Hızır'ı görme 383.	1
DA	Osmanlı Devletinin kurulacağını müjdeleyen rüya (efsane) ve yorumlanması 220, Hüma kuşu ile ilgili rüya ve yorumu 562, Hızır düşü 292.	3
EŞİ		-
EŞM	Rüyada deve görmeyeyle ilgili yorum 99, düş yorumu 45, düş yorma kitabı 51, düş hak. bilgi 101, düşte kara yılan görme 270.	5
HŞİ1		-
HŞİ2		-
Karılar K		-
KM	Düşe yatmak 38, peygamber düşüne yatmak 308.	2
Kör		-
Köyün K.	Rahmanî rüya 22.	1
Kurt K.		-
Nam	Rüya mekân ilişkisi 291, rüya 320, 431.	3
RYK		-
Sağ	Düşte kadın görmek 96.	1
YY		-
YA	Düşe yaticılar 13.	1
YS		-
Toplam		18

Tablo 9 Kemal Tahir'in Romanlarında Falın Kullanılışı		
Romanlar	Fal Çeşitleri	T
BMK	Falcı 130, el falı 362.	2
BÇ	Ekmeksiz kal falsız kalma 93, İnanış 386, fal bakmak 386, yıldız falı 479.	4
BM		-
DAM		-
DA	İnanış 317, fal bakmak 12, kürek kemiği falı 164, 321, 316, ateş falı 316, 320, İncil falı 65, hümâ kuşu falı 326, sakal falı 245.	10
EŞİ		-
EŞM	İnanış 48, yıldız falı 84, remil 48 vd., 82, kahve falı 101.	5
HŞİ1		-
HŞİ2	Çocuk falı 362.	1
Karılar K		-
KM		-
Kör	yıldız falı 109.	1
Köyün K	Sakal falı 222.	1
Kurt K	Remil 293, 299.	2
Nam	İnanış 260, kahve falı 258, iskambil kâğıdı falı 261.	3
RYK	sakal falı 50.	1
Sağ		-
YY	sakal falı 272.	1
YA	yıldız falı 13.	1
YS		-
Toplam		32

Tablo 10 Kemal Tahir'in Romanlarında Nazar İnanışı		
Romanlar	Göz değmesi, nazar, nazarlık vb.	T
BMK		-
BÇ	Nazarlık, katır boncuğu 269, yorgan iğnesi 267.	2
BM	Göze gelmek 367.	1
Dam		-
DA	.	-
EŞİ		-
EŞM		-
HŞİ1		-
HŞİ2		-
Karılar K	Göz değmek 356, katır boncuğu 7.	2
KM		-
Kör		-
Köyün K.	Göze getirmek 343.	1
Kurt K.		-
Nam	Nazarlık 160,	1
RYK	Göze gelmek 126, göze getirmek 131, 174, gök gözlü hasetçi 132, maşallah 131.	5
Sağ	Göze gelmek 68.	1
YY	Maşallah 151, 185.	2
YA	Göze gelmek 24, 25, sarı sakallı mavi gözlü 357.	3
YS		-
Toplam		18

Tablo 11 Kemal Tahir'in Romanlarında Hızır		
Romanlar	Hızır'la İlgili Çeşitli Nesnelere ve İnanışlar	T
BMK		-
BÇ		-
BM	Hızır Peygamber gibi 326, 360; Hızır uğramak 38, Hızır Peygamber yılı 58, Hızır kesesi 17.	5
Dam	Hızır'ın rüyada dolu içirmesi 383.	1
DA	Hızır Peygamber gibi 154, 329, Hızır Peygamber 250, Hızır'a uğramak 290, Hızır köteği 291, Hızır düşü 292, Hızır'ın kemiksiz parmağı 292.	7
EŞİ	Hıdırellez 436.	1
EŞM		-
HŞİ1	Hızır Peygamber gibi 319, Hızır'dan dilek dilemek 13, Hızır külahı 13.	3
HŞİ2		-
Karılar K		-
KM		-
Kör	Hızır Peygamber gibi 381, Hızır uğramak 99, Parmağı kemiksiz Hızır Peygamber 158.	3
Köyün K.		-
Kurt K.	Hızır uğramak 159.	1
Nam	Hızır Peygamber gibi 38.	1
RYK	Hızır Peygamber uğuru Kır at 150.	1
Sağ		-
YY	Hızır Peygamber gibi 48, 86, Hızır uğramak 58, Hızırlık/ Hıdırlık tekkesi 213, 258.	5
YA	Hızır Peygamber gibi 329, Hızır Peygamber külahı 67.	2
YS		-
Toplam		30

Tablo 12 Kemal Tahir'in Romanlarında Evlenme Geleneği		
Romanlar	<i>Düğün öncesi, düğün aşaması ve düğün sonrası yapılan uygulamalar</i>	T
BMK	Görücü 29, düğün geleneği 155, damadın sırtına vurulması 46.	3
BÇ	Çeyiz 89, sağdıç 191.	2
BM	Çifte davullu düğün 35, gelinin ak katıra bindirilmesi 327, gelinin damada gümüşlü eyer hediye etmesi 205.	3
DAM	Dünür 44, kına 364, güvey hamamı 364, sağdıç 364, 365, kına hamamı 369, düğün hediyesi 366, güvey giyimi 364, gelinin faytona ya da tahtrevana bindirilmesi 370, saç 371, gerdek gecesi gelinin konuşmalık hakkı almak amacıyla susması 367, silah atma 370.	12
DA	Dünür 170, başlık 467, drahoma âdeti 466, 467.	4
EŞİ		-
EŞM		-
HŞ1	Görücü 306, çeyiz 153, 154.	3
HŞ2		-
Karılar K		-
KM	Söz kesmek 111, ergen düğünü 276, okuntu 276.	3
Kör	Başlık 298, düğün kalburu 29, dibek 106, 298, düğün kurmak 225, gerdekle ilgili bazı uygulamalar 170.	6
Köyün K	Şerbet içmek 351, Çifte davullu düğün 349, düğün kurmak 25, 27, düğün davulu 99, güvey giyimi 25, güvey tıraşı 28.	7
Kurt K		-
Nam	Kız arama 169, görücü 372, başlık 226, 312, gerdek 295.	5
RYK	Dünür 51, kız istemek 48, okuntu 76, 77, Çifte davullu düğün 174, düğün evi 76, gerdek 68, gelinin hediye dağıtması 203.	8
Sağ	Koca istemek 183, Allahın emri peygamberin kavli 109, başlık 78, 85, 109, şerbet içmek 94, şerbet taşı 95, kalbur 93, 97, 99, kalburcu 93, kalbur hazırlamak 95, dibek alayı 95, 98, 99, sağdıç 98,101, dibek 103, 105, 106, 111, dibek taşı 102, 103, kına günü 90, düğün hediyesi 107, 108, 112, düğün 14, meydan halayı 121, düğün yemeği 79, damadın saklanması 122, 136, sağdıç 99, 123, 143, güveylik elbise 99, 100, 101, 138, ata binme 125, 126, 132, saç 129, 130, kapı parası 128, gelinin cami etrafında üç kez dolaştırılması 129, gelinin attan inmeyip hediye istemesi 130, 132, gerdek 121, 167, damadın sırtına vurulması 166, gerdek gecesi gelinin susması 141, 146, gerdek gecesi damadın arkadaşlarının nöbet tutmaları 138, nöbet tutanlara gelinin yiyecek vermesi 141, gerdek namazı 167, gerdekle ilgili bazı uygulamalar 141, 142, 167, gelin sandığı 122, silah atma 101, 102, 121, 131, 132, 141, 143, 144, 147, bağlama 128, 154, gelinin yüzünü kırmızı bir tül örtülmesi 129.	72
YY	Kız vermek 141, güvey hamamı 120, gelinin ağlaması 293, gerdekle ilgili bazı uygulamalar 133, zülûf kesme 183.	5
YA	Allahın emri peygamberin kavli 440, çeyiz 171, 306, 316.	4
YS	Gerdek 174, gerdek yumruğu 168, yüz görümlüğü, konuşturmalık 169, gerdek namazı 170.	4
Toplam		141

SONUÇ

Kemal Tahir'in romanlarının bir bölümü, Çankırı-Çorum dolaylarında yaşanmış olan köy ve kasaba romanlarıdır; bir bölümü ise Meşrutiyet, Mütareke, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet dönemlerini anlattığı şehir romanlarıdır. “Devlet Ana” romanı ise bu sınıflandırmaya girmeyen ve yazarın başyapıtı diyebileceğimiz tarihi bir romandır.

Yazar, köy ve kasaba romanlarından “Yediçınar Yaylası”nın devamı olarak “Köyün Kamburu”nu yazarken “Büyük Mal” romanındaki kişileri yine “Yediçınar Yaylası”ndaki kahramanlardan seçer. “Sağırdere” romanındaki olayları ise “Körduman”da devam ettirir. Şehir romanlarından “Esir Şehrin İnsanları”, “Esir Şehrin Mahpusu” ve “Yol Ayrımı” ise Kâmil Bey'in kişiliği etrafında kurgulanan nehir romanlarıdır.

Halk bilimi unsurları, daha çok yazarın köy ve kasaba romanlarıyla, “Devlet Ana” romanında yer almasına karşın, onun şehir romanlarında da halk bilimi unsurlarını bulmamız mümkündür. “Esir Şehrin İnsanları”, “Hür Şehrin İnsanları” ve “Kurt Kanunu” romanları birer şehir romanı olmalarına karşın halk kültürü unsurları açısından oldukça zengin içerikli yapıtlardır.

“İyi romancı “insan dramı”na yaklaşır. Romanın ağırlık merkezi “insanın bizzat kendisi değil, insanın dramı”dır... Dram demek insanın takıldığı yer demektir. Bir insan bir yere takılır, akli bir yere takılır. Bu takıldığı yer, yüz insanın kolayca atladığı yerdir. O adam atlamadığı için dram olur. Romanlık dram olur” diyen Kemal Tahir, bu görüşünü ve roman anlayışını romanlarında başarıyla yansıtmıştır: “Kurt Kanunu” romanı, özellikle Cumhuriyet'in en bunalımlı dönemlerinden biri olarak değerlendirilen “İzmir Suikastı”na karışan ve karıştırılanların dramı üzerine kurulur. “Sağırdere”nin Mustafa'sıyla “Esir Şehir” üçlemesindeki Kâmil'in dramları ise romanların ağırlık merkezini oluşturur.

Yazar, “Sağırdere” ve “Körduman”ın kahramanı Mustafa'nın dramını yansıtırken halk kültürü unsurlarından özellikle de büyü inanışından bolca yararlanır. Büyünün başarısızlığı ile kahramanın dramı arasında paralelizm kurmaya çalışır. “Sağırdere”yi, büyüye bağlanan umut ile kahramanın bütün olumsuzluklara, maddi yetersizliklere rağmen sevdiği kıza kavuşabilme umudu üzerine kurgular.

“Körduman”ın sonunda yere düşen bir bardağın kırılmasına benzer bir ses duyulur. Bu ses, sevdiği kız için en sevdiği arkadaşını öldüren Mustafa’nın dramıdır.

Kemal Tahir geleneksel unsurlardan yararlanır. Ancak hiçbir zaman bu geleneksel malzemeyi dönüştürmeye çalışmaz; kurmacaya yer vermez. Onun eserlerinde geleneksel unsurların yer alışı, yazarın romana bakış açısıyla ilgilidir. Nitekim Kemal Tahir, *Türk romancısının Türk insanını ve toplumunu, bunların özelliklerini incelemesinin zorunlu olduğu* görüşündedir. Halk ürünü yapıtların romanlarda yer alması romancının bu düşüncesinin, insan gerçeğine ulaşma çabasının sonucudur. Nitekim Baskom, “*halkı öerenmektir*” diye tanımlar folkloru. Kemal Tahir de folklor ürünlerini eserlerinde kullanarak insanı, insana dair gerçekliği, buzdağının altındaki gizemi öğrenir ve öğretir.

Kemal Tahir, eserlerini okuma, araştırma ve gözlem yoluyla elde ettiği bilgi ve belgelere dayandırarak yazar; eserlerinin mayası, bu birikimdir. Halk yapıtı olan ürünleri, o yaşayarak değil, daha çok görerek öğrenmiştir. Uzun süre kaldığı cezaevinde ve sürgün bulunduğu köylerde çeşitli kesimlerden insanı tanıma fırsatı bulmuş ve bunları, romanlarına yansıtmıştır.

O, insana dair yolculuğun romanını yazar. Bu yolculukta insansı her şey tüm ayrıntılarıyla aralanır. İnanışlar, töreler, gelenekler, halk anlatıları, halk hekimliği ve akla gelebilecek insanın doğaya sunduğu her şey, yani kültür, bu yolculuğun tamamlanmasında bir araç olarak kullanılır. Yazarın özellikle köy ve kasaba romanlarında halk kültürü unsurlarına sınır tanımadan yer vermesi onun köyü ve köylüyü bütün ayrıntılarıyla, en ince noktalarına kadar tanıma ve tanıma endişesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzdendir ki, törelerin kıskacındaki köylünün zaaflarını, iyi-güzel, kötü-çirkin davranışlarını, dostluk ve düşmanlıklarını, umut ya da umutsuzluklarını, yalnızlığını, aşklarını çok renkli bir üslup ve zengin bir halk kültürü harcıyla yoğurarak anlatmıştır.

Halk, yazarlar için bitmez tükenmez bir kaynaktır. Kemal Tahir, okuyucuyu şaşırtacak kadar zengin halk kültürü kaynağını romanlarında oldukça düzenli bir şekilde kullanmıştır. Kişilerini kültürel çevrelerinden koparmadan anlatan yazarın birçok eserinde kahraman halktır, halk adamıdır; köylüdür. Halka ait her şeyin romanları kuşatması da olağandır. Kültür unsurları roman akışına uygun olarak, kişiler arasındaki ilişkileri, onların ruhsal dünyalarını yansıtmakta büyük katkı sağlamıştır.

İnsanoğlunun ürettiği her şey, ona dair sırların biraz daha aralanmasını sağlar. Halk kültürü unsurlarının tamamı, insan gerçeğinin dolayısıyla insana ait gizemin çözüldüğü bir alandır. Kemal Tahir, romanlarında oldukça yoğun bir şekilde yer verdiği halk kültürü unsurları sayesinde ele aldığı insanın macerasını derinleştirmeyi, anlatısına yeni düzlemler ekleyerek bir mozaik oluşturmayı dener ve bunda da başarılı olur. Okuyucuda farklı izlenimler, duygular yaratmayı başarır. Görsel malzemeyi ustalıkla kullanır. Sözcüklerle resim yapmayı bilen usta sanatçı, başta kırsal kesim insanının hayatını çoğunlukla da dramını gerçekçi bir dil ve güçlü gözlemleriyle anlatmayı başarır. O, kültür unsurlarını bir dolgu malzemesi olarak değil, roman kişilerinin içsel taraflarının bir özelliği, onların bir parçası olarak değerlendirir. Roman kişilerinin inanç ve düşünceleri, birçok romanın kurgusunun oluşup gelişmesinde birinci derecede belirleyici rol oynar.

O, köyü yazan romancıların Türk milletinin ortak ruh ve davranışlarını keşfetmeğe çalışması gerektiğini söyler. Kendisi bu görüşünü köy romanlarında inanışlara, törelere, geleneklere, anlatılara okuyucuyu şaşırtacak bir zenginlikte ve yoğunlukta yer vererek gösterir. Böylece onun köy romanlarında sıradan köylü tipleri değil “köylü insanı” buluruz.

Genel olarak Kemal Tahir’in romanlarında beliren halk kültürü unsurlarının neler olduğu ve romanlardaki kullanımları ile ilgili şunları söyleyebiliriz:

Halk anlatılarından en çok efsaneye yer veren yazar, dokuz efsaneyi roman kurgusunu destekler mahiyette anlatılarının uygun yerlerine yerleştirmiştir. Örneğin yazarın tarihî bir roman olan ve Osmanlı Devleti’nin kuruluşunun anlatıldığı “Devlet Ana” romanında yine Osmanlı Devleti’nin kurulacağı ve büyük bir imparatorluk haline geleceğinin müjdelendiği bir efsaneye yer vermesi oldukça isabetlidir.

Peri masallarına ve kısa masallara eserlerinde yer veren yazar, masal motiflerinin ve kahramanlarının imgesel gücünden yararlanır. Ancak yazarın masallara bakış açısı olumsuzdur. Masalların eğitici yönüne hiç değinmeyen yazar, bu türün insanları avutmaktan başka bir işe yaramadığı görüşündedir.

Halk hikâyelerinden Kerem ile Aslı hikâyesindeki yanma motifi ile Ferhat ile Şirin hikâyesindeki engel (dağ) motifi üzerinde duran yazar, diğer halk hikâyelerinin ise sadece kahramanlarını benzetme ve sembolik amaçlarla kullanır.

Dede Korkut hikâyelerinin söyleyiş güzelliklerini, soylamalarını, ağıtlarını ve atasözlerini, 13-14. yüzyıl coğrafyasının anlatıldığı “Devlet Ana” romanının dokusuna serpiştirerek okuyucusuna farklı bir iklimin kapılarını açar.

Yazar, Köroğlu’na daha çok “sözde eşkıyalık” konusunu işlediği “Rahmet Yolları Kesti” romanında yer verir. Köroğlu, Kırat’ı, yiğitleri, kahramanlıkları ve deyişleriyle kahramanlığın ve cesaretin anlatımında bir motif olarak kullanılır.

Fıkralara yoğun bir biçimde yer veren yazar, Nasrettin Hoca, Bektaşî, Timur, Azrail ve Yahudi gibi fıkra kahramanlarının yer aldığı oldukça fazla sayıda fıkra ve fıkra atasözleriyle eserlerine nükte unsuru katar.

Mitolojik unsurlar yazarın eserlerinde oldukça sınırlıdır. Kafdağı ve bazı mitolojik hayvanlar sembolik amaçlarla kullanılmıştır. Şamanizm’e ait kavramlar (kutsal dağ, Ateş Ana, Ülgen) ile şamanın göğe çıkış ritüeli, falcılık, şaman duaları, kıyafeti ve davulu “Devlet Ana” romanına çekicilik ve görsellik katmıştır.

Destan, halk anlatıları arasında yazarın romanlarında en az yer verdiği türdür. Ergenekon destanından iki yerde söz eden yazar, bu destanı eksik ve yanlış olarak anlatır.

Anonim halk şiiri türlerinden başta türkü olmak üzere, ağıt, mani, tekerleme ve ninniye yer veren yazar, bunları roman kahramanların duygularının anlatımında bir araç olarak değerlendirir.

Âşık tarzı halk şiiri ile ilgili olarak dikkatimizi çeken en önemli nokta, yazarın çeşitli âşıklardan aldıkları dizeleri “Âşık ne demiş...” şeklindeki bir kalıpla eserlerine yansıtmasıdır. Eserlerde yer alan âşıklar ise oldukça sınırlıdır.

Yazar, Yunus Emre’yi bir roman kahramanı yapar; tasavvufu ilgili görüşlerini dile getirir ve tasavvuf tarikatlarıyla abdallardan söz eder.

Kemal Tahir’in romanları, “inanışlar” açısından bir hayli zengindir. Hayvanlarla ilgili çeşitli inanışlar, büyü ve muska, uğur-uğursuzluk, cin, rüya, fal, nazar, Hızır, adak ve kurbanla ilgili inanış ve uygulamalar romanlarda büyük bir yer tutar. Romanlarda ifade edilen at, deve, tilki, baykuş, tavşan, yılan, kaz, geyik, kartal ve Hüma kuşu ile ilgili inanışların ve diğer halk inanışlarının büyük bir bölümü, günümüz halk kültüründe yaşayanlarla benzerlik taşımaktadır. Eserlerde bu unsurların yoğunluk göstermesindeki neden, yazarın roman karakterlerini, yaşadıkları toplumun dinamiklerinden, kültürel

dokusundan, beslendikleri kaynaklardan koparmadan bir bütün olarak yansıtmak isteyişinden kaynaklanmaktadır.

Dinî mekânlardan cennet ve cehennem tasvirleri ile kıyamet alametleri “Namusçular” romanında uzun uzadıya anlatılır.

Geçiş dönemlerinden doğum ve ölüm geleneklerinin romanlarda çok az yer tutmasına karşın evlenme gelenekleri ile ilgili çok zengin malzemeler bulunur. “Sağırdere” romanının kurgusunun oluşmasını sağlayan evlenme gelenekleri, bu romanı âdeta görsel bir şölene dönüştürür.

Ferfene, mevlit ve ayna ile ilgili geleneklere belirli bazı romanlarda roman kurgusu gereği yer verir.

Köy ve kasaba çevrelerinden ve uzun yıllar kaldığı cezaevlerinden güçlü gözlem yeteneği ile derlediği atasözü, deyim, dua, beddua, yemin, argo ve yöresel kelimelerle lakaplar gibi zengin dil ve anlatım unsurlarını kendi yaşantısı, kültürel birikimi ve İstanbul Türkçesiyle birleştirerek başarılı bir roman üslubu oluşturur.

Mitler dünyasından günümüze uzanan formel sayılar, eserlerde çokça kullanılır.

Toplum-insan arasındaki sıkı ilişkiyi irdeleyen yazar, toplumsal hayatın bireyin yaşantısındaki etkisini, toplumun kahramanlardan, kahramanların ise yaşamdan beklentilerini, duygularını, çatışmalarını, toplumda yaşanan olaylarla ilişkili olarak değişen toplum ve birey yaşamını, bireyin yaşadığı sarsıntıları, acıları, çelişkileri okuyucuya gelenek, görenek ve töre üçlüsüyle oluşan sosyal normlar aracılığıyla sunar.

Sosyal dayanışma ve yardımlaşma kurumlarından ahilik ve yâren eserlerde kültürel yaşamın tasvir ve tahlil edilmesi amacıyla değerlendirilir.

Çocuk oyunları, büyüklerin oyun ve eğlencelerinden avcılık, cirit ve güreş; halk oyunlarından Sinsin, Kasap Havası, Çiftetelli, Zeybek, Çiçekdağı oyunları hakkında bilgiler verilerek roman karakterlerinin eğlence kültürleri yansıtılmaya çalışılır.

Halk Bilgisi, Halk Tiyatrosu, Bayramlar-Törenler-Kutlamalar, Halk Sanatları-Meslekleri, Halk Mimarisi ve Etnik Gruplar başlıklarına bakıldığında ise yazarın halk kültürü ile bilgi ve birikiminin ne derece çeşitlilik arz ettiği görülür.

Yazarın bütün romanları arasında “Devlet Ana”nın halkbilimi açısından özel bir yeri vardır. Bu eserinde halk kültürü unsurlarından büyük ölçüde yararlanan yazar, İslamiyet öncesi Türk inanışlarından Dede Korkut coğrafyasına uzanan bir dizi alıntıyı romanına ustalıkla yerleştirmiş; şamanın gizemsel tekniklerinden biri olan falcılık ile

göge çıkış ritüelini eserde canlı bir üslupla anlatmıştır. Yunus dizeleriyle dönemin kültürel dokusunu yansıtmış; tarihî, edebî ve mitolojik karakterleri aynı düzlemde göstermede üstün bir başarı göstermiştir.

Eserlerde halk hikâyeleri, çoğu yerde masal bir yerde ise roman diye nitelendirilir. Dede Korkut destanî halk hikâyeleri için ise iki yerde masal tabirini kullanılır. Köroğlu hikâyeleri, iki yerde masal olarak adlandırılır.

Romanlarda iki yerde türkü “mani”, bir yerde ise mani “türkü” olarak nitelendirilmiştir. Mani için bir yerde de “koşma” tabiri kullanılmıştır. Bütün bunlar, yazarın roman kahramanlarını kültürel yapılarından koparmadan konuşturmak istemesinden kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim halk ağzında masal yahut mesel, sadece masal için değil, halk hikâyesi ve fıkra gibi türler karşılığında da kullanılır. Benzer durum, koşma, mani ve türkünün birbirlerinin yerine adlandırılması için de geçerlidir. Halk, söylediği ya da dinlediği dizenin hangi edebi türde söylendiğine dikkat etmez, bunu önemsemez. Onun için önemli olan dinlenen veya söylenen dizelerin duygu ve düşüncelere tercüman olmasıdır.

Yazar, halk kültürünün unsurlarını yoğurarak modern anlatı sanatlarından biri olan romana büyük bir ustalıkla nakşetmiştir. Halk anlatılarının ve diğer halk kültürü unsurlarının romanlarda kullanılması, eserlere muhteva zenginliği katmış; kahramanların toplum içindeki kimliklerinin ortaya çıkmasında kahraman-çevre ilişkisinin değerlendirilmesinde önemli ipuçları sağlamıştır.

Bu çalışmanın yapılmasındaki amaç, Kemal Tahir’in romanlarında halk kültürü unsurlarının neler olduğunu ve bunların romana katkılarını tespit ve tahlil etmektir. Belgelere dayalı, düşünce romanı yazan, insan gerçeğine çıplak gözle bakma cesareti gösteren romancının insana ulaşma çabasında yararlandığı zengin halk kültürü unsurlarının neler olduğunu ve romanlarda yer alış şekillerinin bilinmesinin Kemal Tahir’le ilgili araştırma yapacaklara yeni yollar açacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim** (1997), *Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara.
- Absarıhoğlu, Ahmet** (2007), *Gelenekten Evrensele Yâran*, Çankırı Valiliđi Kùltür Yayınları, No: XII, Çankırı.
- Akpınar, Mehmet** (2005), “Kızılcahamam Yöresi Düğün Gelenekleri ve Kına Türküleri”, *Milli Folklor Dergisi*, sayı: 68, Ankara, s. 127-133.
- Aksan, Doğan** (2003), *Her Yönüyle Dil*, TDK yayınları, Ankara.
- Aksoy, Ömer Asım** (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1. Cilt, İnkılâp yayınları, İstanbul.
- Aksoy, Ömer Asım** (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 2. Cilt, İnkılâp yayınları, İstanbul.
- Aktaş, Şerif** (1991), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ yayınları, Ankara.
- Aktunç, Hulki** (1998), *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*, YKY, İstanbul.
- Akyüz, Kenan** (1990), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- Alangu, Tahir** (1968), *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, cilt: 3, İstanbul.
- Alptekin, Ali Berat** (1991), *Hayvan Masalları*, Kùltür Bakanlığı yayınları, Ankara.
- Alptekin, Ali Berat** (2005) *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ yayınları, Ankara.
- Ardıçlı, Orhan** (1997), *Rüya Tabirleri Sözlüğü*, Timaş yayınları, İstanbul.
- Artun, Erman** (2004a), *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Kitabevi yayınları, İstanbul.
- Artun, Erman** (2004b), *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*, Kitabevi yayınları, İstanbul.
- Artun, Erman** (2005a), *Türk Halkbilimi*, Kitabevi yayınları, İstanbul.
- Artun, Erman** (2005b), *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Kitabevi yayınları, İstanbul.
- Artun, Erman** (2006), *Dinî Tasavvufî Halk Edebiyatı*, Kitabevi yayınları, İstanbul.
- Artun, Erman** (2008), *Halk Kùltürü Araştırmaları*, Kitabevi yayınları, İstanbul.
- Aslan, Ensar** (1990), *Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri, Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme*, Dicle Üniversitesi yayınları, Diyarbakır.

- Aslan, Ensar** (1999), *Halk Şiirimizde Tarihi Olaylar*, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi yayınları, Diyarbakır.
- Aslan, Ensar** (2001), *Çıldırılı Âşık Şenlik*, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi yayınları, Diyarbakır.
- Aslan, Ensar** (2004), “Türk Halk Hikâyeciliğinde Kullanılan Kalıp Söz Grupları ve Manzum Tasvirler”, *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslar Arası Sempozyumu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı-Gazi Üniversitesi-UNESCO, Ankara.
- Aslan, Ensar** (2003), *Türk Halk Bilimi Araştırmaları*, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi yayınları, Diyarbakır.
- Aslan, Ensar**, (2008), *Türk Halk Edebiyatı*, Maya Akademi yayınları, Ankara.
- Aslan, Ensar** (2009), “Türk Dünyasında Kopuz”, *Türk Dili ve Türk Halk Edebiyatı Sempozyumu*, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşe.
- Aslan, Ensar** (2009), “Şamanizm ve Şamandan Âşığa İntikal Eden Trans Olgusu”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, sayı: 1-2, s. 17-37.
- Banarlı, Nihat Sami** (1987), *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi, I, II*, Milli Eğitim yayınları, İstanbul.
- Bandoğlu, Rezan** (2005), *Dede Korkut Destanî Hikâyelerindeki Manzumelerin Biçim ve İçerik Yönünden İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Yöneten: Prof. Dr. Ensar Aslan) Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Başgöz, İlhan** (1968), *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, Ararat yayınevi, İstanbul.
- Batur, Suat** (1998), *Açıklamalı Örnekli Türk Halk Edebiyatı*, Altın Kitaplar yayınları, İstanbul.
- Bayladı, Derman** (1996), *Efsaneler Dünyasında Anadolu (Anadolu Mitolojisi)*, Say yayınları, İstanbul.
- Bayrı, Mehmet Halit** (1972), *İstanbul Folkloru*, Eser yayınları, İstanbul.
- Bezirci, Asım** (1993), *Türk Halk Şiiri*, cilt-I, Say yayınları, İstanbul.
- Birdoğan, Nejat** (1986), “Kemal Tahir’in Romanlarında Halkbilim Öğeleri”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, I. Cilt*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Boratav, Pertev Naili** (1999), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek yayınevi, İstanbul.
- Boratav, Pertev Naili** (2003), *100 Soruda Türk Folkloru*, K Kitaplığı, İstanbul

- Boratav, Pertev Naili** (1988), *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Adam yayınları, İstanbul.
- Cenikoğlu G. Tarıman** (1998), *Akşehir’de Sıra Yârenleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Crow, W. B** (2002), *Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi* (Çeviren: Fulya Yavuz), Dharma yayınları, İstanbul.
- Çağatay, Neşret** (1996), *Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri*, 1. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri, Kültür Bakanlığı, s. 33-43.
- Çevirme, Hülya; Sayan, Ayşe** (2005), “Alkarısı İnanmaları ve Bilim”, *Milli Folklor Dergisi Sayı: 65*, Feryal Matbaacılık Ankara, s. 67-72.
- Çobanoğlu, Özkul** (1999), *Halk Bilimi Kuramları ve araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ yayınları, Ankara.
- Çobanoğlu, Özkul** (2000), *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ yayınları, Ankara.
- Çoruhlu, Yaşar** (2006), *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı yayınları, İstanbul.
- Demirbilek, Salih** (2005), “Kutadgu Bilig’de At Kültürü”, *Milli Folklor Dergisi Sayı: 68* Feryal Matbaacılık Ankara, s. 134-138.
- Derleme Sözlüğü* (1993), I-XI c., Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- Devellioğlu, Ferit** (1992), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi yayınları, Ankara.
- Divanü Lûgat-İt-Türk Dizini* (1999), Türk Dil Kurumu yayınları: 524, Ankara.
- Divanü Lûgat-İt-Türk Tercümesi III. Cilt* (1998), Türk Dil Kurumu yayınları: 523, Ankara.
- Elçin Şükrü** (1997), *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Akçağ yayınları, Ankara.
- Elçin, Şükrü** (2000), *Kerem ile Aslı Hikâyesi*, Akçağ yayınları, Ankara.
- Elçin, Şükrü** (2004), *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ yayınları, Ankara.
- Eliade, Mircea** (2001), *Mitlerin Özellikleri* (Çeviren: S.Rifat) Simavi yayınları, İstanbul.
- Eliade, Mircea** (2006), *Şamanizm* (Çeviren İ.Berkan) İmge Kitabevi, Ankara.
- Enginün, İnci** (2006), *Yeni Türk Edebiyatı, Tanzimattan Cumhuriyet’e* (1839-1923) dergâh yayınları, İstanbul.

- Enginün, İnci; Kerman Zeynep** (1998), *Mehmet Kaplan'dan Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları: 862, Ankara.
- Eren, M. Ayhan** (1978), "Sungurlu'da Düğün Gelenekleri", *Türk Folklor Araştırmaları* İstanbul, S. 347, c. 18, s. 8356-8357.
- Ergin, Muharrem** (1997a), *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*, Türk Dil Kurumu yayınları: 169, Ankara.
- Ergin, Muharrem** (1997b), *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*, Türk Dil Kurumu yayınları: 219, Ankara.
- Ergin, Muharrem** (1975), *Orhun Abideleri*, Boğaziçi yayınları, İstanbul.
- Erhat, Azra** (1972), *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eronat, Kâmuran** (2005), "Kemal Tahir'in Sağırdere ve Körduman Romanlarında Halkbilimi Öğeleri", *Milli Folklor Dergisi Sayı: 65*, Feryal Matbaacılık Ankara, s. 94-101.
- Evin, Ahmet Ö.** (2004), *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi*, Agora yayınları, İstanbul.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki** (1974), *Bütün Yönleriyle Anadolu İnançları*, Koza yayınları, İstanbul.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki** (1998), *Anadolu Mitolojisi, Anadolu Üçlemesi 2*, Toplumsal Dönüşüm yayınları, İstanbul.
- Fischdick, Edith** (1984), *Türk Halk Hikâyeleri İle İlgili Bir Araştırma: Elif ile Mahmut*, (Çeviren: F. Türkmen, A. Şenocak), TFA, Ankara.
- Gökdemir, Gönül** (2003), "Türk Mitolojisinde 'Yemin-Ant' Müessesesi", *Milli Folklor Dergisi*, Feryal Matbaacılık, Ankara, S: 59, s. 60-72.
- Gökyay, Orhan Şaik** (1973), *Dedem Korkudun Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki** (1992), *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İnkılâp yayınları, İstanbul.
- Gönen, Sinan** (2006), "Dede Korkut Hikâyelerinden Günümüze Yansıyan Evlilik Âdetleri", *Milli Folklor Dergisi*, Feryal Matbaacılık, Ankara, S. 69, s. 62-71.
- Görkem, İsmail** (2001), *Türk Edebiyatında Ağıtlar Çukurova Ağıtları Metin- İnceleme*, Akçağ yayınları, Ankara.
- Günay, Umay** (1999,) *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ yayınları, Ankara.

- Güzel, Abdurrahman** (2004), *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ yayınları, Ankara.
- İnan, Abdülkadir** (2006), *Tarihte Ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara.
- İslam Ansiklopedisi** (2001), “Kafdağı Maddesi” (Türk Diyanet Vakfı), s.144-145, İstanbul.
- Jung, Carl Gustav** (2004). *İnsan Ruhuna Yöneliş*, Say yayınları, İstanbul.
- Kabaklı, Ahmet** (1997), *Türk Edebiyatı, V. Cilt*, Türk Edebiyatı Vakfı yayınları, İstanbul.
- Kalafat, Yaşar** (1996), *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara.
- Kalafat, Yaşar** (2000), “Türk Halk İnançları Çalışmalarında Teori-Metot ve Karapapağ Türk Halk Ozanı Aşık Şenlik”, *Türk Dünyası Araştırmaları* S. 125, s. 113-120
- Kalafat, Yaşar** (2002), “Halk Edebiyatı Halk İnançları İlişkilerine Dair”, *Uluslar Arası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri, (26-28 Mayıs 2000)*, Kültür Bakanlığı yayınları: 2955, Ankara, s. 401-408.
- Kalafat, Yaşar** (2004), *Altaylardan Anadolu'ya Kamizm, Şamanizm, Yeditepe* yayınları, İstanbul.
- Kalafat, Yaşar** (2006a), *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ebabil yayınları, Ankara.
- Kalafat, Yaşar** (2006b), *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları V-VI*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Kalafat, Yaşar; Makas Zeynelâbidîn** (Tarihsiz) *Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları*, Eser Ofset Matbaacılık, Samsun.
- Kantarcıoğlu, Selçuk** (1991), *Eğitimde Masalın Yeri*, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, İstanbul.
- Kantarcıoğlu, Sevim** (1988), *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları: 899, Ankara.
- Kaplan, Mehmet** (1987), *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, Dergâh yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Ramazan** (1997), *Türk Romanında Köy*, Akçağ yayınları, Ankara.

- Karahan, Abdülkadir** (1992), *Türk Kültürü ve Edebiyatı*, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, İstanbul.
- Karaoğlu, Halit** (2002), *Anadolu Masalları 1*, Assos yayınları, İstanbul.
- Karaoğlu, Halit** (2002), *Anadolu Masalları 2*, Assos yayınları, İstanbul.
- Kaya, Doğan** (2007), *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ yayınları, Ankara.
- Kozanoğlu, M. Tahsin** (1994) *Yunan Mitolojisi*, Düşünen Adam yayınları, İstanbul.
- Köksal, Hasan** (1995), “Türk Düğünlerinde “Saçı” Geleneği, Buna Bağlı Ritler-Pratikler”, *III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi Bildirileri*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, s. 176-185.
- Köprülü, Mehmet Fuad** (1962), *Türk Saz Şâirleri, Cilt I-5*, Milli Kültür yayınları, Güven Basımevi, Ankara.
- Köprülü, Mehmet Fuad** (1966), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Köprülü, Mehmet Fuad** (1999), *Edebiyat Araştırmaları 1*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK yayınları, TTK Basımevi, Ankara.
- Köprülü, Mehmet Fuad** (2004), *Edebiyat Araştırmaları 2*, Akçağ yayınları, Ankara.
- Kudret, Cevdet** (1968), *Karagöz*, Bilgi yayınevi, Ankara.
- Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî** (1993) Diyanet Vakfı yayınları, Ankara.
- Kurnaz, Cemal** (2004), *Eski Türk Edebiyatı*, Bizim Büro yayınları, Ankara.
- Levend, Ağâh Sırrı** (1973), *Türk Edebiyatı Tarihi, I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Mahmut, Nedret** (1976), “Fıkra (Anekdotik) Atasözlerinin Özellikleri”, *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt, Halk Edebiyatı*, Ankara Üniversitesi yayınları, Ankara, 173-179.
- Makal, Tahir Kutsi** (1986), “Anadolu’da Ağıtçı Kadınlar”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt, Halk Edebiyatı*, Milli Folklor Araştırma Dairesi yayınları, Ankara, 245-250.
- Moran, Berna** (2007), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*, İletişim yayınları, İstanbul.
- Moran, Berna** (2008), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1, 2*, İletişim yayınları, İstanbul.

- Naci, Fethi** (2009), *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul.
- Oğuz, Burhan** (1976), *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 1*, İstanbul Matbaası, İstanbul.
- Oğuz, Burhan** (1980), *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 2*, İstanbul Matbaası, Doğu Batı yayınları, İstanbul.
- Oğuz, M. Öcal** (1994), *Yozgat'ta Halk Şairliğinin Dünü ve Bugünü*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara.
- Oğuz, M. Öcal** (2000), *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*, Akçağ yayınları, Ankara.
- Oğuz, M. Öcal ve Diğerleri** (2004), *Türk Halk Kitabı El Kitabı*, Grafiker yayınları, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin** (2002), *Türk Mitolojisi*, II. Cilt, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK yayınları, TTK Basımevi, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin** (2003), *Türk Mitolojisi*, I. Cilt, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK yayınları, TTK Basımevi, Ankara.
- Önder, Ali Rıza** (1985), "Türk Hukukunda Töre", *Halk Kültürü Derleme-Araştırma*, 1984/4 Dördüncü Kitap, İstanbul, s. 137-143.
- Örnek, Sedat Veyis** (1971), *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, Gerçek yayınları, İstanbul.
- Örnek, Sedat Veyis** (2000), *Türk Halk Bilimi*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara.
- Özçelik, Sadettin** (2005), *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar/ Dizin/ Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Özön, Mustafa Nihat** (2009), *Türkçede Roman*, İletişim yayınları, İstanbul.
- Öztelli, Cahit** (1974), *Üç Kahraman Şair Köroğlu Dadaloğlu Kuloğlu*, Milliyet yayınları.
- Pritchard, Edward-Evans** (1999), *İlkelerde Din*, Öteki yayınları, Ankara.
- Propp, Vladimir** (1998), *Folklor / Teori ve Tarih*, Avesta yayınları, İstanbul.
- Püsküllüoğlu, Ali** (2004a), *Türkçe Sözlük*, Arkadaş yayınları, Ankara.
- Püsküllüoğlu, Ali** (2004b), *Türk Atasözleri Sözlüğü*, Arkadaş yayınları, Ankara.
- Püsküllüoğlu, Ali** (2004c), *Türk Deyimleri Sözlüğü*, Arkadaş yayınları, Ankara.

- Radloff, Wilhelm** (1995), *Manas Destanı Kırgız Türkçesi Metin-Türkiye Türkçesi Çeviri*, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr.Emine Gürsoy-Naskali, Kemer Matbaacılık, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim** (1973), *Gümüşhane Masalları, Metin Toplama Ve Tahlil*, Atatürk Üniversitesi yayınları, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim** (1980), *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi Ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim** (1989), *101 Anadolu Efsanesi*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim**, (1999), *Masal Araştırmaları*, Akçağ yayınları, İstanbul.
- Santur, Alparslan** (1997), “Üzümlü (Tokat) Köyünde Ferfene Geleneği”, *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, Kültür Bakanlığı yayınları: 275, Ankara, s.128-132.
- Santur, Meltem** (1995), “İç Anadolu Bölgesinde Gelinin Kız evinden Oğlan Evine Getirilmesi Sırasında Uygulanan Gelenekler”, *III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı Ve Folklor Kongresi Bildirileri*, Kültür Bakanlığı yayınları: 1865, Ankara, s. 194-207.
- Sepetçioğlu, M. Necati** (1972), *Türk Destanları*, Toker yayınları, İstanbul.
- Sevengil, Refik Ahmet** (1965), *Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri*, Atlas kitabevi, İstanbul.
- Sever, Metin** (1999), *Kafdağı'nın Bu Yüzü, Türkiye'deki Kafkas Kökenliler*, Doğan yayınları, İstanbul.
- Seyidoğlu, Bilge** (1975), *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar, Metinler ve Açıklamalar*, Atatürk Üniversitesi yayınları, Ankara.
- Seyidoğlu, Bilge** (1983), “Cadı Tipi Üzerine Bir Araştırma” *Şükri Elçin Armağanı, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi*, Ankara.
- Seyidoğlu, Bilge** (1985a), *Erzurum Efsaneleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi yayınları: 65, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Seyidoğlu, Bilge** (1985b), “Masal” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* 6, İstanbul.
- Seyidoğlu, Bilge** (1989), *Mitoloji Üzerine Araştırmalar, Metinler ve Tahliller*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi yayınları, Erzurum.
- Sezer, Abdülbasit** (2007), *Murathan Mungan'ın Mensur Eserlerinde Halk Bilimi Unsurları (Doktora Tezi, Yöneten: Prof. Dr. Ensar Aslan, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.*

- Schimmel, Annemarie** (2000), *Sayıların Gizemi*, Kabalcı yayınevi, İstanbul.
- Şemsettin Sami** (1989), *Kâmûs-ı Türkî*, Masal Maddesi, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (1995), *Hür Şehrin İnsanları I*, 3. basım, Tekin yayınevi, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (1995), *Hür Şehrin İnsanları II*, 3. basım, Tekin yayınevi, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (1995), *Büyük Mal*, 2. basım, Adam yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (1998), *Kelleci Memet*, 3. basım, Adam yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2000), *Yediçınar Yaylası*, 4. basım, Adam yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2004), *Körduman*, 3. basım, Adam yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2004), *Bir Mülkiyet Kalesi*, 4. basım, Tekin yayınevi, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2005), *Yorgun Savaşçı*, 1. basım, İthaki yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2005), *Karılar Koşuşu*, 1. basım, İthaki yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2005), *Kurt Kanunu*, 1. basım, İthaki yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2005), *Esir Şehrin Mahpusu*, 1. basım, İthaki yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2006), *Damağası (Notlar / Müsveddeler)*, 1. basım, İthaki yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2006), *Sağırdere*, 1. basım, İthaki yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2006), *Rahmet Yolları Kesti*, 1. basım, İthaki yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2006), *Namusçular (Malatya Cezaevi Notları-I)*, 1. basım, İthaki yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2006), *Yol Ayrımı*, 2. basım, İthaki yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2006), *Bozkırdaki Çekirdek*, 2. basım, İthaki yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2006), *Devlet Ana*, 2. basım, İthaki yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2006), *Esir Şehrin İnsanları*, 3. basım, İthaki yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal** (2006), *Köyün Kamburu*, 2. basım, İthaki yayınları, İstanbul.
- Tan, Nail** (2000), *Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler*, Artmedia, İstanbul.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi** (2006), *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Yapı Kredi yayınları, İstanbul.
- Tanyu, Hikmet** (1968), *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara.
- Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, cilt 2, K-Z**, (2003), Yapı Kredi yayınları, İstanbul.
- Tezcan Semih** (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi yayınları: 1457, İstanbul.

- Tezcan Semih; Boeschoten Hendrik** (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri*, Yapı Kredi yayınları: 1441, İstanbul.
- Tezel, Naki** (1997), *Türk Masalları I*, Kültür Bakanlığı yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Tezel, Naki** (1997), *Türk Masalları II*, Kültür Bakanlığı yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Topçu, Mümin** (2008), *Yaşar Kemal'in Eserlerindeki Halk Bilimi Unsurlarının Tespiti (Doktora Tezi, Yöneten: Prof. Dr. Ensar Aslan)*, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Türk Atasözleri ve Deyimleri I, II** (1993), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Türkçe Sözlük** (1998), Türk Dil Kurumu yayınları: 549, Ankara.
- Türkmen, Fikret** (1998), *Tahir ile Zühre*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 165, Ankara.
- Uç, Himmet** (2007), *Şair ve Romancı Nabizade Nazım*, Kitabevi, İstanbul.
- Yançev, Mihail** (2002), *Mani ve Bilmeceler*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Altan Matbaası, Ankara.
- Yardım, Mehmet Nuri** (2000), *Romancılar Konuşuyor*, Kaknüs yayınları, İstanbul.
- Yardımcı, Mehmet** (1993), *Halk Bilim ve Edebiyat Yazıları*, Açıksöz yayınları, Malatya.

Yararlanılan İnternet Adresleri

latife.bircan.sitemynet.com

www.akademikbakis.org

www.bayburtkulturturizm.gov.tr

www.bulakonline.enfo

www.bursaekonomi.com

(www.kırşehir.web)

www.kutahyakulturturizm.gov.tr

www.msxlabs.org

www.silivriden.blogcu.com

www.tdk.gov.tr

www.tonyukuk.net

www.turk.ch/fikra

www.tumgazeteler.com

www.uludagsozluk.com

www.usakonline.com

(tr.wikipedia.org/wiki)

www.yeniasir.com.tr

DİZİN

12 Hayvanlı Türk Takvimi..... 412

A

A. Von Gabain 19
 Abaza Paşa 335
 Abbas Sayar 23
 Abdal 33, 133
 Abdülkadir Geylani 131, 132
 Abdülkadir İnan 97, 138, 214
 Âb-ı hayat 231
 Absarlıoğlu 424, 427, 428, 429
 Acem ... 61, 96, 371, 380, 420, 456, 459,
 460, 462
 Ad koyma 243
 Adamotu 176
 Âdem baba 30, 134
 Ağıt.... 5, 25, 68, 73, 105, 111, 112, 113,
 114, 115, 116, 282, 283, 402
 Ahi Evren 423
 Ahilik 11, 134, 422, 423, 424, 425, 426,
 427, 438
 Ahmet Arif 25
 Ahmet Hamdi Tanpınar..... 26
 Ahmet Kutsi Tecer 25
 Ahmet Mithat 19, 22, 26
 Ahmet Rasim..... 26
 Ahmet Vefik Paşa 19
 Ahura Mazda 330
 Ailenin küçük oğlu 54, 57
 Ak Tanrı 101
 Ak tumana hasret gidesin 281, 323
 Ak/kırmızı tumana hasret gidesin 322
 Ak-kula..... 136
 Akpınar..... 390, 448
 Aksan 291, 303, 336
 Aksaray 389, 390, 417, 427
 Akşehir 54, 85, 232, 390, 427
 Al Hoceima 96
 Albastı 48, 196, 203, 243, 280
 Alıcı kuş 76, 158, 215, 216, 399
 Ali Arslan 164
 Ali Berat Alptekin 63
 Ali Gıcırılı 15
 Ali Püsküllüoğlu 291, 303, 336, 391
 Alkarısı 243

Almambet 321
 Alp 143, 444
 Alptekin 49, 54, 63, 66, 95, 162, 217,
 232, 242, 245, 252, 274, 313, 321,
 359, 440
 Altay 97, 98, 136, 153, 157, 313, 354
 Anadolu ... 19, 20, 23, 24, 29, 33, 36, 40,
 48, 61, 65, 78, 79, 88, 104, 110, 117,
 120, 127, 128, 129, 132, 138, 148,
 151, 153, 154, 156, 157, 170, 184,
 186, 214, 221, 231, 232, 235, 243,
 245, 247, 248, 249, 251, 252, 258,
 259, 260, 261, 264, 268, 269, 273,
 274, 279, 280, 282, 288, 318, 327,
 331, 335, 351, 358, 377, 380, 389,
 390, 393, 401, 402, 408, 415, 424,
 437, 443, 447, 448, 449, 450, 453,
 461, 463
 Andreas Tietse 19
 Ankara ... 16, 20, 42, 109, 164, 185, 266,
 388, 389, 390, 404, 427, 453
 Anna Masala 19
 Annemarie Schimmel 349
 Anonim halk şiiri, 2
 Ant içme 326
 Antalya 389, 427
 Arap . 54, 55, 63, 96, 122, 128, 139, 140,
 141, 144, 162, 174, 193, 241, 258,
 269, 304, 354, 357, 363, 371, 373,
 382, 384, 411, 451, 454, 460, 462
 Aras 81, 162
 Argo 6, 10, 336
 Artun 7, 28, 121, 127, 131, 132, 144,
 150, 168, 221, 273, 289, 320, 391,
 403, 410, 419, 447, 448, 453
 Asker Kadimov 231
 Aslı 9, 20, 54, 64, 65, 67, 68, 69, 162,
 246, 271, 313, 419
 Âşık . 2, 5, 6, 22, 34, 35, 46, 47, 49, 110,
 120, 121, 124, 125, 126, 127, 128,
 130, 165, 166, 176, 205, 212, 217,
 234, 437
 Âşık Emrah 124
 Âşık Hüseyin 121, 124

Âşık Niyazi	105, 107, 109, 121, 123, 124
Aşık Oyunu	436
Âşık Rızaî.....	121
Âşık tarzı halk şiiri	121
Âşık Viranî	121
Âşık Yunus.....	130
Âşıklık geleneği	120
At.....	5, 29, 30, 32, 58, 76, 77, 81, 114, 115, 124, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 158, 187, 188, 210, 218, 221, 235, 251, 263, 264, 265, 272, 292, 295, 301, 302, 308, 310, 321, 328, 332, 348, 379, 416, 443, 462
Ateş	97, 99, 102, 197, 215, 216, 294, 304, 317, 329
Ateşe kör bakayım.....	324, 325, 330
Atın Yaradılışı.....	8, 28
Atların sahibiyle konuşması.....	141
Avcılık.....	439, 440
Ay....	35, 37, 51, 52, 84, 88, 95, 97, 100, 119, 153, 165, 167, 178, 189, 205, 208, 222, 247, 347, 348, 353, 355, 356, 357, 374, 416, 417, 433
Aydın..	40, 279, 389, 390, 450, 451, 452
Ayın on dördü	357
Ayna	10, 288, 289, 290, 291
Aynalı deve	144, 290, 446
Ayvaz	67, 68, 80, 82, 140
Aziz Nesin.....	15
Azra Erhat	93
Azrail.....	25, 84, 88, 148

B

Baba İlyas.....	156
Baca.....	271
Bağlama.....	10, 170, 279
Bamsı Beyrek ..	28, 72, 73, 77, 136, 138, 155, 242
Banarlı	127, 129, 286, 392
Bandeoğlu	7, 328
Banı Çiçek.....	72, 77, 137, 250
Bardaki Kadınlar	15
Bartın.....	427
Başagalık.....	428, 429
Başak	8
Başlık	249, 251

Baykuş.....	9, 148
Baykuşun üç kez ötmesi.....	188
Bayrı	404, 436, 437
Beddua.....	6, 10, 320, 321, 322, 334
Bedri Eser	15
Bekir Yıldız	23
Bektaşî.....	83, 84, 86, 87, 122, 396
Berna Moran.....	22
Beyrek .	72, 77, 136, 137, 155, 242, 251, 261, 325, 444
Bez-çaput.....	228
Bıçak.....	327
Bilge Seyidoğlu	44
Binbir Gece Masalları	61
Binboğalar Efsanesi.....	24
Bingöl	81, 232
Bir cigara içimi.....	413
Bir lüle içimi.....	413
Bir Mülkiyet Kalesi	13, 16, 99, 112, 115, 184, 386, 419, 420, 421, 422
Bizim Köy	24
Bolu	80, 389, 390, 427
Boratav	20, 27, 44, 48, 63, 117, 136, 138, 150, 160, 167, 174, 178, 193, 194, 195, 200, 213, 214, 220, 221, 225, 245, 271, 288, 346, 358, 361, 403, 404, 412, 437
Bozkırdaki Çekirdek..	13, 16, 34, 36, 38, 39, 131, 132, 170, 177, 190, 223, 328, 454
Bozkurt Destanı.....	103
Budizm	31
Burhan Oğuz.....	48, 335
Bursa..	8, 32, 33, 40, 286, 389, 390, 418, 451
Büyü motifi.....	162
Büyük Mal.....	13, 16, 84, 85, 112, 114, 144, 180, 184, 207, 265, 381, 384, 386
Büyülü kıllar.....	55
Büyü-muska.....	2, 5

C

Cadı	8, 48, 49, 50, 51
Cadı karı .	48, 50, 51, 164, 176, 180, 406
Cahit Öztelli	79
Cahit Sıtkı.....	25
Canavar.....	55, 57, 240, 297

Carl Gustav Jung 204
 Cava..... 418, 460
 Cavlak 134
 Cazu karısı..... 48
 Cebrail 38, 39
 Cemal âşıklığı 126
 Cemal Süreya 25
 Cemalettin Mahir 14, 15
 Cengiz Han..... 29, 136, 313, 354
 Cenikoğlu 423, 427
 Cep aynası 289, 290
 Cevşen 221
 Charles Perrault..... 18
 Cin..... 10, 193, 194, 195, 197, 201, 202,
 203, 324
 Cin peri kitabı çarpsın 325
 Cin tutması 200
 Cinci 193, 202
 Cinkıran Çeşmesi 8, 33, 34
 Cinli..... 34, 202, 308
 Cirit 443
 Cüce..... 382, 383, 421
 Cümbüş 427

Ç

Çağatay..... 424
 Çalık Kerim. 46, 47, 125, 126, 365, 369,
 383, 409
 Çalikuşu 23, 24
 Çamlıbel 80, 81, 82, 83
 Çanakkale..... 266, 389, 390, 452
 Çankırı..... 7, 14, 43, 181, 260, 266, 271,
 344, 390, 391, 396, 401, 414, 427,
 428, 429, 431
 Çerkez 251, 275, 359, 382, 383, 400
 Çeşme..... 33, 34, 74, 454
 Çeyiz 274
 Çiçekdağı..... 109, 110, 257, 448, 452
 çift başlı kartal..... 157
 Çiftetelli..... 448, 451
 Çin..... 96, 155, 330, 361, 380, 390, 418,
 460
 Çobanoğlu 20, 21, 64, 121
 Çoruhlu.. 31, 97, 99, 100, 143, 146, 150,
 151, 155, 193, 216, 346, 347, 349,
 350, 353, 356, 357, 358

Çorum 14, 40, 59, 80, 87, 109, 124, 126,
 154, 181, 182, 278, 283, 344, 364,
 369, 377, 389, 390, 391, 397, 417
 Çöven..... 327

D

Damadın Saklanması..... 261
 Damadın sırtına vurulması 269
 Damağası. 13, 16, 84, 85, 108, 127, 177,
 203, 234, 258, 386, 396, 407
 Davul .97, 101, 155, 156, 216, 260, 261,
 265, 278, 377, 463
 Deccal..... 240, 241
 Dede Korkut 2, 3, 5, 9, 25, 33, 70, 71,
 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 88, 97,
 112, 113, 116, 136, 137, 138, 141,
 142, 153, 162, 206, 232, 242, 248,
 249, 250, 251, 258, 261, 268, 276,
 282, 292, 312, 321, 325, 328, 331,
 337, 354, 356, 357, 437, 439, 444
 Değnek Atlayarak Yemin Etme 327
 Delhi 147, 390
 Delü Karçar 251
 Deniz atı 140
 Derviş Yunus..... 130
 Dev 25, 45, 55, 56, 57, 96, 351, 449
 Deve..... 9, 143, 144, 145, 146, 188, 207,
 290, 419, 446, 447
 Devellioğlu 194, 222, 472
 Devlet Ana... 2, 3, 13, 16, 17, 28, 29, 30,
 37, 38, 43, 67, 70, 72, 73, 74, 77, 78,
 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 112,
 116, 130, 131, 133, 135, 142, 153,
 155, 158, 159, 164, 215, 216, 219,
 220, 237, 275, 292, 317, 332, 333,
 356, 394, 395, 400, 424, 426, 438
 Dibek alayı 253, 255
 Dibek Dövme 254
 Dicle 21, 37, 208
 Dikilitaş Efsanesi..... 31
 Dinlik efsane..... 38
 Dirse Han..... 97, 232, 242, 312, 321
 Dişi deve..... 145, 207
 Divan-ı Lügati't Türk 136, 423
 Diyarbakır.. 7, 39, 40, 41, 150, 151, 167,
 194, 243, 262, 390
 Diyarbakırlı 38, 196
 Doğum 10, 242, 243

Doru	141
Drahoma âdeti	252, 276
Dua	10, 286, 312, 313, 317, 319
Duha Koca Oğlu Deli Dumrul	25
Dumrul	25, 265, 355
Dursunbey	427
Durûb-ı Emsal-i Osmaniye	19
Düğün..	10, 35, 253, 254, 258, 259, 260, 261, 262, 273, 280, 281, 285

E

Ebubekir Hâzım Tepeyran	23
Ebüzziya Tefvik Bey	19
Ecinnioğlu	195, 201
Ecimli tayfası.....	194
Ecinni	200, 203, 369
Ecinni büyüğü.....	164, 314
Ecinni tayfası.....	408
Edmond Saussey	19
Efsane 2, 5, 7, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 40, 41, 42, 43, 63, 81, 94, 139, 143, 152, 193, 208, 329	
Efsanevî atlar.....	29
Efsun	163, 174
Egrek ve Segrek	276
Eğe Kemiği Falı	101
Elazığ.....	150
Elçin 20, 27, 29, 35, 37, 63, 64, 83, 104, 111, 117, 119, 139, 162, 165, 320, 335, 418	
Eli uğurlu.....	180
Eli yeşil olsun.....	313, 314
Elias Lönnrot.....	18
Elif Şafak.....	24
Ensar Aslan .. 7, 27, 44, 63, 78, 111, 117	
Eren	7, 289
Ergenekon Destanı	102, 104
Ergin.. 33, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 97, 136, 137, 138, 153, 206, 232, 242, 249, 251, 258, 261, 268, 276, 292, 313, 321, 325, 331, 337, 351, 354, 355, 356, 357, 437	
Erlik.....	151
Eronat	7, 281
Ertuğrul Bey.....	72, 100, 112, 133, 159, 208, 317
Ertuğrul Gazi.....	70, 72, 73, 113, 426
Erzincan.....	85, 98, 120, 327, 389, 412

Esat Efendi	21
Esir Şehrin İnsanları	13, 15, 131, 132, 133, 420
Esir Şehrin Mahpusu ...	13, 16, 145, 159, 207, 209, 217, 346, 386, 396, 433
Eski Ahit.....	350
Eski hesap.....	416
Eskişehir	51, 95, 176, 266, 386, 389, 390, 448, 451
Esvaplı şeytan.....	226, 319, 342
Eşik.....	169
Etnik Gruplar.....	5, 11, 461
Evlenme.....	10, 248, 249, 274, 279, 280
Ezop.....	25

F

Fakir Baykurt.....	23
Fal.....	10, 212, 213
Ferfene.....	6, 10, 285, 368, 468, 477
Ferhat.....	9, 61, 66, 67, 68, 69, 313, 372, 383
Fermancı Hoca	15
Fetiş	149
Fıkra Atasözleri	91
Fırat	21, 37, 81, 208, 350
Fikret Türkmen.....	54
Folklor Kürsüsü.....	20
Formel sayılar.....	2, 346
Formel Söylemler	386
Freud.....	204
Friedrich Ludwig Jahn.....	18
Fuad Köprülü.....	19

G

Gardizi.....	97
Geçit	14, 15
Gelin Alayı	264
Gelin ve Damat Giyimi	261
Gelin ve Güvey Hamamı.....	262
Gelinin hediye istemesi	267
Gelinin testi kırması	267
George Jacob	19
Gerdek	170, 230, 268, 269, 270, 272, 274, 276, 279
Gerede	390, 427
Gerhard P. Norman.....	18
Geyik	9, 155, 156, 440, 442

Geyikli Baba.....	156, 209, 212
Gökdemir	327
Göktürk efsanesi.....	155
Gökyay	138, 139, 140, 141, 155, 325, 327, 330, 439
Göl İnsanları.....	15, 17
Gölge Oyunu	6, 11, 418
Gölpınarlı	129, 156
Guliver.....	59
Gümüştane Masalları.....	49
Günlerle İlgili Uğur-Uğursuzluk.....	181
Güreş	444, 445
Güvâhi	21
Güvenç Abdal.....	8, 28, 34, 35, 43, 128
Güvey 91, 170, 252, 253, 255, 261, 262, 277, 278, 316	
Güvey giyimi.....	262
Güvey hamamı	263
Güvey tıraşı	262
Güveylik	261, 262
Gyula Meszaros.....	19
Gyula Nemeth	19

H

Hacı Bektaş menkıbesi.....	35
Hak	85, 122, 123, 234, 239, 267, 296, 315, 317, 369, 384, 398, 414, 415, 419
Hakla	414, 415
Halaçlar	146, 147
Halay	259, 448, 449, 450
Halı.....	49, 54, 427, 459
Halk Bilgisi Haberleri	20
Halk Bilgisi Mecmuası.....	20
Halk Hikâyesi Motifleri	9, 64
Halk Oyunları.....	5, 7, 11, 447, 448
Halk Taşıtları.....	11, 416
Halk Tiyatrosu.....	5, 6, 11, 418
Hamam otu	406
Hamayıl	163, 184
Hapishane romanı.....	211
Hârezm	79
Hars Dairesi.....	20
Hasan Mellah	22
Hayvanlarla İlgili İnanışlar.....	9, 135, 446
Hayvanlarla İlgili Uğur-Uğursuzluk	187
Hazreti Ali'nin Düldülü	140
Henry Bourne	18

Herder	18
Heredot	93
Hıdırellez	236
Hıdırlık	179, 227, 235, 236, 237
Hıdrellez	184, 236
Hızır.....	2, 3, 5, 10, 32, 36, 54, 136, 140, 184, 185, 206, 209, 212, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 242, 382, 404, 434
Hızır düşü	234, 236
Hızır kesesi	184, 185, 236
Hızır köteği.....	235, 236
Hızır'ın şahadet parmağı	235
Hızırlık.....	227, 236, 237
Hica	193
Hikâyat-ı Kıssa-i Mihr ü Vefa....	49, 217
Hikmet-i avam.....	19
Hikmet-i Avam.....	22, 291
Hindistan	35, 390, 418
Hint.....	61, 63, 96, 129, 460
Hora	448, 452
Horasan.....	66, 79, 313
Hosma.....	37, 95, 208
Hulki Aktunç	336
Hülleci	281
Hüma kuşu.....	6, 159, 220
Hür Şehrin İnsanları	13, 16, 103, 302, 451, 455
Hürünü.....	448, 453
Hız. Âdem.....	30, 31
Hız. Ali	42, 54, 145, 333
Hız. İsa.....	318
Hız. Meryem.....	318, 333
Hız. Muhammet.....	145

I

İğdır	148, 265
İsparta	34, 404
Istar	48
İşığa kör bakayım	330

İ

İbrahim Şinasi.....	19
İgnacz Kunoş.....	19
İhsan Hınçer	20
İkdam.....	19
İkinci yeni.....	25

İlenç.....	25
İlhan Başgöz'ün	20
İnan 97, 98, 99, 136, 146, 148, 149, 153, 155, 156, 158, 159, 161, 214, 215, 218, 327, 328, 330, 332, 354	
İncili Çavuş	83
İntibâh	22
İplik bağlama.....	404, 405
İrene Melikof.....	19
İsmail Kemalettin	14, 15
İsmet Zeki Eyüboğlu.....	93
İstanbul.... 14, 15, 16, 19, 20, 48, 49, 58, 88, 117, 125, 138, 144, 147, 182, 214, 237, 265, 288, 368, 376, 389, 390, 393, 401, 417, 419, 420, 422, 433, 449, 451, 457, 461, 462	
İstihareye yatmak	204
İyi saatlerde olsunlar	202

J

J. Deny	423
Jean Babtiste Thiers	18
Johann Felix Kanaffel	18
Jon Brand	18
Jozef Rohrer	18

K

Kadir Gecesi.....	434, 435
Kadirilik	132
Kafdağı.....	25, 94, 95, 96, 97
Kafkaslar	95
Kalafat . 40, 41, 136, 138, 144, 146, 148, 150, 157, 195, 231, 261, 265, 266, 270, 272, 279, 288, 289, 313, 327, 330, 331, 332, 351	
Kalbur Hazırlama	253
Kalemi uğurlu.....	180
Kalevala.....	18
Kalıp sözler	2, 493
Kam.....	72, 73, 77, 97, 136, 215, 242
Kamagan Derviş.... 75, 98, 99, 100, 101, 153, 154, 215, 216, 219, 237, 332, 356	
Kamizm.....	148, 313
Kamus-i Türki	44
Kan Turalı	331
Kanlı Nigâr.....	419, 420, 421

Kapı parası alma.....	264
Kara büyü	161
Kara cin	203
kara cinler canımı ala.....	325
Kara çul	273, 298
Kara Göne.....	206
kara kaz.....	153
kara oğlak	174, 195, 196
kara tavuk	175
Kara Tekin.....	43, 44, 382
Karabibik	23
Karacahisar	95
Karacaoğlan.....	124, 127
Karadayı	84, 87, 88, 238, 240
karagöz	47, 125, 419, 420, 421, 422
Karahan	321
karakuru.....	195
karalar giyme.....	282
Karayılan	152
Karılar Koğuşu	13, 16, 17, 286, 288
Kartal	9, 156, 157, 158, 332
Kasap Havası.....	448, 449, 450
Kastamonu.....	390, 427, 453
Kaşgarlı Mahmut.....	153, 330
Katanov	98
Kaya kovuğu.....	103
Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi.....	20
Kayın ağacı.....	101, 328
Kayıpoğlu	195
Kayra Han.....	100
Kaz.....	9, 100, 153, 154
Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy	355
Kazılık Dağı	97, 321
Kazılık Kocaoğlu Yegenek	206
Kefaret.....	326
Kelleci Memet 13, 16, 102, 103, 203, 383, 433, 446	
Keloğlan	45, 59, 60, 382, 422
Kemal Bilbaşar	23
Kerem 9, 20, 25, 64, 65, 67, 68, 69, 162, 270, 271, 313, 419, 422	
Keşiş Dağı	97, 98, 99, 333
Keşiş Düzü	8, 36
Kılıç . 54, 55, 73, 76, 131, 132, 153, 162, 164, 195, 213, 240, 306, 330, 331, 335, 394, 397, 412	

Kına Gecesi	257
Kına hamamı	262
Kıpçak	103, 330
Kırat.....	81, 83, 139, 140, 141, 143, 414
Kırk çıkarma.....	243
Kırk haramiler	60
Kırk Sayısı.....	358, 360
Kırkı çıkma.....	358
Kırklama.....	358
Kırklar	333, 360
Kırmızı kaftan	261
Kırşehir.....	81, 390, 424, 452
Kıyas-ı Enbiyâ	29
Kısrak	136, 142, 172, 187, 218, 251, 296, 369, 384, 434, 462
Kıyamet alametleri	240
Kirve.....	245, 246, 247
Kirvelik	245
Koca karı	48, 51, 350
Kocakarı ağıtları.....	116
Kocakarı dermanı	404, 405
Konuşmalık hakkı	269, 271
Konya	195, 266, 327, 389, 427
Köçek	453
Köprülü	20, 21, 121, 133, 423
Körduman..	13, 15, 31, 36, 42, 119, 170, 318, 353, 409, 428, 429, 430, 431, 438, 454
Köroğlu ...	2, 5, 9, 20, 28, 42, 54, 61, 67, 68, 79, 80, 81, 82, 83, 136, 139, 140, 141, 143, 162, 232, 252, 358, 448
Köse Kenan	80, 82
Köy enstitüsü.....	24, 36
Köyün Kamburu....	13, 16, 46, 127, 200, 201, 203, 240, 386, 407
Kudret.....	38, 41, 50, 167, 337, 418
Kula.....	142, 187
Kulveren.....	123, 189, 222, 390
Kur'an-ı Kerim.....	205
Kurban.....	10, 236, 237, 239, 241, 351, 432, 433, 435
Kurt ağzı bağlama	171
Kurt Kanunu.....	13, 16, 17, 28, 34, 217, 386
Kurt masalı	60
Kutadgu Bilig	354
Kutsal dağ	97
Kutsal sayılar.....	346

Kuzey Türkleri	272
Külâh	308
Kültigin.....	28, 138
Küp	49, 51, 52, 54, 55, 176
Kürek Kemiği Falı.....	214

L

Lakaplar.....	381
Lebed	139
Legend.....	27
Lehçe-i Osmanî	19
Leyla.....	61, 67, 68, 313
Lokman Hekim.....	407, 410, 411
Lotus	56, 57

M

Magribi büyüğü.....	164
Mahmut Makal	24
Mahrem	24
Mahremi	21
Mahşer	241
Makal.....	112
Malatya..	14, 52, 58, 109, 244, 314, 343, 370, 389, 390, 391, 401, 458
Manas	28, 136, 178, 205, 206, 215, 232, 242, 321, 331, 351, 355, 357, 359
Mani.....	9
Mardin	272, 390
Masal .	2, 5, 7, 19, 22, 24, 25, 27, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 68, 69, 70, 78, 82, 87, 88, 93, 94, 95, 96, 119, 120, 125, 126, 203, 232, 241, 242
Masal atmosferi	57
Masal motifleri	57
Masalcı	47, 125, 126
Masalların cadı karısı	51, 55
Masalların can ilacı	57
Maşallah	53, 200, 221, 222, 224, 386
Mayk Hammer.....	14
Mecnun	61, 67, 68, 313
Meddah.....	6, 11, 422
Medine.....	145, 146, 207, 358, 390, 460
Mehdi resül.....	241
Mehmet Kâmil Bey	19
Mehmet Yardımcı.....	224

Mekke..... 144, 145, 207, 268, 373, 389,
390, 459, 460
Melceü't Tabbahin 19

Memleket Hikâyeleri..... 23, 24
Menâkıpnâme-i Hacı Bektaş Veli 34
Menkıbe..... 36, 38
Merküt 157
Meryem Ana çarpsın 333
Mesel 57, 59, 87, 91
Meseldir..... 57, 58
Mesûdî..... 215
Mevlit 6, 10, 286, 287, 288
Milli edebiyat 23, 25
Millî lisan 22
Mircae Eliade 93
Mit 33, 93, 94
Mitoloji..... 5, 9, 93, 94
Mitos 93, 94
Modern edebiyat..... 2, 24, 70
Moliere 19
Moran 23, 423
Mucur 289
Murat Bardakçı..... 39
Murathan Mungan..... 24, 25, 26
Musiki Muallim Mektebi 20
Muska.... 9, 10, 160, 162, 163, 164, 171,
174, 175
Mustafa Kemal .. 60, 102, 179, 209, 420,
450, 452
Mustafa Nihat Özön 22

N

Nabizade Nazım..... 23
Nakış İşlemeciliği..... 11, 454
Namaz kılma 269
Namık Kemal 16, 22
Namusçular ... 13, 16, 40, 111, 118, 142,
203, 211, 237, 238, 240, 241, 246,
352, 391
Nasrettin Hoca..... 19, 83, 84, 85, 86, 92
Nazar 10, 220, 222
Nazım Hikmet 14, 25
Nazmi 21, 381
Nedim..... 14, 21
Nevşehir 14
Nil..... 37, 208
Ninni..... 19, 119, 120

Nurettin Demir 15

O

Ocaklı 34, 404
Oğuz 21, 28, 48, 74, 77, 79, 101, 103,
111, 114, 133, 137, 138, 147, 153,
155, 157, 162, 176, 193, 208, 214,
221, 249, 250, 268, 288, 313, 314,
325, 335, 351, 355, 392, 393, 395,
400, 427, 439
Oğuzlar 33, 354
Ohımak 258
Okka .. 53, 131, 154, 175, 355, 356, 412,
414, 415
Okunmuş yiyecek 168
Okuntu 258, 259
Okuyucu 259
On Emir 356
On iki başlı yılan ejderhası..... 152
Orhan Gazi 156
Orhan Kemal 23
Orhan Veli 25
Orta oyunu 6, 421, 422
Ortaasya..... 127, 143
Osman Bey 37, 71, 74, 100, 113, 159,
181, 208, 317, 394, 396, 425, 426
Osman Gazi 28, 37, 38
Osman Gazinin Düşü ve Şeyh
Edebali'nin Tabiri..... 8
Osmanlı Beyliği..... 79, 208
Osmanlı zagonu..... 394
Otto Spies 19, 63, 69
Ozan..... 39, 72, 74

Ö

Ögel 33, 97, 103, 136, 139, 143, 146,
149, 153, 156, 157, 159, 208, 223,
272, 330, 354
Ölüm.... 10, 71, 111, 112, 123, 228, 282,
283, 300
Ömer Asım Aksoy..... 291, 302
Ömer Seyfettin 23, 26
Önder 392
Örnek... 20, 27, 151, 160, 161, 163, 167,
178, 216, 220, 223, 237, 242, 248,
312, 391, 392, 393, 452
Özçelik..... 7, 75, 137, 321, 326, 444

P

Padişah	32, 88, 224, 384
Padişahın en küçük oğlu.....	54, 55
Pay Piçen Bey	312
Pay Püre Bey	312
Pend-Nâme.....	21
Peri	25, 44, 52, 53, 57, 60, 162, 175, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 248, 324, 325, 359, 369
Peri kızı	33, 52, 53, 198, 200, 386
Periler	194
Perioğlu	198
Pritchard	161
Püsküllüoğlu.....	291, 303, 336, 391, 392

R

Radloff.....	19, 100, 153, 178, 205, 206, 232, 242, 321, 351, 354, 355, 357, 359
Rahmet Yolları Kesti. 13, 15, 32, 40, 83, 123, 127, 141, 170, 337	
Recep Hıfzî.....	148
Refik Halit Karay	23
Remil.....	217
Reşat Enis Aygen	23
Reşat Nuri Güntekin.....	23
Rıza Tevfik Bölükbaşı.....	19
Rızai	124
Risâlet-ün Nushiyye	128
Rufai.....	131, 132
Rumeli.....	19, 48, 240, 390
Rüya	10, 145, 203, 206, 207
Rüyada pir elinden bade içme ..	206, 212

S

Saçı yapma	264
Sâfi	21
Safranbolu	165, 427
Sağdıç.....	254, 255, 261, 264, 276, 277
Sağırdere 2, 3, 13, 15, 43, 168, 170, 177, 252, 257, 258, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 271, 276, 278, 279, 280, 281, 285, 390, 406, 428, 431, 437, 438, 449, 453	
Saim Sakaoğlu.....	27, 41, 44, 49

Sakallı cüce.....	195
Sakaoğlu	27, 41, 44, 49, 138, 141
Saltuk Baba.....	130
Salur Kazan	206
Samanlık masalı	47
Samim Aşkın	15
Samim Kocagöz	23
Samipaşazade Sezai.....	22
Santur.....	266
Sarı kedi.....	195, 196
Sarıköy.....	128
Schimmel. 347, 349, 350, 351, 353, 354, 356, 357, 358, 361	
Seccade.....	49, 54, 55, 425, 459
Sedat Simavi.....	14
Segrek	74, 331
Sehl-i mümteni	21, 129
Selçuklu.....	143, 393, 394, 400, 439
Senirkent.....	427
Sepetçioğlu	105, 110, 453
Sergüzeşt	22
Ses	14, 15, 211
Sever	95
Sıcaklık Büyüsü.....	9, 164, 168, 169
Sıcaklık kemiği.....	165
Sıcaklık muskaları	172, 214
Sığın.....	155, 216
Sırat	241
Sibirya	29, 100, 157
Sihir ...	65, 160, 163, 176, 193, 215, 220
Sihirli nesnelere.....	49, 54, 162
Silah.....	125, 196, 278, 279, 334, 385
Simav	427
Sinsin 257, 377, 383, 430, 448, 449, 453	
Sivas	89, 389, 390
Sivrihisar	128
Siyah Süt.....	24
Soma.....	427
Sosyal Dayanışma, Yardımlaşma Kurumları	6, 11, 422
Sözde eşkıyalık.....	83
Sultan Orhan.....	418
Sungurlu	32, 251, 253, 289, 389, 390
Süleyman Çelebi.....	286, 287
Süleyman Peygamber	95, 200
Sünnet.....	10, 244, 245, 246, 247
Sünni.....	56
Süpürge.....	49, 54, 64, 309, 396, 429

Ş

Şafii.....	135
Şair Evlenmesi	19, 22
Şair Vâhidi	133
Şairler Derneği	23
Şaman.....	97, 148, 153, 155, 354
Şamanizm....	5, 9, 29, 97, 146, 151, 154, 157, 158, 205, 214, 224, 320, 328, 346, 354, 448
Şatolar	156
Şebinkarahisarlı Yüzbaşı Tahir Bey..	14
Şehzade	25, 65, 68
Şemsettin Sami.....	22, 44
Şerbet içme.....	249, 252, 253
Şerbetli olmak	410
Şeyh Edebâli.....	37, 43, 44, 74, 183, 208
Şeytan.....	132, 195, 225, 227, 309, 333, 335
Şinik	412, 415

T

Taaşuk-ı Talat ve Fitnat	22
Taberi	95
Taceddin Yalçıkuloğlu	159
Tahir ile Zühre.....	54
Tahir İle Zühre Meselesi	25
Tâlak-ı selâse.....	281
Tan.....	14, 15, 18, 19
Tanzimat.....	17, 19, 21, 22, 25, 291
Taptuk Emre.....	130
Tasavvuf..	2, 5, 121, 122, 127, 128, 129, 131, 132
Taş işlemeciliği	7, 453
Taş kesilme motifi.....	42, 44
Tavşan.....	5, 9, 90, 135, 151, 172, 149, 150, 310, 440, 441, 442, 443
Tekerleme.....	119, 120, 436, 420
Teleüt Türkleri	157
Temel.....	83, 381, 382, 454
Tepegöz	33, 162, 248
Tevrat	331, 332
Tezel.....	49
Thomas Brown	18
Tılsım	162, 163, 164, 168, 175, 176, 221, 379
Tılsımlı kemik	165, 166
Tılsımlı kılıç	55, 164
Tılsımlı yarasa kemiği.....	165, 166, 168

Tırhala	427
Tilki	5, 9, 19, 73, 92, 146, 147, 148, 301
Timur	84, 85, 87, 382, 453
Toros Dağları.....	37, 95, 208
Totem.....	167
Totemizm.....	167
Töre	391
Töz.....	143, 149
Tuna.....	37, 208, 389, 390
Tunceli.....	330, 389
Tuttuğu altın olmak	318
Tuz ve Ekmek üzerine Yemin	334
Türk Dil Kurumu.....	160, 162
Türk Folklor Araştırmaları Dergisi	20
Türk Halk Bilgisi Derneği.....	20
Türk Tarih Kurumu	12
Türkî-i basit	21
Türkistan.....	72, 289
Türkiyat Enstitüsü	20
Türkiyat Mecmuası.....	20
Türkiye	4, 20, 86, 95, 102, 133, 358, 389, 419, 427, 449, 451, 452
Türkmen	54, 55, 63, 66, 71, 72, 79, 113, 127, 156, 164, 217, 252, 276, 327, 328, 363, 395, 400, 413, 447, 450, 455, 459
Türkmen töresi.....	395
Türkü	9, 104, 105, 110, 126
Tütsü	163, 237, 282, 283, 284, 433

U

Uçan deve	143
Uğru Abbas.....	8, 38, 39, 40, 41, 147
Uğru Abbas duası	38, 41
Uğru Abbas ekmeği.....	39
Uğru Abbas kıssası.....	40, 41
Uğru Abbaslar	40
Uğur... ..	10, 135, 142, 178, 179, 181, 183, 185, 187, 189, 190, 191, 192, 233
Uğurlar ola.....	192, 319
Uğurlu	40, 178, 179, 184, 185, 192, 266, 314, 317, 383
Uğursuz saat	183
Uğur-uğursuzluk	2, 5, 10, 142, 178, 179, 181, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 233
Uludağ	97
Umay Günay.....	205

Urasa	404
Uruy	99, 100, 159, 208, 318
Uşak Efsaneleri	31
Uşun Koca.....	74
Uzun külahlı çocuk	195
Uzun Pınar.....	33

Ü

Üç sayısı.....	346, 348
Üçten dokuza şart olsun	348, 355
Üfürük	174, 404
Ülgen.....	97, 98, 100, 139, 354
Üvey anne.....	45, 54
Üzengiden taş geçirme	279

V

Van	390, 413, 427
Varlık.....	14, 15
Varren S. Walker.....	19
W. Radloff.....	153, 354
Wilhelm Radloff.....	19
William John Thoms	18
Wolfram Eberhard.....	19

Y

Yaban	23
Yağmur taşı	372
Yahudi. 84, 89, 245, 301, 356, 366, 373, 420, 421, 462	
Yakup Kadri Karaosmanoğlu.....	23
Yakut. 29, 136, 139, 146, 157, 158, 193, 238, 239	
Yakutlar... 136, 157, 158, 193, 328, 330, 332, 354	
Yaralı Mahmut hikâyesi 49, 155, 162, 232, 443, 445	
Yarasa kemiği 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 177, 215	
Yâren 6, 11, 401, 427, 428, 429, 430, 431	
Yasin suresi	283
Yaşar Kalafat.....	40, 41, 313
Yaşar Kemal.....	23, 24, 25, 26
Yazarın masala bakış açısı	45, 47
Yecüc Mecüc.....	96
Yecüş, Mecüş	240

Yedi başlı ejder.....	55, 351
Yedi cennet.....	38, 238, 239, 35, 352
Yediçınar Yaylası ...	13, 16, 46, 237, 265
Yel	29, 81, 107, 140, 161, 294
Yelden doğan at efsanesi.....	30
Yemin 10, 325, 326, 327, 328, 331, 332, 333, 334, 335, 336	
Yemin değneği	329
Yer Adları.....	389
Yeraltı suları	33
Yer-su inancı	97
Yesevîlik.....	127
Yeşil.....	49, 85, 100, 159, 173, 181, 191, 192, 204, 208, 216, 231, 238, 258, 262, 288, 313, 314, 319, 365, 368, 417, 458, 459
Yılan	5, 9, 42, 50, 53, 100, 109, 133, 151, 152, 153, 157, 180, 198, 211, 212, 230, 239, 294, 308, 353, 410
Yılana şerbetli ol-	152,410
Yıldız Falı.....	216
Yoğrun.....	214
Yol Ayrımı	13, 16, 85, 450, 455
Yorgun Savaşçı.....	13, 16, 17
Yöre romanı.....	380
Yöresel Kelimeler.....	362, 380
Yuğ töreni.....	111
Yunus Emre.....	5, 37, 73, 74, 127, 128, 129, 130, 131
Yusuf	58, 67, 69, 161, 175, 205, 232, 233, 354, 359, 382, 383, 440, 463
Yusuf ile Züleyha hikâyesi.....	232, 440
Yusuf Peygamber	58, 233
Yüz görümlüğü.....	268, 270
Yüzük Oyunu	436, 437

Z

Zagon.....	6, 275, 393, 399, 400
Zehra.....	22, 382
Zerdüştler.....	330
Zeybek 104, 382, 448, 450, 451, 450, 453	
Ziya Gökalp.....	19, 23, 102, 156
Ziya Paşa	22
Zühre .25, 54, 66, 67, 68, 162, 382, 419, 443	
Züleyha...67, 68, 69, 196, 232, 359, 440	
Zülûf kesme.....	273

